AUGUST H. NIMTZ

DEMOKRASİ SAVAŞÇILARI OLARAK MARX VE ENGELS

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN CAN SADAY

Yordam Kitap

AUGUST H. NIMTZ • DEMOKRASİ SAVAŞÇILARI OLARAK MARX VE ENGELS

August H. Nimtz

Minnesota Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi profesörüdür. *Islam and Politics in East Africa: The Sufi Order in Tanzania* kitabının yazarıdır.

Eserin Orijinal Adı:
Marx and Engels
Their Contribution to the Democratic Breakthrough
(State University of New York Press, Albany, 2000)



Demokrasi Savaşçıları Olarak

MARX VE ENGELS

August H. Nimtz

İngilizceden Çeviren
Can Saday

Yordam Kitap: 150 • Demokrasi Savaşçıları Olarak **Marx ve Engels** • August H. Nimtz
ISBN-978-605-5541-60-6 • *Çeviri*: Can Saday • *Kitap Editörü*: Doğan Ergün
Düzeltme: Sakine Yalçın • *Kapak ve İç Tasarım*: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Haziran 2012 • *Yayın Yönetmeni*: Hayri Erdoğan
© State University of New York, 2000; © Yordam Kitap, 2012

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www. yordamkitap. com
E: info@yordamkitap. com

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 12027)
Cihangir Mah. Baha İş Merkezi A Blok
Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

Demokrasi Savaşçıları Olarak

Marx ve Engels

İçindekiler

Çevirenin Notu 9

Önsöz 11

Teşekkürler 19

1. BÖLÜM

Demokrasi Özlemi ve Devrimci Bir Ortaklığın Başlangıcı 21

Demokratik Düzen Arayışı 23

Ortaklık Başlıyor 38

2. BÖLÜM

Teoriden Pratiğe: Bir Komünist Partiye Doğru 57

Devrime Hazırlık 58

Komünist Birlik 69

3. BÖLÜM

1848-1849 Devrimleri: "Gerçek Hareket"e Katılım 93

Devrim Arifesi 94

Devrim Başlıyor 98

Almanya'ya Dönüş 105

Haziran Devrimi 116

Halk İttifakına Doğru 122

4. BÖLÜM

Devrimci Yükselişin Sonu ve Mücadelenin Dersleri 127

Devrimden Karşı-Devrime 128

Devrimin Dersleri 152

5. BÖLÜM

Fransa'da 1848-1851 Olaylarını Yorumlamada
Marx ve Engels ile Tocqueville 167

Çağdaşları Karşısında Marx ve Engels 168

Tocqeville ile Marx ve Engels 170

6. BÖLÜM

Sınıf Mücadelesinde Uzun Bir Suskunluk Dönemi
ve Siyasi Uyarlanma 207

Komünist Birlik: "Parti tarihinde bir sayfa" 208

Bir Sonraki Yükselişe Hazırlık 220

7. BÖLÜM
Yeni Bir Devrimci Dönem ve Birinci Enternasyonal'in Doğuşu 245
Örgütlü Siyasi Faaliyetin İlk İşaretleri 246
Birinci Enternasyonal: "Emrimizdeki Güçlü Lokomotif" 258
Sonuç 281

8. BÖLÜM
Birinci Enternasyonal: Brüksel'den Paris Komünü'ne 283
Marx Partisi Faaliyetlerinin Genişliği 284
Fransa-Prusya Savaşı ve Paris Komünü 300
Sonuç 317

9. BÖLÜM
Birinci Enternasyonal: Son Yılları ve Mirası 321
Programatik Sağlamlık Kavgası 322
Enternasyonal'in Mirası 336
Sonuç 359

10. BÖLÜM
Engels ve Devrimci Süreklilik 361
Parti İnşa Stratejisi ve Taktikleri 362
Yeni Bir Enternasyonal'e Doğru 394
Engels'in Katkısı: Bir Değerlendirme 398

Sonuçlar 403

Kaynakça 431

Dizin 439

Çevirenin Notu

Kitapta Marx ve Engels'ten yapılan alıntılar http://www.marxists.org/archive/marx/works/cw/index.htm sitesinde yer alan *Marx/Engels Collected Works*'teki İngilizce tam metinlerle karşılaştırıldı, kimi yerlerde http://www.marxists.org/deutsch/archiv/marx-engels/index.htm adresinde bulunan Almanca orijinal metinlerden de yararlanıldı.

Alıntılanan metinlerin önemli bir bölümü daha önce Türkçeye çevrilmiş durumdaydı; çevirinin doğruluğu konusunda hiçbir şüphe bulunmayan örneklerde alıntılar doğrudan bu çevirilerden aktarıldı, yanlış ya da özensiz çevrildiği görülen yerlerde ise okurun karşılaştırma yapabilmesi için kaynak göstermekle yetinildi.

Büyük bir bölümü Amasya Cezaevi'nde yapılan bu çeviride, hücredeki tek masayı bütün gün benim kullanımıma bırakan hücre arkadaşlarım Rıdvan Hezer ve Namık Yüksel'e, çevirinin her aşamasında desteğini esirgemeyen dostum Erkin Özalp'e, okunaksız elyazımla dolu defterleri bilgisayar ortamına aktaran eşim Özge Ünlütürk ve Yordam Kitap emekçilerine, iki yılı aşan bu çalışma süresince gösterdiği sabır dolayısıyla Yordam Kitap Yayın Yönetmeni Hayri Erdoğan'a teşekkür ederim.

Can Saday

Önsöz



Bu kitapla, yirminci yüzyılın sonunda dünya genelinde bir iman meselesi haline gelmiş bulunan, Marx ve Engels'in gelecek tasarımları ile siyasi demokrasinin bağdaşmadığı varsayımına cepheden meydan okuyorum. Bunu yaparken diğer bir dogmaya, entelektüellerin Marx'ı ve daha düşük bir ölçekte Engels'i kendi muhayyilelerinde her şeyden önce entelektüeller ya da sadece "büyük düşünürler" olarak kurgulama eğilimine de karşı çıkıyorum. *Komünist Manifesto*'nun yüz ellinci yıldönümünü geride bırakırken, *Manifesto*'nun iki yazarına dair böyle bir geriye dönük bakış sadece bir fırsat değil, bir zorunluluktur.

Birbiriyle ilişkili üç tez öne sürüyorum. İlki ve en kapsamlısı: Karl Marx ve Friedrich Engels, insanlığın kadim demokrasi mücadelesinde belirleyici sıçrama dönemi olan 19. yüzyılda demokratik hareketin başkahramanlarıdır. İkincisi, böyle bir rol oynadılar çünkü sırf "düşünür" değil, her şeyden önce siyasi eylemciydiler ve devrimci bir ortaklık oluşturdular. Onların bu fazlasıyla görmezden gelinen yönü, tarihin kendi siyasi perspektiflerini hayata geçirmede bu ikiliden daha başarılı başka bir örnek tanımamasının nedenini anlamak için hayati önemdedir. Üçüncüsü, komünistler olarak 1848-1849 devrimci ayaklanmalarına aktif şekilde katılmaları, demokrasi kavgasındaki etkilerini güçlendiren dersler ve sonuçlar çıkarmalarına imkân verdi. Bu sonuncusu, sosyalizm kavgasını geliştirirken demokratik mücadeleyi ilerletmenin tümüyle Marx ve Engels'in başarısı olduğu iddiasını da içinde taşır.

Kapitalizmin gelişmesi ile demokrasi arasındaki ilişkiye dair uzun bir geçmişe dayanan tartışma konusunda bugüne kadar yapılmış en önemli katkı olan ve geniş kabul gören kitaplarında Dietrich Rueschemeyer, Evelyne Stephens ve John Stephens'ın ulaştıkları sonuç, bu kitabın hareket noktasını oluşturmaktadır. Temel tezleri, 19. yüzyılın ikinci yarısında demokratik atılımın, yani, "genel oy hakkı"nın tanınmasının, devlet aygıtının seçilmiş parlamentoya karşı "sorumluluğu"nun ve sivil özgürlüklerin kazanılmasının, "işçi sınıfının öz örgütlenmesi"[1] sayesinde

1 Dietrich Rueschemeyer, Evelyne Stephens, John Stephens, *Capitalist Development and Democracy* (Chicago: University of Chicago Press, 1992) s. 141. "İşçi sınıfı" ile "tarım dışında istihdam edilen kol emeği"ni (s. 59) kastediyorlar. Marx ve Engels'in (bu tanımla çelişmeyen) "işçi sınıfı" anlayışı, siyasi strateji ve taktiklerine dair açıklamaların bir parçası olarak ileride netleşecektir.

gerçekleştiği şeklindedir. Marx ve Engels bunu duysaydı herhalde haklı olarak "Size demiştik!" derlerdi. Analizin bir düzleminde, yapısal düzlemde ikna edici olmakla birlikte, yazarların argümanı hayati önemde bir boşluk içermektedir: aracılığın rolü. İşçi sınıfının kapitalist üretim tarzının bir ürünü olduğu muhakkaktır; peki, sınıfın politizasyonu ve öz örgütlenmesi, yazarların analizinde ima edildiği gibi kaçınılmaz mıydı? Tarihçi Eric Hobsbawm'ın 19. yüzyılın son çeyreğindeki işçi hareketine dair aydınlatıcı incelemesinde yazdığı gibi, "Greve ve örgütlenmeye istekli olmakla işveren sınıfını ('kapitalistleri') başlıca siyasi hasım olarak tanımlamak arasında zorunlu bir bağlantı yoktu."[2] Burada temel tezimiz, Marx ve Engels'in kelimenin tam anlamıyla bu kayıp aracı halka olduklarıdır. Marx ve Engels'in proletaryanın siyasi öz örgütlenmesine katkıları yaşamsal önemdedir. Kapitalizm, işçi sınıfını meydana getirmesi nedeniyle demokratik gelişimin gerekli koşuluysa, Marx ve Engels'in sergilediği türden bilinçli bir siyasi önderlik de, diğer bir deyişle, yeterli koşuldur.

Tüm bu iddiaları tek bir kitapta "kanıtlamak" mümkün değildir. Ben burada inandırıcı bir savunmadan fazlasını yapmaya yetecek ölçüde kanıt sunmayı amaçlıyorum. Kitap bu iddialar etrafında kurgulanmış da değil; çünkü tezime göre Marx ve Engels'in programatik çıkarımları pratiğe, kendi ifadeleriyle "tarihin gerçek hareketine" ya da sınıf mücadelesinin "derslerine" dayanır ve politikaları ancak tarih içerisinde tam olarak anlaşılabilir. Bu nedenle kitap kronolojik bir yapıda kurgulanmıştır.

Marx ve Engels'in demokratik sıçramadaki yaşamsal rolüne dair birinci argüman, üç iddia arasında, "kanıtlanması" gerçekten en zor olanıdır. Bir kanıtlama için bütün bir kitabın özel olarak 19. yüzyıl demokratik hareketinin öznellik boyutuna odaklanması gerekirdi. Benim burada yaptığım ise bu iddianın temellerini atmaktan ibarettir. 1. bölüm, Marx ve Engels'i komünizme ulaştıran yolun başlangıcının, Fransız Devrimi'yle sanayi devriminin ürünü olan radikal demokratik duruşlarında aranması gerektiğini göstermektedir. Yirminci yüzyılda kulağa çok garip gelse de, Marx ve Engels'in zamanında, tam olarak 1848 devrimlerinin arifesinde, komünistler kendilerini sadece demokratik hareketin en aşırı kanadı olarak görüyorlardı. 2., 3. ve 4. bölümler Marx ve Engels'in 1848-1849 devrimleri öncesinde ve sırasında söz konusu hareketin en kararlı bileşeni haline gelerek, yeni ya da "bilimsel" komünist perspektiflerini nasıl uyguladıklarını betimlemektedir. Bu ayaklanmalara müdahalelerine bütünlüklü bir bakış, genellikle ihmal etmekle suçlandıkları bir konu olan ulusal soruna ayrıntılı bir şekilde eğildiklerini, bu başlığa dair strateji ve

2 Eric Hobsbawm, *The Age of Empire: 1875-1914* (New York: Pantheon Books, 1987), s. 127.

taktikler oluşturup demokratik devrimle ilişkisini ortaya koyduklarını yanılgıya yer bırakmayacak şekilde açığa çıkarır. Argümanla en alakalı bölüm ise beşincisidir; Marx ve Engels'in genellikle –en azından günümüzde– demokratik hareketle birlikte anılan, 19. yüzyılın önde gelen diğer isimleriyle karşılaştırıldığı bu bölüm, bir kanıtlama için zorunlu bir basamağı oluşturur. Marx ve Engels gibi Alexis de Tocqueville de sadece Fransa'da 1848-1849 devrimi üzerine yazmakla kalmamış, fakat devrimin anahtar figürleri arasında yer almıştır. Bu karşılaştırma, Marx ve Engels'in demokrat kimliğinin, *Amerika'da Demokrasi*'nin yazarınınkine göre çok daha fazla hak edilmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Üç argümandan ikincisi, esasında bu kitabın özünü oluşturur ve savunulması en kolay olanıdır. Bu konuda sunduğum zengin deliller Marx ve Engels'in gerçekten de siyasi bir ekip olarak etkinlik gösteren birer devrimci eylemci oldukları konusunda pek az şüphe bırakır. 10. bölüm, bu ortaklığın Marx'ın ölümünden sonra bile Engels tarafından nasıl sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu arada, onları bu ortaklık ışığında betimlemeyi başaramayan her yaklaşımın sadece yetersiz değil, aynı zamanda yanlış olduğunu da gösteriyorum. Marx'ın 1845'te, bu işbirliğinin başlangıcında yazdığı "eğiticinin kendisi de ... *devrimci pratik* [aracılığıyla] eğitilmek zorundadır" ve "filozoflar bugüne kadar dünyayı *yorumladılar* ... oysa asıl olan, onu *değiştirmektir*" şeklindeki tezleri, ikilinin o günden itibaren attıkları her adımda örneklenip hayat bulmuştur. Bu nedenle, elinizdeki kitap Marx ve Engels'i, kendilerini gördükleri ve öyle tanınmak istedikleri ve de gerçekte oldukları gibi değil de, sadece teorisyen ve entelektüel olarak ele alarak çok uzun zamandır depolitize edenlerin ellerinden kurtarmaktadır.[3]

"Büyük düşünür" miti, elbette Marx'ın özellikle 1848-1849 ayaklanmaları ile siyasi faaliyetlerin yeniden başladığı 1864 arasında *Kapital* için

3 Marksoloji endüstrisi için bunca orman tüketildiği halde, Marx ve Engels'in siyasi faaliyetlerine öncelik veren kitapların gerçekten de bir elin parmaklarıyla sayılabilecek kadar az olması manidardır. Yayınlanma tarihlerine göre sırasıyla: David Riazanov'un 1927 tarihli klasiği *Karl Marx and Friedrich Engels: An Introduction to Their Lives and Work* (New York: Monthly Review Press, 1973) en iyi giriş kitabı olmaya devam ediyor; Boris Nicolaievsky ve Otto Maenchen-Helfen, *Karl Marx: Man and Fighter* (New York: Penguin, 1983); Oscar Hammen, *The Red '48ers: Karl Marx and Frederick Engels* (New York: Charles Scribner's Sons, 1969); başlığına rağmen, Richard N. Hunt, *The Political Ideas of Marx and Engels, Cilt I-II* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1974, 1984); Hal Draper'ın dört ciltlik eseri *Karl Marx's Theory of Revolution* (New York: Monthly Review Press, 1977, 1990), bundan sonra *KMTR* olarak geçecek; Alan Gilbert, *Marx's Politics: Communists and Citizens* (New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press, 1981); ve son olarak, David Felix'in enikonu taraflı eseri *Marx as Politician* (Carbondale, Illinois: Southern Illinois University Press, 1983). Ne var ki, bu kitaplardan hiçbiri Marx-Engels ikilisinin parti faaliyetlerinin burada yapıldığı gibi başından sonuna ayrıntılı bir analizini sunmaz. Draper 1990'da ölümünden önce bana böyle bir çalışma yapma niyetini ifade etmişti, ancak taslağı tamamlayamadığı anlaşılıyor.

araştırma yapmak üzere British Museum'da sayısız saatler harcadığı gerçeğine dayanır. Fakat ünlü tarihçi A. J. P. Taylor gibi şu sonuca varmak abestir: "[Marx] gerçekten de sırf British Museum'da oturmak suretiyle insanoğlunun bütün kaderini değiştiren tek adamdır."[4] Böylesine saçma bir söz edebilmek için devrimci eylemci Marx'ı "sırf" görmezden gelmek gerekir. Daha yakın bir örnekse Marksolog Terrell Carver tarafından verilmiştir. *The Cambridge Companion to Marx* adlı kitaba yazdığı sunuşta Carver, onun "siyasi örgütlenmeyi neredeyse tümden başkalarına bıraktı[ğına] ... sürgünde bulunduğu ülkenin siyasetine doğrudan karışmadı"ğına ve "Alman siyasetinde bizzat bir rol olmadı"ğına inanmamızı istemektedir,[5] ancak bu iddialar elinizdeki kitabın gösterdiği gibi gerçekleri hiçe saymaktan başka bir şey değildir. "Yine de" diyor Carver, "Marx'ın sözleri ... kendi döneminden bu yana ... dünyayı belirgin bir şekilde değiştirmiştir. Peki, nasıl?" Cevap: Marx'ın yazıları.

Carvey'in açığa vurduğu, entelektüellere atfedilen bu kendinden menkul önem, tam da Marx'ın Engels'le ilk işbirliğinde mahkûm ettiği şeydir: "Fikirler *hiçbir şeyi hayata geçiremez.* Fikirleri hayata geçirmek için pratik kuvvet uygulayabilecek insanlara ihtiyaç vardır." Marx ve arkadaşı, en başta, devrimci eylemciydiler. Yazdıklarını aktif şekilde uygulamaya geçmeleri ve dahası, ne yazacaklarını pratikten öğrenmeleri gerektiğini derinlemesine kavramışlardı; bu görevler genel olarak entelektüel dünyaya, bilhassa Marksologlara yabancıdır.[6] 6. ve 7. bölümler, Marx'ın hayatında siyasi faaliyetin kesintiye uğradığı döneme yönelik diğer yaklaşımlardan farklı olarak, Marx ve Engels'in yazınsal ve bilimsel çabalarını, bilhassa *Kapital* için araştırma sürecini ve eserin yazılışını "parti inşası" çalışmaları, ilk fırsatta siyasi mücadelenin başına geçmek için hazırlanma bağlamına oturtarak, bu konudaki standart hale gelmiş resmi düzeltmektedir. Bu dönemdeki zorunlu parti çalışmaları olmaksızın, o zamanlar küçük bir sosyalist eğilim olan Marksist akım, daha popüler olan diğer radikal akımları geride bırakmayı başaramaz ve "insanlığın kaderi" üzerinde böylesine etkili olamazdı.

---

4 Taylor, *From Napoleon to the Second International* (Londra: Hamish Hamilton, 1994), s. 312.

5 Terrell Carver, drl., *The Cambridge Companion to Marx,* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 12. Carver'ın kendisine yönelik eleştirilere kısa süre önce verdiği ve "savunmacı" olduğunu itiraf ettiği cevabı, Marx-Engels ortaklığını benmerkezci ve dolayısıyla apolitik bir şekilde okumanın ötesine hâlâ geçememiş olduğunu ortaya koymaktadır. Yazara göre onlar, "kendimizi entelektüel ve insan olarak ele aldığımız gibi" ya da "pek çoğumuz entelektüel ve kişisel hayatlarımızı kurduğumuz ilişkileri nasıl yaşıyorsak" öyle "ele alınmalıdır." 'The Engels-Marx Question: Intergretation, Identity/ies, Partnership, Politics', *Engels After Marx,* drl.: Manfred B. Stoger ve Terrell Carver (University Park: The Pennyslvania State University Press, 1999), s. 34-35.

6 Marx'ın ve daha küçük ölçekte Engels'in depolitize edilmesinin nedenleri "Sonuçlar" bölümünde tartışıldı.

Üçüncü tezin kanıtları, Marx ve Engels'in 1848-1851 çalkantılı olaylarının sonrasındaki pratiklerini ayrıntılarıyla inceleyen bölümlerde, özellikle 7., 8. ve 9. bölümlerde yer almaktadır. Bu deneyimden kendi pratiklerinde temel kriter olarak sonuna kadar uyguladıkları merkezî düşünceyi, işçi sınıfının bağımsız siyasi eyleminin zorunluluğu fikrini nasıl damıttıklarını gösteriyorum; bu, 4. bölümün ikinci yarısının konusudur. Tarihin gerçek hareketi, bu devrimlerin yenilgisi sırasında, liberal burjuvazinin de orta sınıf reformistlerinin de demokrasi için savaşma isteğine ya da kararlılığına sahip olmadıklarını su götürmez bir şekilde açığa çıkarmıştı. Marx ve Engels'e göre, ancak köylülük ve kent küçük burjuvazisiyle ittifak içindeki proletarya [demokrasinin *-çev.*] zaferini güvence altına alabilirdi. Dolayısıyla Marx'ın güya köylülüğü küçümsediği ve ihmal ettiği şeklindeki sıkça karşılaşılan suçlama, burada ifşa edilen bir diğer mittir. Bununla bağlantılı olan, Marx-Engels'in perspektifinin azgelişmiş ülkeleri kapsamadığı miti de sorgulanmaktadır. 9. ve 10. bölümlerde netleştirildiği gibi Marx ve Engels, tasarılarını bu tür toplumlara yöneltmekle kalmadılar, özel olarak bu ülkelerden birinin, 19. yüzyılın son on yıllarında Çarlık Rusyası'nın devrimci potansiyelini doğru bir şekilde önceden gördüler *ve* aktif olarak teşvik ettiler.

Kitabın kritik önermelerinden biri, Marx ve Engels'in aynı perspektife sahip bir siyasi ekip oluşturdukları tezidir. Dolayısıyla, aralarında felsefi ikilik bulunduğu şeklindeki (10. bölümde tartışılan) iddiayı reddediyorum. İtirazımı, bu iddianın onların en önem verdikleri şeye, kendi pratiklerine oturtulamayacağını savunarak temellendiriyorum. Aralarında teorik sorunlar üzerine vurgularda nüanslar, hatta farklar bulunabilse de, bunlar politikalarında ortaya konmadığından, anlamlı değildir. Kitabın bütününde gösterdiğim gibi, Marx ve Engels için her şeyin başı siyasi pratiktir ve tek vücut olarak *hareket edemediklerini* gösteren hiçbir şey yoktur. Buna Engels'in Marx'ın ölümünden sonraki pratiği de dâhildir.

Bu çalışmaya girişirken, geçmiştekinden farklı olarak bugün, iki devrimcinin bilinen her yazısının ve ifadesinin tam bir kaydına ulaşılabilmesi bir avantajdır. *Marx-Engels Collected Works (MECW)* ["Toplu Eserler"] İngilizce edisyonu (bu satırlar yazılırken) kırk yedi cildiyle, eldeki bilinen materyallerin en kapsamlı basılı kaydını oluşturmaktadır. Yüz on dört cilt olarak tasarlanan ve yaklaşık yarısı tamamlanan, *MECW*'de bulunmayan materyalleri, özellikle defterlerini ve aldıkları mektupları da içeren *Marx-Engels Gesamtausgabe* ["Bütün Eserleri", Almanca] ile birlikte, Marx ve Engels'in yazı ve konuşmalarının kayıtları, bugün her zamankinden daha fazla erişilebilir durumdadır. Almanca, Fransızca ve diğer dillerde yazılan metinlerde Marx ve Engels tarafından kullanılan İngilizce kelime ve

ifadeler *Marx-Engels Collected Works*'te küçük majüsküllerle verilmiştir. Bu metinleri içeren alıntılarda bu tipografik ayrım korundu.

Marx ve Engels'in söylemiş olduklarını makaslayıp çarpıtmanın evveliyatı çok eskilere kadar gider; hatta bu uygulama daha Marx'ın 1883'teki ölümünden önce başlamış ve çok defa Marx'a, eğer Marksizm buysa "ben Marksist değilim" dedirtmiştir. Tam da bu yüzden, sıkça yapıldığı gibi cümle parçalarına ya da mealen aktarımlara dayanmak yerine, geniş alıntılar yaptım. Bu nedenle ve sadece iki devrimcinin toplam üretiminin en fazla onda birini oluşturan, çokça başvurulan standart haline gelmiş "metin"lerle yetinmek yerine, basılı belgelerin tamamından yararlandığım için okurun anlayışına sığınıyorum. Benim de yazılı belgeleri çarpıtmakla suçlanmam mümkün olmakla birlikte, bağlamına yeterince oturtulan çok sayıda alıntının bu ihtimali en aza indirdiğini sanıyorum. Daha tutumlu bir yaklaşım çarpıtma riskini arttırırdı. İnanıyorum ki okur, çoğunlukla yanlış yönlendiren dolaylı aktarımlar yerine, Marx ve Engels'in bir dizi başlıkta esasında ne dediğini okuyunca bu yaklaşımı faydalı bulacak ve umulur ki daha fazlasını ikilinin kendi yazdıklarından okuma isteği duyacaktır. Marx ve Engels'in ifade ettikleriyle neyi "kastettikleri" elbette önemlidir, fakat bu çalışmanın önceliklerinden değildir. Ben asıl olarak, ayırt etme yetimiz ölçüsünde, onların gerçekte ne dedikleriyle *ve* ne yaptıklarıyla ilgilendim.[7] Yazılarının anlamları üzerine tartışma ve münazaralarda yeterince mürekkep harcandı; keşke bu tefsir egzersizleri hiç olmazsa onların pratiğinin bütünü temelinde yürütülmüş olsaydı.

Marx ve Engels'in yazdığı ve söylediği ya da üçüncü kişilerce aktarılan her şeyin eşit düzeyde güvenilir olmadıkları açıktır. Bu nedenle Marx ve Engels'in gerek basılı, gerekse mektupları dâhil basılmamış yazılarıyla ilgili olarak Hal Draper'ın "azalan güvenilirlik sırası" dediği listeden belli bir ölçüde yararlandım. Draper'ın öncelik sırası şöyle: "kitaplar ve başlıca eserler", "kendi denetimlerinde yayınlanan makaleler", "siyasi bildirge olarak hazırlanan makaleler", "konuyla ilgili düşüncelere sadece geçerken değinilen makaleler", "ısmarlama yazılmış gazete makaleleri", "yazarının denetimi dışında yayınlanan makaleler", ayrıca bir tasnife tabi tuttuğu "yayınlanmamış elyazmaları" ve "mektuplar", son olarak da "özel notlar, defterler ve çalışma notları".[8] Draper'ın uyarılarını dikkate alırken, küçük bir değişiklik yaparak mektuplara daha fazla ağırlık verdim. Engels'in hayatının son on yılındaki mektupları özellikle değerlidir: Zaman kısıtı yüzünden, daha formel bir yazıya konu etmeye vakit bulamadığı siya-

7 Bunun tek istisnası, 8. bölümde yaptığım, Engels'in Paris Komünü'nü proletarya diktatörlüğü olarak nitelemesine dair tartışmadır.

8 Ayrıntılar için yazara ait *KMTR*, c. 1, s. 3-4'e bakınız.

si meseleleri mektuplarında ifade etmiştir; çoğunlukla bunların kendisi hayattayken yayınlanabileceğinin de bilincindedir. Draper'ın listesinde bulunmayan, fakat Birinci Enternasyonal ile ilgili bölümlerde genişçe yararlandığım bir diğer önemli kaynak da, örgütün Genel Konsey tutanaklarıdır. Diğer GK üyeleriyle birlikte Marx ve Engels bir önceki toplantının tutanaklarını oylamış ve doğrulukları üzerinde titizlikle durdukları bu metinlerden sık sık alıntı yapmış oldukları için, ben GK tutanaklarını listenin üst sıralarına yerleştirdim. Son olarak, nerede rastlandıklarından bağımsız olarak tekrarlanan noktalara daha büyük önem veriyorum. Bu, onların süreç içerisindeki siyasi pratiklerine, düzeltmeler ve kopuşlarla birlikte süreklilik boyutuna odaklanma yaklaşımımla da tutarlıdır.

Bu kitap çeşitli açılardan Draper'ın Marx ve Engels hakkındaki yeterince tanınmayan eserlerinden ilham almıştır. Pek çok katkısı arasında kesinlikle en değerlisi, *Marx-Engels Chronicle: 'A Day-by-Day Chronology of Marx and Engels' Life and Activity* adlı kitabıdır; bugün Marx ve Engels hakkındaki hiçbir ciddi inceleme onsuz yapılamaz.[9]

Bu çalışmayı şimdi yapmanın bir diğer avantajı da, Doğu Avrupa'daki Stalinist rejimlerin ve eski Sovyetler Birliği'nin estirdiği rüzgârların dinmiş olmasıdır. Moskova ve siyasi müttefiklerinin Marx ve Engels'in mirası üzerinde uyguladığı –neredeyse– tekelin kırılması pek hayırlı bir sonuç olmuştur. Marx ve Engels'in gerçekte ne söylediklerine *ve* ne yaptıklarına dair en geniş tartışma için yaklaşık elli yıldır görülmemiş bir açıklık bugün mevcuttur. Bu sonuçla bağlantılı bir diğer gelişme ise, kapitalizmin giderek daha yaygın şekilde kabul edilen küresel krizidir. Ekonomik güvensizlik ve depresyona doğru giden koşullar, faşizmin hortlaması gibi tüm siyasi ve toplumsal sonuçlarıyla birlikte, dünya nüfusunun çoğunluğu için giderek belirginleşen bir durumdur. Tam da Marx ve Engels bu gidişe bir alternatif sunma iddiasını taşıdıkları için, önerdikleri çözümün yararlılığına dair bir değerlendirmede bulunmak isteyenlerin onların gerçekte neyi savunduğunu bilmeleri gerekir. Stalinist hâkimiyetin sona erdiği dünyada Marx ve Engels'in üretimlerine yeniden bakmak, onlar adına ileri sürülen –ister Stalinist, isterse sosyal demokrat ya da başka türden olsun– programatik ve örgütsel politikaların Marx ve Engels'in kendi tasavvurlarıyla ne ölçüde tutarlı olduğunu belirlememizi sağlar. Dolayısıyla bu kitap, sonraki bir kitabın konusu olacak soruyu, Marx ve Engels'ten sonra Marksizme ne olduğu sorusunu cevaplamak için gereken

9 Draper'ın *Chronicle*'ın yanına eklediği iki kitabı *The Marx-Engels Register: 'A Complete Bibliography of Marx and Engels' Individual Writings* ve *The Marx-Engels Glossary: Glossary to the Chronicle and Register and Index to the Glossary* de paha biçilmez referans kaynaklarıdır. Bu üç kitap Schocken Books tarafından New York'ta 1985-1986'da yayınlandı.

zorunlu basamağı oluşturur. Marx ve Engels'in perspektifinin burada yapıldığı gibi berrak ve esaslı bir sergilemesi, Marksist sürekliliğin ne olup olmadığını belirlemede kritik önem taşır.

Son bir açıklama: Marx ve Engels'in anlayışına uygun olarak, burada sunulanların, onların pratiğinin doğru olmadığını düşünenleri ya da buna şüpheyle bakanları ikna edeceği gibi bir yanılsama taşımıyorum. Maksadım, onların tasavvuruna dair iddiaları, özellikle de çok sayıdaki çarpıtma ve miti sorgulamak. Önermelerini benimseme ya da reddetmede son tahlilde kişinin sınıf konumunun ve perspektifinin belirleyici olduğunu Marx ve Engels çok iyi biliyordu. Kendini birinci kampta görenler için, umarım, yirmi birinci yüzyılın arifesinde kitabım Marx ve Engels'in "toplumsal devrim" için zorunlu bir önkoşul olan demokratik mücadeleye verdikleri önemi ifade eder; pek çok sözüm ona yirminci yüzyıl devrimcisinin hepten unuttuğu bir derstir bu. Nihayet yine onların ruhuna uygun olarak, Marx ve Engels'in politikalarının gerçek bir değerlendirmesinin ancak gerçek hareket üzerinden, yani proletaryanın mücadelelerine bağlanan pratiğin aynasında, sınıf mücadelesinin laboratuarında yapılabileceğini ne kadar vurgulasak azdır.

Teşekkürler



Bu kitabın kısmi ya da bütün olarak çeşitli taslakları, birçok kişinin yorum ve önerilerinden önemli ölçüde yararlandı. Bunlardan en değerlisi, teşviklerinin yanı sıra Colin Leys'in akıllıca soruları ve dikkatli bakışıydı. Dizi editörü Philip Green, taslağın bir kitap haline gelmesini sağladı. 5. bölümdeki 1848 devrimlerinde Marx-Engels ikilisi ile Tocqueville'in karşılaştırmalı değerlendirmesi, Ron Aminzade, Roger Boesche, Mary Dietz, Lise Disch ve Lansiné Kaba'nın verdikleri desteğe çok şey borçludur. Jim Farr'ın kavrayışı özellikle çalışmanın başlangıç ve son aşamalarında yararlı oldu. Taslağın ilk versiyonlarını okuyan, Minnesota Üniversitesi'ndeki karşılaştırmalı sosyo-politik değişim seminerimin lisans öğrencileri, argümanlarımı netleştirip rafine etmeme yardımcı oldular. Chris Nisan gibi siyasi ilişki içinde olduğum arkadaşlarla birlikte Sharilyn Geistfeld, yıllarca bu çalışmanın fikirlerini sınamama yardımcı olan gönüllü ilk yorumcular oldular. Son olarak, SUNY Press çalışanları Zina Lawrence, Laurie Searl ve en çok da düzeltmen Alan Hewat'a yardımları için teşekkür etmeliyim. Elbette, böyle bir çalışmada her zaman olduğu gibi, sonunda matbaanın yolunu tutan şeyden tek başıma ben sorumluyum.

1. BÖLÜM

Demokrasi Özlemi ve Devrimci Bir Ortaklığın Başlangıcı



"Fikirler hiçbir şeyi hayata geçiremez. Fikirleri hayata geçirmek için, pratik kuvvet uygulayabilecek insanlara ihtiyaç vardır."

Marx, *Kutsal Aile*

"Felsefe ile gerçek dünyanın incelenmesi arasındaki ilişki, kendi kendini tatmin ile cinsel aşk arasındaki ilişkiyle aynıdır."

Marx, *Alman İdeolojisi*

"[G]erçek, yaşayan insanların karşısına geçip, seni görüp duyabilecekleri şekilde, doğrudan ve uzun uzadıya konuşma yapmak, insanın 'gözünde canlandırdığı' soyut okurlar karşısında, bu korkunç düzeyde soyut kalem oynatma uğraşından tamamen farklı bir şey."

Engels'ten Marx'a

"[B]u ülkede [Almanya'da] demokrasi ve komünizm, emekçi sınıflar açısından tümüyle eş anlamlıdır."

Engels

Ölümünden yaklaşık iki yıl önce, bir gazeteci deniz kıyısındaki bir sayfiyede Karl Marx ve ailesiyle birlikte birkaç gün geçirmişti. Bir diyalog özellikle unutulmazdı: "[A]raya giren bir suskunluk anında, devrimci ve filozofa kendini nasıl tanımladığını şöyle sordum: 'Nedir?' Önümüzde kükreyen denize ve plajda kaynaşan kalabalığa bakarken sanki bir an düşünceleri alt üst oldu. 'Nedir?' diye sormuştum, derinden ve vakur bir sesle şöyle cevapladı: 'Mücadeledir!'"[1]

1 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, c. 24, s. 585. Bundan sonra sadece cilt numarası verilecektir.

Bütün nitelikleri arasında hiçbir şey Marx'ı mücadele etme şevki ve hazzından, kavgadan daha iyi karakterize edemez. Popüler bir aile eğlencesi, yarı şaka bir anket olan "İtiraflar" oyununda Marx, kızı Jenny'nin sorularına şu cevapları vermişti: "Başlıca özelliğiniz? – Tek bir amaca sahip olmak. Sizce mutluluk nedir? – Savaşmak. Sefalet nedir? – Teslim olmak."[2]

Marx'ın hayat boyu siyasi omuzdaşı olan Friedrich Engels, yoldaşının cenaze töreninde onun bu yönünü hatırlattı: "Marx, her şeyden önce bir devrimciydi ... Kavga, onun özüydü. Ve pek az kimsenin rakip olabileceği bir tutku, azim ve başarıyla dövüştü."[3]

Aynısı Engels için de söylenebilir. Eldeki ilk ürünlerinden biri olan, 18 yaşındayken yazdığı "Florida" şiiri, Amerika Kızılderililerinin Beyaz Avrupalı istilasına karşı direnişini öven bir gençlik manzumesidir. Bir yerinde Engels, bir Seminole'un* ağzından şunları söyler: "Barışa çağırmayacağım kardeşlerimi / ilk sözüm savaş olsun, son sözüm kavga." Ve şöyle devam eder: "Madem istiyorsun, Beyaz Adam, gel öyleyse / Saygıda kusur etmeyeceğiz, hak ettiğin gibi / Her geyik yatağında, her ağaç gölgesinde / Seminale okları pusuda bekliyor seni!"[4]

Şiir, Engels'in ömür boyu taşıyacağı bir diğer özelliğini ortaya koyar; yoldaşıyla da paylaştığı, ezilenlerin ezenleri alt etme yeteneğine duyduğu inançtır bu. 1895'te Engels'in cenazesinde Alman sosyal demokrat lider Wilhelm Liebknecht, onu, kendisinin on iki yıl önce Marx'ı betimlerken söylediklerine benzer sözlerle anacaktı. "Bizlere Engels yol gösterdi ve bu yolda *önder* oldu; o bir *önder* ve *savaşçıydı*; teori ve pratik onda tek vücut olarak bütünleşti."[5]

Birer savaşçı olmakla beraber, gerek Marx, gerekse Engels, bir savaşçı olmanın yeterli olmadığını, hayatlarının oldukça erken bir evresinde anlamışlardı; savaşçı, bir perspektife, bir programa sahip olmak zorundaydı. Yaşadıkları dünyayı dönüştürmek için bir program formüle etmek ve hayata geçirmek üzere bir ortaklık kurmaya doğru attıkları adımlar, bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Bu sürecin zorunlu bir adımı, düşünsel olarak içinde yetiştikleri dünyadan –bilhassa Marx için geçerli bu– Alman felsefesinden siyasi kopuşlarıydı. Fikirler dünyasından proletaryanın pratiği dünyasına geçmeleri, düşünen savaşçılar haline gelmelerini mümkün kıldı.

---

2 c. 42, s. 567-68

3 *Marx and Engels through the Eyes of their Contemporaries*, (Moskova: Progress Publishers, 1978), s. 8-9.

* Creek konfederasyonuna bağlıyken Florida'ya göç eden Kızılderili grupları. *–çev.*

4 c. 2, s. 408-9

5 V. E. Kunina, d rl., *Frederick Engels: His Life and Works-Documents and Photographs*, (Moskova: Progress Publishers, 1987) s. 433.

Demokratik Düzen Arayışı

Marx ve Engels'in sırasıyla 1818 ve 1820'de dünyaya gelmelerinden kısa bir süre önce Renanya, Fransız egemenliğinin -devrimin mirası olan- nispeten daha rahat siyasi havasını soluduktan sonra, Prusya'nın otokratik idaresi altına girmişti. Prusya İmparatorluğu'nun diğer eyaletlerinden daha az baskıcı olmakla birlikte, Renanya hükümeti vatandaşlarına kamu yaşamının çoğu alanında siyasi özgürlük tanımaya yanaşmıyordu. Eyaletin büyüyen burjuvazisi için, Fransa, Belçika, Hollanda ve tabii ki Britanya gibi komşu ülkelerdeki sınıfdaşlarının yararlandığı sivil özgürlüklerden ve siyasi haklardan yoksun olmak bilhassa küçük düşürücüydü. Marx ve Engels, eyalette burjuvazinin toplumsal ağırlığı sayesinde liberal düşüncelerin filizlendiği ancak yarı-feodal Prusya düzeninin boğucu ağırlığı altında hayata geçirilemediği bir ortamda yetiştiler. Kuşaklarının diğer üyeleri gibi, zamanın en yakıcı siyasi sorusuna cevap aradılar: Otoriter Prusya rejiminden demokratik düzene nasıl geçilecekti ve böyle bir dönüşüme kim ya da toplumun hangi kesimi önderlik edecekti?

Genç Marx

Prusya'nın baskıcı siyasi iklimi genç Marx'ın karşısına en dolaysız şekilde çıktı. 1841'de doktorasını aldıktan sonra Prusya inin "siyasi doğruluğu"nu şiar edinen devlet üniversitelerinden birinde öğretim kadrosuna alınmayı uman Marx, sol-liberal bir üniversite profesörü olan arkadaşı Bruno Bauer tarafından, giderek radikalleşen görüşlerini yumuşatması konusunda uyarıldı.[6] Kısa bir süre sonra Bauer'in kendisi, görüşleri nedeniyle sözleşmesi uzatılmayarak Bonn Üniversitesi'ndeki görevinden uzaklaştırıldı. Demokrat düşüncelerinden taviz vermek istemeyen Marx, akademik yolda devam etme seçeneği olmadığı sonucuna vardı.[7] Bruno'nun uzaklaştırılması, şüphesiz Marx'ın zihninde, despotik Prusya

6 Bu konuda biyografik ayrıntılar için bkz. Boris Nicolaievsky ve Otto Maenchen-Helfen, *Karl Marx: Man and Fighter*, (New York; Penguin Books, 1983); Franz Mehring, *Karl Marx: The Story of His Life*, (Londra: Geodge Allen and Unwin, 1951); Riazanov, *Karl Marx and Frederick Engels* ve Draper, *The Marx-Engels Chronicle: A Day-by-Day Chronology of Marx and Engels Life and Activity* [bundan sonra *Chronicle* olarak geçecektir], (New York: Schocken Books, 1985). Açıkça anti-Marksist olsa da, Hammen'ın *The Red '48'ers* kitabı bağlama dair faydalı bilgiler sağlıyor. Aynısı Felix'in *Marx as Politician*'ı için de geçerlidir.

7 Marx'ın isyancı eğilimleri, yayınlanan tezinin önsözünde bir arkadaşının mevcut rejime alternatif arayan eserini olumlayan bir tarzda alıntılamasından da açıkça anlaşılıyordu. Kendi yazılarından başka, Marx'ın siyasi fikirlerinin *Komünist Manifesto* öncesindeki evrimini konu alan en iyi ayrıntılı inceleme muhtemelen Draper'ın *Karl Marx's Theory of Revolution: Cilt 1, State and Bureaucracy* [bundan sonra *KMTR,1*] (New York: Monthly Review Press, 1977) kitabıdır. Gary Teeple'ın *Marx's Critique of Politics: 1842-1847* (Toronto: University of Toronto Press, 1984) başlıklı kitabı düşünceler düzleminde faydalı olmakla birlikte, Marx'ın bu dönemki pratiğini, en önemlisi de Engels'le kurduğu ortaklığı ihmal ettiğinden, yetersizdir.

devleti çerçevesinde reformlar elde etmeye çalışma şeklindeki liberal stratejinin etkinliğine dair soru işaretlerine yol açmıştı.

Marx sonunda, Renanya eyaletindeki bir sanayi merkezi olan Köln'de kısa süre önce kurulan liberal yayın *Rheinische Zeitung*'da (*RZ*) editör olarak işe başladı. Gazetenin daha çok burjuvazinin sanayici ve diğer kanatlarına mensup sahiplerinin görece radikal Genç Hegelci çevrenin tanınmış bir üyesi olan Marx'ı işe almaya istekli olması, liberal burjuvazinin Prusya devletine yönelik artan hoşnutsuzluğunun bir göstergesiydi.

Marx, 1842 sonlarında, daha görevinin başına geçmeden devlet sansürünün makasından nasibini almıştı. Eyalet dışında yayınladığı bir makalede, Prusya sansür mekanizmasının "özünde", bu işle görevli bürokratların halk için neyin en iyisi olduğunu bildikleri varsayımının yattığını öne sürdü. "En basit konularda bile toplumun zekâsına ve iyi niyetine güvenilmez. ... Bu esaslı kusur bütün kurumlarımıza sinmiştir."[8] Böylece devletin insan potansiyelini boğmasına karşıtlık, hemen hemen siyasi kariyerinin başlarından itibaren Marx'ın radikal gelişim seyrindeki itici güç oldu. Kendinden önceki ve sonraki pek çoklarının aksine, Marx'ın temel içgüdüsü, kendi sözlerinin de ortaya koyduğu gibi, ne kadar iyi amaçları olursa olsun devlete değil, "halka" güvenmekti; ömrünün sonuna kadar ona yol gösteren bir özelliğiydi bu. Bu aşamada henüz şu eski muammaya programatik bir cevap bulabilmiş değildi: Hiçbir hazırlıktan geçmemişse, "halk"tan kendi kendini yönetmesi nasıl beklenebilirdi?

Kısa süre sonra, bir tanıdığına yazdığı mektupta, o zamanlar Almanya'da en etkili filozof olan George Hegel'in (1770-1831) siyasi görüşlerinin bir eleştirisini yapmak istediğini söylüyordu. Eleştirinin "temel ekseni" [Hegel'in savunduğu] "*meşruti monarşi*" olacaktı.[9] Bu yorum Marx'ın meşruti monarşiyi sansür sorununa ve diğer siyasi özgürlüklerden yoksunluğa karşı çözüm olarak gören liberal muhalefeti giderek daha fazla eleştirmeye başladığını gösteriyordu. Hegel'in çözümünü, "halkın egemenliği"nin ya da "gerçek demokrasi"nin önündeki bir engel olarak mahkûm etti. Rejimin liberal muhaliflerinin Hegel'in pozisyonunu benimsemeleri, sadece basın özgürlüğünü değil, bununla birlikte diğer tüm siyasi özgürlükleri de savunma "görevin[in] asla üstesinden gelemeyecek"lerinin kanıtıydı.[10] Bir yıl geçmeden Marx, Prusya despotizminin tek çözümünün, kesin bir tanımını yapmasa da "yaklaşan devrim" olduğunu ileri sürecekti.

8 c. 1, s. 130

9 c. 1, s. 382

10 c. 1, s. 137-38

Marx'ın editörlüğündeki *RZ*, hükümetle giderek şiddetlenen bir çatışmaya girdi. Marx'ın iki hafta öncesinde gazetenin liberal sahipleriyle sansüre nasıl tepki vermek gerektiği konusunda anlaşmazlığa düşmesi nedeniyle istifa etmiş olmasına rağmen, 1 Nisan 1843'te gazete yetkili makamlarca yasaklandı. Görevi kısa sürse de, Marx'ın siyasi gelişimi bu dönemde belirgin ölçüde derinleşti. Hükümetin yasaklama kararı, Marx'a "liberalizm örtüsü[nün] düştü[ğünü] ve en iğrenç despotizm[in] olanca çıplaklığıyla dünyanın gözleri önüne serildi"ğini açıkça gösterdi.[11]

Devlet baskısı ve liberal kararsızlık üzerine dolaysız bir ders almanın yanı sıra, editörlük görevi Marx'a o dönem "sol" sayılan eğilim hakkındaki görüşlerini netleştirme fırsatı verdi. Marx'ın, üyelerinden çoğuyla ilişkide olduğu bir Genç Hegelci grup, "Özgür", sadece hükümetin değil, liberal muhalefetin de sert bir şekilde eleştirilmesi çağrısında bulundu. Marx, eleştirilerinin fazla teorik kaldığını giderek daha fazla hissediyordu. Siyasi pratiğine daima esin verecek bir bakış açısı ortaya koydu. "Doğru teori, somut koşullar içerisinde ve şeylerin mevcut durumu temelinde netleştirilip geliştirilmek zorundadır."[12] Ayrıca, hükümeti kınama heyecanıyla yapılan bu "teorik olarak doğru" eleştiriler, devletin şimşeklerini üzerine çekmiş ve *RZ*'nin kapatılmasına yol açmıştı. Bu nedenle, "[Ö]zgürlüğü anayasal çerçevede, adım adım kazanma meşakkatli görevini omuzlayan özgür düşünceli pek çok pratik insanda, aslında onların çoğunluğunda, rahat soyutlama koltuklarımıza kurulup çelişkilerini göstererek öfke uyandırıyoruz."[13] Siyasi özgürlükler için savaşanlar, ne gibi teorik yetersizlikleri olursa olsun, hiç olmazsa mücadeleye girmişlerdi ve bundan dolayı eldeki sınırlı siyasi hareket alanını tehlikeye atacak hiçbir şey yapmamaya dikkat edilmeliydi. Başka bir deyişle, koltuğundan kalkmayan bir devrimci teorisyen olup "pratik işlerden" uzak durmak sorumsuzluktu.

RZ editörlüğünü üstlendikten sonra Marx'ın "Özgür" grubuyla arasındaki ayrımlar derinleşti ve nihayet bir kopuşa yol açtı. Gruptakiler yazılarını ve "komünist" politikalarını eleştirdiği için Marx'ı "muhafazakârlıkla" suçladılar. Tarihin o evresinde "komünizm", tanımı belirsiz -ki Marx'ın eleştirdiği buydu- özel mülkiyetin kaldırılmasını isteyen sosyalizmin eşitlikçiliğine ve proletarya yönelimine uzak bir şeydi. Bu suçlamaları Marx şöyle cevaplıyordu: "Onlardan daha az bulanık muhakeme, tumturaklı laf, kendine hayranlık ve daha fazla kesinlik, ilişkilerin gerçek koşullarına daha fazla ilgi ve daha uzmanca bilgi istedim. Komünist ve sos-

11 c. 1, s. 133

12 c. 1, s. 392

13 A.g.y.

yalist doktrinler ve dolayısıyla yeni bir dünya görüşü ithalatını uygunsuz, hatta aslında ahlak dışı bulduğumu belirttim. ... Komünizmin çok farklı ve daha esaslı bir şekilde tartışılmasını istedim."

Ardından, Genç Hegelciliğin gözde başlığını, dini ele aldı: "Dahası, siyasi koşulların din çerçevesinde eleştirilmesi yerine, dinin eleştirisinin siyasi koşulların eleştirisi çerçevesinde yapılması gerektiğini söyledim ... Çünkü kendinde din, içerikten yoksundur, varlığını göklere değil yeryüzüne borçludur ve çarpıtılmış gerçekliğin, ki bu *teori*dir, kaldırılmasıyla kendi içine çöker. Son olarak, eğer felsefe hakkında konuşulacaksa, (çocukların dinleyecek birini bulduklarında, gulyabaniden korkmadıklarını iddia etmesini hatırlatan) 'ateizm' *etiketi*yle daha az oynanmasını, bunun yerine, felsefenin içeriğinin halka götürülmesini istedim."[14]

Marx, tam da komünizm "yeni bir dünya görüşü" olduğundan, o sırada ortaya konulandan daha fazlasını istiyordu. "Ateist" olmakla övünmek dâhil, radikal lafazanlık yetmiyordu. Komünizm felsefi göklerden yere indirilmeli, anlaşılır hale getirilmeli ve "ilişkilerin gerçek koşullarına" bağlanmalıydı. Marx'ın eleştirisi, onun "materyalist tarih anlayışını" birkaç yıl önceden haber veriyordu.

Marx, RZ'den ve kısa bir süre sonra da –artık kendisi için siyasi alanın hızla daraldığı anlaşılan– Almanya'dan ayrıldıktan sonra, tam olarak "Özgür" çevresinden talep ettiği şeyi, yani sarih bir "yeni dünya görüşü"nü yazılarıyla ortaya koyma çabasına girişti. Görüşlerini bir buçuk yıl sonra ortaya koyabilecekti, ancak bu sırada hâlâ büyük saygı duyduğu filozof Ludwig Feuerbach'ın (1804-1872) yakınlarda yayınlanan bir makalesi üzerine yazdığı eleştiri, bu yeni yaklaşımın temel özellikleri hakkında ipuçları içeriyordu. Marx'a göre, Feuerbach'ın Alman felsefesinin dönüşüm ihtiyacına dair tezleri "tek bir açıdan yanlıştır, doğaya çok fazla, siyasete çok az değinmektedir. Ne var ki, günümüz felsefesi ancak onunla [siyasetle –*çev.*] ittifak aracılığıyla doğruluğa ulaşabilir."[15] Dolayısıyla, Genç Hegelcilere getirdiği eleştiriyle tutarlı olarak, bir felsefi perspektif ancak "şeylerin gerçek koşullarına", "pratik çalışmaya" ya da daha açıkçası "siyasete" eğildiği ölçüde geçerli olabilirdi.

RZ'nin gördüğü baskıya rağmen Marx, gazetecilik uğraşından vazgeçmedi. Gazete ve dergilerin, görüşlerini "halka" ulaştırmada en iyi araç olduğunu anlamıştı. Bu nedenle neredeyse derhal, hâlâ siyasi ilişkilerini sürdürdüğü birkaç Genç Hegelciden biri olan Arnold Ruge ile beraber, Paris'te yayınlanacak bir dergi, *Alman-Fransız Yıllıkları* (Deutsch-

14 c. 1, s. 395

15 c. 1, s. 400

Französische Jahrbücher) için kolları sıvadı. Derginin hem Alman hem de Fransız okurları hedeflemesi, Marx'ın enternasyonalist bir perspektife yöneldiğini göstermektedir. Marx ayrıca, Fransa'daki görece liberal atmosferin, daha fazla baskı altındaki Almanlar için "yurtseverliğimizin boşluğunu anlamamızı sağlayacak ..."[16] bir okul işlevi göreceğine inanıyordu. Dergi girişimi gerçekte hiç de başarılı olmadığı halde -sadece çift sayı olarak çıkarılan tek bir sayı yayınlandı- Marx'ın kendi görüşlerini netleştirmesi açısından faydalı olduğu muhakkaktı.

Ruge ile derginin amacı hakkındaki çokça ihmal edilen yazışmalarında Marx, daima siyasi kimliğinin merkezinde yer alacak olan görüşler ileri sürdü. Öncelikle, Ruge'den farklı olarak, Marx ezilenlerin kendilerini özgürleştirebileceğinden emindi. Ruge'nin devlet baskısının açıkça Alman halkının hiçbir direnişiyle karşılaşmaksızın giderek arttığı Almanya'daki mevcut siyasi duruma dair karamsarlığına cevap olarak, Ruge'nin analizine şöyle itiraz etti: "[B]urada siyasi hiçbir şey yok. Hiçbir halk büsbütün çaresiz değildir; uzun zaman sırf aptallıktan ileri gelen ümitlerle yaşasa bile, yine de yıllar sonra bir gün gelir, aniden akıllanır ve bütün o dindarca beklentilerini bir yana bırakır."[17]

Marx Almanya'daki despotik düzen gerçekliğini ve bunun Alman halkı üzerindeki etkisini inkâr etmiyordu. Despotizm, "kendini insan olarak hissetmeyen insanlara" dayanıyordu. İnsan olmak "düşünen bir varlık, özgür kimse, cumhuriyetçi olmak anlamına gelebilirdi. ... Despotizmin yegâne düşüncesi ise insanın aşağılanması, insanlıktan çıkarılmasıdır. ... Despot daima alçalmış insanlar görür." Monarşiyi yıkan Fransız Devrimi, bir "cumhuriyet ve ölü nesnelerin değil, özgür insanların bir örgütlenmesinin" yaratılması yoluyla, özgürlüğün mümkün olduğu fikrini "bu insanların yüreğinde yeniden uyandırdı." Eğer, diyordu Marx, Ruge'nin aksine mevcut durumdan "ümitsizliğe kapılmıyor" ise, bunun "tek nedeni, tam da bana umut veren çaresiz durumun kendisidir." Yönetilenlerin eksikliklerini ya da edilgenliğini referans alıyor değildi:

"Sadece şu gerçeğe dikkat çekerim ki ... düşünen ve ıstırap çeken bütün insanlar, daha önce araçlarından büsbütün yoksun oldukları bir anlayışa ulaşmıştır; eski tipte tebaaları yeniden üretme edilgen sistemi bile her gün yeni tipte bir insanlığa üye devşirmektedir. Sanayi ve ticaret sistemi, mülkiyet ve insan sömürüsü sistemi, nüfustaki artıştan

16 c. 3, s. 133

17 A.g.y., s. 134. Mektuplaşmaların önemi ve sınırlarıyla ilgili olarak, Marx ve Engels'in *Alman İdeolojisi*'nde (c. 5, s. 236) bulanık formülasyonlar üzerine yorumlarına bakınız. Yine Engels'in yazışmaları yayınlama konusundaki bir ricayı ve bir toplu eserler yayınının parçası olarak yapılmadıkça buna neden karşı çıktığını konu alan Aralık 1890 tarihli mektubuna (Draper, *Chronicle*, s. 261) bakınız.

çok daha büyük bir hızla, günümüz toplumunda bir kopuşa neden olmaktadır. Eski sistemin derman olamayacağı bir kopuştur bu; zira (eski sistem) hiçbir şeye derman olmaz ve hiçbir şey yaratmaz, fakat sadece var olur ve tüketir. Fakat ıstırap çeken insanların düşünüyor olması, düşünen ve ezilen insanların varlığı, kaçınılmaz olarak, edilgen bir şekilde ve düşünmeksizin tüketen dar kafalılığın hayvani dünyası için yenilmez yutulmaz hale gelecektir."[18]

Dolayısıyla Marx'ın iyimserliği artan bilinçlenmeden, Fransız devriminin temsil ettiği şey olan ezilenlerin "düşünmesi"nden ve ayrıca Almanya'da gerçekleşmekte olan iktisadi değişimlerden ve bunların doğurduğu sömürüden kaynaklanıyordu. Bu son gelişmeler içsel olarak istikrarsız bir durumu, gitgide bilinçli hale gelen insanların sömürüsünü ivmelendirmekteydi.

Alman-Fransız Yıllıkları'nın özgün amacına dairse şöyle yazıyordu:

"[E]ski dünyayı gün ışığına çıkarmalı ve yeni bir dünyayı olumlu tarzda şekillendirmeliyiz. Olaylar, düşünen insanlığa konumunu belirlemek için, mazlum insanlığa güçlerini harekete geçirmek için ne kadar uzun zaman tanırsa, bugünün rahminde taşıdığı ürün olarak geçilecek dünya o kadar mükemmel olacaktır."

Böylece gazetenin görevi "düşünmeyi", ezilenler cephesinde bilinci geliştirmekti. Ayrıca Marx, belki de ilk kez devrim için yeterli hazırlık süresinin arzu edilirliğinden söz ediyordu. Almanya ve Fransa'daki 1848-1849 devrimlerinden başlayarak, devrim strateji ve taktiklerine yaklaşımında hissedilecek bir fikirdir bu. Yine burada, devrimlerin yeterli hazırlık yapılmadan önce de olabileceği fikri gizlidir.

Gelecek toplumun nasıl bir şey olacağı konusunda Marx, şunları yazıyordu: "dünya(nın nasıl olacağını) dogmatik bir şekilde öngörmeyiz, fakat yalnızca, yeni dünyayı eskisinin eleştirisi üzerinden bulabiliriz. ... geleceği inşa etmek ve tüm zamanlar için her şeyi tertiplemek bizim işimiz değildir ...

"Hiçbir dogmatik bayrak yükseltmekten yana değilim. Tam tersine, kendilerine dair önermelerini belirginleştirmeleri konusunda dogmacılara yardımcı olmaya çalışmalıyız." Geleceğe dair şemalara karşıtlık, Marx'ın hayatı boyunca koruduğu bir tutumdu.

Eleştiriye gelince, "*Var olan her şeyi amansızca eleştirmek*ten söz ediyorum; varacağı sonuçlardan da, mevcut güçlerle çatışmaktan da korkmamak anlamında amansızca eleştirmekten."[19] Marx, eleştirinin etkili olması için, her şeyden önce dinsel ve siyasi konularda, Almanların ço-

18 A.g.y., s. 141

19 A.g.y., s. 142

ğunluğunun yüz yüze olduğu "gerçekliği" hedeflemesini savundu. Bu tür konularda "çağdaşlarımızı etkilemenin" tek yolu, siyasi gerçekliği olduğu gibi ele almaktı. "Bunları, her ne biçimde varlarsa, kalkış noktamız olarak almalı ve bunların karşısına" ütopik sosyalizme özgü "birtakım hazır sistemlerle çıkmamalıyız." Özünde, Marx yeni dergi için "siyasetin eleştirisini, siyasete ve dolayısıyla *gerçek* mücadelelere katılmayı eleştirimizin hareket noktası olarak almaya ve eleştirimizi bunlarla tanımlamaya"[20] çağıran bir perspektif ileri sürdü. Marx'a göre felsefe ancak insanlığın karşı karşıya olduğu "gerçek mücadeleler"le bağı ve bunlara katılımı ölçüsünde doğrulanabilirdi.

Marx, siyasi gelişiminin bu evresinde perspektifini "eleştirel felsefe" olarak tanımlıyordu. Henüz kendisini komünist olarak nitelemezken, o tarihte uygulandığı şekliyle "komünizm"i kendine özgü bir dogma, "sosyalist ilkenin özel, tek yanlı bir kavranışı" olarak ayırt ediyor ve açıklığa kavuşturulması gerektiğini düşünüyordu. (Zamanın diğer birçok radikali gibi Marx da "komünizm" ve "sosyalizm" kavramlarını çoğu durumda aynı anlamda kullanıyordu. Kesin bir ayrım gerektiğinde, "komünizm", "sosyalizm"in proleter boyutunu vurgulayan özgün bir ifadesi olmaktaydı.) Marx için önemi, komünizmin "hümanist ilkenin özel bir ifadesi" olmasıydı. Ezilenlerin kendi insanlıklarını bulmasına, bilinçli, düşünen varlıklar haline gelmesine yardım etme temelinden yola çıkan Marx, dikkatini artık mevcut komünizm doktrinlerinin eleştirisine ve böylece açıklığa kavuşturulmasına veriyordu.

Liberal burjuvazi Prusya despotizmini yıkmayı ve "yeni bir dünya" kurmayı başaramamış olduğuna göre, bunu toplumun hangi kesimi ya da sınıfı yapacaktı? Bir yıl geçmeden Marx, bu soruya bir cevap öne sürdü. Bu yolda zorunlu bir adım olan Hegel eleştirisinde, sıkça alıntılanan sözlerini söyledi: "eleştiri silahı elbette silahların eleştirisinin yerini tutamaz, maddi güç, maddi bir güçle yıkılmak zorundadır; fakat teori de yığınları kavradığı anda bir maddi güç haline gelir." Fakat Almanya'nın gelişiminin bu aşamasında söz konusu "yığınlar" hangileriydi?

Alman ve Fransız siyasi tarihinin ve iki ülkedeki sınıf çatışması dinamiklerinin karşılaştırmalı bir incelemesinden sonra, Almanya'nın özgürlük umudunun Alman toplumunun "kendisini toplumun diğer katmanlarından kurtarmaksızın, böylelikle toplumun tüm diğer katmanlarını kurtarmaksızın kendini kurtaramayacak olan" bir kesiminde saklı olduğu sonucuna ulaştı. "Toplumun bu çözülüşü, özel bir alan olarak proletaryadır." Dolayısıyla "felsefe *maddi* silahını proletaryada bulur ...

20 A.g.y., s. 144

[ve] proletarya kendi *düşünsel* silahını felsefede bulur. Düşüncenin ışığı halkın bu verimli toprağını aydınlatır aydınlatmaz, *Almanlar*ın kurtuluşu (ve böylece) *insana* dönüşümü gerçekleşecektir."[21] Büyük bir ilerleme olan bu yorum, Marx'ın hâlâ felsefeye dair yanılsamalar taşıdığını göstermektedir.

Böylece 1843 sonu itibarıyla Marx, Prusya despotizmini devirmek için liberal burjuvaziye bir alternatif aramaya başlayalı bir yıl olmadan, artık gözlerini proletaryaya çevirmişti. Bu sınıfın bileşimi ve sınırları konusunda bir netliğe sahip olmamakla birlikte, baktığı yerin sanayi proletaryası olduğu bir gerçekti. Alman proletaryasının o gün ne gibi kazanımlar elde edebileceği konusunda ise hiçbir yanılsama taşımıyordu: "Almanya'da proletarya yalnızca ilerleyen *sınai* gelişimin bir sonucu olarak meydana gelmektedir." Yine de bu sürecin kelimenin gerçek anlamıyla tam yol ilerlediğinin bütünüyle farkındaydı.

Marx'ın yeni yönelimini ilanını izleyen altı ay içerisinde, 1844 Haziranının başlarında, Alman emek tarihinin en önemli kilometre taşlarından biri olan Doğu Prusya'daki Silezyalı dokumacıların ayaklanması gerçekleşti. Ev tezgâhlarında çalışan, dolayısıyla tam olarak modern, sanayi proletaryasından sayılamayacak dokumacıların manifaktürcülere karşı ücret artışı için başlattıkları isyan büyüyerek, devlet milisiyle iki gün süren kanlı bir çarpışmayla sonuçlandı. Marx açısından ayaklanma onun yeni yöneliminin doğruluğunu kanıtlıyordu. Ruge içinse bu geçerli değildi. Despotizme karşı mücadeleye ilişkin karamsarlığı, beyhude ve sakıncalı bulduğu ayaklanma hakkındaki makalesine de yansımıştı. O sırada Paris'te yaşayan Marx, oradaki Alman mülteciler arasında popüler bir yayın olan *Vorwärts*'te Ruge'ye bir cevap verme zorunluluğu duydu. Ruge bu makaleyle Marx'ın "amansız eleştiri" hususunda ne kadar ciddi olduğunu öğrenecekti.

Marx öncelikle, Ruge'nin grevin önemini kavramayı başaramadığını savundu. Grevciler tarafından yapılan şarkıdan söz ederek şöyle dedi: "*dokumacıların şarkısını* hatırlayın, bu gözü pek mücadele *çağrı*sında ... proletarya aynı zamanda özel mülkiyet toplumuna karşıtlığını çarpıcı, keskin, gem vurulmamış ve güçlü bir tarzda ilan etmektedir."[22] Marx'a

21 c. 3, s. 186-87

22 c. 3, s. 201. Marx'ın şarkıyla ilgili tartışmasında "kolcular Hazretlerin [yani manifaktür sahiplerinin] hizmetinde" dizesinden söz etmemesi ilginçtir. (Şarkının tamamının [İngilizce] çevirisi için bkz: Draper, *KMTR*, c. 1, s. 177). Burada grevciler devletin manifaktür sahiplerinin çıkarlarına hizmet ettiğini açıkça kabul etmektedir. Marx'ın grevcilerin sınıf bilincinin bu çok önemli ifadesine değinmemesinin nedeni, kendisinin henüz böyle bir pozisyonu, yani bir sınıfsal devlet teorisini formüle etmemiş olmasıydı. Ne ki ertesi yıl, Engels'le beraber tam da bunu yapacaktı.

göre, böyle bir bilinç, Fransa ve İngiltere'deki işçilerinkinden bile çok daha ileriydi. Daha önemlisi, "böyle bir cesaret, inanç ve direngenlikle gerçekleştirilen tek bir İngiliz işçi ayaklanması bile yoktu."

İkinci olarak Marx, Ruge'yi kendisini grevle özdeşleştirmemekle ve ilişkilendirmemekle eleştirdi:

"Ayaklanmanın ... patlak verdiğini gördüğü anda, hakikati düşünen ve hakikate aşık olanların tek görevi, yalnızca bu olayla ilgili olarak *akıl hocalığı* yapmak değil, fakat onun *özgül* karakterini incelemektir. Bu, elbette biraz bilimsel kavrayış ve biraz da insanlık sevgisi gerektirir; öteki faaliyet içinse, kendine yönelik boş bir aşkla dolu lafazanlık yeter de artar bile."

Başka bir deyişle Marx, Ruge'yi, *Alman-Fransız Yıllıkları*'nın amacına dair, mektuplaşmalarında üzerinde anlaşmış olduklarını düşündüğü perspektiften dönmekle suçluyordu. Özellikle, eleştirinin hareket noktasının "siyasete ve dolayısıyla *gerçek* mücadelelere katılmak" olması gerektiğini söylediği önceki yazışmalarına göndermede bulunarak şöyle yazdı:

"[D]ünyaya doktrinerce bir tarzda yeni bir ilke dayatamayız: İşte hakikat, önünde eğil! Dünya için yeni ilkeleri, dünyanın kendi ilkelerinden çıkarak geliştiririz. Dünyaya şöyle diyemeyiz: Mücadeleleriniz aptalca, bunları bırakın; hakiki mücadele sloganını size biz vereceğiz. Biz sadece, dünyaya gerçekte ne için mücadele ettiğini ve bilincin, istemese bile edinmek *zorunda* olduğu bir şey olduğunu gösteririz."

Ruge'nin greve bakış tarzı, Marx'a göre tam da yapmamak konusunda hemfikir oldukları şeydi.

Son olarak, grev, daha da önemli bir şeyi açığa çıkardı. O tarihte artık komünizmi savunmakta olan[23] Marx, ayaklanmanın, Almanya'nın bir siyasi devrimin yanı sıra, bir toplumsal devrime yazgılı olduğunu gösterdiğini ileri sürdü. Ruge'nin anlamadığı aşikâr olan şey, bunların birbiriyle ilişkili fakat iki ayrı süreç olduğuydu. "Genel anlamda *devrim*, mevcut iktidarın *yıkılışı* ve eski bağların *çözülüşü*, siyasi bir eylemdir. Ancak *sosyalizm*, *devrim* olmaksızın gerçekleştirilemez. *Yıkılışa* ve *çözülüşe* ihtiyacı olduğu ölçüde, bu *siyasi* eyleme ihtiyaç duyar. Fakat *örgütleyici etkinliğ*inin başladığı, *gerçek hedefi*nin ... öne çıktığı yerde, sosyalizm siyasi şalı çıkarıp atar."[24]

Bu, Marx'ın bir sosyalist devrimin temel özelliklerine dair ilk açıklamasıydı. Kısmen, başta Fransız Devrimi olmak üzere önceki devrimler üzerine yapmakta olduğu yoğun okumaları yansıtıyordu. Sonraki yıllarda

23 Draper, *Chronicle*, s. 16

24 c. 3, s. 20-26

bu görüşleri somut deneyim temelinde ayrıntılandıracaktı, ancak temel fikir, özellikle siyasi basamağın "işçi"nin artık "*kendi emeği*" aracılığıyla "fiziksel ve düşünsel hayattan, insani maneviyattan, insani etkinlikten, insani zevkten, *insan* doğasından" yani "*hayat*ın kendisinden" yalıtılmayacağı bir toplumun, sosyalist toplumun yaratılması için zorunlu olduğu, fakat yeterli koşul olmadığı fikri değişmeden kaldı. Böyle bir toplumun gerçekleştirilmesi demek, siyasi devrimin ötesine geçmek, sadece devlette bir değişim değil, fakat mülkiyet ilişkilerinin yıkılması demekti.

Marx'ın Almanya'daki despotik düzene son vermede siyasi devrimin yetersiz olduğu görüşü, kısa süre önce evlendiği ve siyasi çalışmalarında omuz omuza olduğu karısı Jenny tarafından da paylaşılıyordu. Karısının görüşlerini, bir mektubundan aldığı pasajı –muhtemelen anlatmak istediği şeyi güçlendirmenin başka bir yolu olarak– gazetede, Ruge'ye karşı makalesiyle aynı sayısında yayınlayarak ilan etmesi ilginçti. Prusya İmparatoru IV. Friedrich Wilhelm'e karşı kısa süre önce yapılan suikast teşebbüsüne değinen Jenny Marx, çok yoksul düşmüş biri olan suikastçının siyasi saiklerle hareket etmediğini kaydetti. Ona göre bu, tam da "Almanya'da bir siyasi devrimin imkânsız olduğunu, öte yandan bir sosyal devrimin bütün tohumlarının bulunduğunu gösteren yeni bir kanıt" idi.[25]

Marx'ın ulaşmaya başladığı siyasi sonuçlara dair özellikle değinilmesi gereken bir diğer husus da, siyasete aktif katılımdan neredeyse tümüyle uzak olmasına rağmen bu sonuçlara varabilmiş olmasıdır. O güne kadar siyasi eylem dünyasıyla hemen hemen hiçbir organik ilişkisi bulunmayan bir orta sınıf entelektüelleri dünyasında yaşamıştı. Bu, devlet sansürüne karşı verdiği kavgaları görmezden gelmek değildir. Fakat Marx'ın gitgide daha fazla yöneldiği türden "gerçek mücadelelere" katılanlar, Silezyalı işçiler gibi, devletin siyasi eylemlerini liberal reformlar isteyen orta sınıf savaşçılarından çok daha vahşice bir tarzda tecrübe etmekteydiler. Bu nedenle, baskıya karşı mücadele eden bir işçinin kendi deneyiminden devrimci sonuçlar çıkarması, asi bir gazeteciye göre daha muhtemeldi.

Marx'ın yazılarının sonuçlarından biri de, Ruge ile kalıcı bir siyasi kopuşa ve dolayısıyla Genç Hegelcilerle neredeyse tüm bağlarının kopmasına yol açmasıydı.[26] Bir başka sonuç ise Nisan 1844'te Prusya hükümetinin Marx'ı "vatana ihanet"le suçlaması ve Prusya'ya dönmesi halinde tutuklanması için bir müzekkere çıkarması oldu. Bu andan itibaren Marx'ın Prusya dışındaki sürgünlüğü gönüllü olmaktan çıktı ve siyasete katılımının önünde yeni bir zorluk belirdi. Marx bu bağlamda, hiçbirine katılma-

25 Draper, *KMTR*, c. 1, s. 181. Mektubun tamamı için bkz. c. 3, s. 580.

26 Marx ile hemfikir olan az sayıdaki Genç Hegelcilerden biri olan Georg Jung, Haziran 1844'te Marx'a şunları yazıyordu: "Silezyalı dokumacıların grevi M'nin proletaryanın rolü üzerine *AFY*'deki [*Alman-Fransız Yıllıkları* –*çev.*] tezinin parlak bir doğrulanmasıdır" (Draper, *Chronicle*, s. 17).

makla beraber, Paris'teki çeşitli sürgün grupları ve gizli işçi örgütleriyle bağlantılar kurmaya başladı. Şüphesiz, bu siyasi ilişkilerden en önemlisi, Ağustos 1844'te yine bir Renanyalı olan Friedrich Engels'le kurduğuydu. Bu ilişki sonucunda, oluşturmaya başladığı siyasi perspektifi tamamlayabilecek ve daha önemlisi, hayata geçirebilecekti.

Genç Engels

Engels, komünizme doğru yürüyüşünde birçok açıdan Marx'ınkine benzeyen bir yoldan geçti. Bir Renanyalı olarak o da liberal etkilerden payını almıştı. Tekstil fabrikatörü olan babası, bölge burjuvazisinin çoğu siyasi özlemini benimsiyordu. Engels, açık siyasi içerikli ilk yazısında, *RZ* için yazdığı bir makalede liberalizm konusunu ele aldı. Bir dönem Marx'ın da yaptığı gibi, Engels de siyasi önderliği liberallerden bekliyordu. "Kuzey Almanya" liberallerini güney eyaletlerindeki benzerlerinden ayırıyordu; birinciler, ikinci kesimin hiçbir zaman ulaşamadığı "yüksek düzeyde tutarlılık ve taleplerinin belirginliğiyle öne çıkmakta"ydı. Diğerlerinden farklı olarak, Kuzey Alman liberalleri "gericiliğin her türlüsüne karşı kararlı, zinde ve başarılı bir kavgaya girişecek" güçteydi. Güneyliler bir zamanlar parlamenter hükümet mücadelesine önemli bir katkı sağlamış, ancak sonunda amaçlarına ulaşmayı başaramamışlardı, çünkü Engels'e göre, "pratikten teoriye doğru ilerlediler ... ; öyleyse biz diğer, sağlam yoldan giderek, teoriden pratiğe nüfuz etmeliyiz. Eminim ki, bu yoldan sonunda çok daha fazlasını elde edeceğiz."[27]

Engels, bir yandan en azından bazı liberal rejim muhaliflerinin mücadele etmeye istekli olduğuna hâlâ inanmakla birlikte, liberal saflardaki kararsızlığın da farkındaydı. Ayrıca, siyasi demokrasinin kurulması için gereken siyasi faaliyete yol gösterecek bir "teori"nin zorunlu olduğunu kavramıştı. Bu aşamada bir devrimci olmadığı açıktı, çünkü pek çok liberal rejim muhalifi gibi o da, basın özgürlüğü gibi hakların ve bir temsili hükümetin IV. Friedrich şahsında monarşi devrilmeksizin kazanılabileceğini düşünüyordu.

Marx gibi Engels'in yolu da Hegelcilikten geçmişti. Lise terk olduğu halde, Genç Hegelci entelektüel çevreye katıldı. "Teoriden pratiğe" gitmek gerektiği şeklindeki düşüncesiyle tutarlı olarak, bu çevrenin görüşlerini yayınlar üzerinden savunmada öne çıktı. Bu bağlantılar içinde *RZ*'ye yazmaya başladı ve böylece Marx'ın dikkatini çekti. Siyasi gelişimlerinin bu evresinde Engels'le Marx arasındaki farklılıklardan biri, ilkinin birçok Genç Hegelci gibi din sorununa daha büyük bir önem atfet-

27 c. 2, s. 267

mesiydi. Marx'ın aksine, çok dindar bir ailede yetişen Engels, bu sorunla daha uzun süre boğuşmak zorunda kalmıştı. Bu yüzden Marx'ın Hegel eleştirisi siyasi meselelere odaklanma eğilimindeyken, Genç Hegelcilerin çoğu gibi Engels, din başlığı üzerinde daha çok duruyor ve Hegel'in sisteminin mantıksal sonucunun, kendisine rağmen, ateizm olduğunu savunuyordu.

1842'nin sonlarına doğru Engels, siyasi dönüşümünde belirleyici rol oynayan bir deneyime girişti. Marx'ın o güne kadar yaşadıklarına benzemeyen bu deneyim, Engels'in kendisi kadar Marx'ın gelişimi için de kritik bir rol oynayacaktı. Bu, Engels'in zamanın en sanayileşmiş ülkesi İngiltere'nin sanayi merkezi Manchester'a yerleşmesiydi. Babasının, ailenin oradaki bir fabrikasında çalışıp iş hayatını öğrenmesi için gönderdiği Engels, bu fırsatı muhasebe ve daha önemlisi, sanayi kapitalizminin iç işleyişini ve tüm toplumsal ve siyasi sonuçlarını öğrenmek için değerlendirdi. Engels'in en bilinen eserlerinden, 1845'te yayınlanan *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* bu incelemelerin bir ürünüydü.

Engels'in İngiltere'de kalması, Marx'a ve diğer *RZ* ve *Alman-Fransız Yıllıkları* okurlarına, Almanya'nın henüz geçmediği bir yolun, öncü kapitalizmin gerçekliğini kendi çevrelerinden biri olarak ilk elden aktarma imkânı verdi. Gerçekten de Engels, Almanya'daki yoldaşlarından farklı olarak, çok daha gelişmiş bir kapitalizmi yakından görmesi sayesinde, İngiltere'ye gideli daha sadece bir yıl kadar olmuşken, ilk iktisat çalışmasını, *AFY*'de yayınlanan *Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları*'nı yazmayı başardı. Böylece "ekonomi politik konusunda en birikimli Genç Hegelci"[28] oldu. Makalenin Marx üzerindeki etkisi olağanüstüydü. Okuduktan kısa bir süre sonra, *1844 Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları*'nı doğuracak iktisat çalışmalarına başladı. Engels'in makalesinin *Kapital*'in filizleneceği tohum olduğunu söylemek bile mümkündür.

Engels'in İngiltere'deki siyasi durum, bilhassa proletaryanın etkinlikleri hakkında yazdıkları da en az iktisadi yazıları kadar etkili oluyordu. Mesela, Marx, Silezyalı dokumacıların ayaklanmasını savunurken Alman proletaryasının göreli kararlılığını İngiltere'deki sınıf kardeşlerininkiyle karşılaştırarak sonuçlar çıkarırken, Engels'in İngiltere işçi hareketi hakkındaki *RZ* makalelerine dayanıyordu. Marx Alman proletaryasına yönelimini güçlendirirken, Engels *RZ* okurlarına o dönemde dünyanın sınıf bilinci en ileri proletaryasına dair veri ve değerlendirmeler sunuyordu. Marx'ın analizi için başlangıç noktası olarak talep ettiği şeyi, yaşayan mücadeleyi, proletaryanın gerçek deneyimlerini Engels sağlıyordu.

28 Hammen, s. 40

İngiltere'de o dönemde proletaryanın siyasi hareketi, hedefi emekçiler için temel demokratik hakların, özellikle oy hakkının tanınması olan Çartizmdi. İngiltere'deki ikametinin ilk gününden itibaren Engels, İngiliz işçi sınıfının devrimci potansiyelini anlama çabasındaydı. Kesinlikle umutlu olmakla beraber, hareketin kıtadaki çoğu sempatizanından farklı olarak, İngiliz işçileri hakkında hiçbir hayale kapılmadı. 1842 yazının sonlarındaki grev dalgasıyla ilgili gözlemleri öğreticiydi.

Engels'e göre, grevler, "bir bütün olarak olaylar hazırlıksız, örgütsüz ve önderliksiz" olduğu için yenilmişti. Çartist liderlerin müdahaleleri ve bu eksiklikleri aşma çabaları etkisiz kaldı. Çünkü "tek yol gösterici düşünce ... yasal yoldan devrimdi -pratikte imkânsız, kendi içinde bir çelişki ..." Yine de, artık bir devrimci olan Engels, sonucun bütünüyle bir kayıp olmadığını savundu; proletarya süreçten ders alarak çıkmıştı: "barışçıl araçlarla bir devrimin imkânsız olduğunun, proletaryanın maddi konumunun mevcut doğal olmayan koşulların ancak zora dayalı bir şekilde ortadan kaldırılması, soyluluk ve sınai aristokrasinin radikal biçimde yıkılmasıyla düzelebileceğinin anlaşılması." "Devrim" ile neyi kastettiğini de açıkladı; "devrim siyasi değil, toplumsal olacaktır"[29], yani sadece devletin yıkılmasının ötesine geçerek, mülkiyet ilişkilerinin radikal bir dönüşümünü içerecektir. Engels, İngiltere'de proleter hareketin temel sorununu, legalite fetişinden başka, "pratiğe" rehberlik edecek bir "teori"den yoksunluk olarak görüyordu. Marx'la el birliği içinde, işçi hareketinin bundan sonra İngiltere'deki hareketin bu zaafını yeniden üretmemesini sağlamak üzere adımlar atacaktı.

Engels, İngiliz proletaryasının sadece bir gözlemcisi ve yorumcusu değildi. "Pratik" fikriyle tutarlı bir şekilde, İngiltere'deki dönemin çeşitli proleter eğilimleriyle, Çartistlerle, ütopik sosyalist Robert Owen'ın takipçileriyle, ayrıca komünist "Adiller Birliği" üyesi Alman sürgünlerle siyasi ilişkiler kurdu. İrlanda ulusal hareketiyle bağlantı kurmakla da özel olarak ilgilendi. Bu ilgisi kısmen, işçi sınıfından ateşli bir İrlanda yurtseveri olan ve 1863'teki ölümüne kadar hayatını birleştirdiği Mary Burns'ün etkisinden kaynaklanıyordu. Engels'in bu siyasi ilişkileri, Marx'la birlikte ileride girişecekleri pratik faaliyetin temellerini oluşturdu.

Engels, kendi rolünü İngiliz ve Kıta Avrupa'sı sosyalistleri arasındaki iletişim duvarlarını aşmaya yardımcı olmak olarak görüyordu. Alman devrimcilerini ve eylemcilerini İngiltere'deki siyasi durum hakkında bilgilendirmek amacıyla *RZ*'ye ve diğer Alman yayınlarına yazmaya başlamasıyla aynı anda, İngiliz işçi hareketinin yayınlarında da kıta-

29 c. 2, s. 373-74

daki gelişmeler üzerine yazmaya başlamıştı. Sosyalist bilinç İngiltere, Almanya ve Fransa'da farklı yollardan gelişmiş olduğu ve bundan dolayı aralarında -küçük de olsa- farklılıklar bulunduğu halde "gerekli olan, birbirlerini tanımalarıdır."[30] Böylece bu yazılarıyla Engels, ileride proletarya enternasyonalizmi olarak adlandırılacak tutumun erken bir öncüsü oldu.

Engels'in dönemin çeşitli sosyalist hareketleri üzerine 1842-1844 yılları arasında yazdıkları, bunların güçlü ve zayıf yönlerine dair bir bilanço çıkarma arayışındaydı. Örgütsel ve stratejik meseleler üzerine ileride savunacağı görüşler açısından, Fransız sosyalistlerinin "gizli örgüt" fetişine yönelik çok kısa bir şekilde dile getirdiği eleştirisi özellikle dikkat çekiciydi. Mücadelelerinde zora başvurmalarına -Fransız ve İngiliz siyasi gerçeklikleri arasında temel bir farktı bu- sempatiyle yaklaşmakla birlikte, "gizli örgütler, partileri gereksiz hukuki kovuşturmaların hedefi haline getirdikleri ölçüde, her zaman akla aykırıdır."[31] diyordu.

İngiliz okurun Alman komünizminin gerçekliğini anlamasını sağlamaya çalışırken, Engels, bunun aslında kendisinin bağlı olduğu "parti" olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Kendisini komünizmle tanımlaması, Marx'a göre yarım yıl önce oldu. (Burada "parti", örgütlü bir akımı değil, siyasi bir eğilimi anlatır. Yine o zamanlar Marx ve Engels'in kullandıkları şekliyle "komünizm", ortak programlarını formüle ettiklerinde çok farklı bir anlam kazanacaktı.) Engels'e göre Alman komünizminin büyüyen başarısı, Genç Hegelcilerin cumhuriyetçiliğin en kararlı savunucuları olma şeklindeki aktif stratejileri sayesindeydi. Bunun sonucunda "kısa sürede bütün liberal Alman basını tamamen elimize geçti. Almanya'nın bütün hatırı sayılır kentlerinde dostlarımız oldu; bütün liberal gazetelere gereken içeriği biz sağlıyorduk, bu şekilde onları kendi yayınlarımız haline getirdik." Cumhuriyetçilik ajitasyonu yapanlar "felsefelerinin sonuçlarını çok daha ileriye götürdüler [ve] komünistler haline geldiler." Engels, "Dr. Marx"ı da komünist "parti"nin üyeleri arasında sayıyordu. Son olarak, Almanlar felsefe alanında İngiltere ve Fransa'daki benzerlerine oranla çok daha gelişkin olmakla beraber, "pratikle ilgili her şeyde, toplumun mevcut durumuna dair *gerçekler* bakımından görüyoruz ki, İngiliz sosyalistleri bizden çok daha ilerideler. ... Ayrıca şunu da söyleyebilirim ki, hemen her konuda hemfikir olduğum İngiliz sosyalistlerle karşılaştım."

30 c. 3, s. 393

31 A.g.y., s. 397

Engels'in ifadelerinin tonu, siyasi hayatının çok erken bir evresinde, henüz bir "Marksist" olmadan önce gelişen bilinçli siyasi etkinlik düzeyini yansıtıyordu. Söylediklerinin doğru olduğunu unutmadan, böylece eylemlere aslında taşımamış olabilecekleri maksatlar atfetmek şeklindeki bir saptırmadan kaçınarak söyleyebiliriz ki, bu sözler diğer Genç Hegelcilerin değilse bile kesinlikle Engels'in amaçlı ve bilinçli bir şekilde başkalarını etkileme ve görüşlerine kazanma çabası içinde olduğu anlamına geliyordu. Yine bu tutum, demokrasi mücadelesini liberallerin niyetlerinden çok daha sola çekmeyi amaçlayan bilinçli bir çabaydı. Son olarak, yorumları Engels'in Alman felsefesine ve İngiliz sosyalizmine hâlâ büyük bir saygı duyduğunu gösteriyordu.

Engels, İngiliz basınının yayınladığı bir başka makalede okurların dikkatini bir kez daha "Dr. Marx"a çekti. Konu, Almanya'nın 1844 başlarındaki "daha yoğun bir toplumsal ajitasyon başlatmak ... ve esaslı bir toplumsal reformun sürekli bir savunusu" için "elverişli" siyasi iklimi üzerine bir tartışmaydı.[32] Kısa süre sonra yayınlanması beklenen "Almanya'nın 'bilgili komünistleri' arasında yer alan ..." Dr. Ruge ve Dr. Marx'ın editörlüğündeki *Alman-Fransız Yıllıkları*'ndan söz ediyordu. Yayın, "bundan daha uygun bir zamanda ... başlayamazdı ve başarılı olacağına kesin gözle bakılabilir." Dergi hakkındaki iyimserliği isabetsiz olsa da, Engels, Marx'a duyduğu derin saygıyı ve geleceğe dair bir öngörüyle, Marx'ın düşüncelerini desteklemeye hazır olduğunu ortaya koyuyordu.[33] Engels Marx'ı nasıl övmekteyse, Marx da onun ufuk açıcı makalesi *Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları*'nı okuyup *AFY*'de yayına hazırlarken aynı şeyi yapıyordu. Böylece 1844 başı itibarıyla ikisi de birbirinin yazılarına büyük değer veriyorlardı ve daha önemlisi, birbirlerinden bağımsız olarak aynı sonuca ulaşmış, –o gün için muhtemelen Marx'tan daha fazla Engels– pratiğin devrimci teorinin ürünü olması gerektiği perspektifiyle hareket etmeye başlamışlardı.

Engels ticaret stajını tamamlayıp, yurduna dönmek üzere Ağustos 1844'te Manchester'dan ayrıldı. Marx'ın yaşadığı Paris'e birkaç günlüğüne uğramaya karar verdi. Engels İngiltere'ye giderken gerçekleştirdikleri ilk buluşmadan farklı olarak, bu görüşmeleri daha uzun sürdü. Devrimci

32 c. 3, s. 416

33 Marx ve Engels hakkındaki standart biyografiler, ikilinin 16 Kasım 1842'deki ilk karşılaşmasında (Draper, *Chronicle*, s. 13), Marx'ın "Özgür" grubuyla ilişkili olduğunu düşündüğü Engels'e karşı mesafeli durduğunu söyler. Bunun doğru olması mümkündür, ancak, İngiliz gazetelerinde Marx hakkında yazdıkları, bu görüşmenin Engels'te Marx'a karşı önyargıya yol açmadığını açıkça göstermektedir.

siyasetin temel sorunları üzerinde hemfikir olduklarını anlamaları, siyasi bir beraberlik kurmanın kaçınılmaz olduğu kararıyla sonuçlandı. 23 Ağustos-2 Eylül 1844 tarihleri arasında Paris'te geçen bu on gün, -John Reed'in affına ve haklı gerekçelere sığınarak- pekâlâ "dünyayı sarsacak on gün" olarak adlandırılabilirdi.

Ortaklık Başlıyor

Bir Marksolog, Marx-Engels beraberliğini, "Marx devrimin başkomutanı, Engels de onun yardımcısıydı"[34] şeklinde tarif ediyor. Burada bir gerçeklik payı olmakla beraber, aralarında kesin bir işbölümü olduğu ya da Marx'ın Engels'e sadece yapması gerekenleri emrettiği gibi bir yanlış anlamaya neden olabilir. İlişkilerine ait bütün belgelerin göstereceği gibi, işin gerçeği bambaşkadır.

Birlikte çalışma kararlarının hemen ardından Engels, Paris'te üzerinde anlaştıkları hususların yerine getirilip getirilmediğini takip ederek, daha çok yöneten konumunda görünür.[35] Öncelikli görev, ortak bir perspektifin, yeni bir komünist dünya görüşünün formüle edilmesiydi. Bu yöndeki ilk adım, Hegelcilik kalıntılarının temizlenmesi oldu. Genç Hegelci eski yol arkadaşlarına, özellikle de artık Marx'a ideolojik savaş ilan etmiş bulunan Bruno Bauer'e karşı yayınlanan polemik yazılarıyla bu ilk adım atıldı. Sonuçlarından hiçbir korku duymaksızın "amansız eleştiri" bundan böyle Marx ve Engels tarafından ortaklaşa yürütüldü.

Alman Felsefesinden Kopuşa Doğru

Yeni işbirliğinin ilk yazınsal ürünü, Genç Hegelcilerle bir polemik olan *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*, dolambaçlı ve bıktırıcı uzunlukta bir broşür olarak büyük oranda Marx tarafından kaleme alınmıştı; eserin son halinde Engels'in katkısı onda bir düzeyindeydi. Marx'ın kitabı nihayet 1845 başlarında yayınlatmayı başarmasından sonra her ne kadar zevkle okumuş olsa da, Engels, Marx'a açık açık ve haklı olarak şöyle yazdı: "Bu şey çok uzun ... Ayrıca spekülasyonun ve soyutluğun eleştirisinin büyük bölümü genel olarak geniş kesimlere anlaşılmaz gelecek ve çoğunluğun ilgisini çekmeyecek." Engels'in açık

34 Felix, s. 35

35 Durum böyle görünmektedir, çünkü bu erken döneme ait eldeki yazışmalar neredeyse tamamen Engels'in Marx'a mektuplarından oluşmaktadır; ikincisinin mektupları bugüne kadar bulunamamıştır. Görünen o ki, Engels mektupları 1848'te polis baskınından şüphelenerek yakmıştır (Draper, *Chronicle*, s. 36-37).

sözlülüğü, sadece ilişkilerinin sonuna kadar geçerli olacak bir özelliği, dürüstlük ve eşitliği yansıtmakla kalmıyordu, daha önemlisi, öncelikli hedef kitlesi proletarya olacak devrimci komünistlerin akıldan çıkarmaması gereken bir tavsiyeydi.

Kutsal Aile'nin bu kitap çerçevesinde muhtemelen en önemli bölümü, Marx tarafından yazılan 6. bölüm, bilhassa bunun *MECW*'de "'Ruh' ve 'yığın'" başlığıyla çevrilen altbölümüdür. Hal Draper'ın akla uygun bir şekilde belirttiği gibi, içeriği göz önüne alındığında "'Entelektüeller ve Yığınlar'" ("Intellectuals versus the Masses") daha yerinde bir çeviri olacaktır.[36] Bu bölüm, artık Marx'ın Genç Hegelcilerin başlıca hatası olarak görmeye başladığı, ezilenlere karşı elitist yaklaşımlarını ele alıyordu. Özetle, bir zamanlar Marx ve Engels'in de inandığı gibi, felsefeciler olarak kendilerinin yığınların "düşünsel silahı", beyni olduklarını düşünüyorlardı.

Bruno Bauer ve Genç Hegelciler, Hegel'i aşma girişimlerinde "eleştiri"yi Hegel'in "Mutlak Ruh"uyla eşleştiriyorlardı. Marx bu özdeşleştirmeye ilişkin olarak, "*eleştiri* kendisini *yığında* değil, *bir avuç* seçilmiş adamda, Bay Bauer ve çömezlerinde vücut bulmuş görür ..." diyordu. "Bir tarafta tarihin edilgen, ruhsuz, tarihsiz, *maddi* unsuru olarak Yığın vardır. Diğer yanda ise *Ruh*, *Eleştiri*, Bay Bruno ve Ortakları, tüm *tarihsel* eylemin kaynaklandığı etkin unsur olarak durmaktadır. Toplumu dönüştürme eylemi," Bruno ve çömezlerinin kendi felsefelerine verdikleri isimle, "Eleştirel Eleştirinin *beyinsel faaliyeti*ne indirgenmektedir."[37]

Marx, Bruno'nun "eleştirel eleştiri"sinin karşısına "komünist eleştiri"yi koyar. Hegel'in "Mutlak Ruh"unun yerine geçen birincisi, gerçekte Hegel'in ötesine geçmez, çünkü şu temel sorunu, "*Ruhun* bugüne kadarki *bütün gelişimi*[nin], *insanlık yığınına karşı gelişim*, onu daha da *gayri insani* bir duruma iten" bir gelişim olması sorununu ele almaz. Öte yandan, "komünist eleştiri pratikte derhal, bugüne kadar tarihin kendisine karşıtlık içinde geliştiği *geniş yığın*ın hareketini kendi karşılığı olarak almıştır." Ardından, Marx "geniş yığın" ile kimi kastettiğini açıklar. "Bilinmelidir ki çalışkanlığı, bilgiye susamışlığı, manevi enerjisi ve artan gelişme güdüsüyle Fransız ve İngiliz işçileri, bu hareketin *insani* soyluluk fikrini oluşturabilecek yetenektedir."[38]

---

36 Draper, *KMTR*, c. 1, s. 223

37 c. 4, s. 86 [Karş. Marx-Engels, *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*, Sol Yay., Ankara 1976, s. 134]

38 A.g.y., s. 84 [Karş. Marx-Engels, *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*, Sol Yay., Ankara 1976, s. 131]

Dolayısıyla, Bauer türünden entelektüeller asla gerçek bir dönüşümün kaynağı olamazdı. Gerçek bir mücadelenin, Fransız Devrimi'nin dinamiklerini inceledikten sonra Marx, bu noktaya yüklendi. "*Fikirler* asla bir eski dünya düzenini aşamaz, fakat sadece eski dünya düzeninin fikirlerini aşabilir. Fikirler *hiçbir şeyi hayata geçiremez*. Fikirleri hayata geçirmek için, pratik kuvvet uygulayabilecek insanlara ihtiyaç vardır."[39] Daha önceki Hegel eleştirisinde açıklığa kavuşturmuş olduğu gibi, "gereken insanlar" proleterlerdir. Marx burada, toplumsal dönüşümün aracıları olarak felsefenin ve felsefecilerin radikal bir yeniden değerlendirilmesinin ipuçlarını veriyordu; bunu Engels'le birlikte yapacak ve bir yıl içerisinde, sonraki ortak çalışmaları *Alman İdeolojisi*'nde ayrıntılarıyla ortaya koyacaklardı.

Marx'ın eleştirisinde ipuçlarını verdiği bir başka konu, "Marksizm" ve sonradan "Marksizm-Leninizm" eleştirmenlerinin dillerine dolayacakları eski mesele, yani Marx ve Engels'in sadece elitist siyasetin yeni bir modelini kurduğu iddiasıydı. Bu eleştiriyi tartışmanın yeri burası değildir; bu ancak Marx ve Engels'in ve daha sonra Lenin'in fiili pratiği incelenerek, gerçek mücadeleler bağlamında ele alınabilir, yani bu kitabın ilerleyen bölümlerinde (Lenin'in başka bir cildi beklemesi gerekecek). Şimdilik, Engels'le el birliği ettikleri ilk andan itibaren, Marx'ın "bir avuç insanın" iyi niyetine dayalı her tür kurtarıcı çabaya şüpheyle baktığını not etmek yeterlidir.

"Demiri tavında dövelim"

Engels'in *Kutsal Aile*'nin tarzına dair açık sözlülüğü, Marx ile işbirliği tarzını da daha başlangıç noktasında ortaya koyuyordu; beraberliğin ilerideki yazınsal ürünlerinde de belirleyici olacaktı bu. Renanya'ya dönen Engels, Paris'te aldıkları birlik kararının heyecanıyla, Marx'a yazdığı gibi "ilkemiz"i yaymak üzere derhal siyasi faaliyete atıldı. Eyalet "verimli bir toprak" vaat ederken, eksik olan şey "ilkelerin mantıksal ve tarihsel olarak geçmiş düşünme biçimlerinden ve geçmiş tarihten çıkarılacağı birkaç yayın"dı.[40] Bu eksikliğin üstesinden gelmek için, Engels'in ortaklıklarının başından beri gördüğü gibi, Marx'la birlikte fikirlerini vakit kaybetmeden basılı hale getirmeleri zorunluydu. Marx'a yazdığı elimizdeki ilk mektubunun sonunda, aynı şekilde, şunu öğütlüyordu: "[T]opladığın

39 A.g.y., s. 119 [Karş. Marx-Engels, *Kutsal Aile yada Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*, Sol Yay., Ankara 1976, s. 182]

40 c. 38, s. 3-6. Bu, Marx ile Engels arasındaki yazışmalardan bugüne kalan en eski mektuptan alınmadır.

materyalin kısa süre sonra dünyaya açıldığını bir düşünsene. Tanrı bilir ya, tam zamanı!... Çalışmaya koyul ve sonra hızla yayınla!"

Sonraki mektuplarda Engels daha da ısrarcıydı. Birçok kez söylediği gibi, görüşlerini basılı hale getirmek, "etki uyandırabilmemizin ..." yoluydu; "fakat herhangi bir kazanım elde edeceksek, sırtımızı buna dayamalıyız ve bir şeyler yapmak için sabırsızlanıyorsan, en iyisi budur." Marx'ı gayrete getirmek için kendi yazma programından ve *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* kitabını bitirme çabalarından söz etti. Hatta yazma disiplini üzerine –şüphesiz kendi uyguladığı düzene dayanan– öğütler de verdi. "Senin orada [Paris'te] kendini de harekete geçmeye zorlaman gerek. Her 4 ya da 6 haftada bir [*Vorwärts*, Paris'te yayınlanan bir Alman haftalık gazetesi] için bir makale yazmalısın ve seni hâletiruhiyenin 'yönetmesine' izin vermemelisin."[41] *Kutsal Aile* ile ilgili olarak şöyle yazıyordu: "Nisandan [1845] *önce* bitirmeye çalış ve bitir, benim yaptığım gibi yap, *kesinlikle bitirmiş olacağın* bir tarih belirle kendine ve hızla basılmasını sağla ... [Kitap] kısa bir süre içinde çıkmalı."

Makaleler faydalı olmakla birlikte, "şu anda her şeyden önce ihtiyacımız olan şey, eksik birikimlerini geliştirmek isteyip de bunu yardımsız yapamayan pek çokları için yeterli bir tutamak oluşturacak daha geniş birkaç eserdir." Marx'ın toplamakta olduğu "materyal"e değinen Engels, ne tür bir geniş eser düşündüğünü açıklığa kavuşturdu. "Çalış ve ekonomi politik kitabını bitir, (çalışmanın içeriğinde) seni hâlâ tatmin etmeyen çok şey olsa bile, bu çok da önemli değil; zihinler olgunlaştı, demiri tavında dövmeliyiz."[42] Marx, *Kapital*'in birinci cildini 1867'de tamamladıktan sonra bile, Engels'in bu zorlayıcı uyarılarını ömrünün sonuna kadar duymaya devam edecekti.[43] Bu da Engels'in ilişkide komutan yardımcısı rolünde olduğu yönündeki iddiayı destekler.

Bu mektuplaşmalar, ilişkinin başından itibaren Engels'in yazı projelerini Marx'a göre daha çabuk tamamlama eğiliminde olduğunu da göstermektedir. Marx ise, toplumsal gerçekliğin çelişkilerini betimlerken kelimelerin kifayetsiz olduğunu hep akılda tutsa da, formülasyonlarını kesinleştirmek için genelde daha fazla çaba sarf ediyordu. Nihayet ve en önemlisi, mektuplar, Marx-Engels ekibinin bir araya gelir gelmez siyasi amaçlarla "etki uyandırmak" için yazıp yayınladığını

41 c. 38, s. 18

42 c. 38, s. 17

43 Marx'ın 1883'teki ölümünden kısa süre sonra Engels, *Kapital*'in öteki ciltlerinin bitmemiş elyazmalarını keşfetti. Haberi olduğu takdirde "yayınlatmaya ikna edinceye kadar yakasını bırakmayacağını" bildiğinden, çalışmanın ilerleyişini kendisinden gizlemiş olduğunu anladı (c. 47, s. 3).

açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu noktadan itibaren, Marx ve Engels'in yazıları ancak siyasi bir gözle bakıldığında tam olarak anlaşılabilir; Marksologların neredeyse istisnasız başaramadığı şey de budur.

"Geniş eserler"in yokluğunu ve Marx'ın ekonomi politik çalışmasının, Engels'in bütün ince ikna çabalarına rağmen, kısa zamanda tamamlanamayacağı gerçeğini göz önüne alan Marx ve Engels, aşağı yukarı 1845'in ilk yarısı boyunca bir "en iyi yabancı sosyalist yazarlar kitaplığı" oluşturmak için ciddi çaba sarf ettiler. Kitaplığın amacı, bütün heyecanına rağmen hâlâ "karanlıkta olan ..." ve ihtiyaca uygun literatürü "el yordamıyla arayan" Alman komünistlerine gereken temel kaynakları sağlamaktı.[44] Düşündükleri şey, Fourier ve diğer sosyalist ütopyacıların klasiklerini, Fransız Devrimi'nin Babeuf ve Buonarroti gibi katılımcılarının yazılarını ve onlar hakkında yazılanları, hatta ("çok sıkıcı ve teorik olmasına rağmen") İngiliz felsefeci Jeremy Bentham'ı çevirmeye başlamaktı. Kitaplık için düşündükleri eserler, Marx ve Engels'in "parti"lerinin eğitim ihtiyaçlarına ne kadar ciddiyetle eğildiklerinin bir göstergesidir. Engels'in bu konuda Marx'a söyledikleri öğreticidir: "Bu konuda *teorik* faydayı pratik etkililiğe feda etmek ve Almanlara en çok katkı sunacak, ilkelerimize en yakın şeylerle yola koyulmak gerektiğine inanıyorum."[45] Yeni yönelimlerine uygun olarak, artık vurgu pratiğe yapılıyordu, dolayısıyla gerçek mücadelelerin ya da gerçek mücadelelerden çıkan düşüncelerin incelenmesi tercih ediliyordu. Genel olarak felsefeyle, özel olarak Alman felsefesiyle eşiğinde oldukları geri dönüşsüz kopuşun habercisiydi bu. Yayınlama engelleri yüzünden kitaplık hiçbir zaman gerçekleştirilemedi. Ne var ki, bu başarısızlık sadece Marx-Engels ikilisini hızla mevcut düşünceleri eleştirmenin ötesine geçme ve savundukları şeyi, yeni komünist dünya görüşünü yazıp yayınlama konusunda kamçılamış oldu.

Engels'in Marx'a yazdığı "Demiri tavında dövmeliyiz" sözü, Paris'teki kritik on günün sonucunun aslında siyasi bir ekibin kuruluşu olduğunu açıkça göstermektedir. Bu, giderek "Marx partisi" olarak adlandırılacak siyasi eğilimin özüydü. Bugüne ulaşan ilk mektubunda Marx, sadece "ilkemiz"den değil, aynı zamanda "insanlarımız"dan söz ediyordu, yani –o gün anlaşıldığı şekliyle– komünizmin giderek çoğalan partizanlarından. Engels'in Paris'in ardından Renanya'ya döndükten sonraki siyasi faaliyeti, edebî çalışmaların yanı sıra siyasi örgütlenme ve propaganda çalışmalarından oluşuyordu. Bu şekilde eyalette "insanlarımızın faaliyetlerine" yön vermeye çabalarken, Marx'a da Paris'teki partizanlarla bir

44 c. 38, s. 3

45 c. 38, s. 27

"konsey" oluşturmasını öneriyordu. Aralarında işbölümü olan bir siyasi ekip açısından bakan Engels'e göre, Paris'teki böyle bir "konsey" sayesinde, "bana o kadar az ihtiyaç duyarsın ve burada bana çok daha fazla ihtiyaç var ... Her şey bir yana, birimiz burada olmak zorundayız, çünkü eğer buradaki insanlarımız her işte sallanıp ayak sürümek yerine yeterli bir etkinlik düzeyini koruyacaklarsa, dürtüklenmeye ihtiyaçları var."[46] Yine, yönetici ve komutan yardımcısı olarak Engels resmi, büsbütün dayanaksız değildir.

Göründüğü kadarıyla Marx da Engels'in zorladığı doğrultuda etkindir. Öte yandan, bu dönemde Engels'e yazdığı mektuplardan neredeyse hiçbiri ne yazık ki günümüze ulaşmadığından, belgeler Engels için olduğu kadar açık değildir.[47] Elimizde Marx'ın 1845 Şubatı başlarındaki faaliyetleriyle ilgili bir polis ajanı raporu var. "[A]jan, Marx ve yayıncı Börnstein ile şair Herwegh'in de aralarında olduğu arkadaşlarını 'bazen otuz, genelde yüz ila iki yüz Almanın' katıldığı toplantılarda gördüğünü bildiriyordu. Toplantılar, zanaatçıların çoğunun oturduğu ... Porte de Vicennes yakınlarındaki işçi mahallesinde bir şaraphanede yapılmaktaydı. Ajanın gördüğü kadarıyla, Marx ve arkadaşları 'yoksul Alman zanaatçıları, ayrıca genç esnaf ve tezgâhtarları kandırıp komünizme çekmeye çalışan komplocular'dı. Konuşmacılar 'açıkça kralın devrilmesini, tüm özel mülkiyetin kaldırılmasını, zengin sınıfların ve dinin yok edilmesini savunan konuşmalar yaptılar.'"[48]

Ajanın gördüklerine dair kendi yorumları ne olursa olsun, anlatılanlar Marx'ın Paris'teki siyasi faaliyetlerinin sadece yazınsal değil, aynı zamanda örgütsel çalışmalar olduğunu gösteriyor.

Engels'in faaliyetleri de farklı biçimler aldı. Bunlardan biri, Silezyalı dokumacıların ayaklanmasının ardından liberal burjuvazi tarafından kurulan "Emekçi Sınıfların Yararına Dernekler"e üstü örtük bir müdahaleydi. Bu örgütler, işçi sınıfının ihtiyaçlarıyla ilgilenme görüntüsü vererek gelecekteki muhtemel ayaklanmaları önlemeyi amaçlayan liberal bir girişimdi. Böyleyken, örgütlerin toplantıları, baskıcı Prusya devletinin yasal çerçevesinde, "toplumsal" sorunların tartışılması için bir çatı işlevi görüyordu. Bu şekilde, Engels'in Marx'a yazdığı gibi, Renanya'daki örgütlerin kurulmasında "insanlarımız" inisiyatifi ele geçirerek, işleyişlerinde belirleyici etkiye sahip "olmamızı" sağladılar.[49] Dernekler kentlerde

46 c. 38, s. 9

47 Bkz. dipnot 35

48 Felix, s. 36-37

49 c. 38, s. 10

kitlesel destek toplamaya ve komünist örgütlenme etkili olmaya başlayınca, önceleri kurulmalarını bir ölçüde desteklemiş olan Prusya makamları tarafından 1845 baharında yasaklandı.

Engels için yeni olan bir etkinlik ise hatiplikti. Bunun bir siyasi eylemciye sağladığı avantajlar hızla görülecekti. "[G]erçek, yaşayan insanların karşısına geçip, seni görüp duyabilecekleri şekilde, doğrudan ve uzun uzadıya konuşma yapmak, insanın 'gözünde canlandırdığı' soyut okurlar karşısında bu korkunç düzeyde soyut kalem oynatma uğraşından tamamen farklı bir şey."[50] 1845 Şubatında Renanya'nın sanayi merkezi Elberfeld'de üç toplantıda konuştu. En kalabalığı olan sonuncusunda yaklaşık iki yüz dinleyicinin neredeyse tamamı yerel burjuvalardan ve küçük dükkân sahiplerinden oluşuyordu. Açıkça devletin engellemeleri yüzünden, "sadece proletarya[nın] dışlanmış" olması dikkat çekiciydi. "Sadece" proletaryanın bulunmadığı şeklindeki ifadesi, Engels'in henüz ileride Marx'la birlikte benimseyecekleri anlamda komünist olmadığını gösterir. Bu, onun komünizmin Alman proletaryasıyla ilgisi olmadığını düşündüğü anlamına gelmez. Birkaç ay önce Marx'a yazdığı bir mektupta yer alan, Elberfeld bölgesinin işçi mahallelerindeki artan suç oranlarıyla ilgili sözleri, bu tür bir yorumu boşa çıkarmaktadır. İşçilerin suç oranları aslında Renanya'nın proleterleşme sürecine dair bir ölçüydü, çünkü bir toplumsal protesto biçimi durumundaydı. "Burada proleterler eğer İngiltere'dekilerle aynı yasalar doğrultusunda gelişirlerse, bir süre sonra *bireyler* olarak toplumsal düzene karşı şiddet yoluyla protestonun yararsız olduğunu anlayacaklar ve komünizm aracılığıyla, *insanlık* genel sıfatıyla protestoda bulunacaklardır."[51]

Engels'in Elberfeld konuşmaları, siyasi gelişiminin o gün ulaştığı düzeyi ortaya koyar. Konuşmalarda ileri sürdüğü düşünceler, kapitalizm gerçekliği, yaklaşan sosyalist devrim ve sosyalist bir toplumun örgütlenmesi arasındaki ilişkiye dair muhtemelen dönemin en somut fikirleriydi; Marx kesinlikle henüz bu derece somutluğa ulaşmamıştı. Engels kapitalist rekabet, tekelleşme, ticaret savaşları ve korumacılık, ekonomik durgunluk, toplumsal hastalıklar ve proletaryanın artan hoşnutsuzluğu ile şiddete dayalı bir devrim potansiyeli arasında bağ kuruyordu. Bununla birlikte, çoğunluğu küçük burjuva olan dinleyicilerine verdiği en belirgin mesaj, "bir toplumsal devrim"in, "... *yoksulun zengine karşı açık savaşı*"nın "komünizmin barışçıl yoldan başlatılması, en azından hazırlanması" ile önlenebileceğiydi. Engels

50 c. 38, s. 23

51 c. 38, s. 5. Konunun Engels tarafından ayrıntılı olarak ele alınışı için, c. 4, s. 248-49'da bulunan 1845 yılındaki "Elberfeld Konuşmaları"na bakınız.

bunu şöyle açıklıyordu: "Toplumsal sorunun *kanlı* bir yoldan çözülmesini istemiyorsak ... öyleyse baylar ... modern kölelerin koşullarının insanileştirilmesine kendi payımıza katkıda bulunmaya bakmalıyız."[52] Dolayısıyla, Engels bir yandan kapitalizmin gerçekliği ve sosyalist devrim konusunda Marx'a göre daha somut olsa da, Marx'ın giderek daha iyi anladığı bir şeyi, yani proletaryayı -göreli azgelişmişliğine rağmen Alman proletaryası da dâhil- yalnızca proletaryanın kurtarabileceğini henüz tam olarak kavrayamamıştı. Engels hâlâ Alman sermayesinin liberal kanadına, en azından büyüğüyle küçüğüyle Renanya sermayesine dair hayaller besliyordu; fakat bu durum birkaç ay içinde değişecekti.[53]

Brüksel'de Yine Birlikte

1845 başlarında Marx bir kez daha, bu kez Fransız hükümeti eliyle, Prusya devletinin baskılarının kurbanı oldu. Louis Philippe rejimi, 1830 devrimiyle kurulmuş bir meşruti monarşi olduğundan, liberal bir görüntüyü korumak zorundaydı; bu, komşu ülkelerden siyasi sığınmacılara tolerans göstermeyi, bazen de desteklemeyi gerektiriyordu. Buna rağmen, Fransa'daki siyasi iklim değişikliğinin bir işareti olarak, hükümet, Marx'ın ve Fransız makamlarının bir ay önce yasakladığı Alman sürgünlerinin gazetesi *Vorwärts* ile işbirliği yapmış olan diğer Alman sürgünlerinin sınır dışı edilmesi emrini verdi. Gerek yasaklama, gerek sınır dışı etme kararları, Paris'teki sürgünlerin eleştiri ve siyasi faaliyetleri karşısında giderek daha zayıf düştüğünü hisseden Berlin hükümetinin uyguladığı basınçtan kaynaklanıyordu. Marx 3 Şubatta Brüksel'e taşındı.

52 c. 4, s. 262-63

53 Engels neredeyse elli yıl sonra, *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*'nun bir yeni basımının önsözünde böyle söylüyor (c. 27, s. 261). Bu değerlendirme ayrıca Engels'in Elberfeld konuşmalarından birkaç ay önce Marx'a yazdığı bir mektupta söyledikleri göz önünde bulundurularak muhakeme edilmelidir. O sırada yazmakta olduğu *İESD*'de İngiliz burjuvazisine yönelik keskin saldırılarıyla ilgili olarak, "[D]arbelerimin ... hedefinde ... İngiliz sınıfdaşları kadar kötü olduklarını yeterince açık bir şekilde gösterdiğim Alman burjuvazisi var ..." diyordu (c. 38, s. 11). Fakat ardından, yaklaşık bir ay sonra, o dönemde komünizmin daha çok "orta sınıf"tan destek bulacağını söyledi. Bunun nedenini, sözlerini muhtemelen şaşkınlıkla karşılayan İngiliz okurlara şöyle açıklıyordu: "Almanya'da bu sınıf [proletarya -*çev.*] İngiltere'dekinden çok daha ilgisiz, tarafsız ve bilgisizdir ... çünkü daha yoksuldur ... yine de, kısa bir süre içinde her zaman ve her yerde sosyalist partinin gücünü ve kitlesini oluşturmak zorunda olan işçi sınıfının desteğini kazanmayı umut ediyoruz ..." (c. 4, s. 230).
Ayrıca, Elberfeld konuşmasından daha iki ay önce Engels'in büyük ve küçük sermayeye dair görüşlerini yeniden değerlendirmekte olduğunu gösteren kanıtlar vardır. Özellikle "Emekçi Sınıfların Yararına Dernekler"e komünistlerin müdahalesine değinerek, "işçi sınıfı ... yararına ... orta sınıf önlemleri"ni başarıyla eleştirdiklerini kaydediyor. "Böylece orta sınıfların ikiyüzlülük ve sahte bir hayırseverlikle işçi sınıfını aldatma niyetleri tümüyle hüsrana uğratılmıştır" (c. 4, s. 237). Bu yorumla Elberfeld konuşması arasındaki bariz çelişkinin açıklaması, Engels'in, kendisinin ve diğer komünistlerin konuşma yaptıkları, komünistler tarafından örgütlenen toplantılara katılan kapitalistlere, "Dernekler"de ver alanlara göre daha olumlu yaklaşması olabilir.

Buradaki hükümet de liberal olduğundan, Marx'ın Belçika'da hiçbir siyasi yazı yayınlamama sözü verdiği bir belgeyi imzalaması gerekmişti. Marx o sırada "derhal 'tehlikeli bir demokrat ve komünist' olarak gizli takip altına alınmış" bulunuyordu.[54]

Marx'ın Brüksel'e taşınması, özellikle karısı ve on aylık kızı için zor oldu. Yüklü masraflardan dolayı Engels, komünist ilişkileri arasında para toplanarak, "yapmak zorunda kaldığın fazladan harcamayı bu şekilde hepimizin arasında komünist usulü paylaşma"yı teklif etti.[55] Yeterli olup olmayacağı belli değildi; bunun üzerine Engels, "Söylemeye gerek yok ki, ilk İngilizce kitabının [*İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*] ücretini memnuniyetle sana bırakırım" diye yazdı. Göründüğü kadarıyla bu, Engels'in Marx'a ilk parasal yardım önerisidir; ancak son olmayacaktı. Engels, Marx'ın çalışmasını bir ölçüde ekonomik güvence içinde sürdürebilmesini sağlamak istiyordu.

Marx, Brüksel'e yerleşir yerleşmez ekonomi politik araştırmalarına devam etti. Kısa süre önce, "Ekonomi Politiğin ve Siyasetin Eleştirisi" başlıklı iki ciltlik bir kitap yazmak ve yayınlatmak üzere bir sözleşme imzalamıştı; ancak eserin tamamlanması yirmi yıl alacaktı. Bu tasarıyla bağlantılı bir diğer plan da, "modern devlet" analizi bağlamında bir Fransız devrimi incelemesi yapmaktı. Öngörülen bazı başlıklar "devletin kurumları. Bireysel özgürlük ve kamu otoritesi", "devlet ve sivil toplum", "güçler ayrılığı", "yasama gücü", "yürütme gücü", "yargı gücü ve hukuk", "ulusallık ve halk", "siyasi partiler" ve son olarak "oy hakkı, devletin ve burjuva toplumun *ortadan kaldırılması* için mücadele" şeklindeydi.[56] Ekonomi politik ana projesinden farklı olarak, bu plan hiçbir zaman gerçekleşmedi.

Siyasi yapıları ve süreçleri ihmal ettikleri iddiası, Marx ve Engels'e yönelik sıkça karşılaşılan bir eleştiridir (bu konu "Sonuçlar" bölümünde ele alınacak). Marx'ın planı, bu tür konuların onun için önemsiz olmadığını açıkça göstermektedir.[57] Marx'ın bu kitabı hiçbir zaman yazmamış olması, daha çok onun öncelikleri hakkında bir fikir verir. Üretim araçlarının özel mülkiyeti sisteminin "gerçek demokrasi" önünde nasıl bir engel haline geldiğinin esaslı bir şekilde anlaşılması daha önemliydi. Dolayısıyla da, kapitalist üretim tarzının iç mantığını kavrama ihtiyacı ve sonradan *Kapital* adını alacak olan eser için araştırma öncelik kazandı. Bu tamam-

54 c. 4, s. 721

55 c. 38, s. 22

56 Plan taslağının tümü için bkz. c. 4, s. 666

57 Teeple, planlanan kitabın içeriğinin büyük oranda bu dönemdeki diğer yazılar içerisinde ortaya konduğunu ikna edici bir şekilde ileri sürer (5. bölüm).

landıktan sonra -ki buna Marx'ın ömrü vefa etmeyecekti- "modern devlet" üzerine çalışmaya girişilebilirdi.

1845 yılı boyunca Prusya yönetimi, ülkede hâlâ var olan sınırlı siyasi alanı daraltmaya devam etti. Nisan itibarıyla Engels, hükümetin kendi üzerine gelmesinin yalnızca bir zaman sorunu olduğunu anlamıştı. Prusya'yı terk edip Marx'la daha yakın bir işbirliği içinde olmak için Brüksel'e gitmeye karar verdi. Böylece, Prusya rejimi bu eylemleriyle, sekiz ay kadar önce Paris'te kurulan ortaklığın perçinlenmesine istemeden katkıda bulunmuş oldu. Dahası, Fransa ve Belçika yönetimlerinin yaptıklarıyla birlikte bu tutumlar, Marx ve Engels için yakında formüle edecekleri yeni komünist dünya görüşünün hayati bir bileşeni olan devletin sınıf karakteri üzerine son derece somut dersler oldu.

Paris'te başlayan ortaklık, Brüksel'de pekişti. Yan yana evlerde kalan Marx ve Engels, siyasi ve teorik görüşlerini homojenleştirmelerini kolaylaştıran gündelik tartışmalar yapabildiler. Brüksel, iki uluslu yapısı ve Renanya ve Britanya'ya yakınlığı ile başka avantajlar da sağlıyordu. Paris'tekinden küçük olsa da çeşitli uluslardan siyasi sürgün topluluğuyla birlikte Brüksel'in bu özelliği, Marx ve Engels'in doğru bir enternasyonal perspektif kazanmasını mümkün kıldı. Ayrıca, kentin Avrupa'nın ikinci en sanayileşmiş ülkesinin başkenti olması, sonraki bölümde gösterileceği gibi, devrimci ikili açısından daha az önem taşıyan bir olgu değildi.

Marx ekonomi politik projesini Brüksel'de tamamlamak niyetindeydi, ancak başka projeler öncelik kazandı. Muhtemelen Engels'le yaptıkları tartışmalar sonucunda, ekonomi politik üzerine büyük bir eser yazmadan önce, daha genel metodolojik bir kitap çalışması yapması gerektiği konusunda netleşmişti. Kitabın amacı varlığını sürdüren felsefi örümcek ağlarını temizlemek olacaktı. Bu kalıntıların en önemlisi, gerek Marx'ın, gerekse Engels'in o güne kadar hemfikir oldukları felsefeci Feuerbach'tı. Feuerbach'ın Hegel eleştirisini paylaşmakla beraber, Marx onun siyaseti ihmal etme eğiliminde olduğunu fark etmişti; Marx'a göre ise "günümüz felsefesi ancak onunla [siyasetle -*çev.*] ittifak aracılığıyla doğruluğa ulaşabilir" di.[58] 1845 baharında Marx Feuerbach'ı yeniden değerlendirmeye başladı.

Bundan kısa bir süre önce, henüz Renanya'da bulunan Engels Marx'a, ricalarına cevap olarak Feuerbach'tan bir mektup aldığını yazıyordu; anlaşılan ondan komünist yazınsal çalışmalara katılmasını istemişlerdi. Feuerbach, felsefi çalışmalarıyla çok meşgul olduğunu söyleyerek öneriyi kibarca reddediyordu. "Bununla birlikte, bir komünist olduğunu ve tek

58 Bu kitabın 5. sayfasına bakınız.

sorununun komünizmi nasıl uygulayacağı olduğunu söylüyor. Bu yaz Renanya'ya gelme ihtimali var, bu durumda Brüksel'e gelmeli, *biz ona nasıl yapacağını gösteririz.* [vurgu sonradan eklendi]."[59] Engels'in yorumu sadece Marx'la ortaklıklarının başından itibaren sahip oldukları özgüveni değil, konumuz açısından daha önemlisi, siyasi mücadeledeki kararlılıklarını göstermektedir.

Bahar sonlarında, muhtemelen Engels Brüksel'de ona katıldıktan sonra Marx, *Feuerbach Üzerine Tezler*'inin taslağını çıkarmıştı. Engels'in sonradan yapacağı tanımlamayla bu taslak "tekrar çalışılmak üzere alelacele yazılmış notlar"dan oluşuyordu. Üç sayfadan daha az tutan bu on bir tez, esasen yaklaşık altı ay sonra yazılacak olan *Alman İdeolojisi*'nin temel fikirlerini oluşturmaktaydı. Kanıtlanabilir bir şey olmamakla beraber, tezleri yazarken Marx'ın düşüncelerinin, Engels'in ünlü felsefeciyle ilgili yorumlarından önemli ölçüde etkilenmiş olması pek muhtemeldir.

Feuerbach ve onun gibi materyalistlerin sorunu, ilk tezde öne sürüldüğü gibi "'devrimin', pratik-eleştirel etkinliğin önemini kavrama"mış olmalarıdır.[60] Üçüncü teze göre, toplumsal deterministler olarak, "koşulların tam da insanlar tarafından değiştirildiğini ve eğiticinin kendisinin de eğitilmek zorunda olduğunu unutur." Bu nedenle, görüşleri özünde elitisttir, çünkü "toplumu, biri topluma üstün olacak şekilde iki kısıma ayırmaya mecburdur ... Koşulların değişimi ile insan etkinliğinin çakışması, ancak devrimci pratik olarak kavranabilir ve akla uygun bir şekilde anlaşılabilir." Başka bir deyişle, toplumun nasıl değişeceğini bildiği iddiasındaki "eğiticilerin" kendileri de devrimci pratik içinde olmalıdır. Hazır olmayan yığınların kendilerini nasıl yönetebileceği konusundaki kadim muammaya Marx'ın cevabının tohumları da buradadır. Sonuncusu, en çok bilinen tez, ustaca ifade edilmiştir: "Filozoflar bugüne kadar dünyayı çeşitli biçimlerde *yorumladılar*; aslolan onu *değiştirmektir.*" Bu son derece özlü, fakat tümüyle yeni olmayan fikirler, Marx ve Engels'in bir zamanlar sadece Feuerbach gibi felsefecilere değil, yanı sıra felsefenin kendisine atfettikleri değerin yok oluşunun habercisidir. Aslolan dünyayı ya da insanların içinde bulundukları "koşulları" "değiştirmek" ise, bu durumda yüzlerini Feuerbach gibi felsefi çalışmalarıyla çok meşgul olanlara değil, "devrimci pratiğe" giren güçlere çevirmeleri zorunluydu.

---

59 c. 38, s. 22

60 c. 5, s. 6. Bu alıntılar "Tezler"in 1888'de Engels tarafından daha kolay okunabilir hale getirmek amacıyla düzeltilmiş versiyonundan aktarılmıştır.

Önemli Bir Gezi

Brüksel'de bir araya geldikten üç ay kadar sonra Marx ve Engels, bazı sosyalistlerle ve Çartist hareketin liderleriyle görüşmek ve Manchester kütüphanelerinde İngiliz ekonomi politiği üzerine araştırma yapmak amacıyla İngiltere'ye gittiler. Marx'ı bu yolculuk için harekete geçirenin ne olduğu açık değilse de, Engels'in burada halletmesi gereken birçok kişisel işi vardı. Tahmin edilebileceği gibi, Engels'in Mayıs sonunda basılan ve Marx'ın hemen okumaya başladığı kitabı *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*'nun da bunda payı vardı. Marx açısından bir İngiltere gezisi sadece gelişmiş sanayi kapitalizmini kendi gözleriyle görüp, ekonomi politik üzerine en son veri ve düşünceleri öğrenmek için değil, fakat daha da önemlisi, Engels'in ilişkide olduğu proletarya savaşçılarıyla buluşmak için bir fırsat, yazılarının teorik iskeletini ete büründürme fırsatıydı.

İngiltere'deki altı hafta, bilhassa Marx için çok verimli geçti. İlk dört hafta kaldıkları Manchester'da Marx, kütüphanelerden yararlanma ve ekonomi politik üzerine bol bol notlar alma imkânı buldu. Engels aracılığıyla, Çartist harekette etkin işçilerle ve liderlerle de görüştü. Son iki haftayı geçirdikleri Londra'da da yine Engels aracılığıyla Julian Harney (1817-1897) gibi Çartizmin ulusal liderleriyle bir araya geldi. Ayrıca, ileride haklarında çok şey söylenecek olan "Adiller Birliği" üyesi Alman siyasi sürgünlerle de ilk kez görüştü.

Londra'dan ayrılmadan birkaç gün önce Marx ve Engels, Çartist hareket, Adiller Birliği ve diğer siyasi sürgün gruplarının liderleriyle bir toplantı yaptılar ve burada, kralların sözde kutsal ittifakına bir karşı-ağırlık olarak, devrimci demokrat güçlerin uluslararası bir konferansının toplanmasını savundular. Engels şöyle bir önerge sundu: "Bütün uluslardan, Londra'da ikamet eden demokratlar, belli zamanlarda bir araya gelerek bu suretle kendi ülkelerinde ortak dava için sürmekte olan hareketler hakkında daha iyi bilgi almak amacıyla bir dernek kurma önerisini değerlendirmek üzere bir açık toplantıya çağrılır."[61] Önergenin dili, bilhassa ikinci yarısı, Engels'in 1843 sonlarında İngiliz basınına yazdığı makalelerindekiyle aynıydı.[62] Londra'da 22 Eylül 1845'te son derece başarılı bir toplantı gerçekleşti, bunun sonucu olarak Kardeş Demokratlar Derneği doğdu. Marx ve Engels her ne kadar katılamamış olsalar da, geriye dönüp bakıldığında, bu toplantının gerçekleşmesinde oynadıkları rolün, bir ilk

61 c. 6, s. 662

62 Bu kitabın 26. sayfasına bakınız.

ortak girişim olarak onlara proletarya enternasyonalizminde daha da kararlı adımlar atma cesareti verdiğinden şüphe edilemez.[63]

Alman İdeolojisi

İngiltere gezisinin Marx-Engels ikilisinin sonraki siyasi gelişiminde belirleyici olduğu açıkça görülecekti. Ziyaret her şeyden önce, Marx'ın zaten savunmaya başladığı gibi proletaryanın gerçekten de kendi pratiği aracılığıyla *ve* genel olarak felsefenin, özel olarak da Alman felsefesinin yardımı olmaksızın kendi kaderini kendi ellerine alabilecek yetenekte olduğuna dair kanıtlar sağladı. Engels'in İngiltere'ye ikinci yolculuğundan önceki yazılarında bu yönde ipuçları mevcut olsa da, Alman felsefesinin proletaryaya verecek pek az şeyi olduğu düşüncesi, bu gezi sonrasında Engels için çok daha açık hale geldi. O günlerde Hegelciliğin en geçerli ve etkili biçimi, "Hakiki Sosyalizm" olarak adlandırılan kendine özgü bir akımdı. Kaynakları arasında Feuerbach'ın materyalist hümanizminin de bulunduğu akım, sevgi ve insani anlayış temelinde hayat bulacak bir sosyalist dünya tasavvur ediyordu. Marx ve Engels tam da bu sırada, uzun zamandır planladıkları, yeni komünist dünya görüşlerini ifade edecek teorik çalışmaya başlamaya karar verdiler. *Alman İdeolojisi*'nin temel argümanlarından biri, komünizmin ancak "devrimci pratik" aracılığıyla gerçekleştirilebileceği tezi olacaktı. Böylece, Hakiki Sosyalizm, sosyalizm için somut mücadelenin insani anlayış için soyut çağrılar biçiminde yozlaştırılması olarak, asıl yapılması gereken şeyden bir diğer felsefi sapmayı temsil etti.

İkili, Engels'in öne düşmesiyle, Alman felsefesinin bu son parlak mahsulüne karşı el birliğiyle bir polemik başlattı. Engels'in ilk darbesi, "Fourier'den Ticaret Üzerine Parça" özellikle aydınlatıcıydı.[64] Alman teorisyenlerin sorunu, (bu noktada kendisine dair bir değerlendirme de yapar, "Burada kendi yazılarımı da ayrı tutmuyorum"), kendi başarılarıyla ilgili abartılı düşünceleri, "komik böbürlenme" idi. Aynı zamanda başka sosyalist teorisyenlerden yararlandıkları oranda, onları "kötü, soyut, anlaşılmaz ve hantal bir biçimde" yorumlarlar ve ayrımsız bir şekilde kendilerini "sadece en kötü ve en teorik şeye, gelecek toplumun şematik planlarına, *toplumsal sistemlere*" kaptırmışlardı. Fransa ve diğer ülkelerdeki

63 Engels'in konferanstaki gelişmeler üzerine, İngiliz basınında çıkanlardan yararlanarak yazdığı makale için bkz. c. 6, s. 31-4

64 c. 4, s. 613-44. *Marx-Engels Werke* bu yazıyı bahar 1845'e, yani İngiltere gezisinin öncesine tarihlese de, *MECW*' daha doğru bir şekilde, Fourier'nin yazılarının çevirisi şüphesiz daha önce yapılmış olmakla beraber, giriş, aradaki yorumlar ve son bölümün "büyük ihtimalle Ağustostan önce yazılmamış ..." olduğunu belirtir (s. 713). Brüksel'e aşağı yukarı 24 Ağustosta dönmüşlerdi. Ayrıca bkz. Draper, *Register*, s. 111.

ütopyacılar dâhil, sosyalist yazarlardaki en iyi yönü, "*mevcut toplumun eleştirisini*, gerçek temeli, toplumsal sorunlara dair her sorgulamanın başlıca görevini ellerinin tersiyle itmişlerdir."[65] Engels'in aradığı, var olduğu haliyle dünyaya dayanan somut tahlil, tam da Marx'ın 1843'te Ruge ile yazışmalarında istediği şeydi elbette.

Engels, ardından, Almanların ne yapması gerektiğini gösteren bir örnek olarak okurlarına ütopik sosyalist Charles Fourier'nin (1772-1837) kimi yazılarından alınmış geniş pasajların çevirilerini sundu. Fourier, Hegelci değildi, bu yüzden de alayla söylediği gibi, "maalesef mutlak ruhun, hatta mutlak sosyalizmin bile bilincine ulaşamazdı ..." zira bir "mutlak yöntem"i yoktu. Engels sadece "mutlak sosyalist" toplum kurgusunu değil, aynı zamanda buna ulaşmak için "mutlak yöntem"i de alaya alıyordu.[66] *Alman İdeolojisi*'ndeki perspektifin işaretlerini veren Engels, son olarak Fourier'nin geleceğe ilişkin spekülasyonları nedeniyle eleştirilebileceğini, ancak onun bu spekülasyonları "geçmişi ve bugünü doğru bir şekilde anladıktan sonra" yaptığını söyler; oysa "Alman teorisi ilk önce geçmiş tarihi kendi isteklerine göre düzenler, ardından geleceğe hangi yönde ilerlemesi gerektiğini bildirir." Hakiki Sosyalizm "biraz 'insanseverlik', ... biraz proletarya için ah-vah" eklese de, önceki Alman teorileri gibi "ekonomi politiğin ve toplumun gerçek niteliğinin ölçüsüz bir ihmali" ile karakterize olmaktaydı. "Ve bu usanç verici laflarla Almanya'yı devrimcileştirmek, proletaryayı harekete geçirmek, yığınların düşünmesini ve eyleme geçmesini sağlamak istiyorlar!" "Yığınların düşünmesini ve eyleme geçmesini" sağlamak, Engels'e göre artık herhangi bir teori için asıl turnusol kâğıdıydı.

Engels'in vardığı sonuç, son İngiltere ziyaretini akılda bulundurduğunu ortaya koymaktadır. "Almanlar önce, son elli yılın tüm bir İngiliz ve Fransız tarihi, İngiliz sanayisi ve Fransız devrimi dâhil olmak üzere, gerek pratik, gerekse yazınsal olarak yurtdışındaki toplumsal hareketi tanımalı ... Ancak kendilerinden *önce* neler yapıldığını gördükten sonra, *kendilerinin* ne yapabileceğini gösterme şansı bulacaklar."

Alman felsefesiyle hesaplaşırken –*Alman İdeolojisi* bunu daha esaslı şekilde yapacaktı– Engels, kendi siyasi gelişiminde de bir evreyi kapatıyordu. Daha önceki yazılarına ve ifadelerine dair değerlendirmelerinin gösterdiği gibi, kendisi de Alman felsefesinin başarıları hakkında yanılsamalar içinde olmuştu. Kırk yıl sonra, Londra'ya ilk gidişinde

65 A.g.y., s. 614

66 Engels'in bir "mutlak yöntem"i siyasi hayatının çok erken bir evresinde reddedişi, Marx'ın görüşlerini mutlaklaştırdığı şeklindeki sıkça karşılaşılan suçlama düşünüldüğünde, dikkat çekicidir; bu iddia 10. bölümde ele alınacak.

"Adiller Birliği" üyesi Alman siyasi sürgünlerle ilk karşılaştığı zamanki siyasi duruşunu hatırlarken, "onlar o güne kadar gördüğüm ilk devrimci proleterlerdi" diye yazacaktı; fakat "onların dar kafalı eşitlikçi komünizmi ["münhasıran ya da ağırlıklı olarak eşitlik talebine dayanan komünizm"] karşısında, hâlâ hatırı sayılır ölçüde bir o kadar dar kafalıca felsefi kibir taşımakta" olduğundan, onlarla anlaşamamıştı.[67] 1843'teki ilk buluşmadan farklı olarak, iki yıl sonraki ikinci görüşme çok daha verimliydi; Engels toplantıya proletarya savaşçılarının devrimci pratiğinden öğrenmeye istekli bir "eğitici" olarak gitti.

Engels'in bazı çelişkiler gösterdiği bir mesele daha vardı ki, ikili yeni dünya görüşlerini formüle etmeden çözülmesi gerekiyordu. Marx gibi Engels de Londra'dan proletaryanın kendini özgürleştirebileceğine ikna olmuş olarak ayrıldığına göre, bu, Alman proletaryası için de, nesnel ve öznel olarak İngiltere'deki kardeşleri kadar ilerlemiş olmayan bir işçi sınıfı için de aynı şekilde geçerli miydi? Engels'in daha önceki ifadeleri, özellikle de Elberfeld konuşmaları aksini işaret ediyordu.

Fourier makalesinden birkaç hafta sonra Engels, Çartist *Northern Star* gazetesine Almanya'daki son siyasi gelişmeler üzerine bir yazı yazdı. Saksonya eyaletinde yer alan Leipzig'de kısa süre önce gerçekleşen ve hükümetin kanlı bir şekilde bastırdığı protestonun öneminden söz ediyordu. Saksonlar "anayasalarına, liberal kanunlarına, liberal sansüre ve liberal kralın [II. Friedrich August] konuşmalarına" rağmen, kendilerinin de öteki Almanlarla aynı acımasız rejimin boyunduruğu altında olduklarını bilmek zorundaydılar. Bununla birlikte, baskının sonucunda Sakson yığınları ilk kez kıpırdanmaya başlıyor ve "Sakson liberalleri ne derse desin", "isyan ruhu" yayılıyordu.[68] Bu son noktayı ayrıntılarıyla inceledikten sonra daha geniş ölçekte Almanya tablosuna geçiyordu. Gençlik, bu yığınsal kıpırdanmanın ve sonunda isyanın ön saflarında yer alacaktı, ama "bu gençlik orta sınıflar arasında aranmamalı" idi. "Orta sınıflar"dan değilse, hangi sınıftan?

"Almanya'da devrimci eylem, işçi sınıfımızın tam kalbinden başlayacaktır. Orta sınıflar arasında hatırı sayılır miktarda cumhuriyetçi ve komünist olduğu doğrudur, elbette gençler de vardır; bugün genel bir patlama olsaydı, bunlar hareket içerisinde çok yararlı olabilirdi, ama bu insanlar 'burjuva'dır, meslek itibarıyla kâr sahibi tüccardır, patrondur. Onları başkalarının emeğiyle geçinmeye, asalaklık ederek, işçi sınıfının 'sömürücüsü' olarak göbek bağlamaya iten mesleklerinin, toplumsal konumlarının onların cesaretini kırmayacağını kim garanti edebilir?"

67 c. 26, s. 314

68 c. 4, s. 646

Engels'in bu acı sözleri, çok iyi bildiği bir gerçeği yansıtıyordu. Birkaç ay önce Marx'a "tüccarlık işini tümden bırakma niyetini açıkladığını", yani ailesinin tekstil işiyle ilişkisini kesmek istediğini yazmıştı. "Orta sınıf" komünistlerine bu suçlamayı yöneltirken kendisini düşünmüş olması muhtemeldir.

"Ve meslek olarak burjuva olmalarına rağmen, düşüncede proleter kalsalar bile, sayıları, çıkarları gereği mevcut düzene sıkı sıkıya sarılan ve kesesini doldurmaktan başka bir şeye önem vermeyen orta sınıf mensuplarının gerçek sayısına oranla küçük olacaktır. Neyse ki orta sınıfa bel bağlıyor değiliz. Proletaryanın hareketi öyle baş döndürücü bir hızla gelişiyor ki, bir ya da iki yıl içinde emekçi demokrat ve komünistlerden oluşan görkemli bir birlik toplayabileceğiz; zira bu ülkede demokrasi ve komünizm, emekçi sınıflar açısından, tümüyle eş anlamlıdır. ... Orta sınıflar 'Anayasa', 'Basın Özgürlüğü', 'Koruyucu Gümrük Vergileri' için ajitasyonla vakit harcarken, hareket ... sessiz fakat istikrarlı bir şekilde ilerliyor ... Tüm bu orta sınıf hareketleri, tümden değersiz olmasalar da, işçi sınıfına hiç temas etmezler; işçi sınıfı ise *kendine ait bir hareket*e sahiptir; çatal-bıçak hareketine. [Vurgu sonradan eklendi.]"[69]

Böylece Engels, 1845 sonbaharı itibarıyla, Alman işçilerinin İngiltere'deki kardeşleri gibi, sadece kendi kaderlerini kendi ellerine alma yeteneğine sahip olmakla kalmadığına, dahası, aslında bunu yapmaya başlamış olduklarına tereddütsüz bir şekilde inanmaktaydı. Sadece proletaryanın kendisi için yapabileceği şey, iyi niyetli liberallerden beklenemezdi. En iyi ihtimalle sadece aralarından birkaçı kendi sınıf çıkarlarından kopabilir ve proletarya davasını içtenlikle benimseyebilirdi. Engels'in Almanya'daki isyanla ilgili öngörüsü daha iki yıl geçmeden doğrulanacaktı. Ayrıca, Engels'in demokrasi kavgasında küçük burjuvazi ile işçiler arasındaki ilişkiye dair o gün ulaşmış olduğu görüşler, Marx-Engels ikilisinin ayaklanmaya katılımında yararlı olacaktı. Engels'in görüşlerindeki bariz değişikliğin neyle açıklanacağına gelince, bunu kesin olarak söylemek zordur. Belki de bunun nedeni, Londra'ya ikinci gidişinde Alman sürgünlerle daha dostane bir şekilde görüşmeleridir; bunun Engels'in "felsefi kibirini" geride bırakmasını kolaylaştıran bir deneyim olduğu şüphesizdir. Sebebi ne olursa olsun, bu gezinin ardından Marx-Engels ikilisi proletarya üzerine görüşlerini birleştirmiş ve böylece devrimci pratiğe katılmadan önceki son önemli göreve el atabilir hale gelmişlerdi: yeni dünya görüşlerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak.

69 A.g.y., s. 647-48

Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*'ni 1845 sonu ile 1846'nın ilk yarısında yazdılar. İlk kitapları *Kutsal Aile*'den farklı olarak, bu gerçekten de ortak bir çalışma, tam bir işbirliğiydi. Kitabın bir hayli uzun alt başlığı *Temsilcileri Feuerbach, B. Bauer ve Stirner'e Göre Modern Alman Felsefesinin ve Çeşitli Peygamberlerine Göre Alman Sosyalizminin Eleştirisi*, kitabın çağdaş Alman felsefesinin geniş bir alanını hedeflediğini göstermektedir. *Alman İdeolojisi*, Marx ve Engels'in felsefeden kopuşlarına dair bütün kuşkuları giderir.

"İnsan 'felsefeyi bir yana bırakmalı', ... ondan sıyrılıp, sıradan biri gibi, kendini gerçekliği incelemeye adamalıdır; buna dair, elbette felsefecilerin habersiz olduğu, devasa miktarda yazınsal materyal bulunmaktadır ... Felsefe ile gerçek dünyanın incelenmesi arasındaki ilişki, kendi kendini tatmin ile cinsel aşk arasındaki ilişkiyle aynıdır."[70]

Bir eleştiri ve Alman düşünsel gelenekleriyle nihai bir hesaplaşma olmanın ötesinde, çalışma, Marx-Engels ikilisinin alternatif perspektifini ilk kez tarif ediyordu.

Elinizdeki kitabın argümanlarından biri olan, Marx ve Engels'in en başta ve her şeyden çok siyasi insanlar oldukları ve böyle ele alınmaları gerektiği tezi doğrultusunda, *Alman İdeolojisi*'nin içeriği hakkında uzun uzadıya durmak gerekmediğini söylemek mümkündür. İlkin, küçük bir bölüm dışında, kitap iki devrimci hayattayken yayınlanmadı. Yayıncı bulamayacaklarını anlayınca, 1846 yılının ikinci yarısında Marx'ın yaklaşık on üç yıl sonraki sözleriyle "asıl amacımız olan kendi görüşlerimizi netleştirmeyi başardığımız için, elyazmasını farelerin kemirici eleştirisine memnuniyetle terk ettik."[71] İkincisi, Marx bir yıl geçmeden, görüşlerini, tarihsel materyalist anlayışlarını yetkin bir şekilde sunan başka bir kitap yayınladı; *Felsefenin Sefaleti* başlıklı bu çalışma gelecek bölümde ele alınacak. Engels, yaklaşık kırk yıl sonra, *Alman İdeolojisi*'nin elyazmasına bakarak "biten kısım, materyalist tarih anlayışının sadece o günkü ekonomi politik bilgimizin ne kadar yetersiz olduğunu kanıtlayan bir sergilemesinden ibarettir."[72] diye yazacaktı. Bu kabul, son olarak, Engels'in, Marx'ın 1883'teki ölümünden sonra bulunan elyazmasını ödünç vermeyi ya da yayınlatmayı neden hep reddettiğini de açıklayabilir.[73] Özetle, *Alman İdeolojisi* o zaman Marx ve Engels için kendi siyasi gelişimleri bakımından önemliydi; ancak onlar için, yeni çevirilerini ve basımlarını her

70 c. 5, s. 236

71 c. 29, s. 264

72 c. 26, s. 520

73 Bunu destekleyen görüşler için bkz. Draper, *Chronicle*, s. 229 ve 263.

zaman sevinçle karşıladıkları *Felsefenin Sefaleti* ve *Komünist Manifesto* gibi kalıcı siyasi değer taşıyan bir eser değildi.

Yine de *Alman İdeolojisi*'nin, "materyalist tarih anlayışı"nı, gerçekten de bir yeni komünist dünya görüşü olan tarihsel materyalizmi ilk kez ortaya koyan eser olduğunu söylemek yeterlidir. Kitabın özü, sınıfların kökeninin ve evriminin açıklanması, dolayısıyla, devletin sınıf temeliydi. İki yıl geçmeden yazılacak olan *Manifesto* da bu perspektifi taşıyacaktı. Engels'in yukarıdaki kabulü, bu özün geliştirilmek ve yeni verilerle zaman ve mekân içinde somutlanmak zorunda olduğu düşüncesini barındırsa da, eser, ileride *Marksizm* olarak adlandırılacak şeyin ya da kendi ifadeleriyle "bilimsel komünizmin" daha önceki komünizm eğilimlerinden nerede ayrıştığını daha çıkış aşamasında ortaya koyuyordu. İki on yıl sonra *Kapital*'in doğuşuyla birlikte, bu temele daha fazlası eklenecekti.

Son olarak, proletarya ve devrimci pratik bakımından, *Alman İdeolojisi*'nde Marx ve Engels'in önceki yazılarında zaten bulunmayan ya da ipuçlarına rastlanmayan hiçbir şey yoktu. Mesela, "Bize göre, komünizm, kurulması gereken bir *durum*, gerçekliğin kendini uydurması gereken bir *ideal* değildir. Biz, mevcut durumu yıkan *gerçek* hareketi komünizm olarak adlandırıyoruz." Ya da devrim hakkındaki sıkça alıntılanan şu pasaj:

"Gerek komünist bilincin ... yığınsal ölçekte üretilmesi için, gerekse davanın kendisinin başarısı için, insanların yığınsal ölçekte değişimi, ancak pratik hareket içerisinde gerçekleşebilecek bir değişim, *devrim* zorunludur; dolayısıyla devrim, sadece *hâkim* sınıf başka bir yoldan devrilemeyeceği için değil, fakat aynı zamanda onu *deviren* sınıf, asırların tüm o çamurunu üzerinden atmayı ancak devrim içinde başarıp yeni bir toplum kurmaya uygun hale gelebileceği için zorunludur."[74]

Burada ifade edilen şey, esasen *Feuerbach Üzerine Tezler*'in üçüncüsünün ayrıntılandırılmasıdır. Devrimci pratik üzerinden yalnızca "eğiticiler" değil, yığınlar da eğitilir; böylece devrimden sonraki toplumda yığınlar için neyin en iyisi olduğunu bilen "bir avuç seçilmiş insan"a ihtiyaç kalmaz. Dahası, böyle bir toplumda nelerin olacağı, bizzat devrimde nelerin olduğuna sıkı sıkıya bağlıdır. Dolayısıyla, Marx ve Engels'in yığınların kendi kendilerini yönetme yeteneği hakkındaki tarihsel bilmeceye verdikleri cevap da burada saklıdır. Yığınlar, tam da devrime katılımları aracılığıyla, kendi kendilerini yönetebilir duruma gelmek üzere kendile-

74 c. 5, s. 52-53 [Karş. Marx-Engels, *Alman İdeolojisi [Feuerbach]*, Üçüncü Basım, Sol Yayınları, Temmuz 1992, s. 55 ve 61].

rini "tüm o çamurdan" arındırabilir. Devrimci süreçten ne kadar geçerlerse, bu yetenekleri o kadar artar.

Proletaryanın devrimci potansiyelini, düşünme ve eylem yeteneğini tam olarak kavramadan önce ifade edilmiş olsa da, Marx'ın Ruge'ye yazdığı, devrim için yeterli bir hazırlık süresinin arzu edilirliğine dair yukarıda alıntılanan sözleri bu çıkarımla birlikte okunmalıdır, çünkü bu hem Marx'a hem de Engels'e daima ilham veren bir düşünce olacaktır. "Olaylar, düşünen insanlığa konumunu belirlemek için, mazlum insanlığa güçlerini harekete geçirmek için ne kadar uzun zaman tanırsa, bugünün rahminde taşıdığı ürün olarak geçilecek dünya o kadar mükemmel olacaktır." Yine burada, koşulların devrimci sürece yeterli hazırlık imkânı vermeyebileceği de üstü örtük olarak kabul edilmektedir.

Alman İdeolojisi'nin bu biraz üstünkörü ele alınışı, kitabın devrimci pratik alanında gerçekten yeni hiçbir önermesi olmadığını iddia etmek anlamına gelmez. Bilakis, yeni sınıfsal devlet teorisi son derece önemliydi. Bu yeni görüşe göre, sömürücü sınıflar tarihsel olarak egemenliklerini devlet aracılığıyla uygulayagelmişlerse, proletaryaya düşen görev burjuvaziyi devirip devlet iktidarını ele geçirmekti. Sınıfsal baskıya Feuerbach'ın ya da Hakiki Sosyalistlerin iddia ettiği gibi "sevgi" ya da "insani anlayış" yoluyla değil, fakat "devrimci tutku" ile son verilecekti. "Gerçek demokrasi" ancak proletaryanın iktidarında kurulabilir ve her türlü baskıya son verilebilirdi; devletin kendisinin yok oluşu bunun göstergesi olacaktı.

Marx ve Engels her ne kadar kendi yeni dünya görüşlerinden emin olsalar da, teorinin kendi içinde ve kendi başına yeterli olmadığını biliyorlardı; fakat teori "yığınları kavradığı anda bir maddi güç haline" gelecekti. Marx ve Engels şimdi tam da bunu gerçekleştirmeye koyulacaklardı.

2. BÖLÜM

Teoriden Pratiğe: Bir Komünist Partiye Doğru



"Brüksel'de bizim katılmadığımız hiçbir demokratik hareket olmamalı." Engels'ten Marx'a

"Bay Marx'ı partimizin (yani Alman demokrasisinin en ileri kesiminin) başkanı olarak kabul edebilirsiniz." Engels'ten L. Blanc'a

"Demokrasi kazanılmış olmadığı müddetçe, komünistler ve demokratlar yan yana savaşırlar ..." Engels

"Komünizm bir doktrin değil, bir harekettir." Engels

1885'te, *Alman İdeolojisi*'ni yazdıktan neredeyse kırk yıl sonra Engels, Marx'la birlikte yeni teorik silahlarını nasıl kullanmayı amaçladıklarını şöyle anlatıyor:

"[Y]eni bilimsel sonuçların münhasıran 'okumuş' dünyaya hitap eden kalın ciltlere saklanması gerektiğini kesinlikle düşünmüyorduk. Tam tersine ikimiz de siyasi harekete derinlemesine katılmış durumdaydık ve eğitimli kesimler arasında, özellikle Batı Almanya'da belli bir desteğimiz, örgütlü proletarya ile geniş temasımız vardı. Görüşlerimizi bilimsel temellere kavuşturmak görevimizdi, ancak Avrupa proletaryasını, ilk başta da Alman proletaryasını inançlarımıza kazanmak da bizim için aynı düzeyde önemliydi. Kendi düşüncelerimizde bir berraklığa ulaşır ulaşmaz, işe koyulduk."[1]

Tarihsel kayıtlar Engels'in anlattıklarını doğrulamaktadır. Daha "bilimsel sonuçlar" 1846 ortalarında kâğıda dökülmeden önce, Marx-Engels ikilisi, yeni komünist dünya görüşlerini yaymak üzere bir örgütlenme ağı kurma çabası içindeydi. Birkaç yıl içinde bu çabalar, haklı olarak ilk Marksist komünist parti olarak anılacak örgütün doğuşuyla sonuç-

1 c. 26, s. 318-19

lanacaktı. Üç yıl içinde, devrimci ikili programlarını kavganın ateşinde sınayacaktı. Bu bölümde Marx ve Engels'in fiilen önderlik ettikleri ilk örgütler, Haberleşme Komiteleri ve *Komünist Manifesto*'yu adına kaleme aldıkları örgüt olan Komünist Birlik ele alınıyor.

Devrime Hazırlık

1846'da "işe koyulurken" Marx-Engels ikilisini harekete geçiren şey sadece inanç değil, aynı zamanda bir aciliyet duygusuydu. Almanya'da devrim ihtiyacını her ikisi de kavramış durumdayken, ki Marx bunu 1843'te görmüştü, 1846'ya gelindiğinde devrimin yaklaşmakta olduğunu gösteren işaretler çoğalıyordu. Böyle bir ayaklanmada başarılı bir sonucun ancak "bilimsel" bir perspektifle donanmış yeni bir devrimci partinin yaratılmasıyla sağlanabileceğinden emindiler. Marx, yine 1843 gibi erken bir tarihte, devrim için yeterli bir hazırlık süresinin faydalarını kabul ediyordu. 1846 başlarında Engels'le birlikte bu inançla harekete geçtiler.

Komünist Haberleşme Komiteleri

Şubat 1846'da Marx ve Engels, Belçikalı komünist Philippe Gigot'yla beraber, "yeni bir propaganda sistemi" olarak Komünist Haberleşme Komiteleri'ni (bundan sonra "KHK") oluşturmaya başladılar.[2] Adlarını jakoben Haberleşme Dernekleri'nden alan Komiteler, Brüksel merkezli olarak, Kıta Avrupa'sı ve İngiltere'deki çeşitli sosyalist ve komünistler arasında mektuplaşma ilişkisi kurmayı amaçlıyordu. Mektuplar "bilimsel sorunların tartışılmasına, popüler yazıların takip edilmesine ve Almanya'da bu yoldan yürütülebilecek sosyalist propagandaya hizmet" edecekti. Öte yandan, bu çabanın altında daha temel bir siyasi saik yatıyordu ki, ilkin Engels'i radikal İngiliz basınına yazmaya götüren şeydi bu:

"Başlıca amaç ... Alman sosyalistlerin Fransız ve İngiliz sosyalistlerle temasa geçmesini sağlamak; yabancıların Almanya'da gelişen sosyalist hareketten sürekli haberdar olmalarını sağlamak ve Almanya'daki Almanları sosyalizmin Fransa ve İngiltere'deki ilerleyişi hakkında bilgilendirmek olacaktır. ... fikirler ve tarafsız eleştiri ... bu yoldan hayat bulabilir. Bu, toplumsal hareketin *yazınsal* ifadesinde *ulusallık* bariyerlerinden kurtulma yönünde attığı bir adım olacaktır. Ve eyleme geçme zamanı geldiğinde, açıktır ki, yurtta olduğu kadar yurtdışındaki durumdan da haberdar olmak herkes için faydalı olacaktır."[3]

2 Draper, *Chronicle*, s. 22

3 c. 38, s. 38-39

Dolayısıyla KHK, farklı ülkelerdeki kendine özgü sosyalist ve komünist çevrelerin birbirleriyle sistematik bir şekilde görüşmeye başladığı bir ağ olmayı amaçlıyordu. Tartışmalar, yoldaşça eleştiriye konu edilmek üzere, bireylere ve gruplara görüşlerini ifade etme imkânı verecekti. Marx ve Engels'in perspektifine uygun olarak tartışmalar kendi içinde bir amaç olmayacak, bunun yerine, "eyleme geçme zamanı geldiğinde" eşgüdümlü hareket etmenin temelini oluşturacaktı.

KHK'yi kurma kararı, Marx-Engels ikilisinin ayırt edici bir özelliğini, fikirleri etkili kılmak için örgütlenmek gerektiğini kabul ettiklerini daha en başında ortaya koymaktadır. Marx ve Engels elbette, Fransız Devrimi'ni izleyen süreçte, görüşlerini propaganda yoluyla yaymaya çalışan ilk radikaller değildi, ancak ikili, bu işe gereken düzeyde zaman ve örgütsel çaba harcayan az sayıdaki isim arasında yer alıyordu. Düşünün ki, onların tam tersine, ütopik sosyalist Fourier, kendisine teorik vahiyler geldikten sonra, her gün öğleyin eve dönüp onun hikmetiyle hidayete ermek isteyenleri bekleyeceğini ilan etmişti. Teklifine kulak veren kimse çıkmadığı halde bunu on yıl boyunca yapmaya devam ettiği söylenir. Hiç değilse inatçı olduğu muhakkaktır.

KHK, "tarafsız eleştiri" yoluyla Marx ve Engels'in "Avrupa proletaryasını inancımıza kazanma" yönündeki örgütlü çabalarının ilk evresini oluşturdu. Bununla birlikte, herkes böyle bir ortamda kendi görüşlerini Marx partisinin yeni komünist perspektifi karşısında tartışmaya ve savunmaya hevesli değildi. Bu tür sosyalistlerden biri olan, etkili Fransız radikal yazar Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865) kısmen "kendisi devrime inancını kaybetmiş olduğu" gerekçesiyle, komitelere katılmaktan vazgeçti.[4] Marx onunla KHK çerçevesinde kozlarını paylaşamadığına göre, Proudhon'la hesaplaşmak için başka bir format bulacaktı. Sonraki yıl yayınlanan Proudhon'a karşı ünlü polemiği *Felsefenin Sefaleti* ile Marx, tam da bunu yapıyordu. İlerleyen sayfalarda bu kitaptan daha fazla bahsedeceğiz.

Brüksel KHK'nin ilk yaptığı işlerden biri, Çartistleri savunmak ve onlara el uzatmak oldu. Hareketin önderlerinden Julian Harney'in, Engels'in Çartist harekete dair kimi düşünceleriyle ilgili samimi ifadeleri, Marx ve Engels'in KHK aracılığıyla İngiltere'deki hareketle yoldaşça ilişkiler kurabildiğini kanıtlar. Birkaç ay sonra Brüksel KHK, "Alman demokrat komünistler" adına, Çartist lider Feargus O'Connor'ı Avam Kamarası'na seçilmesi dolayısıyla kutladı ve karaçalıcılara karşı dayanışma duygularını

4 Hammen, s. 142

ifade etti. Ayrıca, *Northern Star* gibi Çartist yayınları Kıta Avrupa'sında dağıtma önerisinde bulundu.

Bu inisiyatif, Marx ve Engels'in KHK'yi, en azından Brüksel'deki komiteyi, kolektif tutum alan bir partinin başlangıcı olarak gördüklerini ortaya koyar. Aynı zamanda, İngiltere'de Çartistlerle görüştükten beş ay sonra Marx-Engels ikilisinin, var olan en sınıf bilinçli hareketle, Çartistlerle "iki parti olarak" ilişki kurma girişiminde bulunarak, kısa bir süre önce ulaşmış oldukları siyasi perspektifi ciddiyetle uygulamaya koyulduklarını gösterir. Başka bir deyişle, "gerçek" hareketlerle ve proletaryanın mücadeleleriyle bağlar kurarak kendi savundukları anlamda komünist bir ekip olarak hareket ediyorlardı. Çartistlerle ilişkilerini örgütsel bir temelde resmileştirmeye karar vermeleri dikkat çekicidir. O zamanlar Çartist liderlerin gözünde muhtemelen kıtada bir miktar taraftara sahip sempatik devrimci yazarlardan başka bir şey olmayan Marx ve Engels, Çartistlerle daha önce kurmuş oldukları ilişkileri Marx-Engels ikilisi olarak ya da bir ihtimal bireysel olarak rahatlıkla sürdürebilirlerdi. Daha resmî bir yönde ilerlemeyi tercih etmeleri, ortaklıklarının en başından itibaren örgütsel meselelere yaklaşımlarının ciddiyetine işaret etmektedir.

Tahmin edildiği gibi, "tarafsız eleştiri", Haberleşme Komiteleri içerisindeki önemli siyasi farklılıkları açığa çıkardı. İlk önemli siyasi çatışma Marx partisi ile Alman radikal yazar Wilhelm Weitling (1808-1871) arasında yaşandı. Bir terzi olan Weitling, orta sınıftan olmayan az sayıdaki sosyalistten biriydi. Bir eylemci olduğu kadar, başarılı bir yazar olarak da öne çıkmıştı. Marx ve Engels, aslında daha birkaç yıl önce, Weitling'i işçi sınıfının kendi teorisyenlerini üretmesinin bir örneği olarak övmüşlerdi. Önceki başarıları ne olursa olsun, çatışmanın yaşandığı 1846 Mart sonu itibarıyla, Weitling'in artık "gözden düşmüş" olduğu açıktı. Bu saflaşma hakkında yazılıp çizilenlerin büyük bölümü konumuzun dışında kalıyor.[5] Bizi en çok ilgilendiren, tartışmanın Marx-Engels açısından parti inşasına dair sonuçlarıdır.

Julian Harney, Brüksel KHK ile işbirliğini kabul ederken, Londra'da çoğunluğu Almanlardan oluşan bir siyasi sürgün grubu olan, yeni katıldığı Adiller Birliği'nin de örgüte katılmaya çağrılmasını şart koşmuştu. Tereddüdünün nedenini, Engels'e yazdığı cevapta, "*sizin* (Brüksel'deki kalem erbabının) *kendinize münhasır, işçileri kabul etmediğiniz bir topluluk oluşturduğunuzu* duydum."[6] sözleriyle açıklıyordu. Yanlışlığı apaçık

5 Felix ve Hammen gibi anti-Marksistlere göre, Marx'ın Weitling'i alt edişi, Marksist "tasfiyelerin" ya da "temizliklerin" başlangıcıydı. Draper bu tür bir yorumu ikna edici bir şekilde çürütmektedir, bkz. *KMTR*, c. 2, s. 654-59

6 c. 38, s. 537

ortada olan bu suçlamanın kaynağı, kendisinin giderek metafizikleşen reçeteleriyle alakası olmayan bir komünist perspektifi yaymaya çalışma münasebetsizliğini gösteren Brüksel'deki orta sınıftan yeni yetmelere sinirlenmeye başlayan Weitling'den başkası değildi. Marx ve Engels, muhtemelen bir ekip olarak ilk defa, sınıfsal kökenleri nedeniyle suçlanıyordu. Bu olaydan alınacak dersler vardı. Çünkü böyle bir suçlamayla son karşılaşmaları olmayacaktı.

Alman siyasi sürgün çevrelerindeki etkisini yitirdikten sonra gelmemiş olsaydı, Weitling'in iftiraları Marx ve Engels açısından ciddi bir kayıp olabilirdi. Lümpen proletaryanın daima kapıda bekleyen devrimin öncüsünü oluşturduğu, dolayısıyla devrimleri doğuran koşulları anlamaya çalışmanın vakit kaybı sayıldığı yeni şeması proleter savaşçılar arasında pek az bir etki yaratmış, Weitling saygınlığını tüketmeye başlamıştı. Marx onunla Mart 1846'da Brüksel'de, çok sayıda KHK üyesinin önünde yaptığı ünlü tartışmada Weitling'in tezlerini yerle bir etti; bunun yankıları şüphesiz Londra'daki sürgünlere kadar ulaştı. Ardından Brüksel KHK, Adiller Birliği'ne örgütün Londra şubesini kurmalarını teklif etti. Haziranda Adiller Birliği Başkanı Karl Schapper (1812-1870) teklife olumlu cevap verdi ve Weitling'le kısa süre sonra yaşanacak ayrılığı onayladı. Sonunda bu başarı, Brüksel ile Adiller Birliği arasında kurulan bağ, KHK'nin kısa süren tarihindeki en önemli kazanımı oldu.

Weitling'le daha işleri bitmemişti. Müritlerinden biri, aynı zamanda bir Hakiki Sosyalist olan Hermann Kriege, yaşadığı New York'ta, Alman komünizmi adına konuşma iddiasında olan bir gazete çıkarmaya başladı. 11 Mayıs 1846'da Brüksel KHK, Kriege'nin görüşlerini ağır şekilde eleştiren bir karar aldı. Ve bunu geniş çapta dağıtılan bir genelgeyle duyurdu. Eleştirinin özü, Kriege'nin Amerikan işçilerine akıl verirken, sınıf mücadelesinin yerine "sevgiyi" geçirdiği ve komünizmi dinsel bir çerçeveye tabi kıldığı şeklindeydi. "Kriege ... *komünizm adına, komünizmin doğrudan antitezi* olan eski dinî fanteziyi ve Alman felsefesini vaaz etmektedir. *İman*, bilhassa 'topluluğun kutsal ruhuna' iman, komünizmin başarısı için gereken son şeydir."[7] Genelge alaycı bir dille Kriege'nin "insanlık" için "sevgi dini"ne rağmen şöyle dediğini kaydediyordu: "Her kim böyle bir partiyi desteklemezse haklı olarak, insanlığın düşmanı sayılır." Ardından, bu apaçık çelişkiye dair ezici bir değerlendirmeyle devam ediyordu:

"Ancak, diğer tüm [dinler] gibi bütün düşmanlarına ölümcül bir nefret ve zalimlikle yaklaşan bu yeni dinin vardığı bu sonuç, kendisiyle mü-

7 c. 6, s. 45

kemmel ölçüde tutarlıdır. Fiilen var olan bir *parti*nin, kendisine karşı *mücadele edilen* hasmını, sadece muhayyilede var olan *insanlık* karşısında *cezalandırılması* gereken bir günahkâra dönüştürerek, parti düşmanını, tamamen tutarlı bir şekilde, kâfir haline getirir."[8]

Marx ve Engels, komünizmin bir dine dönüştürülmesi durumunda neler olacağına dair bundan daha manidar ve kâhince konuşamazdı. Yirminci yüzyılın Stalinizm fenomenini bütün karmaşıklığıyla asla önceden görmüş olmadıkları halde, onun temel özelliklerinden biri olan, "komünizm"in devlet dini haline getirilmesinin sonuçlarını kavrayabildikleri açıktır.

Kriege'ye karşı karar, bire karşı yedi oyla alınmış, Weitling aleyhte oy kullanmıştı. Oylama, tasarı ve içeriği, KHK'nin, öncesinde değilse bile o gün itibarıyla, bir parti gibi hareket etmekte olduğunu gösterir. Weitling'in oylamaya katılmış olması, Marksologların sıkça dile getirdikleri iddianın aksine, Marx'la altı hafta önceki tartışmalarında aldığı onur kırıcı yenilginin ardından Marx partisinin onu tasfiye etmediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Marx ve Engels'inkinden farklı bir çizgiyi benimseyenler de KHK'ye katılabiliyorlardı. Weitling sonunda KHK'den ayrılmış olsa da, atıldığını gösteren bir kanıt yoktur.[9] Büyük ihtimalle, ayrılışı örgütün geri kalanını Marx-Engels ikilisine göre daha iyi bir programa sahip olduğu konusunda ikna etmeyi başaramadığını gösteriyordu.

İngiltere'de bir KHK şubesi kurmanın yanı sıra, Marx ve Engels'in yönetimindeki Brüksel merkezi, her yerde, özellikle Almanya'da yeni şubeler kurmaya çalıştı. Parti inşa çalışmalarına paha biçilmez bir katkı da, ikilinin yazılarını okuduktan sonra onlarla birlikte çalışmak üzere 1846'da Brüksel'e giden Silezyalı devrimci Wilhelm Wolff'tan geldi. 1864'teki ölümüne kadar Marx partisinin en sadık üyelerinden biri olarak kalan Wolff, Marx'ın 1867'de yayınlandığında *Kapital*'i ithaf ettiği kişiydi.

Yeni KHK şubeleri kuruldukça, gelişip şekillenmekte olan örgütsel normları 1846 ortalarında belirgin bir standart işleyiş kuralları dizisi halini almış bulunuyordu. Bunun en açık kanıtı, Brüksel KHK'nin, Engels'in daha kısa bir süre önce işbirliğine girdiği, Elberfeld bölgesinden bir komünist olan Gustav Köttgen'e 15 Haziran tarihli mektubudur. Köttgen Engels'e bir mektup yazarak, Elberfeld (bugünkü Wuppertal) ve civarındaki sosyalist ve komünistleri bir araya getirip birlikte çalışmaya başlamak üzere bir haberleşme komitesi kurmak için yardım istemişti. Köttgen'e cevabı Brüksel KHK adına Marx ve Engels yazdı.[10] Mektupta

8 c. 6, s. 47

9 Yine bkz. Draper, *KMTR*, c. 2, s. 654-59

10 c. 6, s. 54-56

ifade ettikleri tavsiye ve öneriler, bundan böyle her zaman siyasi ve örgütsel cephaneliklerinin bir parçası olacaktı.

İlk tavsiyeleri, onlar için Alman komünistlerinin özelliği olan "yalıtılmışlık" sorununu aşmanın en iyi yolunun, "okuma ve tartışma amacıyla" bir araya gelerek, "komünizmle ilgili meseleleri tartışacakları düzenli toplantılar" yapmak olduğu şeklindeydi. "Kendi aralarında düşüncelerini açıklığa kavuşturmanın" tek yolu buydu. Köttgen'le "komünist içerikli ucuz ve kolay anlaşılır kitap ve broşürlerin yaygın dağıtımı" konusunda anlaşıyorlardı. Bu tür yayınlar üyelerin "düzenli parasal katkılarıyla" mümkün olabilirdi. Bununla birlikte, "yazarları bu katkılar aracılığıyla destekleyerek, onlara rahat bir yaşam sağlama ..." önerisini "reddetmek" zorundaydılar. "Aylık katkılar için bir asgari miktar" belirlenmesini öneriyorlardı, "böylece herhangi bir anda ortak amaçlar için kullanılabilecek para miktarı doğru şekilde belirlenebilir" di. Şube ile Brüksel'deki merkez arasındaki ilişkiye gelince, "üyelerin adlarını bize bildirmelisiniz, ... çünkü, sizin bizi tanıdığınız gibi, biz de kimlerle ilişkide olduğumuzu bilmek zorundayız. Son olarak, çeşitli popüler broşürlerin basımına bir an önce başlamak gerektiğinden, ortak amaçlar için ayrılan aylık katkı miktarını belirtmenizi bekliyoruz."

Öncelikle, "düzenli toplantı" tavsiyesi bir kez daha Marx ve Engels'in siyasi çalışmayı ne kadar ciddiye aldıklarına işaret eder. Daha da önemlisi, düzenli toplantılar, komünistlerin kendi görüşlerini netleştirmek üzere "tartışma" yapmalarını sağlamayı amaçlıyordu. İkincisi, üyelerden "aylık katkı" alma zorunluluğu, yine, ciddiyetlerinin bir başka göstergesidir. Ayrıca, komünist örgütlerin, özellikle komünist literatürün yayınlanması noktasında kendi mali güçlerine dayanmaları gerektiği şeklindeki genel kanaatlerini yansıtır.[11] Bu şüphesiz Marx ve Engels'in *Alman İdeolojisi*'ni ve "sosyalist yazarlar kitaplığı"nı basacak ticari yayıncı ararken karşılaştıkları güçlüklerden çıkardıkları bir dersti. Son olarak, "yazarların" KHK tarafından parasal olarak desteklenmesine karşı çıkmaları da manidardır. Nedenini açıklamamış olsalar da, bunun komünist bir örgüt içerisinde elit bir "eğiticiler" tabakasına ilkesel itirazlarıyla alakalı olduğunu rahatlıkla varsayabiliriz. Yine, Marx ve Engels'in bir süre önce sınıfsal kökenleri yüzünden maruz kaldıkları sataşma göz önüne alındığında,

11 Köttgen'e yazmadan yaklaşık bir ay önce Marx, yaşadığı parasal sıkıntılardan ve para bulma seçeneklerinin kısıtlılığından şikayet ediyordu. "Elbette Köln'de bana belli bir süre için borç verebilecek kimi burjuvalar var. Fakat bunlar bir süre önce benimle ilkesel olarak tam zıt yönde bir çizgi benimsediler, bu yüzden onlara hiçbir şekilde borçlu olmak istemem" (c. 38, s. 43). Marx bu şekilde, kişisel olarak, siyasi taviz anlamına gelebilecek mali düzenlemelerden başından beri kaçınmıştı. Komünist bir hareketin kendi mali kaynaklarına dayanması, örgütsel olarak bu tür bir sorundan kaçınmanın yoluydu.

Harney'in onları betimlemede kullandığı kelimelerle "kalem erbabına" ayrıcalık tanıdıkları izlenimi verebilecek şeyler konusunda özel bir hassasiyet taşıdıkları da düşünülebilir. Eğitim fırsatlarının son derece kısıtlı olduğu, işçilerin ezici çoğunluğunun "yazar" olma şansına sahip olmadığı bir dünyada, herhangi bir sınıf ayrıcalığı suçlaması ihtimaline karşı önlem almak zorunluydu.

Marx ve Engels, örgütsel tavsiyelerden başka, Köttgen'in dile getirdiği siyasi sorunları da ele aldılar. Bunlardan biri, Prusya makamlarına reformlar için dilekçe vermekle ilgiliydi. Almanya'da komünistlerin o zamanki zayıflığını veri alarak, bu düşünceye sıcak bakmıyorlardı. "Bir dilekçe ancak aynı zamanda bir gözdağı olarak göründüğü, arkasında sağlam ve örgütlü bir kitle bulunduğu takdirde işe yarar. Yapabileceğiniz tek şey, ... altında çok sayıda işçi imzası bulunan bir dilekçe ortaya çıkarmak olabilirdi." Bağlantılı bir başka soru da, Almanya'daki dağınık komünist güçleri bir araya getirecek bir kongre toplama düşüncesiyle ilgiliydi. Yine, Almanya'daki komünist güçlerin o günkü gerçekliğini göz önüne alan Marx ve Engels, bu düşünceye de şüpheyle bakıyordu. "Ancak Almanya'nın her yerinde komünist birlikler oluşturulup eylem araçları ortaklaştırıldıktan sonra, farklı birliklerden delegelerin başarı şansı bulunan bir kongre toplamaları mümkün olabilir. ... O güne kadar işbirliğinin tek yolu, sorunların mektuplar ve düzenli yazışmalar aracılığıyla çözülmesinden geçer." Bu nedenle kongreler, ancak buralarda temsil edilecek, dağarcıklarında yeterince deneyim biriktirmiş gerçek siyasi güçlerin var olması halinde toplanmalıydı.

Mektuba ekledikleri hamişte dilekçe sorununa tekrar değiniyorlardı. Yukarıdaki cevaplarının biraz fazla olumsuz kaçmış olabileceğini düşünerek, eğer KHK en az beş yüz işçiden imza toplayamazsa, liberal reformlar için "bölge burjuvazisiyle" ortak bir dilekçe girişiminde bulunmayı değerlendirmeleri tavsiyesinde bulundular. Burjuvazi işbirliğine yanaşmadığı takdirde, "kitle gösterilerinde şimdilik onlara katılın, Tötonik açıksözlülüğü, doğrucu davutluğu ve nezaketi bir yana bırakıp kurnazca davranın ve basın özgürlüğü, anayasa ve benzeri taleplerle burjuva dilekçelerini imzalayıp destekleyin. Bu kazanıldığında k[omünist] propaganda için yeni bir çağ açılacaktır. Araçlarımız çoğalacak, burjuvazi ve proletarya arasındaki antitez keskinleşecektir. Bir partide herkes ilerlemeye yardım eden her şeyi desteklemek ve bunaltıcı ahlaki tereddütlerle uğraşmaktan kaçınmak zorundadır."

Bu son derece dikkat çekici ilave, Marx ve Engels'in demokrasi mücadelesinde komünistlerin strateji ve taktiklerine dair gayet özlü ve rafine bir

biçimde ifade edilmiş ilk ortak açıklamalarıdır.[12] İşçi sınıfı kendi başına hareket edecek güçten yoksunsa, taktik ve uzun vadeli stratejik gerekçelerle, komünistlerin demokrasi için savaşmaya istekli burjuvaziyi kucaklamakla ve zaferi sağlamak için gerektiğinde onları "ileri itmekle" yükümlü olduğu ileri sürülüyordu. Komünistler, sivil özgürlüklerin tanınması yoluyla siyasi alanın genişlemesinde içsel bir çıkara sahipti. Siyasi demokrasinin kazanılması, toplumsal sorunu, burjuvaziyle proletarya arasındaki mücadeleyi gündeme almayı mümkün kılacaktı. Bu nedenle komünistler, siyasi kendini beğenmişliği bir yana bırakıp, gerekirse burunlarını tutarak kavgada burjuvaziyle birleşmeliydiler, hatta burjuvazi buna gönüllü olmasa bile. Böylece, sonradan akla gelen bu ekleme, dilekçelere sadece işçilerden imza alma şeklindeki önceki tavsiyenin sekter olduğunu kabul ediyordu. Burada, filizlenmekte olan aşırı solculuğa karşı bir uyarı işareti görülür. Burjuva demokrasisinin henüz kazanılmadığı koşullarda olduğu gibi, yaklaşan 1848 Devrimi'nde Marx-Engels'in çizgisi bu olacaktı.

Görece yeni fakat tecrübeli olduğu sugötürmez Marx-Engels ekibinin yeni komiteye son bir tavsiyesi daha vardı. "Mektup taslaklarını yazmak için en yetenekli bulduğunuz kişiyi seçmelisiniz. Kişisel değerlendirmeler kesinlikle işe karıştırılmamalıdır, bunlar her şeyi berbat eder." Bu nedenle, parti çıkarları kişisel çıkarlardan önce gelmelidir; pek çok sözüm ona devrimcinin kulak asmadığı -ve çoğunlukla bundan zararlı çıktığı- bir öğüttü bu. Marx ve Engels'in bu tavsiyede bulunurken kendi deneyimleri üzerinden kimi ya da hangi olayı (mesela; Ruge'yle kopuşu mu?) düşünmüş oldukları konusunda ise ancak spekülasyon yapılabilir.

Özetle, Marx ve Engels'in Brüksel KHK adına Köttgen'e yazdıkları mektup, gerek örgütsel, gerekse programatik konuların birlikte ele alındığı ilk gerçek siyasi yazılarıydı. Sadece iki buçuk sayfalık bu metin, sonrasındaki siyasi faaliyetlerinin açıkça göstereceği gibi, Marx partisinin siyasi cephaneliğindeki başlıca belgelerden biri oldu.

Brüksel KHK, Wuppertal bölgesinin yanı sıra, Kuzey Almanya, Köln ve Silezya'da değişik ölçüde başarıya ulaşan şube açma girişimlerinde bulundu. 1846 Ağustosu sonlarında Engels aynı amaçla Paris'e gitti. Adiller Birliği'nin Paris şubesini, Londra'daki yoldaşları gibi bir Haberleşme Komitesi kurmaları için harekete geçirmek niyetindeydi. Ne var ki Paris'teki Birlik içerisinde iki engelle karşılaşacak, bunlardan sadece birini aşabilecekti.

12 Bu çizginin kökleri Engels'in ve daha az olmak üzere Marx'ın bu mektuptan önce yazılmış çeşitli ifadelerinde görülebilir. Faydalı bir değerlendirme için bkz: Draper, *KMTR*, c. 2, s. 169-79.

İlk sorun, Hakiki Sosyalist Karl Grün'ün ve daha birkaç ay önce Marx ve Engels'in KHK'ye katılma çağrısını geri çevirmiş olan Pierre-Joseph Proudhon'un ideolojik etkisiydi. O zamanki perspektifi "sosyalist libertaryenizm" olarak nitelenebileceği halde, Proudhon bir süre önce Grün'le işbirliği yapmaya başlamıştı. Grün, bir Hakiki Sosyalist olarak, Marx ve Engels'in o sırada henüz yayınlanmamış olan *Alman İdeolojisi*'ndeki eleştirilerinin hedefi durumundaydı. Proudhon'un Marx ve Engels'in davetini reddetmesinin diğer nedeni, yeni işbirliğine girdiği Grün'ün görüşlerine ikilinin açıkça karşı çıkıyor olmasıydı.

Engels, mülteci Alman proleterlerin bir araya geldiği Birlik toplantılarına ve diğer etkinliklere katılarak, tartışmalar ve konuşmalar yoluyla önce Hakiki Sosyalizmle, ardından Proudhon'un görüşleriyle hesaplaşmaya karar verdi. Başlangıçtaki kimi kazanımlara rağmen, bunun kolay olmayacağının farkındaydı. "Fakat sabırlı olmak lazım. Grün'ü buralardan kovmadan arkadaşları bırakmayacağım ..."[13] Ekim sonuna doğru Engels, Brüksel KHK'ye, bir dizi tartışmada Grün taraftarlarını yenilgiye uğratarak, yirmi civarında marangozdan oluşan bir grupla bir miktar ilerleme kaydettiğini bildirdi.

Grün'ün kendine özgü komünizminin, kendisinin ve Marx'ın görüşleriyle pek az ortaklığı olduğunu bildiği halde, Engels'in taktiği tartışmayı komünizmin tanımına odaklamaktı. Bunun, Hakiki Sosyalizmle istenen ayrışmayı sağlayacağını düşünüyordu. Tartışmak için bir komünizm tanımı ileri sürdü ve sonra da "burada komünistler olarak toplanıp toplanmadığımızı" belirlemek üzere bir oylama yapılmasını önerdi. "Komünizmin amaçları" şöyleydi:

"1- Burjuvazinin çıkarlarına karşı, proletaryanın çıkarlarının egemen olmasını sağlamak; 2- bunun için özel mülkiyeti kaldırmak ve yerine mal ortaklığını geçirmek; 3- bu hedeflere ulaşmak için zora dayalı demokratik devrimden başka yol olmadığını kabul etmek."[14]

Engels, bu tanımın Proudhoncuların hoşuna gitmeyeceğinin de farkındaydı. Fakat bu aşamada kavganın tarafı Grün'ün sempatizanlarıydı. İki gece süren tartışmalardan sonra oylama yapıldı. Engels'in tanımına on üç kişi katılırken, iki kişi karşı çıktı. Sonuç, başlarda Engels'in "Neredeyse tüm klik karşımda yer alıyordu ..." diye anlattığı toplantılarda bir dönüm noktası olmuştu.

Ne ki, Engels'in zaferi sınırlı kaldı. Grün buna karşı, Engels'in komünizm anlayışını polis muhbirlerinin de bulunduğu bilinen daha geniş açık toplantılarda tartışma taktiğini uyguladı. Bunun gerçek bir tartışmayı

13 c. 38, s. 71

14 c. 38, s. 82

engelleyen caydırıcı bir etkisi oldu, çünkü Paris'teki Alman sürgünler polis tarafından "devrimci olarak" mimlenip, bir şekilde baskıya uğramaktan korkuyorlardı; nitekim bir buçuk yıl kadar önce Marx'ın başına gelen buydu.

Engels, Grün'ün görüşlerine karşı mücadelede "önemli olan, zora dayalı devrimin zorunluluğunu kanıtlamak ve genel olarak, Grün'ün Proudhoncu her derde deva reçetelerden yeni bir güç almış olan Hakiki Sosyalizmini anti-proleter, küçük burjuva ve *straubinger*ci olarak mahkûm etmekti" diyordu. Engels burada, Alman sürgünleri kazanmak için aşması gereken ikinci engelden söz ediyordu ki, sonuçta bunu başaramayacaktı. *Straubinger*, "genel anlamıyla, gezgin zanaatçı kalfası, özel anlamda ise hâlâ dar esnaf anlayışına sahip zanaat işçisi ve onun küçük burjuva önyargıları" demekti.[15] Aslında zanaatçılar, o zamanki Prusya işçi sınıfının ezici çoğunluğunu oluşturuyor, sayıları sanayi proletaryasının beş katına ulaşıyordu.[16] Adiller Birliği'nde ağır basan zanaatçı özelliği, Marx ve Engels'in perspektifinin etkisi önünde nesnel bir sınır yaratıyordu. "*Straubinger*ci" bakış açısı kapitalizme karşıydı, ama geçmişin olumluluğundan hareket ederek, kapitalizmin toplum dokusunu çözen etkilerden önce insanların kırsal "cemaat"ler halinde "uyum" ve "sevgi" içinde yaşadığı mitsel bir geçmişe dönük bir eğilimle karşıydı. Hakiki Sosyalizm tam da bu eğilime hitap ediyordu.

Kâra kendileri el koysunlar diye zanaatçıların kendi emek ürünlerini pazarlayacakları birlikler kurmayı öngören Proudhoncu "reçete" de ilgi topluyordu. Bu, Owen'cı ütopik sosyalistlerin Engels'in alaycı bir dille o günlerde iflas ettiğini hatırlattığı sözde "emek pazarları"ndan başka bir şey değildi. Proudhon birkaç yıl sonra, Marx-Engels ekibinin yine eleştirmek zorunda kalacağı başka bir reçete olarak karşılıklı kredi birliklerini piyasaya sürecekti. Proudhon'un yaygın etkisi nedeniyle Engels, bir zamanlar adından ölçülü bir hayranlıkla söz ettiği Fransız radikalin yazılarını 1846'da yakından incelemeye başladı, özellikle de o sırada yeni çıkmış olan *Sefaletin Felsefesi* kitabını. Proudhon'un Fransız ve Alman işçileri üzerindeki etkisini kırmak için Marx'la birlikte uzun bir pole-

15 Draper, *KMTR*, c. 2, s. 547. Draper terimin çeşitli kullanımlarıyla ilgili ayrıntılı açıklamalarda bulunur.

16 Alvin Gouldner, *Against Fragmentation* (New York, Oxford University Press, 1985), s. 102 ve Peter Jones, *The 1848 Revolutions* (New York: Longman, 1991), s. 8. Gouldner, Marx'ın zanaatçıları sanayi proletaryasıyla karıştırdığı iddiasında hatalı olmakla beraber, zanaatçıların geçirdiği değişime dair faydalı veriler sunar. Bir zanaatçının gerçekliği ve radikalleşmesi hakkında ilk ağızdan bir anlatım için, Marx partisinde uzun yıllar mücadele etmiş bir eylemci olan Friedrich Lessner'in otobiyografisine, özellikle 1. ve 2. bölümlerine bakınız: *Sixty Years in the Social-Democratic Movement* (Londra: The Twentieth Century Press, 1907).

mik yazmaları gerektiği sonucuna ulaştı. Marx'ı bu işe ikna etmeye çalıştı. Fakat Marx'ı zorlamaya pek gerek kalmadı, özellikle de Proudhon'un "'*Jaffends votre ferule critigue*' [sert eleştirilerini bekliyorum]" dediği mektubunu almasından sonra. "Bu eleştiri ... dostluğumuzu temelli bitirecek şekilde ... kısa süre sonra tepesine indi."[17] Marx 1847'nin ilk günlerinde, Proudhon'un başlığının tersyüz edilmiş hali olan *Felsefenin Sefaleti* başlığını alacak kitabı yazmaya girişti. Polemik, Marx-Engels ekibinin Proudhon'un etkisine karşı ömür boyu sürecek mücadelelerinin ilk ateşi oldu. *Alman İdeolojisi*'ni yayınlatmaya çalışmayı bırakıp, Proudhon'a karşı polemiğe yoğunlaşma kararları, bu projeye verdikleri önemi gösterir.[18] Marx kitapta *Alman İdeolojisi*'ndeki tarihsel materyalist perspektifi daha özlü bir şekilde ayrıntılandırmayı ve ekonomi politik görüşlerinin ana hatlarını vermeyi başardı. Proudhon'un kitabını okuma ihtimali olan kitleye ulaşabilmek amacıyla, polemiğini Fransızca kaleme aldı. Ayrıca, yaşadığı ağır parasal sıkıntıya rağmen, kitabın basım masrafını kendi cebinden karşıladı.

Çalışmamızın hedefi çerçevesinde, Marx'ın polemiğinin en önemli kısmı, "Grevler ve İşçi Birlikleri" başlıklı son bölümdür. Burada, Proudhon'un tersine, sendikaların doğuşunu alkışlıyor ve önlerindeki yola işaret ediyordu; sermayeye karşı "bir tür iç savaş" vermek için işçilerin "kendisi için bir sınıf" halinde yapılanması. "Fakat sınıfın sınıfa karşı mücadelesi, siyasi bir mücadeledir." Gerçekten de, bu polemik Marx'ı "sosyalizm tarihinde sendikaları ve sendikacılığı ilkesel olarak destekler bir tutum benimseyen ilk önemli isim"[19] haline getirdi.

Son olarak, işçilerin sermayeyle mücadelesi, daha genel bir tarihsel öneme sahipti.

"Ezilen sınıf, sınıflar arasında uzlaşmaz çelişki üzerine kurulu bütün toplumların varlık şartıdır. Ezilen sınıfın kurtuluşu, bu nedenle, zorunlu olarak yeni bir toplum anlamına gelir. Ezilen sınıfın kendini kurtarabilmesi için, ulaşılmış bulunan üretici güçler ile mevcut toplumsal ilişkilerin artık yan yana varlığını sürdüremez hale gelmesi zorunludur. Bütün üretim araçları arasında en büyük üretici güç, devrimci sınıfın

17 c. 20, s. 28. Engels ayrıca, Paris'te kaldığı sırada Proudhon'la tanıştığını anlatır: "Genelde bütün bir gece devam eden uzun tartışmalar sırasında onu Hegelciliğin yanlışlığı konusunda büyük ölçüde ikna ettim."

18 Engels, Marx'ı *Alman İdeolojisi* yerine *Felsefenin Sefaleti*'ne öncelik vermeye teşvik etti: "[E]lyazmasının [*Alman İdeolojisi*] [yayıncılarla ilgili] işleri, kitabının işleriyle çakışırsa, ne olur elyazmasını boşver, çünkü kitabının çıkması çok daha önemli. İkimiz de muhtemelen bu konudaki çalışmamız dışında pek fazla bir şey yapamayacağız." (c. 38, s. 114). (Hammen'da, s. 128, son cümlenin çevirisi daha anlaşılırdır: "İkimiz de bu çalışmadan başımızı pek kaldıramayacağız.")

19 Draper, *KMTR*, c. 2, s. 81

kendisidir. Devrimci unsurların bir sınıf halinde örgütlenmesi, eski toplumun bağrında doğabilecek tüm üretici güçlerin ortaya çıkmış olmasını gerektirir."[20]

Alman İdeolojisi'nde ayrıntılarıyla işlenen perspektifin, "materyalist tarih anlayışı"nın bu çok özlü ifadesiyle Marx, tarihin bu aşamasında proletaryanın "devrimci sınıf" olduğu konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmıyordu. Proletaryanın sermayeyle mücadelesi, bir siyasi mücadele, "en üst ifadesi olan topyekûn bir devrime taşınacak bir mücadele"[21] idi, Marx'a göre Proudhon bunu ya reddediyor, ya da küçümsüyordu. Bir yıl sonra *Komünist Manifesto*'da damıtılacak olan, büyük ölçüde bu perspektifti.

Bu arada Engels, Paris'in umdukları kadar verimli bir toprak olmadığını anlamıştı. Başlıca sorun Birlik'in "*straubinger*" karakteriydi. Adiller Birliği'nin Londra şubesi de benzeri bir bileşime sahip olduğu halde, aralarında önemli bir fark vardı. "[B]irlik'in Batı'ya [İngiltere'ye] giden üyeleri ... dünyanın o zamanki en ileri işçi hareketi olan Çartizmin etkisine girdiler. ... İngiltere'de ne kadar uzun kaldılarsa, ilkel eşitlikçi komünizmlerinden kendilerini o ölçüde kurtardılar."[22] Londralılar da geçmişin etkisini hâlâ üzerlerinde taşıyorlardı, ama Paris'teki yoldaşlarından çok daha az.

Özetleyecek olursak, Marx ve Engels yeni perspektiflerini formüle ettikten sonra, Avrupa proletaryasını aramaya koyuldular. Bunun için öncelikle, komünizm adına konuşan diğer eğilimleri eleştirip, kendilerini onlardan ayrıştırmak ve/ya da proletaryanın desteğini kazanmaya çalışmak zorundaydılar. Marx ve Engels'in bu çifte görevi yükledikleri araç, Komünist Haberleşme Komiteleri'ydi. Tam da Engels'in Paris'teki zanaatçı toplantılarında yaptığı gibi, özellikle kendi görüşlerini rakip görüşlerin karşısına koyup, kararı işçilere bırakma stratejisini uyguluyorlardı. Rakipleri karşısında şu ya da bu ölçüde üstünlüğü ele geçirdikten sonra, artık yüzlerini proletaryanın kendisine, kelimenin Marksist anlamıyla komünist bir işçi partisi inşa etme görevine çevirmeleri gerekiyordu.

Komünist Birlik

Londra'daki Adiller Birliği geniş KHK ağının bir parçası olmak istemekle beraber, Haziran 1846'daki kabul mektubunun da gösterdiği gibi, Marx-Engels ekibiyle birlikte çalışma konusunda bazı tereddütler taşıyordu.

20 c. 6, s. 211

21 A.g.y., s. 212

22 Nicolaievsky ve Maenchen-Helfen, s. 115

Yoldaşları adına yazan Schapper, Marx'ın "Kriege Genelgesi"ni eski yoldaşlarına karşı biraz fazlaca sert bulduklarını ekliyordu. Weitling gibi Kriege de bir süre Londra'da Birlik üyesi olarak kalmıştı. Kriege konusundaki zaafları, kısmen iki Renanyalının "felsefi kibri" ile ilgili şüphelerini yansıtıyordu; bunun kökleri biraz da Weitling'in sınıf kökeniyle ilgili önceki suçlamalarına kadar gidiyordu. Yine, Birlik bünyesinde Hakiki Sosyalizme desteğin sürmesinin de bir işaretiydi bu. Schapper'in 17 Temmuzda Marx'a yazdığı mektup, iki konuda da kuşkuya yer bırakmıyordu. Hakiki Sosyalizm, "kardeşçe sevgi ruhu"nu savunmakla kalmıyor, ardından "siz Brüksel proleterleri hâlâ yüksek ölçüde profesör kibri taşıyorsunuz" diyordu.[23] Marx-Engels ikilisinin bu başlıkta daha yapacak çok işleri vardı.

Göründüğü kadarıyla, Marx'ın Birlik'e ilk mektubunda dile getirdiği konulardan biri de örgütlenmesindeki komplocu tarz olmuştu. Napolyon Savaşlarının sona erdiği 1815'ten sonra neredeyse her devrimci partinin işleyiş tarzı bu şekildeydi. Avrupa'nın yönetici elitleri, yeni bir yığınsal demokratik devrime karşı önlem olarak, var olduğu kadarıyla siyasi alanı sonuna kadar budamıştı. Bu nedenle, "tüm devrimciler, birtakım haklı gerekçelerle, kendilerini, özgürlüğün gelişini şüphesiz sevinçle karşılayacak fakat bunun elde edilmesinde fazla bir katılımı beklenemeyecek, cahil ve yanlış yönlendirilmiş sıradan insanlardan oluşan geniş ve edilgen bir yığın içerisinde ve bu yığının nihai çıkarları için ilerleme doğrultusunda çalışan küçük bir özgürleşmiş seçkinler grubu olarak görmekteydiler. ... Hepsi de aynı devrimci örgüt tipini, hatta aynı örgütü benimseme eğilimindeydi: gizli isyancı dernekleri."[24]

Komplocu örgütlenme geleneğinin kökleri, Fransız Devrimi'nin radikal yönetimini yeniden canlandırmaya dönük talihsiz bir girişim olan Babeuf'ün 1796'daki Eşitler Komplosu'na dayanıyordu. Babeuf'ün görüşlerini, takipçilerinden biri olan Bounarrati yaklaşık otuz yıl sonra kitaplaştırdı, ardından kitap komplocu örgütlenmenin adeta el kitabı haline geldi. 1830'lara gelindiğinde, Louis Philippe'i iktidara taşıyan 1830 Devrimi sonrasında ismi komployla, yani "bir avuç seçilmiş insan"ın öncülüğündeki devrimle özdeşleşen biri vardı: Auguste Blanqui (1805-1881). 1839'da Blanqui'nin Mevsimler Derneği, Paris'te Louis Philippe rejimine karşı başarısız bir darbe girişiminde bulundu. Dönemin siyasi örgütlenmelerinin enternasyonalist özelliği dolayısıyla, çok sayıda Alman siyasi

23 Felix, s. 69

24 Hobsbawm, s. 143-44

sürgün de bu hareketlere katılmış ya da hükümet tarafından böyle yapmakla suçlanmıştı.[25]

Blanqui'nin başarısız darbesine katılan Alman sürgünler arasında, kısa süre önce daha çok orta sınıf entelektüel özelliği ağır basan Sürgünler Birliği, diğer adıyla Yurtsuzlar grubundan koparak kurulan (1836) Adiller Birliği üyeleri de bulunuyordu. Ayrılanlar çoğunlukla zanaatçıydı, entelektüellerden ve eski Birlik'in Babeufçü örgütlerde tipik olan aşırı merkezî yukarıdan aşağıya örgütlenme yapısından hoşlanmıyorlardı. Sürgünler Birliği'nden kopanların şikâyetçi oldukları iki husus, önderliğinin entelektüellerden oluşması ve örgütün merkeziyetçi yapısı, birbiriyle ilişkisiz değildi. Marx ve Engels'in Hakiki Sosyalistlere (ve ayrıca Proudhon'a) karşı önceki polemiklerinde işaret ettikleri gibi, bu iki eğilim genelde el ele gidiyordu. Entelektüellerin kendilerini "bir avuç seçilmiş kişi" olarak görmeleri ve böylece bilinçsiz halk adına karar verme ehliyetine sahip olduklarını düşünmeleri daha muhtemeldi. Bu iki başlık, Marx-Engels ekibiyle Adiller Birliği arasındaki ilişkilerde etkisini hissettirecekti.

Birlik'in kurucularından Schapper, 1839 olaylarına katılmaktan kısa süre tutuklu kaldıktan sonra, Londra'ya giderek burada bir şube kurdu. Paris örgütleri yeraltına çekilmişti, bir süre bu şekilde çalıştılar. Yeraltında çalışma, Engels'in Ekim 1846 gibi geç bir tarihte kaydettiği gibi Birlik'in kurallarına göre, en azından Paris'te, örgütün iç işlerini yabancılara ifşa etmenin cezasının "hançer, ip ya da zehir" yoluyla ölüm olmasını kısmen açıklar; bunun eski Birlik'in mirası olduğu açıktır. Bu durum ayrıca, Marx ve Engels'in anlamaya başladıkları gibi, Paris şubelerinin siyasi olarak neden Londra'daki kadar sağlıklı olmadığını da izah eder.

Komplocu partilerin gerçek pratiklerinden ve çabalarından geriye uzun bir başarısızlık sicilinin kalmış olması, bir ölçüde Engels'in "gizli dernekler" hakkında yukarıda değinilen eleştirileriyle ilgiliydi.[26] Komplocu çalışmanın ilke edinilmesine karşıtlık, Marx-Engels ortaklığının alametifarikası haline geldi. Weitling de Babeuf'ün siyasi örgütlenme modelinden etkilenmiş olduğundan, onunla birkaç ay önceki tartışmaları da kısmen bu başlıkla ilgiliydi.[27] Londra'daki Adiller Birliği'nin işleyiş tarzıyla ilgili endişeleri de buradan kaynaklanıyordu. Schapper, bu konuda

25 Marx ve Engels'in savunduklarını bir perspektife oturtmak için Blanqui'nin örgütsel normlarına bakmak faydalı olacaktır. Paul Corcoan, drl., *Before Marx: Socialism and Communism in France, 1830-48* (New York: St. Martin's Press, 1983), s. 34-35.

26 Bu kitabın 35. sayfasına bakınız.

27 Bu, Marx-Engels'in bu dönemdeki yazılarında, adı komplocu örgütlenmeyle özdeşleşen Blanqui'nin neden hemen hiç eleştirilmediğini de açıklar. Öne çıkan karşıtları kendisini hiçbir zaman komünist olarak tanımlamayan Blanqui değil, Weitling'di. Kendine özgü bir komünist olan Weitling, Babeufçü modeli savunduğu ölçüde, Marx ve Engels de onunla bu sorun üzerine tartışmak zorunda kalmıştı.

şöyle yazıyordu: "Komplocu fikirlere gelince, bu saçmalıkları terk edeli çok oldu ... ve sizin de aynı fikirde olduğunuzu görmek bizi sevindirdi. Doğal olarak, esaslı bir devrimden vazgeçilemez ve vazgeçmeyeceğiz, fakat bunu Weitling'vari komplolarla ve aptalca vaazlarla gerçekleştirmek istemek komiktir."[28]

Birlik'in tüzük kuralları da selefiyle aralarında önemli bir fark olduğunu gösteriyordu. Mesela, 1838'de kabul edilen tüzüğe göre merkez komitesi artık "elbette üyelerin tamamı tarafından değil, fakat bölge yöneticileri tarafından seçilecekti ... Bu yöneticiler de her bölgedeki yerel birimlerin üyelerince seçilecekti ..." Merkez komitenin "temel işlevi, artık bütün üyelerin onayından geçmesi gereken 'yasaların' uygulanmasından ibaretti. ... Üyeler artık daha sınırlı bir şekilde itaatle yükümlüydü ... ve üyelerin ihracına sadece yerel birimler karar verebiliyordu."[29] Eski Sürgünler Birliği'nin bazı komplocu pratikleri sürdürülmekle beraber, görece söylenecek olursa, Adiller Birliği daha açık ve demokratik bir örgüttü.

Schapper, eski dar gizli çalışma tarzının geçmişte kaldığını kanıtlamak amacıyla örgütün faaliyetlerinden örnekler veriyordu; bunlar arasında, Alman İşçileri Eğitim Derneği'ne katılımları konuyla en alakalı olanıydı. 1840'ta Birlik tarafından kurulan AİED, 250 üyesiyle örgütün yasal, dolayısıyla açık yüzünü oluşturuyordu. "Londra'daki [AİED] tüzüğü özel bir broşür olarak basılmış ve Alman işçilerin yaşadığı ve bu ya da benzer türde yasal örgütlenmenin mümkün olduğu her yerde Birlik üyeleri tarafından kurulan bu tür bütün örgütler için model haline gelmiştir."[30] AİED sadece üyelerinin kendilerini geliştirmesini sağlayıp sosyal ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, fakat daha önemlisi, Alman sürgün topluluğu arasında devrimci düşünceleri yaymanın başlıca aracı olmuştu; Marx ve Engels'in bunu takdir edeceğini Schapper de biliyordu. Schapper, Birlik'in AİED bünyesinde bir gizli örgüt olarak çalışmadığı konusunda Marx'ı temin ederken haklıydı. Şüphesiz Birlik, üyelerine daha fazla sorumluluk yüklerken, AİED üyeliğinin de bir dereceye kadar disiplinli çalışma yükümlülüğü getirdiği anlaşılmaktadır, en azından eğitim alanında. Schapper bir başka yerde gerek Birlik'in gerekse AİED'in saflarına sadece Almanları değil, Harney ve diğer Çartistler gibi İngilizleri ve diğer uluslardan insanları da kabul ettiğini belirtmektedir. Sonuç olarak, o sırada AİED ile beraber Adiller Birliği, "Avrupa ve öncelikle Alman proletaryasını inançlarımıza kazanmak" için Marx-Engels ekibine ideal bir ortam sunuyordu.

28 Felix, s. 69 ve Gouldner, s. 94

29 Hunt, s. 264

30 Nicolaievsky ve Maenchen-Helfen, s. 115-16

Adiller Birliği ile Birleşme

Brüksel KHK'nin Londra'da bir şube kurma önerisini kabul edip, komploculuk günlerinin geride kaldığı konusunda teminat verdikten sonra Schapper, Birlik adına Marx'tan kendi talebini dile getirdi; "Son olarak bize planlarınız hakkında daha fazla bilgi vermenizi rica ediyoruz. Bize ne istediğinizi söylediniz, ama bunu nasıl başarmayı düşündüğünüzü anlatmadınız." Marx Brüksel adına 22 Haziran tarihli cevabında "planlarından" söz etti. Birlik'in yeni KHK şubesinin "filozofça ve duygusal komünizme" karşı mücadele etmesini ve bu amaçla İngiltere'de bu ve başka konuları tartışmak üzere çeşitli komünist grup ve bireyleri bir araya getirecek bir kongre toplanmasını önerdi.[31] Schapper yukarıda anılan 17 Haziran tarihli cevabında Marx'ın Hakiki Sosyalizm değerlendirmesini paylaşmasının şart olmadığını söylediği halde, kongre ihtiyacı konusunda onunla aynı fikirdeydi ve yer olarak Londra'yı önerdi. Çok geçmeden Brüksel KHK, Birlik'in kısa süre önce yaptığı gibi, Harney'in de KHK ağına katılma çağrısını kabul ettiği haberini aldı.

Brüksel, bilinmeyen nedenlerle, Almanya'daki hareketin durumuna dair son gelişmeleri aktardığı Ekim ayına kadar yeni Londra KHK ile haberleşmedi. Açık olan, *straubinger* faktörü yüzünden, Marx ve Engels'in Paris'teki Birlik'in devrimci potansiyeline dair kuşkularının giderek çoğaldığıdır; Londra şubesiyle ilgili olarak da kararsızlığa düşmüş olmaları muhtemeldir. Sanayi proletaryasının daha ağırlıkta olduğu Çartistlerle bağları dolayısıyla Londra şubesini daha olumlu değerlendirmekle beraber, kapitalizme daha çok bir zanaatçı perspektifinden bakarak karşı çıktıklarının da farkındaydılar. Zaman zaman, Marx ve Engels'in işçi sınıfının devrimci potansiyelini büsbütün yanlış anladıkları, çünkü ortaklıklarının başında zanaatçı radikalizasyonuyla modern sanayi proletaryasının radikalizasyonunu karıştırdıkları iddia edildiğinden, bu mesele üzerinde durmak faydalı olacaktır.[32]

Öncelikle, Marx Prusya otokrasisinin yıkılmasına öncülük edip demokratik düzeni kuracak olanın Alman liberal burjuvazisi değil Alman proletaryası olduğunu anladığı 1843 sonlarında, "Almanya'da proletarya[nın] sadece *sınai* gelişimin ürünü olarak meydana gelmekte" olduğunu tamamen kavramış durumdaydı. Yani, modern Alman sanayi proletaryası henüz oluşum sürecindeydi. Ortağı Engels'le birlikte iki yıl sonra da bu yaklaşımını koruyordu. Engels, Marx'ın katkılarıyla 1847 başlarında yazdığı bir makalede bu konuyu ele aldı.

---

31 Draper, *Chronicle*, s. 24

32 Mesela, bkz: Gouldner, s. 104-5

"[Alman 'emekçi sınıflarının'] çiftlik işçileri, gündelikçiler, zanaatçı kalfaları, fabrika işçileri ve lümpen proletarya halinde bölünmüşlüğü, az sayıdaki merkez noktalardaki zayıflığı ve ülkenin seyrek nüfuslu geniş bir kesimine dağılmışlığıyla birlikte, halihazırda çıkarlarının ortak olduğunu kavramlarını, bilince ulaşmalarını, kendilerini *tek bir* sınıf haline getirmelerini imkânsız kılmaktadır. Bu bölünmüşlük ... işçi sınıfını, kendi çıkarlarını işverenlerinin çıkarlarında görme darlığına iter ... Zanaatçı kalfası, ustasının düşünsel ve siyasi nüfuzu altındadır. Fabrika işçisi, fabrika sahibinin kendisini koruyucu gümrük tarifesi ajitasyonunda kullanmasına izin verir. ... Almanya'da kamusal sorunlarda önderliği üstlenmeye hazır işçi kitlesi o ölçüde küçüktür."[33]

Engels'in maalesef yazmaya fırsat bulamadığı başka bir makalede ayrıntılandırmak niyetinde olduğu bu pasaj, Engels ve Marx'ın 1848 Devrimi'nin arifesinde Alman proletaryasının bilinci hakkında hayale kapılmadıklarını açıkça göstermektedir. Bu değerlendirme, İngiltere proletaryasına dair görüşleriyle keskin bir karşıtlık arz eder. Onlara göre, bu sınıfa ait Çartist hareket, proleter sınıf bilincinin o zamanki en ileri ifadesiydi. Bu aynı zamanda Engels'in 1845 sonbaharına kadar, İngiliz kardeşlerine kıyasla Alman işçilerinin kendilerini özgürleştirme potansiyeline neden kuşkuyla baktığını da açıklar.

Engels'in kırk yıl kadar sonra anlattığı gibi, Marx ve Engels Adiller Birliği liderlerini "devrimci proleterler" saymakla birlikte, onları hâlâ bir "zanaatçı" bilincine sahip *straubinger*ler olarak görüyor, bundan dolayı Weitling ya da Hakiki Sosyalizme özgü duygusal komünizme açık olduklarını düşünüyorlardı. KHK'ye katılım için Londra'daki ilk tercihlerinin Birlik değil, Çartistler olması tesadüf değildi. Brüksel KHK'nin bu noktaya gelişi, Harney'in üyelik için Birlik'in de katılımını şart koşması sonucunda olmuştu. Dolayısıyla, Marx-Engels ekibi için önceliğin, Avrupa'nın en ileri proletaryasıyla, Çartistlerle bağ kurmak olduğu açıktır. Birlik bu bağın kurulmasını kolaylaştırdığı ölçüde, onunla ilişkiye geçmek zorunluydu.

Londra'da bir KHK şubesi kurduktan sadece birkaç ay sonra Engels, Birlik'in sınırlarına dikkat çekecekti. Konu, o sırada Danimarka'nın kontrolündeki Almanca konuşulan Schleswig-Holstein bölgesinin kendi kaderini tayiniyle ilgiliydi. Londra KHK, bu konuda burjuva milliyetçiliğine karşı bir tür "proleter enternasyonalizmi" öne süren bir açıklama, bir "Çağrı" yayınladı. Açıklama, gelişen burjuvaziye yönelik *straubinger* horgörüsünü yansıtıyordu. Bunda o sırada Birlik içinde etkili olan

33 c. 6, s. 83-84

Çartistlerin teorik yetersizlikleri kadar, Hakiki Sosyalizmin burjuva demokratik devrimi yadsıma tavrının da payı vardı. Engels'e göre "Çağrı", tarihsel materyalist bir perspektife sahip olmadığından, henüz modern proletaryanın gelişmediği bölgenin başlıca sakinlerinin köylüler ve zanaatçılar olduğunu anlamayı başaramıyordu. Dolayısıyla, Engels'e göre Birlik, henüz var olmayan proletaryanın enternasyonalizmi yerine meydanı burjuvaziye terk etmeyip bölgenin kendi kaderini tayin hakkını desteklemeliydi. Engels'in savunduğu pozisyon, Marx-Engels'in programında ulusal kendi kaderini tayin ve burjuva devrimi arasındaki ilişkiye dair temel maddelerden biri olacaktı.

Kasım 1846 itibarıyla Marx ve Engels, Adiller Birliği'ne daha karamsar bakar olmuşlardı. Engels Marx'a mektubunda, ne talihsizliktir ki, diyordu, "açık açık ve *arriere-pense'e* [gizli düşünceler, şüpheler –*çev.*] taşımaksızın ilişki kurmayı deneyebileceğimiz bir tek bunlar, bu *straubinger*ler var." Bulanık siyasi tutumları yetmezmiş gibi, "bize karşı 'alimler' olarak daimi bir kıskançlık" içindeydiler.[34] Başka bir deyişle, sınıfsal ithamlar sorun olmaya devam ediyordu. Engels'e göre Marx partisi, Birlik'le ilişkisine son verip vermeyeceği ve bunu en az siyasi maliyetle nasıl yapacağı konusunda ikilem içindeydi. Bir yandan, eksikliklerine ve "['alimlerle' ilgili] şüphelerine rağmen, bizden bir şeyler öğrenmeyi istiyorlar"dı. Ayrıca, Birlik, proletaryanın zanaatçı kesimlerinde bir taraftar kitlesine sahipti. Diğer yandan ise, "bu işten şunu öğrenmiş olduk ki, Almanya'da gerçek bir hareket olmadıkça bu *straubinger*lerin en iyileriyle bile hiçbir şey yapılamaz." Durum ne olursa olsun, Engels Birlik'le açıkça çatışmanın uygun olmayacağı kanaatindeydi. "*Bizim* karşımızda bu arkadaşlar kendilerini 'halk', 'proleterler' olarak ilan ederler, bize de Almanya'da henüz meydana gelmemiş bir komünist proletaryaya gitmek kalır." Dolayısıyla, Marx ve Engels'in Alman işçi sınıfının o günkü gerçekliğine oldukça soğukkanlı bir şekilde yaklaştıkları apaçık ortadadır. Radikal zanaatçı siyasetiyle modern proletarya siyasetini karıştırdıklarını iddia etmek, onların bu başlıktaki gerçek tutumlarını hiçe saymak demektir.

Belli ki Marx ve Engels, Birlik'le ilişkilerinin Kasım ayında belirgin bir şekilde iyileşmeye başlayacağından habersizdi.[35] Bu değişim, Londra'nın kısa bir süre önce Brüksel'e danışmadan aldığı, şubelerini ertesi yıl Mayıs ayında yapılacak bir kongreye davet eden kararına rağmen

34 c. 38, s. 91

35 Marx'ın Birlik bünyesinde başlayan değişimden Aralık gibi geç bir tarihte hâlâ habersiz olduğunu ayın 28'inde yazdığı şu satırlar da göstermektedir: "Alman komünist partisinde ütopyalarına ve vaazlarına karşı çıktığım için bana karşı hınçla dolu geniş bir hizip var" (c. 38, s. 105).

gerçekleşecekti. Davetin yer aldığı "Çağrı" ayrıca, Brüksel'deki "entelektüellere", yani Marx ve Engels'e güvenilmeyeceğini de ileri sürüyordu.[36] Yine sınıfsal kökenleriyle ilgili bir sataşma söz konusuydu. Bununla birlikte, bu tek taraflı kongre girişimi, garip bir şekilde, iki gelişmeden dolayı Birlik içerisinde daha elverişli bir atmosferin yansımasıydı. Bu gelişmelerden biri, Birlik'in merkez komitesi olan Merkez Yönetim'i Paris'ten Londra'ya taşıma kararıydı. Altı ay sonra Yönetim'in açıkladığı gibi, Paris'te Birlik, kısmen Weitling ve "sanayiye ve sömürücülere karşı işçilerin edebî kılıcı" Karl Grün'ün etkisiyle, hizip savaşları yüzünden can çekişir hale gelmişti. Engels'in kırk yıl sonra anlattığına göre, bu taşınma dolayısıyla Londra önderliğine iki Alman, "teorik kavrayış kapasiteleri [Schapper vd.'ne göre] epey daha yüksek olan ... minyatür ressamı Karl Pfänder ... ve terzi Georg Eccarius" katılmıştı.[37]

İkincisi, Almanya'daki durumla ilgiliydi. Marx-Engels ekibine sempati duymadığı kesin olan Oscar Hammen, Birlik'in iç belgelerine dayalı olarak, gerçeği kabul etmek zorunda kalıyor:

"Bu güçlendirilmiş Merkez Yönetim, Almanya'nın tarihî bir devrimin eşiğinde olduğunu hissederek, uygun bir felsefe ve eylem programının gerekliliğini kabul ediyordu. Neredeyse derhal tüm Birlik şubelerine bir 'Çağrı' göndererek, görüş ve politikaların netleştirilmesini istedi. Diğer radikal hareketlerle bir ilişki politikasına ve 'herkese rehber olacak basit bir komünist amentüye' ihtiyaç vardı. Çeşitli şubelere bu konuları tartışma ve önerilerini belirleme emri veriliyordu. Ardından 'Çağrı'da ... nihai bir ilkeler manzumesi ve bir eylem programı formüle etmek üzere ... 1 Mayıs 1847'de Londra'da bir kongre yapılacağı ilan ediliyordu.

"Londra grubu, bir felsefe ve eylem programı arayışında ihtimalleri birbiri ardına eledi. Eski kahramanları Weitling gözlerinden düşmüştü. Cabet [ütopyacı komünist] Ocak 1847'de Londra'ya geldiğinde kabul edilemez bulundu. Ardından, muhtemelen Marx'ın iktisat ve sınıf savaşı vurgusu, İngiltere'nin gelişmiş sınai toplumunda Çartist harekete olduğu gibi onlara da daha anlamlı geldiğinden, yüzlerini Marx'a çevirdiler."[38]

Hammen'in yazdıkları, Engels'in yine kırk yıl sonraki anlatımlarıyla tamamen tutarlıdır: "... Birlik içerisinde, özellikle de Londra'daki liderleri arasında sessiz bir devrim gerçekleşmekteydi ... O güne kadar sahip oldukları komünizm anlayışının, gerek [Cabet'nin] sığ eşitlikçi Fransız komünizminin, gerekse Weitling'inkinin yetersizliğini gittikçe daha iyi kavrıyorlardı ... Eski teorik görüşlerin savunulamaz olmasının

36 Draper, *Chronicle*, s. 25

37 c. 26, s. 320

38 Hammen, s. 160

karşısında ve bunlardan kaynaklanan pratik sapmalar karşısında, Marx ve benim yeni teorimizde haklı olduğumuz, Londra'da giderek daha iyi anlaşılıyordu."

Birlik'in "Çağrı"sı yeni teori arayışının eylem amaçlı olduğunu ortaya koyuyordu. Londra'daki Merkez Yönetim, 20 Ocak 1847'de, liderlerinden biri olan saatçi Joseph Moll'u Brüksel ve Paris'e giderek Marx ve Engels'i Birlik'e katılmaları için ikna etmekle görevlendirdi. Moll'un Marx ve Engels'e açıkladığı gibi, Birlik önderliği artık onların görüşlerini kabul etme noktasına gelmişti ve komplocu işleyiş tarzını terk etmeye hazırdı. Londra, şüpheleri dağıtmak için Şubatta "'korkunç bir devrimin' yaklaşmakta olduğundan ve yiğitlerin kılıç kuşanması gerektiğinden söz eden" yeni bir "Çağrı" yayınladı. "Fakat [Birlik], zamanından önce meydana gelebilecek ayaklanma ve komplolara karşı da uyarı da bulunuyordu ... [Şubelerini] 'içi boş sevgi zırvalarına' karşı mücadeleye ve sosyalist topluma ulaşma yöntemleri olarak sosyalizm ve komünizm arasındaki farkı netleştirmeye çağırıyordu."[39] Böylece, Birlik'in artık Weitling ve Hakiki Sosyalizmin etkilerinden arınmış olduğu ilan edildi.

Moll, Marx-Engels ekibine reddedemeyeceği bir teklifte bulundu. Marx, teklifi nasıl kabul ettiklerini yaklaşık on yıl sonra anlatırken, bir süredir ütopyacı ve duygusal sosyalist görüşlere karşı polemik yürütmekte olduklarını söyledikten sonra, şöyle devam ediyordu: "Anlaşılır bir dille, meselenin birtakım ütopyacı sistemleri hayata geçirmek değil, gözümüzün önündeki toplumu devrimci biçimde dönüştüren tarihsel sürece bilinçli bir şekilde katılmak olduğunu savunduk." Birlik'in ne ölçüde değiştiğine dair Engels'le paylaştıkları şüpheler üzerine, Moll, "eğer geri ve inatçı unsurların üstesinden gelmek gerekiyorsa, buna bizim şahsen katılmamızın şart olduğunu, fakat bunun da ancak 'Birlik' üyesi olursak mümkün olabileceğini ... söyledi. Biz de [Birlik'e] katıldık."[40] Hemen, Birlik üyesi olarak çalışmaya başladılar. Marx Brüksel KHK'yi Birlik şubesine, diğer deyişle komününe dönüştürürken, Engels Paris komünlerinde çalışmaya başladı. Brüksel ayrıca Liege'de "Valon fabrika işçileri arasında" bir komün kurdu. Bu şüphesiz Marx'ın Birlik'i daha çok bir zanaatçı örgütü olmaktan çıkarıp, modern sanayi proletaryasına dayanan bir yapı haline getirmeye dönük çabalarının ürünüydü. Marx aynı zamanda Köln ve diğer KHK şubelerinin Birlik'e katılmalarını sağlamaya çalıştı.[41]

---

39 A.g.y.

40 c. 17, s. 79-80

41 Roland Daniels'e 7 Mart tarihli mektubu (c. 38, s. 110-11), güvenlik kaygıları yüzünden kasten belirsiz bırakılmış olmasına rağmen, Marx'ın bu işi ciddiyetle ve aciliyetle ele aldığını gösterir.

Moll'un teklifi reddedilemezdi, çünkü Marx-Engels ekibinin, bir numaralı görevlerini "Avrupa ... proletaryasını inancımıza kazanmak" olarak belirledikleri 1845 sonbaharından bu yana ilerledikleri çizgide kazandıkları zaferin meyvesini temsil ediyordu. İkili, kendileri gibi proletaryanın desteğini ve güvenini kazanmaya çalışan diğer sözüm ona komünistlere karşı başarılı bir "amansız eleştiri" savaşı vermiş olduğundan, şimdi de uğrunda enerjik bir mücadele yürüttüğü önderliği üstlenmekle yükümlüydü. Adeta Moll, bütün *straubinger*ci eğilimlerine rağmen o zamanki gerçek Alman proletarya hareketini oluşturan Londralılar adına, Brüksel'deki "entelektüellere", yolumuzun yanlışlığı konusunda bizi ikna ettiniz, şimdi bize gidilecek yolu gösterin, diyordu (Schapper'in yukarıda anılan Haziran tarihli mektubu da bu minvaldeydi). Fakat bunu "soyutlamanın rahat koltuğuna kurulup" öğüt veren "akıl hocası" gibi görünerek, başka bir deyişle Marx'ın bir zamanlar kınadığı diğer sözde devrimciler gibi yaparak etkili olamazlardı. Moll, Marx-Engels ekibinden, var olduğu haliyle gerçek harekete kucak açıp ona katılmalarını, Birlik üyesi olmalarını istiyordu. Marx ve Engels, bu harekete hayatlarının sonuna kadar ve tüm varlıklarıyla katılmaya hazır ve bunu yapabilecek güçte olduklarını Moll'un onları ziyaret ettiği tarihte çoktan ispatlamış bulunuyorlardı.

Moll'un teklifinin bir diğer kritik özelliği de, başlardaki şüphe ve tereddütlerden sonra Marx-Engels ekibinin önderliğini bilinçli bir şekilde tercih eden bir işçi örgütünden gelmiş olmasıdır. Bu noktayı iyi anlamak gerekir, çünkü Marx partisi, kendi zamanlarında olduğu gibi, günümüze kadar da işçi sınıfı üzerinde hâkimiyet kuracak yeni bir elit tabaka oluşturmakla ya da bunu öngörmekle suçlanagelmiştir. Moll'un teklifi ise, Marx partisiyle proletarya arasındaki ilk ve etkin bağın proletaryanın inisiyatifiyle kurulduğunu açıkça göstermektedir.

Birlik Merkez Yönetimi birkaç ay sonra gelişmeleri saflarına açıkladı. Birlik bünyesinde yaşanan örgütsel ve siyasi "krizi" kabul eden Yönetim, "gereken önlemleri aldı: Görevliler gönderdi, bütünün varlığını tehlikeye sokan bireyleri uzaklaştırdı, ilişkileri yeniledi, genel kongre çağrısı yaptı ... Aynı zamanda, komünist hareketin o güne kadar örgüt dışında kalmış diğer unsurlarını Birlik'e kazanmak üzere son derece başarıyla sonuçlanan girişimlerde bulundu."[42] Bu "diğer unsurlar" elbette Marx-Engels ekibiydi. Birleşmenin sadece çok bilinçli değil, aynı zamanda son derece kendinden emin bir şekilde verilmiş bir kararla gerçekleştiği buradan açıkça anlaşılmaktadır. Ortada Marx ve Engels'e dizlerinin üstünde sürünerek gelen işçiler yoktu. Davet, var olan en ileri enternasyonal proleter partiden

42 c. 6, s. 594

geliyordu ve bu partinin kendi çıkarları açısından en iyisi olduğuna karar verdiği şeye hizmet ediyordu. Parti Marx-Engels ekibiyle çıkarlarının örtüştüğünü kabul etmişti. İkincisi proletarya hareketiyle bağ kurmak için ne kadar çabalamış olursa olsun, son tahlilde bu bağlar işçi sınıfının kendi isteğiyle kurulmuştu.

Ardından, 1847'de, Marx partisi artık Komünist Birlik adını alan örgütte önderliğini geliştirdikten sonra, Engels eski bir Genç Hegelcinin "komünist yazarlar işçileri sadece kullanıyor ... kendilerine ait gizli bir hikmete sahip olup, bunu dizginlerini elden kaçırmak istemedikleri cahillerden esirgeyen peygamber, papaz ya da öğretmen [rolündeler]" şeklindeki suçlamalarını ele aldı. Tam da işçi hareketine katılma biçimleri dolayısıyla, Engels bu iddiayı kendinden emin bir şekilde reddedebilirdi. Bu türden "suçlamaları tartışmayı reddediyoruz. Kendileri hakkında değerlendirme yapmayı komünist işçilerin kendilerine bırakırız."[43] Yani, Marx partisi tarafından kullanılıp kullanılmadıklarına karar verme hakkı sadece işçilere aitti. Bu sadece 1847'de değil, böyle suçlamaların gündeme getirildiği her zaman için yerinde bir tavsiyeydi.

İlk Komünist Partinin Hazırlıkları

Birlik'in Mayısta yapılmasını istediği kongre, aslında bir ay sonra, 2-9 Haziranda Londra'da gerçekleşti. Marx, göründüğü kadarıyla, mali sorunlar yüzünden katılamamıştı.[44] Bununla birlikte, Marx'ın öncesinde konuşup bilgilendirdiği Wilhelm Wolf, Brüksel komününü kongrede temsil etti. Engels, mürettip Stephen Born'la bir miktar parlamenter çekişmeden sonra, üç Paris komününü temsil etmek üzere seçildi; karar sonradan kongre tarafından onaylandı.

Kongre Birlik'i köklü bir şekilde dönüştürdü. Engels, Wolff'la iş birliği içinde, bu süreçte büyük bir rol oynadı. Örgütün adı Komünist Birlik olarak değiştirildi. "Komünist Birlik Birinci Kongresi'nin Birlik Üyelerine Genelgesi"nde açıklandığına göre, eski isim "ne istediğimizi hiçbir şekilde

43 c. 6, s. 303

44 Marx'ın yokluğuyla ilgili çeşitli spekülasyonlar yapılmıştır. Para sıkıntısı çektiği muhtemelen doğru olmakla birlikte, Proudhon'u eleştirdiği kitabı *Felsefenin Sefaleti* kongreden bir ay sonra yayınlandığına göre, basımı için gereken parayı denkleştirebilmişti. O halde, sınırlı mali imkânları kendi planları doğrultusunda kullanmaya öncelik verdiği açıktır. Yanı sıra, Nicolaievsky ve Maenchen-Helfen'in ikna edici bir şekilde savunduğu gibi, Brüksel komünü Wolf'u kongreye göndermek için ayırdığı parayı onun yerine Marx'ı göndermekte kullanabilirdi; ancak "Marx, Birlik'e kesin olarak bağlanmadan önce kongrenin sonucunu beklemek istiyordu" (s. 132). Diğer bir ihtimal de, Birlik'in sınıfsal taciz sicilini göz önüne alan Marx'ın, Engels'in katılımını kendileri adına yeterli bulmuş olmasıdır. Bu, Marx'ın niçin kongreye köylü kökeni nedeniyle bu tür tacizlere hedef olma ihtimali daha az olan Wolff'un gitmesini istediğini de açıklayabilir.

ifade etmiyor"du ve özel tarihsel şartların bir yansımasıydı. "Komünist olmaksızın, adalet isteyen, yani adaletten ne anlıyorlarsa onu isteyen pek çoktur! Ayırt edici özelliğimiz herkesin kendi adına sahip çıkabileceği genel bir adalet talebi değil, fakat mevcut toplumsal düzene ve özel mülkiyete, mülkiyet ortaklığı isteyerek saldırmamızdır ..."[45] Bu yeni sınıf perspektifi doğrultusunda, Birlik'in "Tüm İnsanlar Kardeştir" şiarı, "Bütün Ülkelerin İşçileri, Birleşin!" şeklinde değiştirildi. Anlaşılmaz Alman örgütsel terimleri, "tüm halklara açık" bir örgüt olan Birlik'in "milliyetçilik karşıtı" niteliğini kararttığından, terk edildi. Ayrıca, "basit ve sarih isimler propagandist Birlik'imizin, düşmanlarımızın yapıştırmaya pek hevesli olduğu komploculuk yaftasından kurtulmasına da hizmet eder."

Komplocu geçmişin terk edilişi en çok, yeni Birlik'in kongre tarafından hazırlanan "Kurallar" başlıklı tüzüğünde yansımasını buldu. Yıllar sonra Marx, "Engels ve ben gizli komünist derneğe ilk girişimizde, otoriteye körü körüne inanç anlamına gelebilecek her şeyin tüzükten çıkarılmasını şart koştuk"[46] diyecekti. Gerçekten de, tüzük taslağı eski normlardan köklü bir kopuşun ifadesiydi. İçlerinde en önemlilerinden biri, her "çevre"den bir temsilci esasına göre yılda bir kez delege kongresi toplanması hükmüydü; çevreler Birlik'in en temel birimleri olan komünlerden oluşuyordu. Kongre, Birlik'in "yasama organı"ydı, Merkez Yönetim ise "yürütme organı" idi ve kongreye karşı sorumluydu. Yönetim, bulunduğu kentin çevresi tarafından seçilecek beş üyeden oluşacaktı. Birlik'i geçmişin komplocu etkilerinden arındırmak amacıyla kongre, "Paris'teki Weitling'cileri Birlik'ten çıkarmaya oy birliğiyle karar verdi."

Kongre çağrısı doğrultusunda bir ilkeler manzumesi, ya da "amentü" kabul edildi. Engels tarafından yazılan bu "İman Esasları", *Alman İdeolojisi*'ndeki bir dizi temel fikri içeriyordu. Alman işçi hareketinde yaygın olan soru-cevap formunda, komünizmin ne olduğunu, proletaryanın gelişimini ve rolünü, komünizmin "proletaryayı aydınlatıp birleştirmeyi" nasıl başaracağını, aile meselesini ve ulusal sorunu açıklayan yirmi iki soru ve cevaptan oluşuyordu. Komünizme geçişle ilgili iki soru, Marksizmin etkisini gösteriyordu. Komünizmin "tek bir hamlede" kurulup kurulamayacağı sorusunun cevabı "böyle bir amacımız yok. Yığınların gelişimi kararnamelerle yönetilemez; bu, yığınların içinde yaşadıkları koşulların gelişimi tarafından belirlenir, dolayısıyla tedricen ilerler" şeklindeydi. Öyleyse komünizm nasıl kurulacaktı? "Mülkiyet ortaklığının [komünist toplumun temelinin] kurulması için ilk ve temel koşul, proletaryanın demokratik bir anayasa aracılığıyla siyasi olarak özgürleşmesidir."

45 c. 6, s. 595

46 c. 45, s. 288

Yani siyasi devrim, demokratik devrim, sosyalist devrimin önkoşuluydu; bu muhtemelen Marx partisinin siyasi stratejisinin en temel fikriydi.

Kongre, amentü ve tüzük taslağının "değişiklik ve ekleme önerilerinin yapılabilmesi için" tartışılmak üzere tüm çevrelere gönderilmesini ve, görünüşe bakılırsa Engels'in önerisiyle, nihai kabul için altı ay içinde yeni bir kongrenin toplanmasını kararlaştırdı. Her iki önergeyle ilgili olarak "bir yandan her türlü [ütopyacı] sistem inşacılığını ve [komplocu] gecekondu komünizmini önlemeye, bir yandan da gözüyaşlı, duygusal komünistlerin boş ve safça hassasiyetlerinden sakınmaya çabaladık; buna karşı, komünizmin doğduğu tek kaynak olan toplumsal ilişkileri sürekli göz önünde tutarak bastığımız zemini sağlamlaştırmaya çalıştık. ... [K]onuyu yine senin zihin açıcı bir şekilde tartışmanı isteriz." Kongre, abonelikler ve komünlerin çevrelerine satışları yoluyla finanse edilecek iki aylık bir gazete çıkarılmasını da karara bağladı. "Genelge" son olarak, üyeleri kongre kararlarını "tüm gayretleriyle" hayata geçirmeye çağırıyordu, zira "devrim bütün kudretiyle yaklaşmakta ... Almanya'da olduğu gibi Fransa'da, İngiltere'de ve Amerika'da, her yerde öfkeli proletarya yığınları harekete geçmekte ..." idi. Bir yıl içinde bu öngörü, adı geçen dört ülkeden ikisinde doğrulanacaktı.

Kongreden üç ay sonra Merkez Yönetim, Komünist Birlik üyelerine yönelik bir genelge daha yayınladı. Schapper ile Wolff tarafından yazılan ilkinden farklı olarak, Eylül genelgesi Schapper, Moll ve kunduracı Heinrich Bauer tarafından kaleme alınmıştı; üçü de eski Adiller Birliği'nin yöneticilerindendi. Bu nedenle, genelde gözden kaçırılan bu sonraki belge, Marx partisinin Birlik bünyesinde elde ettiği kazanımların ve bunu, yukarıda sözü edilen eski genç Hegelcinin iddia ettiği gibi el çabukluğu veya "gizli hikmet" ile değil, savunduğu tezler sayesinde başardığının su götürmez bir göstergesidir.

Belgede Haziran kongresinden bu yana yapılan çalışmalarla ilgili "açık gerçeklerden" söz ediliyordu. Kongrenin emrettiği gibi, yeni komünler kurmak üzere İsveç'te Laponya'dan Amerika'da Wisconsin'e kadar "görevliler" gönderilmişti; ancak önceki genelgenin tüzük taslağı ve amentüyle ilgili değişiklik ve önerilerde bulunulması isteğini gerçekte mevcut şubelerin pek azı yerine getirmişti. Yerel birimlerin Londra'daki merkeze mali katkı yapmaları talimatı da dikkate alınmamıştı. "Şu ana kadar sadece Brüksel çevresinden kesin bir cevap aldık ..."[47] Brüksel ayrıca, Londra'ya düzenli mali katkı sözü verip bunu gerçekten yollayan tek çevre olarak takdir ediliyordu. Brüksel tabii ki Marx partisinin merkeziydi, kongrenin

47 c. 6, s. 603

ardından Engels de Paris'e dönmeden önce üç ay boyunca ona katılmıştı. Buradaki çalışmaları yine siyasi bağlılıklarının ciddiyetini ortaya koyuyordu; öyle ki bu tutumları, Schapper ve öteki Londralılarla ilişkilerinin düzelmesini sağlamıştı. Brüksel'deki "âlimlerin" sadece "düşünür" değil, Adiller Birliği'nin eski tüfeklerini bile geride bırakan militanlar çıkması, Londra'dakileri bir miktar utandırmış olsa gerek.

Belgenin özellikle dikkate değer bir yönü de, eski Adiller Birliği liderlerinin kongre kararlarını sahiplenme düzeyleridir. Belli ki kongrede temsil edilmemiş olan Hamburg çevresi, Haziran genelgesi üzerine Londra'ya yazarak, örgüt isminin değiştirilmesine, Weitling'cilerin ihracına ve Grün'ün sert ifadelerle nitelenmesine itiraz etmişti. Schapper ve arkadaşları, "Hamburglu Kardeşler"e, savunmaya hazır oldukları bir karşı önerge sunmadıkları müddetçe kongre kararlarının geçerli olduğu cevabını verdiler. Yeni "isim, eskisinden farklı olarak, ne olduğumuzu ve ne istediğimizi açıkça ifade etmektedir. ... [D]uygulardan ibaret yaklaşımları dikkate alamayız." Weitling ve Grün taraftarlarına gelince, "aklımızı başımıza toplamanın vakti geldi, dolayısıyla eyleme geçecek takati olmayan hayalcilerle ve [ütopyacı -*çev.*] sistem bezirganlarıyla vakit kaybedemeyiz; sırtımızda ceset taşımayacağız. ... Çıtkırıldım burjuvalar olmadığımızdan, ne düşünüyorsak evirip çevirmeden söyleriz, yani eşyayı adıyla çağırırız."

Ardından, bölünmenin üyelerin moralini bozmaması gerektiği belirtiliyordu: "Birlik içerisinde on yıldır itidal, merhamet ve bütünlük vaaz edildi, ancak tüm bu vaazlar, bu kardeşçe sevgi bize hiçbir şey kazandırmadı. ... Bizce yüz aktif üye, yarısı kararsız ve lakayıt bin üyeden yeğdir. Geriye dönüp ayak sürüyenlere el uzatmaktansa, kararlılıkla ilerlemeyi sürdürmeliyiz; böylece ötekiler de muhtemelen bir miktar gayrete gelip adımlarını sıklaştırabilirler."

Son olarak, "eyleme geçecek takati olmak"la neyi kastettiklerini açıklığa kavuşturmak için, "Hamburglu Kardeşler"e Birlik'in propaganda çalışmalarına neden hâlâ bir parasal katkıda bulunmadıklarını ve örgütün tek bir sayı yayınlanan gazetesi *Kommunistische Zeitschrift*'i (Komünist Gazete) ciddi bir şekilde satmaya girişmediklerini soruyorlardı. "Bir kez daha, Kardeşler," ihtiyacımız olan şey iradedir, bu yoksa en azından "cesaret, cesaret, ve yine cesaret! Eğer birileri bizim kadar hızlı ilerlemek istemiyor ya da bunu yapamıyorsa, bir diyeceğimiz yok; samimi oldukları müddetçe onlara saygı duyarız, fakat böyleleriyle birlikte olmak için geri adım atmamız istenirse, cevabımız şudur: Asla!"

Weitling ve Grün taraftarları hakkındaki bu öfkeli sözler ve Hamburglulara verilen nasihatler, birkaç bakımdan açıklayıcıdır. Bunlardan biri dili ve

üslubuyla ilgilidir. Marx partisini gözden düşürmek isteyenler, çoğu kez onu işçi hareketine "amansız eleştiri" dilini neredeyse tek başına sokmuş olmakla suçlar. Yukarıdaki sözleri Schapper yönetiminin dobra dobra ve doğrudan bir üslupla konuşmak için kimsenin yardımına ihtiyaç duymadığını göstermektedir. İşçi sınıfı militanları olarak, bilinçli bir şekilde ve bundan gurur duyarak böyle bir üslupla konuşuyorlardı, yani "eşyayı adıyla çağırıyorlardı". Üsluplarının yanı sıra, bu alıntılar Schapper ve diğerlerinin pratiğe verdikleri öneme işaret etmektedir; eylem, siyaset konusunda kimin ciddi olup olmadığını belirlemenin kıstasıydı. Marx ekibiyle birlik de tam da bu nedenle gerçekleşmişti.

Eylül genelgesi, komünist hareketin doğuşuna dair daha pek çok önemli ipucu sunmaktadır ki, burada hepsini incelemek mümkün değildir. Brüksel çevresinin kongre kararlarına getirdiği değişiklik ve ek önerilerine değinmek yeterli olacaktır. Birincisi, her ne kadar amentüyü Engels yazmış olsa da, Engels'in dönüşünden sonra Brüksel, "tartışılmak üzere [gelecek] kongreye sunacağımız ... çok sayıda önemli değişiklik ..." önermişti. Bu, Marx-Engels ekibinin amentüyü Brüksel'de el birliğiyle yeniden yazdıkları anlamına gelir. Engels'in amentüyü kaleme alırken Adiller Birliği liderlerinin görüşlerine düşündüğünden fazla taviz vermiş olduğu sonucuna varılabilir. Öte yandan, belki de mesele sadece Engels'in belgeyi aceleyle yazarken –kanıtlar telaş içinde yazıldığını göstermektedir– formülasyonlarını istediği düzeyde kesinliğe kavuşturamamış olmasıdır. Bu bakımdan, Leipzig komününün "Amentü"nün daha bilimsel ve bütün toplumsal sınıflara daha uygun bir şekilde ifade edilmesi gerektiğini düşünmekte" olması ilginçtir; Marx partisi, burada sempatizanları olduğundan habersizdi.

Brüksel'in tüzük taslağına dair de iki önerisi vardı. İlki, üyelik için "herhangi bir siyasi ya da ulusal örgüte üye olmamak" şartıyla ilgiliydi. Brüksel çevresi "bu tür örgütleri etkileme şansımızı azalttığından dolayı" bu talebin "apolitik" olduğunu söylüyordu. Marx-Engels ekibi, eski Birlik'in komplocu tarzının karakteristik özelliği olan içe kapalılık yerine daha dışa dönük bir yönelimi zorluyordu. Kasım kongresinde, muhtemelen bir uzlaşma olarak "herhangi bir anti-komünist siyasi ya da ulusal örgüte" üyeliğin KB üyeliğiyle bağdaşmaz olduğu üzerinde anlaşılacaktı. Brüksel'in diğer önerisi kongrelerle ilgiliydi. Taslakta tüm kongre kararlarının komünlerin onayına sunulması öngörülüyordu. Brüksel "eğer daha devrimci bir dönemden geçmekteysek, bu kısıtlama kongrenin bütün etkinliğini gölgeleyecektir" diyerek bu hükme itiraz ediyordu. Marx ve Engels'in Fransız Devrimi üzerine yaptıkları etütlere dayanarak, ekliyorlardı: "1794'te aristokratların, faaliyetlerini baltalamak için

Konvansiyon'un karşısına aynı taleple çıktıklarını hatırlatırız." Kongre, en yüksek karar organı olmalıydı, bir eylem organı olmalı ve buna ket vurulmamalıydı. Tersi KB'yi iktidarsız kılacak, devrimci bir örgüt olarak hareket etme yeteneğinden yoksun bırakacaktı. Brüksel'in bu önerileri, Marx-Engels ekibinin teorik sorunları olduğu gibi, örgütsel sorunları da başından itibaren ne kadar ciddiyetle ele aldığını göstermektedir; ilerideki siyasi faaliyetlerinde pek çok vesileyle kendini gösterecek temel özellikleridir bu.

Eylül genelgesinin dikkate değer bir bölümü de, Grün taraftarlarının Proudhon'un sahte reçetelerini savunarak KB içerisinde hâlâ sorun yaratmaya devam ettiklerinden söz eden satırlarıdır. Schapper ve arkadaşları onlara Marx'ın yeni yayınlanan *Felsefenin Sefaleti* kitabını okumalarını ve Proudhon'un "yanlış fikirlerin[in] peşinden gitmeyi" bırakmalarını tavsiye ediyordu. Eğer bu gayelerinde ısrar ediyorlarsa ve "eğer onurlu insanlar olarak kalmak istiyorlarsa, Birlik'i terk etmeli ve kendi yollarında çalışmaya başlamalıdırlar. ... [A]yrılık, iç bölünmüşlükten iyidir." Marx ve Engels'in umduğu gibi, yeni komünist dünya görüşlerinin ilk basılı sunumu olan kitap, tam da hedeflediği insanları, Avrupa proletaryasının en bilinçli katmanlarını etkilemeye başlamıştı. Merkez Yönetim'deki önderlerin Paris'e tavsiyelerinin diğer kısmı da, komünist hareket içerisinde nihayet bir işleyiş normu haline gelmiş bulunan ilkeli siyasetin, siyasi birliğin tek temelinin programatik fikir birliği olması gerektiği anlayışının ilk ifadesi olması bakımından önemlidir. Bu ortaklık yoksa, ortak siyasi çalışmanın *raison d'etre*'i [varlık nedeni –*çev.*] yoktur.

Eylül genelgesinde belirtildiği gibi, Brüksel çevresi kongrenin ardından son derece aktifti. Bu durum esasında Marx partisinin militanlığının bir göstergesiydi. Ağustos başında Brüksel'deki eski Adiller Birliği birimlerinin yerine yeni KB komünü ve çevresi geçti. Marx eskisinin başkanı yenisinin Merkez Yönetim üyesiydi. Ardından KB, "Birlik üyelerinin öncülüğünde ... Birlik için bir hazırlık okulu olarak" işlev görecek bir Alman İşçileri Eğitim Derneği (AİED) kurdu. Yöneticilerinden biri de Wolff'tu. Dernek birkaç ay içinde yüz üyeye ulaştı. Eylül sonunda çeşitli orta sınıf güçleri, isminden anlaşılacağı gibi liberal demokrasi talebini desteklemek üzere Brüksel Demokratik Derneği'ni oluşturdu. Dernek sonunda, Marx ve Engels'in 1845'te Londra'da örgütlenmesine katkıda bulundukları Demokrat Kardeşliği adlı dernekle bağ kurdu. Marx o sırada ülke dışında olduğundan AİED yöneticileriyle birlikte Engels, derneğin kuruluşuna müdahale etti. Marx'a bir mektubunda Engels bunu şöyle açıklıyordu: "katılmak önemliydi çünkü ... küçük Brüksel'de bizim katılmadığımız hiçbir demokratik hareket kalmamalı." Sonuç olarak, Marx Kasımda der-

neğin ikinci başkanı oldu. Çok sayıda farklı görevler üstlenmiş olduğu halde, Marx bu durumdan memnundu. "Kitle faaliyetinin herkes için sonsuz bir zindelik ve mutluluk kaynağı olduğuna ... inanıyorum." Aynı şekilde Engels de Paris'e dönünce buradaki demokratik solla bağları sağlamlaştırarak KB'nin siyasi çalışmalarında aktif şekilde yer aldı.

Komünist Partiye Doğru

Ekim sonuna doğru Engels, Fransız sosyalist Louis Blanc'ın sorusuna cevap olarak KB'yi kısaca şöyle tanımlıyordu: "Bay Marx'ı partimizin (yani Alman demokrasisinin en ileri kesiminin ...) başkanı ve onun Bay Proudhon'a karşı son kitabını da programımız olarak kabul edebilirsiniz."[48] Marx partisinin Brüksel'deki üç örgüt içerisinde çalışmasının temelinde yatan, tam da komünizm ve demokrasi arasındaki ilişkiye dair bu anlayışlarıydı. Söz konusu örgütlerin üyeleri, Marx partisinin Almanya ve Belçika'da yaklaşan devrime yönelik stratejisinin temel güçlerini oluşturuyordu: işçiler, liberal demokratlar ve komünistler.[49] Liberal demokrat kesime dair stratejileri, içerisinde bir proleter kanat oluşturma şeklindeydi; Marx bu doğrultuda, işçi mahallelerinde Demokratik Dernek şubeleri kurmak amacıyla Belçika'nın Ghent gibi sanayi merkezlerine gidiyordu. Haziran kongresinden kısa süre sonra, beraberindeki taktiklerle birlikte bu kapsamlı strateji, KB Merkez Yönetim'inin "en koyu komünist düşmanı" olarak tanımladığı, yukarıda sözü edilen eski Genç Hegelci Karl Heinzen'in saldırılarına hedef oldu.

Heinzen'e karşı polemiklerinde Marx ve Engels ilk önce devrim yapmak için strateji ve taktiklerini ele aldılar. Heinzen kendisini komünist olmayan bir devrimci alternatif zannettiğinden, bu tartışma kaçınılmazdı. Engels, KB mali sıkıntılar yüzünden gazetesini sadece tek bir sayı çıkarabildiğinden 1847 güzünün sonlarına doğru Marx partisinin etkin yayın organı haline gelen *Deutsch-Brüsseler Zeitung*'da [Alman-Brüksel Gazetesi –*çev.*] hücuma geçti. Heinzen'in "acil ayaklanma" çağrısını masaya yatırdı; "koşulları bilince çıkarıp değerlendirmeksizin" böyle bir çağrıda bulunmak "gülünç"tü.[50] Bunun yerine, "partinin taleplerini tartışmak ... açıklamak ... savunmak" ve "karşıt partinin ... iddia-

48 c. 38, s. 134

49 Belçika resmen bir meşruti krallık olduğu halde, Marx ve Engels tarafından alaycı bir şekilde "model anayasal devlet" olarak adlandırılıyor ve ikinci bir Britanya gibi görülmüyordu. Ülkede 1830'da gerçekleşen burjuva devrimine rağmen, siyasi demokrasi hâlâ güdüktü ve hükümdar Kral Leopold neredeyse bir despottu. Onlara göre tahtta Leopold'ün oturması, "termidor düzeninin", yani iktidardaki karşı-devrimin ifadesiydi (c. 7, s. 165).

50 c. 6, s. 294

larını ... çürütmek" için bir "parti basını"na ihtiyaç vardı. Bu tartışmalar aracılığıyla "halk", yani "proleterler, küçük köylüler ve kent küçük burjuvazisi" kendilerini ezenlerin "bürokrasi, soyluluk ve burjuvazi" olduğunu öğrenecekti. Ayrıca "halk"ı oluşturan güçlerce "siyasi iktidarın ele geçirilmesinin", "toplumsal ezilmişliğin" sona ermesi için önkoşul olduğunu da öğreneceklerdi. Dolayısıyla, Engels'in kısaca açıkladığı gibi, yaklaşan devrimde sınıf güçlerinin bu şekilde mevzilenmesi beklenmeliydi.[51] Bu koalisyonda burjuvazinin, hatta liberal burjuvazinin bile yer almadığına dikkat edilsin. Marx ve Engels daha o zamanlarda, liberal burjuvazinin demokrasiyi kurmak için savaşacak güçler arasında sayılmasının en iyi ihtimalle tartışmalı bir konu olduğu sonucuna varmış bulunuyorlardı.

Yine, Engels'in küçük köylülüğü "halk" ittifakına dâhil etmesi önemlidir. Dolayısıyla, ikrah ettirecek kadar sık tekrarlanan, Marx ve Engels'in köylülüğü görmezden geldiği şeklindeki yaygın suçlamanın aksine, daha *Manifesto* öncesinde köylüleri devrimci ittifakın bir parçası olarak gördükleri açıktır. Heinzen'in pozisyonuna karşı Engels, köylülüğün Avrupa tarihinin o evresinde "devrimci inisiyatifi ele geçirecek" yetenekte olmadığını söylüyordu. Proletarya demokratik devrimin "öncüsü" durumundaydı, köylülük ve kentli küçük burjuvazi "tümüyle onun inisiyatifine bağımlı"ydı. Peki, "siyasi iktidarın", "halk" ittifakı tarafından "ele geçirilmesi"nin komünistlerle ne ilgisi vardı? Engels bunu, 1845 sonunda ifade ettiği bir noktayı ayrıntılandırarak, ve bir yıl önce Köttgen'e yazdıkları mektubun hamişini hatırlatan bir şekilde açıklıyordu: "[M]evcut koşullarda, komünistler şimdilik tüm pratik parti çalışmalarında demokratlar olarak meydana çıkmalıdır. ... [T]üm komünist önlemlerin birinci şartı, proletaryanın siyasi egemenliğidir. Demokrasi kazanılmış olmadığı müddetçe, komünistler ve demokratlar yan yana savaşırlar ve bu dönem boyunca demokratlarla komünistlerin çıkarları birdir." Marx da *DBZ*'nin daha sonraki bir sayısında şöyle yazacaktı: "Doğru şekilde aktif bir komünist parti, ilkin burjuva devrimi içerisinde, meşruti monarşinin tasfiye edildiği noktada tezahür eder."[52]

51 Bu "halk" ittifakı, Marx ve Engels'in siyasi stratejisi üzerine birçok incelemede genelde gözden kaçırılır. Lenin'in Marx ve Engels'in siyasi çizgisiyle ilgili anlayışı üzerine herhangi bir tartışmada bu nokta kritiktir. Bu tutuma düşmeyen iki önemli istisna için bkz: Mary-Alice Waters, *The Workers' and Farmers' Government: A Popular Revolutionary Dictatorship. New International*, c. 1, sayı:3 (1984); ve John Ehrenberg, *The Dictatorship of Proletariat: Marxism's Theory of Socialist Democracy*, (New York: Routledge, 1992). Draper, *KMTR*, c. 2, özellikle 7.-10. bölümleri, ikilinin yazılarında bu ittifakın varlığını kabul eder, ancak yukarıdakilerden daha az belirgin bir şekilde.

52 c. 6, s. 321

Burada, sosyalist devrime giden yolda stratejik bir çizgi olarak burjuva demokratik devrim, Marx partisi için yeni bir fikir değildi. Fakat, Avrupa'da yaklaşan devrimci ayaklanma bağlamında, Marx ekibinin siyasetinde çok daha büyük bir önem kazanmıştı. Marx'ın Brüksel'de üç farklı örgütte görev almasının nedeni de buydu.

Engels, Heinzen'le polemiğinde komünizmin kısa bir tanımını yaptı. "Komünizm bir doktrin değil, fakat bir *harekettir*; ilkelerden değil, *olgulardan* yola çıkar. Komünistler, bir hareket noktası olarak şu ya da bu felsefeyi değil, tarihin bugüne kadarki tüm bir gelişme seyrini temel alır. ... Komünizm, bir teori olduğu ölçüde, proletaryanın kurtuluşu için koşulların teorik muhasebesi ve proletaryanın bu mücadeledeki tutumunun teorik ifadesidir." Burada yine, Marx ve Engels tarafından daha önce söylenmemiş olan, yeni hiçbir şey yoktur. Engels'in yaptığı sadece dünya görüşlerinin en temel önermelerini popüler bir dille sunmak ve bu polemik aracılığıyla daha geniş okur kitlesine ulaştırmaktı.

Son olarak Engels, devrimci taktikler başlığında sorunların sorununu, reformlar ile devrim arasındaki ilişkiyi ele aldı. Engels'e göre Heinze'nin sorunu, toplumsal reformları da savunan komünistlerden farklı olarak, bunları devrimin nihai sonucuyla karıştırmasıydı. Komünistlere göre reformlar, "özel mülkiyetin kaldırılması yönünde hazırlayıcı adımlar, geçici geçiş aşamaları olarak mümkündür; başka türlü değil." Bu, *Manifesto*'da ve 1848 Devrimi'nin hemen ardından ayrıntılandırılacak ve ileride Marksizmin cephaneliğinde geçiş talepleri olarak anılacak başlıkta Marx ve Engels'in muhtemelen ilk basılı polemikleridir.[53] Engels'in vurguladığı gibi, reform taleplerinin etkili bir şekilde ileri sürülmesi, araçlar ve amaçlar arasında dikkatli bir ayrım yapılmasına bağlıydı.

Marx ve Engels'in Heinze'nin suratına çarptıkları fikirlerin birçoğu, "kendisini açıkça 'komünist' olarak niteleyen ilk işçi sınıfı yayın organı"[54] *Kommunistische Zeitschrift*'in Eylül 1847'de çıkan ilk ve tek sayısına katkıda bulunan değişik yazarlar tarafından şu ya da bu şekilde tekrarlandı. Bu deneme sayısı, Schapper, Moll ve Bauer tarafından hazırlanmıştı. Editörler, zanaatçı siyasi perspektifinden ne ölçüde kopmuş olduklarını ortaya koyuyorlardı. Mesela, makineler, "ortak mülkiyet" altında olduğu durumda ilerici bir güç olabilirdi. Siyasi çalışmalar da "faaliyetlerimizin gün ışığından korkacak bir şeyi olmadığından, yasaların izin verdiği

53 Engels belki de Marx'ın *Felsefenin Sefaleti*'nde bu konuya kısaca değinen ifadelerine dayanıyordu. Burada Marx, Proudhon'u çürütmek için Britanyalı iktisatçı ve ütopist John Bray'e başvurur: "Bay Bray [Proudhon'un ve reçetelerinin aksine] ... sadece mevcut toplum ile komünal düzen arasındaki geçiş dönemi için faydalı olduğunu düşündüğü önlemler öne sürer." (c. 6, s. 142)

54 Riazanov, s. 75

yerlerde açık bir şekilde" yürütülmeliydi. Komplocu bir çalışma tarzına ancak "despotların keyfi buyruklarının bize gizliliği dayattığı yerlerde" onay verilebilirdi. Devrimci sürece dairse, başka komünistlerden farklı olarak KB, acil devrim çağrısını reddediyor ve "tümüyle komünistleşmiş bir toplum" için bir "geçiş dönemi"nin gerektiğini kabul ediyordu. "Yaklaşan fırtına", demokrasi savaşı olacaktı: "Biliyoruz ki, Avrupa kıtasında aristokratlar ile demokratlar arasındaki anlaşmazlık, silahlı bir çarpışma olmaksızın çözülemez. ..."[55] Böylece, Marx partisinin temel devrimci programı artık KB Merkez Yönetimi tarafından da benimsenmiş bulunuyordu.

Partinin Programı

Marx ve Engels, bir yandan yazınsal çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da yaklaşan KB kongresine hazırlandılar. Engels Ekim sonunda Paris'e döndüğünde, Haziran kongresinde yazdığı "Amentü" üzerine süren yoğun tartışmalarla karşılaştı. Hakiki Sosyalist yaklaşımların tekrar boy atmasını engellemeye çabalarken, Paris çevresi ondan yeni bir versiyon yazmasını istedi. Engels, *Komünizmin İlkeleri*'ni Londra'daki Merkez Yönetim'e sundu. *Zeitschrift* editörlerinin açıklaması, "taslağı görüşlerinden yararlanabilmek için dışarıdaki arkadaşlara göndermekle yükümlüyüz. Cevapları alır almaz düzeltme ve ilaveleri yaparak belgeyi gelecek sayımızda yayınlayacağız" şeklindeydi. "Gelecek sayı" hiçbir zaman çıkmadığından, *Komünizmin İlkeleri*, kısa süre sonra yazılacak olan *Manifesto*'ya kaynaklık eden bir temel işlevi gördü. "İlkeler", Marx ve Engels'in devrim sürecinde sınıfların siyasi mevzilenişi üzerine Heinzen'le polemiklerinde ifade ettikleri en son görüşlerini içeriyordu. Ayrıca "barışçıl" devrim sorununa da değiniyordu. Böyle bir dönüşüm arzu edilir bir şeydi, ayrıca komplocuların iradeci yaklaşımı da reddediliyordu, ancak "ezilen proletarya ... devrime mecbur bırakılacak olursa, biz komünistler proletaryanın davasını şimdi sözle savunduğumuz gibi, eylemle de savunacağız."[56] Bir başka önemli ilave, devrimin enternasyonal karakteriyle ilgiliydi. "Bu devrimin sadece tek bir ülkede gerçekleşmesi mümkün müdür?" Sorusunun cevabı kararlı ve kesindi: "Hayır ... Komünist devrim ... sadece ulusal [çapta] bir devrim olmayacak ... Bu, dünya çapında bir devrimdir. ..." Sonraki yılın devrimci çalkantıları gerçekten de bu öngörüyü doğrulayacaktı.

---

55 Riazanov, *The Communist Manifesto of Karl Marx and Friedrich Engels* (New York: Russell and Russell, 1963). s. 291. Sayının tamamı "Ek E"de verilmiştir.

56 c. 6, s. 349-50

Marx-Engels ikilisinin kongre arifesinde KB içerisinde sahip olduğu siyasi ağırlık, Merkez Yönetim'in Brüksel çevresine 18 Ekim tarihli mektubundan da anlaşılmaktadır: "Londra ve Brüksel şu anda Birlik'in temel direkleri durumundadır. ... Brüksel'in önümüzdeki kongreye delege göndermesi ve Londra ile birlik halinde 'kangrenleşmiş uzuvlara' [yani Weitling ve Grün taraftarlarının kalıntılarına] neşter vurması *mutlak bir zorunluluktur. ... Marx kongreye gelebilirse* çok seviniriz."[57]

İkinci KB kongresi Londra'da 30 Kasım-8 Aralık tarihleri arasında gerçekleşti. Toplantıya hem Marx, hem de Engels katıldı ve oturumlarda aktif ve belirleyici bir rol oynadılar; ayrıca KB'nin yer aldığı halka açık etkinliklere katılıp konuşmalar yaptılar. Haziran kongresinden farklı olarak, bu kongre "İsviçre, Fransa, Belçika, Almanya ve İngiltere'deki üyelerin temsil edildiği" daha geniş ve iyi bir katılımla gerçekleşti.[58] Marx ve Engels'in sonradan "hararetli" ve "fazlasıyla uzun" şeklinde betimledikleri tartışmalarla geçen on günün sonunda, "tüm çelişkiler ve kuşkular nihayet aşıldı, yeni temel ilkeler oy birliğiyle kabul edildi, Marx ve ben *Manifesto*'yu yazmakla görevlendirildik." Marx-Engels ekibinin, kongrede benimsenen ve Engels'in yazmış olduğu Komünizmin İlkeleri'ne dayalı olarak, *Komünist Partisi Manifestosu* adını alacak belgeyi kaleme almakla kongre tarafından "görevlendirilmesi", ikilinin Avrupa proletaryasına doğru iki yıl önce başladıkları yürüyüşte zafere ulaştıklarının kanıtıdır.[59]

Tüzük taslağında sadece küçük değişiklikler yapıldı. Brüksel'in üyelerin başka örgütlere girebilmesi yönündeki önerisi, bu örgütlerin KB'ye düşman olmaması şartıyla kabul edildi. Marx'ın kongre kararlarının nihai nitelikte olması ve yerel örgütlerin onayına sunulmaması şeklindeki diğer önerisi tümüyle benimsendi. Ayrıca üyelik şartlarına dikkate değer bir ek yapıldı: "Birlik kararlarına uymak." Benimsenen yeni tüzük ile Birlik kararları, daha otoritaryen olan eski işleyiş tarzının aksine, en demokratik şekilde alındığından, Bolşevik tarihçi ve Marx-Engels biyografisi yazarı David Riazanov, KB'nin artık demokratik merkeziyetçi bir örgüt haline geldiğini öne sürer.[60] Riazanov'un iddiası bütünüyle temelsiz olmamakla birlikte, kendisinin de belirttiği gibi, KB ile demokratik merkeziyetçilik normunun ilk kez tanımlanıp uygulandığı

57 Felix, s. 72

58 c. 17, s. 80

59 Birlik'in Marx ve Engels'e verdiği görevin geçmişte bir örneği daha vardı. 1838'de Wilhelm Weitling, "Birlik [Adiller Birliği] tarafından, örgütün ilk önemli yayınını", *Die Menschheit, wie sie ist und wie sein sollte*, "hazırlamakla görevlendirildi." (Carl Wittke, *The Utopian Communist: A Biography of Wilhelm Weitling Nineteenth-Century Reformer* [Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1950]), s. 23.

60 Riazonov, *Karl Marx and Friedrich Engels*, s. 75

Lenin'in önderliğindeki Bolşevik Parti arasında önemli bir farklılık vardı. İkincisinde partinin yürütme aygıtı olan siyasi büro merkez komite tarafından, MK ise kongre tarafından seçildiği halde, KB'nin yürütme organı Merkez Yönetim, bulunduğu bölgedeki çevre tarafından seçiliyordu. Bu yüzden, Leninist normlara göre yürütme organı, partinin bütününe karşı daha belirgin bir sorumluluk taşımaktaydı. Dolayısıyla, Leninist demokratik merkeziyetçiliğin "demokratik" içeriği, KB'de olduğundan daha sağlamdı.

Brüksel'in tüzük taslağında KB üyelerinin birden fazla örgüte üye olmasına izin verecek bir değişiklik önermesi şaşırtıcı değildi, zira orada Marx partisi "halk" ittifakının demokrat bölmesini, bilhassa Demokratik Dernek biçiminde, geliştirmeye çalışıyordu. Yukarıda değinildiği gibi, stratejileri demokratik hareket içerisinde bir proleter kanat oluşturmaktı. Belçika'da bu yöndeki çabalarda kilit bir rol oynayan Marx, yıl sonuna doğru, Çartistlerin ve Londra'daki Kardeş Demokratlar Derneği'nin yardımıyla bir uluslararası kongre toplamayı gündeme getirerek, uluslararası bir demokratik hareket yaratmak üzere adımlar atmaya başladı. Marx ve Engels, böyle bir hareketi teşvik ederken, çeşitli vesilelerle Polonya'nın kendi kaderini tayin hakkını savunan görüşlerini açıkça ifade etme fırsatı buldular. Bu örneklerden birinde Marx, sosyalist devrim ile ulusal kurtuluş talebi arasındaki ilişkinin ana hatlarını çiziyordu: "Proletaryanın burjuvaziye karşı zaferi, aynı zamanda tüm ezilen uluslar için kurtuluşun işaretidir."[61] Bu uzgörülü fikir kısa süre sonra Marx ve Engels tarafından ayrıntılandırılacak ve Lenin'in ulusal sorun üzerine son derece etkili görüşlerinin temelini oluşturacaktı.

Marx partisinin demokratik hareket içerisindeki varlığı tüm liberaller tarafından memnuniyetle karşılanmıyordu. Biraz da Alman mültecilere yönelik düşmanlıkla karışık olarak, kızıllıkla suçlanmalarının muhtemelen ilk örneği, Belçikalı bir dernek sözcüsünün, KB "akıldaneleri"ni –kastettiği kuşkusuz Marx ve ekibiydi– Demokratik Dernek'i ele geçirmeye çalışmakla itham etmesiydi. İlginçtir, Marx, böyle bir suçlamanın gündeme gelebileceğini önceden düşünmüş olacak ki AİED'yi Demokratik Dernek'in "*çekirdeği*" haline getirme şeklindeki bir öneriyi bilerek reddetmişti; önerinin sahibi ise, sonradan onu kızıllıkla suçlayacak olan zatın ta kendisiydi. İşin aslı, Marx'a göre, rakip siyasi perspektiflerin çatışmasıydı. Söz konusu karşıtlığa rağmen, Marx partisi Brüksel demokratik hareketi içindeki çabalarını sürdürdü, ta ki hükümet Mart 1848'de Marx'ı sınır dışı edene kadar.

61 c. 6, s. 388

Marx ve Engels'in demokratik hareket içindeki aktif çalışmaları, 1848 Ocak ayı ortalarına gelindiğinde neden hâlâ *Manifesto*'yu tamamlayamamış olduklarını da açıklar. Aslında belgeyi yazmak üzere kongre Marx'ı tek başına görevlendirmişti, bunu Engels'in *Komünizmin İlkeleri*'ni esas alarak yapacaktı. Engels, kongreden sonra *Manifesto* üzerinde Marx'la birlikte kısa bir süre çalışarak, bazı önerilerde bulundu. En önemli önerisi, "İlkeler"deki soru-cevap tarzının terk edilmesiydi. Nihai ürün kesinlikle ortak bir eserdi. Hammen'a göre, Marx "bir keresinde, Alman bir yazarın [Marx ve Engels'in] çalışmalarından söz ederken *tekil şahıs* kullandığını söylemiş, bundan memnuniyet duyduğunu gizlememiştir. Öyle görünüyor ki, *Manifesto*'nun yazarının bu anlama gelmek üzere, Marx-Engels olarak bilinmesini istiyordu."[62]

26 Ocakta Merkez Yönetim adına Schapper, Moll ve Bauer Brüksel Çevresi Yönetimi'ne bir mektup göndererek, Marx'ın *Manifesto*'yu bitirip 1 Şubatta Londra'ya yollamasını istediler. Belge bu tarihte ellerinde olmazsa, "kendisine karşı farklı önlemlere başvurulacaktı."[63] Bu kısa uyarı, Riazanov'un KB'nin demokratik merkeziyetçi bir örgüt olduğu iddiasını destekler şekilde, Marx'ın belgeyi tamamlamak konusunda örgütsel disipline tabi olduğunu ortaya koymaktadır. Yine, Marx partisinin Adiller Birliği ile birleşmesinin niteliğine dair daha önce değindiğimiz, bunun her iki partinin de birbirine siyasi eşitlik temelinde yaklaştığı ilkeli bir ittifak olduğu tespitimizi doğrulamaktadır. Schapper ve arkadaşları, Marx-Engels ekibinin partilerine ve onun önderliğine katılmasını isterken, Belçika'daki ikilinin, orta sınıf entelektüel kökenlerine rağmen, partinin diğer bütün üyeleriyle aynı şekilde ve aynı yükümlülüklerle çalışmasını bekliyorlardı.

Marx, *Manifesto*'yu Merkez Yönetim'in verdiği son tarihten önce tamamlayıp gönderdi; Schapper, yayınlanmadan önceki provaları okuduğunda Şubatın son haftasıydı.[64] Kitabın daha mürekkebi kurumamıştı ki, Avrupa'da uzun zamandır beklenen ayaklanmalar başladı. Kitap kadar Marx-Engels ekibinin kendisi de şimdi, ikilinin fikirler için en önemli sınav saydıkları, tarihin gerçek hareketi tarafından sınanacaktı.

---

62 Hammen, s. 169

63 Mektubun tamamı Riazonov, *Karl Marx*, s. 78'dedir. *MECW*'de bu çok önemli belgenin yer almaması tuhaftır; bunun dışında *Manifesto*'nun doğuşuyla ilgili neredeyse eksiksiz bir materyal koleksiyonuna sahiptir. Acaba editörleri, Moskova'nın dünya komünist hareketinin kurucularını efsaneleştirme geleneğini mi izlemekteydi?

64 Hunt, s. 189

3. BÖLÜM

1848-1849 Devrimleri: "Gerçek Hareket"e Katılım



Rusya'da 1905 devrimi iki yıl sonra geri çekilirken, devrimciler bundan sonra ne yapmak gerektiği üzerine hararetli bir tartışmaya girdiler. Lenin, geçmişin "derslerine" ve "devrimci geleneklere" işaret ederek, bunları korumak ve aynı zamanda yeni şartlara doğru şekilde uygulamak gerektiğini vurguladı; Lenin'e göre bu, Marksistleri diğer devrimci akımlardan ayıran pratikti. Marx ve Engels'in ortaya koyduğu örneği izleyerek, en önemli derslerin "devrimci dönem"lerden çıkarılacağını kaydetti.

"Marx ve Engels'in kendi faaliyetleri içerisinde, 1848-1849 yığınsal devrimci mücadelelerine katıldıkları dönem, odak noktası olarak öne çıkar. Bu, farklı ülkelerde işçi hareketi ve demokrasinin gelecekte hangi çizgide seyredeceğini tespit ederken kalkış noktalarını oluşturdu. Farklı sınıfların öz niteliklerini ve eğilimlerini en çarpıcı ve en saf biçimiyle tespit etmek üzere hep bu noktaya geri döndüler. Sonraki daha alt düzeydeki siyasi oluşum ve örgütlenmeleri, siyasi hedefleri ve siyasi çatışmaları hep bu devrimci dönemden bakarak yargıladılar."[1]

Bu kitabın ikinci tezine uygun şekilde, Lenin, Marx ve Engels'in pratiğine dair bu değerlendirmede kesinlikle haklıdır. Bunu kanıtlamak için Marx-Engels ikilisinin 1848-1849 devrimci olaylarına katılımını mümkün olduğunca berrak bir şekilde betimlemek ve ayaklanmalardan çıkardıkları dersleri izah etmek gerekmektedir; 3. ve 4. bölümlerde yapıldığı gibi. Sonraki bölümlerde ise Marx partisinin, Lenin'in söylediği gibi 1848-1849 derslerini gerçekte ne ölçüde uyguladığına bakma fırsatı bulacağız.

---

1 Lenin, *Collected Works*, c. 13, (Moskova: Progress, 1978), s. 37 [Karş. Lenin: Marx-Engels-Marksizm, Sol Yayınları, Mayıs 1990, İkinci Basım, s. 178].

Devrim Arifesi

Komünist Birlik'in 1847 sonbaharı itibarıyla düzenli bir gazeteye sahip olamayışının başlıca sebebi, üyelerinin gereken mali katkıya güçlerinin yetmemesiydi. Londra'daki Merkez Yönetim, Eylülde "üyelerimizin yarıdan fazlası işsiz ve maddi sıkıntı içinde" diyordu. Kıta Avrupa'sında durum daha da kötü olmalıydı. KB üyeleri, o günlerde işçisiyle köylüsüyle Avrupa'daki emekçilerin büyük çoğunluğu gibi, sonradan "Açlık '40'ları" diye anılacak ağır ekonomik kriz içerisinde derin bir çöküntü yaşıyordu. İngiltere'deki finans ve bankacılık krizi, bir süre sonra tüm kıtaya yayıldı ve patates hastalığının belirleyici bir rol oynadığı yiyecek kıtlığıyla birleşti. Mali krizin kökleri, Marx'ın sonradan açıklayacağı gibi, sadece kapitalist üretim tarzına özgü modern bir olguda, aşırı üretim eğiliminde yatıyordu. Sonuç, devresel ekonomik çöküşlerdi. Derin çöküş ya da durgunluklar yüksek oranda işsizlik demekti; nitekim 1847'deki durum da buydu. Britanya, sanayi kapitalizminin öncüsü olduğundan, kriz ilk önce burada baş gösterdi ve kıtanın ekonomik hayatını giderek artan bir şekilde etkilemeye başladı.

Almanya daha fazla sanayileşip, böylece büyüyen uluslararası kapitalist sistemle daha fazla bütünleştikçe, ekonomik hayatının nabzı da, canlanmalarda olduğu gibi çöküşlerde de Britanya'nınkiyle birlikte atmaya başladı. '40'lı yılların sonundaki krizin nedenleri hem ticarete, hem de tarıma dayandığı ve böylece kapitalizm öncesi ve sınai kapitalist süreçleri kapsadığından, ve Almanya gelişiminin o evresinde her iki üretim tarzını da barındırdığı için, kriz kendini farklı bölgelerde farklı şekillerde gösterdi. Dolayısıyla, daha sanayileşmiş Renanya ile Hamburg ve Bremen gibi ticaret merkezlerinde yüksek işsizlik ve iflas oranları görülürken, doğudaki tarım ağırlıklı bölgelerde neredeyse açlık şartları hâkimdi. Almanya'nın eşitsiz ekonomik gelişiminin yansıması olan krizdeki eşitsizlik, devrimci süreçte son derece önemli sonuçlara yol açacaktı.

1847 ekonomik krizi siyasi krizle birleşti. Fransız Devrimi "devrim çağını" açmış, Avrupa'nın eski rejimlerinin 1815'teki yükselen dalgayı bastırma girişiminin işe yaramadığı zamanla ortaya çıkmıştı. Demokrasi arayışı, 1815-1848 yılları arasında Avrupa'nın hemen her köşesinden Amerika'ya kadar iki yüzden fazla ayaklanmanın fitilini ateşlemişti. Bazı ülkelerde özellikle 1830 sonrasında demokratik açılımlar elde edilirken, '40'lı yılların ortalarında kıtada siyasi özgürlükler alanı daralmaya başlıyordu. Marx ve Engels'i Almanya'dan Paris'e, oradan da Brüksel'e savuran serüvenleri de Avrupa'da liberalizmin sağa kayışıyla yakından ilişkiliydi. Kırılan siyasi özgürlük umutlarının, artan yolsuzluk ve yozlaşmadan

doğan hoşnutsuzlukların *ve* 1848 başında sertleşen ekonomik krizin iç içe geçtiği Fransa, patlaması sadece bir kıvılcıma bakan bir barut fıçısı haline gelmişti. Önceki devrimin mirası sayesinde Fransa, Avrupa'nın siyasi gündemini belirlemeye hazır durumdaydı.

Manifesto

Marx ve Engels'le yakın dostlarının giderek tanınmaya başladıkları adlandırmayla "Marx partisi", 1848-1849 devrimlerine katılan diğer birçok siyasi eğilim gibi, isyanların yaklaştığını önceden gördü. Onu diğerlerinden ayıran, öngörülen devrime müdahale etmek için bilinçli bir hazırlık çabasına girmesiydi. Şubat 1848'de çıkan *Manifesto*, taraftarlarına bu çalkantıları anlamaları için sağlam bir perspektif sunuyordu. Eser, partinin en temel fikirlerini ilk kez nispeten kısa ve herkesin anlayabileceği bir şekilde yazılmış ifadelerle buluşturuyordu; amaç, mümkün olan en geniş kesimlere ulaştırmaktı. Belgenin bazı bölümleri, Marx ve Engels'in sonraki iki yıl içerisindeki eylemlerinin ışığında özellikle önemlidir.

Birincisi, belgenin orijinal başlığı öğreticidir: *Komünist Parti Manifestosu*. KB talimatıyla yazıldığı halde, "Komünist Birlik Manifestosu" olarak adlandırılmamıştı. Marx, yaklaşık yirmi yıl sonraki açıklamasında, "parti" derken "geniş tarihsel manada parti"yi kastettiğini belirtiyordu.[2] Öte yandan, "'Birlik', [Blanqui'nin] Paris'teki *société des saisons* [Mevsimler Derneği] ve benzeri sayısız örgüt gibi, her yerde modern toplumun toprağından doğal bir şekilde filizlenen bir partinin tarihinde sadece bir yapraktır."[3] Engels ise yıllar sonra şöyle yazıyordu: "... bizim Alman 'Komünist Partisi' dediğimiz, sadece küçük bir çekirdekten, Komünist Birlik'ten ibaretti. ..." Dolayısıyla, Birlik'ten farklı olarak, "Komünist Parti" belirli bir örgüt değildi, ya da başka bir ifadeyle, "parti" çıkarları herhangi bir belirli örgüte indirgenemezdi. "Parti"nin örgütsel ifadesi bu nedenle zaman ve mekan içerisinde farklı biçimler alabilirdi. "Parti"nin bu anlamdaki kullanımı, belgenin 2. bölümünün başında yer alan, "komünister" ile "proleterler" arasındaki ilişkiye dair tartışmayı da açıklığa kavuşturmaya yardım eder. Daha kesin bir belirlemeyle, "Komünistler öteki işçi partileri karşısında özel bir parti değillerdir. Komünistlerin bir bütün olarak proletaryanın çıkarlarından ayrı ve farklı çıkarları yoktur."[4] Bununla birlikte komünistler, ötekilerden enternasyonalizmleri, kararlılıkları ve "proletarya hareketinin seyrini ...

2 c. 41, s. 87

3 c. 41, s. 82

4 *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar* (İstanbul: Yordam Kitap, 3.Basım: Aralık 2008, s. 33 [Bundan sonra *Manifesto* olarak geçecektir].

kavrama"daki teorik netlikleri ile ayrılıyordu. Marx'ın "parti"ye yüklediği anlam göz önüne alındığında, burada yazdıklarıyla KB'ye destek vermesi ve katılması arasında bir çelişki bulunmuyordu.

İkincisi, *Manifesto* aynı temayla başlar ve biter; komünistlerin "görüşlerini ve niyetlerini" "açıkça" söylemeleri ve "ilan etme"leri gerektiği. Bu, yine Marx partisinin, Fransız Devrimi'nden sonra uzun bir dönem devrimci faaliyetleri karakterize etmiş olan komplocu örgütlenme tarzını reddetme yaklaşımının bir doğrulamasıdır. Belgenin bununla başlayıp bununla bitmesi, bu noktaya verilen önemi göstermektedir.

Üçüncüsü, belge, özellikle 1. bölümünde sadece proletaryanın sınıf mücadelesindeki rolünü ("doğar doğmaz burjuvaziye karşı mücadelesi başlar") tanımlayıp açıklamakla kalmaz, mücadelenin proletarya için *taşıdığı* değeri vurgular. Özellikle aydınlatıcı bir pasajda şöyle der: "Kimi zaman işçiler galip gelir, ama yalnız bir süre için. İşçilerin mücadelelerinin gerçek sonucu hemen o anda elde edilen başarıda değil, işçilerin durmadan genişleyen birliğindedir." Öyleyse, gerçek dünyada, işçi sınıfı gerçekten zafer kazanıp sürdürebilecek mi bakmadan burjuvaziyle kavgaya girer. Daha önemlisi, bu kavga, işçiler için neyin en iyisi olduğunu bildiği iddiasındaki "bir avuç seçilmiş insan"ın varlığından bağımsız olarak gerçekleşir. Proletarya bu kavga aracılığıyla, zaferlerle olduğu kadar yenilgilerle de kendini eğitir. Proetaryanın öz eğitimiyle ilgili bu son derece önemli fikir, "Feurbach Üzerine Tezler"in üçüncüsünü hatırlatır; devrimci pratik ve eğiticilerin eğitilmesi. Yine, Marx'ın Ruge'yle Silezyalı dokumacıların grevi üzerine 1844'teki tartışması akla gelir: "Dünyaya şöyle diyemeyiz: Mücadeleleriniz aptalca, bunları bırakın; hakiki mücadele sloganını size biz vereceğiz." Hem proletaryanın, hem de eğiticilerin eğitimi, gerçek sınıf mücadelesine katılım üzerinden gerçekleşir. *Manifesto* bunu şöyle açıklar: "Komünistlerin teorik önermeleri asla şu ya da bu nizam-ı âlemci tarafından icat edilen ya da keşfedilen düşüncelere, ilkelere dayanmaz. Bu önermeler var olan bir sınıf mücadelesinin, gözlerimizin önünde süreduran bir hareketin fiili ilişkilerinin genel birer ifadesidir, o kadar." Yani, Engels'in Heinzen'le polemiğinde söylediği gibi komünistlerin işçi hareketinin derslerini genelleme ve yayma çabaları ve proletaryanın bu süreç aracılığıyla kendi hareketinin "bilincine" varması, öz eğitimi fikriyle çelişmez. Esas olan, derslerin gerçek hareketten türetilmesi ve bu hareket içinde sınanmasıdır.

Son olarak, yaklaşık kırk sayfalık *Manifesto*'da, somut strateji ve taktikler sunan kısımlar üç sayfa bile tutmaz. Bu da Marx partisinin önceki görüşleriyle, bilhassa ütopyacıların şemalarına yönelik eleştiri ve itirazlarıyla tutarlıdır. Yine, stratejik ve taktik sorunlara uygun cevaplar ancak yaşayan sınıf mücadelesinden çıkarılabilir. Bu, örgütsel sorunlar için de

aynen geçerlidir. Belgenin ikinci yarısında, "proletaryayı hâkim sınıf konumuna getirecek" on maddelik bir "önlemler" listesi yer aldığı halde, birazdan göreceğimiz gibi, Alman devriminin gerçekliği, Marx partisinin, *Manifesto*'nun daha mürekkebi kurumadan yeni bir dizi talep öne sürmesini gerektirdi.

Belgenin final bölümünün son sayfası bu bakımdan özellikle önemlidir, zira burada, partinin "burjuva devriminin arifesinde" Almanya'daki stratejisinin kısa fakat önemli bir özeti verilir.

"Almanya'da Komünist Partisi burjuvazi devrimci bir tutum takınır takınmaz mutlak monarşiye, feodal toprak mülkiyetine ve küçük burjuvaziye karşı burjuvaziyle birlikte mücadele eder.

"Ama burjuvazinin hâkimiyetiyle birlikte getirmek zorunda olduğu toplumsal ve siyasi koşulları Alman işçileri burjuvaziye karşı birer silah olarak çevirebilsinler diye, Almanya'da gerici sınıflar devrildikten sonra burjuvazinin kendisine karşı mücadele derhal başlasın diye burjuvazi ile proletarya arasındaki düşmanca karşıtlık konusunda işçilere olabildiğince açık bir bilinç kazandırmayı bir an olsun ihmal etmezler."

Alman proletaryasının, burjuvazi mutlakiyeti devirmek üzere mücadeleye girişir girişmez onunla ittifak kurmasını ve zaferin ardından "derhal" eski müttefikine karşı mücadeleyi başlatmasını öngören bu genel stratejik perspektif de Marx partisi için yeni değildi.[5] Burada "takınır takınmaz" nitelemesi (ya da orijinalindeki gibi, "takındığı müddetçe"),[6] son derece önemlidir; burjuvaziyle ittifakın ucu açık bir soru olduğu anlamına gelir. Zira, Marx ve Engels'in birçok örnekte fark etmiş olduğu gibi, Alman burjuvazisinin demokratik devrime sadakati tartışmalıydı. Yeni olan, ittifakın "küçük burjuvaziye" de *karşı* olmasıydı. Öte yandan, Engels, *Komünizmin İlkeleri*'nde ve Heinzen'le polemiğinde "kent küçük burjuvazisi"ni proletaryanın demokrasi mücadelesindeki müttefikleri arasına dâhil etmişti. Almanya'da 1848-1849 olaylarının gerçek tarihi, Marx partisinin fiilen Engels'in stratejik çizgisini uygulayacağını açıkça göstermektedir.[7]

---

5 Engels'in *Komünizmin İlkeleri*'nin ilgili kısmı, "Soru 25", bu stratejinin varlık nedenini açıklar.

6 Engels'in 1888'de [Onaylı İngilizce Çeviri'de *-çev.*] yaptığı bu değişiklik oldukça önemlidir ve bu bölümün devamında tartışılacak olan, 1848-1849 Devrimi'nde Alman burjuvazisinin fiilen izlediği çizgiyle alakalıdır.

7 İlginçtir, Engels 1884'te yazdığı bir makalede *Manifesto*'dan bu bölümü aktarırken, şu şekilde çevirmiştir: "Almanya'da Komünist Parti burjuvazi devrimci bir tutum takınır takınmaz mutlak monarşiye, feodal toprak sahiplerine ve *gerikafalılığa* karşı burjuvaziyle birlikte mücadele eder." (c. 26, s. 121) [Vurgu bize ait] "Küçük burjuvazi" yerine "gerikafalılık" [*philistinism -çev.*] diyerek Engels belki de *Manifesto*'nun orijinal dilinde 1848-1849 sürecinde gerçekte yaşananları yansıtacak şekilde bir düzeltme yapmak istemişti. Elbette 1888 tarihli Onaylı İngilizce çevirisinde Engels orijinal dili korumuştur.

Komünist partinin stratejik ittifakına dair son bir nokta. Sıkça belirtildiği gibi, *Manifesto*'da köylülük hakkında neredeyse hiçbir şey söylenmez; söylendiğinde ise olumsuzlayan bir ifade kullanılır.[8] Marx partisinin köylülüğü görmezden geldiği iddiası buraya dayanır. Yine, Engels, yukarıda değindiğimiz gibi, "küçük köylülük"ü proletaryanın müttefikleri arasında sayıyordu.[9] Marx ve Engels'in yaklaşan devrimdeki fiili pratikleri, köylülüğe yönelik -bu konuda *Manifesto*'daki neredeyse mutlak suskunluklarını boşa çıkaran- bir ilgiyi ortaya koyacaktı.

Sonuç olarak, *Manifesto* komünist partiye, eli kulağındaki devrime katılımı için sağlam bir siyasi perspektif sağladı. Partinin önündeki görevler için bir temel hazırlanmasında faydalı olmakla beraber, bu sadece bir çerçeve olabilirdi. Ne yapılması gerektiğini sadece gerçek mücadele belirleyecekti.

Devrim Başlıyor

Marx *Manifesto*'yu tamamlamaktayken, başka bir yerde "proletarya yaklaşan Fransız devrimini tek başına başaracaktır" diye yazıyordu.[10] Engels de aynı günlerde, Fransız burjuvazisi için "hesaplaşma günü"nün yaklaşmakta olduğunu söylüyordu.[11] Burjuva devriminin gündemde olduğu Almanya'dakinden farklı olarak, 1830 devriminden bu yana burjuvazinin iktidarda olduğu Fransa'da proletaryanın devrimde burjuvazinin karşısına çıkacağını savunuyorlardı. Öngörüleri bir ay geçmeden gerçek hareket içerisinde sınanacaktı.

---

8 Draper, *Manifesto*'daki sıkça alıntılanan "kır hayatının ahmaklığı" ibaresinin aslında bir yanlış çeviri olduğunu ikna edici bir şekilde savunur (*The Annotated Communist Manifesto* [Berkeley: Center for Socialist Histroy, 1984], s. 110-11). Buna göre, "kır hayatının gözlerden ırak yalıtılmışlığı" daha doğru bir çeviri olacaktır. [Yararlandığımız Nail Satlıgan çevirisinde bu ibare "kır hayatının yalıtılmışlığı" şeklindedir (*Manifesto*, s. 26). -*çev.*] Köylülüğe dair bu suskunluğun en dikkat çekici istisnası, komünistlerin Polonya'da "toprak devrimini ulusal kurtuluşun koşulu yapan" partiyi desteklemeleri ile ilgili ifadedir. Marx ve Engels, *Manifesto*'nun yayınlanmak üzere olduğu günlerde yaptıkları konuşmalarda, Polonya'nın ulusal kurtuluşunun köylülüğü harekete geçirecek bir köklü toprak reformuna bağlı olduğunu söylüyorlardı.

9 Marx *Manifesto*'yu tamamlamak üzereyken, Engels, İsviçre'deki siyasi durum üzerine bir yazısında, ülkede köylülüğün bugüne kadar burjuvazinin peşinden gitmiş olduğuna değinerek, şöyle devam ediyordu: "[Köylüler] burjuvazi gibi mülk sahibidir ve şimdilik çıkarları burjuvazinin çıkarlarıyla hemen hemen aynıdır." Bu geçici ittifaka dairse, "gün gelecek, köylülüğün soyulup yoksul düşürülen kesimi, o zaman daha da gelişmiş olacak olan proletaryayla birleşip, burjuvaziye savaş ilan edecektir ..." (c. 6, s. 525) diyordu. Dolayısıyla, tarihsel materyalist görüşü kuşanan Marx partisi, yaklaşan Alman devriminde köylülüğü kazanmaya çalışmak için gereken teorik donanıma sahipti.

10 c. 6, s. 468

11 c. 6, s. 472

Brüksel ve Paris'te Komünist Birlik

Marx ve Engels, devrime hazırlık çalışmalarının bir parçası olarak, Brüksel ve Paris'teki demokratik harekete aktif şekilde katıldılar. Genel olarak, "demokrasi", siyasi ve toplumsal reform savunucularını kapsıyordu; birincisi cumhuriyetçilikle tanımlanırken, ikincisinin neyi getireceği konusunda daha az uzlaşma vardı. Marx partisinin stratejisi, demokrasi güçleri arasında bir proleter kanat oluşturmaktı. Marx bu amaçla, 1847 sonlarında KB kongresinin hemen ardından, AİED'de ekonomi politik üzerine, bilhassa ücret konusuna odaklanan dersler vermeye başladı. Bunu Demokratik Dernek'te serbest ticaret başlığındaki konferanslar izledi. Her iki konuşma dizisini de yayınlayıp daha geniş kesimlere ulaştırmayı planlıyorlardı. Marx'ın "Serbest Ticaret Üzerine Konuşma"sı bir broşür halinde Şubat Devrimi'nden yaklaşık üç hafta önce çıktı. Devrim nedeniyle basılması geciken ücret konulu konuşmalar ise ertesi yıl *Ücretli Emek ve Sermaye* başlığıyla dizi halinde yayınlanacaktı.

Dersler, birden çok sınıfı kapsayan demokratik hareket içerisindeki komünist işçileri, proletarya ile burjuvazi arasındaki uzlaşmaz sınıf farklılığını izah eden bilimsel tezlerle donatmayı amaçlıyordu. Bu en temel meselede berrak bir bilince sahip olmak proletaryanın bütünü için bir zaruretti. Alman komünistleri, burjuva demokratik devrim kavgasında proletarya dışındaki güçlerle kurmak zorunda oldukları ittifaklarla ilgili hiçbir yanılsama taşımamalıydı.

Engels, Paris'te KB içerisinde karşılaştığı, yukarıda değinilen sorunlara rağmen, Fransız demokratik hareketinin birçok önderiyle bağ kurmayı başardı; bunlardan bazıları kısa süre sonra devrimci hükümetin üyeleri olacaktı. Geçici hükümette bakan olan ve Marx partisine hayati yardımlarda bulunan Ferdinand Flocon da bunlardan biriydi. Ne var ki bundan önce, devrimin soluğunu ensesinde hisseden Louis Philippe hükümeti Engels'i Paris'ten ayrılmak zorunda bıraktı; Engels de vakit kaybetmeden Brüksel'e, Marx'ın yanına gitti.

22 Şubatta Paris sokaklarında çatışmalar ve barikatlar görülmeye başladı. İki gün içinde Louis Philippe tahttan çekildi ve geçici hükümet kuruldu. Şubat Devrimi, 1848'in ilk dört ayında Avrupa çapında buna benzer elli ayaklanmanın fitilini ateşlemiş oldu. Brüksel'deki demokratik hareket de Paris'teki olaylarla birlikte kaynamaya başladı. Fransa'daki gelişmeleri uzun zamandır beklemekte olan Marx partisi, Belçika'nın devrimci nabzını hızlandırmak için var gücüyle eyleme geçti. Londra'daki KB Merkez Yönetimi devrimci inisiyatifin artık Kıta Avrupa'sına geçtiğini kavrayarak, Brüksel'e taşınmaya karar verdi. Marx

Merkez Yönetim'e başkan seçildi, Schapper sekreter, Engels de yedi üyeden biriydi. KB, Demokratik Dernek üzerinden çalışarak, Brüksel kent hükümetine, daha çok "orta sınıf" unsurlardan oluşan sivil muhafızlara ilaveten, "toplumsal huzuru" korumanın bir yolu olarak "işçi sınıfı"nın da silahlandırılması önerisinde bulundu. Paris'teki olayların benzerinden korkan hükümet, Belçika'da 1830 burjuva demokratik devriminin mirası olan sivil muhafızları harekete geçirerek bu tür bir çatışmayı önlemeye çalışıyordu. Dernek'in önergesi, burjuvazinin silahlanma tekelini sınırlamaya dönük gayet bilinçli bir girişimdi. Yetkili makamlar öneriyi reddetmiş olsa da, Marx'ın daha da ileri giderek, işçileri silahlandırmaya başlamak üzere, kendisine kısa süre önce intikal eden mirastan para bağışında bulunduğunu gösteren kanıtlar vardır; böyle bir adıma ne kadar önem verdiğinin işaretidir bu.[12] Kızıl suçlamaları ve Alman mültecilere düşmanlık birleşince, hükümetin kısa ve zorbalığa kaçan bir tutukluluğun ardından Marx'ı ailesiyle birlikte sınır dışı etmesi zor olmadı. Marx'lar tam Brüksel'i terk etmeye hazırlanırken, Flocon'dan onları Paris'e çağıran bir davet aldılar. "Özgür Fransa size kapılarını açmaktadır"[13] diyen çağrı, 1845'te Marx'ı Paris'ten kovan düzenin tepetaklak oluşunun kanıtıydı.

Marx Brüksel'den ayrılmadan hemen önce, Merkez Yönetim son bir toplantı yaptı. Belçika'daki siyasi durum çalışmasını imkânsız hale getirdiğinden ve "şu anda tüm devrimci hareketin merkezi "Paris" olduğundan, Fransız başkentine taşınmayı kararlaştırdı. Ayrıca "Birlik üyesi Karl Marx'a Birlik'in bütün işlerinin geçici merkezi idaresinde yeni kurulan Merkez Yönetim'e ve gelecek kongreye karşı sorumlu olmak üzere tam karar yetkisi" verdi.[14] Bu son derece önemli karar, Marx partisinin Birlik içerisinde altı ayda devasa bir otorite kazandığını belgeliyordu.

Alman Devrimine Hazırlık

Marx 5 Martta Paris'e varır varmaz, Komünist Birlik'i yeniden örgütlemek üzere çalışmaya koyuldu. Yeniden kuruluş hayati önemdeydi, zira Paris'teki rakip bir Alman sürgünleri grubu, Fransız devrimini askerî bir sefer yoluyla Almanya'ya ihraç etmeye hazırlanıyordu. Marx bu planlara şiddetle karşı çıktı. Fransız topraklarından Fransız hükümetinin aleni desteğiyle uluorta yapılacak böyle bir müdahale, Alman karşı-devriminin ekmeğine yağ sürmekten başka bir şey olmayacaktı. Marx

12 Bunun en büyük kanıtı, Jenny Marx'ın anılarında yer alır (Felix, s. 249-50).

13 c. 6, s. 649

14 c. 6, s. 651

bunun yerine, atılacak her adımın cümle aleme bu kadar duyurulmadan ve Almanya'da işçi örgütleri oluşturmak yoluyla hazırlanması gerektiğini savundu.[15] Dahası, Şubat Devrimi Fransa'da burjuvazi ile proletarya arasında yaşanacak asıl mücadelenin sadece peşrev faslıydı; bu faslın sonucu Avrupa'nın geri kalanı için belirleyici olacaktı.

Marx'ın girişimin arkasındakileri maceradan vazgeçirme çabaları başarısız oldu.[16] Olayı örgütleyenlerden biri de Rus sürgün Mihayil Bakunin'di. Bu, Marx ile Bakunin arasındaki uzun bir siyasi ayrımlar dizisinin ilk adımı olacaktı. Sefer, tam da Marx'ın tahmin ettiği gibi, Ren'i geçtikten sonra daha örgütlü ve iyi silahlanmış Alman ordusu tarafından 1 Nisanda bozguna uğratılarak fiyaskoyla sonuçlandı. Marx partisinin çizgisi, rakip bir çizgiyle ilk kez bir devrimci durum içinde sınanmıştı. Sonraki gelişmeler, bu devrimci sınavdan, bayrağını zaferle dalgalandırarak değilse bile, en azından yere düşürmeden geçtiğini ortaya koyacaktı.

Marx ve Engels'in silahlı lejyona yönelik eleştirilerinden çıkan önemli bir ders daha vardır. Sınıf mücadelesini başlatma aceleciliğiyle etnik ya da ulusal sorunu ihmal ettikleri şeklindeki yaygın iddianın aksine, sözü edilen silahlı müdahaleye karşı çıkmaları, milliyetçi hassasiyetleri çok iyi anlamış olduklarını göstermektedir. Napolyon savaşlarının mirası olarak kıtanın birçok bölgesinde ortaya çıkan (çoğunlukla doğuş halindeki) milliyetçi muhalefet, Marx ve Engels'e Fransa'dan herhangi bir devrim "ihraç etme" girişiminin tam tersi bir sonuç doğuracağını öğretmişti; gericilik bunu devrimci mücadelelerin altını oymak için kullanacak, karşı-devrim proletarya enternasyonalizminin karşısına milliyetçiliği çıkarma imkânı bulacaktı. KB militanlarının, başarısız müdahalenin ardından kentte o güne kadar devrimci hareketi aktif şekilde destekleyen güçlerin sağın etkisinde savunmacı çizgiye çekildiklerini bildirdiği Köln'de bu durum her yerden daha belirgindi.[17] Marx ve Engels'in yaptığı asla milliyetçiliği görmezden gelmek değil, tersine, gerçekte sınıf sorununa varan bir devrimci

15 Nicolaievsky ve Maenchen-Helfen, s. 159-60. Bilginin kaynağı, Marx partisiyle yakın ilişkideki bir KB üyesi olan Sebastian Seiler'in yaklaşık bir yıl sonraki anlatımlarıdır. Görünen o ki, Marx'ın Paris'teki uzun sürmeyen konukluğu sırasındaki stratejisine dair mevcut tek kaynak budur. Buna göre, sonunda Almanya'ya dönüşleri, sürgün topluluğunda Almanya'daki ayaklanmalara katılma çağrılarının giderek ayyuka çıkması karşısında atılmış taktik bir adımdı. Marx ve Engels muhtemelen, eğer sürgünler ne yapıp edip Almanya'ya döneceklerse partilerinin en azından, silahlı seferle ilgili doğrulanan öngörülerindeki gibi bir fiyaskoyu önlemek için onlara önderlik etmesi gerektiğini düşünmüş olmalıydılar.

16 Hammen, s. 200-1'de gelişmelerle ilgili faydalı ayrıntılar yer almaktadır. Jenny Marx, Marx partisinin bir üyesi olarak, silahlı müdahalenin KB ve onun açık yüzü olan Alman İşçi Kulübü'nün gayretleriyle karıştırılmamasını sağlamak amacıyla Almanya'daki bağlantıları üzerinden müdahale aleyhine çalışmalarda bulunmuştu (c. 38, s. 539-40).

17 Nicolaievsky ve Maenchen-Helfen, s. 167-68

rota çizmek için milliyetçilik gerçekliğini kabul etmekti. Bu çerçevede, Alman sürgünlerin dönüşü için bir alternatif plan çıkardılar; ulusal sorun için de sayısız örnekte aynı yola başvuracaklardı.

Paris'te Birlik şubelerinin yeniden örgütlenmesinden başka, örgütün açık yüzü olarak bir "Alman İşçi Kulübü" kuruldu. Yeniden birleştirilen KB bölge örgütünün başkanı olarak seçilen Marx, kulüp için bir tüzük taslağı hazırladı. Şubat Devrimi'nden beri ülkede pretesto ve gösteriler gündelik olaylar haline gelmişti; bu ortamda örgütün daha disiplinli bir şekilde çalışmaya başlaması, KB üye ve destekçilerinin Almanya'ya dönme hazırlıklarının bir işaretiydi.[18] Mesela, talihsiz silahlı müdahalenin örgütlenmesine karışan üyeler ihraç edildi. Marx bu bağlamda Engels'e, Brüksel KHK kurucularından Gigot'yu, eğer Brüksel KB içerisinde "faaliyet belirtisi göstermeye başlamazsa ... kov"masını tavsiye ediyordu. "Arkadaş tam şu anda daha enerjik olmak zorunda."[19] Marx açıkça, "faaliyet"in Birlik üyeliğinin şartı olduğuna inanıyordu, bilhassa bir devrimci duruma girilirken. Ayrıca, muhtemelen kendilerini Alman milliyetçiliğinin siyah-kırmızı-sarı renklerini benimseyen silahlı sefer katılımcılarından ayırmak için KB, Marx'ın "tüm Birlik üyeleri *kızıl* bir kurdela takar" şeklindeki önergesini kabul etti. Yine, Marx'ın tüm üyelerin isim ve adreslerini örgüte bildirmesi önerisi de kabul edildi. Bunlara ek olarak, eğitim faaliyetlerine başlandı. Londra KB, kendisinden istenen bin adet *Manifesto* nüshasını eğitim ve propaganda çalışmaları için Paris örgütüne gönderdi.

Almanya'daki gelişmeler, Paris'teki hazırlıkları haklı çıkarıyordu. Örnek olarak, 3 Martta KB militanları Köln'de temel demokratik haklar talebiyle beş bin işçi ve zanaatçının katıldığı bir gösteri düzenledi.[20] Diğer kentlerde olduğu gibi burada da rejim, çok kararlı değilse de, kaba kuvvetle karşılık vermeye başlıyordu. Engels, Marx'a şöyle yazıyordu: "Keşke IV. Friedrich Wilhelm [tahttaki Prusya kralı] [taleplerimize *-çev.*] ayak direse! O zaman tümü kazanılır ve birkaç ay içinde Alman Devrimi'ni yapmış oluruz." Fakat uzun zamandır beklenen Alman isyanlarının birkaç hafta içinde, 18 Martta başlayacağı ne Marx'ın ne de Engels'in aklına gelirdi. İsyanların kıvılcımını çakan, Avusturya İmparatorluğu'nun başkenti Viyana'da birkaç gün önce çıkan ayaklanma oldu. Burada İmparator Ferdinand, protestocuların bazı taleplerini kabul etmek zorunda kaldı

18 Engels'in yeni üye kabul şartları üzerine 1848 Mart ortalarındaki kısa tartışmasına bakınız (c. 38, s. 163-64).

19 c. 38, s. 162

20 c. 38, s. 594. Engels'in protestonun "korkunç aptalca" (s. 159) örgütlendiği şeklindeki eleştirileri, kısa süre sonra Marx partisi ile gösteriyi örgütleyenler arasında yaşanacak sert tartışmaların habercisiydi.

ve Avrupa gericiliğinin mimarı Kont Metternich sürgüne gönderildi. Berlin'de de iki gün süren barikat savaşının ardından IV. Friedrich göstericilerin taleplerine boyun eğdi ve bir anayasa yapmayı kabul etti, ancak özellikle bir tarih vermedi.

Manifesto'ya Zorunlu Bir Ek

Birlik'in faaliyetleri yeni bir ivme kazanmıştı; Almanya'ya dönüş artık sadece bir zaman meselesiydi. Birkaç günlük bir gecikmenin ardından Engels de yoldaşına yardım etmek üzere Paris'e geldi. Kilit konumdaki programatik görev, *Manifesto*'daki stratejik çizgiyi Almanya'daki yeni durumu gözeterek somutlamaktı. Engels'in Paris'e vardığı gün Marx'ın yazmaya başladığı taslak, Merkez Yönetim'de tartışıldıktan sonra "Komünist Parti'nin Almanya'daki Talepleri" başlığıyla kabul edildi. On yedi talep tek sayfalık bir ilan şeklinde -anlaşıldığı kadarıyla masrafı Marx'ın cebinden karşılanarak-[21] basılıp, *Manifesto*'yla birlikte dağıtıldı. Nisan başı itibarıyla KB, talepleri bir dizi Alman demokrat gazetesinde yayınlatmayı başarmış bulunuyordu.[22] Liste Alman devrimi süresince çoğaltılıp yaygın bir şekilde dağıtıldı. Kampanya öyle etkiliydi ki, ayaklanmalar sırasında Alman halkı muhtemelen "Talepler"i *Manifesto*'dan daha fazla duymuştu.

"Talepler", *Manifesto*'nun tartışmalı bıraktığı "halk" ittifakını pekiştiriyordu. Belirli talepler sıralandıktan sonra, bunların hangi kesimlere yönelik olduğu açıklanıyordu: "Bu talepleri bütün güçleriyle desteklemek Alman proletaryasının, küçük burjuvazisinin ve küçük köylülerinin çıkarınadır."[23] *Manifesto*'da küçük burjuvazi karşı cepheye yerleştirilirken, bu yeni programatik belge bu sınıfı *Komünizmin İlkeleri*'nde ve Heinzen'e karşı polemiklerde olduğu gibi, ittifak saflarına dâhil ediyordu. "Talepler" esasen, burjuva demokratik devrime dair aşırı sol bir pozisyonun ifadesiydi.[24] İlk dört maddede genel oy hakkına dayalı bir birleşik Alman cumhuriyeti, "işçilerin ... Alman parlamentosunda yer alabilmesini" sağlamak için üyelerine maaş bağlanan bir yasama organı ve "halkın genel silahlanması" talep ediliyordu. Birleşik Alman cumhuriyeti talebi *Manifesto*'da ifade edilen "Hiç kuşkusuz her bir ülkenin proletaryası önce kendi burjuvazisiyle hesaplaşmak zorundadır" görüşüyle tutarlıydı.

---

21 David McLellan, *Karl Marx: His Life and Thought* (New York: Harper and Row. 1973), s. 194.

22 "Talepler" için c. 7, s. 3-4'e, yayınlanması ve çoğaltılması ile ilgili ayrıntılar için s. 601-2'ye bakınız.

23 A.g.y., s. 4

24 Gilbert, s. 161-65'te "Talepler"deki diğer belirlemeler üzerine faydalı bir tartışma ve eleştiri yer alır.

Cumhuriyet idaresi altında birleşik bir Almanya, proletaryaya Alman burjuvazisiyle "hesaplaşmak" için en elverişli zemini sunacaktı.

Altı ila dokuzuncu maddelerde "bugüne kadar küçük köylülerin ve kiracı çiftçilerin sırtına bindirilen komünal ve diğer yüklerin, devlet harcamalarını karşılamak üzere ayrılan kaynakları kısmaksızın ve üretimi tehlikeye sokmaksızın azaltılması" talep ediliyordu; bu, Marx partisinin köylü sorunu üzerine ilk programatik açıklamasıydı. On yedi talep arasında 1.-4. ve 6.-9. maddeler, *Manifesto*'da sıralanan "proletaryayı egemen sınıf konumuna yükseltmek," yani proleter ya da sosyalist devrime ilerlemek amacını taşıyan on "önlem"den farklı olarak, Alman devriminin özgül görevlerini ifade ediyordu. Söz konusu talepler ile *Manifesto*'daki önlemler, burjuva ve sosyalist devrimler arasındaki son derece önemli ayrımı somutlamaktaydı, ki bu ayrım kısa süre sonra hayati bir önem kazanacaktı.

KB, programatik hazırlıkların yanı sıra, Almanya'ya dönüş için bir dizi örgütsel tedbir aldı. Merkez Yönetim –silahlı sefer girişiminden farklı olarak– yaygara koparmadan, çeşitli bölgelere duruma dair keşif yapmak ve siyasi ortamı yoklamak üzere görevliler yollamaya başladı. Marx ekibi Almanya'da bir parti gazetesi yayınlamak için de kolları sıvadı. Flocon'un bu girişime parasal destekte bulunma önerisini geri çevirmeleri dikkat çekicidir. Aslında yardıma ihtiyaçları olmakla birlikte, o günlerde, Şubat Devrimi'nden iki ay kadar sonra, Marx ve Engels'in geçici hükümetteki Flocon gibi küçük burjuva radikallerinin kararlılığından şüphe etmeye başlamış olduklarını ve onlara herhangi bir şekilde borçlu olmak istemediklerini gösteren kanıtlar bulunmaktadır.[25]

1 Nisanda KB taraftarlarından oluşan üç yüz ila dört yüz kişilik ilk grup, Almanya'ya dönmek üzere yola koyulmuştu. Parti içi yazışmalar, Marx'ın bu girişimin finansmanına, kendisine bir süre önce miras kalan para ile katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bir hafta içinde Marx, Engels ve diğer bazı Merkez Yönetim üyeleri Paris'i terk ettiler. Yaklaşık iki hafta sonra hepsi de planlandığı gibi Almanya'daki çeşitli noktalara ulaşmıştı.

25 Droper, *Chronicle*, s. 31. Ayrıca bkz. McLellan, s. 193. Alman sürgünlerin Marx partisinin şiddetle karşı çıktığı talihsiz silahlı müdahalesini büyük bir memnuniyetle finanse eden de bu aynı hükümetti. Marx ve Engels'in muhtemelen fark etmiş oldukları gibi, hükümetin derdi devrimci enternasyonalizm falan değil, en keskin gözlü yorumcuların yaklaştığını gördüğü çatışmada kısa süre sonra karşı karşıya geleceği kendi proletaryasının potansiyel müttefiklerini başından atmaktı. (bkz. Nicolaievsky ve Maenchen-Helfen, (s. 156-62). Bernard Moss'un "Marx and Engels on French Social Democracy: Historians or Revolutionaries?" başlıklı makalesinde (*Journal of the History of Ideas*, [1985]) reformistler adına apolojisi, Marx ve Engels'in bu kesime karşı güvensizliğini açıklarken bu çok önemli gerçeği görmezden gelmektedir.

Almanya'ya Dönüş

Marx partisinin KB Aralık kongresinin ardından Brüksel'de ve -belki daha düşük bir ölçekle- Paris'te izlediği strateji, demokratik hareketin gelişimini desteklemek ve bünyesinde bir işçi bileşeni oluşturmaktı. İşçi bileşeni içerisinde ise siyasi doğrultuyu verecek bir komünist eğilim, yani KB eğilimi yaratma perspektifi vardı. Ne var ki, Almanya'ya dönünce bu iki yönlü stratejide belirgin bir vurgu değişikliği yapılacaktı.

KB tarafından büyük gruplardan önce Almanya'ya yollanan görevliler, Almanya'nın tüm eyaletlerindeki işçileri birleştirecek bir derneğin temellerini atmaya çalışmıştı. 5 Nisanda Mainz kentinde iki KB yöneticisi, bu amaçla bir çağrı yayınladı. "İşçiler, Kardeşler" seslenişiyle başlayan bildiri, işçileri eğer ellerini çabuk tutup harekete geçmezlerse, yine "bir avuç adam" tarafından "aldatılacakları" konusunda uyarıyordu. Bu nedenle işçiler, ülke çapında örgütlenmek zorundaydılar. "Alman Parlamentosu'na işçi sınıfından temsilciler aday gösterilmeli ve seçilmeli, çıkarlarımızı korumak için gereken bütün önlemler alınmalı" idi.[26] Çağrıda Mainz'in bu girişimin örgütlenme merkezi olması öneriliyordu. Marx ve Engels, Köln'e giderken KB üyeleriyle bu çağrı ile ilgili olarak o güne değin kaydedilen ilerlemeleri tartışmak üzere kente uğradılar. Almanya'ya dönüşlerinde stratejileri, Alman proletaryasının, Prusya despotluğunu devirmek ve burjuva devrimini gerçekleştirmek için gereken sınıflar ittifakı içerisinde kendi çıkarlarını savunmak için olabilecek en güçlü konumu kazanmasını sağlamak amacıyla, en ileri örneği İngiltere'de görülen bağımsız siyasi eylemini geliştirmekti.

Diğer KB yöneticileri ve üyeleri Almanya'nın çeşitli kentlerine dönerken, Marx ve Engels karargâhlarını Berlin'de değil, en sanayileşmiş eyaletin en büyük kentinde, Köln'de kurmaya karar verdiler. Berlin, Prusya İmparatorluğu'nun başkenti olmasına rağmen, onlara göre "ne Almanya ne de özel olarak Renanya için Paris rolünde" idi. Köln, Alman sanayisinin merkeziyken, Berlin "bir metropol" bile değildi, sadece "saltanat makamı'nın bulunduğu yer", yani feodal Almanya'nın başkentiydi. Ayrıca, Renanya'da Napolyon devrinden kalma, jüri yargılaması gibi bazı yasal uygulamaların hâlâ varlığını sürdürüyor olması da Prusya makamlarının Berlin'de hâkim olan türden keyfi yönetimlerinden bir derecede korunmayı sağlıyordu. Yine, Marx'ın dört yıl önceki *RZ* editörlüğü göz önüne alındığında, "parti organı" olacak bir gazetenin Renanya

26 c. 7, s. 535

başkentinde kurulabilmesi daha mümkün görünüyordu. Gerçekten de, yerel burjuvaziyle yapılan görüşmelerin ardından *Neue Rheinische Zeitung*, Yeni Ren Gazetesi (*NRZ*), Marx partisinin dönüşünden yaklaşık altı hafta sonra, 1 Haziran 1848'de yayınlanmaya başladı.

Ren burjuvazisi ve eyalet yönetimi, siyasi şöhretleri kendilerinden önce -daha çok yazıları üzerinden- gelen Marx ve Engels'in dönüşünü korkuyla karışık bir heyecanla karşıladı. Engels, yeni gazeteye mali destek arayışının sonuçsuz kaldığı, kendi memleketi olan Barmen'deki burjuvaziye dair kâhince bir gözlemde bulunuyordu: "[B]uradaki radikal burjuvazi bile bizi gelecekteki düşmanları olarak görüyor ve çok kısa bir süre sonra kendilerine çevireceğimiz silahları elimize vermeye hiç niyetleri yok."[27] Yerel burjuvazinin biraz daha kendine güvenli olduğu Köln'de Marx partisine yaklaşımları ise öldüresiye kucaklamak şeklindeydi. Böylece içlerinden bir kısmı, şüphesiz Marx-Engels ekibini kendi siyasi amaçları doğrultusunda kullanmak için, editoryal çizgisi teoride burjuvazinin açıkça bilinen siyasetiyle uyumlu olacak olan gazeteye para yatırdı. Barmen burjuvazisi Marx-Engels ekibinin, *Manifesto*'da ve başka yerlerde zaten açıkça ilan etmiş olduğu gibi, burjuvazinin çıkarlarına hizmet etmek gibi bir niyeti olmadığını doğru bir şekilde görmüştü. Renanya'nın en önde gelen sanayicilerinden ve eski *RZ*'nin büyük ortaklarından Ludolf Camphausen ise daha farklı bir yöntem benimsiyordu. Berlin'deki Mart Devrimi sonucunda Camphausen Prusya'nın ilk başbakanı olmuştu. Pek de ince sayılamayacak bir hamleyle, Marx'a hükümetinde bir koltuk önerdi.[28] Teklifin kibarca fakat derhal geri çevrildiğini söylemeye bile gerek yok. Bu arada perde arkasında, kentin polis müfettişi, Prusya vatandaşlığını yenileme başvurusuyla ilgili olarak "siyasi olarak güvenilmez Dr. Karl Marx" diye rapor düzenliyordu. Hükümet başvuruyu bir yıldan fazla oyalayarak, bunu Marx'ın siyasi faaliyetlerini kısıtlamak için kullanmaya çalıştı, ancak başarılı olamadı.

İşçi Stratejisi: Marx Gottschalk'a Karşı

Marx ve Engels'in 11 Nisanda ulaştıkları Köln, kısmen yukarıda sözü edilen yığınsal 3 Mart gösterisinin de etkisiyle, son derece politize olmuş bir kentti. Dönüşlerinden iki gün sonra, 1847 sonbaharından bu yana kentteki KB yöneticilerinden ve gösteriyi örgütleyenlerden biri olan Andreas Gottschalk, bir işçi derneği kurmak üzere toplantı çağrısı yaptı.

---

27 c. 38, s. 172

28 Draper, *Chronicle*, s. 32, ve Hammen, s. 255. Camphausen'in içinden geldiği ve siyaseti üzerinde izleri bulunabilecek olan Köln iş çevreleri ile ilgili siyasi ve tarihi bağlamda faydalı bir tartışma için, bkz. J. M. Diefendorf, *Businessman and Politics in the Rhineland, 1789-1834* (1980).

Çağrı öyle başarılı oldu ki, birkaç hafta içinde beş binden fazla işçi yeni kurulan Köln İşçi Derneği'ne katıldı.

"Haziran sonunda üye sayısı neredeyse 8 bine [kentin kayıtlı seçmen sayısının üçte biri] yükselmişti. Bütün toplantılarında Gürzenich Haus [salonu] tıklım tıklım doluyordu. Kızıl bayraklarla süslü platformun karşısında oturan kaba mintanlı işçiler göğüslerine kızıl kuşaklar bağlıyor, bazıları da kızıl Jakoben başlıkları takıyordu. Dinleyiciler arasında pek çok kadın vardı, çoğu da yaygın işsizlikten en kötü etkilenen okuma yazma bilmeyen işçiler, hamallar ve gemicilerdi."[29]

Görünürde Gottschalk'ın girişimi tam da KB önderliğinin Mainz bildirisi aracılığıyla yapmaya çalıştığı şeydi. Ne var ki, işçi örgütlenmesine yaklaşımının "Talepler"in çizgisiyle giderek daha fazla çeliştiği açığa çıkmakta gecikmedi. KB stratejisi, belirttiğimiz gibi, demokratik hareketi geliştirmek ve bünyesinde bir proleter kanat oluşturmaktı; yani burjuva demokratik devrimi gerçekleştirmek için "halk ittifakı"nı kurmaktı. Ancak, Gottschalk'a göreyse, Köln İşçi Derneği demokratik hareketin inşasına karşı kurulmuştu. "Belirgin bir programa sahip olmamakla beraber, demokrasiye kent meclisindeki ilk konuşmasında şöyle diyecek kadar eleştirel bakıyordu: 'Burada herkes halkın temsilcisi olduğundan, ben halk adına gelmedim; hayır, sizlere sadece çalışan nüfus adına sesleniyorum'."[30] Dolayısıyla, Gottschalk'a göre sadece işçiler, "çalışan nüfus" önemliydi; Marx ve Engels'in "halk ittifakı"nın diğer bileşenleri değil.

KB önderliği ile Gottschalk arasında başka farklılıklar da belirdi. "Talepler" birinci maddede tereddütsüz bir "cumhuriyet" çağrısında bulunurken, Gottschalk burjuvaziyi korkutacağı gerekçesiyle –ki bu doğruydu– burada duraksıyordu. Cumhuriyet talebinin yerine, tıpkı Camphausen hükümeti gibi, bir meşruti monarşiden yana çıkmaya başladı. KB önderliği ise böyle bir siyasi sisteme karşı var gücüyle mücadele ediyordu. Bir başka sorun da yaklaşan Tüm Almanya Frankfurt Parlamentosu ve Prusya kurucu meclisi seçimleriydi; ikisi de Mart Devrimi'nin somut kazanımlarındandı. İşçiler sadece seçmenleri belirlemek üzere oy kullanarak seçime dolaylı şekilde katılabileceğinden, Gottschalk seçimlerin boykot edilmesini savunuyordu. Yine, Marx, Engels ve KB'nin diğer önderleri böyle bir taktiğe karşıydılar.

Büyüyen anlaşmazlığın özünde Gottschalk'ın Birlik'in temel çizgisi olan, Almanya'da burjuva devriminin gündemde olduğu ve bütün taktik yaklaşımların buna tabi olması gerektiği tezine katılmaması yatıyordu.

29 Nicolaievsky ve Maenchen-Helfen, s. 168-69

30 Riazonov, *Karl Marx and Frederick Engels*, s. 88

Bu çizgiye göre bütün enerji, işçilerle birlikte küçük burjuvazi ve küçük köylülüğün ittifakına dayalı olarak burjuva demokrasisi için mücadeleye odaklanmalıydı. Marx-Engels ikilisinin uzun zaman önce söylediği gibi, yalnızca bu mücadelenin zaferi üzerine toplumsal sorun gündeme yerleştirilebilirdi. Ancak siyasi devrim işçi sınıfına bir sosyalist devrim için hazırlanmak ve bunu gerçekleştirmek için gereken sınıf bilincinin gelişeceği zemini sağlayabilirdi.

Gottschalk'ın yaklaşımı, Marx ve Engels'in iki yıl önce Köttgen'e yazdıkları mektubun hamişindeki tavsiyelerini hatırlatır. O zaman mesele, işçilerin sadece işçilerden imza toplayarak basın özgürlüğü için dilekçe verip vermeyecekleriydi. Burada komünistlerin inisiyatifiyle işçiler ile burjuvazinin ortak bir dilekçe girişiminin değerlendirilmesini tavsiye ediyorlardı. İşçi sınıfı açısından bunu tek başına yapmak sekterlik olacaktı, daha da önemlisi, demokrasinin gerçekten kurulmasını zorlaştıracaktı. Başka bir ifadeyle, Gottschalk'ın stratejisi işçi hareketini demokrasi kavgası yolundan çıkararak, bu hakkı bedavadan burjuvaziye, Marx ve Engels'in daha o zaman söylediği gibi demokrasi konusunda giderek daha kararsız hale gelen burjuvaziye teslim ediyordu. Dolayısıyla, Gottschalk'ın meşruti monarşiyi desteklemesi şaşırtıcı değildi. Alman proletaryasının iktidarı alabilecek güçte olmadığı bilindiğine göre, işçilerle küçük burjuva demokratları arasında bir ittifaka karşı çıkınca, yüzünü aydın bir krala, ya da kendi ifadesiyle "sosyal monarşi"ye dönmekten başka alternatifi kalmıyordu.[31]

İşçi sınıfının burjuva demokratik güçlerle ittifakına soğuk bakan tek KB üyesi Gottschalk değildi. Bir dönem Paris'te KB içerisindeki Hakiki Sosyalist eğilime karşı Engels'le işbirliği yaptıktan sonra, tekrar Belin'e dönmüş olan Stephen Born da ittifaka şüpheyle bakmaya başlamıştı. Komünizmle arasında açılan mesafe ve işçi sınıfı dışındaki meselelere karşı giderek sekterleşen bir işçi hareketi yaratma vurgusu da bu durumu derinleştiriyordu. Born'un kurduğu ve çoğu kez ilk genel Alman işçi derneği olarak kabul edilen örgüt, "gözde mesleklerde örgütlenmişti. ...

31 Gottschalk'ın bu terimi ne şekilde kullandığı hakkında bkz. Draper, *KMTR*, c. 2, s. 207-8. P.H. Nayes'in *Organization and Revolution: Working-Class Associations in the German Revolutions of 1848-1849* (Princeton: Princeton University Press, 1966) adlı kitabının başlıca tezlerinden biri, Marx ve Engels'in işçi hareketine önderlik etmeyi başaramadığı şeklindedir. Noyes'in atladığı nokta şudur ki, Marx ve Engels'in işçi sınıfına yönelik bir stratejileri aslında vardı, fakat bu strateji küçük burjuvazi ve küçük köylülükle ittifak halindeki işçi sınıfına yönelikti. Gottschalk'ın aksine, böylesi bir ittifak aracılığıyla, yani burjuva demokratik devrim için mücadele yoluyla, işçi sınıfının kendi çıkarlarını ilerletmek için daha iyi bir konum kazanacağını anlamışlardı. Noyes'in argümanının daha yakın tarihli bir yorumu için, bkz. Jonathan Sperber, *Rhineland Radicals: The Democratic Movement and the Revolution of 1848-1849* (Princeton: Princeton University Press, 1991).

Siyaset ve devrimden ziyade, işçilerin maddi refahını iyileştirmek için acil eylemlerle ilgileniyordu."[32] Örgütün gazetesi sadece köylüleri değil, tarım işçilerini de yok sayıyor ve "dış politikayla pek ilgilenmiyordu ... yabancılara, dış üretim ve dış rekabete karşı bir düşmanlık, ve hiç de sır olmayan bir antisemitizm [güdüyordu]."[33] Bu tam da Marx ve Engels'in halk ittifakı için mücadelede karşı çıktığı türden, yarım yüzyıl sonra Rus devrimcileri arasındaki ilk tartışmalar bağlamında "ekonomizm" olarak adlandırılacak, dar işçici bir yaklaşımdı.

Engels yıllar sonra 1848 ayaklanmalarında Born'un hatasını açıklarken, mantıksal olarak Gottschalk'ın işçi hareketine dair dar yaklaşımının yanlışlığını da sergiledi: "Özellikle grevler, sendikalar ve üretici kooperatifleri örgütlenmeye girişildi ve her şeyden önce sorunun bu tür şeylerin kalıcı bir temelde gerçekleştirilebileceği zeminin, siyasi zaferler yoluyla, fethedilmesi olduğu unutuldu."[34] Başka bir deyişle, işçilerin ekonomik arabasını siyasi atın, siyasi devrimin önüne koşuyorlardı.

"Üyelik şartları"ndan birinin "Birlik kararlarına uymak" olması nedeniyle, ya istifası istendi, ya da Gottschalk buna kendisi karar verdi. 11 Mayıs toplantısında Marx ona "Birlik'e yönelik nasıl bir tutum ... almak niyetinde olduğu"nu sordu. Gottschalk istifa etmeyi düşündüğünü söyledi; çünkü tüzük konusunda farklı düşünüyordu, kurallar "kendi kişisel özgürlüğünü tehdit ediyor"du, "mevcut koşullarda" yeni bir tüzüğe ihtiyaç vardı. KB ile yollarını ayırırken, ihtiyaç doğarsa örgütle birlikte çalışmaya hazır olacağını söyledi. Dostane bir şekilde ayrılmış görünüyordu, ancak sonraki gelişmeler bunun görünüşten ibaret olduğunu açığa çıkaracaktı. Tüzük ve tüzüğün uygulanışı, bir kez daha Birlik'in aslında demokratik merkeziyetçi bir örgüt işleyişine sahip olduğu iddiasını destekler.

KB önderliği, Mainz bildirisi doğrultusunda, geniş demokratik hareketin bir parçası olarak ulusal bir işçi hareketi inşa etme çabalarını sürdürdü. Bunun önemli bir yönü de, Marx ve Engels'in, Berlin'de Born'un reddetmeye başladığı Birlik'in proleter enternasyonalist boyutunu sürdürme gayretleriydi. Bu amaçla Engels, bütün örgütsel görevlerinin arasında, *Manifesto*'yu İngilizceye çevirmeye başladı. Engels'in Almanya'da hareketin seyri nedeniyle yarıda bırakmak zorunda kaldığı bu görev, Marx partisinin Almanya'da devrimin sonucunun uzun vadede Fransa ve özellikle İngiltere'deki gelişmelere bağlı olduğu görüşünü

32 Hammen, s. 377

33 Noyes, s. 293, 305-6

34 c. 26, s. 325 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, c. 3, Sol Yay., Ankara, 1979, s. 224].

yansıtıyordu. 1848 yılı boyunca Çartistlerin başarılı bir mücadele vererek iktidarı alacağından umudu kesmediler. Bu nedenle, Avrupa'nın sınıf bilinci en gelişkin proletaryasının, o güne kadarki mücadelelerinde yoksun olduğu komünist programa ulaşabilmesi hayati önem taşıyordu. Kısa süre sonra yayınlanmaya başlayacak olan *NRZ*, Born'un Berlin'deki gazetesinin tam tersine, Alman işçilerine Avrupa'nın her yerindeki sınıf kardeşlerinin mücadeleleriyle ilgili haber ve değerlendirmeleri taşıyarak, bu enternasyonalist perspektifi sürdürüp derinleştirecekti.

Marx ve Köln'deki diğer KB yöneticileri (Engels Nisan ve Mayısın büyük bölümünde memleketi Barmen'deydi) Almanya'nın dört bir yanındaki Birlik görevlilerinden raporlar almaya başladı. Mainz çağrısının iyimserliğinin aksine, görevliler, yükselen demokratik hareketin seyrinde etkili olmak üzere Birlik şubeleri ve işçi dernekleri kurma imkânlarının pek parlak olmadığını kaydediyordu. Aslında işçiler arasındaki örgütlenme çalışmaları az değildi, ancak bunlar sınıf bilinçli bir proleter perspektifi geliştirmekten çok, lonca ayrıcalıklarını savunma ve/ya da geliştirme temeline dayanıyordu.[35] Engels de Barmen'de ("İstikballerine baktıkça korkuyla titreyerek havada komünizm kokusu alan ve ... bizi rakip olarak gören" bir radikal demokrat takımının yanı sıra) benzer bir tabloyla karşılaşmış görünüyordu. Diğer bir ifadeyle, işçilerin etkinlikleri, Born'un önce Berlin'de, ardından diğer bölgelerde işçi hareketi içerisinde giderek artan şekilde desteklediği eğilimle benzeşiyordu. Gerçek hareket, Alman işçileri arasında zanaatçı ya da *straubinger* özelliğin hâlâ ağırlıkta olduğunu gösteriyordu.

Marx-Engels ekibi bu raporlar temelinde pratiklerinde önemli bir değişikliğe gitti. Mayıs ortalarında Birlik Merkez Yönetimi bünyesinde bilinçli bir görev bölüşümüyle Marx, daha önce kuruluşuna yardım ettiği Köln Demokratik Derneği'nde çok aktif şekilde çalışmaya başladı, Engels de sonradan ona katıldı. Moll ve Schapper ise başında Gottschalk'ın bulunduğu İşçi Derneği'nde etkindi. Bu işbölümü, Birlik'in "Talepler"deki stratejiyi uygulamayı, yani gerek demokratik hareket, gerekse işçi hareketi içerisindeki güçleri halk ittifakına kazanmak için çalışmaya koyulmasını mümkün kılıyordu. Schapper ve Moll böylece İşçi Derneği içinde, işçileri küçük burjuvazi ve köylülükle ittifakın gerekliliğine ikna etmek üzere "Talepler"i hızla yaymaya başladılar; göründüğü kadarıyla Gottschalk durumdan rahatsızdı. Marx ve Engels de Köln Demokratik Derneği içerisinde aynı şekilde ittifakı savunuyordu.

35 Hammen, s. 217 ve Draper, *Chronicle*, s. 32.

Demokrasinin Yayın Organı: *NRZ*

1 Haziranda *NRZ*'nin ilk sayısı çıktı. Başlık altında yer alan "Demokrasinin Yayın Organı" ibaresi, gazetenin burjuva demokratik devrimi kavgasında öncü koalisyon olan halk ittifakının sesi olmayı amaçladığını ortaya koyuyordu. Bölgelerdeki Birlik militanlarının raporları, gazeteyi komünist işçilerin sesi olarak ilan etmenin erken olacağını gösteriyordu; Almanya'da böyle bir kitle henüz oluşmamıştı. Ortada büyüyen bir yığınsal demokratik hareket vardı ve Marx partisi gazete aracılığıyla bu hareket içerisinde proleter bir yönelim yaratmak için çalışabilirdi. "Demokrasi"nin genel olarak siyasi reform ve cumhuriyetçilik yanlılarıyla muğlak toplumsal talepleri destekleyen kesimleri ifade ettiği hatırlansın. Yaklaşık otuz yıl sonra Engels, Marx'la beraber gazete için benimsedikleri stratejiyi şöyle savunacaktı:

"Bunu yapmak istemediğimiz takdirde, harekete katılmaya ve onu daha da ilerletmek için zaten mevcut olan en ileri, gerçekten proleter tarafında yer almaya yanaşmadığımız takdirde, bize küçük bir yerel gazetede komünizm vaaz etmekten ve büyük bir eylem partisi yerine ufak bir tekke kurmaktan başka yapacak şey kalmazdı. Fakat zaten dağlar taşlar vaaz verenlerden geçilmiyordu; ütopyacıları bu nedenle hatmetmiştik ve programımızı da bunun için yazmamıştık."[36]

Almanya'daki gerçek hareket, bir demokratik hareketti ve komünistlerin görevi harekete sekterce yaklaşmak değil, demokratik devrim çerçevesinde olabildiğince sola çekmek amacıyla harekete katılmak ve müdahale etmekti. Marx'ın iki yıl sonra açıkladığı gibi, gazetenin varlık nedeni "harekete gündelik müdahalesi ve doğrudan hareketin göbeğinden seslenmesi, tüm genişliğiyle hareketin tarihini günbegün yansıtması, halkın kendi günlük basınıyla arasındaki kesintisiz ve coşkulu etkileşim..." idi.[37] Bu nedenle *NRZ*, Engels'in bir yıl önce Heinzen'le polemiğinde vurguladığı şekilde, bir parti gazetesi, demokratik devrimi ilerletmede siyasi bir araç olacaktı.

NRZ ile Marx-Engels ekibi başka bir önemli taktik değişikliği daha yapıyordu. KB militanlarının yukarıda sözü edilen bölge raporları, ulusal bir işçi hareketi örgütlemenin önündeki engellerin, Birlik'in etkili bir örgüt haline gelmesini de zorlaştırdığını göstermekteydi. Mesela "daha 18 Nisanda Wilhelm Wolff, 'Köln'de Birlik, büyük bir dağınıklık içinde sürüklenmeye devam ediyor' diye yazmıştı."[38] Marx ve Engels'in Merkez

36 c. 26, s. 122 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, c. 3, Sol Yay., Ankara, 1979, s. 202].

37 c. 10, s. 5

38 Hammen, s. 220

Yönetim'e Birlik'i feshetmeyi önermeleri de kısmen bu gerçeklikten kaynaklanıyordu. Bunun yerine, anlaşıldığı kadarıyla, yayın kurulu Engels ve Wolff gibi Birlik üyelerinden oluşan *NRZ*'nin Alman devrimi içinde komünist eğilimin örgütleyici merkezi olmasını öneriyorlardı. Sonuçsuz kalan tartışmaların ardından, Marx, "karar yetkisi"ne sahip başkan sıfatıyla, Birlik'i Haziran başlarında feshetmiş ya da askıya almış görünmektedir.

Marx'ın eylemleri, büyük ölçüde karar anına ait belgelerin yokluğu nedeniyle, tarihçiler arasında her zaman tartışma konusu olmuştur. Siyasi eğilimler, bilhassa devrimci parti konusunda Leninist perspektife dair tutumlar çoğu kez tartışmaları alevlendirmiştir. Mesela, anti-Leninistlere göre Marx'ın pratiği, Lenin'in aksine "öncü parti"yi "fetiş" haline getirmediğini kanıtlar. Londra'nın da kesinlikle aralarında olduğu kimi yerlerde KB'nin faaliyetlerini sürdürmüş olması gerçeği, durumu karmaşıklaştırmaktadır. İşleri sarpa sardıran bir başka şey de, Marx ve Engels'in iki yıl sonra, örgütü askıya almanın bir hata olduğunu kuvvetli bir şekilde ifade etmiş olmalarıdır; bunu gelecek bölümde tartışacağız. Marx'ın duruma dair tek açıklaması, 1848-1849 devrimlerinden on yıl sonra yazılmıştır: "Almanya'daki devrimci dönem sırasında [Birlik'in] faaliyetleri kendi içinde sönümlendi, zira amaçlarını gerçekleştirmek için artık daha etkili yollar mevcuttu."[39]

Engels, *NRZ* ve Birlik tarihi üzerine sonraki anlatımında, Marx'ın getirdiği açıklamayı ayrıntılandırır. Esasen, yığınsal demokratik hareket, genelde Almanya'nın dört bir yanına dağılmış olan ve giderek birbirinden kopan Birlik üyelerini yutmuştu. "Tek tek birkaç yüz Birlik üyesi, aniden harekete akın eden devasa kitle içinde kayboldu." Birlik üyesi olmaktan çıkıp, çoğu durumda bu yeni hareket içerisindeki eylemciler haline geldiler. (Stephen Born, Marx KB'yi askıya almadan önce ona yazdığı bir mektupta "'Birlik dağılmış durumda, her yerde ve hiçbir yerde'" derken herhalde bunu kastediyordu.)[40] Dahası, "gizli Birlik'i zorunlu kılan sebepler ortadan kalktığı andan itibaren, gizli Birlik aslında tüm önemini kaybetti. Fakat bu durum, daha dün aynı gizli Birlik'i komplocu karakterinin son kalıntılarından arındırmış olanlar için hiç de şaşırtıcı değildi."[41] Bu nedenle, komplocu örgütlenmeye bilinen karşıtlıkları göz önüne alındığında, Almanya'da Mart Devrimi'nden sonra siyasi özgürlükler mevcut olduğundan, açık siyasi çalışma yürütmek için Birlik'i feshetmek Marx ve Engels açısından mantıklıydı. Birlik'in feshedildiği dönemde Köln

39 c. 17, s. 80

40 Hammen, s. 221

41 c. 26, s. 324-25 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, c. 3, Sol Yay., Ankara, 1979, s. 223].

İşçi Derneği'nin yöneticilerinden biri ve daha sonra "yeniden kurulan" KB'nin başkanı olan Peter Röser'in ilk kez eksiksiz şekilde 1964'te yayınlanan tanıklıkları, esas olarak Marx ve Engels'in açıklamalarını destekler niteliktedir.[42] Röser'in tanıklığı ayrıca Schapper ve Moll'un örgütün feshi konusunda Marx'a karşı çıktıklarını gösterir ki, sonraki gelişmeler bu gerçeğin önemsiz olmadığını ortaya koyar. Marx ve Engels'in Haziran 1848'deki eylemlerinin daha kapsamlı bir değerlendirmesi, Birlik'i feshetmenin bir hata olduğunu öne süren sonraki açıklamaları ışığında, gelecek bölümde tartışılacak.

Örgütleyici Merkez Olarak *NRZ*

Gerçekte *NRZ*, o güne kadar Birlik Merkez Yönetimi'ni oluşturan önderliğin örgütlenme merkezi haline geldi. Komünist eğilimin gerek demokratik harekete, gerekse işçi hareketine (Köln'de sırasıyla Demokratik Dernek ve İşçi Derneği) katılımını yönlendirip koordine etti. Schapper ve Moll gibi eski Merkez Yönetim üyeleri ve gazetenin tümü de öncesinde KB üyesi olan editörleri, yetkili karar organını oluşturuyordu; Marx burada herkesin kabul ettiği önder konumundaydı. Gazetenin kendisi de bu merkezin propaganda ve ajitasyon aracıydı. Engels'in yıllar sonra gayet açık sözlü bir şekilde ifade ettiği gibi, Marx editör olarak yazılıp çizilenler üzerinde belirleyici etkiye sahipti. "Editoryal kural, tek kelimeyle Marx'ın diktatörlüğüydü. Belli bir saatte hazır olması gereken önde gelen bir günlük gazetenin başka bir işleyişle tutarlı bir politika izlemesi mümkün olmazdı. Dahası, Marx'ın diktatörlüğü burada eşyanın doğası gereğiydi, hepimiz tarafından tartışmasız ve gönüllü olarak kabul edilen bir durumdu."

Gazetenin yayına başlayabilmesi için hisseleri, öncelikle burjuvazinin Prusya mutlakiyetçiliğine karşı "demokrasi" ile özdeşleştirilen kesimine satılmaya çalışıldı. Marx gazetenin komünizmin değil "demokrat parti"nin sesi olduğunu göstermek için her şeyi yaptığı halde (mesela gazete hiçbir zaman "Talepler"i yayınlamadı ve *Manifesto*'ya doğrudan atıfta bulunmadı), hisselerin sadece yaklaşık yarısı satılabildi. Bu durum, burjuvazinin Marx'ın editörlüğündeki *NRZ*'nin onların işine gelmeyecek kadar radikal bir demokrasiyi savunacağından korktuğunu gösteriyordu.

42 Hunt, s. 173-74. Hunt'ın haklı olarak belirttiği gibi, Moskova'daki Marx-Engels biyografileri, Marx'ın KB'yi askıya aldığını asla kabul etmemişlerdir; bu durum *MECW* için de geçerlidir. Gerçekten de, c. 38'de (s. 550-54) ve *MEGA2* III/3'te (s. 738-40) Röser'in anlattıklarının bu kısmına yer verilmez ve bir editoryal açıklamayla Röser'in bu konuda yanıldığı söylenir (c. 38, s. 640). Hunt, Moskova'nın miyopluğunu, Marx'ın KB'yi askıya almasının Leninizme sığmayan bir tutum olmasıyla açıklar; eski SSCB'nin "Leninizm" anlayışına göre gerçekten böyle de olabilir.

Korktukları başlarına gelecekti. "Yarısı hemen ilk sayının ardından bizden ayrıldı; ay sonunda kimse kalmamıştı." Burjuvazinin "Demokrasinin Yayın Organı"nı terk edişi, devrimin ilerleyen günlerinde tutacakları yolun bir işaretiydi.

Gazetenin önce Temmuz başında çıkması planlanmıştı, ancak Marx ve Engels, her şey yerli yerine oturmuş olmasa da, gazeteyi bir ay önce yayınlamaya karar verdiler. İlk sayıda yayın kurulu, basımın neden erkene alındığını okurlarına sayfanın üst kısmından kalın harflerle açıkladı. "Fakat, gericiliğin artan küstahlığı, yakın gelecekte Alman Eylül Yasaları'nın [Fransa'da 1835'te yürürlüğe konan, basın özgürlüğü gibi sivil haklara ciddi darbeler vuran yasalar dizisine gönderme yapılıyor] uygulamaya konacağının habercisi olduğundan, önümüzdeki her günü değerlendirmeye ve gazeteyi 1 Haziran itibarıyla çıkarmaya karar verdik."[43] Dolayısıyla, Mart Devrimi'nden on hafta sonra *NRZ* editörleri, devrimle birlikte açılan siyasi özgürlükler alanının karşı-devrimin tehdidi altında olduğu kanaatindeydi. Böyle bir geriye dönüşün önünü almak için hemen harekete geçmek gerekiyordu; gazete devrimin seyrini etkilemeye çalışırken bu bakış açısıyla hareket etti.

Gazetenin ilk sayısında hissedarların yarısını korkutup gazeteden desteklerini çekmelerine yol açan yazı, Engels'in yukarıda adı geçen Frankfurt Meclisi, ilk tüm Alman kurucu meclisi ile ilgili makalesiydi. Makale, gazetenin ülke siyasetine dair, "tek, bölünmez, demokratik bir Alman cumhuriyeti"ni ödünsüz bir tarzda savunmak şeklinde özetlenebilecek çizgisini yansıtıyordu. Engels, yeni seçilen ve iki haftadır oturumlara devam eden, çoğu hükümetten maaşlı ılımlı liberaller olan delegeleri, meclisin amacı doğrultusunda, somut bir adım atmadıkları için alaya alıyordu. Engels ve Marx'ın Frankfurt Meclisi'ne yönelik sert çıkışlarının altında, meclisin kararsız tutumunun, Mart Devrimi'yle açılan siyasi özgürlükler alanını sınırlamak isteyen gericiliği cesaretlendireceği endişeleri yatıyordu. Sürekli vurguladıkları gibi, Mart sadece "kısmi bir devrim"di, çünkü "sonuna kadar götürülmemiş"ti. Marx, gazetenin ikinci sayısında "demokrat parti"yi, Köln burjuvazisinden çıkan zamanın Prusya Başbakanı Ludolf Camphausen gibi "ılımlı burjuvalar"a karşı beslediği hayallerin, yükselen karşı-devrime direnme yeteneğini köreltmekten başka bir şeye yaramayacağı konusunda uyarıyordu.

NRZ editörleri, proletarya açısından burjuvaziyle hesaplaşmak için en elverişli zemin olarak birleşik bir Alman cumhuriyetini savunurken, hemen bir sonuca ulaşmayı beklemiyorlardı. "En baştan bir *birleşik bölünmez*

43 c. 7, s. 15

Alman cumhuriyeti ilan edilmesi gibi ütopik bir talep ileri sürüyor değiliz, fakat radikal demokrat olduğu ileri sürülen partiden, mücadelenin ve devrimci hareketin kalkış noktasıyla hedefini karıştırmamasını istiyoruz."[44] Aslında bu, Engels'in neredeyse bir yıl önce Heinzen'e yönelik polemiğinde ifade ettiği, reformlarla devrimi ayırt etmek ve geçiş talepleri ileri sürmek gerektiği şeklindeki sözlerinin hemen hemen aynısıydı. Yine, yayın kurulu Almanya'da siyasi dönüşümün ne şekilde gerçekleşeceğini Marx'ın Ruge'ye karşı dört yıl önceki sözlerine çok benzer ifadelerle açıklıyordu: "Anayasa'nın nihai kabulü, bir *kararname* ile olacak iş değildir; bu, sonuna kadar götürmek zorunda olduğumuz hareketle çakışacaktır. Dolayısıyla mesele, şu ya da bu görüşü, şu ya da bu siyasi fikri uygulamaya koymak değil, gelişmenin seyrini anlamaktır. [Frankfurt'taki] Ulusal Meclis, sadece ilk planda uygulanabilir türden adımlar atmak zorundadır."

NRZ'nin "birleşik, bölünmez, demokratik Alman cumhuriyeti" savunusunun koşulsuz olmadığını belirtmek gerek. Berlin'deki hükümet giderek gericileştikçe, Engels Renanya eyaletinin Prusya'dan ayrılması ihtimalini gündeme getirdi. Alman birliği, eski Prusya İmparatorluğu'nun ilgası temelinde olmalıydı ve Renanya Berlin'in hâkimiyeti altında kalmaya zorlanamazdı. Engels devrim yenildikten sonra, 1850'de, *NRZ*'nin "Ren'in sol yakasının Fransa'ya terk edilmesini" savunduğu suçlamasını cevaplarken, bu pozisyonuna dair şöyle diyor: "... Renanya'nın Fransa'yla birleşmesinin, devrim ve karşı-devrim arasındaki belirleyici kavgada Renanya'nın, ister Fransızlar temsil etsin, isterse Çinliler, devrimci tarafta yer almaktan şaşmaması anlamında, sadece sözü edildi."[45] O zaman "sadece sözü edildi" derken, Engels, partisinde ulusal aidiyetin devrimci enternasyonalizmin önüne geçtiğini ortaya koyar.

Gazete, beklenen sağa kayışı önleme çabalarının bir parçası olarak, Kölnlü işçileri sivil özgürlükleri sınırlamak için bahane arayan orduya karşı provakasyona kapılıp erken eylemlere girişmemeleri konusunda uyardı. Devrimin seyri içinde sayısız örnekte Marx-Engels ekibi, Draper'ın "devrimci sakınım" dediği bu türden öğütler verecek ve uygulayacaktı. Değerlendirmeleri, Draper'ın haklı olarak kaydettiği gibi bir miktar tek yanlı ve Engels'i ihmal ediyor olsa da, tarihçi E.H. Carr Marx partisinin önderliğinin bu karakteristik özelliğine dikkat çeken ilk Marksologlardan biri oldu: "Marx, takipçilerini tutarlı bir şekilde dizginlemeye çalışan tarihteki ilk devrimciydi. Acelecilik ve erken maceraların en büyük aptallık olacağını tekrar tekrar vurguladı."[46] Bu yaklaşımın altındaki mantık,

44 c. 7, s. 51

45 c. 10, s. 346

46 Aktaran Draper, *KMTR* III, s. 153

ezilenlerin en elverişli zeminde dövüşerek mücadelelerini kazanmaları arzusundan başka bir şey değildi.

Sadece çeşitli Alman hükümetlerinin değil, liberal burjuvazinin de giderek sağa kayması karşısında, Marx ve Engels'in arkalarına yaslanıp "size söylemiştik" demeleri işten değildi. Gerçekten de *Manifesto*'da, *Komünizmin İlkeleri*'nde ve başka yazılarda bu durum aşağı yukarı önceden görülmüştü. Fakat onlar kaderci değil fakat tam da komünist olduklarından, sonucu etkilemek amacıyla sınıf mücadelesine aktif şekilde katıldılar.

Haziran Devrimi

Haziran sonundaki olaylar ve *NRZ*'nin buna tepkisi, gazetenin geriye kalan hissedarlarından çoğunun kaçmasına yetti. Mart Devrimi'nin yolunu açan Paris, Alman devrimini bir kez daha derinden etkileyecekti. Diğer ileri görüşlü gözlemciler gibi Marx ve Engels de Fransa'daki Şubat Devrimi'nin belirleyici savaşın, yani emek ve sermaye arasındaki kavganın sadece peşrev faslı olduğunu aylardır söylemekteydi. Haziranın son haftasında Parisli işçiler yığınsal şekilde ayaklandı ve uzun zamandır beklenen savaşı başlattı. Ayaklanma her şeyden önce, büyük ölçüde Louis Philippe rejiminin ardından iktidara gelen liberal demokrat hükümetin kararsızlığı ve ihaneti yüzünden yerine getirmediği toplumsal beklentiler nedeniyle Paris'in emekçi yığınlarının Şubat Devrimi'ne yönelik hayal kırıklığını yansıtıyordu. Dört gün sonra ayaklanma vahşice bastırıldı. "Barikatlarda sadece dört-beş yüz isyancı ölmüş görünmektedir; üç binden fazlası ise çatışmalar bittikten sonra *garde mobile* [seyyar muhafız –*çev.*] ve düzenli ordu askerleri tarafından sokaklarda katledildi."[47] On iki bin isyancı tutuklanıp suçlandı, birçoğu Cezayir'e sürüldü. Yenilgiye dair ilk değerlendirmesinde Marx, "önderlerin ve araçların yokluğu"na dikkat çekti; bunun nedenlerini daha sonra ayrıntılı şekilde tahlil edecekti. Gençliğinde Prusya ordusunda bir yıl askerlik yapmış olan Engels ise, Parisli işçilerin nasıl zafere yaklaşan bir mücadele verdiklerini "okurlarımıza göstermek için, mücadelenin salt askerî bir tasvirini" sunan bir dizi makale yazdı. Uygulanan tekniklerin gelecekteki sokak ve barikat savaşları için bir model oluşturacağını ileri sürdü.

Almanya'daki diğer gazetelerden farklı olarak, *NRZ* ayaklanmayı yürekten destekledi. Sol demokratların çıkardıkları dâhil neredeyse tüm

47 George Duveau, *1848: The Making of Revolution* (Cambridge: Harvard Universty Press, 1967), s. 155-56

gazeteler Paris'te "ayaktakımı" ve "anarşi"nin yenilmesini ve düzenin yeniden hâkim olmasını alkışlarken, Marx "kaba kuvvetin [Parisli işçilere karşı] geçici zaferi, Şubat Devrimi'ne yönelik tüm yanılsama ve hayallerin yıkılması, ılımlı cumhuriyetçi partinin tamamen dağılması ve Fransız ulusunun iki ulusa, mülk sahipleri ulusu ve işçi ulusuna bölünmesi bedeliyle satın alınmıştır"[48] diye yazıyordu. Haziran Devrimi, Fransız toplumu içindeki, artık gizlenemeyecek duruma gelen yarılmayı, emek ile sermaye arasındaki mücadeleyi yüzeye çıkarmıştı. Fransa'daki sonucun böyle değerlendirilmesi, Alman liberal burjuvazisini, hatta onun cumhuriyetçi kanadını canevinden vurdu. Aralarında hâlâ *NRZ* hisselerine sahip olanların Marx partisinin Almanya'nın geleceğini nasıl gördüğüne ilişkin korkuları doğrulanıyordu. Gazeteden desteklerini çekmekle kalmadılar, kendi gerekçelendirmelerine göre Paris'teki sonuçla karşılaşmamak için, Mart Devrimi'nin yaydığı devrimci hararetin üstünü örtme konusunda hükümet mercileriyle giderek hemfikir oldular.

Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Paris olayları Marx ve Engels'in *NRZ'de* uluslararası meselelere verdikleri önemi haklı çıkardı. Engels *Komünizmin İlkeleri*'nde –*Manifesto*'dan daha sarih bir şekilde– komünist devrimin "sadece ulusal bir devrim olmayaca"ğını yazmıştı. Devrimci süreç, özellikle Avrupa'da iç içe geçmişti. Engels'in Almanya'ya dönüşünde *Manifesto*'yu İngilizceye çevirmeye yönelik, yukarıda değinilen sonuçsuz girişimin nedeni de buydu. Marx da daha birkaç ay önce, Paris'te Şubat Devrimi'nin sadece "yüzeysel başlangıcı" olduğu kavganın sonucunun Avrupa'nın geri kalanı için belirleyici olacağını söylemişti. Dolayısıyla, *NRZ*'nin iç politikada olduğu gibi bir dış politika çizgisi de vardı. Engels bunu yıllar sonra şöyle açıklıyor: "[H]er devrimci halkı desteklemek ve devrimci Avrupa'yı Avrupa gericiliğinin güçlü kalesi Rusya'ya karşı genel bir savaşa çağırmak." Çar I. Nikolay yönetimindeki Rusya yalnızca *ancien regime*'i [eski rejim –*çev.*] kendi varlığında temsil etmekle kalmıyordu, fakat 1848 başlarında patlayan demokratik devrim sürecini tersine çevirme iradesine ve askerî yeteneğine de sahipti. Bu nedenle, devrimci sürecin ilerlemesi kaçınılmaz olarak Rusya'nın askerî yenilgisi ile bağlantılıydı.

Bununla ilişkili bir diğer mesele de ezilen milliyetlerin, özellikle de Rusya, Prusya ve Avusturya imparatorluklarının boyunduruğu altındakilerin kendi kaderlerini tayin etmesiydi. Devrimci sürecin devam etmesi ve derinleşmesi bu halkların bağımsızlığı ile de bağlantılıydı. Bu nedenle

48 c. 7, s. 144

NRZ, Prusya ve Frankfurt meclislerindeki her türden demokratları Prusya ve Avusturya'nın Polonya, Kuzey İtalya ve Çek halklarını ezen emperyal politikalarını destekleyip tırmandırdıkları için kararlılıkla eleştirdi. Engels'in Ağustos sonunda *NRZ* okurlarına açıkladığı gibi, Polonya'nın durumu bilhassa önemliydi: "Biz Polonya üzerindeki tahakküme yardım ... ettikçe, Polonya'nın bir parçasını Almanya'ya zincirlenmiş olarak tuttukça, Rusya'ya ve Rusya'nın politikasına zincirlenmiş olarak kalacağız ve Almanya'da ataerkil feodal mutlakiyetin kökünü kazıyamayacağız. Demokratik bir Polonya'nın yaratılması, demokratik bir Almanya yaratmanın birincil şartıdır."[49]

Almanya'nın Polonyalılar gibi Çeklerin de boyunduruk altında tutulmasındaki suç ortaklığı, Alman demokratik devrimi önünde de bir engeldi. Alman ordusunun Haziran ortasında Prag'daki halk ayaklanmasını bastırmada kullanıldığına değinen Engels, öfkesini, Lenin'in yarım yüzyıl sonra Rus emperyalizmi tarafından ezilen ulusların kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili Bolşevik politikayı tanımlarken kullandığı ifadelere son derece benzeyen sözlere döküyordu: "Devrimcileşmiş bir Almanya'nın, bilhassa komşu ulusları ilgilendirdiği ölçüde, tüm bir geçmişini terk etmiş olması gerekir. Kendi özgürlüğüyle birlikte, o güne kadar baskı altında tuttuğu ulusların özgürlüğünü de ilan etmiş olmalıdır."[50]

Engels başka bir makalede konuyu daha olumlu kavramlarla ve ayrıntılarıyla ele alır, ki burada tam olarak aktarılmayı hak etmektedir. Bu, Marksizmin cephaneliğindeki, yurtseverlik ve ulusal şovenizm sorununa proleter bir dış politika perspektifiyle ilk siyasi yaklaşım örneğidir. Almanya'nın kötü şöhretli dış politika siciline rağmen, "İşler aslında daha açık seçik görünmeye başlıyor. Eski hükümet mercilerinin Polonya ve İtalya hakkında harıl harıl yaymaya çalıştığı yalan ve çarpıtmalar, düşmanlığı yapay olarak körükleme çabaları, Alman onuru ve Alman gücünün tehlikede olduğunu iddia eden tumturaklı laflar, tüm bu formüller sihir gücünü kaybediyor. Resmî yurtseverlik, sadece bu yurtsever duruş maddi çıkarları gizlediği zaman, sadece büyük burjuvazinin işleri bu resmî yurtseverliğe bağlı olan bir kesimi arasında etkili oluyor. Gerici parti durumun farkında ve bundan yararlanıyor. Fakat Alman orta sınıfının ve işçi sınıfının geniş yığınları, komşu ulusların özgürlüğünün kendi özgürlüğünün güvencesi olduğunu anlıyor ya da hissediyor. Avusturya'nın İtalya'nın bağımsızlığına karşı savaşı ya da Prusya'nın Polonya'nın yeniden kuruluşuna karşı savaşı halkın desteğine mi sahiptir, yoksa tam tersine, bu türden 'yurtsever' haçlı seferleriyle

49 c. 7, s. 351

50 c. 7, s. 92

ilgili son yanılsamaları mı yıkmaktadır? Ne var ki, bunun ne anlaşılması, ne de hissedilmesi yeterlidir. Eğer Almanya'nın kanı ve parası, kendi zararına, başka ulusları ezmek için akıtılmayacaksa, o zaman gerçek bir halk hükümeti kurmayı başarmak zorundayız, eski yapı yerle bir olmak zorunda. Ancak o zaman uluslararası bir demokrasi politikası, hortlayan eski rejimin kan dökücü, namert politikasının yerini alabilir. İçeride demokrasi boğazlanırken, dışarıda demokratik bir politika nasıl uygulanabilir? Aynı zamanda Alpler'in bu yakasında ve diğer yakasında [İtalya'da] demokratik sistemin yolunu açmak için yapılabilecek her şey yapılmalıdır."[51]

Ardından Engels, gayet bilinçli bir şekilde, İtalyan demokratik hareketinin "Alman halkı"na yönelik tutumu konusunda okurlarını bilgilendirir. Konuyla ilgili sunduğu belgelerden biri de, *NRZ*'nin Floransa'daki kardeş gazetesinin editörlerinin bir açıklamasıdır: "'[S]izi samimiyetle temin ederiz ki, tüm İtalyanlar özgürlüklerine saldıranların aslında kimler olduğunu bilmektedir; ölümcül düşmanlarının güçlü ve yüce gönüllü Alman halkı değil, fakat adaletsiz, despotik ve gaddar Alman hükümeti olduğunu bilmektedir. Sizi temin ederiz ki, her gerçek İtalyan, Alman kardeşiyle özgür bir şekilde el sıkışacağı günü dört gözle beklemektedir ve devredilemez haklarını bir kez kazandığında, onları savunacak, onlara saygı duyacak ve tüm kardeşlerinin saygı duymasını sağlayacaktır.'"

Yine, Marx ve Engels'in milliyet meselesini ihmal ettikleri ya da önemsemedikleri şeklindeki sıkça karşılaşılan iddianın aksine, Engels son derece önemli bir yurtseverlik anlayışı ve daha da önemlisi, bunun nasıl ele alınması gerektiği konusunda olağanüstü bir siyasi zekâ örneği ortaya koymuştur. Engels'in sözleri, Alman emperyalizminden gerçekte çıkarı olmayanlara yapılan bir çağrıydı. "İşler ... açık seçik görünmeye" başlamış olsun ya da olmasın, mücadelenin sonucunu etkileyebilmek için gerçek harekete katılan bir komünist olarak Engels, okurlarını "işler"i "açık seçik" görmeleri için yüreklendirmekteydi.[52]

---

51 c. 7, s. 166-67

52 İki ay sonra Engels, Prusya rejiminin bir eyaletin gençlerini başka eyaletlere polis olarak yerleştirme, yani böl-yönet stratejisiyle Almanları birbirlerinin karşısına çıkarma uygulamasından söz ederken, yine bu yaklaşımı tekrarlıyordu (c. 7, s. 400). *NRZ* başka bir makalede, Berlin'in Çeklerin kendi kaderlerini tayinini reddetmesine karşı Almanya içerisindeki muhalefet çabalarıyla ilgili Prag kaynaklı bir rapora yer verdi (c. 7, s. 215). Bir kez daha, Marx ve Engels ulusal şovenizm gerçekliğini ne görmezden geliyor, ne de reddediyordu. Onlar açısından mesele, bununla nasıl mücadele edileceğiydi.

Gerici Saldırıya Karşı Direniş

Haziran Devrimi'nin yenilgisi, tam da Almanya'daki gerici güçlerin arayıp da bulamadığı şeydi. Birkaç hafta içinde Prusya hükümeti, diğer Alman hükümetleri gibi, "kısmi devrim"in kazanımlarını tersine çevirmek üzere harekete geçti. Marx ve Engels, *NRZ*'yi aceleyle çıkarmaya başladıkları Haziran başından beri böyle bir şeyi öngörmekteydiler. Haziran olaylarından kısa süre önce, gericilikle devrim arasında sıkışan Camphausen hükümeti düştü. Yerine geçen, yine Renanyalı bir kapitalist olan David Hansemann'ın başkanlığındaki hükümet, selefinden daha sağda duracağını çok geçmeden kanıtladı. Temmuzun ilk günlerinde Köln İşçi Derneği'ne saldırıp Gottschalk ile dernek yöneticilerinden Friedrich Anneke'yi tutukladı ve birçok militanı ülkeden kaçmak zorunda bıraktı. *NRZ* tutuklamaları eleştiren bir makale yayınlayınca, Marx ve gazete aylar boyunca hükümetin tacizlerine maruz kaldı. Hükümet yetkililerinin Marx'ın polisi küçük düşürdüğü şeklindeki iddiası, sonunda Prusya hükümeti için, Marx'ın vatandaşlık başvurusunu geri çevirmenin bahanesi oldu. Temmuzun ilerleyen günlerinde Stuttgart ve Heidelberg ile tüm Baden eyaletindeki demokratik dernekler yasaklandı. Ardından Hansemann hükümeti basın özgürlüğünü ve kent milisinin özerklik ve etkinliğini kısıtlayan yasa tasarılarını gündeme getirdi. Kent milisi, sadece mülk sahiplerinden oluşan bir tür yurttaşlar ordusu olarak, kanun ve nizamı korumak üzere Mart Devrimi'nin ardından hükümet tarafından kurulmuştu. Kimi yerlerde milisler hükümet denetimine direnmiş ve bir tehdit olarak görülmeye başlamıştı.[53]

Hükümet mercilerinin tüm bu anti-demokratik adımları sırasında *NRZ* yüksek sesli muhalefetiyle öne çıktı. Marx ve Engels'in makalelerinden birkaç alıntı, iki komünistin temel demokratik haklar için mücadeleye verdikleri önemi göstermeye yeter. Engels, protestosunun ilk paragrafında Stuttgart ve Heidelberg'deki demokratik derneklerin kapatılmasına ateş püskürüyordu: "Siz bir devrim yapmış olduğunuzu mu düşünüyorsunuz? Palavra! Polis devletini alt ettiğinizi mi sanıyorsunuz? Yalan! Örgütlenme özgürlüğünü, basın özgürlüğünü, halkın silahlanma hakkını ve Mart barikatlarından atılan diğer güzel sloganları kazandığınıza mı inanıyorsunuz? Yanlış, külliyen yanlış!" Sözlerine, bu eylemlerden sorumlu olan yetkililerin "Alman halkının temel haklarını ihlal suçlamasıyla yargılanması" talebiyle son veriyordu.[54]

53 Sperber, s. 170-72

54 c. 7, s. 248-49

Marx da Hausemann hükümetinin Prusya Meclisi'ne getirdiği basın yasasını kınarken aynı düzeyde öfkeliydi: "Bu tasarı yasalaştığı günden itibaren, memurlar cezai sorumluluktan muaf bir şekilde her türlü keyfi, zorbaca, adaletsiz kararı uygulayabilecek ... basın, tek etkili denetim aracı, etkisiz kılınmıştır. Tasarı yasalaştığı gün bürokrasi bayram etse yeridir. ... Gerçekten de, basın özgürlüğünden geriye kalan kırıntılar, şayet halkın horgörüsünü *hak ediyorsa*, artık halkın horgörüsünden kaçabilir mi?"[55] Marx'ın sözleri, altı yıl önce Prusya bürokrasisi ve sansür yasaları üzerine yazdığı, ilk açıkça siyasi yazısını hatırlatır.[56] *NRZ*'nin kent milisini sınırlayan yasa tasarısına yönelik eleştirisi de öğreticidir, zira Marx burada Prusya bürokrasisinin sorununu ayrıntılarıyla ele alır. Tasarı, anayasayı koruma bahanesiyle, milisi bürokrasinin emrine verecek ve böylece anayasayı hükümet makamlarından korumada etkisiz hale getirecek bir dizi düzenleme getirecekti. Anayasal düzen ve temel vatandaşlık hakları artık bürokrasiye tabi duruma getirilmişti; sansür tasarısı bunun başka bir örneğiydi. "Prusya kafası, her yeni anayasal kurumun yeni ceza yasaları, yeni kurallar, yeni baskılar, yeni denetimler, yeni düzenbazlıklar ve yeni bürokrasi için çok şaşırtıcı fırsatlar sunduğunu keşfetmiş bulunuyor." Dolayısıyla, Prusya örneği, bir anayasanın varlığının demokrasinin güvencesi olmadığını gösteriyordu. Ardından, Marx, iç ve dış politika arasındaki bağlantıyı şöyle kuruyordu: "*Polonya'nın Prusya usulü yeniden yapılandırılmasını* [yani Polonya'nın bölünmüşlüğünün sürdürülmesini] *kent milisinin Prusya usulü yeniden yapılandırılması izledi!*"[57] Dolayısıyla, yurt içinde bürokrasiyi geriletmek için, bürokrasinin yurtdışında geriletilmesi gerekiyordu; 19. yüzyıl Prusya'sında olduğu gibi, daha ötesinde değilse bile 20. yüzyıl siyasetinde de geçerli bir anlayıştır bu.

Yukarıdaki örneklerin gösterdiği gibi, Marx ve Engels demokratik hakları ve devlet süreçlerini proletarya ve onun halk ittifakı içindeki müttefiklerinin çıkarları perspektifiyle ele alıyor, yani, belirli yasa ve işlemlerin bu sınıfların devlet iktidarını ele geçirme yeteneklerini nasıl etkileyeceğine bakıyordu. *Manifesto*'nun sözleriyle ifade edecek olursak, bu onların "gizlemeye tenezzül etmedikleri" tutumlarıydı ve birçok Marksoloğun iddia ettiği gibi demokrasi ve onun kurumlarını ihmal etmekle uzaktan yakından ilgisi yoktu. *NRZ*'nin on bir aylık yayın hayatına ciddi bir gözle bakmak bu konudaki tüm soru işaretlerini silmeye yeter. Altı bin okuruyla

55 c. 7, s. 251

56 Bu kitabın 51. sayfasına bakınız.

57 c. 7, s. 258-59

"Almanya'nın en yaygın ve tutkuyla okunan gazetelerinden biri"[58] olan *NRZ*'nin editörleri, tüm Almanya'da demokrasinin en önde gelen savunucuları olduklarını haklı olarak iddia edebilirdi.

Halk İttifakına Doğru

Rejimin demokratik hakları tırpanlama girişimlerine rağmen, belki de bu nedenle, Marx-Engels ekibi proletarya, kent küçük burjuvazisi ve küçük köylülük arasında bir halk ittifakı oluşturma çabalarına hız verdi. Prusya makamları bu sürece iki şekilde istemeden yardımcı oldu. Birincisi, Gottschalk'ı tutuklayarak, *NRZ* çizgisinin İşçi Derneği'nde Alman devriminde proletaryanın rolü ile ilgili perspektifini yaymasını kolaylaştırdı. Gottschalk ve Anneke hapse girince, eski KB Merkez Yönetim üyeleri Moll ve Schapper, sırasıyla, dernek başkanı ve başkan yardımcısı olarak seçildi. Onların etkisiyle dernek gazetesi Eylül itibarıyla *NRZ*'nin görüşlerini yansıtmaya başladı. Gottschalk zamanında başlatılan siyasi ve eğitici çalışmalar da derinleştirildi, özellikle "Talepler" dağıtılıp tartışıldı. Schapper'e göre eğitim çalışmaları elzemdi, "çünkü yaklaşan devrim, 'fiziksel olduğu kadar, düşünsel bir zafer de' olacaktı."[59] *Manifesto*'da ve Marx-Engels'in diğer yazılarında yer alan konular, üretimde makineleşmenin yararları ve emeğin örgütlenmesi gibi tartışma başlıkları haline geldi. Bu ikinci konu üzerine bir konferans dizisinin sonuncusu Eylül başında Engel tarafından verildi. Derneğe bağlı yaklaşık sekiz bin üye bulunduğunu göz önüne alan Moll ve Schapper, tabanın eğitim çalışmalarına daha fazla katılmasını sağlamak için derneğin küçük birimler halinde, lonca ve meslek yönelimini azaltacak şekilde yeniden örgütlenmesini savundular.

Schapper ve Moll tarafından gündeme getirilen özellikle dikkat çekici bir tartışma başlığı da, emeğin örgütlenmesi genel başlığının bir parçası olarak sunulan "tarım sorunu" idi. "[Devrim] kentteki işçiler kadar köylüleri de kapsar, zira kırlarda da bir 'proletarya' vardır. Boş araziler bu tarımsal 'proletaryaya' verilmeli ve devlete ait topraklar toplum yararına işletilmelidir."[60] Schapper ve Moll'un önerileri "Talepler"e, özellikle

58 Felix, s. 84. Sperber'e göre, "Dağıtımı sadece eyalet başkentiyle sınırlı değildi; gazete Prusya Renanyası'nın en ücra köşelerine ulaşıyordu. Münstermaifeld'de demokratik kulübün toplantılarında yüksek sesle okunuyordu, Adenau'daki Eifel kasabasında radikaller, halkın okuması için gazeteyi duvarlara yapıştırıyorlardı. Gazeteden alınan makaleler Wittlich ve Bitburg'da "İlçe Postası"nda tekrar yayınlanıyor ve bir muhabirin iddiasına göre, Bergisches bölgesinin [Prusya gericiliği] çölünde 'demokrat bir vaha' olan demirci kasabası Velbertin'in meyhanelerinde tartışılıyordu" (s. 212).

59 Bu tartışmalarla ilgili ayrıntılar için, bkz. Hammen, s. 259-60

60 A.g.y., s. 260

altı ila dokuzuncu maddelere dayanıyordu. *NRZ*'nin aslında komünist eğilimin örgütsel merkezi olduğunun bir başka kanıtı olarak, gazete tarım ve köylü sorununu giderek daha ayrıntılı şekilde ele almaya başladı.

Engels tarafından Haziran Devrimi'nin arifesinde yazılan bu başlıktaki ilk makale, *NRZ*'nin konuya yaklaşımındaki ana tema haline gelecek meseleye odaklanıyordu. "Talepler"in altıncı maddesinde ifade edilen şeydi bu: "Bugüne kadar kırsal nüfusun sırtına bindirilen tüm feodal yükümlülükler, haraç, angarya, öşür vd. tazminat ödemeksizin kaldırılmalıdır." Marx, bu çerçevede, Hansemann hükümetinin Prusya'da geriye kalan son feodal yükümlülükleri sadece görünüşte kaldıran tasarısını kıyasıya eleştirdi. Tasarının güdüklüğü tam da Mart Devrimi'nin niteliğinden kaynaklanıyordu. "Bu, 1848 Alman Devrimi'nin," köylülüğün feodal yükümlülüklerini üç hafta içinde kaldıran "*1789 Fransız Devrimi'nin* sadece *bir parodisi* olduğunun en çarpıcı kanıtıdır." "1789'un Fransız burjuvazisi müttefiklerini, köylüleri asla yüz üstü bırakmadı. Kırlarda feodalizmin yok edilmesinin ve özgür bir toprak sahibi köylüler sınıfının yaratılmasının, kendi egemenliğinin temeli olduğunun farkındaydı. 1848'in Alman burjuvazisi ise, kendi *doğal müttefiki*, bedeninin bir parçası olan, onsuz aristokrasinin karşısında duramayacağı ... köylülere gözünü kırpmadan ihanet ediyor. [İ]şte 1848 Alman Devrimi'nin neticesi. İçi boş bir curcuna."[61] Dolayısıyla, kırlarda feodal mülkiyet ilişkilerine son verme isteği ve yeteneği, Alman burjuvazisi için turnusol kâğıdı durumundaydı. Mart Devrimi'nden dört ay sonra Alman burjuvazisi, altmış yıl önceki Fransız emsallerinin çapına hâlâ ulaşamamıştı.

NRZ eğilimi İşçi Derneği'nde tarım sorununu gündeme getirirken ve okurlarını kırsal bölgelerde feodal ilişkiler olgusunun sürdüğü konusunda eğitirken, halk ittifakını hayata geçirmeye çalışıyordu. Bunun için köylülüğün fiili katılımı gerekiyordu. İşçi Derneği bu amaçla Ağustos sonunda Köln'ün birkaç kilometre kuzeyindeki Warringen'e delegeler yolladı. Köylülerle yapılan verimli tartışmaların ardından, kırka yakın üyeyle bir dernek şubesi kuruldu.[62] Bu, Marx partisinin işçilerle köylüler arasında bir ittifak oluşturmaya doğru attığı ilk somut adımdı ve çok değil, birkaç hafta içinde kavgada sınanacaktı.

---

61 c. 7, s. 294-95

62 Hammen, s. 260. Kesinlikle ezbere konuşan bir Marksolog olmayan Eric Hobsbawm'ın aşağıdaki sözleri, Marx ve Engels'in köylülüğe yönelik faaliyetlerine dair görmezden gelme tutumunun derinliğini gösterir: "Geçerken, 1848-49 sürecinde Marx ve Engels'in, solun büyük bölümü gibi, pek az ilgi gösterdikleri kırların devrimci, hatta radikal potansiyelini küçümsediklerini söyleyebiliriz" (*The History of Marxism* c. 1, drl. Hobsbawm [Bloomington: Indiana University Press, 1982], s. 241).

Hükümet makamlarının Marx-Engels ekibine istemeden yaptığı ikinci yardım, demokratik derneklere uygulanan baskıların ürünü oldu. Tam da *NRZ* partisi, hükümetin yakında anti-demokratik bir yönelime gireceği uyarısında bulunan tek ses olduğu için, hükümetin saldırıları gazetenin güvenilirliğini arttırdı. Aynı zamanda, Moll ve Schapper'in İşçi Derneği'nde yaptıkları gibi, Marx, Engels ve Wollf da Demokratik Dernek'te çalışmalarını hızlandırdılar. Bir Renanya demokratik dernekler kongresi toplanmasına öncülük ettiler; Ağustos ortasında gerçekleşen toplantıda on yedi örgüt temsil edildi. Oluşturulan eyalet yürütme komitesinde Marx da yer alıyordu. Marx partisi ayrıca kongrede, Demokratik Dernek bu hedefi fiilen gerçekleştirmede İşçi Derneği kadar aktif olmayacaksa da, köylüler arasında hareketin kollarını örgütleme konusunda fikir birliğine ulaşılmasını sağlamayı da başardı. Son olarak, kongre "*Neue Rheinische Zeitung'u Demokrasi'nin Yayın Organı* adıyla resmen tavsiye etti."[63]

Marx ve Engels proletarya ve köylülüğün yanı sıra, halk ittifakının üçüncü bileşenine, kent küçük burjuvazisine ulaşmak için de bilinçli bir çaba sarfetti. Bu amaçla Marx, daha çok küçük esnaflardan ve serbest meslek sahiplerinden oluşan Köln İşçiler ve İşverenler Derneği'ne katıldı. Ne ki, dernek, hiçbir zaman İşçi Derneği ve Demokratik Dernek kadar canlı ve aktif olmadı. Üyelerinin bir bölümü diğer iki derneğe, bilhassa ikincisine de üyeydi; bu durum da, kent küçük burjuvazisinin demokratik harekette ve *NRZ* eğiliminin kurmaya çalıştığı ittifakta önemli ölçüde temsil edildiğini gösteriyordu.

Marx partisinin demokratik hareket üzerindeki etkisinin bir yansıması da, Marx'a keçinin sevmediği ot misali burnunun dibinde, Köln'de ortaya çıkan Wilhelm Weitling'in her derde deva reçetelerini bir kez daha çürütme fırsatı verilmesi oldu. Weitling'i çürütmeden önce Marx, Dernek üyelerine *Manifesto* nüshaları dağıtmıştı. Gottschalk gibi Weitling de Almanya'nın gündeminde burjuva demokratik devrimin değil, sosyalist devrimin bulunduğunu söylüyor ve bunu gerçekleştirmek için bir proletarya "diktatörlüğü"nün zorunlu olduğunu savunuyordu. Toplantı tutanaklarına göre, Marx'ın cevabı şöyleydi: "Weitling'in en uygun anayasal biçim olarak önerdiği diktatörlük ... iktidar tek bir sınıf tarafından kazanılamayacağından, Marx'a göre mantıksız ve uygulanamazdır; tek bir kişinin aklında tasarladığı bir sistem doğrultusunda bir diktatörlük uygulama niyeti, saçmalık olarak nitelenmeyi hak eder. Tam tersine, iktidar, Paris'teki Geçici Hükümet gibi, en uygun yönetim tarzı üzerinde

63 Hammen, s. 268

fikir alışverişi yoluyla mutabakata varması gereken en heterojen unsurlardan oluşmak zorundadır."[64] Weitling'in görüşleri İşçi Derneği'nde de Schapper tarafından benzer şekilde çürütüldü.

Marx'ın görüşleri -toplantıda tutanakları kayda geçiren kişinin de anladığı gibi- halk ittifakıyla ilgili pozisyonuyla tutarlıydı, dolayısıyla aslında yeni değildi. Bununla birlikte, sırasıyla burjuva ve sosyalist devrimin gündemde olduğu Almanya ve Fransa şartlarında devrimci bir yıkılışın ardından kurulacak yeni hükümete dair tahayyülünün ipuçlarını veriyordu. Her iki durumda da ilk hükümet, muhtemelen, farklı sınıflardan gelen güçlerden oluşacak ve bunların ortak bir işleyiş tarzı bulmaları gerekecekti. Bu kahince nüvenin gelişip derinleşmesi ancak deneyimle, özellikle Paris Komünü deneyimiyle mümkün olacaktı.

Yaz sonunda *NRZ* partisi, Almanya'nın başarılı bir devrimci dönüşümü için esas gördüğü güçler arasında sağlam bir yer edinmiş bulunuyordu; en azından Köln'de partinin önderi olarak Marx, tıpkı 1848 olayları öncesinde Brüksel'de yaptığı gibi, bu güçleri temsil eden üç örgütte de görevler üstlenmişti. Alman devrimi Köln'de başlayıp Köln'de bitecek değildi, fakat Renanya başkenti ülkenin geri kalanını aydınlatacak kıvılcımı çakabilirdi. 1848 Eylül ortalarına gelindiğinde, Köln'ün gerçekten de böyle bir rol oynayabileceği görülmeye başladı. Marx partisi, tarihinin en ağır sınavıyla yüz yüzeydi.

64 c. 7, s. 556-57. Gerçekleri Marx ve Engels'in anti-demokrat oldukları tezine uydurmak maksadıyla yorumlayan Hammen, Marx'ın sözlerini "Weitling'in açıksözlülüğünün tersine ..." nitelemesiyle aktarır. Hammen'ın el çabukluğu, araştırmacı olgularla konuşuyorken bile (ki Hammen genellikle öyle yapar ve kitabını alışılagelmiş Marksoloji metinlerinden çok daha faydalı kılan da budur), olguların yorumlanışını araştırmacının siyasi çizgisinin belirlediğini göstermektedir. İş Marx ve Engels hakkında yazmaya gelince bu durum özellikle geçerli görünmektedir.

4. BÖLÜM

Devrimci Yükselişin Sonu ve Mücadelenin Dersleri



"Tarihte Alman burjuvazisininkinden daha utanç verici ve acınası bir rezillik daha yoktur."

Marx, *NRZ*'den.

"Profesörler tarih teorisini geliştiredursunlar, tarih kendi fırtınalı yolunda, profesörce tarihi hiç dert etmeden ilerler."

Marx, *NRZ*'den.

"Gazetemiz, *émeute* [ayaklanma] ilkesinin arkasında durmaya devam ediyor."

Marx'tan Engels'e

"Bay Marx (!) ... gitgide daha da küstahlaşıyor ... Giderek popülerlik kazanan gazetesinde ... özgürlüğü kullanarak ... hoşnutsuzluk duygularını daha da körüklüyor ve dolaylı olarak halkı ayaklanmaya çağırıyor."

Köln Askeri Komutanı

"[Alman işçileri] demokrat partinin iki yüzlü sözlerine bir an bile aldanıp proletarya partisinin bağımsız örgütünden [vazgeçmemelidir.] Savaş şiarları 'Sürekli Devrim!' olmalıdır."

Marx ve Engels, 1850 Çağrısı

Aynı kuşaktan milyonlarca Alman gibi, gençliklerinde Marx ve Engels'i politize etmiş olan sorun, ülkelerine demokrasinin nasıl geleceği ve buna kimin öncülük edeceği, 18 Mart 1848'den itibaren artık soyut bir soru olmaktan çıkmıştı. Yaz ayları geride kalırken sorun en somut şeklini almış bulunuyordu. Marx ve Engels, gerçek çoğunluk egemenliğinin ancak sınıflı toplumun ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşebileceği, sadece proletaryanın bundan çıkarı olduğu ve böyle bir dönüşümü

sadece proletaryanın gerçekleştirebileceği sonucuna üç yıl önce ulaşmışlardı. Dahası, sınıflı topluma karşı mücadele vermeye en uygun zeminin temel demokratik hakların mevcut olduğu bir cumhuriyet, yani burjuva demokrasisi olduğunu kabul ediyorlardı. Gelgelelim, Alman burjuvazisi, Britanya ve Fransa'daki emsallerinin daha önce yaptıkları gibi, monarşik feodal düzeni yıkarak bir burjuva demokratik devrime fiilen önderlik edecek miydi? Marx ve Engels, *Manifesto*'da ve diğer yazılarında bunun ucu açık bir soru olduğunu öne sürmüşlerdi. Bu tarihî sorunun cevabını ancak gerçek hareket verecekti. Burjuvazinin devrimin ilk beş ayındaki tutumu cevabın ne olacağına dair güçlü emareler sergilese de, bu ancak Eylülden sonra kesinliğe kavuşacaktı.

Almanya'daki karşı-devrimci güçlerin, Paris'te birkaç ay önce yaşanan katliamdan cesaret aldığı aşikârdı. Ne ki, Marx'ın önderliğindeki *NRZ*'nin eğilimi, devrimi ileriye itmenin hâlâ mümkün olduğu kanaatindeydi. Burjuva devriminin sonuca ulaşmasında kilit rol oynaması beklenen kent olan Köln'deki demokratik hareketin önderliği içerisinde kökleşme kararı da buna dayanıyordu. Gerçekten de Köln, yaz sonlarında alev aldı. Renanya başkenti Eylül-Kasım arasında Alman devriminin merkezine oturdu; Marx partisi de hareketin başındaydı. Kriz derinleştikçe partinin yükü de ağırlaştı. Hayati önemdeki editörlük sorumluluklarına ilaveten, Marx ve *NRZ* grubu mitinglerde, gösterilerde ve nihayet barikatlarda daha fazla mesai harcamakla yükümlüydü. Aralıkta karşı-devrim, Renanya'da değilse bile Prusya'da galip geldi; ertesi yılın haziranında ise tüm Almanya'da zaferi kazanmıştı. Marx ve Engels 1850 yazına kadar, Paris'te 1848 Şubatında başlayan devrimci dalganın kesin olarak bittiği sonucuna varmış değildiler. Komünistler olarak onlara tarihî olayların bir bilançosunu çıkarmak, gerçek mücadeleden dersler damıtmak kalıyordu; bu dersler, bu bölümün ikinci yarısında incelenecek.

Devrimden Karşı-Devrime

Eylül başlarındaki bir dizi olay, Berlin hükümetini büyük bir krize sürükledi. Esasen, saray, feodal ve bürokratik müttefikleriyle birlikte, gerek iç gerekse dış politikada Berlin ve Frankfurt seçilmiş meclislerinin otoritesine meydan okuyan hamleler yaptı.[1] Devrimin sonucunu belirleyecek günlerin yaklaştığını gören karşı-devrim, inisiyatifi ele geçirdi. Böyle

1 Her iki olayın ayrıntıları için c. 7, s. 411-66 ve ilgili notlara, ayrıca Hammen, s. 272-311'e bakınız.

yapmakla liberal burjuva Hansemann hükümetinin, selefi Camphausen hükümetinin becerdiği gibi iki güç arasında aracılık görünümünü sürdürmesini giderek zorlaştırdı. Üzerine tünediği dal kıldan ince, kılıçtan keskin hâle gelirken, Hansemann sonunda dengesini kaybetti ve Ekim itibarıyla yerini daha muhafazakâr bir hükümete bıraktı. Haziran sonlarında *NRZ*, Camphausen ve Hansemann hükümetlerinin karşı-devrime liberal burjuva bir örtü sunma politikasının, onu "bu sıkıntı verici maskeyi çıkarıp atma" ve bir *Prusya Prensinin Hükümeti*, yani tahta bağlılığı göstermelik olmayan bir hükümet kurma konusunda cesaretlendirmekten başka işe yaramayacağı öngörüsünde bulunmuştu. Yeni hükümet bu yönde atılan büyük bir adım oldu.

"Devrimci Diktatörlük" İçin

Kriz patlak verirken Marx, mali durumu kötüleşen *NRZ* için kaynak aramak ve iki kentin demokratik ve işçi hareketleriyle ilişkileri güçlendirmek amacıyla Berlin ve Viyana gezisindeydi; yokluğunda gazeteyi Engels yönetiyordu. Marx Köln'e döner dönmez gazetede devrimi savunma ajitasyonu başlattı. O anda devrimi savunmak, Prusya'da saray ve müttefiklerine karşı parlamentoyu desteklemek demekti. "İki taraftan hangisinin kazanacağı, halkın, bilhassa demokrat partinin tutumuna bağlıdır. Tercih demokratlara kalmış."[2] Ertesi gün Marx, okurlarına devrimi kurtarmak için yapılması gerekenleri açıkladı.

"Bir devrimin ardından kurulan her geçici siyasi yapı, bir diktatörlük gerektirir, hem de enerjik bir diktatörlük. Başından beri Camphausen'i diktatörlük uygulamadığı, eski kurumların kalıntılarını derhal ezip yok etmediği için suçladık. Bay Camphausen bu şekilde anayasal hayallerle oyalanırken, mağlup parti bürokrasi ve ordu içindeki yerini sağlamlaştırdı ve zaman zaman açıktan savaşma riskine bile girdi. Anayasa hükümlerini kararlaştırmak amacıyla Meclis toplandı. Meclis, sarayın yanında eşit bir taraf olarak var oldu. Bir geçiş döneminde iki eşit iktidar! ... [T]am da geçici durum içindeki bu kuvvetler ayrılığı, çatışmalara gebeydi. Saray, karşı-devrimci aristokratik, askerî ve bürokratik hizip için bir örtü işlevi gördü. Burjuvazi meclis çoğunluğunun arkasında durdu. Hükümet arayı bulmaya çalıştı. Burjuvazi ve köylülük adına kararlılıkla davranıp soyluluk, bürokrasi ve ordu şeflerini bir vuruşta devirecek güçten uzak, mali önlemleriyle burjuvaziye sürekli zarar vermekten kaçınacak beceriden yoksun hükümetin becerdiği tek şey, kendinden ödün

2 c. 7, s. 430

vererek tüm partilerin gözünde itibar kaybedip tam da kaçınmaya çalıştığı çatışmaya yol açmak oldu."[3]

Marx'ın yaptığı durum değerlendirmesi son derece aydınlatıcıdır. Birincisi, Marx'ın "diktatörlük" savunusuyla ilgili olarak, burada ifade edilenin ötesinde bir anlam çıkarılmamalıdır. Yani, demokratik devrimi ilerletmek üzere, eski rejimi olabildiğince çabuk "ezmek" için "enerjik" adımlar atılmak zorundaydı. Bunda ne kadar gecikilirse, gericilik o kadar cesaretlendirilmiş olacaktı. Marx, diktatörlüğü zorlarken kimin çıkarlarını göz önünde bulundurduğunu açıkça ortaya koymak için hemen ardından şöyle devam eder: "İşlerin yasalarla düzenlenmediği her durumda biricik belirleyici faktör *salut public* [halkın selameti -*çev.*], halkın esenliğidir, şu ya da bu ilke değil." İlerde göreceğimiz gibi Marx ve Engels, genelde çarpıtılan "proletarya diktatörlüğü"nü de bu anlamda zaman zaman kullanmışlardı.[4]

İkincisi, Marx'ın "halkın esenliği'ne tabi olması gerektiğini savunduğu "ilke", "küflü Montesquieu-[Jean Louis] Delolme kuvvetler ayrılığı teorisi" dediği şeydi. Mart Devrimi'nin ardından iktidarın saray ve meclis arasında bölünmesini savunmak, devrimi boğmaktı, ilerleyen demokrasinin ayağına köstek vurmaktı.[5] Marx'ın sözleri, devrimci bir geçiş dönemi hakkındaki görüşlerine dair, Ağustos başlarında Weitling'le tartışmasında ileri sürdüğü birkaç noktanın ötesine geçen ayrıntılar içermesi nedeniyle önemlidir.

Marx, Eylül ortasındaki durumu okurlarına şöyle özetledi: "Bir geçiş döneminde eşit haklara sahip iki iktidar [Meclis ve saray] arasında kaçınılmaz olan çatışma başlamış bulunuyor." Ardından, "daha cesur ve kararlı olan taraf kazanır" uyarısında bulundu. Birkaç gün sonra Engels, "biraz daha ilerlememizi sağlayacağını, en azından Almanya'yı geçmişin geleneksel ayak bağlarından kurtaracağını umduğumuz ... kaçınılmaz kavga"yı cesaretle göğüslemesi için Alman "sol"una adeta yalvarıyordu.

Köln'de *NRZ* grubu Marx ve Engels'in sözlerine kulak verdi. Demokratik ve işçi hareketlerindeki önderlikleri üzerinden, hükümetin çevirdiği dolaplara ve Berlin ve Frankfurt meclislerinin bocalamasına yönelik protestolar

3 c. 7, s. 431

4 Marx ve Engels'in "proletarya diktatörlüğü" ile neyi kastettikleri bu bölümde daha sonra tartışılacak. "Diktatörlük" ifadesini hangi anlamda kullandıkları en ayrıntılı şekilde şurada ele alınır: Draper, *KMTR, III: The 'Dictatorship of the Proletariat'* (1986), 1. bölüm, *Dictatorship: Its Meaning in 1850* ["1850'deki Anlamıyla Diktatörlük"].

5 Üç yıl sonra Marx, Kasım 1848 Fransız anayasasındaki "kuvvetler ayrılığı, özgür bir hükümetin ilk şartıdır" ifadesine şöyle karşı çıktı: "Yine şu eski anayasal budalalıkla karşı karşıyayız. 'Özgür bir hükümet'in ilk şartı kuvvetler *ayrılığı* değil, *birliğidir*. Hükümet makinesi fazla basit olamaz. Bu, her zaman, işleri karmaşık ve gizemli hale getiren bir hokkabazlıklar sanatı olmuştur" (c. 10, s. 570).

örgütledi. Yine *Manifesto*'nun sözleriyle, "görüşlerini gizlemeye tenezzül" etmeksizin, "Almanya'da Komünist Partinin Talepler"ini yaygın şekilde dağıtmaya başladılar. "Köln'de yaşanan devrimci çalkantı içinde komünistler her yerde kendilerini gösteriyordu. Adeta bir parti, ya da en azından her yere yayılan bir güç gibi komutayı ele almış görünüyorlardı. Gazeteler, [*NRZ*] yayın kurulunun sahneyi ele geçirmesi, sayısız konuşmalar yapıp hareketler başlatması gerçeğinden söz ediyordu."[6]

Kentte konuşlanan Prusya askerlerinin yaptığı vahşice bir provakasyondan sonra, kent milisi içinde etkin olan *NRZ* grubu, özel bir Kamu Güvenliği Komitesi oluşumuna öncülük etti. Kuşkusuz Fransız Devrmi'nden esinlenerek, Prusya'nın bundan sonra atacağı adımlar karşısında "nüfusun yasalarla kurulmuş yönetim organlarında temsil edilmeyen kesiminin çıkarlarını temsil etme" ve "halkın haklarının korunmasını gözetme görevlerini üstlenecek ... bir *komite*, doğrudan ve açık bir şekilde halk tarafından seçildi."[7] Marx, Engels ve diğer *NRZ* militanlarının etkin olduğu komite, bu nedenle liberal ve sağcı basında "devrimin ilk adımı ... kızıl cumhuriyetin ilan edilmesi yakındır ..." şeklinde saldırılara konu oldu.

Marx ve Engels'in bu dönemdeki faaliyetlerinin doruk noktası, hükümete ve karşı-devrime karşı köylü muhalefetini harekete geçirmek üzere İşçi Derneği'yle girdikleri işbirliğiydi. Kriz boyunca özellikle Engels, sürekli olarak köylülüğün diğer demokratik güçlerle bağlantılı şekilde harekete geçme potansiyeli ve ihtiyacı konusunda yazdı. "Bu bahar başlayan köylü savaşı, köylülerin feodalizmden kurtuluşu hedefine ulaşmadan sona ermeyecek."[8] Bu çabaların bir parçası olarak, Marx ve Engels'in İşçi Derneği'ndeki iki arkadaşı, *NRZ*'nin görüşlerini köylüler arasında yaymak için "*Kölnische Zeitung Für Bürger, Bauern and Soldaten*" (Kentliler, Köylüler ve Askerler İçin Yeni Köln Gazetesi) adlı yeni bir gazete çıkardılar. Gazete "'Sosyal demokrat' bir çizgi izleyecek ve 'ister kentte, ister kırda, ister sivil kıyafetli, ister asker üniformalı olsun, çalışan halkın' çıkarlarını temsil edecekti."[9] Başka bir deyişle, Marx partisi, bir yıl önce çağrıda bulunmaya başladığı "halk ittifakı"nı gerçekleştirmek için o ana kadarki en somut çabayı ortaya koyuyordu.

Bu çabaların –en azından Renanya'daki– en büyük başarısı, Köln'ün 16 km. kuzeyindeki Worringen'de 17 Eylülde polis tacizine rağmen sekiz bini aşkın kişinin katıldığı bir kitle toplantısı gerçekleştirmek oldu.

6 Hammen, s. 295

7 c. 7, s. 585

8 c. 7, s. 444

9 Hammen, s. 284

Toplantıya başkanlık etmek üzere seçilen Schapper'in (Engels sekreter olarak seçilmişti) önerisiyle, toplantının "'cumhuriyet ve bilhassa demokratik-sosyal cumhuriyet, *Kızıl Cumhuriyet*' taraftarı" olduğunu ilan eden karar oy birliğiyle kabul edildi. Kabul edilen diğer kararlar Kamu Güvenliği Komitesi'ne destek veriyor ve *NRZ*'yi demokrat partinin gazetesi olarak kabul ediyordu. Bölgenin her yerinden köylülerin, işçilerin ve kentli küçük burjuvaların katıldığı Worringen toplantısında, o güne kadar teorik bir kavram olan halk ittifakı ete kemiğe bürünüyordu.

NRZ partisi, Worringen ve diğer başarılı kitlesel mitinglerin Köln'de hemen bir halk ayaklanmasının gündemde olduğu anlamına geldiği gibi bir yanılsama içinde değildi. Marx, Engels, Moll ve diğer komünistler, bu tür erken bir eylemin zararlı olacağı uyarısında bulunuyordu. Devrimci sakınım taktiğine başvuran Moll, bir İşçi Derneği toplantısında "'kavgayı söz ve kalemle sınırlama'nın hâlâ zorunlu olduğunu" söyledi. "Parti sürekli büyüyordu. Pek çok insan, özellikle kırlarda, kendilerine 'demokrasi ve sosyalizm insancıl doktrinleri'ni taşıyacak birilerini bekliyordu. Köylülerin desteğini kazanmak ... ve ordunun direnişini kırmak şarttı. Askerler bile bir insan kalbi ve sağlam bir kafa taşıyorlardı; kendi iradesi olmayan haydut çeteleri değildiler ..."[10] Onların da belirttiği gibi, Köln'deki başarı, Almanya'daki ve başka yerlerdeki benzer ayaklanmalara bağlıydı.

Ancak başka yerlerde, Frankfurt'taki kısa süren ayaklanma dâhil, devrimciler için zafer değil, yenilgi tablosu hâkimdi. Engels'in *NRZ*'de yazdığı gibi, burjuvazinin proletarya korkusu ve "halk[ın] ... Örgütsüz ve kötü silahlanmış ..." olduğu gerçeği, bu tabloya yol açmıştı. Fransa'da yeni ve bu kez "kızıl bayrak altında", daha da radikal bir ayaklanmanın kuvvetle muhtemel olması ise, Almanya devrimi için iyiye işaretti.

Karşı-devrim de, inisiyatifi ele geçirmezse, Engels'in umutlarının pekâlâ gerçekleşebileceğini anlamış durumdaydı. Worringen, Marx ve Engels için olduğu gibi karşı-devrim için de öğretici olmuştu. Bu yüzden Prusya hükümeti, Köln'de artan radikalleşmeye bir son vermek amacıyla, mitingi izleyen hafta sonu, 23 Eylülde, Engels dâhil olmak üzere *NRZ* partisinin büyük bölümü ve diğer demokrat parti önderleri hakkında "'devrim amaçlı komploculuk' suçlamasıyla" tutuklama emri çıkararak önleyici bir darbe indirdi. Engels ve diğer birkaç kişi önce kenti, sonunda da ülkeyi terk ederek polis takibinden kaçmayı başardı.

Yasal durumu Temmuzdan beri –hükümetin polisi küçük düşürme suçlamasının da etkisiyle– tehlikede olan Marx, Eylül krizinde komünist

10 Hammen, s. 303

eğilimin önderliğini perde arkasından yürüttü ve bu şekilde "komploculuk" suçlamalarından kurtulmayı başardı. Demokrat parti önderlerinin tutuklanmasını protesto etmek için barikatlar yükselmeye başladığındaysa, Marx, yaklaşık iki bin kişilik isyancı güçleri, "halkın tümünü savaşmaya itecek geniş kapsamlı bir mesele bulunmadığı"[11] için, tek başına Köln'de ayaklanmanın işe yaramayacağı konusunda ikna ederek dizginlere asılmak üzere meydana çıktı. Marx, Almanya'da devrimin o günkü geniş kapsamlı gerçekliğini doğru bir şekilde görmüştü. Frankfurt ve Berlin'deki devrimci muhalefeti bastırmadaki başarısından güç alan Prusya makamları, Köln'de sıkıyönetim ilan edip "öne çıkan demokrat ve işçi gazetelerinin yanı sıra, siyasi ve sosyal amaçlarla örgütlenmiş tüm dernekleri yasaklayarak", siyasi özgürlükler alanını iyice kapattı.[12]

Marx "*Kale*yi Savunuyor"

Sıkıyönetim kaldırılınca *NRZ* 12 Ekimde tekrar çıkmaya başladı. Fakat, Engels dâhil, editör kadrosunun büyük bölümü firardaydı ve Marx, Kasımda Engels'e yazdığı gibi "ne pahasına olursa olsun *kaleyi* savunup, siyasi pozisyonu koruma" çabasını tek başına vermek zorunda kaldı.[13] Kesinlikle bir Marx sempatizanı olmayan Hammen bile, "1848'in son üç ayı, Marx'ın kahramanlık günleri olarak öne çıkmaktadır" diye yazar.

"*Kaleyi* Savunma", yani *NRZ*'yi ayakta tutma mücadelesinde Marx, "siyasi pozisyonu koruma"yı daha fazla örgütsel sorumluluk alarak başardı. Schapper'in hapiste, Moll'un da firarda olması nedeniyle, İşçi Derneği Ekim ortalarında Marx'tan başkan olmasını istedi; bu talep, Marx'ın önderliğinin kabul gördüğünün göstergesiydi. Yasal durumunun belirsizliğine ve gazeteyle ilgili editörlük sorumluluklarına rağmen, tutanaklarda yazılanlara göre "Dr. Gottschalk [Aralıkta] serbest bırakılana kadar geçici olarak, işçilerin arzusunu yerine getirmeye hazırdı."[14] Marx'ın önderliğinde dernek köylüler arasında yeni şubeler örgütleyip, Worringen'de büyük bir miting daha düzenleyerek, kırsal alanlardaki çalışmalarını hızlandırdı. Ayrıca iç eğitim faaliyetlerini de düzenli hale getirdi; "Komünist Partinin Talepleri" üzerine tartışmalar bu çalışmalar arasındaydı. Kasım ortasında hapisten çıkan Schapper dernekteki faaliyetine dönerek bu yönelimi devam ettirdi ve böylece Marx'ı birçok örgütsel yükten kurtardı.

---

11 c. 7, s. 464

12 Hammen, s. 310

13 c. 38, s. 179. Buradaki [İngilizce] çeviri aslında Hammen'dan alınmıştır (s. 312).

14 c. 7, s. 595

Demokratik Dernek bünyesindeki etkinliğini sürdürmekle beraber, Marx'ın bu dönemde İşçi Derneği'ne öncelik vermeye başladığı açıktı. Bunun bir işareti de derneğin, şüphesiz Marx'ın etkisiyle, Berlin'de Ekim sonunda düzenlenecek ülke çapındaki Demokratik Kongre'ye Köln'deki "Demokratik Dernek[ten] ayrı olarak" kendi temsilcilerini göndermeye karar vermesiydi. Delegelere "Kongreyi 'Almanya'da Komünist Partinin Talepleri'nden bazılarını kabul etmesi için ... ikna etmeye çalışma" talimatı verilmişti. Marx'ın neden ayrı delegasyonu savunduğu açık olmasa da, Eylül krizinde İşçi Derneği'nin kavgada Demokratik Dernek'ten daha güvenilir bir müttefik olduğunu anlamasından kaynaklanmış olabilir; bu ikincisi, birincinin aksine, Kamu Güvenliği Komitesi'ni desteklemekte tereddüt etmişti. Tam da İşçi Derneği bünyesinde "Talepler" ekseninde yapılan eğitimler ve örgütün bölgedeki köylüler arasında "Talepler"in aktif dağıtımını yapması nedeniyle, bu örgütten temsilcilerin Berlin Kongresi'nde talepleri daha ikna edici bir şekilde savunması beklenebilirdi.

Marx ve Engels'in Haziran günlerinden bu yana taşıdıkları, Fransa ya da başka bir yerdeki yeni bir devrimci kalkışmanın Alman devrimine kan vereceği şeklindeki umutları, Viyana'da Ekimin ilk günlerinde patlayan devrimci ayaklanma ile görünüşe bakılırsa gerçeğe dönüşüyordu. Avusturya'daki siyasi tablo Almanya'dakine benzemiyordu. Marttaki kısmi devrim, Habsburg monarşisinin örtüsü altındaki feodal gericilikle, devrime dayanan bir kurucu meclis olan İmparatorluk Diyeti arasında sallantılı bir iktidar bölüşümüyle sonuçlanmıştı. Başını hükümetin çektiği ve bu yönüyle Prusya'dan ayrılan karşı-devrim, Paris'teki Haziran olaylarının sonucundan Prusya gericiliği gibi cesaret buldu ve buna yaslanarak inisiyatifi ele aldı. Marx bu bağlamda Ağustos sonlarında Viyana'ya giderek, demokratik hareket bünyesinde bundan sonra ne yapmak gerektiği ve bilhassa karşı-devrimci hükümetin nasıl defedileceği üzerine süren tartışmalara müdahale etti.

Devrim düşmanı bir gazete, Viyana Demokratik Derneği'nin bir toplantısında yapılan tartışmayla ilgili haberinde, "*yurtdışından bir akademisyen,*" sorunun çözümünü ne İmparatorluk Diyeti'nden ne de İmparator'dan beklemek yerine, "şöyle konuşma cüretini kendinde bulmuştur," diye yazıyordu; "*Halka gitmeli ve halkı etkilemek için olabilecek her yolu denemeliyiz. Hükümete karşı bir öfke seli yaratmalı, bu hedef doğrultusunda olabilecek her yoldan, hatta Mefistovari araçları dahi kullanarak çalışmalıyız. Bunu başarmak için gazetelerden, afişlerden, tartış-*

malardan yararlanmalıyız."[15]* Marx, Viyana'daki demokratik harekete bu tür önerilerde bulunma "cüretini" gösterdiği gibi, kentin işçi hareketini de kendi programı yönünde etkilemeye çalıştı. Başka bir gazete, Marx'ın Eylül başında İşçi Derneği'nin bir toplantısında "ücretli emek ve sermaye üzerine oldukça uzun bir konferans verdiği"ni, burada "kapitalist ile ücretli emekçinin çıkarlarının özdeş olduğu iddiası yanlıştır" dediğini yazıyordu.[16] Bu konuşma şüphesiz Brüksel'de işçi sınıfına sınıf bilinci aşılama çabaları çerçevesinde 1847 sonlarında hazırladığı derslere dayanıyordu.

Marx'ın Viyana'yı ziyaretinden bir ay kadar sonra Avusturya'da devrim, kaderiyle yüz yüze geldi. Marx'ın bir ay önceki müdahalesine rağmen, Viyana'daki demokratik güçler, "halkı" hükümetin askerî gücünü alt etmeye yetecek ölçüde ülke çapında harekete geçirmeyi başaramadı. Ekim ayının sonuna gelindiğinde Avusturya'da devrim tamamen son bulmuştu. Nasıl ki Viyana, Berlin'de başlayacak Mart Devrimi'nin işaretini vermişti, Ekim yenilgisi de Prusya'da karşı-devrim için başarının yolunu açacaktı.

Böylece, Marx'ın Viyana yenilgisi tahlili, Prusya devrimi için yazacağı ölüm ilanını bir buçuk ay önceden haber veriyordu. Yenilgiden Alman burjuvazisinin (Viyana, Avusturya İmparatorluğu'nun Alman kısmının başkentiydi) sorumlu olduğunu vurguladı. Nihai sonuç belli olmadan önce, Marx, *NRZ* okurlarının Paris'teki Haziran günlerinden bu yana "burjuvazinin soysuzluğuna" şaşırmamış olmaları gerektiğini belirtti. Paris Alman burjuvazisinin yüreğine proletarya korkusu düşürmüş, böylece onu Almanya'daki burjuva devriminin seyrini "*yokuşa sürme*" eğilimine sokmuştu. Monarşik feodal devletin müdahalesi olmaksızın ticaret yapma hakkı karşılığında Alman burjuvazisi, Fransa ve İngiltere'deki muadillerinden farklı olarak, devrimden taviz vermeye, yani birleşik bir Alman demokratik cumhuriyeti için savaşmamaya dünden razıydı. "Tarihte *Alman burjuvazisi*ninkinden daha *utanç verici ve acınası bir rezillik* daha yoktur."[17] Demokratik güçlerin alması gereken derslere gelince, "*burjuvaziyle* pazarlığı kesmemiz gerektiğini gördük ... *Burjuvaziyle* barışın geçiş döneminde bile mümkün olmadığı, halkın burjuvaziyle

15 c. 7, s. 571. Tartışmanın yapıldığı toplantıyla ilgili haberler, *NRZ* de dâhil, başka gazetelerde de yer aldı. Özellikle *NRZ*'de yazılanlara bakınız, bunların Marx'ın tartışmada önemli gördüğü yönleri yansıttığına şüphe yoktur (s. 570).

* *Mefisto*: Goethe'nin aynı adlı eserine de konu olan "Faust" efsanesinde Faust'u yoldan çıkaran şeytan, Mephistopheles. *-çev.*

16 c. 7, s. 573

17 c. 7, s. 504

hükümet arasındaki çatışmalarda kayıtsız kalması ve sonucu kendi çıkarına kullanmak üzere zaferlerini ya da yenilgilerini beklemesi gerektiği *kanıtlanacaktı*."[18] Birkaç gün sonra, Paris'teki Haziran, Viyana'daki Ekim karşı-devrimci katliamlarından çıkarılacak dersi "eski toplumun ölüm saçan can çekişmelerini ve yeni toplumun doğum sancılarını kısaltmak, kolaylaştırmak ve yoğunlaştırmak ancak *tek bir yolla* mümkündür: *devrimci terör*"[19] sözleriyle özetledi.

Marx'ın değerlendirmeleri ve politika önerileri, Marx partisi açısından 1848-49 Devrimleri sürecindeki en önemli strateji değişikliğinin başlangıcını oluşturur. Bu ana kadar, Alman burjuvazisinin burjuva demokrasisi kavgasında nasıl bir tutum alacağı, ancak gerçek hareketin cevaplayabileceği ucu açık bir soru olmuştu. *Manifesto*'nun orijinal versiyonu, Almanya'da komünistlerin "burjuvazi devrimci bir tutum takındığı *müddetçe* mutlak monarşiye, feodal toprak mülkiyetine ve küçük burjuvaziye karşı burjuvaziyle birlikte mücadele ede"ceğini [vurgu bize ait] söylüyordu.[20] Ne var ki Viyana, o güne kadarki diğer olaylardan farklı olarak, Alman burjuvazisinin "devrimci bir tutum" takınmaya hazır olmadığını ortaya çıkardı. Buradan çıkan sonuç, komünistlerin ve dolayısıyla "halk"ın, burjuvazinin eski rejimle mücadelelerine "kayıtsız" kalması gerektiğiydi. Her ne kadar gerçek mücadeleler ise de, demokratik güçlerin karşısında barikatın aynı tarafındaki müttefikler arasında geçen mücadelelerdi. Bu, tarihî soruyu cevaplamaya yönelik ilk formülasyondu; ilerleyen aylarda ve yıllarda ayrıntılı olarak geliştirilecekti.

"Aktif Direniş" Kampanyası

Viyana olayları Almanya'da da yankısını buldu. Ayaklanma, demokratik hareket içerisinde buna nasıl bir tepki vermek gerektiği üzerine tartışmalara yol açtı. Avusturya başkentindeki devrimcilere yardım gönderilmeli miydi, gönderilecekse bu ne tür bir yardım olmalıydı? Silahlı gönüllü lejyonları mı? Marx ile eski hasmı Arnold Ruge, bu konudaki siyasi ayrımda bir kez daha karşıt saflarda yer aldılar. O sırada Prusya Meclisi üyesi

18 c. 7, s. 496

19 c. 7, s. 506. Yine, Marx'ın "diktatörlük" kelimesini kullanışında olduğu gibi, bu sözlerle kastedilenin ötesinde, yani karşı-devrimci azınlığa karşı çoğunluğun çıkarlarını savunup ilerletmek için zorunlu olan her aracın kullanılmasından başka bir anlam çıkarılmamalıdır. Bu kullanımla ilgili daha kapsamlı bir tartışma için, Draper, *KMTR* III, s. 360-74'teki "'Terör' ve 'Terörizm'in Anlamı" başlıklı açıklamaya bakınız.

20 Draper, *KMTR* II, s. 219-38'de, burjuvazinin tutumuna dair sorunun ucu açık bir soru olmadığını öne sürer. Bundan ziyade, Marx ve Engels aslında Alman burjuvazisinin devrimci bir tutum takınmasını bekliyordu. Draper kendi yorumunu destekleyen inandırıcı kanıtlar sunsa da, kanıtların bütünü, Marx ve Engels'in bu sorunda gidip geldiklerini düşündürüyor; fakat her hâlükarda, sorunun cevabını sadece gerçekliğin vereceğini kabul ediyorlardı.

olan Ruge, Berlin'deki ikinci Tüm Almanya Demokratik Kongresi'nde Viyana krizinin doruk noktasına ulaştığı günlerde kabul edilen, Alman halkının Prusya dâhil olmak üzere kendi hükümetlerinden, "Viyana'daki özgürlük davasını ... kurtarma"sını talep etmeleri gerektiği şeklindeki görüşü destekliyordu. Belirsizliğinin yanı sıra, Marx böyle bir talebe, aynı zamanda kendi karşı-devrimci hükümetlerine "özgürlüğün kurtarıcıları" olarak bakmalarını teşvik ederek halkı yanlış eğitmek olduğu için karşı çıkıyordu. Viyanalılara yardım etmenin tek gerçekçi yolu, "karşı-devrimi yurtta yenilgiye uğratmak"tı.[21] Marx'ın tavrı elbette uzun zamandır savunduğu, proletaryayı yabancı sınıf güçlerini temsil eden hükümetlerin değil, ancak kendisinin kurtarabileceği görüşüyle tutarlıydı.

Bu arada Berlin sokaklarında Prusya Meclisi'nin Viyana devrimine destek vermesi talebiyle yığınsal protestolar patlak verdi. Berlin'de çok elverişli bir zamanda toplanmış olan Demokratik Kongre'nin sol kanadı, protestoların örgütlenmesinde kilit rol oynadı. Yine aynı kanat, Marx'ın kongrede "Komünist Partinin Talepleri"nden bazılarının kabul edilmesi için yukarıda sözü edilen çabalarının da başarılı olmasını sağladı. Berlin'deki yarı ayaklanma durumu yeni bir hükümet krizine yol açtı. Hohenzollern Monarkı IV. Friedrich, şüphesiz Viyana'da Habsburgların zaferinden ilham alarak, hükümeti tek taraflı olarak görevden aldı ve yerine karşı-devrimci güçlere topyekün boyun eğen yeni bir hükümet atadı. Meclis, Marx'ın "pasif direniş" diye alaya aldığı bir tutumla, kralın hükümetini tanımadı; bunun sonucuysa, meclisle kral arasında bir ay süren bir pata durumu oldu. Prusya'nın büyük bölümünde devrimle gericilik arasındaki kavganın sonucu bu evrede belirlenecekti.

Marx'ın *NRZ* okurlarına açıkladığı gibi, çetrefilli görünse de durum aslında "gayet basit"ti.

"İki egemen erk artık anlaşamaz ya da anlaşmak istemez olduklarında, iki düşman egemen erk haline gelirler. *Kral* Meclis'e meydan okuma *hakkına* sahiptir, *Meclis* krala meydan okuma *hakkına* sahiptir. *Hakkın büyüğü, daha güçlü* olan taraftadır. Güç ise *mücadele*de sınanır. Mücadelenin sınavı *zafer*dir. Her iki erk de haklı olduğunu ancak *zafer*iyle, haksız olduğunu *yenilgi*siyle kanıtlayabilir."[22]

Alman devriminde "ak koyunun kara koyunun belli olacağı" saatin geldiğini Marx doğru anlamıştı. Böyle bir durumda "pasif direniş" yeterli değildi.

Marx, 12 Kasımda *NRZ* sayfalarından bir "aktif direniş" kampanyası başlattı. Meclis'te bu konuda bir öneri dolaştığını haber alan *NRZ*,

21 c. 7, s. 492

22 c. 8, s. 3

Meclis'in yeni hükümeti Meclis'i tatil edip kent muhafızlarını silahsızlandırma emri nedeniyle "vatana ihanetle suçlama" kararı dolayısıyla "vergi ödeme yükümlülüğü[nün] otomatik olarak sona erdiği"ni kalın harflerle ilan etti; "vergi vermek artık vatana ihanet demektir ve yurttaşlığın birinci ödevi vergi ödemeyi reddetmektir"[23] (orjinalde kalın harflerle). Saray ve hükümetinin eylemleri her renkten demokratlarda öfke uyandırdığından, *NRZ*'nin vergi vermeme kampanyası ülke çapında büyük yankı uyandırdı.

Gazetede artık ajitasyonel bir hava hâkimdi. "Artık vergi yok!!!" sözü kavga şiarı olarak bir ay boyunca her gün gazetenin başlığını süsledi. "Marx en son haberleri en geniş şekilde gazeteye taşımak için hiçbir masraftan kaçınmadı. Durumun ciddiyetine göre sık sık ilave yayınlar ve [afiş olarak da kullanılabilen] özel eklerle ikame ya da takviye edilen ikinci baskılar yapıldı. Marx gazetenin tirajını arttırmak için her şeyi yaptı.[24] Renanya Demokratik Derneği'nin bir yöneticisi olarak, dernek tabanını kampanya çerçevesinde harekete geçirmeyi başardı; derneğin bütün açıklamaları *NRZ* sayfalarında yayınlandı. Kırsal bölgelerde destek toplamaya özel bir vurgu yapılıyordu. "Berlin ... ve eyalet başkentleri, ancak kırın devrimci enerjisi aracılığıyla korunabilir."[25] *NRZ* vergi vermemeyi açıkça savunmaya başladıktan üç gün sonra Prusya Meclisi bu yöndeki öneriyi oy birliğiyle kabul edince, kampanya büyük bir destek buldu. Hammen'a göre bu girişime Marx'ın Meclis'teki tanıdıkları öncülük etmişti.[26]

Tablodan çıkan veriler temelinde Marx'ın stratejisi vergi karşıtı hassasiyeti olabildiğince sola çekmekti. "*Halk Martın* (devriminin) *yarım yamalak önlemlerine son vermek zorunda, yoksa bunlara kral son verecek.*" Renanya eyaleti valisi vergi vermeme tavrına karşı bir muhtıra yayınlayınca, Marx hücuma geçti. Meclis iradesine karşı gelip hükümeti destekleyen tüm memurlar "1. *Görevden alınmalı*, 2. *Vatana ihanetle suçlanmalı* ve yerlerine geçici *kamu güvenliği komiteleri* atanmalıdır. ... Eğer karşı-devrimci yetkililer bu kamu güvenliği komitelerinin kurulmasını ve

23 c. 8, s. 21. Üç hafta önce, IV. Friedrich'in kent muhafızlarına 15 Ekimde verdiği "*silahları benim verdiğimi* unutmayın ..." talimatı üzerine, vergi konusunu Marx bizzat gündeme getirmişti. Marx bu iddianın düzmece olduğunu, çünkü hükümetin silah satın almasını sağlayan vergilerin, "*halkın emeği*" olduğunu yazıyordu. Krallar halka sadece halktan vergiler yoluyla aldıklarını geri verebilirdi; Marx buna krallığın "*ekonomik sırrı*" diyordu. "Bu nedenle kralların düşüşünde ilk sebep ... her zaman *vergi meselesi* olmuştur" (c. 7, s. 477).

24 Hammen, s. 340

25 c. 8, s. 39-40. Ren Demokratik Derneği yetkilisi sıfatıyla Marx -aralarında bilinen ilk mektuptu bu- Düsseldorf'taki Ferdinand Lassalle'a yazarak, "özellikle kırsal bölgelerde savunulmak üzere" kentteki demokratik örgütün kampanyayı desteklemesini istedi (c. 38, s. 180).

26 Hammen, s. 345

resmen çalışmasını zorla engellemeye kalkışırsa, *zora her türlü zorla karşı koyulmalıdır. Pasif* direniş, *aktif direnişi* temel almalıdır. *Değilse* [pasif direniş] *dananın boğazlanmaya karşı boş yere mücadele etmesinden farksız olacaktır.*"

Marx ve aralarında Schapper'in de bulunduğu diğer Demokratik Dernek yöneticileri, "boğazlanmayı" engellemek amacıyla "her yerde ... halk milisi" örgütlenmesi için bir "Çağrı" yayınladılar. "Yoksul yurttaşların silah ve mühimmat giderleri ortaklaşa ya da gönüllü katkılarla karşılanmalıdır." Bu son hüküm, yoksulluğun devrimi savunmaya katılma önünde bir engel oluşturmamasını sağlamayı amaçlıyordu. Marx'a göre yeni dağıtılmış olan kent milisinin zayıflıklarından biri de, üniforma ve silah masraflarını katılımcıların kendi ceplerinden karşılamak zorunda olmalarıydı; buna gücü yetmeyenlere karşı bir ayrımcılıktı bu. "Çağrı"da ayrıca, Prusya Meclisi'ni desteklemeyen tüm yerel hükümet organlarının "genel oyla yeniden belirlenmesi gerektiği" de belirtiliyordu.[27] Marx ve diğer Demokratik Dernek yöneticileri, Şubatta bu çağrı nedeniyle "isyana teşvik"le suçlanarak mahkemeye çıkarılacaktı.

NRZ grubu aynı zamanda İşçi Derneği üzerinden de bir silahlı kol oluşturmaya çalıştı. Dernekte Marx'la yakın ilişki içinde çalışan eski bir subay olan Friedrich von Beust, Prusya çapında Ulusal Muhafız (Landwehr) üyelerini devrimi savunacak bir "devrimci halk ordusu" şeklinde örgütlenmek üzere girişimlerde bulundu. Dernek Köln'de çok sayıda silahlı "Özgür Ordu" birliği kurulmasına önayak oldu ve von Beust birliklerin genel komutanı olarak seçildi. Sayıları giderek artan bu silahlı birlikler, hükümet birlikleri karşısında açıkça güç denemesi yapmaya başlayınca, hükümet bu oluşumları yok etmek için kararlılıkla harekete geçti. Sonuçta von Beust kentten kaçmak zorunda kaldı ve böylece Köln'de bir devrimci ordu oluşturma çabaları sona erdi.

Marx, Eylül krizi sırasında çalışmalarını perde arkasından yürütmüşken, sonrasında Köln'deki devrimci güçlerin örgütlenmesinde böylesine açık bir rol oynayınca, hükümetin Marx'ın peşine düşmesi kaçınılmazdı. Bu yöndeki ilk girişim, Marx'ın örgütlenmesine yardım ettiği, Berlin hükümetinin uygulamalarını protesto etmek amacıyla Worringen'de yapılan kitle toplantısının ardından geldi. Toplantıda bir toplu dilekçe kampanyası başlatılmış ve iki gün içinde yedi binden fazla imza toplanmıştı. Yine aynı toplantı "'daimi' olarak çalışacak" bir kurulun yürütme komitesi niteliğinde, geniş bir temsil yeteneğine sahip yirmi beş kişilik bir "Halk Komitesi" seçmişti; komitede Marx da yer alıyordu. Köln'deki

27 c. 8, s. 41

kitle hareketinde tuttuğu merkezî konumu ve Marx'ı savunmak üzere harekete geçmeye hazır çok sayıda sempatizanı olması nedeniyle hükümet geri adım atmak zorunda kaldı. Ayrıca, Renanya'da hâlâ yürürlükte olan Napolyon yasalarını ezbere bilen Marx, Engels'e "gazetemiz *emeute* [ayaklanma] ilkesinin arkasında durmaya devam ediyor"[28] diye yazdığı halde, *NRZ*'yi yasallık ile yasadışılık arasında ustalıkla idare ediyordu. Ayaklanma partisi olmakla birlikte, Marx'ın önderliğiyle *NRZ* grubu, hükümeti ayaklanma kışkırtıcısı olarak tasvir ederek, bu yöndeki çağrılarını savunmacı bir tarzda formüle ediyordu. Fakat, gerektiğinde, "Ren eyaleti kılıcın egemenliğine boyun eğmektense, yakında kanını son damlasına kadar dökmekten çekinmeyecektir" demekten de geri durmuyordu.

Gerçekten de, Mart Devrimi'ni savunmak için kanını feda etmeye hazır binlerce, belki on binlerce Alman işçi ve köylüsü vardı, ama burjuvazinin, orta sınıfların çoğunluğu ve kendini demokrat ilan eden partinin büyük bölümü için bunun geçerli olmadığı da bir o kadar açıktı. Bunun en bariz göstergesi, Frankfurt Meclisi'nin 22 Kasımda vergi vermeme önergesini neredeyse bire karşı iki oyla reddederek, hükümete meydan okumak yerine krizi aşmak için taviz vermeyi seçmesiydi. Marx, –Meclis üyelerinin yaklaşık üçte birini oluşturan üniversite profesörlerine atfen– "profesörler meclisi"ni ağır şekilde eleştirdi. Birkaç gün sonra başka bir akademisyen grubu kampanyaya karşıtlığını krala bildirince eleştirisi daha da sert oldu. Profesörler devletten maaşlı oldukları için "*vergi vermeyi reddetmeye* karşı tarifsiz öfkeleri" anlaşılmaz değildi. "Vergi vermek yok – böylece ayrıcalıklı ulema iflas eder." Profesörlerin "kraliyete kendilerini satmaları", sadece "bilimsel meslek" üzerinde sahip oldukları "tekel"i korumak istemelerinden kaynaklanıyordu. Fakat, "eğer" devrim zaferi kazanırsa, "halk ... ayrıcalıklı ulemanın bütün şerrine bir son vermekte gecikmeyecektir."[29]

Frankfurt Meclisi'ndeki oylama, karşı-devrime bir aylık pata durumu boyunca beklediği yeşil ışığı yakmış oldu. "Pasif direniş"e hâlâ devam eden Prusyalı parlamenterlerle uzlaşmaya varamayan hükümet, Meclis'i feshetti. Aynı gün, 5 Aralıkta, IV. Friedrich, tek taraflı olarak kendi anayasasını dayattı. Meclis'in önermiş olduğu birçok liberal unsuru içermekle beraber, belge en üstün gücün kralın elinde olduğunu su götürmez bir şekilde ortaya koyuyordu. *NRZ* vergi vermeme kampanyasını sürdürse de, Marx, gazetenin "Artık vergi yok!!!" başlığını kaldırdığı 17 Aralıkta, kralın hamlesine karşı etkili bir muhalefetin yokluğunda karşı-devrimin

28 c. 38, s. 181

29 c. 8, s. 106-7

tüm Almanya'da değilse bile Prusya'da büyük bir zafer kazandığını anlamış bulunuyordu.

Burjuvazi Meselesinde Netleşme

Marx, altı ay önce "büyük burjuvazi"yi "oldum olası karşı-devrimci" olarak değerlendirirken, "burada niyesine giremeyiz" diye yazıyordu, "Şimdilik sadece olguyu kaydetmekle yetineceğiz."[30] Kral ve müttefiklerinin zaferinin ardından Marx, Aralıkta yayınlanacak "Burjuvazi ve Karşı-Devrim" başlıklı bir dizi makaleyle sorunun cevabını vermeye hazırdı. Bu, *Manifesto* ve "Talepler" yayınlandıktan sonra Marx partisinin ilk önemli programatik açıklamasıydı. Başlıktan anlaşılacağı gibi suçun büyüğü burjuvazinin hanesine yazılmalıydı.

Marx'ın argümanının özü, Mart Devrimi'nden bu yana büyük burjuvazinin devrime karşı eylemleriyle IV. Friedrich'in Aralık darbesinin yolunu hazırladığı şeklindeydi. "Bu liberal muhalefeti oluşturan bayların [Mart öncesinde mutlakiyetçi devletin karşısında yer alan burjuvazi] ... Mart Devrimi'nden sonra ilkelerine ihanet ettiklerini" düşünmek "saçma" olurdu. Tam tersine; zaten burjuvazi, kral ve feodal müttefikleriyle, kendisine engelsiz bir sermaye birikimi için gereken siyasi ve toplumsal alanı açacak bir uzlaşma peşindeydi. Ne var ki, Martta, Paris ve Viyana'daki emsallerinden ilham alan Berlin'in plebyen yığınları dizginleri ele geçirdi. Onların devrimi, Prusya burjuvazisinin -saray ve müttefikleriyle beraber de olsa- ilk kez siyasi iktidar koltuğuna oturmasını sağladı. Tek sorun, o güne kadar iktidardan uzak kalmış olan yığınların, meclisler, özellikle Berlin'deki meclis üzerinden, burjuvazinin yeni elde ettiği iktidara en azından ortak olmak istemesiydi. Burjuvazinin bu davetsiz kurtarıcılarına karşı temkini elden bırakmamasının nedeni, her şeyden önce, bilhassa proletaryanın Fransa'daki iddialılığını da hesaba katarak, bu yığınlardan duyduğu korkuydu. Fransa ve Britanya'daki benzerlerine göre gelişmekte geciken, "hımbılca, ürkekçe ve yavaş" gelişen Alman burjuvazisinin talihsizliği, siyasi özgürlük talebiyle kapıya dayanan can düşmanıyla, proletaryayla aynı anda siyasi hayata adımını atmış olmasıydı.[31] Burjuvazinin eski rejime karşı kendi maddi çıkarlarını savunmak için ihtiyaç duyduğu -örgütlenme ve basın özgürlüğü, vb.- aynı siyasi özgürlükler, kendisini ezen burjuvaziye karşı gündelik mücadelelerinde proletaryaya da lazımdı.

Alman burjuvazisi proletarya kadar köylülüğe de şüpheyle bakıyordu. Marx ve Engels'in daha önce kaydettiği gibi, zengin sınıf, proletaryaya

30 c. 7, s. 74

31 Marx bunu daha 1845'te söylemişti; c. 4, s. 265

göre daha doğal bir müttefiki olan köylülüğe ihanet etmeye hazırsa, devrimci bir tarzda hareket edemezdi. Bu nedenle, Alman devrimini, burjuvazinin kırlardaki feodal mülkiyet ilişkilerinin yıkılışına önderlik ettiği 1648 İngiliz ve 1789 Fransız Devrimi örnekleriyle bir tutmak hata olurdu. Burjuvazi, Mart Devrimi'ne sahip çıkmadığı ölçüde, tarihî ayrıcalıklarını mümkün olduğunca korumak isteyen karşı-devrimi yüreklendirdi. Alman burjuvazisinin ve orta sınıf müttefiklerinin mahkûm ettiği Paris Haziran Devrimi'nin yenilgisinden cesaret bulan karşı-devrim, saldırıya geçmek için fırsat kollamaya başladı. 1848 başında Engels, Avrupa'da bir burjuva demokratik devrim dalgası beklentisiyle şöyle yazmıştı: "[M] ertçe dövüşün, sermayenin pek kibar efendileri! ... ama şunu unutmayın ki, 'Cellat kapıda bekliyor!'"[32] Burjuvazi, burjuva demokrasisine kapıyı ne kadar açarsa, "cellat", yani proletarya, ilmeği eski müttefikinin gırtlağına oturtmak üzere içeriye o kadar rahat girecekti. Öyleyse, Alman burjuvazisinin kapıyı burjuva devrimine açmakta tereddüt etmesinde şaşılacak bir şey yoktu. Öte yandan, burjuvazinin bu tereddüdü, oldum olası mutlakiyetin eski güzel günlerinin, bilhassa devlet hazinesine sermaye engeline takılmadan el atabilmenin özlemini çeken feodal gericiliğin nihayet 5 Aralıkta, Mart Devrimi'nin araladığı kapıyı kapatmasını mümkün kıldı.

Almanya'da demokrasinin nasıl kurulacağı tarihî sorusunun uzun zamandır aranan cevabı, tüm bu tabloda saklıydı.

"Genel olarak Alman burjuvazisinin olduğu gibi, Prusya burjuvazisinin Mart ile Aralık arasındaki tarihi, Almanya'da saf bir *burjuva devriminin* ve *meşruti monarşi* biçiminde *burjuva egemenliğinin* kurulmasının imkânsız olduğunu ve ancak ya bir feodal mutlakiyetçi karşı-devrimin, ya da bir *sosyal cumhuriyetçi devrimin* mümkün olduğunu göstermektedir."[33]

Dolayısıyla, Almanya'nın önünde ya feodal mutlakiyete dönüş, ya da yalnızca siyasi reformları değil, yanı sıra emekçi yığınların çıkarına belli başlı toplumsal reformları, yani burjuvazinin çıkarlarının ötesine geçen ve bunlara zarar vermeye başlayan reformları da içeren cumhuriyetçi bir devrim seçenekleri duruyordu. Peki, demokrasi için burjuvazi "mertçe dövüş"meyecekse, bunu kim ya da hangi güçler yapacaktı? Marx ve Engels, buna daha Mart Devrimi'nden önce "halk ittifakı" cevabını vermişti. Şimdi dikkatlerinin odağında işte bu güçler vardı.

---

32 c. 6, s. 529. Marx ve Engels'in burjuvazinin burjuva demokrasisini kurmak için "mertçe dövüş"eceğini gerçekten düşünüp düşünmedikleri tartışmalıdır. Bunun cevabını sadece gerçek hareketin vereceğini bildikleri ise kesindir.

33 c. 8, s. 178. "Sosyal cumhuriyet" kavramının tarihi ve kullanımıyla ilgili bir tartışma için bkz. Draper, *KMTR* II, s. 204-5, 232-34

Proletarya ve Müttefiklerine Doğru

IV. Friedrich'in 5 Aralık darbesine rağmen, Marx devrimin yeniden canlanmasını bekliyordu. Tıpkı Martta olduğu gibi, Avrupa genel bağlamı hâlâ belirleyiciliğini sürdürüyordu. *NRZ* yeni yıl makalesinde açıkladığı gibi, "Avrupa'nın kurtuluşu, ister ezilen milliyetlerin bağımsızlık mücadeleleriyle, isterse feodal mutlakiyetin yıkılmasıyla gelsin, ... Fransız işçi sınıfının başarılı ayaklanmasına bağlıdır."[34] Bu sonuncunun ise, "bütün dünyayı o devasa kucağına alan ... ülke" İngiltere'nin beklenen karşı-devrimci hamlelerinin yenilgiye uğratılmasına ihtiyacı vardı ve "eski İngiltere'yi ancak bir *dünya savaşı* yıkabilir"di. Dolayısıyla Alman devriminin kaderi, "İtalya'da, Prusya'da ve Tuna boylarında olduğu gibi Kanada'da, Doğu Hint Adaları'nda ve Afrika'da da süren" ulusal kurtuluşçu, anti-feodal ve anti-kapitalist mücadeleleri birleştiren dünya çapındaki devrimci sürecin başarıyla sonuçlanmasına bağlanmıştı.[35]

Marx partisinin stratejik cephaneliğinde yeni olmamakla beraber, enternasyonalizm, Aralık darbesinin ardından özel bir ağırlık kazandı. "Demokrasinin Yayın Organı" *NRZ*, kendisini "Avrupa Demokrasisinin Yayın Organı" olarak adlandırmaya başladı. Ocak sonunda Engels'in dönmesiyle birlikte (hükümetin Engels ve diğer *NRZ* editörleri hakkındaki Eylül kriziyle ilgili davaları düşmüştü) gazete, başka ülkelerdeki devrimci gelişmelere, özellikle Avusturya egemenliğine karşı Macar devrimine daha fazla yer ayırmaya başladı. Lajos Kossuth gibi yetkin bir öndere ve "devrimci bir örgüt"e sahip olan Macar ayaklanması, Marx ve Engels'in daha sık kullanmaya başladığı ifadeyle bir "kesintisiz devrim" olarak, Avrupa'da yeni bir devrimci yükselişe yönelik umutları tazeliyordu.[36] Uzun vadede umutları Fransa'da olan *NRZ* grubu, *Manifesto*'yu Fransızca yayınlamak üzere adımlar attı, ancak girişim sonunda başarısız oldu.

Marx, bu doğrultudaki ilk makalesi "Burjuvazi ve Karşı-Devrim"de burjuvazinin üzerini çizdiği halde, bir ay sonra –son kez olarak– bu sınıfı desteklemeyi savundu. Konu, kısa süre önce dayatılan anayasaya göre yeni Prusya Meclisi'ni belirlemek üzere Ocak sonunda yapılacak olan seçimlerdi. Seçimler, anayasaya karşı çıkacak liberal demokratları mı desteklemeli; işçilerin, köylülerin ve kent küçük burjuvazisinin "halk ittifakı"nı temsil eden adaylar mı çıkarmalı, yoksa sandığa gidilmemeli

34 c. 8, s. 215

35 Aynı yerde. Marx'ın defterleri, bir yıl önce İngiliz emperyalizminin Afrika ve günümüzde Üçüncü Dünya olarak anılan diğer bölgelerdeki varlığı konusunda yoğun araştırmalar yaptığını göstermektedir. Bkz. Marx ve Engels, *Gesamtausgabe* (*MEGA2*), IV. Cilt 6. Text (Berlin, 1983).

36 c. 8, s. 227-28

mi sorusunu gündeme getirdi. Marx'ın, bazı değişikliklerle İşçi Derneği tarafından da benimsenen görüşü, "halk partisi"nin "Almanya'da henüz sadece başlangıç aşamasında" olduğu ve kendi adaylarını çıkaracak güçte olmadığı şeklindeydi (ancak, bu tutum ertesi yıl özeleştiri konusu olacaktı).[37] İşçi Derneği'nin Ocak toplantısında, ilkesel duruşun feodal mutlakiyete, yani dayatılan anayasaya karşıtlık olduğunu söyledi. "Biz kesinlikle burjuvazinin egemenliğini arzu edecek son kişileriz ... fakat işçilere ve küçük burjuvaziye şöyle diyoruz: Sanayisiyle sizleri özgürleştirecek yeni bir toplumun kurulması için gereken maddi araçları yaratan modern burjuva toplumunda sürünmek daha iyidir ..." Bu nedenle "Ortak düşmanımızın, mutlak monarşinin kazanmasına izin vermemek için, muhalefetteki diğer partiyle [en azından burjuvazinin bu kanadıyla] birleşmek" zorunluluktu.[38]

Ren eyaletinde anayasa karşıtları ezici bir üstünlük kazansa da, Prusya'nın geri kalanında anayasa taraftarları burjuvazinin desteğiyle başarılı oldu. Büyük sermayenin nesnel olarak kendi çıkarlarıyla çelişen bir belgeyi desteklemesi, Alman burjuvazisinin devrimci bir tarzda hareket etme yeteneğinden yoksun olduğu konusunda Marx'ı su götürmez bir şekilde doğruluyordu. Bununla birlikte, Demokratik ve İşçi Derneklerinin ortak çabalarıyla harekete geçirdikleri Renanya'nın karşı oyu, *NRZ* partisinin, "halk partisi"ni oluşturma potansiyelinin her zamankinden yüksek olduğu sonucuna varmasını sağladı. Seçimlerde "küçük burjuvazi, köylüler ve proletarya ["özel olarak *kızıl* sınıf"] kendini büyük burjuvazi, yüksek soyluluk ve yüksek bürokrasiden kurtardı."[39]

Ocak seçimlerinden üç hafta kadar sonra muhalif bir gazete, *NRZ*'yi anayasaya karşı çıkacağı beklentisiyle desteklediği liberal demokratlar tarafından aldatılmakla suçladı; bu beklenti çabucak boşa çıkmıştı. Marx'ın cevabı, muhtemelen Marx ve Engels'in seçim siyasetine yaklaşımına dair ilk açıklama olarak aydınlatıcıydı. İşçi Derneği'nin yukarıda sözü edilen Ocak mitinginde yaptığı gibi, neden "*kendi* görüşlerimizi geri plana çektiğimizi" açıkladıktan sonra, "şimdi, seçimlerden *sonra*, yalnızca hükümete dair değil, bununla birlikte resmî muhalefete dair eski amansız bakış açımızı tekrar ileri sürüyoruz"[40] diyordu. Liberal demokratlar tarafından aldatıldıkları iddiasına gelince, "Bu bayların, yeniden seçilmek

37 c. 8, s. 390. İşçi Derneği bünyesindeki tartışmalar için bkz. Hammen, s. 360-61. Hammen'in iddiasının aksine, bu alıntının bağlamı, sözü edilen "parti"nin *Manifesto*'nun komünist partisi değil, "Talepler"in "halk ittifakı" olduğunu ortaya koyar.

38 c. 8, s. 514

39 c. 8, s. 288-89

40 c. 8, s. 390

için, dayatılan anayasayı bugün kabul edecekleri önceden görülebilirdi. Seçimlerden *önce* seçmen toplantılarında kabul ettiklerini seçimden *sonra* demokrat kulüplerinde inkâr etmeleri, bu bayların yaklaşımlarının karekteristik özelliğidir. Bu küçük, sinsice liberal kurnazlık asla devrimcilerin diplomasisi olmadı."[41]

Kısacası, Almanya'nın 19. yüzyıl ortalarındaki kendine özgü siyasi şartları yüzünden seçimlerde liberal demokratlarla ittifak kurmakla yükümlü olan "halkın partisi," liberallerle ilgili hiçbir hayale kapılmamalı ve seçimler biter bitmez onlarla arasındaki siyasi mesafeyi açmalıydı. İlerde göreceğimiz gibi, bir yıl sonra Marx ve Engels bu tutumu ilerleterek, işçi sınıfının, özellikle sonraki seçimlerde işçi adayları çıkarmak suretiyle, liberal demokratlardan siyasi olarak tamamen bağımsızlığını savunacaktı.

NRZ ekibi, "Halkın partisi"ni, yani halk ittifakını inşa etmek için, İşçi Derneği'ni lonca ve zanaatçı eğilimin kalıntılarından temizleyerek yeniden örgütleme çabalarına öncülük etti. Ayrıca eğitim faaliyetlerini belirgin şekilde arttırma kararı alındı. Komünist Birlik yönetimindeki Alman İşçileri Eğitim Dernekleri'nde olduğu gibi, benimsenen yeni tüzüğe göre üyelerin eğitim çalışmalarına katılmaları ve parasal destekte bulunmaları gerekiyordu. Marx ve Engels iki haftada bir konferanslar vermek üzere anlaşmışlardı. Bunlardan en önemlileri, Marx'ın 1847 sonlarında Brüksel'de verdiği *Ücretli Emek ve Sermaye* başlıklı konferansların güncellenmesinden oluşuyordu ve Nisan ayında *NRZ*'de dizi halinde yayınlandı. Konferansların eksenini oluşturan emek ve sermayenin sınıf çıkarlarının uzlaşmazlığı tezinin işçilerce anlaşılması, yükselen karşıdevrim şartlarında kritik bir öneme sahipti. "Açıklamalarımızı olabildiğince basit ve herkesin anlayabileceği şekilde sunmaya çalışmalı ve ekonomi politiğin en temel kavramlarının bile bilindiğini varsaymamalıyız. Muradımız, işçiler tarafından anlaşılmaktadır." Dernek gazetesinin yayın yönetmenliği de bir Gottschalk sempatizanından alınarak, örgütün yeni yönelimine uygun şekilde değiştirildi. Berlin'deki Stephen Born'un da desteğiyle, ülke çapında bir işçi örgütü yaratmaya dönük adımlar atıldı, ancak devrim birkaç ay içinde kesin olarak sona erince bu hiçbir zaman gerçekleşmedi. Bu çabanın bir parçası olarak, *Ücretli Emek ve Sermaye* dizisinin basıldığı binlerce *NRZ* nüshası Almanya'nın dört bir yanındaki derneklere gönderildi.

Sonunda, 14 Nisan tarihli *NRZ* sayısında Marx, Schapper, Wolff ve Anneke'nin "davayı ilerletmek için başarılı bir çalışma yürütemeyecek kadar çok sayıda heterojen unsur barındırdığı" gerekçesiyle Renanya

41 A.g.y., s. 391

Demokratik Derneği'nden çekildiklerini duyuran bir açıklama yayınlandı. Açıklamada ayrıca "homojen unsurlardan oluştukları için ... İşçi Dernekleri'nin daha sıkı bir şekilde birleşmesi" savunuluyordu.[42] Birkaç gün sonra Köln İşçi Derneği bir genel toplantı düzenleyerek benzer bir karar aldı. Demokratik Dernekler'le işbirliğine son vermek anlamına gelmese de, bu iki karar, Marx partisinin önceki yılların gerçekliği, özellikle demokratik saflarda yaşanan bocalama ışığında, bundan böyle işçi hareketini geliştirmeye öncelik vereceğinin açık bir ifadesiydi.[43]

İşçi Derneği'ni canlandırmanın yanı sıra *NRZ* partisi köylülük içindeki çalışmalarına da hız verdi. Yine, gazete aracılığıyla yürütülen eğitimler bu çalışmaların kritik bir parçasıydı. Köylü kökenli Wilhelm Wolff, Marx'ın ısrarıyla Mart ve Nisan aylarında "Silezyalıların Milyarları" başlıklı bir dizi makale yazdı. Dizide, "Silezya aristokrasisinin", otuz yılı aşkın bir süre önce "feodal yükümlülüklerine karşılık olarak kurtarmalık ödemeye başlayan köylülerden gasp ettiği" para ve mal miktarının ayrıntılı bir dökümü veriliyordu.[44] Engels'in otuz yıl kadar sonra anlattığına göre, amaçları, Aralık karşı-devriminden sonra "yüz yüze geldikleri durumu açıklayarak" köylüleri "etkilemek", ve eski toprak beylerine vermek zorunda bırakıldıkları değerin geri ödenmesini isteyerek "saldırıyı" sürdürmekti.

"[*NRZ*]'deki ateşli makalelerden pek azı, bu sekiz yazı kadar etkili olabildi. ... Silezya ve diğer doğu eyaletlerinden gelen gazete siparişleri birden fırladı; ayrı ayrı sayılar isteniyordu, sonunda [Silezya'da basına getirilen kısıtlamalar yüzünden] ... birileri, sekiz sayının tamamını orijinaline olabildiğince benzer bir görünümle Silezya'da gizlice tekrar basıp binlerce [10 bin] dağıtmayı önerdi; elbette yayın kurulunun buna itiraz etmesi düşünülemezdi."[45]

NRZ'nin bu propaganda kampanyası kesinlikle Marx partisinin devrimin iki yılı boyunca Alman köylülerine ulaşma çabalarının en başarılı örneğiydi.

Marx partisinin halk ittifakının inşasına öncelik veren adımlar attığı açık olmakla beraber, bu, Komünist Birlik'in yeniden hayata döndürülmesinden yana olduğu anlamına gelmiyordu.

---

42 c. 9, s. 282

43 McLellan, *Karl Marx: His Life and Thoughts* (New York: Harper and Row, 1973), s. 220. Marx'ın, küçük burjuva demokrat çevreye karşı "oyalanma tavrı"na yönelik sol eleştirilerin basıncı altında olduğunu ileri sürerek, kopuşu liberal bir yaklaşımla yorumlar. Anlaşılan, *NRZ*'nin Demokratik Dernek'le ilişkisini gözden geçirmesine yol açan şeyin demokratların "oyalanma tavrı" olduğu, McLellan'ın hiç aklına gelmemiştir.

44 c. 24, s. 141-146

45 A.g.y., s. 146. Sperber'in belirttiği gibi, "anti-feodal köylü ayaklanmalarının merkezi" Silezya, *NRZ* makalelerinin olumlu bir etki uyandıracağı en elverişli yerdi (s. 485).

Eylülde Köln'den ayrılmak zorunda kalan Moll'un bir süre Londra'da kaldıktan sonra Şubatta geri dönmesiyle bu durum da netlik kazanmıştı. Moll Köln'e dönüşünde, Londra'da tekrar oluşturulan Merkez Yönetim'in, Köln ve öteki kentlerde KB'nin yeniden kurulması önerisini de beraberinde getirdi. Avrupa çapında karşı-devrimin yükselişini göz önüne alan Merkez Yönetim, ayrıca eski komplocu hükümleri geri getiren yeni bir tüzük de benimsemişti. "Marx'ın 1847'deki tavsiyesinin tersine ve muhtemelen onun birleşik cephe politikasının bilinçli bir inkârı olarak, üyelerin 'herhangi bir başka siyasi örgüte' (md.2) katılmaları artık yasaktı."[46] Siyasi atmosferin sadece gizli çalışmaya izin verdiği öne sürülüyordu. Kentteki eski KB üyelerinin konuyu tartışmak üzere yaptıkları toplantıda Marx, hâlâ yeterince geniş olan siyasi özgürlükler alanının Birlik'i, özellikle de bu gizli bir örgüt olarak çalışacaksa, gereksiz kıldığını savunarak öneriye karşı çıktı. Yapılan oylamada Marx'ın görüşü küçük bir farkla öne çıktı. Köln'deki muhalefete rağmen Moll, başka kentlere giderek örgütü diriltmeye çalıştı ve bunda kısmen başarılı oldu. Marx ve Engels bir yıl kadar sonra Birlik'i yeniden kurmaya itirazlarını gözden geçirecekti.

Marx Partisinin Son Gayretleri

Komünist Birlik'in yeniden kuruluşuna itiraz ederken, Marx'ın, Moll'un gelişinden birkaç gün önce Engels ve diğer partililerle elde ettikleri son derece önemli hukuki zaferleri göz önünde bulundurduğuna şüphe yoktur. Önce Engels, ardından Marx, Schapper ve Demokratik Dernek yönetimi, sırasıyla, önceki Temmuz olaylarından kaynaklanan kişiliği tahkir ve Kasımdaki vergi vermeme kampanyasıyla ilgili olarak "isyana teşvik" iddialarıyla yargılandıkları davalarda suçsuz bulunmuşlardı. Marx ve Engels iki davada da, son sekiz aydır *NRZ*'de dile getirdikleri, basın özgürlüğünü ve isyan etme hakkını savunan tezlerle kendilerini savundular. Konuşmaları öyle ikna ediciydi ki, her iki jüri de daha bir saat dolmadan onların masum olduklarına kanaat getirdi. İkinci davada jüri başkanı "Marx"a aydınlatıcı tahlilleri için teşekkür" bile etti.

Bu başarıları sadece ikna edici konuşmalarının değil, daha çok, hukuki savunmaya son derece siyasi bir açıdan yaklaşmalarının ürünü oldu. Marx, ikinci davadaki savunmasında şöyle diyordu: "[T]oplum, hukuk üzerinde kurulu değildir ... Tam tersine, hukuk, topluma dayanmak ve bireylerin kaprisleri yerine, toplumun verili tarihte hâkim maddi üretim tarzından doğan ortak çıkarlarının ve ihtiyaçlarının ifadesi olmak zorundadır." Duruşma öncesinde, duruşmada ve sonrasında kendilerini bu çerçevede,

46 Hunt, s. 270-71, 240

"materyalist tarih anlayışı" çerçevesinde savundular. Kendilerini koruma stratejileri her zaman halkın duyarlılığını harekete geçirmek oldu. 1848'de Almanya'nın başka bir yerindense Köln'e dükkan açmalarının bir nedeni de buydu; sınıf mücadelelerinin mirası Napolyon yasaları bu bakımdan -mesela basın özgürlüğü ve jüri yargılaması gibi- daha büyük imkânlar sağlıyordu. Bu yaklaşımla *NRZ* okurlarını, hükümetin provakasyonları da dâhil, kendi hukuki durumları hakkında kapsamlı şekilde bilgilendirmeyi ihmal etmediler; Ferdinand Lasalle gibi hükümet kovuşturmasına uğrayan başkaları, hatta Gottschalk gibi siyasi farklılıklar taşıdıkları isimler için de geçerliydi bu. Siyasi çalışmalar için demokratik güçlerle geniş koalisyonlar oluşturmak da savunma stratejilerinin bir parçasıydı. Genel stratejileri fikirlerini yaymak ve siyaseti etkilemek için siyasi özgürlükler alanını son zerresine kadar değerlendirmek olduğundan, yargılamanın kendisini de siyasi bir olay olarak ele aldılar. Bu nedenle, Marx ve Engels'in duruşmalardaki konuşmaları *NRZ* sayfalarında bütün olarak yayınlandığı gibi, daha geniş dağıtılmak üzere broşür halinde de basıldı.

İkinci mahkemenin ertesi günü Marx, hükümetin yaralarına tuz biber ekiyordu: "[D]ava, sadece, sanıkların ... devlet iktidarına direnme ve devletin silahlı gücüne karşı bir silahlı güç örgütleme çağrısında bulunma [hakkı] ... olup olmadığı siyasi sorusunu gündeme getirdi. ... Jüri, çok kısa bir istişareden sonra, bu soruya *olumlu* cevap verdi."[47]

Kırk yıl kadar sonra, askerî yetenekleri nedeniyle yakın arkadaşlarının zaman zaman kullandığı adla "General" Engels, Marx'la birlikte hükümetin saldırılarını bu kadar uzun süre boşa çıkarmadaki başarılarını sadece siyasi zekâlarına borçlu olmadıklarını hatırlatır. Prusya yönetiminin sekiz bin asker bulundurduğu Köln'de hükümetin nasıl olup da *NRZ*'nin faaliyetlerini dokunulmazlık içinde sürdürmesine izin verdiğini pek çoklarının merak ettiğini belirterek, şöyle devam eder: "[Y]azı işleri odasındaki sekiz süngülü tüfek ve 250 dolu fişekle yazarların kızıl jakoben başlıkları dolayısıyla subaylar binamızı sadece bir *coup de main'le* [ani baskınla -*çev.*] düşürülemeyecek bir kale gibi görüyordu." Marx'ın bir yerde "işlerin askerî yönüne gereğinden fazla odaklanmak"la eleştirdiği Engels'in sonradan yaptığı değerlendirme ne olursa olsun, Marx partisinin varlığını koruyabilmesi daha çok Köln'deki sınıf güç ilişkilerini doğru şekilde değerlendirmesiyle bağlantılıydı.

Mahkemelerden kısa bir süre sonra Köln askerî komutanı, 17 Şubatta eyalet valisine şöyle yazıyordu: "Bay Marx (!) artık jüri tarafından da aklanmış olarak, gitgide daha da küstahlaşıyor ... Giderek popülerlik

47 c. 8, s. 341

kazanan gazetesinde ... özgürlüğü kullanarak ... hoşnutsuzluk duygularını daha da körüklüyor ve dolaylı olarak halkı ayaklanmaya çağırıyor. ... Bu adamın sınır dışı edilmesi polisin konumunu güçlendirecek ve saygınlığını arttıracaktır, Ekselanslarının bu hususta desteğini rica ederim ..."[48] Üç hafta sonra diğer Köln yetkilileri Berlin'deki İçişleri Bakanı'na "küstahlığı ve alaycılığıyla sürekli yeni okurlar kazandığından" *NRZ*'nin "çok daha zararlı" olduğunu bildirdi.[49] Berlin her ne kadar Marx'ı sınır dışı etmek için bir bahane uydurmaları konusunda Köln yetkili makamlarının önünü Nisan ortasında açmış olsa da, bunu yapacak cesareti toplamaları Mayıs sonunu bulacaktı.

Birçok açıdan Marx ve Engels'in kaderi, devrimden geriye kalanın barometresi oldu. Nihai kriz, Frankfurt Meclisi'nin, on ay önce yapmak üzere seçildiği şeyi, Hammen'in "19. yüzyıl liberalizminin anıtı" diye nitelediği tüm-Alman anayasasını en sonunda yapmasıyla birlikte patlak verdi. Meclis, ardından, Prusya kralından anayasayı kabul etmesini ve yeni Alman İmparatorluğu devletinin başına geçmesini istedi. Ancak IV. Friedrich bu talebi geri çevirince, Meclis'in çabası tümüyle boşa çıkmış oldu. Marx ve Engels'in önceden gördükleri gibi, önceki krizlerde meclisin devrimci süreci savunmaya geçmemesi, demokratik bir cumhuriyet isteyen Almanların gözünden düşmesine yol açmıştı. Yeni seçilen Prusya Meclisi'nin alt kanadı Frankfurt Meclisi'nin hazırladığı imparatorluk anayasasını kabul ettiğinde, kral, yine Marx ve Engels'in önceden görmüş olduğu gibi, karara uymayı reddetti ve anayasayı çöpe gönderdi. IV. Friedrich'in Frankfurt Meclisi'ni aşağılaması pek bir yığınsal tepkiye yol açmadıysa da, Berlin Meclisi'ni dağıtma kararının, bilhassa bunu Prusya kralının hareketinden cesaret alan küçük Alman devletlerinde kralların benzer kararları takip edince, yığınların tepkisini topladığı muhakkaktı. Yığınlar arasında Mart Devrimi'nin kazanımlarının tehlikeye girdiği ve ne pahasına olursa olsun savunulması gerektiği duygusu yayılıyordu.

NRZ partisi devrimin süreceği konusunda umutluydu. Önceki yıldan farklı olarak, öncülüğü burjuvazi ve liberal demokratlardan beklemiyordu. Marx *NRZ* için parasal destek aramak üzere kent dışındayken gazetenin yönetimini üstlenen Engels, "[burjuvazinin] *bunu* [önderlik etmeyi] becerebileceğini ... varsayanlar büyük bir yanılgı içindeler"[50] diye yazıyordu. Bu kez iyimserlikleri uluslararası durumdan, özellikle Macaristan'ın bağımsızlık savaşından kaynaklanıyordu. Yapmaları gereken şey, ülkenin

48 c. 8, s. 527-28

49 c. 9, s. 487

50 c. 9, s. 378

diğer parçalarıyla uyumlu şekilde hareket etmek ve Macar devriminin kazanacağı bir zaferle birlikte öncülüğü ele geçirmekti. Memleketi Elberfeld bir ordu provakasyonu sonucu ayaklanınca, Engels (Marx o sırada Köln'e dönmüş bulunuyordu) Prusya'nın misillemesine karşı kenti savunmak için askerî hazırlıklara yardım etmek üzere buraya gitti.

Ne var ki, Mayıs ortalarına gelindiğinde, Mart Devrimi'nin kazanımlarını korumaya yönelik yığınsal duyarlılık küllenmeye başlamıştı. Engels'in memleketinde başına gelenler, bu gerilemenin nedenini açıkça ortaya koyuyordu. Başlangıçta, Berlin'le Frankfurt Meclisi arasındaki krizin ardından, Prusya monarkına karşı çıkmaya hazır olan yerel burjuvazi, giderek, "her an bir kızıl cumhuriyet ilan edeceğinden korktuğu"[51] Engels'in Elberfeld'deki varlığının ayaklanmayı kendi burjuva demokratik amaçlarının ötesine geçecek ölçüde radikalleştireceğinden korkmaya başladı. Burjuvaların kontrolündeki Kamu Güvenliği Komitesi, barikatlardaki "silahlı işçilere" kızarak, "*varlığı hareketin niteliğiyle ilgili yanlış anlamalara yol açabileceğinden*", beş gün sonra Engels'ten gitmesini istedi, o da komitenin isteğine uydu. Engels'in bu tecrübesi bütün Renanya eyaleti ve Almanya'nın geri kalanında burjuvazinin ve orta sınıfın büyük bölümünün, durumun bir "sürekli devrim"e doğru gitmesinden giderek daha fazla korktuğunu gösteriyordu. Büyüyen bu eğilimin farkında olan Köln makamları sonunda *NRZ* ekibinin üzerine gidecek cesareti kendinde bulabildi. 16 Mayısta Marx'a yirmi dört saat içinde yerine getirilmek üzere sürgün emri tebliğ edildi. Ertesi gün, Elberfeld'deki faaliyetleri nedeniyle Engels hakkında tutuklama müzekkeresi çıkarıldı. Grubun diğer üyeleri hakkında da benzer emirler verildi; bu, gazetenin yayınına tamamen son verilmesi demekti. "Demokrasinin Yayın Organı"nı susturacak bir jüri bulamayınca, Prusya makamları zora başvuruyordu.

Köln'de geriye kalan son siyasi özgürlük kırıntısını değerlendiren *NRZ* editörleri, gazetenin son sayısını, ünlü "Kızıl Sayı"yı yayınladılar. Tamamı kırmızı mürekkeple basılan gazete, okurlarına cüretkâr, militan ve iyimser bir tonda veda etti. "Köln İşçilerine" seslenen başyazı, Prusya makamlarına seferberlik ilan etme bahanesi verecek bir ayaklanmaya kalkışmamaları uyarısında bulunuyordu. *NRZ* editörlerine gelince, "son sözleri her yerde ve daima *'işçi sınıfının kurtuluşu!'* olacaktır." O zamanki

51 c. 9, s. 448-49. Engels komiteye böyle bir niyeti olmadığını açıkça belirtmiş olduğu halde durum buydu. Şüphesiz Engels ihtiyatı elden bırakmıyordu, ama "Komitenin devrime düşmanca yaklaşan Elberfeld milisini silahsızlandırıp, silahlarını işçilere dağıtmasını ..." istediği ve "burjuvazinin silahlı müfrezelerin idamesi için kullanılacak sabit bir vergi ödemesini" önerdiği gerçeği, muhtemelen burjuvazinin Engels'in varlığından neden rahatsız olduğunu açıklar (L.F. Ilyichov vd., *Frederick Engels: A Biography* [Moskova: Propress Publishers, 1974], s. 145).

tirajı altı bin civarında olan gazetenin bu son sayısı yirmi binden fazla satıldı ve koleksiyoncuların gözdesi oldu. Engels neredeyse kırk yıl sonra şöyle diyecekti. "Kalemizi teslim etmek zorunda kalmıştık, fakat silahlarımız ve teçhizatımızla birlikte, bayrağımızı dalgalandırarak, bando mızıka geri çekildik ..."

Devrimin henüz bitmediği inancıyla umutlarını hâlâ koruyan Marx ve Engels, solcu meclis üyeleriyle görüşüp, onları güneybatıdaki ayaklanmaların önderliğini üstlenmeleri için zorlamak üzere Frankfurt'a gittiler. Bu çabalarında başarısız olunca, en ciddi isyanların yaşandığı Güney Almanya'daki Palatinate ve Baden'e geçtiler. Baden geçici hükümetini "tüm feodal yükleri kaldırarak köylülüğün desteğini kazanmaya" ikna etmek için boşuna uğraştılar.[52] Baden'deki mücadeleyi diğer bölgelere yaymak amacıyla, isyancıları Meclis'ten geriye kalanları savunmak ve böylece tüm Almanya'da isyanın merkezi olması için yüreklendirmek üzere Frankfurt'a asker göndermeleri konusunda ikna etmeye çalıştılarsa da, çabaları sonuçsuz kaldı.

Karşılaştıkları güçlükleri göz önüne alarak iki koldan çalışmaya karar verdiler ve Marx, demokratik hareketin bir temsilcisi olarak, Fransa'nın Avrupa devrimine ivme kazandırma ihtimalini yerinde görmek üzere Paris'e giderken, Engels Baden'deki isyancı ordunun askerî operasyonlarına katıldı. Engels pek bir başarı elde edemese de, Jenny Marx'a yazdığı bir mektupta askerî deneyim dışında ne kazandığını şöyle açıklıyordu: "En azından bir [*NRZ*] üyesi [askerî harekâta katılmış oldu, zira] ... Yine [*NRZ* partisinden] bayların savaşamayacak kadar tabansız olduğu söylenebilirdi."[53] Çatışmalara katılan bir diğer *NRZ* üyesi olan Moll ise bu süreçte öldürüldü. Prusya kuvvetlerinin alt edeceği son Alman müfrezesiyle birlikte savaşan Engels, sonunda İsviçre'ye kaçtı. Marx, Engels'in olayların tarihini en azından bir broşür halinde yazmasının çok önemli olduğunu düşünüyordu. "Kavgaya fiilen katılmamış olsaydın, bu şamata hakkındaki görüşlerimizi açıklayamazdık."[54]

Haziranda Marx Paris'e vardıktan kısa bir süre sonra, sol cumhuriyetçiler, kararsız bir ayaklanma sonucunda yeni Fransa Cumhurbaşkanı Louis Bonaparte karşısında büyük bir yenilgiye uğradılar. Bu arada Macar

52 Hammen, s. 400

53 c. 38, s. 203

54 c. 38, s. 207. Engels, "The Campaign for the German Imperial Constitution"da [Alman İmparatorluk Anayasası Seferberliği] (c. 10, s. 147-239) Elberfeld'den başlayarak devrimde askerî harekâtlara katılışının ayrıntılarını verir. Ayrıca, bkz. "From the Indictment of the Participants in the Uprising in Elberfeld in May 1849" (c. 10, s. 60-24) [Mayıs 1849 Elberfeld Ayaklanmasına Katılanların İddianamesinden] Anlatımlar, Engels'in Elberfeld olaylarında önemli bir rol oynadığını ortaya koyar.

devrimi de, Marx ve Engels'in devrimin karşısındaki en büyük tehdidin Rusya olduğu tezini doğrulayan bir şekilde, Çarlık ordusu tarafından eziliyordu. Avrupa'da devrim geri çekilirken, önce ailesiyle birlikte Marx, ardından da Engels, on yedi ay önce başlayan isyanların yeniden canlanma imkânlarını değerlendirmek için Londra'ya çekilmeye karar verdiler. Engels'e yeni bir yayın çıkarma planlarından söz eden Marx, "Londra'da işimize bakmalıyız" diye yazıyordu.[55]

Devrimin Dersleri

Marx Ağustos 1849 sonlarında Londra'ya varır varmaz işe koyuldu. Almanya'ya dönmemiş olan az sayıdaki Komünist Birlik üyesiyle temasa geçti ve örgütün yeniden inşasına yardım etti. Özellikle Şubatta KB'nin yeniden kurulmasına karşı çıkmış olduğundan, nasıl gerçekleştiği bilinmemekle beraber, yeniden Merkez Yönetim'e girdi, sonra da başkan oldu. Aynı yıl Londra'ya gelen Engels ve Schapper de Merkez Yönetim'e atandılar. Engels'in tavsiyesi üzerine, Baden seferinde emrinde görev yaptığı askerî komutan August Willich de komiteye alındı.

Birlik başkanı olarak Marx, Londra'da hâlâ faal durumdaki Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde çalışmalarda bulundu. Köln'de ve daha önce de Brüksel'de yaptığı gibi, AİED bünyesinde *Ücretli Emek ve Sermaye* dizisinin yanı sıra *Manifesto*'ya dayalı dersler vermeye başladı. Benzer konularda KB yönetici ve militanlarına kendi evinde daha ayrıntılı dersler veriyordu.[56]

Marx, Birlik ve AİED üzerinden vaktinin, enerjisinin ve giderek azalan para kaynaklarının önemli bir bölümünü Almanya ve kıtanın başka yerlerinden Londra'ya gelen siyasi mültecilere yardım çabalarına ayırıyordu. Mülteci çalışması çok geçmeden Alman devrimindeki siyasi eğilimler üzerinden karışınca, küçük burjuva demokratların Birlik ve AİED'in çalışmayı yürüten komitedeki etkisini kırmaya yönelik girişimleri karşısında Marx ve diğer KB yöneticileri "sosyal demokrat parti üyelerine öncelik veren" ama mümkün olduğu durumda diğer eğilimlerden mültecilere yardımı da dışlamayan yeni bir mülteci örgütü kurmaya karar verdiler.[57]

---

55 c. 38, s. 213

56 Marx'ın eğitim çalışmaları hakkında bir fikir edinebilmek için, o sıralarda Marx partisinin yörüngesine girmiş olan geleceğin Alman sosyal demokrat önderi Wilhelm Liebknecht'in anılarına bakınız (*Marx and Engels Through the Eyes of Their Contemporaries* [Moskova: Progress, 1978], s. 66-72).

57 c. 10, s. 600

Marx ve Engels'in bu dönemde öne çıkan çalışmaları, kalıcı bir değer taşıyan yazınsal çalışmaları, özellikle de 1848-49 devrimlerinin bilançosunu çıkardıkları yazılarıydı. Bu amaçla Marx, yeni yayınları *Neue Rheinische Zeitung. Politisch – Ökonomische Revue*'yü [Siyasi-Ekonomik Dergi] çıkarmak için kahramanca mücadele etti. "Harekete günlük bir müdahale" olan ve "doğrudan hareketin göbeğinden seslenen" selefinden farklı olarak, "*Ekonomi Politik Dergisi* ... olayları daha geniş bir perspektiften bakarak kavrama imkânı sunuyor. ... Bütün siyasi hareketin temelini oluşturan *ekonomik* koşulların kapsamlı ve bilimsel şekilde incelemeyi mümkün kılıyor." Aylık periyotta başlayan ve Birlik üyelerinin mali destek vermeye çağrıldığı bir parti yayını olarak görülen derginin, sonunda bir günlük gazeteye dönüşmesi umut ediliyordu.

Mart 1850 "Çağrı"sı

Marx'ın Fransız Devrimi'nde o güne kadar olup bitenler hakkındaki değerlendirmesinin ilk bölümleri *Revue*'de yayınlanmaya yeni başlamıştı ki, Merkez Yönetim adına Marx ve Engels, Birlik'in geride kalan iki yıl zarfında Almanya'daki isyanlara katılımının bilançosunu kaleme aldılar. "Merkez Yönetim'in Birlik'e Çağrısı, Mart 1850", devrimin sonraki aşamasına yönelik bir görev ve perspektif raporu olmasının yanı sıra, Marx ve Engels'in en önemli dört parti belgesi arasında yer alır; diğerleri *Manifesto*, 1864 tarihli "Uluslararası İşçi Birliği Açış Çağrısı" ve *Fransa'da İç Savaş*'tır. Ayrıca, "Marx ve Engels'in öteki yazılarından daha fazla ... mahir Marksologların ilginç tefsir egzersizlerine konu edilmiştir."[58] Bolşevik biyografi yazarı Riazanov da belgenin tarihî önemine işaret eder. Mart "Çağrı"sıyla birlikte aynı yılın Haziranındaki bir diğerinden söz eden Riazanov, "[bu yazıları] *ezbere* bilen Lenin, onlardan alıntı yapmaktan çok hoşlanırdı" [vurgu bize ait] diye yazar.[59]

---

58 Draper, *KMTR*, II, s. 599. Marksologların –Draper tarafından esaslı bir şekilde çürütülen– Marx'ın güya bu belgeyle hiçbir zaman hemfikir olmadığı iddiasını kanıtlama çabalarıyla ilgili nota bakınız. Diğer bir yorum da, belgeyi bir parti açıklaması ya da "komite işi" (Hunt, s. 243). olduğu gerekçesiyle dikkate almayan Marksologlarla ilgilidir. Böyle bir yaklaşım genellikle ilgili Marksoloğun Marx ve Engels'i kendilerinin görülmek istedikleri gibi, parti çalışmalarına önem veren ve parti politikalarını, tam olarak arzuladıkları gibi ifade edilmemiş ya da savunduklarını eksiksiz kapsamıyor olsa bile, yani bireyler olarak değil, bir grup içerisinde çalışmanın gereklerine uygun şekilde savunmaya gönüllü siyasi kişilikler olarak ele almasını engelleyen kendi sınıfsal konumu ele verir. Marksoloji mesleğinin beslendiği ortam, onların hayatlarını siyasi parti çalışmasına adayan bireyleri anlamasını zorlaştırmaktadır.
Marksologların bu kesimi açısından asıl sorun, "Çağrı"nın siyasi içeriğiyle köklü bir anlaşmazlık içinde olmalarıdır. Hunt'ın "En iyisi, belgeyi klasik Marksizmin siyasi doktrinleri için hiçbir şekilde bir kaynak olarak kabul etmemek olacaktır." (s. 248) yargısını okurken, onun sosyal demokrat ve anti-Leninist önyargılarını akıldan çıkarmamak gerekir.

59 Riazanov, *Karl Marx and Frederick Engels*, s. 100

"Çağrı"nın arka planında Birlik'i Almanya'da yeniden canlandırma çabaları vardı. KB başkanı olarak Marx, 1850'nin ilk günlerinde Köln'deki Peter Röser'e yazarak, orada ve diğer Renanya kentlerinde örgüt şubelerini yeniden kurmasını istedi. Ayrıca örgütün yeni tüzüğünün kendisinin yokluğunda kabul edildiğini ve benimsemediği hükümlerin yapılacak kongrede değiştirileceğini de ekledi. Röser'e göre Marx, o zamana kadar "işleri *Manifesto* temelinde düzenle" diye yazıyordu.[60] Haziran 1848'deki Birlik faaliyetlerini dondurma kritik kararının asıl sorumluluğu Marx ve Engels'e ait olduğundan, bu kararı değerlendirmek üzere örgütü hayata döndürme çağrısında bulunmak da onlara düşüyordu.

"Çağrı", kararın değerlendirmesiyle başlıyordu. Birlik üyeleri devrimin iki yılı boyunca örnek bir performans sergileyerek, başta *Manifesto* olmak üzere programatik belgeleri doğrultusunda çalışmışlardı. Fakat, "Aynı zamanda Birlik'in eski sağlam örgütü büyük oranda laçkalaştı. Devrimci harekete doğrudan katılan üyelerinin önemli bir bölümü, gizli örgütlerin devrinin geçtiğini ve açık faaliyetin tek başına yeterli olduğunu düşünüyordu." Bunun sonucunda "demokrat parti, küçük burjuvazinin partisi kendini Almanya'da giderek daha fazla örgütlerken, işçi partisi tek sağlam dayanağını yitirdiğiyle kaldı ... ve böylece bütünüyle küçük burjuva demokratların hâkimiyeti ve önderliği altına girdi. Bu duruma bir son verilmeli, işçilerin bağımsızlığı yeniden kurulmalıdır." "[Y]eni bir devrimin yaklaşmakta olduğu bu süreçte işçi partisi, ... yine 1848'de olduğu gibi burjuvazi tarafından kullanılmak ve yedeklenmek istemiyorsa, olabilecek en örgütlü, en sağlam düşünce birliği içinde ve en bağımsız tarzda hareket etmelidir." Bu nedenle Merkez Yönetim, Moll'un 1849 başında yapamadığı şeyi yapması, Birlik'i diriltmesi için Almanya'ya yeni bir özel görevli göndermeyi kararlaştırdı.

Belge bu şekilde, Marx ve Engels'in Birlik'i askıya almakla hata etmiş olduklarını su götürmez bir açıklıkla ortaya koymaktaydı. Deneyim, kararın proletaryayı devrimde kendi sınıf çıkarlarını izlemesi için zorunlu olan önderlikten yoksun bırakarak silahsızlandırdığını öğretmişti. Belge, ulaşılan bu sonucun siyasi temelini açıklayarak devam ediyordu.

Manifesto isabetli bir şekilde, liberal burjuvazinin iktidarı alır almaz işçi sınıfına yöneleceği uyarısında bulunmuştu. Marx'ın "Burjuvazi ve Karşı-Devrim" başlıklı makalelerinde belirttiği gibi, liberal burjuvazi bunu feodal gericilikle iktidar ortaklığına girip demokratik devrime ihanet ederek yaptı. Bununla birlikte, burjuvazi piçleşmiş egemenliğini Almanya'yı kuşatan dış devrimci durum yüzünden stabilize edemedi. İçeride, şimdi iktidar ittifakının başta gelen muhalifi durumundaki

60 c. 38, s. 550

"demokrat küçük burjuvazi" aynı zamanda "işçiler için eski liberal partiden daha tehlikeli" idi. Birçoğu demokratik hareketin önderliğinde yer alan bu küçük burjuvalar da liberal burjuvazi gibi iktidardaki koalisyonu devirmek için, amaçlarına ulaşır ulaşmaz bordadan atacakları proletaryayla ittifak arayışındaydı. "Çağrı", *Manifesto*'nun kesinliğe kavuşturmadığı, beklenen devrim dalgası içinde feodalizmin kalıntıları yıkılır yıkılmaz eski müttefiklerinin hakkından gelebilmesi için proletaryanın nasıl bir konum alması gerektiği konusunu şimdi son iki yılın deneyimlerine dayanarak gerçek hareket temelinde belirleme imkânına sahipti.

Genel strateji şöyleydi: "[D]evrimci işçi partisi ... [iktidardaki koalisyona] karşı ... [küçük burjuva demokratlarla] birlikte yürürken, onların kendi çıkarları doğrultusunda konumlarını pekiştirmeye dönük her girişimine karşı çıkar." "[D]evrimi mümkün olduğunca çabuk sona erdirmek isteyen" küçük burjuva demokratların daha sınırlı talepleri karşısında, çıkarlarımızın gereği olarak görevimiz "devrimi sürekli kılmak", yani sosyalist devrime ilerletmektir.

Devrimin "sürekli" kılınabilmesi için hazırlıklar öncesinden yapılmalıydı. Proletarya ve "her şeyden önce Birlik, işçi partisinin bağımsız gizli ve açık örgütünü resmî demokratların yanı sıra yükseltmek için elinden geleni yapmalı ve her komünü [Birlik şubesini] proletaryanın çıkarlarının ve tutumunun burjuva etkilerden bağımsız şekilde tartışılacağı bir işçi örgütleri merkezi ve çekirdeği haline getirmelidir." Dolayısıyla, yeniden faaliyete geçen KB, proletaryanın siyasi ve örgütsel bağımsızlığını korumak amacıyla hem gizli, hem de açık çalışma yürütecekti. *NRZ* ekibinin Köln'deki İşçi Derneği'nin "çekirdeği" olarak çalıştığı gibi, bundan böyle bu tür açık çalışmalar, Almanya'daki yeni siyasi koşullar yüzünden gizli faaliyet yürütecek KB şubeleri tarafından gerçekleştirilecekti. Bu hazırlıklar, küçük burjuva demokratların bir devrimci zaferin "sözüm ona aşırılıklarını" frenlemesini (derslerle dolu Elberfeld ve diğer 1849 bahar ayaklanmalarında yaşananların tekrarlanacağı muhakkaktı) önlemek için kritikti. Bu tür bağımsız örgütlenme, işçi hareketinin bir zaferin ardından doğacak yeni resmî hükümetlerin yanında, "burjuva-demokrat hükümetler"in altını oymak üzere, "belediye konseyleri," "işçi komiteleri" vb. hangi biçimde olursa olsun, "kendi devrimci işçi hükümetlerini" kurmalarını mümkün kılacaktı.

Bu ise ancak işçiler "silahlı ve örgütlü" olduğu takdirde başarılabilirdi. Proletaryanın bağımsız siyasi örgütlenmesinin yanı sıra, bağımsız askerî örgütü de olmalıydı. Yeni küçük burjuva demokrat hükümetlerin doğuşu sırasında ve sonrasında işçilerin kendi silahlı hareket alanlarını genişletebilmesi için her şey yapılmalıydı. "Silahlar ve mühimmat hiçbir baha-

neyle teslim edilmemeli, her türlü silahsızlandırma girişimi, gerekirse zor kullanarak püskürtülmelidir."

Devrimler başarıya ulaşıp yeni küçük burjuva ağırlıklı hükümetler kendilerini pekiştirdikleri anda, "işçilere karşı mücadeleleri başlayacaktır." Gerek devrimci mücadele öncesinde, gerekse devrimci mücadele sırasında olduğu gibi, işçilerin o zaman da kendi öz örgütlenme ihtiyacı olacaktı. Merkez Yönetim, bu sürece yardım etmek için Almanya'ya taşınacaktı. "En azından eyalet düzeyinde bir işçi kulüpleri birliği yaratmak" özellikle büyük önem taşıyacaktı.

Son olarak, kurulması beklenen ulusal meclis seçimlerinde tamamen bağımsız bir tutum alınmalıydı. Kuşkusuz Marx ve Engels'in iki Prusya Ulusal Meclisi seçimlerinde savundukları politikanın eleştirisi olarak, "Çağrı" bu konuda "her yerde burjuva demokrat adayların yanında işçilerin –mümkün mertebe Birlik üyeleri arasından– kendi adayları çıkarılmalıdır ... Seçilme şansları olmadığı durumda bile işçiler, bağımsızlıklarını korumak, güçlerini ölçmek ve devrimci duruşlarını ve parti yaklaşımlarını topluma açıklamak için kendi adaylarını göstermelidir" diyordu. İşçiler, adaylarının oyları bölüp gericilerin seçilmesini sağlayacağı şeklindeki küçük burjuva iddialarına kanmamalıydı. "İşçi sınıfının bu bağımsız eylemiyle elde edeceği kazancı, temsil organında birkaç gericinin varlığından ileri gelebilecek kayıptan çok daha fazla önemlidir."

Yeni küçük burjuva hükümete muhalefet ederken, işçi partisi "henüz doğrudan komünist önlemler öneremez." Fakat, "her hâlükârda devrimci değil, reformist bir tarzda hareket edecek olan demokratların önerilerini uçlara çekmeli ve özel mülkiyete saldırıya dönüştürmelidir." Bu bağlamda, işçi partisinin kırlardaki talepleri, tarım proletaryasıyla ittifakını güçlendirmeye odaklanmalıydı. Reformistler, birinci Fransız devriminin toprak reformuna rağmen "Fransız köylülerinin bugün pençesinde olduğu yoksullaşma ve borç sarmalına kapılacak bir küçük burjuva köylü sınıfı oluşturmak" amacıyla, feodal toprakların köylülere verilmesini savunurken, işçi sınıfı "el konulan feodal mülkiyetin devlet mülkiyetinde kalmasını ve tarım proletaryası tarafından ortaklaşa ekilip biçilen, büyük ölçekli tarımın tüm avantajlarına sahip ... işçi kolonilerine dönüştürülmesini talep etmelidir." Marx ve Engels daha sonra toprak reformuna dair bu pozisyonlarını değiştirecek ve somut duruma uyarlayacaktı.

Belge, Alman proletaryasının iktidarı alacak durumda olmadığını ve kaderinin hâlâ Fransa'da yaşanacaklara bağlı olduğunu kaydederek sona eriyordu. "Fakat [Alman işçileri] kendi sınıf çıkarlarını berrak bir şekilde kavrayarak, en kısa zamanda bağımsız bir parti olarak kendi tutumunu ortaya koyarak ve demokrat partinin ikiyüzlü sözlerine bir an bile aldanıp

proletarya partisinin bağımsız örgütünden vazgeçmeyerek, nihai zaferi için [kendisi de] elinden geleni yapmak zorundadır. Savaş şiarları 'Sürekli Devrim!' olmalıdır."

Marx ve Engels, "Çağrı"da açıkladıkları çıkarımların birçoğuna, geçen bölümde ve bu bölümün ilk yarısında ortaya koyduğumuz gibi, önceki on sekiz ay içerisinde (tam olarak Viyana devrimi günlerinden itibaren) ulaşmış ya da bunları önceden ifade etmişlerdi.[61] "Çağrı"da yapılan, bu derslerin oldukça özlü ve damıtılmış biçimde sunulmasından başka bir şey değildir. Belgenin bütününde anahtar kelimenin proletaryanın siyasi ve örgütsel "bağımsızlığı" olduğu açıktır. Marx ve Engels, Birlik'i askıya alma ve Prusya Meclisi seçimlerinde işçi adayları çıkarmama kararlarını da bu açıdan eleştirmekteydi. İşçi sınıfının bağımsızlığı, Marx ve Engels'in uzun zamandır savunageldikleri işçi sınıfını ancak kendisinin kurtarabileceği görüşüyle tutarlıydı. "Sürekli devrim"in güvencesi de ancak bağımsız bir proletarya olabilirdi.

"Çağrı," çok önemli bir açıdan *Manifesto*'yu, özel olarak da onun "Komünistlerin Çeşitli Muhalefet Partileri Karşısındaki Konumu" başlıklı sonuncu ve en kısa bölümünü tamamlıyordu. Gelinen noktada, bir şablon ya da şema şeklinde değil, fakat yaşayan sınıf mücadelelerine, geriye kalan iki yıl zarfındaki gerçek harekete dayalı olarak, Alman devrimine yönelik bir strateji ve taktik planı çıkarılıyordu. Belgenin bu deneyimlerin, işçi sınıfı inisiyatiflerinin yanı sıra, özellikle liberal burjuvazinin ihanetinin ve küçük burjuvazinin bocalamasının ürünü olduğu ne kadar vurgulansa azdır. Genelde, Lenin neden seviyorsa aynı nedenlerle belgeden nefret eden günümüz sosyal demokratları olan Marksologların, Marx ve Engels'in "Çağrı"yı sahiplenmediği yönündeki temelsiz iddiaları göz önüne alındığında, bunu anlamak önemlidir.[62] Bu kurnazlığa başvuranların, belgenin Alman devriminde fiilen yaşananlar ışığında ortaya koyduğu derslerin geçerli olup olmadığına neredeyse hiç girmedikleri de belirtilmelidir.

Bir başka mesele de, "Çağrı"nın Marx partisinin devrim sürecinde, özellikle son aylarında kurmaya çalıştığı işçi sınıfı, küçük köylülük ve kent küçük burjuvazisi arasındaki ittifak konusundaki şaşırtıcı suskunlu-

61 Hatta Engels, ertesi yıl "Çağrı"yı küçük burjuva demokratların yaygaralarına karşı şu sözlerle savunur: "Uzun zamandır yazılıp çizilenleri sadece gayet serinkanlı ve her şeyden önce tamamen nesnel bir şekilde özetleyen bir program hakkında bugün koparılan bu vaveyla ... niye?.. Bir parçacık akıl fikir sahibi olan her demokrat, partimizden ne bekleneceğini başından beri biliyor olmalıydı, belgeden öğrenecekleri pek bir yenilik yoktur ... hiç kimsenin ... komünistlerin 1850'den sonra *Neue Rheinische Zeitung*'un ilkelerinden ve politikasından vazgeçtiğini düşünmesi mümkün değildir" (c. 38, s. 393). Engels'in bu sözleri, Hunt ve öteki Marksologların iddialarının aksine "Çağrı"nın Marx'ın elinden çıkma Blankist ya da aşırı sol bir sapma olmadığını gösteren başka bir kanıttır.

62 Bkz. Dipnot 58

ğudur. Ne ki bu durum, ittifak stratejisini terk ettikleri anlamına gelmez. 1848 ayaklanmaları öncesinde ittifak anlayışı, proletaryanın öncü bir rol oynayacağı bir ittifak öngörüyordu. Marx ve Engels'in "Çağrı"da neredeyse münhasıran proletaryaya odaklanmalarının, proletaryanın kendi çıkarları konusunda netleşmedikçe müttefiklerine önderlik edecek duruma gelemeyeceğini –örtük de olsa– kabul etmelerinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Proletaryanın siyasi ve örgütsel bağımsızlığı olmaksızın, ittifak havada kalacaktı.

Köylülüğe gelince, Mart "Çağrı"sının sadece proletarya ile tarım işçilerinin ittifakından söz ettiği doğru olmakla birlikte, Haziran "Çağrı"sı Birlik üyelerinin siyasi etkide bulunabilmek için köylü örgütlerinde yer alması gerektiğini vurgular.[63] *NRZ* partisinin devrim sırasında yaptığı gibi, Birlik üyeleri küçük köylülüğü kazanmak için mücadele etmeli, başka bir deyişle, Mart "Çağrı"sının ima eder göründüğü gibi, köylülüğü burjuva demokratlara terk etmemeliydi. Burada Marx ve Engels'in suçlanabileceği bir şey varsa, o da küçük köylülüğü –kapitalist Fransa'da yaşandığı gibi– piyasanın yaratacağı tahribatlardan koruma telaşıyla, küçük köylülüğün ittifaka desteğini sağlama alacak türden talepleri (ki en önemlisi toprak reformu talebiydi) yeterince dikkate almadan, sürekli devrim hedefine çok fazla odaklanmış olmalarıdır.[64] İleride, köylü sorunu üzerine politikalarını ayrıntılarıyla geliştirirken bu hatayı düzelteceklerdi.

Mart "Çağrı"sı özel bir görevli tarafından kıtaya taşındı ve Almanya çapında Birlik üyelerine gizlice dağıtıldı. Almanya'da siyasi özgürlüklerin bulunmaması yüzünden gizlilik içinde çalışma, Marx ve Engels'in bir zamanlar reddettikleri komplocu siyaset tarzına başvurdukları anlamına gelmiyordu. Martta *NRZ Revue* için kaleme aldıkları, Fransız polis ajanları tarafından yazılan iki kitaba dair bir eleştiri de bunu açıkça kanıtlar. Bunlardan, kendini "profesyonel komplocu" olarak tanımlayan birinin faaliyetleri, komplocu siyasetin bütün sorunlarını ortaya koymaktadır. Komplocu, "devrimci proletaryanın genel örgütlenmesine" odaklanmak yerine, "kendi komplolarına yeterli hazırlığı devrimin tek şartı" olarak görür.[65] "Proletaryanın

63 c. 10, s. 375

64 Marx, "Çağrı" ile hemen hemen aynı zamanda yazılan *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850*'de Fransız köylüsünün krizini ayrıntılı şekilde inceledi. Krizin çözümü için, "Köylüyü yalnızca sermayenin düşüşü yükseltebilir; yalnızca antikapitalist bir hükümet, bir proleter hükümeti, köylünün ekonomik sefaletine, toplumsal gerilemesine son verebilir. *Anayasal cumhuriyet*, onun birleşik sömürücülerinin diktatörlüğüdür; *sosyal demokrat*, yani *kızıl cumhuriyet*, müttefiklerinin diktatörlüğüdür." (*Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 1848-1850*) çev.:Erkin Özalp, [İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2009], s. 99).
Şunu da belirtmek gerekir ki, "Çartistlerin devrimci kanadı, tüm toprak mülkiyetinin kamulaştırılmasını isteyerek, [toprağın] parçalanması talebine karşı çıkar, ve dağıtılmayıp, kamu mülkiyetinde kalmasında ısrar eder" (c. 10, s. 515).

65 c. 10, s. 318

kendi sınıf çıkarları konusunda teorik aydınlanması"nı küçümsedikleri için, komplocular "devrim simyacıları"dır. Bunlara ilaveten, komplocuların mecburen sürdürdükleri yaşam tarzı nedeniyle, bu çalışma tarzı polis muhbirlerinin beslendiği bir alan haline gelir. "Paris proletaryası bir parti olarak kendini öne çıkardıkça, bu komplocular başat etkilerini giderek kaybettiler, ... acil bir ayaklanmayı değil, proletaryanın örgütlemesini ve gelişmesini amaçlayan gizli proleter örgütlerinin tehlikeli rekabetiyle yüz yüze geldiler."[66] Dolayısıyla, bir sınıf olarak proletaryayı iktidara almaya hazırlamak üzere gizli çalışma, komplocu siyasetle karıştırılmamalıydı.

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri

Marx ve Engels, Almanya olaylarının bilançosunu çıkarmanın yanı sıra, aynı şeyi Avrupa devriminin yeniden başlaması için umutlarını bağladıkları Fransa'daki ayaklanmalar için de yaptılar. Ocak-Ekim 1850'de *NRZ Revue* için yazılan ve Engels'in sonradan *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 1848-1850* başlığında topladığı bir dizi yazıda, dizinin büyük bölümünün yazarı olan Marx, devrimci yükselişin ve sonunda yenilgisinin nedenlerini tahlil etti. Fransız işçi sınıfının Haziran 1848'de uğradığı yenilgi, sanayi proletaryasının gerek Fransız sınai sermayesinin olgunlaşmamışlığının bir yansıması olan maddi, gerekse siyasi azgelişmişliğiyle açıklanabilirdi; Fransız proletaryası "kendi görevi" yani kendi sınıf çıkarları "hakkında teorik araştırmalara girişmez."[67] (Marx ve Engels'in *Manifesto*'nun Fransızcaya çevrilmesi için sonuçsuz kalan girişimlerinin bir nedeni de buydu.)* Devriminde iktidarı almasına yardım ettiği cumhuriyetçi burjuvazinin kendi çıkarlarına hizmet edeceği yanılsaması içindeki Paris proletaryası, eski müttefikinin ihanetine uğradı. İşçiler yeni egemenlerine, kendi sınıf düşmanlarına meydan okumaya ve sonunda şu şiarı yükseltmeye zorlandı: "Burjuvazinin devrilmesi! İşçi sınıfı diktatörlüğü!"

Ne var ki, siyasi olarak silahsızlanmış Parisli işçiler, Haziranda kahramanca direndikleri halde karşı-devrime kolay lokma oldu. Böylece, "küçük burjuvazi ve köylü sınıfı[nın], durumlarının daha da katlanılmaz hale

66 A.g.y., s. 319-20

67 *FSM*, s. 20

* Söz konusu cümlenin yer aldığı paragrafın tamamı şöyledir: "Toplumun devrimci çıkarlarını üzerinde toplayan bir sınıf, ayağa kalkar kalkmaz, kendi devrimci etkinliğinin içeriğini ve malzemesini doğrudan doğruya kendi durumunda bulur: Yere serilecek düşmanlar, mücadelenin gerekleri doğrultusunda alınması gereken önlemler; kendi eylemlerinin sonuçları, onu daha da ileriye taşır. Kendi görevi hakkında teorik araştırmalara girişmez. Ama Fransız işçi sınıfı bu noktada değildi; kendi devrimini gerçekleştirme yeteneğinden henüz yoksundu"(*FSM*, s. 20) *-çev.*

gelmesi ve burjuvaziyle çelişkilerinin derinleşmesi ölçüsünde proletaryaya giderek daha fazla bağlanmak zorunda"[68] kaldığı "*burjuva terörizmi* ... burjuva diktatörlüğü" başladı. Haziran yenilgisinin sonucu olarak, işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki savaş hattı o güne kadar olduğundan farklı bir yerden geçtiği için, Fransa'nın şimdiki gündeminde, kıtadaki ulusal kurtuluş mücadeleleriyle birleşecek bir proleter devrimi vardı. "Ve biz şöyle haykırıyoruz: *Devrim öldü! – Yaşasın devrim!*"

Marx, dizinin Mart "Çağrı"sıyla neredeyse aynı günlerde yazılan ikinci ve üçüncü makalelerinde Haziran olaylarının ardından devrimin sınıf dinamiklerini çözümledi. Louis Bonaparte'ın sol cumhuriyetçilere karşı –önceki Haziranda barikatlardaki katliamın yolunu hazırladığı– Haziran 1849 zaferi bir gerileme olmakla birlikte, "sosyalist" adayların kazandığı 10 Mart 1850 Paris ara seçimleri "anayasal cumhuriyet"in yerini yakında "sosyal demokrat, kızıl cumhuriyet"in alacağını doğruluyordu.

Marx ve Engels, *diktatörlük* kavramını daha önce de kullanmış oldukları halde, "proletarya diktatörlüğü"nü ilk defa *FSM*'de kullandılar. Marx, 1850'de "genel olarak sınıf ayrımlarının kaldırılması"ndan çok "işçi sınıfının egemenliği ve diktatörlüğü" ile ilgilendiği şeklindeki eleştirileri cevaplarken, bu kavramla neyi kastettiğini açıkladı. Eleştirmene *Manifesto*'nun 2. bölümünün sonunu hatırlattı:

"Eğer proletarya burjuvaziye karşı verdiği mücadele sırasında ister istemez sınıf olarak birleşiyorsa, eğer bir devrimle kendini hâkim sınıf durumuna getiriyor ve hâkim sınıf olarak eski üretim ilişkilerini zorla ortadan kaldırıyorsa, o zaman bu üretim ilişkileriyle birlikte sınıf karşıtlığının varoluş koşullarını, genel olarak sınıfları ve böylelikle sınıf olarak kendi hâkimiyetini ortadan kaldırmış olacaktır." [*Manifesto*, s. 40-41]

Böylece Marx, çokça kötülenen "proletarya diktatörlüğü" kavramını tanımlarken, daha önce yazılmış bir ifadeye başvuruyordu: proletaryanın zor yoluyla egemenliği.[69]

---

68 A.g.y., s. 36

69 Marx'ın cevabının tam metni için bkz. c. 10, s. 387-88. Draper'ın kitabı *KMTR*, III, *The 'Dictatorship of the Proletariet'* Marx'ın bu kavramı kullanışının kendi adına Blankist bir sapma olduğu iddiasını çürütmesi bakımından çok faydalıdır. Öte yandan, Draper'ın "Marx ve Engels açısından ... 'proletarya diktatörlüğü', 'proletarya egemenliği'nden işçi sınıfının 'siyasi iktidarı fethi'nden, devrimi izleyen ilk süreçte bir işçi devletinin kurulmasından ne daha fazlasını, ne de daha azını ifade eder" (s. 213) tezi de tartışmalıdır. Bense, *Manifesto*'nun başka bir yerinde "despotik" olarak anılan zor kullanımının –"eski üretim ilişkilerini zorla ortadan kaldırıyorsa,"– Marx'ın proletarya diktatörlüğü kavramında kilit bir bileşen olduğunu öne sürüyorum. Ayrıca Draper, Marx'ın proletarya diktatörlüğünün, burjuvazi yıkıldıktan sonra kurulacak ilk yönetim biçimi olacağını düşündüğünü iddia ediyorsa yanılıyor. Örnek olarak, Weitling'le tartışmasında (bkz. 3. bölüm) Marx, ilk hükümetin "heterojen unsurlardan oluşacağını", yani farklı sınıfları kapsayan bir hükümet olacağını belirtir. Yine, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nde (bkz. Yukarıda Dipnot 64) burjuva diktatörlüğünün yerini "[Köylülüğün] müttefiklerinin diktatörlüğü"nün alacağını öngörür. Bunlara ilaveten, Marx'ın devrimin ertesi günü birden çok sınıfı kapsayan bir hükümet kurulacağından söz ettiği daha sonraki bir örnek için, 6. bölüme bakınız.

Haziranda Marx, British Museum'da son on yılın Avrupa ekonomisi üzerine ayrıntılı bir çalışmaya başladı. *NRZ Revue* okurlarına izah ettiği gibi, "bütün siyasi hareketin temelini oluşturan *ekonomik* koşullar"ın anlaşılması zorunluydu. Mayıs-Ekim 1850 arasında yazılan bir "Değerlendirme" makalesi, Marx ve Engels'in dünya kapitalist sistemi üzerine ne kadar geniş kapsamlı bir araştırma yapmakta olduklarını ortaya koyuyordu. Ulaştıkları temel sonuç, Büyük Britanya'da başlayan 1847 ticari krizinin, tam da düşündükleri gibi, gerçekten de 1848 başlarındaki devrimci kabarışın "temeli" olduğuydu. Bu arada, Kaliforniya'da keşfedilen yeni altın yatakları ve başka bir dizi nedenle Britanya'da kriz 1848 baharında sona erdi. Britanya'da "yeniden doğan refah" 1849 ortalarında kıtaya yayılmaya başladı ve yıl sonunda Fransa ve Almanya'da hâkim duruma geldi.[70] Buradan önemli bir ders çıkıyordu:

"Bunalım dönemleri gibi gönenç dönemleri Kıta Avrupa'sına İngiltere'den sonra gelir. İlk süreç her zaman İngiltere'de yaşanır ... Dolayısıyla, bunalımlar önce Kıta Avrupa'sında devrimlere yol açsa bile, bunların temelleri her zaman İngiltere'de atılır. Doğal olarak, şiddetli kopuşlar burjuva vücudunun kalbinden önce kollarında ve bacaklarında görülmelidir, çünkü ilkinde denge kurma olasılığı diğerlerinde olduğundan daha yüksektir."

Ayrıca, Çartistlerin geçen iki yılda fikirdaşlarının Fransa ve Almanya'da yaptıklarını tekrarlayamadıkları gerçeğinde uyarıcı bir ders yatıyordu.

"Diğer yandan, Kıta Avrupa'sındaki devrimlerin İngiltere üzerindeki etki derecesi, aynı zamanda, bu devrimlerin, burjuva yaşam koşullarını gerçekten tehdit etme ya da bunların siyasi oluşumlarını etkilemekle sınırlı kalma düzeylerini gösteren bir termometredir.

"Burjuva toplumunun üretici güçlerinin, burjuva ilişkileri içinde mümkün olan en bereketli şekilde gelişmesini sağlayan bu genel gönenç döneminde, gerçek bir devrim söz konusu olamaz. Bu tür bir devrim

70 Fakat Avrupa köylüleri ekonomik canlanmadan yararlanamadı, hatta durumları daha da kötüleşti. "Ama son üç yılın tarihi, nüfusun bu sınıfının devrimci bir inisiyatif sergileme yeteneğinden tümüyle yoksun olduğunu yeterince kanıtladı" (*FSM*, s. 113). Engels de bir yıl sonra *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim* başlıklı çalışmasında buna çok yakın bir ifade kullandı (c. 11, s. 12). Doğruluğu yanlışlığı bir yana, bu tespitin, sıkça yapıldığı gibi, Marx ve Engels'in köylülüğü görmezden geldiği anlamında yorumlanması, onların 1848-1849 olayları içerisindeki fiili pratikleri göz önüne alındığında, yanlış olur. Marx ve Engels'in perspektifi ve deneyimi ışığında, bu ifadedeki anahtar kelime "inisiyatif"tir.
En önemlisi, bu sözlerin, Bonaparte'ın şiddetli bir muhalif köylü ayaklanmasına yol açan Aralık 1851 darbesinden önce yazılmış olmasıdır. Marx ve Engels'in sonraki yazıları, bu olayları dikkatle izlediklerini gösterir. Marx *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*'nde ve Engels, önemli tamamlayıcı makalesi "Fransız proletaryasının geçen Aralıkta görece hareketsiz kalmasının asıl nedenleri"nde (c. 11, s. 216-17) devrimci girişimlerde bulunan köylüleri, bunun dışında kalan çoğunlukla karşılaştırarak ele alırlar.

yalnızca, *iki etkenin*, yani *modern* üretici *güçlerle burjuva üretim biçimlerinin* birbirleriyle *çelişkiye* düştükleri dönemlerde olasıdır. ... *Yeni bir devrim, ancak yeni bir bunalımın ardından gerçekleşebilir. Ama aynı zamanda, ikincisi kadar kaçınılmazdır.*"[71]

Böylece 1850 yazının sonlarında Marx ve Engels, 1848 ayaklanmalarına yol açan ekonomik koşulların değiştiği sonucuna varmış bulunuyordu. Avrupa devrimi artık güncel değildi. Bu tarihî değerlendirme -6. bölümde tartışılacak- çok önemli siyasi sonuçlara gebeydi.

Engels, kendisi ve Marx tarafından yazılan makaleleri 1895'te, ölümünden kısa bir süre önce kitap haline getirirken yazdığı önsözde, geride kalan kırk yılın olaylarına dönüp bakarak, diğer birçok devrimci gibi neden 1850'nin ilk yarısında devrimin hâlâ gündemde olduğunu düşündüklerini açıkladı. O zaman bir azınlık olsa bile Fransız sanayi proletaryasının, toplumsal devrimler tarihinde daha önce başka azınlık sınıfların yaptığı gibi çoğunluğa, o günün şartlarında köylülüğe ve küçük burjuvaziye önderlik ederek, kapitalizmi yıkabileceğini varsaymışlardı. Fakat, "Tarih, bizi ve benzer düşünen herkesi haksız çıkardı. Kıta Avrupa'sındaki ekonomik gelişme düzeyinin, kapitalist üretimin ortadan kaldırılması için gereken olgunluktan henüz çok uzak olduğuna açıklık kazandırdı." Almanya'da özellikle ulusal birliğin sağlanması gibi diğer gerekli gelişmelerin yanı sıra, Almanya kadar Fransa'da da "Toplumsal örgütlenmenin tam bir dönüşümü"ne önderlik etme yeteneğine sahip bir sanayi proletaryasının Paris ve birkaç büyük kentin ötesinde ülke çapında ortaya çıkması için daha birkaç on yıl gerekiyordu.[72]

Üç Önemli Bilanço

Sıra, Marx ve Engels'in Avrupa'daki devrimci beklentilerle ilgili yeni değerlendirmelerinin ardından çıkardıkları üç bilançoya dair birkaç noktayı belirtmeye geldi. Bunlardan 1850'nin son yarısında yazılan birincisi, Engels'in en bilinen eserlerinden 1525 köylü isyanını konu alan "*Almanya'da Köylü Savaşları*, tarihsel materyalist yaklaşımın tarihî bir olaya ilk ayrıntılı uygulanışıydı. Engels'in maksadı, bir yandan bugünün savaşçılarının devrimci öncellerinin sergilediği örnekten ilham almalarını sağlamaya çalışırken, aynı zamanda Marx'la ortaya koydukları yenilgi

71 *FSM*, s. 113-14. Marx'ın bu değişikliği daha Aralık 1849'da öngörmüş olduğunu gösteren kanıtlar vardır. Aralık ayında, *NRZ* ile yakın işbirliğindeki Joseph Weydemer'a mektubunda, "ticaret hâlâ *en ascendant* [yükselişte -*çev.*] iken. Fransa'da ve Almanya'da vb. işçi yığınları, tüm bir tüccar vb. tabakası gibi, lafta devrimci olsa bile. *en realite* [gerçekte -*çev.*] kesinlikle öyle değildir" (c. 38, s. 220) diye yazar.

72 *FSM*, s. 134, 144

tahlilini derinleştirmek amacıyla Almanya'daki son olayları tarihsel bir perspektife oturtmaktı. Marx'ın 1856'da Almanya'da yeni bir devrimin başarı şansına dair söylediği şu sözler, Engels'in tahlilinin önemini yansıtıyordu: "Almanya'da her şey, proleter devrimin köylü savaşının bir ikinci baskısıyla desteklenmesi olanağına bağlı olacaktır. O zaman durum son derece güzel olacaktır."[73] 1525 ve 1848'in elde edemediği sonuç, ancak işçi sınıfı ve köylülüğün devrimci ittifakıyla başarılabilirdi; Almanya'nın ikinci halk isyanının en önemli derslerinden biriydi bu.[74]

İkinci değerlendirme, Engels'in 1851-1852 arasında yazdığı *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim* kitabıydı. Önsözde Engels, devrimci yükselişler arasındaki "dinlenme molalarında" devrimcilerin gerek 1848-49 patlamasına, gerekse yenilgiye yol açan "nedenleri incelemekle" yükümlü olduğunu yazıyordu; "nedenler birtakım önderlerin tesadüfi çabalarında, meziyetlerinde, kusur ve hatalarında ya da ihanetlerinde değil, fakat çalkantıların yaşandığı her bir ülkenin genel toplumsal durumunda ve varlık koşullarında aranmalıdır." Her ne kadar "olayların eksiksiz bir tarihini" yazmak mümkün değilse de, "muhtemelen çok uzak olmayan bir sonraki patlamanın Alman halkını yönelteceği doğrultuya dair bir ipucu bulmak için" mümkün olan her şeyi yapmak gerekiyordu.[75] Bu çabanın sonucunda ortaya çıkan ürün, Marx ve Engels'in Alman devrimi üzerine en kapsamlı açıklamasıydı.

Önce [*New York Daily Tribune*'da yayınlanan –*çev.*] bir dizi makale halinde ortaya çıkan eserde, Marx ve Engels'in *NRZ* sayfalarındaki tahlilleri özetleniyor, yer yer sık kullandıkları kavram ve fikirlerin ayrıntılarına giriliyordu. Örneğin Frankfurt Ulusal Meclisi üyelerinin "onulmaz hastalığı," "*parlamenter budalalık*, talihsiz kurbanlarında, tarihte ve gelecekte tüm dünyanın, kendilerinin de üyesi olma onurunu taşıdıkları belirli temsil organlarındaki oy çoğunluğu tarafından yönetilip belirlendiğine, ve meclis duvarları dışında olup biten savaşlar, devrimler ... [vb.] bütün her şeyin, o anda yüce meclislerinin gündemini işgal eden önemli konu her ne ise, bununla alakalı kıyas kabul etmez olaylarla karşılaştırıldığında bir hiç olduğuna cidden inanmak şeklinde kendini gösteren bir bozukluktur." Eserde Engels, silahlı mücadele ve "ayaklanma sanatı" üze-

73 c. 40, s. 41. [Karl Marx ve Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, Birinci cilt, Sol Yayınları, Aralık 1976 Ankara, s. 638.] Bu pasaj, Draper'ın daha berrak [İngilizce] çevirisiyle aktarılmıştır (*KMTR* II, s. 383).

74 Bu bağlamda, bilhassa bu döneme dair ifade edildiği için, Marx'ın İtalya'daki duruma ilişkin görüşlerine de değinmek gerekir. Ona göre Mazzini, hareketi yanlış yönlendirmektedir, çünkü "yüzünü İtalya'nın yüzyıllardır ezilen kesimine, köylülüğe çevirmeyi başaramayarak, karşı-devrime taze güç kaynakları yaratmaktadır" (c. 38, s. 454).

75 c. 11, s. 6-7

rine görüşlerini de ilk defa yazma fırsatı buldu; bu aynı zamanda Marx partisinin konuyla ilgili ilk önemli açıklamasıydı. Engels'in "aksiyomları", Marx'la birlikte Köln'de sık sık öğütledikleri devrimci sakınım tutumunun silahlı çarpışmadan korkmalarından kaynaklanmadığını ortaya koyuyordu.

1848-49 devrimleri üzerine son bilanço, Marx'ın en ünlü eserlerinden, 1852 başında yazılan *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*'dir. Engels Louis Bonaparte'ın Aralık 1851 darbesini inceleyen bu çalışmadan sık sık, tarihsel materyalist anlayışın somut bir siyasi olaya uygulanma modeli olarak söz ettiği gibi, 1895'te, Marx'ın Fransız devrimi kesin olarak yenildikten sonra yazdığı halde, bu çalışmada *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nin birlikte kaleme aldıkları son makalesindeki pek az şeyi "değiştirme gereğini duyduğu"nu belirterek, eserin doğruluğunu tekrar onaylayacaktı.[76] Öte yandan, *18 Brumaire*'de, Şubat Devrimi'nin bir sosyalist devrim haline gelememesinin nedenleri gibi, kimi formülasyonlar daha ileri bir kesinliğe kavuşturulmuştu. Kitapta münhasıran işlenen işçi-köylü ittifakı ve "Bonapartizm" konularını ise daha sonra inceleyeceğiz.

Marx, kitapta, 1848-49'un dersleri üzerine bu tartışmayla yakından ilişkili ve iki yılın deneyimini eksiksiz bir şekilde yansıtan dikkate değer bir gözlemde bulunur. Konu, sosyalist ve burjuva devrimler arasındaki farktır.

"Burjuva devrimleri, örneğin on sekizinci yüzyılda yapılanlar, daha hızlı bir şekilde başarıdan başarıya koşar; bunların dramatik etkileri birbirleriyle yarışır; insanlar ve şeyler, üzerlerine pırlanta takılmış gibi görünür; gündelik ruh hali, kendinden geçmişliktir; ama bu devrimler kısa ömürlüdür, tepe noktalarına hızla ulaşırlar ve toplum, devrimin zorlama ve fırtına döneminin sonuçlarını salim kafayla benimsemeyi öğrenene kadar, uzun bir akşamdan kalmalık dönemi yaşar. Buna karşın, proleter devrimleri, örneğin on dokuzuncu yüzyılda yapılanlar, sürekli olarak kendi kendilerini eleştirir; sürekli olarak kendi akışlarını kesintiye uğratır; onu yeniden başlatmak üzere görünürde tamamlanmış olana geri döner; ilk girişimlerinin her türden eksikliklerıyle, zayıflıklarıyla ve zavallılıklarıyla acımasızca alay eder; düşmanını, yalnızca, topraktan yeni güçler kazanabilmesi ve kendi karşısına çok daha devleşmiş biçimde dikilebilmesi için yere sermiş görünür; sürekli olarak, kendi öz amaçlarının belirsiz devasalığı karşısında yeniden korkuya kapılarak geri çekilir; her

76 *FSM*, s. 130. Engels'in bu gözlemi, *FSM*'nin son makalesinin, yukarıda tartışılan "Değerlendirme" makalesinden, yani Marx ve Engels'in devrimci yükselişin sona ermiş olduğu sonucuna vardıkları makaleden alındığı göz önünde bulundurulduğunda bir anlam ifade eder.

türden geri dönüşü olanaksız kılacak durumun yaratılmasına ve koşulların kendisinin şu şekilde bağırmasına kadar:

> *Hic Rhodus, hic salta!*
> Gül burada, burada dans et!"[77]

Marx'ın 1848-49'un (pek çok yirminci yüzyıl devrimcisinin ancak güç bela öğrenebileceği) bu en önemli dersini sunuşundaki heyecan ve zarafet, bütün önermelerinin temel bir karakteristik özelliğiyle ilişkilendirilebilir. Daha komünist olmadan önce Marx ve Engels, ezilenlerin ve onların eğiticilerinin kendilerini özgürleştirmeyi ancak gerçek harekete katılım aracılığıyla öğrenebileceği sonucuna ulaşmışlardı. Bu tarihî önemdeki iki yıldan çıkan derslerin birçoğunu önceki yazılarında, özellikle tarihteki gerçek hareket üzerine araştırmalarına dayanan *Manifesto*'da öngörmüş olsalar bile, proletarya ve müttefiklerinin yanı sıra Marx ve Engels'in yine de bu deneyimden geçmeleri zorunluydu. Dolayısıyla, başta Almanya'da liberal burjuvazinin burjuva demokrasisi mücadelesine önderlik yeteneğinden yoksun olduğu ve ancak işçi ve köylü ittifakının demokratik düzenin kurulmasını sağlayabileceği tespitleri olmak üzere, ulaştıkları sonuçlar, sınıf mücadelesine katılımın dolaysız ürünüydü.

Aynı zamanda, tarihsel materyalistler olarak Marx ve Engels'in eylemlerinin çerçevesi, nesnel maddi gerçeklikti. Bu nedenle, devrimci dönemin sona erdiğine dair yargıları, 1850 ortalarında yaptıkları araştırmalara dayanıyordu. Yine de, bu iki yıl boyunca siyasi eyleme öncelik verme tercihleri, nesnel gerçekliğin sınırlarını zorlamaya dönüktü. Mesela, Mart Devrimi'nden önce yazdıkları gibi, Almanya'nın ekonomik gelişme düzeyi proletaryadan beklenebileceklerin sınırlarını çizdiği halde, proletarya ve müttefiklerinin yeteneklerini sadece deneyimin kendisinin kanıtlayabileceğini kabul ediyorlardı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Marx ve Engels'in ortaklıklarının başlangıcında ulaştıkları kritik bir sonuç şuydu: "*Fikirler* hiçbir zaman bir eski dünya düzenini aşamaz, fakat sadece eski dünya düzeninin fikirlerini aşabilir. Fikirler *hiçbir şeyi hayata geçiremez*. Fikirleri hayata geçirmek

77 Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, çev. Erkin Özalp (İstanbul: Yazılama Yayınevi, Mayıs 2009), s. 19 (Bundan sonra *18 Brumaire*).
[Doğrusu "Hic Rhodus, hic saltus" (Rodos burası, burada atla) biçiminde olan ve Ezop masallarından birinde (Rodos adasında kimsenin yapamayacağı kadar uzun bir atlayış yaptığını iddia eden kişiye söylenen söz olarak) geçen ifadenin Türkçedeki en iyi karşılığı, "Halep oradaysa arşın burada" deyimi. Ancak Marx, bu ifadeyi, Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Temelleri* (*Grundlinien der Philosophie des Rechts*) adlı kitabının önsözünden aktarırken, "atla" anlamına gelen "saltus" sözcüğü yerine "dans et" anlamına gelen "salta" sözcüğünü kullanıyor. Hegel, söz konusu önsözde, deyimi Yunanca ve Latince olarak aktardıktan sonra, bu deyimin, "biraz değiştirilerek", "Hier ist die Rose, hier tanze" ("Gül burada, burada dans et" ya da daha serbest bir çeviriyle "Hadi artık, elinden geleni yap") şeklinde ifade edilebileceğini yazmıştı –*Editörün notu*.]

için pratik kuvvet uygulayabilecek insanlara ihtiyaç vardır."[78] 1848 Kasım krizi sırasında Frankfurt "profesörler" Meclisi'ni Viyana devrimini ve vergi vermeme kampanyasını desteklemediği için paylarlarken, bu yaklaşımla hareket ediyorlardı. "Profesörler tarih teorisini geliştiredursunlar, tarih kendi fırtınalı yolunda, profesörce tarihi hiç dert etmeden ilerler."[79] Marx ve Engels, tam da fikirler dünyasını terk edip komünist haline geldikleri için, gerçek harekete atılarak, "pratik kuvvet uygula"mak üzere tarihin "fırtınalı yolu"na girdiler.

Siyasi yaşamlarındaki başka hiçbir olaya benzemeyen 1848-49 devrimleri, Marx ve Engels'in ateşle vaftizi, siyaseten kalıba döküldükleri pota oldu. Sonraki siyasi deneyimleri, 1848-49 derslerini geliştirip zenginleştirmelerini mümkün kılarken, ikincisi, Lenin'in haklı olarak söylediği gibi gelecekteki tüm siyasi tahlillerinde nirengi noktası işlevi görecekti; bu iddianın altını sonraki bölümlerde dolduracağız.

78 c. 4, s. 119 [Karş. Marx-Engels, *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*, Sol Yay., Ankara 1976, s. 182].

79 c. 8, s. 51

5. BÖLÜM

Fransa'da 1848-1851 Olaylarını Yorumlamada Marx ve Engels ile Tocqueville



> "[Düzen Partisi] Bunu yaptığında [Bonaparte'a direndiğinde], ulus için bir yürüme emri çıkarmış olurdu, ama başka her şeyden çok ulusun harekete geçmesinden korkuyordu."
>
> Marx, *18 Brumaire*

> "Devrimci tutkulara başvurarak direnilmediği takdirde, [Bonaparte'ın darbesi] kaçınılmazdır, yine de, ulusu böyle bir şeye kışkırtmayı hiç istemem."
>
> Tocqueville, *Yazışmalar*

Burada iddia ettiğimiz gibi, 1848-49 devrimlerinin Marx ve Engels'in siyasi stratejisini çok güçlü bir şekilde etkilediği doğruysa, acaba tespitlerini dayandırdıkları bu gerçekliği ne ölçüde doğru okumuşlardı? Değerlendirmeleri ve yargıları, çağdaşlarının ve sonraki yorumcuların değerlendirmeleri karşısında ne kadar sağlamdı? Bu tür sorulara kesin bir cevap aramak elbette bu kitabın kapsamını aşar. Öte yandan, siyasi gerçekliği nasıl gördüklerini ve çıkarımlarını, barikatın diğer tarafındaki bir kalemin eş zamanlı tanıklığıyla karşılaştırmak mümkün ve gereklidir. Böyle bir tanıklık, Fransa'daki 1848 devrimi hakkında yazmakla kalmayıp, bizzat olayların içinde yer alan Alexis de Tocqueville'in anlatımlarında bulunmaktadır. Marx ve Engels'in Tocqueville ile karşılaştırılması sadece onların siyasi tahlilleri üzerine bir değerlendirmenin temel taşı olmakla kalmayacak, ayrıca politikalarını süreç içerisinde daha kapsamlı şekilde açıklığa kavuşturacaktır.[1] Ama önce, Marx ve Engels'in çağdaşlarının 1848 devrimine dair anlatımlarına kısaca göz atalım.

---

1 Bu bölümün ilk taslaklarıyla ilgili yorumları için Ron Aminzade, Roger Boesche, Mary Dietz, Lisa Disch ve Lousine Kaba'ya çok teşekkür borçluyum.

Çağdaşları Karşısında Marx ve Engels

Almanya'da 1848-49 olaylarına ne kadar çok sayıda entelektüelin tanıklık ettiği ve katıldığı göz önüne alındığında –Mesela, Marx'ın alaycı bir dille "profesörler meclisi" dediği Frankfurt Meclisi'nin yaklaşık 500 üyesinden 104'ü üniversite öğretim üyesiydi, bunlardan birçoğu da tarihçiydi,– Alman ayaklanmaları üzerine Marx ve Engels'in yazdıklarıyla herhangi bir açıdan kıyaslanabilecek çağdaş anlatımların yok denecek kadar az olması şaşırtıcıdır. Bu entelektüellerden pek çoğunun yakalandığı anlaşılan kalem tutulmasının sebebi neydi? Sör Lewis Namier, klasik kitabı *1848: The Revolution of the Intellectuals*'ta bu konuda ilginç bir şekilde suskun kalır. Ne var ki, Fransa'da durum başkaydı. "Katılan hemen herkes ... ya kendi tutumunu savunmak için özel bir kitap yazdı, ya da anılarında devrimi uzun uzadıya anlattı."[2]

Almanya'dan yana bu eksikliğin bir nedeni, 1848 başlarındaki hareketlenmeyle birlikte başlangıçta heyecana kapılan entelektüeller arasında, gerek devrim sırasında, gerekse devrimin ardından yaşanan hayal kırıklığı olabilir. Bu durum özellikle Frankfurt Meclisi'nde bulunan entelektüeller için geçerli görünmektedir. Devrimde kendilerine biçtikleri rol, anayasanın tartışılmasında ve yazımında hassas konularla ilgili uzmanlık rolüydü. Onlara göre bu, kendi devrimci pratikleriydi. Siyaseten Marx ve Engels'ten ziyade onlara yakın durduğu tartışmasız olan Hammen, parlamentonun eserini överken, aslında kahramanlarını ele verdiğinin farkında değildir: "Sonuçta ortaya çıkan Anayasa, on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin bir anıtı olarak öne çıkar, fakat hiçbir zaman yürürlüğe girmemiştir."[3] Evet, bir anıt mezar! Hammen'ın cümlesi on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin gerçekliğini özetlemektedir. Demokratik güvencelerle dolu mükemmel bir anayasa yazmayı becerdikleri halde, liberaller, anayasanın kendisini güvenceye almak için zorunlu olan siyasi tutumu sergilemeye, karşı-devrime karşı, devrimci bir savaş vermeye isteksizdir. Prusya gericiliğinden çok Alman halkından korkan meclis çoğunluğu IV. Friedrich'in anayasayı reddetmesine boyun eğdi. Bütün emeklerinin boşa gittiğini görüp moralleri bozulan birçok meclis üyesi Frankfurt'u terk edip kös kös memleketlerine döndü. Böyle bir sonucun anılara ilham vermemesine şaşmamak lâzım.

Marx ve Engels ise devrimdeki rollerini çok daha farklı bir yerde görüyorlardı. Komünistler olarak, tarihin gerçek hareketini, özellikle 1789

2 Priscilla Robertson, *Revolution of 1848: A Social History* (Princeton: Princeton University Press, 1971), s. 422

3 Hammen, s. 382

Fransız Devrimi'ni kavrayışlarına dayanan, demokrasinin sadece kitle mücadeleleriyle kazanılıp sağlama alınabileceği varsayımından yola çıkıyorlardı. Gözleri başlarda geniş demokratik harekette, sonra da halk ittifakını oluşturan güçlerde, işçiler, köylüler ve kent küçük burjuvazisindeydi. Belki Stephen Burn'un çok daha dar bir kesime, zanaat işçilerine odaklanan Berlin'deki gazetesi hariç, *NRZ*'den başka kendini Almanya'nın halk güçlerinin bilinçli örgütleyicisi olarak gören bir gazete daha yoktu. Karşı-devrimin güvenebileceği gazeteleri olmakla beraber, devlet gücünü elinde bulundurduğu için faaliyetlerini yayın aracılığıyla örgütlemeye gerek duymuyordu. Dolayısıyla, devrim sırasında Marx ve Engels'in yazdıklarıyla kıyaslanabilir tanıklıkların bulunmamasının bir açıklaması da, onların bu iki yıl içerisinde devrimci komünistler olarak benzersiz bir tarzda çalıştıkları gerçeğinde bulunabilir.

Almanya'da devrim bittikten sonra, Marx ve Engels'inkilerle karşılaştırılabilecek yazılı anlatımların sayısında kayda değer bir artış görülmedi. Yazılanlar da, Marx ve Engels gibi kavgada yenilenlerin, anıları harekete geçirecek bir şeyleri olanların kaleminden çıkmış görünmektedir. Önde gelen bir örnek, Carl Schurz'un *Hatıralar*'ıdır, ne var ki bu, olaylardan elli yılı aşkın bir süre sonra yazılmıştır.[4] Bu arada, Marx ve Engels'in birçok mücadele arkadaşının yanı sıra Schurz gibi Alman devrimcilerinin Amerika'ya göç ettiklerini ve İç Savaş'ta köleciliğe karşı savaşarak devrimci mücadelelerini sürdürdüklerini belirtmek gerek.

Fransa'da yine durum farklıydı. Tocqueville'den başka, Marx ve Engels'in siyasi rakibi Proudhon –devrime katılanlardan biriydi– olayları anlatan iki kitap yazdı.[5] Yer darlığı bir yana, iki kitabında devrimin seyrine, bilhassa Louis Bonaparte'ın rolüne dair iki farklı çizgi savunulduğu için, Marx ve Engels ile Proudhon'u karşılaştırmak zordur. Devrime katılan diğer iki ismin, Louis Blanc ve romancı Victor Hugo'nun yazdıklarını

4 Carl Schurz, *The Recuinisces of Carl Schurz, Cilt I, 1829-1852* (New York, The McClue Co., 1907). Marx ve Schurz, siyasi rakipler olarak, birbirlerinin siyasi faaliyetleri hakkında olumsuz yorumlarda bulunurlar (*Reminiscences*, s. 139-40 ve c. 10, s. 347-48, 372-73). Yine de Schurz'un anlatımları Marx ve Engels'in Almanya olayları ile ilgili çizdiği tabloyu genelde doğrular.

5 P.J. Proudhon, *On Dokuzuncu Yüzyılda Genel Devrim Fikri* (1851) ve *Hükümet Darbesinin Gösterdiği Sosyal Devrim* (1852). Craig Calhoun, "Classical Social Theory and the French Revolution of 1848" ("Sociological Theory and the French Revolution of 1848" (*Sociological Theory* 7, 2 [Sonbahar, 1989]) başlıklı makalesinde, 1848'i yorumlamada Proudhon'u Marx'a alternatif olarak önerir. Proudhon'un "Fransız devriminin eşitlik ve adalet fikirlerini komünitaryen dayanışma nosyonuyla harmanlayarak radikal bir uca taşıyan ... 'halk'ın doğrudan eylemine güvenen, bugün kaybolmuş bir gelene[ği]" temsil ettiğini iddia ederken (s. 219), Proudhon'un katıksız anti-demokratik yönü bir yana, ikinci kitabından ve sonradan Bonaparte'ı desteklediğinden söz etmez.

ise, yine pratik nedenlerle, burada ele almak mümkün değildir.[6] İlginç bir örnek de, Alman akademisyen Lorenz von Stein'ın, başka şeyler arasında Şubat ve Haziran devrimlerini materyalist ve sınıfsal bir perspektifle tahlil ettiği, 1850'de yayınlanan etkili kitabı *Fransa'da Toplumsal Hareketin Tarihi, 1789-1850*'dir. Marx ve Engels'in yöntemiyle –fakat açıkça devrime karşıt bir bakış açısıyla– sınırlı düzeyde teorik benzerlikler taşıdığı halde, Stein'ın kitabı Haziran olaylarının ötesine geçmez. Son olarak, en büyük Fransız romanlarından biri olan, kısmen yazarın tanık olduğu 1848-49 ayaklanmalarının gerçekliğine dayanan, Gustave Flaubert'in *Duygusal Eğitim*'i de bu kitaplara eklenebilir.

Tocqeville ile Marx ve Engels

En doğrusu Alexis de Tocqueville'in anlatımlarına odaklanmaktır. Onun *1848 Fransız Devrimi'nden Anılar,* Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* ile hemen hemen aynı zamanlarda, Temmuz 1850 ile Mart 1851 arasında yazılmıştır.[7] Burada karşılaştırma, öncelikle (ama bunlarla sınırlı kalınmaksızın) *FSM* ve Marx ve Engels'in 1850 yazı öncesine ait yazılarıyla yapılacak. Böylece, karşılaştırmanın amacına uygun olarak, Tocqueville'in aksine, Fransa'da ortaya çıkan sonuçlar üzerine daha sonra da tahlillerde bulunan Marx ve Engels'in adaletsiz bir şekilde geriye dönük değerlendirme üstünlüğüne sahip olması önlenmiş olacak. Konunun çerçevesini aşmamak için her üç yazarın da sonraki yazılarından daha sınırlı bir düzeyde yararlanılacak.

Anılar'ı kullanmanın başlıca bir faydası da, kitabın 1848 Fransız Devrimi'yle ilgili tüm diğer çağdaş anlatımlar arasında, akademisyenlerin en çok değer verdiği eserlerden biri olmaya devam etmesidir. Roger Price'ın belirttiği gibi, gerek Marx'ın, gerekse Tocqueville'in "görüşleri, o zamandan beri tarihçiler ve sosyologlar tarafından devrim hakkında yazılanları

6 V. Hugo, *Küçük Napolyon* (Londra, 1852). Marx bu kitap hakkında şu yorumu yapar: "Victor Hugo, darbenin sorumlu yayıncısına yönelik acı ve nükteli sövgülerle yetiniyor. Onun çalışmasında, olayın kendisi, bulutsuz gökyüzünden düşen bir yıldırım gibi görünüyor. Bu olayda, yalnızca, tek bir bireyin şiddet eylemini görüyor. Ona tarihinde eşi benzeri bulunmayan bir kişisel girişimcilik gücü atfederek, bu bireyi küçültmek yerine büyüttüğünü fark etmiyor." (*18 Brumaire*, s. 11-12.) Blanc'ın kitabıyla ilgili olaraksa şöyle yazar: "Dikkatli okunduğunda... her kritik durumda işçilerin onun bilgisi ya da onayı olmaksızın hareket ettiğini göstererek, adamı aptal durumuna düşürüyor..." (c. 40, s. 310).

7 Adil bir kıyaslama olması için, burada *FSM*'nin 1850 sonbaharından önce yazılmış bölümlerine [İlk üç bölümüne –*çev.*] ağırlık verildi.

büyük ölçüde etkilemiştir."[8] Böyle bir karşılaştırmanın diğer bir avantajıysa, siyasi kişilikler olarak iki ismin de, bugün bile, karşıt siyasi kutuplarda görülmesidir; bu algılamanın iki anlatıma yönelik yaklaşımları belirlemesi şaşırtıcı değildir. Bu yüzden, Tocqueville yandaşı ve anti-Marksist J.P. Mayer'a göre "Tocqueville'in tarihsel sürecin yapısını kavrayışı, muhtemelen Marx'ınkinden daha inceliklidir. ... Tocqueville gerçekçi bir sosyologdu, onunla kıyaslandığında Marx ise bir ütopyacıydı."[9] Mayers'ın görüşü ne olursa olsun, her iki anlatımın esaslı şekilde incelenmesi, siyasi gerçekliği daha üstün bir şekilde kavrayanın ve tahlillerinde Fransa'daki siyasi sonuçları daha isabetli şekilde önceden görebilenin Marx olduğunu açığa çıkarır.

Sırada, karşılaştırmaya hazırlık niteliğinde birkaç değerlendirme var. *Anılar* ile *FSM*'yi karşılaştırmak bir açıdan adil sayılmayabilir; zira, ikincisi, birincinin üçte biri hacminde olsa da, 1848 Fransız Devrimi'nin sarih bir siyasi analiziyken, Tocqueville'in kitabı daha çok bir kişisel hatırattır. Marx'ın anlatımının tersine, yayınlanmak amacıyla yazılmamıştır ve Tocqueville'in açıkladığına göre, sadece "kendim için bir zihinsel rahatlama uğraşıdır, edebî bir eser değil." Ne ki, iki isim ve eserleri arasında, bu karşılaştırmayı haklı çıkaran önemli bir fark vardır. Bir komünist olarak Marx, 1848 devrimlerinin bir bilançosunu çıkarmak ve sonraki gelişmeleri etkilemek için bu dersleri yaymakla yükümlüydü. Diğer yanda Tocqueville ise, Ulusal Muhafız Subayı ve hükümetlerden birinin dışişleri bakanı olarak olayların barikatın karşı tarafındaki katılımcılarından olsa da, böyle bir yükümlülük taşımıyordu. Ayaklanmalar üzerine kafa yormak onun için şahsi bir işti.[10] Yazdıklarını yayınlayabilmek için ceplerindeki parayı son kuruşuna kadar harcamak zorunda kalan Marx ve Engels ise böyle bir lükse sahip değildi. Dolayısıyla, 1848 hakkında yazma konusundaki yaklaşımları Tocqueville'inkinden çok farklıydı. *FSM* neredeyse

8 Roger Price, *The Revolutions of 1848* (Atlantic Highlouds), NJ.: Humanities Press, 1988), s. 64. Marx ve Tocqueville ile ilgili 1848 devrimleri konusunda diğer karşılaştırmalar için bkz. Edward T. Gargan, *Alexis de Tocqueville: The Critical Years, 1848-1851* (Washington D.C.: Catholic University Press, 1955) ve Irving M. Zeitlin, *Liberty, Equality, and Revolutions in Alexis de Tocqueville* (Boston: Little Brown, 1971), özellikle 6. bölümü. Ayrıca daha yakın tarihli bir kaynak, Craig Calhoun, op. cit. Fakat burada onların politikalarına ağırlık verilmektedir.

9 J.P. Mayer, *Recollections: The French Revolution of 1848*, drl. J.P. Mayer ve P. Kerr (New Brunswick, N. J.: Transaction Books, 1987), "Introduction". Bu, *Anılar*'ın burada yararlandığımız edisyonudur.

10 George Kelly, *The Human Comedy: Constant, Tocqueville, and French Liberalism.* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), s. 235. Kelly burada Tocqueville'in kişisel anı biçiminde tarih yazmasını siyasetten liberal bir geri çekilme olarak niteler. André Jardin, saygın biyografisi *Tocqueville* (New York: Farrar, Straus, Giroux, 1988)'de şöyle yazar: "[Anılarını] yayınlansın diye yazmadığını söylerken ona inanmasak da olur. ... Kuşkusuz bunları hayattayken kamuoyuyla paylaşmak niyetinde değildi. Ancak, yaşıyla ilgili düşünceleri dolayısıyla, gelecek kuşakların kendisi hakkında ne düşüneceğine dair endişeler taşıyordu" (s. 453).

her paragrafında bir siyasi tahlil taşırken, okur *Anılar*'da oransal olarak daha az sayıda siyasi yaklaşımı genelde ilginç, hatta bazen sürükleyici olabilen, ama asla sıkmayan bir anlatım içinden seçmek zorundadır.

Devrimin Arifesinde

Her iki anlatımda başından itibaren görülen fikir birliği düzeyi dikkat çekicidir. Şubat Devrimi arifesinde ikisi de Kral Louis Philippe'in aristokrasiyi değil, burjuvaziyi temsil ettiği konusunda hemfikirdir. Tocqueville'e göre o, "burjuvazinin başı," Marx'a göreyse burjuvazinin "taç giydirilmiş günah keçisi"dir ve onun adına hüküm sürer. Marx ve Engels gibi Tocqueville de sadece devrimi değil, onun toplumsal muhtevasını da isabetli bir şekilde öngörmüştür. Ekim 1847'de parlamento grubu için "bir manifesto biçiminde bir program" olacak belgenin taslağında Tocqueville devrimin bir kez daha gündemde olduğunu yazar. "Bütün ayrıcalıkları kaldıran ve bütün özel [belli bir kesime özgü –*çev.*] hakları yıkan [1789] Fransız Devrimi, geriye bir tek mülkiyet hakkını bıraktı. Mülkiyet sahipleri konumlarının sağlamlığı konusunda kendilerini kandırmamalı, ya da bugüne kadar hiçbir yerde aşılmadığı için mülkiyet hakkının aşılmaz bir bariyer olduğunu savunmamalıdır, çünkü başka hiçbir çağa benzemeyen bir çağdayız ... Yakında, siyasi mücadele 'sahip olanlar' ile 'olmayanlar' arasında geçecek, mülkiyet büyük bir savaş meydanı olacak ... Her yerde belirdiğini gördüğümüz ... hepsi de mülkiyet hakkını inkâr eden acayip doktrinlerin tesadüf eseri ya da insan ruhunun gelgeç heveslerinin ürünü olduğunu mu sanıyorsunuz? ... Çağımızın eski demokrasi hastalığının bu en son belirtisinde, kimin krizinin yaklaşmakta olduğunu görmemek mümkün mü?"[11]

29 Ocak 1848'de Temsilciler Meclisi'ndeki bir konuşmasında meslektaşlarına "emekçi sınıfların ... siyasi emellerden toplumsal emellere geçtiğini" fark edip etmediklerini sorarak, şöyle çatar: "Bu kesimlerde basitçe şu ya da bu yasanın, şu ya da bu bakanın, hatta şu ya da bu hükümetin devrilmesine değil, bugün üzerinde durduğu temellerin yıkılarak toplumun devrilmesine yönelik fikir ve görüşlerin günbegün yayıldığını görmüyor musunuz?.. Bu tür görüşlerin ... er ya da geç ... devrimlerin en korkuncunu peşinden getireceğini görmüyor musunuz?" Tocqueville'in yaklaşımı, bir açıdan, Marx ve Engels'in *Manifesto*'da yer alan, artık insanlığın gündeminde yeni bir sınıf mücadelesi biçiminin, proletarya ile burjuvazi arasındaki mücadelenin bulunduğu önermesiyle aynı doğrultudaydı.

11 Tocqueville, *Recollections*, s. 12-13

Benzerliklerin yanında, Tocqueville ile Marx ve Engels'in öngörüleri arasındaki farklılıklara değinmek de aydınlatıcı olacaktır. Engels, Kasım 1847'de Fransa'daki reform hareketi, yani "oy hakkının genişletilmesi" için yürütülen kampanya üzerine yazdığı makalede, hareket bünyesindeki "liberaller", "demokratlar" ve "radikaller" arasında oy hakkının nereye kadar genişletileceği konusundaki ayrılıklara dikkat çeker. Genel oy hakkını ve Cumhuriyetçi hükümet biçimini sadece "Radikaller" desteklemektedir ve bir tek *Reforme* gazetesi "sadece nihayetinde emekçi sınıfları eskisi gibi sefalet içinde bırakacak olan siyasi reformları değil, en kesin reformlar olan toplumsal reformları da kavramış durumdadır." Tocqueville'in ise "Temmuz Monarşisi döneminde oy hakkıyla ilgili *her* somut reform tasarısına karşı çıktığını" da eklemek gerek.[12] Dönemin jargonuyla o, Şubat Devrimi'nden sonra cumhuriyet savunucusu haline gelenlere dendiği gibi, bir "sonradan olma cumhuriyetçi" idi.

Engels, rejimin bu harekete işçi sınıfından çok orta sınıfın katılımına müsamaha gösterdiğini, çünkü ilkinden daha fazla korktuğunu kaydeder. Bununla birlikte, işçiler, çok daha önemli bir görev olan "toplumsal ekonominin sorunlarını incelemeye" girişmiştir. ... "Louis Blanc'ın [devlet destekli işçi kooperatiflerini savunan] kitabı *Emeğin Örgütlenmesi* bir ya da iki ay içinde Paris'in atölyelerinde altı bin adet satıldı ... Bu sorunlar üzerine başka birçok kitap da okunuyor; on ila yirmi kişilik küçük gruplar halinde toplanıp, bu kitaplarda öne sürülen farklı tasarıları tartışıyorlar."[13] Engels, birkaç yıl önce Marx'la birlikte, ezilenlerin ancak konumlarının bilincine varmak suretiyle kendi kurtuluşlarına hazırlandıkları takdirde başarıya ulaşabileceklerini anlamış olduğu için, bu çabayı açıkça destekler. Böylece Engels, Tocqueville'in işçiler arasında yayılan fikirler ve "acayip doktrinler"le ilgili korkularını doğrular ve daha belirgin şekilde tanımlar.[14]

Engels, okurlarını, Fransız işçilerinin okumaya girişmelerinin hiçbir şekilde "halkın devrimci şevkinin kırıldığı ..." anlamına gelmediği konusunda temin eder. "Tam tersine, burada bir devrimin, ilkinden çok daha esaslı ve çok daha radikal bir devrimin zorunluluğu, emekçiler arasında hiç olmadığı kadar derinden hissedilmektedir." Erken bir çatışmaya sürüklenmek yerine ("hükümet bir kalkışma istiyor, bunu her yoldan kışkırtıyor") Engels'e göre işçiler "sermayenin sadece siyasi iktidarını değil,

12 Alan S. Kahan, *Aristocratic Liberalism: The Social and Political Thought of Jacob Burkhardt, John Stuart Mill, and Alexis de Tocqueville* (New York: Oxford University Press, 1992), s. 72

13 c. 6, s. 381

14 Tocqueville'in aklındaki başka bir yazı da Proudhon'un 1840'ta basılan, "mülkiyet hırsızlıktır" aforizmasıyla ünlenen kitabı *Qu'est-ce que la propriété* [*Mülkiyet Nedir?*] olabilir.

toplumsal iktidarını da yıkacak, böylece siyasi gücünün yanı sıra toplumsal refahını da güvenceye alacak zaferinin istikrarını sağlama bağlamak" için gereken bilinci aramaktadır. İşçilerin uygun an geldiğinde sokakları tutacağını öngörür, çünkü "halk ile hükümet arasında bir çatışma kaçınılmaz olacaktır." Orta sınıf reformcularına gelince, Engels'in "korkusu" şudur ki, "birçoğu ... evlerinin en karanlık köşesine saklanacak, ya da halk fırtınasının önünde kuru yapraklar gibi savrulacak. O zaman Mösyö Odilon Barrot, de Beaumont ve öteki liberal yaygaracıların işleri bitmiş olacak ve bugün onlar muhafazakâr hükümetleri nasıl yargılıyorlarsa, halk da onları o kadar sert şekilde yargılayacak." Engels'in burada andığı isimlerin Tocqueville'in mensup olduğu siyasi hizbin kilit üyeleri, onun tanımıyla "ılımlı cumhuriyetçiler" olması kayda değerdir.[15] Tocqueville'in partisini Engels'in öngördüğüne çok yakın bir son bekliyordu.

Özetle, Tocqueville gibi Engels de devrimi ve onun sınıfsal muhtevasını isabetli bir şekilde öngörmüştür. Ancak, Tocqueville'in aksine Engels, Tocqueville'in "sahip olanlar ve olmayanlar" dediği saflar içerisindeki ince ayrımları da hesaba katan daha ayrıntılı bir tahlil sunar. Bu tahlilde, en ateşli cumhuriyetçilerin Fransa'nın siyasi yelpazesinde bir azınlık durumunda olduğu daha baştan kabul edilir. Şüphesiz bu, verili siyasi güç ilişkileri göz önüne alındığında neyin kazanılabileceğine dair sağduyulu bir kavrayışla, Engels'in neden işçi sınıfı cephesinde devrimci sakınım tutumunu savunduğunu da açıklar. Daha keskin bir kavrayışla donanmış olan Engels, önemli bir gözlemde bulunarak, İngiltere'de 1832 Reform Tasarısı'nın aksine, Fransa'da seçme hakkının "küçük burjuvaziyi" kapsayacak şekilde genişletilmesinin mali sermaye açısından olumsuz sonuçlar doğuracağını, çünkü "büyük kapitalistler tarafından bu kadar ezilip köşeye sıkıştırılan" bu sınıfın "oy hakkını elde eder etmez para babalarına karşı doğrudan saldırgan önlemlere başvurmaya mecbur kalacağını" belirtir. Dolayısıyla, nüansları Tocqueville'den daha iyi görebilen Marx ve Engels, Louis Bonaparte'ın 1851 sonunda Fransa'nın İkinci Cumhuriyet'ini yıkmasını büyük sermayenin neden memnuniyetle karşıladığını anlayabilmiştir.

Devrim arifesinde Engels'in tahlilinin Tocqueville'inkinden en çok ayrılan tarafı, ekonomik kategorilere ve dinamiklere dayalı bir sınıf kavramına sahip olmasıdır. Tocqueville'in sınıfları, "sahip olanlar ve olmayanlar," genel ve belirsizken, Marx ve Engels'inkiler kapitalist üretim

15 Tocqueville, Roger Boesche'nin (özel bir söyleşide) aktardığına göre, bir keresinde kendisinden "yeni türde bir liberal" olarak söz ettiği ve Engels, Tocqueville'in mensubu olduğu fraksiyonu zaman zaman "liberal" olarak adlandırdığı halde, günümüzde bu sıfat eksenindeki tartışmaları göz önüne alarak, büyük ölçüde Tocqueville'in kendi siyasi eğilimini tamamlamak üzere *Anılar*'da başvurduğu nitelemeleri kullanacağım.

tarzına özgüdür. Marx ve Engels'e göre, siyasi olduğu kadar toplumsal boyutuyla da "sermaye iktidarı"nın temeli, Tocqueville'in ifadelerinden anlaşıldığı gibi mülkiyetin kendisi değil, üretim araçlarının özel mülkiyetidir.[16] *Manifesto*'da belirtildiği gibi, "Komünizmin ayırt edici özelliği genel olarak mülkiyete son verilmesi değil, burjuva mülkiyetine son verilmesidir." Daha bulanık "sahip olanlar-olmayanlar" ayrımı, sanayi sermayesi karşısında mali sermaye örneğinde olduğu gibi, sermayenin farklı türlerini ıskalar. Ayrıca, kapitalist üretim tarzının dinamikleri, daha önceki ekonomik sistemlerden farklıdır. Bu yüzden, Tocqueville'in tespitlerinde en göze batan eksiklik devrimin arifesinde işçi sınıfı kadar küçük burjuvaziyi de vuran ekonomik krizin hiç tartışılmamasıdır; Marx ve Engels ise genel olarak devrimci dalganın yükseliş ve inişlerini kestirmeye çalışırken ve Şubatın niteliğini açıklarken bu faktöre çok büyük bir önem verir. 4. bölümde tartışıldığı gibi, Fransa'da işçi sınıfının 1848'de iktidarı alacak durumda olduğu şeklindeki yanlış varsayımlarını düzeltmelerini mümkün kılan da, 1850 yazındaki ekonomik tahlilleri olmuştur.

Şubat Devrimi'nin Açıklaması

Marx ve Tocqueville, devrimin sınıfsal karakteri konusunda keskin bir şekilde farklılaşır. Marx'a göre Şubat, bir burjuva cumhuriyet kurarak "burjuvazinin egemenliğini tamamlamak" zorundaydı. Sonunda, "sermayenin arkasına saklandığı tahtı [Louis Philippe'i] devirerek, burjuva egemenliğinin açıkça ortaya çıkmasını sağladı."[17] Proletarya, devrimin başarısında belirleyici bir rol oynamış olduğundan, sonuçta ortaya "*sosyal kurumlarla çevrili bir cumhuriyet*" yani bazı sosyal programlar oluşturan bir burjuva cumhuriyeti çıkmıştı. Tocqueville'e göreyse, "yenilen asıl ve tek parti burjuvaziydi."[18] Kazanan ise, "daha sonra gerçek tutkuları, zehirli kıskançlıkları alevlendiren, sonunda sınıflar arasında savaşı körükleyen ... . şu sosyalist teoriler[in savunucularıdır] ... Sosyalizm, daima Şubat Devrimi'nin en temel özelliği olarak kalacaktır. ..."[19] Sonraki gelişmeler, Marx'ın devrimin başlangıcında daha isabetli bir tespitte bulunduğunu

16 Marx'ın 1847 sonlarında Alphonse de Lamartine'in özel mülkiyet övgüsüne getirdiği, burjuva ve diğer özel mülkiyet biçimlerini ayırt etmediği şeklindeki eleştirisi, Tocqueville için de geçerlidir (c. 6, s. 405). Lamartine, Şubat Devrimi'nin ardından kurulan hükümetin etkili lideri haline gelmişti.

17 *FSM*, s. 18

18 Tocqueville, *Recollections*, s. 73

19 A.g.y., s. 74-75. Tocqueville'in bu değerlendirmesi, sosyalistlerin Şubatın ardından Rouen gibi bazı yerelliklerde yetkili konumlara gelmiş olmasından kaynaklanmış olabilir. Bkz. Ron Aminzade, *Ballots and Barricades: Class Formation and Republican Politics in frame, 1830-1871* (Princeton: Princeton University Press, 1993), s. 182

gösterdi. Tocqueville'in iki yıl sonra anılarını yazarken Şubat Devrimi'ni hâlâ bir sosyalist bir yıkılış olarak nitelemesi, siyasi önyargılarının yanı sıra, siyasi tahlil gücünün sınırlarını da açığa çıkarmaktadır.

Bu bağlamda, Tocqueville'in, *Anılar*'ının önceki sayfalarında "tarihteki bütün olayları kaderin zinciriyle birbirine bağlanmış ve bu şekilde birbirini izleyen büyük ilk nedenlere dayandıran, deyim yerindeyse insanlığın tarihinden insanları kovan tüm bu mutlak sistemler"i sigaya çektiğini de belirtmekte fayda var.[20] Tocqueville, bunun yerine, Şubata bugünkü sosyal bilimler söyleminde göreli yoksunluk olarak adlandırılan yaklaşımla, yığınların –kısmen 1789 Devrimi yüzünden– yükselen beklentileri ile artan "refah" arasında açılan mesafeye dayalı bir açıklama getirir.

"Kendilerini oldukları yere mıhlayan şeyin, toplumun kendisini oluşturan değiştirilemez yasalar değil, hükümetin yasaları olduğunu er ya da geç keşfetmeleri kaçınılmazdı; değiştirdikleri başka şeyler gibi bunları da değiştirme gücüne ve hakkına sahip olup olmadıklarını kendilerine sormaları da doğaldı. Deyim uygunsa toplumsal düzenimizin temeli olan mülkiyete gelince, mülkiyet ayrıcalığının üzerini örtüp gizleyen bütün ayrıcalıklar kaldırıldığında ve mülkiyet, insanlar arasındaki eşitliğin önündeki başlıca engel olarak kalıp bunun tek emaresi gibi göründüğünde, sırası gelince mülkiyetin kaldırılmasından söz etmiyorum, en azından mülkiyetin ortadan kaldırılması fikrinin, bunun zevklerinden payını almamışların aklına düşmesi kaçınılmaz değil miydi?"[21]

Beklentilerin artmasının bir nedeni de "ilgi toplamaya başlayan, insanın sefaletinin takdiriilahinin değil, yasaların ürünü olduğu ve yoksulluğun toplum sistemini değiştirerek ortadan kaldırılabileceği inancını teşvik eden iktisadi ve siyasi düşünceler" idi. Gerçekten de Tocqueville'e göre kargaşanın asıl suçlusu, Şubattan kısa bir süre sonra bir mektubunda yazdığı gibi, sosyalist ideolojiydi: "Büyük fabrikalardaki işçilerin yaşadığı kriz ... çok kısa sürdü ve çekilen sıkıntılar benzeri görülmemiş bir düzeyde değildi. Bu korkunç yıkıma neden olan, istekler değil, fikirlerdi; emek ve sermaye arasındaki ilişkilere dair uçuk fikirler, devletin işçiyle işveren arasına ne ölçüde gireceği konusunda aşırı teoriler ... Tekrar ediyorum, isteklerden çok fikirlerle mücadele etmek zorundayız."[22] Tocqueville'in

20 A.g.y., s. 62. Hangi "mutlak sistemler"den söz ettiği belli değildir. Marx ve Engels'i düşünmüş olabilir, fakat *Manifesto* henüz Fransızca basılmamış olduğundan, bu ihtimal zayıftır. Daha muhtemel bir aday ise, Tocqueville'in görüştüğü çevrelerde *Manifesto*'dan çok daha iyi bilinen ve 1848'de ikinci basımı çıkan *Der Socialismus und Communismus der heutigen frankreich* yazarı Lorenz von Stein'dır.

21 Tocqueville, s. 75-76

22 Aktaran Irving Zeitlin, *Liberty, Equality, and Revolution in Alexis de Tocqueville* (Boston: Little Brown, 1971), s. 106-7

Şubatın materyalist açıklamasına karşı idealist bir açıklamada ısrar edişinin altında, gelecekte herhangi bir ayaklanma istemeyenlerin, fikirlerin etkisini sınırlayacak önlemler alması gerektiği iması gizlidir, ki bu aynı zamanda, Temmuz ayaklanmasının ardından fiilen savunacağı antidemokratik politikaların da habercisidir.

Tocqueville, Fransız işçi sınıfının 1789'un sonucu olarak artan beklentilerine işaret ederken, geniş tarihsel anlamda haklıdır. Ne ki, 1840'ların sonunda Fransa'da işçi sınıfı ve köylülerin hayat standartlarında genel olarak iyileşmeden ya da "refah"tan söz edilebileceği şüphelidir. Marx ve Engels ise, Şubat ayaklanmalarına getirdikleri açıklamada, arkasındaki daha dolaysız bir faktör olarak 1848'de tepe noktasına ulaşan krizin özelliklerine işaret ederken daha ikna edicidir. Açıklamaları Tocqueville'inkiyle çelişmemekle birlikte, olayların zamanlamasını, yani neden 1846'da değil de 1848'de meydana geldiğini anlamak için gereken özellikleri de sağlar. Ticaret ve sanayi döngüsünün iniş ve çıkışları, Fransız emekçi nüfusunun geri dönüşsüz bir şekilde bütünleşmekte olduğu bu yeni üretim tarzının benzersiz canlanma ve çöküş sarmalı, emekçilerin göreli yoksunluk duygusunu körükleyen dinamik faktördü.

Tocqueville'in açıklaması ise siyasi çizgisini su götürmez bir açıklıkla ortaya koymaktadır. Bir yandan "mutlak sistemler"e karşı çıkarken, bir yandan da "toplumun kendisini oluşturan değişmez yasalar"a ve "toplumsal düzenimizin temeli olan mülkiyet"e sarılarak, "insanın sefaleti"ni açıklamak için "takdiriilahi"ye ya da ilahi yasalara bel bağlar. Yoksulluğun "takdiriilahinin değil, yasaların ürünü olduğu" iddiası, Irving Zeitlin'in gösterdiği gibi, "Tocqueville'in bütün hayatı boyunca doğruluğunu reddetmeyi sürdürdüğü bir önerme"dir.[23] Tarafsız gözlemci Tocqueville, yerini, sonradan olma cumhuriyetçi Tocqueville'e bırakmıştır. Yine de Tocqueville'i bu kadar ilginç kılan şey, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı sınıflı toplumun ilkesel açmazını kavrama ve komünist alternatifin mülksüzlere neden çekici gelebileceğini -kesinlikle katılmamakla birlikte- anlama yeteneğidir.

Neredeyse on beş yıl önce yazılan *Amerika'da Demokrasi* kitabının önsözünde Tocqueville, "evrensel" bir gerçeğe dikkat çeker: "Eşitlik ilkesinin tedrici gelişimi ... sebepleri bu kadar eskiye dayanan bir toplumsal hareketin tek bir kuşağın çabalarıyla durdurulabileceğini düşünmek ne kadar akıllıcadır? Feodal sistemi yıkıp, kralları tarumar eden demokrasinin, tüccarlar ve kapitalistlerin önünde ricat edeceğine inanılabilir mi?"[24]

23 A.g.y., s. 105

24 *Democracy in America*, drl. Phillips Bradley, çev. Henry Reeve, Francis Bowen ve Phillips Bradley, 2 cilt (New York: Vintage Books, 1945), s. 6

Dolayısıyla, Tocqueville'in, 1789 Devrimi'nin sonucunda feodal ayrıcalıkların son bulmasıyla burjuva mülkiyete dayalı sınıfsal ayrıcalıkların artık çok daha açık bir şekilde gözler önüne serildiği şeklindeki gözlemi, Marx ve Engels'in pozisyonuyla tamamen tutarlıdır. *Manifesto* ilk sayfalarında şunları söyler: "Feodal toplumun yıkıntıları arasından filizlenip yükselen modern burjuva toplumu, sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırmamıştır. ... Sınıf karşıtlıklarını yakınlaştırmıştır." [*Manifesto* s.22] Cumhuriyet düzeni biçimindeki burjuva demokrasisi, sadece proletaryayı mücadelesini en iyi yürütebileceği konuma getirmekle kalmamış, yanı sıra asıl düşmanının burjuvazinin kendisi olduğunu gün ışığına çıkarmıştır.

Dolayısıyla, Marx ve Engels'e göre Şubatın değeri, Fransa'daki burjuva egemenliğinin monarşist peçesini kaldırmasında yatar. Marx ve Engels, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında ya da 1789'dan altmış yıl sonra mülkiyet sorununun o güne kadar görülmemiş bir şekilde ortaya çıktığı tespitinde Tocqueville'le aynı fikirdedir; *Manifesto*'nun kendisi de bu gerçeği kabul ettiklerinin kanıtıdır. Fakat, Şubat gibi belirli bir devrimin bu sorunun somut ifadesi olduğu sonucunu çıkarmak ise çok başka bir şeydir. Birçok devrimci cumhuriyetçinin yanı sıra, Tocqueville, Şubatta işçi sınıfı egemenliğinin kurulduğuna inanma hatasına düşerken, Marx ve Engels ise Şubatı sadece Haziranda patlak verecek olan işçi sınıfını iktidara getirme mücadelesinin bir ön çarpışması olarak görür.[25] İki olayı birbirine karıştırmanın, ya da Şubatı Haziran sanmanın bir siyasi maliyeti vardı, fakat Tocqueville barikatın öteki tarafında yer aldığından onun için bu maliyet, sonraki gelişmelerin gösterdiği gibi devrimci cumhuriyetçilerin ödediği bedel kadar büyük olmadı. İkincilerse, amaçlarına Şubatta zaten ulaşmış olduklarını düşündükleri için, içlerinden birçoğunun fiilen karşı çıktığı Haziran ayaklanmasını savunmaya hazırlıklı değildi. Tocqueville'in genel bir eğilimi ifade eden tespiti, siyasi ve toplumsal tahlil düzleminde yanlış olmasa da, bu eğilimin kendini fiilen ortaya koyma biçiminin karmaşıklığını ıskalar. Öte yandan, *FSM*'de gerek olaylar sırasında, gerekse sonrasında yazdıklarıyla Marx ve Engels, siyasi gerçekliğe dair çok daha yüksek bir kavrayış sergiler.

Tocqueville, Şubat ayaklanmasının nedenleri hakkında tahlilini sosyalizmin başarı şansıyla ilgili bir tartışmayla bitirir ve insanlık tarihinin seyrine dair en derin gözlemlerinden birini dile getirir:

25 Bkz: Peter McPhee, "The Crisis of Radical Rebuplicanism in the French Revolution of 1848," *Historical Studies*, 16, 162 (1974). Yazar burada, bir diğer devrimci cumhuriyetçi yaklaşımın Şubatı genel oy hakkının tanınması olarak gördüğünü, bunun ise geçici hükümetin her ne pahasına olursa olsun savunulacağı anlamına geldiğini ileri sürer.

"Sosyalizm hep, 1848'in sosyalistlerini çok haklı olarak kuşatan horgörü örtüsünün altında mı kalacak? Bir cevap vermeksizin soruyorum. Şundan eminim ki, modern toplumumuzun kurucu yasaları uzun vadede köklü bir şekilde değişecektir. Peki, onlar da kaldırılıp yerlerini başka yasalara bırakmayacak mı? Bu bana imkânsız görünüyor. Dünyanın daha önceki durumunu incelediğim kadarıyla, ve modern dünyaya daha ayrıntılı bir şekilde baktığımda, burada sadece yasaların değil, yasaların dayandığı ilkelerin ve dünyada mülkiyet hakkının şimdiye kadar almış olduğu ve kim ne derse desin bu gün aldığı biçimlerin olağanüstü çeşitliliğini göz önüne aldığımda, şu kadarını söyleyebilirim ki, zorunlu kurumlar denen şeylerin sadece insanın alıştığı kurumlar olduğuna ve toplumsal yapılanmaya dair meselelerde ihtimaller dairesinin bu toplumların içinde yaşayan insanların tahayyül edebileceğinden çok daha geniş olduğuna inanasım geliyor."[26]

İş toplumsal örgütlenmeye gelince hiçbir şeyin ilelebet kalıcı olmayabileceğini kabul etmek, Marx ve Engels'in yaklaşımının temelinde yatan önermeyi çağrıştırır. Tocqueville'in devrimci komünizmin kurucularının temel öncülünü paylaşabiliyor olması, onların toplumsal gözlemci dehalarına işarettir, yoksa siyasi yakınlıklarına değil.[27] 1848 devriminin sonraki seyrinin ortaya koyduğu gibi, Tocqueville, Marx ve Engels'in savunduğu her şeyin aktif bir karşıtıdır. Sosyalist bir alternatifin bulunabileceğine "inanası" gelse bile, özellikle Haziran sonrasındaki eylemleri, onun sınıflı toplumun aktif bir savunucusu olduğunu açıklığa kavuşturmuştur. Bununla birlikte, keskin zekalı toplumsal gözlemciler olarak Tocqueville, Marx ve Engels, feodal üretim tarzından beraberindeki siyasi biçimleriyle birlikte kapitalist üretim tarzına geçişe tanıklık etme fırsatı bulmak gibi, yirminci yüzyıldaki pek çok sempatizanlarının yoksun olduğu bir avantaja sahiptiler. Siyasi olarak yetiştikleri tarihsel dönemin, onları, "toplumsal yapılanmaya dair meselelerde," "mülkiyet hakkı" dâhil olmak üzere,

26 Tocqueville, s. 76

27 Anti-Marksist Daniel Mahoney, Tocqueville'in bu ifadesinin, "*Anılar*'ında yer alan en şaşırtıcı ve sarsıcı düşüncelerden biri" olduğunu söyler. Marx ve Engels'in gerçekte neyi savunduğu konusunda koyu bir cehalet sergileyen Mahoney için "sarsıcı" olan, kahramanının sosyalizmin mümkün olabileceğini aklından geçirebilmesidir. Yine de, bu ifadelerin Tocqueville'in "bir şekilde Marx'a ve onun toplumsal soruna dair görüşlerine açık" olduğu şeklinde yorumlanmasını eleştirmekte haklıdır. Mahoney'deki bir başka sorunlu nokta ise, Tocqueville'in bu ifadelerini, 12 Eylül 1848'de Kurucu Meclis'te yaptığı "Çalışma Hakkı Üzerine Konuşma"sıyla telafi etmeye çalışmasıdır. İkincisi, Mahoney'ye göre, Tocqueville'in sosyalizme tereddütsüz bir şekilde karşı olduğunu açıkça gösterir. Öyle olsa bile, gerçek şu ki, iki yıl sonra *Anılar*'ında kesinlikle tereddütlü görünmektedir. Mahoney, en azından, Tocqueville'in kişisel anılarında sosyalizm karşıtlığında iki yıl önceki resmî konuşmasında olduğu kadar katı olmadığı şeklinde makul bir açıklama getirilebilecek bu bariz çelişkiye işaret etmeliydi. Bkz. Mahoney, "Tocqueville and Socialism," *Tocqueville's Defense of Human Liberty: Current Essays* içinde, (New York: Garland Publishing, 1993), s. 179

hiçbir şeyin sabit ve değişmez olmadığını düşünmeye sevk etmiş olması muhtemeldir. Tocqueville'in yaptığı tahlil, burjuvaziye karşı aristokratça horgörüsünü ele verir ve hatta belki de, kendi temsil ettiği sınıf zaten tarihe gömülmüş olduğu için, burjuvazinin geleceğinin sınırları hakkında spekülasyonda bulunurken neden nesnel bir tavır aldığını da açıklayabilir. Fakat yine, Tocqueville'in tarafsız bir gözlemci olduğu yanılsamasına kapılmamak için, buradaki anahtar kelimenin "spekülasyon" olduğunu belirtmek gerek.

Haziran Devrimi'ne Doğru

Haziran Devrimi'ne giden günlerde gerek Marx, gerekse Tocqueville, geçici hükümetin politikalarına son derece eleştirel yaklaşıyorlardı, fakat barikatın farklı taraflarından. Tocqueville'e göre "devrimciler 1848'dekilerden daha yaramazdı, fakat daha da aptaldılar."[28] Aptallıklarından biri de köylülüğün yabancılaştırılmasıydı. Tocqueville, keskin bir gözlemci olarak, kendi memleketi olan Normandiya'nın kırsal bölgesi La Manche'daki tablodan yola çıkarak, kırlarda Şubatın ardından, devrimin bundan sonraki seyrine dair, bilhassa mülkiyet sorunuyla ilgili ortaya çıkan korkuların, toprak sahiplerini, mülklerinin büyüklüğünden bağımsız olarak, birleşmeye yönelttiğini kaydeder. "Mülk sahipliği, herhangi bir mülkiyeti olan herkesi birleştiren, en zenginlerin büyük ağabeyler, daha az varlığı olanların küçük kardeşler konumunda olduğu bir tür kardeşlik bağı oluşturdu; büyük-küçük herkes birbirini, savunacak ortak bir mirasa sahip kardeşler olarak görüyordu. [1789] Fransız Devrimi toprak mülkiyetini *ad infinitum* [sonsuza kadar *-çev.*] böldüğünden dolayı, nüfusun bütünü tek bir büyük ailenin parçası gibi görünüyordu."

Şubattan sonra, erkekler için genel ve eşit seçme hakkı kabul edilirken, geçici hükümet köylülüğü kazanmak için hiçbir önlem almadı. "Seleflerinin [1789 Devrimi'nde] her köylüye bir oy hakkı verirken, aynı zamanda öşürü kaldırdığını, *corvee* [angarya *-çev.*] ve toprak beylerinin diğer ayrıcalıklarına son verdiğini ve asillerin topraklarını onların eski serfleri arasında bölüştürdüğünü unuttular; hâlbuki yapabilecekleri benzer bir şey yoktu. Genel oy hakkını kabul etmekle halkı devrime omuz vermeye çağırdıklarını düşünüyorlardı; hâlbuki tek yaptıkları onları devrime karşı silahlandırmaktı." Tocqueville, Marx'ın da takdir edeceği bir kavrayışla, geçici hükümeti küçük çiftçileri borçlarından kurtarma basireti gösteremediği için kusurlu bulur. "Fransa'da her çiftçinin bir parça toprağı vardır ve bu küçük mülklerinin büyük bölümü borçlarına karşılık

28 Tocqueville, *Recollections*, s. 96

ipotek altındadır; bu yüzden asıl düşmanları soylular değil, alacaklılardı, saldırılması gereken de bunlardı."[29] Hükümetin küçük köylülüğü ihmali, belki de erkeklerin genel oy hakkına dayalı ilk seçim olan Mayıs seçimlerinde cumhuriyetçi güçlerin oyların büyük bölümünü muhafazakârlara kaptırmasına yol açtı. Sonucu belirleyen kırsal oylardı.

Tocqueville'in geçici hükümetin köylülük karşısındaki beceriksizliğine dair yazdıklarına Marx da katılırdı. Bununla beraber, Marx'ın bu konuda söyleyecek daha fazla sözü vardı ve bunlar, Tocqueville'in gözlemlerinden siyasi olarak daha ileriydi. Köylülüğe yeni bir vergi yüklemesi, hükümetin felaketi oldu. "1789 Devrimi köylüleri feodal yüklerden kurtararak işe başlamışken, 1848 Devrimi, sermayeyi tehlikeye düşürmemek ve onun devlet mekanizmasının işlerliğini korumak için, kendisini kırsal nüfusa yönelik yeni bir vergiyle ilan etti."[30] Marx'ın ikna edici bir şekilde gösterdiği gibi, bu vergi, temelde rejimin burjuvaziyi, dolayısıyla mali sermayeyi, yani küçük köylülerin alacaklılarını hoşnut etme gayretlerinin bir ürünüydü. Gereken devlet harcamalarını karşılamak için burjuvaziyi vergilendirmek yerine, geçici hükümet küçük köylülüğü ezip suyunu çıkarmaya karar verdi.

Üstelik, Marx ve Engels'in "Talepler"de ileri sürdükleri ve Mart 1850 "Çağrı"sında yer verdikleri küçük köylülerin borçlarının silinmesi talebi, onlara göre, Tocqueville'in düşündüğü gibi her şeye çare olacak bir öneri değildi. Marx birçok yerde, 1789 Fransız Devrimi'nin, piyasayı ya da kapitalist mülkiyet ilişkilerini ortadan kaldırmaksızın yapılacak bir toprak reformunun sadece köylülüğün yeni bir boyunduruk, eski toprak beylerinin yerine bu kez kapitalistlerin boyunduruğu altına girmesine yol açacağını kanıtladığını belirtir. Tam da Tocqueville özel mülkiyetin kutsallığına, ve dolayısıyla kapitalist mülkiyete toz kondurmadığından, küçük köylüler için Marx ve Engels'in savunduğu gibi bir tedavi değil, sadece bir ağrı kesici önerebilirdi. Kırlarda kapitalist mülkiyet ilişkilerinin sonraki seyri, Marx ve Engels'in, kapitalizm koşullarında köylülerin tarımsal borç kölelerine dönüştürüleceği şeklindeki teşhisini tamamen doğruladı. Geçici hükümetin politikaları, işçilerle köylüler arasındaki ittifakın bozulmasıyla sonuçlandı; özellikle, o zaman hükümetin en ihtiyatlı destekçisi durumundaki Parisli işçiler, yani Şubat Devrimi'nin kazanımlarını savunabilecek tek güç, köylülük tarafından vergi yüzünden giderek düşman olarak görülmeye başlandı.[31]

---

29 A.g.y., s. 97

30 *FSM*, s. 26-27

31 Ron Aminzade'nin (özel bir görüşmede) belirttiğine göre, Ledru-Rollin, geçici hükümetinin köylülükle ilgili politikalarının yanlış olduğunu sonradan kabul etmiştir.

Haziran Olaylarının Açıklaması

Geçici hükümetin beceriksizliğini göz önünde bulunduran Tocqueville, kendi tarafı adına bir itirafta bulunarak, devrim karşıtlarının Şubatın hemen ardından bu durumdan yararlanmayışına hayıflanır. "Her zaman, Şubat Devrimi'nin şiddetini tedricen ve barışçıl bir şekilde kontrol altına almanın mümkün olmadığını, onun ancak Paris'te gerçekleşecek büyük bir muharebeyle birdenbire durdurulabileceğini düşünmüşümdür. 24 Şubatın hemen ertesinde söylemiştim bunu; şimdi anlıyorum ki beni bu kanaate götüren şey, kavganın sadece kaçınılmaz değil, ayrıca çok yakın olmasıydı, bunu ilk fırsatta başlatmak tercih edilmeliydi." Öyleyse, Tocqueville'e göre, proletaryayı kavgaya kışkırtmak için bir bahane aranmalıydı. Dileği Haziranda, hükümetin, Parisli işçilerin gözünde en önemli sosyal politika olan, Şubatın gündeme getirdiği bayındırlık işleri programına [yüz bin işçinin çok düşük bir ücretle yol yapımı gibi kazı işlerinde çalıştırıldığı "ulusal atölyeler," proletaryanın geçici hükümetteki temsilcisi Louis Blanc'ın tasarısıyla isim benzerliği dışında hiçbir sosyalist özellik taşımadığı halde, "içerikleriyle değil ama isimleriyle, proletaryanın burjuva sanayisine, burjuva kredi sistemine ve burjuva cumhuriyetine yönelik somutlaşmış protestosuydu" (*FSM*, s.29). *-çev.*] son vermesiyle gerçekleşti.

Marx bu adımı dolaysız bir provokasyon olarak değerlendirir. "İşçilerin başka çaresi kalmamıştı; ya açlıktan ölmek ya da saldırıya geçmek zorundaydılar. 22 Haziandaki çok büyük bir ayaklanmayla karşılık verdiler ve bu ayaklanmayla, modern toplumu bölen iki sınıf arasındaki ilk büyük savaş yapıldı. ... Paris proletaryası Haziran ayaklanmasına burjuvazi tarafından *zorlanmıştı*. Bu bile mahkûm edilmesi için yeterliydi." Bu son ifadeyi anlayabilmek için, Engels'in Şubat Devrimi arifesinde Fransız işçilerinin payına erken bir çatışmadan kaçınma, böylece kendilerine savaşa hazırlamak için zaman tanıma tavsiyesinde bulunduğunu hatırlatmakta fayda var; ne ki, olayların gelişimi işçi sınıfını bundan mahrum bırakmıştı. "[B]enzersiz bir yiğitlik ve dehayla" dövüşen işçilerin "önderleri [ve] ortak planları" bulunmuyordu.[32] Bu nedenle, yenilgileri kaçınılmazdı.

Tocqueville'in Haziran Devrimi betimlemesi, Marx'ınkine dikkat çekici düzeyde benzer. Ona göre Haziran, katılanların sayısından dolayı Fransız tarihinin "en büyük" ayaklanması olmakla kalmıyordu, ayrıca "en tuhafıydı, çünkü isyancılar bir savaş şiarları, önderleri ya da bayrakları olmaksızın savaşıyordu, buna rağmen çoğu deneyimli subaya parmak ısırtan olağanüstü bir koordinasyon becerisi ve askerî uzmanlık sergiledi-

32 A.g.y., s. 34-35

ler." Marx önderlikten yoksunluğu yetersiz hazırlık düzeyine bağlarken, Tocqueville, ayaklanmaya karşıtlığını ortaya koyan bir tutumla, bu durumun isyancıların haddinden fazla radikal olmasından kaynaklandığını savunur. İşte bu gerçek, "herhangi bir muteber şahsiyetin ayaklanmanın başına geçmesini engelledi."[33] Tocqueville'in de kabul ettiği gibi kısmen olaylardan bir ay önce kilit konumdaki bazı cumhuriyetçi isimlerin tutuklanması yüzünden, hiçbir önder bulunmadığı bir gerçek olmakla birlikte, Marx ve Engels hiçbir zaman "muteber şahsiyet"lere umut bağlamamıştı; yeterli bir hazırlık dönemini hayati önemde saymalarının nedeni de buydu. Devrimci oldukları için, Tocqueville'in aksine, yetersiz de olsalar önderliği üstlenmek üzere öne çıkan isyancıları övdüler; bunlardan biri de, Engels'in "adı *barikat savaşının ilk başkomutanı* olarak tarihe geçecek" dediği Joachim René Kersausie (1798-1874) idi.[34]

O sırada Köln'de olan Marx ve Engels'ten farklı olarak, Tocqueville, ayaklanmayı yerinde gözleme avantajına sahipti. Bu sayede *Anılar*'ında ancak olayları yaşayan birinin anlatabileceği ayrıntılara yer verir. Bu, gerçekliği ayaklanma karşıtlarının perspektifiyle kavrayabilmek açısından özellikle doğrudur. Yine de, Tocqueville'in resmettiği tablo, Marx ve Engels'in gazete haberleri ve Paris'ten gelen diğer bilgiler ışığında, ayaklanma sürerken ve hemen sonrasında *NRZ* okurlarına sundukları betimlemelerden belirgin ölçüde zayıftır. Engels'in "mücadelenin salt askerî bir betimlemesi" dediği ayrıntılı anlatımı, hâlâ başlıca kaynak durumundadır.

Tocqueville ayrıca ayaklanmanın sınıfsal muhtevası konusunda da Marx'la aynı fikirdedir. "Onu son altmış yılın tüm diğer benzer olaylarından ayıran bir yönü de, hükümet biçimini değil, toplumun yapısını değiştirmeyi hedeflemesiydi. Aslında bir siyasi (bugüne kadar 'siyasi' kelimesini kullandığımız anlamda) mücadele değil, fakat bir sınıf mücadelesi, bir tür 'köleler savaşı'ydı."[35] Tocqueville, bizzat tanık olduklarına dayanarak, "işçi sınıfının bir bütün olarak, ya fiilen, ya da kalben, ayaklanmayı desteklediği" sonucuna varır. "Gerçekten de ayaklanma ruhu, bu geniş sınıfın her köşesinde ve her parçasında, adeta vücuttaki kan gibi dolaşıyordu." Tocqueville, ayaklanma karşıtlarının sınıfsal bileşimi konusunda da son derece aydınlatıcı bilgiler verir. Kendi memleketinden Paris'e gelen "gönüllüler" hakkında şunları söyler: "Toprak sahipleri, avukatlar, doktorlar ve çiftçiler, arkadaşlarım ve komşularım ... Aynı şey Fransa'nın

33 Tocqueville, *Recollections*, s. 144

34 c. 7, s. 164

35 Tocqueville, *Recollections*, s. 136. Tocqueville'in tanımlamasının mı, yoksa Marx'ınkinin mi doğru olduğu konusunda bir tartışma için, bkz. Caulhon, op. Cit., s. 221.

neredeyse her yeri için geçerliydi. Geri bölgelerin en dar görüşlü küçük toprak ağasıyla büyük konakların şık ve hayırsız evlatları, hepsi de bir zamanlar cengâver bir hâkim sınıfın parçası olduklarını hatırladılar ve bu eski aristokratik bünyelerdeki kuvvetle, çeviklik ve zindelik kazandılar." Haziran olaylarının, günümüzde kimi yorumcuların inkâr etmeye çalıştığı sınıfsal karakteri konusunda Tocqueville, Marx'ın tespitlerini pekiştiren açık sözlü gözlemlerde bulunmaktadır.

Marx ile Tocqueville'in paralelliklerinin sona erdiği nokta, ayaklanmanın nedenleri başlığıdır. Tocqueville'e göre, Şubatta olduğu gibi Haziran ayaklanmasının temelinde de "sosyalizm teorisi" yatıyordu. Ayaklanma "işçilerin, onlara gayrimeşru bir baskı olduğu anlatılan içinde bulundukları koşulların gereklerinden kaçmaya ve ufuktaki bir hak olarak gösterilen o hayali güzel günlere giden yolu zor yoluyla açmaya dönük güçlü bir girişi miydi. İsyana yol açan ve onu bu kadar başa çıkılmaz kılan şey, işte bu açgözlü hevesler ve yanlış kuramlar karışımıydı." Tocqueville Haziranı açıklarken bir kez daha "sosyalist şeytanın marifeti" tezine başvurur. İşçilerin içinde bulundukları koşulları ve bunların dayandığı kurumları değiştirebileceklerine inanmaları saflık olduğuna göre, elbette bir tür "yanlış bilinç" ya da "sahte teoriler"in etkisi altında hareket ediyor olmalıydılar. Marx, bir materyalist olarak, "sosyalist teori"yi suçlama tezini reddetmek durumundaydı. Ona göre, Şubat Devrimi Fransız proletaryasının nesnel zayıflığı kadar, öznel zayıflığını da açığa çıkarmıştı. "Kendi görevi hakkında teorik araştırmalara girişmez. Ama Fransız işçi sınıfı bu noktada değildi; kendi devrimini gerçekleştirme yeteneğinden henüz yoksundu."[36]

Haziranda da bu durumda önemli bir değişiklik yoktu. Marx ve Engels'in o zaman düşündükleri gibi, Şubatın sosyalist devrime kapıyı araladığı doğru olmakla birlikte, bu genel önermeden, Haziranda proletaryanın böyle bir bilince ulaşmış olduğu sonucu çıkarılamazdı. Ayaklanmanın nedeni çok basitti: ayakta kalma çabası. Bayındırlık işleri programına son verilmesi, binlerce Parisli işçinin ekmek bulamaması anlamına gelecekti. Marx'ın "ya açlıktan ölmek, ya da saldırıya geçmek" ikilemiyle yüz yüze kalan işçilerin ayaklanmaya zorlandığını söylerken kastettiği buydu.

Tam da Marx ve Engels ile Tocqueville, siyasi bölünmenin farklı taraflarında durduklarından, Haziran olaylarına ilişkin betimlemeleri adeta iki tarafın aynadaki sınıfsal resimleri olarak görünür. Örnek olarak, Seyyar Muhafız'ın lümpen proleter bileşimi konusunda, tam zıt yönlerden

36 *FSM*, s. 20

baktıkları halde aynı fikirde buluşmaları dikkate değerdir.[37] Haziran yenilgisinin sonuçları ile ilgili değerlendirmeleri de öyledir. Tocqueville, "bu talihsiz günler Fransa'da devrimin ateşini söndürmüş olmadı, ama en azından bir süreliğine, kimilerinin Şubat Devriminin başarısı olarak niteleyebileceği duruma bir son verdi ve ulusu Parisli işçilerin baskısından kurtarıp, kendi kaderini belirleme gücüne yeniden kavuşturdu."[38] diye yazar. Bunun karşısında, Marx'ın çıkarımları Tocqueville'inkiyle yine çelişmezken, karşıt bir sınıfsal bakış açısına sahiptir, ayrıca daha zengin ve belirgindir.

"Ulusal Meclis'te, tüm Fransa, Paris proletaryasını yargıladı. Şubat Devrimi'nin sosyal yanılsamalarıyla ilişkisini hemen kesen Ulusal Meclis, *burjuva cumhuriyetini*, yalnızca burjuva cumhuriyetini açıkça ilan etti. ... Proleterler[in] ... [s]okakta alt edilmeleri gerekiyordu ... Sosyalist ödünler veren Şubat Devrimi, krallığa karşı burjuvaziyle birleşen proletaryanın bir savaşına nasıl gereksinim duyduysa, cumhuriyeti sosyalist ödünlerden kurtarmak, *burjuva cumhuriyeti*nin resmî egemenliğini sağlamak için de ikinci bir savaşa gereksinim duyuluyordu. Burjuvazi proletaryanın hak iddialarını silahla çürütmek zorundaydı."[39]

Marx son olarak, Engels'le birlikte en azından 1846'dan beri savundukları teze, yani burjuva cumhuriyetinin proletaryaya, düşmanını üzerinde yeneceği en elverişli zemini sağladığı önermesine döner. Haziran yenilgisi sadece emek ile sermaye arasındaki nihai kavgayı yakınlaştırmıştır. Bu nedenle Marx, Haziran yenilgisini tahlil ettiği satırları "ve biz şöyle haykırıyoruz: *Devrim öldü! – Yaşasın devrim*!" sözleriyle bitirir.

Haziran günlerinde ve daha sonrasında Tocqueville'in, kendisinden sonra gelen liberal hayranlarının genellikle gözden kaçırdıkları bir başka yönü açığa çıktı. Artık tarihin keskin zekalı bir gözlemcisi olmakla yetinmeyen Tocqueville, tıpkı Marx ve Engels gibi, fakat barikatın karşı tarafından, tarihe şekil vermenin yollarını aramaya koyulmuştu. Ayaklanmacıların baskın çıkma ihtimalinin belirdiği kritik bir anda, kişisel kaygılarını bir yana bırakarak, "ülkenin güvenliği"ni savunmak, ya da Marx'ın söylediği gibi "sermayenin egemenliğini, emeğin köleliğini sürdürmek" için ne gerekiyorsa yaptı. Başlarda tereddüt etse de, Ulusal Meclis'in, kendi ifadesiyle "başında General Cavaignac'ın bulunduğu bir askerî diktatörlük" kurma kararını kabul etti. Başlardaki bu tereddütüyle

37 Mark Traugott, *Armies de Poor: Determinants of Working-Class Participation in the Parisian Insurrection of June 1848* (Princeton: Princeton University Press, 1985), Marx ve Tocqueville'in Seyyar Muhafızları niteleyen tanımlamalarını tartışır.

38 Tocqueville, *Recollections*, s. 165

39 *FSM*, s. 32-33

ilgili olarak sonradan şöyle yazacaktı: "Bunda hata ettim, ama neyse ki hatamı örnek alan çok kimse çıkmadı."[40] Kısa süre önce Fransa'nın Cezayir'i işgaline önderlik eden Cavaignac'a, Cezayirli köylülere karşı başarıyla uyguladığı türden yöntemler kullanması için tam yetki verilmesini hararetle destekledi. Meclis'in Cavaignac taraftarlarınca kandırılarak diktatörlüğü kabul ettiği şeklindeki iddialarla ilgili olarak ise şöyle diyecekti: "Eğer gerçekten böyle bir hileye başvurduysalar, onları memnuniyetle affediyorum, çünkü böylelikle alınmasını sağladıkları önlemler, ülkenin güvenliği için kaçınılmazdı."[41]

Fakat, Cavaignac'ın diktatörlüğü lehine oy vermenin ötesine geçerek, hükümet askerleri arasında generale destek toplamak için Meclis'i savaş meydanlarına çıkardı. Meclis'teki çekingenler aldıkları kararı uygulamakta kararsızlığa düşünce, öne düşen Tocqueville oldu. "'Baylar,' dedim, 'Meclis bir hata yapmış olabilir, fakat şunu belirtmeme izin verin ki, böyle bir karar aleni bir şekilde kabul edildikten sonra, bundan geri dönmek Meclis'in onuruna leke sürer, buna uymamak bizim onurumuzu lekeler.'"[42] Kararlılığından dolayı Tocqueville, "Paris'e dağılıp, ulusal muhafızları alınan yeni kararlar hakkında bilgilendirmek ... ve böylece güven tazelemek ..." üzere seçilen altmış meclis üyesi arasında yer aldı. "Kuşaklarımızı* bağlayıp, yola çıktık ..."[43] Böylece, Marx ve Engels *NRZ* aracılığıyla ayaklanmayla dayanışma mücadelesine önderlik ederken, neredeyse tam olarak aynı günlerde Tocqueville de ayaklanmanın ezilmesini sağlamak için elinden geleni yapmaktaydı.

Devrimin Ardından

Ayaklanmayı bastırma çabalarına katılmadaki coşkusu (anılarında hükümetin uyguladığı vahşetten hiç söz edilmez,[44]) sadece Tocqueville'in sonraki aylarda yapacaklarına değil, yanı sıra Fransa'daki siyasi gelişmelerin seyrine dair de ipuçları verir. Tocqueville'in anılarının, yapılanlarla ilgili kaygılarını ve işaretleri görülen akıbetten korkusunu[45] bir yere kadar

40 Tocqueville, *Recollections*, s. 147

41 A.g.y., s. 147-48

42 A.g.y., s. 148

* Meclis üyesi olduklarını gösteren bir kuşaktan söz ediliyor. *-çev.*

43 A.g.y., s. 148-49

44 Marx "3 binden fazla tutuklu"nun katledildiğinden söz ederken, Charles Tilly, Haziran günlerinde 1400 kişinin öldüğünü kaydeder. *The Contentious French* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986), s.384

45 Marx, Tocqueville gibilerinin korkularına dair acı bir alayla şöyle der: "Burjuvazinin çektiği manevi ıstırabın bedelini, 3 binden fazla tutukluyu katlederek, eşi görülmemiş bir vahşetle ödettiği bilinir" (c. 10, s. 68) [Karş. *FSM*, s. 34].

yansıttığı doğru olmakla birlikte, *Anılar*'ında son derece seçici davrandığı bir konu olan,[46] Haziran sonrasındaki eylemleri, ateşli devrim karşıtlığının geçici bir sapma olmadığını açıkça ortaya serer. André Jardin, son derece aydınlatıcı biyografisinde bu konuda şöyle yazar: "Haziran günleri, Tocqueville'in muhafazakâr bir düzen politikası benimsemesine yol açtı. ... Bundan sonra, iş gününün on saatle sınırlanmasına, [Özellikle köylüleri mağdur eden] tuz vergisinin kaldırılmasına karşı ve herkes için zorunlu olan askerlik hizmetine çağrılanların, yerlerine parayla başkasını bularak askerlik yapmamasına izin veren uygulamanın devamından yana oy kullandı; elbette Haziran olayları sırasında mahkûm edilenlerin affedilmesine de karşıydı."[47]

Yaklaşık dokuz yüz üyeli mecliste anayasa tasarısını hazırlamak üzere seçilen on sekiz üyeden biri olarak, Tocqueville, sonunda kabul edilen belgenin yazılmasında kilit bir rol oynadı. Tocqueville'in işçi sınıfı karşıtlığının en belirgin şekilde görüldüğü başlık, çalışma hakkı üzerine tartışmalar oldu, Tocqueville Haziran Devrimi'nden önce anayasa taslağının giriş bölümündeki, Şubat Devriminin Marx'ın "sosyal kurumlar" olarak adlandırdığı önlemlerinden biri olarak, devleti işçilere istihdam ve gerektiğinde yardım sağlamakla yükümlü tutan madde karşısında suskun kalmıştı. Gelgelelim, Haziran'dan sonra, taslaktaki eski maddenin yerine, devlet "tüm yurttaşların eğitim, çalışma ve yardım alma hakkını kabul eder" hükmü önerildiğinde şiddetle karşı çıktı. Gerçekten de, bu maddenin nihai metinde yer almasını önleyen saldırının başını çeken Tocqueville idi.

"Tocqueville'in 12 Eylüldeki konuşması ... tartışmayı derinleştirdi; çalışma hakkının kabulü, toplumun sosyalizasyonuna yol açardı, dolayısıyla onun karşı çıktığı şey, sosyalizmin ta kendisiydi. Bu sonuncunun, farklı biçimler altında, üç değişmez ilkesi vardı: maddiyata tapma, özel mülkiyetin kaldırılması ve bireysel özgürlüğün yok edilmesi. Sosyalizm, Fransız devriminin yücelttiği değerlerden fersah fersah uzaktı. 1848 devrimi sosyalizmi kurmaya kalkarsa, 1789'un ideallerini reddetmiş olacaktı."[48]

Epeyce çalkantı yaratan konuşma, daha sonra bir kitapçık olarak basıldı. Günümüzün bir muhafazakâr Tocqueville taraftarına göre konuşma,

---

46 Tocqueville, *Anılar*'ının bu dönemi içeren bölümüne düştüğü bir notla, "bu bölümde büyük bir boşluk" olduğunu kabul eder (s. 167).

47 Jardin, s. 416

48 Jardin, s. 419. Çalışma hakkı konusundaki görüşmelerden bir ay kadar önce, Meclis üyesi Proudhon, –*NRZ*'nin haberine göre– özel mülkiyete saldıran uzun bir konuşmayla epey patırtıya yol açmıştı. Bu arada, iddialarından biri de "Anayasa'da çalışma hakkını tanıyarak mülkiyetin kaldırılmasının kabul edildiğini ilan etmiş bulunuyorsunuz" (c. 7, s. 323) şeklindeydi. Anayasa tasarısına şimşekler yağdırırken Tocqueville'in aklında belki de Proudhon'un bu aykırı yaklaşımı bulunuyordu.

"sosyalizme karşı tutkulu bir demokrasi savunması ve aralarındaki köklü uyuşmazlığın bir özeti" idi.[49] Marx herhalde bunu, konuşmanın işçi sınıfının hakları karşısında burjuva mülkiyet haklarının "tutkulu bir savunması" ve iki sınıfın çıkarları arasındaki "köklü uyuşmazlığın" kabulü olduğunu söyleyerek düzeltirdi.

Marx'a göre, Tocqueville'in çalışma hakkı maddesinin anayasadan çıkarılmasını sağlamayı başarması beklenmedik bir şey değildi. Hazirandan önceki taslak madde "proletaryanın taleplerini özetleyen ilk acemice formül"dü ve "çalışma hakkı, burjuva anlamıyla bir saçmalık, zavallı ve dinsel bir dilekti"; hâlbuki anayasa, sadece "*zaten var olan* olguları tutanağa geçirdi." [*FSM* s.47 ve 46] Anayasanın son hali, Haziran barikatlarında olup bitenleri tescil etmişti. Daha açıkçası, Tocqueville'in Hazirandan önce ses çıkarmadığı çalışma hakkı meselesinde sonraki hararetli muhalefeti, bu hükmün eski taslakta içerilmesinin gerisinde yer alan güç olan işçi sınıfının yenilmesi olgusunu yansıtıyordu. Tocqueville'de somutlanan, işçi sınıfının düşmanlarının sokakta onlara karşı kazandıkları zaferin ürünü olan kendine güveniydi, çalışma hakkı maddesini taslaktan sildirme başarısı sadece bu olguyu kayda geçirmişti.[50]

Meclis'teki anayasa görüşmelerinde Tocqueville'in öncü bir rol oynadığı diğer iki konuda, parlamentonun tek kademeli mi, yoksa iki kademeli mi olacağı ve cumhurbaşkanının halk oyuyla seçilmesi tartışmalarıydı. Birinci başlıkta savunduğu iki kanatlı parlamentoya dair görüşleri, hastalığı nedeniyle yapamadığı konuşmasının notlarında yer alır. Esas olarak, tek kanatlı meclisin, gücün seçme hakkını yeni kazanmış yığınların elinde haddinden fazla toplanmasına yol açacağından korkuyordu: "'Demokrasilerin kronik hastalığıyla, yasama gücünden yana istikrarsızlık, kaprislilik ve despotlukla mücadele etmek' zorunluydu ve bu nedenle 'halk hareketini yavaşlatmak' gerekiyordu. 'Demokrasinin temel ilkesi hiçbir şeyin halka rağmen ve halkın dışında yapılmamasıdır, halkın her aklına eseni derhal gerçekleştirmesi değil.'"[51] Ne var ki, Şubat Devrimi'nin mirası, Hazirana rağmen, bütün Fransa'da hâlâ canlıydı ve halk yığın-

49 Mahoney, s. 186

50 Tocqueville bu olguyu kabul etmeye çok yaklaşır. Mayıs 1848'de oluşturulan anayasa taslağını yazmakla görevli komiteyle ilgili olarak, şu yorumda bulunur: "İnsanın serbestçe düşünmesini en kötü etkileyen şeyin, dışarıdaki olayların yarattığı korku ve hareketin heyecanı olduğu takdir edilecektir. Devrimci fikirlerden gelen bu baskının böyle bir şeye en uzak olan zihinleri bile ne kadar etkilediğini ve neredeyse farkında olmaksızın asıl maksatlarının ne ölçüde ötesine, hatta bazen farklı bir yöne sürüklediğini kestirmek zordur. Şüphesiz ki, Komite 16 Mayısta değil de 27 Haziranda [yani ayaklanma yenildikten sonra] toplanmış olsaydı, tümüyle farklı bir çalışma ortaya koyardı." (*Recollections*, s. 169). Başka bir deyişle, işçilere verilen çalışma ve yardım alma hakkı tavizi, taslağa hiç girmemiş olacaktı.

51 Jardin, s. 419

larının eğilimine uyan Meclis, Tocqueville'i hayal kırıklığına uğratarak, oyunu tek kademeden yana kullandı.

Cumhurbaşkanlığı seçimi meselesinde Tocqueville'e yön veren şey, yine halk yığınlarından duyduğu korkuydu. Halk tarafından seçilmiş bir cumhurbaşkanının, aşırı güçlü Meclis'e karşı bir fren işlevi göreceğine inanıyordu. Haziran günlerinden önce de bu fikirdeydi, ancak iki kademeli parlamento meselesinde aldığı yenilgiden sonra bu kanaati daha da pekişti. "İtiraf etmeliyim ki, cumhuriyetin başına en kısa zamanda güçlü bir lider getirmekle, mükemmel bir cumhuriyet anayasası hazırlamaktan çok daha fazla ilgileniyorum. Yürütme kurulunun* bölünmüş ve kararsız yönetimi altındayken, sosyalizm kapımıza dayanmıştı ve Haziran günlerine doğru sürüklenmekteydik ..."[52] Tocqueville'in katkılarıyla Meclis, cumhurbaşkanının halkoyuyla seçilmesini benimsedi "ve bunu takip eden gelişmeleri de biliyoruz –Prens Louis Napolyon'un Fransa Cumhuriyeti cumhurbaşkanı olarak seçilmesi [Aralık 1848], hükümet darbesi [Aralık 1851] ve otoriter İkinci İmparatorluk rejimi [Aralık 1852'den itibaren]. Tocqueville, gerçekleşmesi için bunca çaba harcadığı kurumun yarattıklarından acı bir alayla söz etmekten de geri durmadı."[53] Böylece, Tocqueville'in anayasal yönetime katkıları, belki de istemeden, onun yıkılışına giden yolu açmış oldu.

Tocqueville'in önerdiği bu iki anayasal düzenleme Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı doktrininden esinlendiği için, burada Marx'ın Alman devrimi bağlamında ileri sürülen benzer bir öneriyle ilgili görüşlerini hatırlatmak yerinde olur. Bu örnekte konu, taht ve Prusya Meclisi arasında bir iktidar paylaşımıydı. Marx ve Engels, böyle bir düzenlemeye ("küflü Montesquieu-[Jean Louis] Delolme kuvvetler ayrılığı teorisi"[54]) şiddetle karşı çıktılar, çünkü onlara göre bu düzenlemenin amacı devrimi boğmak ve halk egemenliğini, yani demokrasiyi sınırlamaktı. Tocqueville'in kuvvetler ayrılığını hararetle savunmasının temelinde yatan, halkın devlet yönetimine katılımını sınırlama, böylece devrimi sınırlama çabası, tam da Marx ve Engels'in itirazının nedeniydi. Yine, birbirine zıt iki siyasi perspektifin aynadaki ters sınıfsal görüntüsüyle karşı karşıyayız. Elbette Marx, Tocqueville'in aksine, son tahlilde anayasaların ne özgürlükleri koruyacağının, ne de darbelerin gerçekleşmesini önleyeceğinin farkındaydı; olabilecek tek gerçek güvenceyi ancak yığınların harekete geçmesi sağlayabilirdi. Bu fikrin Tocqueville'in hiç hoşuna gitmediği aşikârdı.

---

* 4 Mayıs 1848'de toplanan Kurucu Ulusal Meclis tarafından, proletaryanın Geçici Hükümet'teki temsilcileri Louis Blanc ve Albert dışlanarak 9 Mayısta atanan yürütme organı –*çev.*

52 Tocqueville, *Recollections*, s. 178

53 Jardin, s. 420

54 Bkz. 4.bölüm.

Tocqueville, darbeden önce yaşanan daha ileri tarihli bir anayasal krizi, kendisinin de kısmen sorumlusu olduğu "büyük bir hata"ya, yani görevdeki cumhurbaşkanının yeniden seçilmesini engelleyen bir önergenin yasallaştırılmasına atfeder. "Bir kere cumhurbaşkanını yurttaşların kendilerinin seçeceğine karar verildikten sonra artık yapacak bir şey kalmadığını, halkın tercihini engellemeye yönelik her aceleci girişimin onu güçlendirmekten başka bir işe yaramayacağını görebilecek kadar esnek ve kıvrak bir akla sahip değildik." Böylece, cumhurbaşkanının halk oyuyla seçilmesi kararı, cinin, yığınlar biçiminde, şişeden çıkmasına yol açmış oldu. Marx ise, Tocqueville'in dile getirdiği açmazın, anayasayı kuşatan daha genel bir çelişkinin belirtisi olduğunu söyler.

"Ama bu anayasanın büyük çelişkisi şurada: Toplumsal köleliklerini ebedileştirmesi gereken sınıfları, yani proletaryayı, köylüleri ve küçük burjuvaları, genel oy hakkı aracılığıyla siyasal iktidarın sahibi yapıyor. Buna karşın, eski toplumsal iktidarını onayladığı sınıfı, yani burjuvaziyi, bu iktidarın siyasal güvencelerinden yoksun bırakıyor. Siyasi iktidarını, her an düşman sınıfların zaferine yardımcı olan ... demokratik koşullarla baskı altına alıyor."[55]

Dolayısıyla, erkeklere genel ve eşit oy hakkının verilmesi, burjuvazi açısından temelli bir istikrarsızlık doğurdu. İşçi sınıfının elde ettiği yeni siyasi haklar, emek ile sermaye arasındaki köklü uyuşmazlığı derinleştirdi. Marx'ın daha sonra yazdığı gibi, Bonaparte'ın darbesi bu çelişkiyi çözmeye dönük bir girişimdi.

Tocqueville, cumhuriyete aslında pek önem vermediği ("Cumhuriyete karşı ... kayıtsızdım"[56]) halde, korunması gerektiğine inanıyordu. Tocqueville ve o sırada Meclis'te giderek bir hizip halinde örgütlenmekte olan yandaşları, yığınların desteğini kazanmakla ilgilenmiyordu; cumhuriyeti koruma yöntemleri Aralık 1848'de koltuğuna oturan, Tocqueville'in hakkında pek çok pişmanlık taşıdığı yeni Cumhurbaşkanı Louis Bonaparte'ı etkilemek üzere içeriden çalışmaktı. Yeni Odilon Barrot hükümetinde görev almalarının nedeni de buydu; nitekim, Tocqueville bu kabinede Dışişleri Bakanı oldu. Büyük bir dış politika dalaşının içine daldığını bilmiyor değildi; sonunda istifası da bu yüzden olacaktı. Bakanlığı sırasında bu mesele, yani Fransa'nın Roma devrimine müdahalesi, zamanının büyük bölümünü işgal ettiği halde, *Anılar*'ında bundan pek az söz eder.

Tocqueville'in Roma meselesindeki kalem tutulması, olayın liberal dış politika adına su götürmez bir fiyaskoyla sonuçlanmasıyla ilgili olabilir.

55 *FSM*, s. 48-49

56 Tocqueville, *Recollections*, s. 166

Olayın özü, 1849 baharının sonlarına doğru Roma devrimine* müdahale eden Fransız filosunun cumhuriyet hükümetini yıkarak Papa'yı yeniden iktidara getirmesiydi. Dışişleri bakanlığı görevini Haziranda devralan Tocqueville, yeni seçilen Yasama Meclisi karşısında hükümet politikalarını savunmada görünüşte rahatsız bir konumdaydı; kabineye girmeden önce, bir meclis üyesi olarak, sefer ödeneği lehine oy kullanmıştı. Yine de, mektuplarında açığa çıkan yaklaşımına göre, her ne kadar Roma'yı "savaşın dehşetine" atmak "büyük bir talihsizlik" olsa da, özellikle selefi tarafından yaratılan açmaz nedeniyle, "utanç verici bir şekilde geri çekilmek ... korkunç bir felaket olacaktı."[57] Birçok yirminci yüzyıl liberal dış politika erbabının yaklaşımını andıran bir tarzda, dışta liberal demokrasi içteki emperyal çıkarlara kurban edilmek zorundaydı. Aşağıdan gelen devrim ile yukarıdan gelen düzen arasında seçim yapmak gerektiğinde, ikincisi bariz bir şekilde önceliğe sahipti. Tocqueville, liberal kaygılarını Papa'dan liberal reformlar yapacağına dair güvence almak suretiyle yatıştırmaya çalıştı, ancak Papa sonunda sözünden dönecekti. Dolayısıyla, Tocqueville'in neticede Roma meselesinde yaptıkları konusunda liberal hayranlarına söyleyebilecek hiçbir şeyi yoktu; bu durum muhtemelen *Anılar*'ındaki suskunluğunu açıklar.[58]

Hükümetin Roma'ya müdahalesi, yeni anayasanın alenen ihlal edilmesi demekti. Meclisteki sol cumhuriyetçi *montagne* (Dağ) hizbinin, Fransa'nın saldırısına ateş püsküren lideri Ledru-Rollin, durumla ilgili hükümet belgelerinin açıklanmasını istediğinde Tocqueville reddetti. Montagne partisinin önderlik ettiği 13 Hazirandaki hükümetin politikalarına karşı barışçıl ve zayıf katılımlı gösteri, içişleri bakanına protestonun Paris'te yeni bir Haziran ayaklanması girişimi olduğu yalanıyla sıkıyönetim ilan etme bahanesi vermiş oldu. (Öte yandan, Lyon'da proletarya gerçek bir ayaklanma başlattı, ancak sonunda yenildi.)

Almanya'daki barikatlardan Paris'e yeni gelmiş olan Marx, demokrat bir haftalık Alman gazetesi için 13 Haziran olayını yazdı. Ona göre Montagne partisinin kararsız ve zayıf tepkisi, Paris proletaryasının bu partinin önderliğine tüm güvenini kaybetmesine yol açmıştı. Sonuç olarak, "13 Haziran dramında başrol oyuncusu *halk* değil, 'Dağ'dı."[59]

---

* 1848-49'da İtalya Yarımadası'ndaki küçük devletleri saran devrimci hareketlenmenin bir parçası olarak, 15 Kasım 1848'de Roma'da başlayan ayaklanma 9 Şubat 1849'da Roma Cumhuriyeti'nin ilanıyla sonuçlandı, iktidardan kovulan Papa IX. Pius, Napoli'ye sığındı. *-çev.*

57 Jardin, s. 438-39

58 Kelly'nin yukarıdaki Dipnot 10'da sözü edilen, *Anılar*'ın yazarının söylediğinin aksine, şahsi bir hatırat olmadığı şeklindeki tezi temelsiz değildir. Tocqueville Roma ihanetini tartışmaktan kaçınarak herhalde gelecek kuşakların gözündeki imajını etkilemeye çalışmıştır.

59 c. 9, s. 477

Montagne ve diğer sol cumhuriyetçilerin önceki Haziranda proletaryanın ayaklanmasına destek vermediği düşünüldüğünde, "13 Haziran 1849, Haziran 1848'in intikamından başka bir şey değildi. O zaman proletarya 'Dağ' tarafından ortada bırakılmıştı, bu sefer 'Dağ', proletarya tarafından ortada bırakıldı." Tocqueville de 13 Haziranla ilgili benzer bir değerlendirmede bulunur: "Haziran 1848'de komutansız bir ordu vardı, Haziran 1849'da ise ordusuz komutanlar."[60]

Ledru-Rollin ve arkadaşları yurt dışına kaçmak zorunda kalırken, Fransa'dan yine sınır dışı edilen Marx, Ulusal Meclis'teki Tocqueville'in de mensubu olduğu karşı-devrimci koalisyonun, kazandığı zafere rağmen çözüleceği öngörüsünde bulunur: "yalnızca çözülmekle kalmayacak, en uçtaki hizbi, çok geçmeden, can sıkıcı cumhuriyet görüntüsünü bile bir kenara atmaya çalışacağı bir noktaya ulaşacak; o zaman *tek bir solukla nasıl patlayacağını ve Şubatın -fakat daha yüksek bir düzeyde- tekrarlanacağını* göreceksiniz." Bu nedenle, Marx'a göre 13 Haziranın hayırlı olan tarafı, sınıf mücadelesini bulandırma ve karşı-devrimi bir darbe girişimi ya da benzeri bir hamleyle cumhuriyet deneyine son vermek üzere cesaretlendirme işlevi gören küçük burjuva sol cumhuriyetçileri sahneden silerek tabloyu kutuplaştırmasıydı. Karşı-devrimin bu tür bir hamlesi, "halk"ı bu sefer devrimi "sürekli" kılmak üzere yeniden "sokağa" dökecekti. Önceki bölümde tartışıldığı gibi, Marx ve Engels "sürekli devrim"in ne Fransa'da, ne de Avrupa'nın başka bir yerinde gündemde olduğu sonucuna ancak 1850 ortalarında ulaştı. Diğer yandan, Louis Bonaparte'ın Aralık 1851'deki hükümet darbesi, gerçekten de karşı-devrimin cumhuriyetçi incir yaprağını çıkarıp attı.

13 Haziran olayının dolaysız sebebi olan Roma müdahalesi hakkında ise, Marx, *FSM*'de, Bonaparte'ın neredeyse Aralık 1848'de göreve gelir gelmez Roma Cumhuriyeti'ne karşı papalığa destek verdiğinin Ulusal Meclis tarafından iyi bildiğini açıklar; dolayısıyla Tocqueville de bunun farkındaydı. Bonaparte'ın tutumunun temeli bir sır değildi. "Roma Devrimi, mülkiyete, burjuva düzenine yönelik, Haziran [1848] Devrimi gibi korkunç bir suikasttı. Fransa'da yeniden kurulmuş olan burjuva egemenliği, Roma'da Papa'nın egemenliğinin geri getirilmesini gerektiriyordu. ... Romalı devrimcilere vurmak, Fransız devrimcilerinin müttefiklerine vurmak demekti ..."[61] Dolayısıyla, Tocqueville -en azından Fransa için- bir Katoliklik savunucusu olarak, dışişleri bakanlığı görevini kabul etmeye karar verdiği sırada, Bonaparte'ın Roma politikasından herhalde *Anılar*'ında ima ettiği kadar rahatsız değildi.

60 *Recollections*, s. 211

61 *FSM*, s. 64-65

Cumhuriyetin Sonuna Doğru

Hükümetin 13 Haziran olaylarını bahane ederek bütün ülkede demokratik hakları budayan politikaları, Tocqueville tarafından hararetle benimsenip uygulandı; ancak sonraki Tocqueville hayranları arasında bu konuda neredeyse tam bir sessizlik hâkimdir. Bu eylemleri gururla "şu önlemleri aldık," diye anlatır, "[siyasi] kulüpleri yasaklayan bir yasa; basının başıbozukluğunu monarşi dönemindekinden bile daha enerjik bir şekilde bastıracak diğer bir yasa ve sıkıyönetimi kalıcılaştıran üçüncü bir yasa." Tocqueville, Meclis'te bir muhalifin bu önlemlerle "bir askerî diktatörlük" kurdukları suçlamasına başbakanının verdiği cevabı olumlayarak aktarır: "'Evet ... bu bir diktatörlüktür, ama parlamenter bir diktatörlük. Hiçbir özel hak, toplumun kendini koruma vazgeçilmez hakkından üstün değildir. Bazı zaruri ihtiyaçlar vardır ki, ister monarşi olsun, isterse cumhuriyet, tüm hükümetler için aynıdır.'" Tocqueville'in kendi ifadesiyle, "özgürlüğü kurtarmanın tek yolu, onu kısıtlamaktı."[62] Marx'a göre de 13 Haziran "birleşik kralcıların [Muhafazakâr koalisyonun] *yasama diktatörlüğünü* bir *fait accompli* [oldubitti] yapar. Bu andan itibaren Ulusal Meclis artık yalnızca *Düzen Partisi*'nin bir *Kamu Esenliği Komitesidir.*" [*FSM* s.81]

Tocqueville, eylemlerini, "özgürlüğü kurtarmanın" yani "cumhuriyetin yıkılmasını önlemenin ve bilhassa ... en yakın tehlike ... [olan] Louis Napolyon [Bonaparte] piç monarşisinin önünü kesmenin" yolunun, meclisteki en büyük parti olan muhafazakârları hükümetin tarafına kazanmaktan geçtiğini ileri sürerek meşrulaştırır. Bu parti, Marx'ın karşıdevrimin en uçtaki hizbi diye andığı ve isabetli bir öngörüyle, sonunda "can sıkıcı Cumhuriyet görüntüsünü bile bir kenara atmaya" çalışacağını söylediği partiydi. Tocqueville muhafazakârlara verdiği cumhuriyet karşıtı tavizlerin, onların cumhuriyeti bitirme stratejilerinin bir parçası olduğunun pekâlâ farkındaydı. Cumhuriyeti savunma yaklaşımı yığınları harekete geçirmek olan Marx'ın aksine, bu tür bir şeyden uzak olan Tocqueville'in taktiği, muhafazakârları hükümetin onların çıkarlarını ileriye taşıyacağına ikna etmekti. "Düzenin enerjik bir şekilde yeniden kurulmasını istiyorlardı; bu bakımdan onların adamı bizdik, çünkü bunu onlar kadar istiyorduk; onların arzu ettiği gibi ve kendilerinin yapabileceğinden daha iyi yaptık ... [Haziranda Dağ'a karşı] zaferimizi baskıcı önleyici yasaları dayatmak için kullanmak istiyorlardı. Onlar kadar ileri gitmek istemediğimiz halde, kendimizi bu doğrultuda hareket etmek zorunda hissettik."[63]

---

62 Tocqueville, *Recollections*, s. 220

63 A.g.y., s. 219-20

Tocqueville, bu şekilde, "parlamenter diktatörlük" dayatmasını "böylesine yıkıcı bir devrimin ardından ... ulusun korkularına ve haklı öfkesine verilmiş tavizler" olarak haklı çıkarır. Burada "ulus" tabii ki Tocqueville'in muhafazakâr müttefikleri anlamına gelir; "böylesine yıkıcı bir devrim" ifadesi ise birkaç sayfa önce 13 Haziranın önceki Haziran ayaklanmasından çok daha az yıkıcı olduğunu yazdığı kendi satırlarıyla çelişir. Tocqueville, bu tavizlere rağmen, "bu tür önlemler, yasalar ve söylemler[in] Muhafazakârları memnun etmekle birlikte, tatmin etmedi"ğini kabul eder. "Doğrusunu isterseniz, onları ancak cumhuriyetin yıkılması tatmin edebilirdi." Marx'ın bir yıl önce öngördüğü tam da buydu. Ama Tocqueville, adeta kaderin esiri Yunan trajedi kahramanları gibi, muhafazakâr müttefiklerinin amaçlarını bile bile, hükümetinin sağa kayışının cumhuriyeti kurtaracağına inanmaya devam etti. "[Meclis'teki] Çoğunluk liderleri sert önlemler aldırmak ve baskı yasaları çıkarmak için bizi kullanmak istiyordu, böylece bizden sonra gelecek hükümetlerin işleri kolaylaşacaktı ve bu noktada, cumhuriyetçi görüşlerimiz, bizi bu görev için muhafazakârlardan daha uygun kılıyordu. Ardından bizi defedip, kendi adamlarını sahneye çıkarabileceklerini hesap ediyorlardı."[64]

Tocqueville'in, amaçları cumhuriyeti ilga etmek olan cumhuriyet karşıtı muhafazakârlarla kırıştırmaktaki ısrarının sebebi neydi? O ve kabinedeki arkadaşlarının mensup olduğu, "ılımlı bir cumhuriyet yaratmak" isteyen parti, Meclis'te azınlık durumunda olduğu için, Tocqueville'e göre, muhafazakâr çoğunlukla ittifaka girmek zorundaydı. "Cumhuriyeti korumayı, ondan hazzetmeyen partilerin yardımıyla üstlendik. Bu yüzden, ancak tavizler vermek suretiyle hükümette kalabiliriz; fakat önemli hiçbir şeyi karşılıksız vermemeliyiz. Bu bakımdan her şey bir ölçü meselesidir. Şu anda cumhuriyet için en iyi ve belki de tek güvence, bizim görevde kalmamızdır. Bu nedenle, kendimizi orada tutabilmek için her onurlu önlemi almak zorundayız." Tocqueville'in muhakemesi, onun siyasetiyle Marx ve Engels'inki arasındaki esastan farklılığı gözler önüne sermektedir. Onlar demokrasi mücadelesinin zaferini sağlamak için proletaryanın önderliğindeki "halk ittifakı"na bakarken, Tocqueville, çoğu iyi niyetli yirminci yüzyıl liberalini hatırlatan bir tutumla, umutlarını kendisi gibi sonradan olma cumhuriyetçi aydınlara bağlar. İşte bu nedenle "görevde kalma"ları zorunludur. Kendi paylarına kıvrak siyasi manevraları, karşı-devrime karşı "tek güvence"dir. Yasama alanının ötesine geçip, Marx'ın belirttiği gibi "cumhuriyeti korumak"tan çıkarı olan biricik çoğunluğa, yığınlara bakmak, Tocqueville'in aristokratik liberal şerefine yakışmaz.

64 A.g.y., s. 223

Marx ve Engels'in beş yıl önce genç Hegelcilere yönelttiği, yığınlar adına düşünüp hareket ettiklerini varsayan "bir avuç seçilmiş kişi" ile ilgili eleştirileri Tocqueville ve yandaşları için de bir o kadar geçerlidir.

Tocqueville'in kabul ettiği gibi, Louis Bonaparte cumhuriyete karşı "en büyük ve en kalıcı tehlike" olduğu için, muhafazakârlar kadar onun da suyuna gitmek, "gönlünü kazanmak, ya da en azından tutkularını okşamak" zorunluydu. Bu amaçla, Bonaparte'a, kendisinin ve partisinin, belgeye eklenmesinde şahsen önemli bir rol oynadığı "Cumhurbaşkanı'nın yeniden seçilmesini yasaklayan" anayasa maddesini değiştirmeye çalışacağı yönünde söz verdi: "... Bunu elde etmenize memnuniyetle yardım ederiz." Bonaparte'a üstü örtük tekliflerde bulundu:

"Eğer Fransa'yı sakince, bilgece ve ılımlı bir şekilde yönetirse ve ulusun azmettiricisi ya da efendisi olmak yerine, ulusun baş yargıcı olmakla yetinirse, kralcı partiler sınırlı bir süre uzatımını [monarşiyi geri getirme] umutlarının yıkılması olarak görmeyeceği için ve hatta Cumhuriyetçi Parti bile, onunki gibi bir yönetimin ülkeyi cumhuriyete alıştırmanın en iyi yolu olduğunu düşünerek, bunu denemeye yanaşabileceği için, görev süresi dolduğu zaman 45. maddeye rağmen neredeyse tam bir mutabakatla yeniden seçilebileceğini hissettirmeye devam ettim."[65]

Bir zamanlar güçlü bir yürütmeden korkan Tocqueville, şimdi onu güçlendirmeye hazırdır ve her şey cumhuriyeti korumak içindir. Tocqueville sonradan darbeyi soldan bile daha sert eleştirecek olsa da, imaları ve kulağına fısıldadıklarıyla Bonaparte'ın dizginsiz iktidar iştahını azdırmış olabileceği hiç aklına gelmez. Daha da önemlisi, anlatımları, muhafazakârlara yönelik ince taktiklerinde olduğu gibi, Tocqueville'in Fransa'da demokrasiyi kurumlaştırmayı kişisel olarak ve kendi becerikliliğiyle kotarabileceği şeklindeki aristokratça kibirli varsayımını bir kez daha gözler önüne sermektedir. Böylesine becerikli olduktan sonra, demokrasiyi hâkim kılmak için yığınlara kim ihtiyaç duyar! *Anılar*'ın Eylül 1851 civarında yazılan son bölümlerinde Tocqueville, Bonaparte'ın kendisini "giderek daha da sever göründüğü" kanaatine ulaşır. "Politikası ifrada varıp mantıksız hale gelene kadar cumhurbaşkanını kararlılıkla desteklediğim ... Roma seferi, sonunda onun nazarındaki yerimin yükselmesini sağladı." Tocqueville, Marx'ın kaydettiği gibi Bonaparte'ı kendi amaçları doğrultusunda kullanabileceklerini zanneden liberallerin parlak bir örneğiydi.

Roma seferi Tocqueville'in Bonaparte'ın "nazarındaki yeri"ni yükseltmiş olabilir, fakat kabinedeki yerini sağlamlaştırmış değildi. Meclis karşısında gücünü kabul ettirmek için fırsat kollayan Bonaparte, Roma politikasına

65 A.g.y., s. 225-26

yeterince destek vermemekle suçladığı hükümetin istifasını istedi. Böylece, neye uğradığını şaşıran Tocqueville ve hempaları, Kasım 1850'de Meclis'e sıradan üyeler, olarak süngüsü düşmüş bir şekilde geri döndüler. Bu arada Bonaparte, anayasa engeline rağmen cumhurbaşkanlığını devam ettirmenin yolunu aramaya başladı. Tocqueville, Temmuz 1851'de Meclis'te anayasayı değiştirmeye yönelik başarısız bir girişime öncülük ederek, onun bu çabalarına yardımcı oldu.[66] Marx, çoğunluğu oluşturan Düzen Partisi'nin "cumhurbaşkanının görevini uzatmaya mecbur" kalacağını isabetli bir şekilde önceden görmüştü. Meclis çoğunluğu değişiklik lehine oy verdiyse de, gereken dörtte üç çoğunluğa ulaşılamadı. Meclisin direnmesiyle istediğini elde edemeyen Bonaparte, dizginleri bizzat kendi eline aldı. 2 Aralık 1851'de, amcası I. Napolyon'un tahta geçişinin yıldönümünde gerçekleştirdiği hükümet darbesiyle Meclis'i feshetti ve böylece iktidarının üzerindeki ipoteği kaldırmış oldu. Tocqueville gibi sembolik bir direniş gösteren Meclis üyeleri tutuklanıp, geceyi hapiste geçirdiler. Bir yıl sonra Bonaparte, kendini III. Napolyon adıyla imparator ilan etti. Böylece İkinci Cumhuriyet resmen sona ererken, İkinci İmparatorluk dönemi açıldı.

Marx, olağanüstü bir kavrayışla, gelişmeleri bir yıldan fazla bir süre önce genel hatlarıyla resmetmişti. Tocqueville ve onun hizbinin ittifak içinde olduğu muhafazakârların, Düzen Partisi'nin tutacağı yola dair kavrayışı bilhassa dikkat çekicidir. "Düzen Partisi, halkla mücadelesinde, yürütmenin gücünü sürekli arttırmak zorundadır. Yürütmenin gücündeki her artış, bunun taşıyıcısı olan Bonaparte'ın gücünü arttırır. ... Bonaparte'ın hanedanlık iddialarının mücadele araçlarını ve karar gününde anayasal çözümü zor yoluyla boşa çıkarma şansını da o kadar güçlendirir."[67] Bonaparte'ın darbesinden yedi ay önce, Marx, Meclis'in onunla bir uzlaşmaya varacağını düşünüyordu, ancak yanıldı. Bununla birlikte, açıklaması, Tocqueville de dâhil olmak üzere meclis üyelerinin ruh halini doğru tespit ediyordu; onlar "ehvenişeri tercih ederler. Napolyon'un diktatörlüğünü ya da imparatorluğunu, bir demokratik ve sosyal cumhuriyete yeğ tutarlar ..."[68] Olayların gelişimi, Bonaparte'ın iktidarı ele geçirmesini kolaylaştıran şeyin tam da bu eğilim olduğunu gösterecekti.

66 Bu, Tocqueville'in Bonaparte ile 15 Mayıs 1851'de yaptığı görüşmeden sonradır. Tocqueville'in cumhurbaşkanına görevinde nasıl kalabileceğiyle ilgili seçeneklerden bu toplantıda mı, yoksa başka bir görüşmede mi söz ettiği, anılarında açıkça belirtilmez.

67 *FSM*, s. 122

68 c. 10, s. 580. Bu satırlar, *FSM*'nin Engels'le birlikte yazdıkları son makalesi ile *18 Brumaire* arasında Marx'ın Fransa'daki duruma dair yazdığı tek yazı olan "8 Kasım 1848'de Kabul Edilen Fransız Cumhuriyeti Anayasası" makalesinden alınmıştır. Anayasanın demokratik kısıtlarının ayrıntılı bir şekilde incelendiği makale, Marx'ın bu meseleleri geçiştirdiği suçlamalarını bir kez daha çürütmesi bakımından da dikkat çekicidir.

Marx gibi Tocqueville de, zamanlamasını kestiremese de darbeyi bekliyordu. 15 Mayıs 1851'de Bonaparte'la yaptığı toplantıdan, "kendi adına bir *coup d'etat* [hükümet darbesi] ihtimalinden vazgeçmekten uzak" olduğu izlenimiyle ayrıldı.[69] Fakat, her ne kadar Tocqueville kendisini Fransız demokrasisini şekillendiren baş aktörlerden biri olarak görse de, liberalizmi onu Bonaparte'ın hamlelerini engellemek için gereken önlemleri almaktan alıkoydu. Darbeden birkaç ay önceki bir mektubunda asıl amaçlarına sadakatiyle ilgili şüpheleri şöyle giderir:

"Bonapartist akımın, eğer engellemek mümkünse, ancak devrimci bir akımla cevaplanarak engellenebileceğine inanıyorum, ki bu daha da tehlikeli olacaktır ...

"Tercih edeceğim hükümet, eğer mümkün olduğunu düşünseydim, bir cumhuriyet olurdu; fakat, [cumhuriyetin] devam etmesinin imkânsız olduğuna inandığımdan dolayı, eğer üst sınıflar tarafından desteklenece ğine ve anayasal bir şekilde yönetebileceğine ve yönetmek isteyeceğine inanabilseydim, hiç çekinmeden Louis Napolyon'u daimi hükümdarımız olarak görürdüm. Fakat ... bunların hiçbirinin olabileceğine inanmıyorum. ...

"Bu nedenle, yeniden seçilmesinin, hele de yasadışı bir şekilde seçilmesinin sonuçları felaket olabilir. Yine de, devrimci tutkulara başvurarak direnilmediği takdirde kaçınılmazdır, ulusu böyle bir şeye kışkırtmayı ise hiç istemem.[70]

Böylece Tocqueville, Marx'ın uzun zamandır söylediği gibi, "Bonapartist akım"ı ancak bir "devrimci akım"ın durdurulabileceğini kabul eder, ki bu onun için darbeden beter bir seçenektir. Haziran ayaklanmasında kullandığı ifadeyle "açgözlü" yığınlardansa, burnunu tutup bir Bonapartist diktatörlük almaya hazırdır.

Yarattığı bütün dehşetiyle birlikte darbenin ardından Tocqueville, olanları eleştirir. Darbeden iki hafta sonra yazdığı bir mektup, kuşkularını ortaya koyar.

"Paris'te kısa süre önce olanlar iğrençtir, biçimi ve içeriğiyle ... Olayın kendisine gelince, Şubatta embriyo halinde bulunuyordu, yumurtadaki civciv gibi. Ortaya çıkması için gereken tek şey, yeterli kuluçka süresiydi. Sosyalizm başını gösterir göstermez, kılıcın hâkim olacağını tahmin etmek gerekirdi. Biri diğerini doğurdu. Bunu uzun zamandır bekliyordum; ülkemiz adına utanç ve kederle dolu ve tüm sınırları aşan şiddet eylemleri ve yapılan belli alçaklıklar karşısında büyük bir öfke içinde olsam da, pek

69 Tocqueville, *Recollections*, s. 292

70 *Correspondences and Conversations of Alexis de Tocqueville with Nassau William Sanior*, aktaran Zeitlin, s. 118.

şaşırmadım ve zihnim altüst olmadı. ... Şu anda ulus, sosyalistlerin korkusuyla ve tekrar huzura kavuşma şiddetli arzusuyla deliye dönmüş bulunuyor. Özgür olmaya gücü yetmiyor ve üzülerek söylüyorum ki, özgürlüğü hak etmiyor ..."[71]

Tocqueville yeni duruma ne kadar üzülse de, "sosyalist şeytan sebep oldu" tezine başvurmadan edemez. Burjuva çağda karşı-devrim kurbanlarını suçlamanın belki de ilk örneği olan satırlarında suçlu Bonaparte değil, Şubat bozguncuları ve elbette Hazirandaki ardıllarıdır. Tocqueville, Kurucu Meclis'teki çalışma hakkı üzerine tartışmalar sırasında sosyalizme yönelik ağır saldırılarıyla, kızıl korkusunun büyütülmesinde bizzat önemli bir rol oynamıştı. Tam da Haziran günlerinde ve sonrasında "kılıcın hâkim" olmasına yardım etmiş olduğu için, Bonaparte'ın yaptıkları karşısında Tocqueville'in zihninin alt-üst olmaması" normaldi.

Tocqueville'in kavrayamadığı şey, kendisinin ve diğer iyi niyetli "ılımlı cumhuriyetçiler"in eylemleriyle Bonapartizme giden yolun taşlarını döşemiş olabilecekleridir. Bu, aslında Marx'ın, Tocqueville *Anılar*'ının son başlığını yazdıktan altı ay kadar ve *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nin son makalesinden yaklaşık on sekiz ay sonra yazdığı *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'i'nde devrimin derslerini özetleyen açıklamasının temel tezlerinden biridir. (Marx'ın aksine Tocqueville hiçbir zaman devrimin tamamına dönük bir bilanço çıkarmamıştır; göründüğü kadarıyla dikkatini 1789 Devrimi'ne yöneltmek kolayına gelmişti, bunun ürünü 1856'da yayınlanan *Eski Rejim ve Fransız Devrimi* kitabıydı.)[72]

Öncelikle, Tocqueville'in Haziran 1848'de hararetle desteklediği Paris'teki sıkıyönetim, Marx'ın belirttiği gibi, Kurucu Meclis'in doğurduğu cumhuriyet anayasasının "ebesiydi." "Dolayısıyla, sonrasında anayasanın varlığına süngülerle [yani Bonaparte'ın darbesiyle] son verilmesi nedeniyle, bu anayasanın kendisinin de ... üstüne üstlük halkın üzerine çevrilmiş

71 Jardin, s. 461. On altı yıl önce, *Amerika'da Demokrasi* kitabında Tocqueville, Amerika'yı cumhuriyetçi demokrasiye götüren yolun, "doğal eşitlik içgüdüsünü bastıran çoğunluğun, düzen ve devlet istikrarı için, yürütme erkinin bütün vasıflarıyla bir aileye ya da bir bireye vermeye razı olduğu" bir alternatifinin mümkün olup olmadığını sorar. "Ulusun güçlerinin Birleşik Devletler'de olduğundan daha fazla merkezileştiği; halkın devlet işleri üzerinde daha dolaylı bir etkiye sahip olduğu, yine de belli haklarla donanmış her yurttaşın kendi alanı dâhilinde hükümetin yönetimine katıldığı bir demokratik toplum tasavvur edilemez miydi?" Tocqueville bu soruya olumlu cevap verir. Dolayısıyla, Bonaparte'ın darbesini kabullenmeye hazır oluşu, "yürütme erkinin bütün yetkileriyle ... bir bireye" verildiği bir demokrasi yoluyla ilgili önceki yaklaşımının bir yansıması olabilir.

72 *Eski Rejim*'in "Sonsöz"ünde Tocqueville'in 1789 Devrimi tahlilinin 1830 ve 1848 gibi sonraki olayları açıklamaya hizmet edeceğini savunduğu doğrudur. Öte yandan, planladığı devam cildini yazmadan öldüğü için, bir 1848 tahlili yapma niyetinin ne kadar kesin olduğu bilinmemektedir. *Eski Rejim* en iyi ihtimalle, 1848'deki burjuvazinin ve Bonaparte'ın İkinci İmparatorluğunun dolaylı bir eleştirisidir.

süngülerle ... dünyaya getirilmek zorunda kaldığı unutulmamalı."[73] Bu şekilde bir örnek yaratıldı ve "kılıç ve misket tüfeği"nin, peş peşe gelen sıkıyönetimlerin ardından, "kendi rejimlerini en yüksek rejim ilan ederek ve burjuva toplumunu kendisini yönetme derdinden tümüyle uzaklaştırarak toplumu kesin olarak kurtarma" yani, Bonaparte'ın liderliğinde kalıcı bir askerî sıkıyönetim düşüncesine ulaşması artık sadece bir zaman meselesiydi.

İkincisi, Tocqueville ve Ulusal Meclis çoğunluğunun Haziran 1848 olayları sürecindeki eylemleri de Bonaparte'ın ekmeğine yağ sürdü. Bonaparte'ın Roma müdahalesiyle çiğnediği anayasayı bu ihlale karşı savunmayarak, Dağ hizbinin Bonaparte'ın anayasayı ihlalle suçlanmasını isteyen önergesini reddederek, ve tutuklanıp sürgün edilen Dağ üyelerinin parlamenter dokunulmazlık haklarını çiğneyerek, parlamenter cumhuriyet cumhurbaşkanı karşısında kendi bindiği dalı kesti. "Anayasayı korumaya yönelik ayaklanmayı [13 Haziran 1849 gösterisini] anarşik, toplumun yıkımını amaçlayan bir eylem olarak damgalayarak, yürütme gücünün ona karşı anayasayı ihlal etmesi durumunda ayaklanma çağrısında bulunmayı kendisine yasakladı."[74]

Marx ayrıca, Tocqueville'in de içinde bulunduğu kabinenin görevden alınmasını, Bonaparte'ın yasama gücü karşısında kendi konumunu güçlendirme sürecinde "belirleyici bir dönüm noktası" olarak niteler. "Uşaklar bile hiçbir zaman Bonaparte'ın bakanlarına uygun gördüğü biçimde apar topar kovulmamıştı. ... Düzen partisi, onunla birlikte, parlamenter rejimin korunması açısından vazgeçilmez bir mevkiyi, yürütme gücünün tutamağını bir daha hiçbir zaman ele geçirememek üzere yitirdi." [*18 Brumaire* s.59-60.] Bundan sonra, Düzen Partisi, Tocqueville'in hizbinin kenetlendiği meclis çoğunluğu, hiçbir zaman Bonaparte'ın yürütme gücünü yasama gücü hilafına genişletmesine gerçek bir direniş göstermedi. Böyle bir şeye kalkışmadı, çünkü, Marx'ın izah ettiği gibi, "Bunu yaptığında, ulus için bir yürüme emri çıkarmış olurdu; ama başka her şeyden çok ulusun harekete geçmesinden korkuyordu."[75] Başka bir deyişle, Bonaparte'a karşı gerçek bir mücadele, Tocqueville'in darbenin arifesinde bir mektubunda yazdığı gibi, "devrimci tutkulara başvurma"yı gerektirirdi ki, "ulusu böyle bir şeye kışkırtmayı hiç istemez" di. Marx, adeta Tocqueville'in kendi ifadelerini aktarmış gibidir.

Son olarak, Tocqueville'in başını çektiği, Bonaparte'ın yeniden seçime girebilmesine izin verecek şekilde anayasayı gözden geçirmeye yönelik

73 *18 Brumaire*, s. 33

74 A.g.y., s. 53

75 A.g.y., s. 81

sonuçsuz kalan girişim de Bonaparte'a yaradı. Sorun, Marx'ın ustaca teşhis ettiği gibi –gerçekten de on sekiz ay önce *FSM*'de ifade etmişti– Tocqueville'in "çözümsüz çelişkilere yakalanan" partisinin, büyük ölçüde parlamentonun en azından son iki yıldır Bonaparte'a secde etmesi yüzünden, kendini asla kazançlı çıkamayacağı bir açmaza sokmuş olmasaydı. Anayasa değişikliğini reddetmeyi göze alamazdı, çünkü bu, Bonaparte'ı Mayıs 1852'de görev süresi dolduğunda cumhurbaşkanlığını sürdürmek için zora başvurmaya kışkırtacaktı. Böyle bir gelişme "devrimci anarşi"yi kışkırtabilirdi, çünkü "parlamento uzun süredir otorite sahibi değilken ve halk otoriteyi yeniden ele geçirmeyi düşünürken," Bonaparte da otoritesini kaybetmiş olacaktı. Ama Tocqueville'in partisi anayasaya göre gözden geçirme için gereken dörtte üç çoğunluğa sahip değildi. İlginç bir şekilde, Marx, Tocqueville'i, değişiklik önergesini Meclis'in "*cumhuriyetin kaldırılmasını* önerme hakkının bulunmadığını" belirten diğer bir önergeyle sınırladığını kaydederek, görece olumlu bir tarzda sunar.[76] Görünen o ki, Marx, yaklaşık beş hafta sonra Tocqueville'in "Anayasanın, cumhuriyet biçiminin kendisi de dâhil olmak üzere, toptan gözden geçirilmesini" önerdiğinden habersizdir.[77]

19 Temmuzda meclis çoğunluğu oyunu değişiklikten yana kullandığı halde, gereken dörtte üç çoğunluk için yaklaşık yüz oy eksikti. Marx'ın vurguladığı gibi, yenilgiye rağmen "parlamento çoğunluğu anayasaya karşı olduğunu açıkladı. Ama aynı anayasa, azınlıktan yana olduğunu ve onun kararının bağlayıcı olduğunu açıkladı." Böylece Bonaparte, darbe için bir meşruluk zemini kazanmış oldu, çünkü "Düzen Partisi, 31 Mayıs 1850'de, 13 Haziran 1849'da anayasayı parlamento çoğunluğuna tabi kılmamış mıydı? ... Ama bu anda, tıpkı anayasanın korunmasının Bonaparte'ın görevden alınmasından başka bir anlama gelmemesi gibi, anayasanın revize edilmesi de cumhurbaşkanının yetkisini korumasından başka bir anlama gelmiyordu. Parlamento Bonaparte'tan yana olduğunu açıklamış, ama anayasa parlamentoya karşı olduğunu açıklamıştı. Dolayısıyla, Bonaparte, anayasayı yırttığında parlamentonun eğilimine uygun şekilde ve parlamentoyu dağıttığında da anayasanın eğilimine uygun şekilde hareket etti."

Başka bir ifadeyle, daha önceki iki olay ile, 31 Mayıs 1850'de –Marx'ın "burjuvazinin hükümet darbesi" dediği– genel oy hakkını kaldıran oylama ve Bonaparte'ın Roma müdahalesi nedeniyle anayasa ihlaliyle suçlanması önergesini reddeden oylama ile, Düzen Partisi'nin parlamento

76 A.g.y., s. 96

77 Jardin, s. 458-59

çoğunluğu, anayasayı hükümsüz kılmıştı.[78] Böylece, Bonaparte'a aynı şeyi yapması için güçlü bir öncül verilmiş oluyordu. Ayrıca, anayasanın parlamento çoğunluğuna üstün gelmesi, Bonaparte'ın kendini parlamentodan üstün tutmasını meşrulaştırmasını mümkün kılıyordu. Bu nedenle, anayasa değişikliğinin yapılamaması, Bonaparte'a Aralık 1848'de seçildiği günden beri aradığı tutamağı sağladı. Marx'ın "Eğer bugüne kadar gölgesini kendi gelişinden çok önce önüne düşüren bir olay yaşandıysa, bu, Bonaparte'ın darbesiydi,"[79] tespitine, farklı nedenlerle de olsa, Tocqueville de katılırdı.

Marx'ın Bonaparte darbesinin yolunu yapan Tocqueville'in partisinin eylemleriyle ilgili eleştirileri yalnızca tarihî bir öneme sahip değildir. Gerçekten de, Tocqueville'in liberal demokrasiyi savunmada "devrim olmasın da ne olursa olsun" stratejisinin son derece modern uzantıları mevcuttur. Yirminci yüzyıl, böyle bir yol izleyen zamane Tocqueville'leriyle doludur ve ahir zaman Bonaparte'larının yükselişini engellemede Tocqueville kadar başarılı olmuşlardır. Bonaparte "erken doğmuş bir totaliter" olarak da tanımlanabileceği için, (Marx'ın betimlediği gibi Bonaparte'ın "lümpen güruhları" parti militanları olarak örgütleyişi, açıkça yirminci yüzyılın faşist çetelerini çağrıştırır), Marx tarafından Tocqueville'in çizgisine alternatif olarak ileri sürülen siyasi strateji ciddiyetle incelenmeyi hak eder.[80]

Alasdair MacIntyre, Marx ve Tocqueville'in 1848-1851 olaylarıyla ilgili perspektiflerini, başlıca aktörlerin tutumlarını yorumlamak ve "siyasi süreci eylem kılavuzu olacak şekilde yorumlamak" için rakip teoriler olarak niteler.[81] Yorumlama teorisi konusunda haklı olmakla birlikte, daha da önemlisi siyasi eylem teorisi meselesidir. Yazar, "Tocqueville'in teşhisi,

78 Tocqueville 13 Haziranda suçlama önergesi aleyhinde oy kullandığı ve Dışişleri Bakanlığı koltuğunda oturan meclis üyesi olarak önergeye karşı saldırının başını çekenler arasında yer aldığı halde, göründüğü kadarıyla, oyunu genel oy hakkının kaldırılmasından yana kullanmamıştır. 15 Mayıs 1851'deki toplantılarında Bonaparte'a açıkladığı gibi, karara açıkça karşıydı. "'Bu yasayı ... büyük bir talihsizlik, hatta neredeyse bir suç olarak görüyorum. Bizi toplumun bugün sahip olduğu tek manevi güçten, yani genel oy hakkının manevi gücünden, bu seçim sisteminin tehlikelerini başımızdan defetmeksizin, yoksun bıraktı. Bir kalabalıkla yüz yüze bırakıldık, ama yetkisiz bir kalabalıkla.'" (*Recollections*, s. 291-92). Daha önce değindiğimiz gibi, Tocqueville 1848 öncesinde genel oy hakkı taraftarı değildi. 1851'deki bariz fikir değişikliği değerlendirilirken, "yetkisiz kalabalık" ile ilgili malum korkusuyla birlikte bu olgu da dikkate alınmalıdır.

79 *18 Brumaire*, s. 105

80 James H.Meisel'in *Counter-Revolution: How Revolutions Die* (New York: Atherton Press, 1966) başlıklı kitabının özellikle 6. bölümüne bakınız: *A Premature Totalitarian: Louis Bonaparte*. Troçki gerek faşizmi, gerekse Stalinizmi incelerken, Marx'ın Bonapartizm tahliline başvurur.

81 Alasdair MacIntyre, "The Indispensability of Political Theory" "*The Nature of Political Theory*." drl. David Miller ve Larry Siedentop (Oxford: The Clarendon Press, 1983) içinde, s. 27

Marx'ın teşhisinin haklı kıldığı bir ve aynı duruma karşı çok farklı bir tepkiyi geçmişe bakarak haklı çıkarır," diye yazarken doğru bir noktaya değinir, ama maalesef bunu derinleştirmez. Gerçekte Tocqueville'in olaylara verdiği, Marx'ın savunduğunun tam aksi yöndeki tepki, çok daha büyük bir siyasi öneme sahiptir, aslında bazı katılımcılar için ölüm kalım meselesidir. MacIntyre'ın inandırıcı bir şekilde yaptığı gibi, Marx ve Tocqueville'in 1848-51 olaylarını farklı teorik öncüllerden hareketle yorumlayıp buna göre davrandıklarını söylemek yeterli değildir. Burada basitçe yorum yapmaktan fazlası söz konusudur. Asıl ele alınması gereken, teorilerinin siyasi sonuçlarıdır. Tocqueville'in köklü inançları temelinde izlediği tutum, cumhuriyetçi demokrasinin, yığınların "devrimci tutkular"ı harekete geçirilmeksizin kazanılıp korunabileceğini varsayar. Diğer yanda, Marx ve Engels ise böyle bir hareketliliğin zorunlu bir önkoşul olduğu sonucuna yıllar önce ulaşmışlardı. Marx'tan farklı olarak, Tocqueville, çizgisini Fransa gerçekliği içerisinde sınama imkânına sahipti. Bu sınavdan acınası bir başarısızlıkla çıktı.[82] Marx ve Engels açısından, bir teori için asıl sınav, onun bir siyasi eylem silahı olarak etkililiğiydi.

Bu bağlamda Marx'ın *18 Brumaire*'in 1869'daki ikinci basımı için yazdığı önsöze değinmekte fayda var. Marx burada, Proudhon'un Bonaparte darbesi hakkındaki tahlilini eleştirir: "Proudhon ... darbeyi, öncesindeki tarihsel gelişmenin bir sonucu olarak sunmaya çalışıyor. Ama darbe hakkındaki tarihsel yorumu, o farkına varmasa bile, darbe kahramanının tarihsel bir savunmasına dönüşüyor. Böylece, bizim '*nesnel*' tarih yazıcılarımızın hatasına düşüyor. Bense, Fransa'daki *sınıf mücadelesinin*, sıradan ve gülünç bir kişiliğin kahraman rolünü oynamasını mümkün kılan koşulları ve ilişkileri nasıl yarattığını gösteriyorum."[83] Başka bir ifadeyle, sınıf mücadelesi Bonaparte'ın iktidara ulaşmasını mümkün kılmıştı, fakat kaçınılmaz kılmış değildi. Marx, *Anılar*'ını ve Fransa'daki gelişmelerle ilgili diğer yazılarını okumuş olsaydı, Tocqueville'e de aynı eleştiriyi getirirdi.

Şubat Devrimi'nin hemen sonrasında Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi* kitabına yazdığı yeni önsözde, Amerika'nın cumhuriyet deneyimini

82 Fransa'da uygulanma fırsatı bulsaydı Marx ve Engels'in çizgisinin daha başarılı olup olmayacağı, elbette tamamen afaki bir tartışma olur. Söylenebilecek tek şey, Almanya koşullarında çizgilerini hayata geçirebilmek için tüm güçleriyle çabalamış olduklarıdır. Başarısız olsalar da, Tocqueville'in kendi halkından korkan ve onun "devrimci tutkularını" frenlemek için elinden geleni ardına koymayan Alman muadillerini suçlamakta tereddüt etmediler. Mayıs 1849'da Almanya'yı ziyaret eden Tocqueville'in buradaki çalkantılara ilişkin görüşleri, çizgisini burada uygulayacak olsaydı onu kesinlikle barikatın Marx'ın durduğu tarafına değil, karşı tarafına yerleştirirdi.

83 *18 Brumaire*, s. 12

Avrupa'ya model olarak gösterir. 1848 ayaklanmalarına atıfta bulunarak, "neredeyse bütün Avrupa devrimlerle çalkalanırken, Amerika'da tek bir ayaklanma bile olmadı" diye yazar. Devrimci Fransa'nın alması gereken ders ise "yeni bir hükümete istikrar kazandıran şey[in], yalnızca zor değil, fakat iyi yasalar" olduğudur.[84] Tocqueville'in on iki yıl sonra Amerikan cumhuriyetinin bir tür ayaklanmayla kökünden sarsılabileceği ihtimaline gözlerini kapamasına neden olan, tam da, Marx ve Engels'in "parlamenter budalalık" adını verdiği bu tutum, parlamenter arenanın siyasetin kalbi olduğu yanlış inancıydı. Gerçekten de, Tocqueville'in bu kadar hayran olduğu Amerikan ideallerini ilk kez bir gerçek haline getiren, Amerikan İç Savaşı'nın yol verdiği –Marx ve Engels'in cesaretlendirip alkışladığı– devrimci zor ve onun sonuçları oldu. Yığınların devrimci bir hareketlenmesinin düşüncesi bile Tocqueville'in tüylerini diken diken ederken, bu ürperti Marx ve Engels için sinirleri uyaran tatlı bir heyecandı.[85] Sadece rakip siyasi teoriler olmaları değil, siyasetlerinin nüvesindeki özün farklılığı, 1848-51 olaylarına verdikleri farklı tepkileri belirleyen özellikti.

Tocqueville yaklaşık on yıl önce, kendini en açık şekilde ortaya koyduğu bir anda, bu özü itiraf eder:

"Zihnim demokratik kurumların çekimine kapılıyor; ama içgüdüsel olarak aristokratım, çünkü ayaktakımından iğreniyorum ve onlardan korkuyorum. Esasında özgürlüğe, yasallığa, haklara saygıya tutkuyla aşığım, ama demokrasiye değil. Demagoglardan*, yığınların başıbozuk hareketlerinden, kamu işlerine zorbaca ve cahilce müdahalelerinden nefret ediyorum. ... Ne devrimci partiye, ne de muhafazakâr partiye üyeyim. Fakat, son tahlilde, ilkine değil, ikincisine yakınım, çünkü muhafazakârlardan amaçlardan çok araçlarda ayrılırken, devrimcilerden hem amaçlarda, hem de araçlarda ayrılıyorum."[86]

Fransız halk yığınlarının 1848-49'daki "kamu işlerine müdahale"sine nasıl bir tepki vereceği, bu ifadelerinden açıkça okunabilirdi.

---

84 *Democracy in America*, c. 1, s. ix-x.

85 Bu, *Amerika'da Demokrasi*'de ABD siyasi sisteminin kökenleri ele alınırken Devrimci Savaş'ın ve onun cumhuriyetin oluşumundaki rolünün neden adeta yok sayıldığını da açıklar. Devrim, sadece "patlak verdi ... uğruna savaşlar verildi, zaferler kazanıldı; yasaların yasası haline geldi" (*Democracy in America*, c. 1, s. 58) minvalinde anılır. Tüm bunlarda sınıf mücadelesinin rolü ya reddedilir, ya da görmezden gelinir. Yeri gelmişken, Marx, 1843'teki *Yahudi Sorunu Üzerine* (c. 3, s. 151) başlıklı makalesinden anlaşıldığı kadarıyla, *Amerika'da Demokrasi*'yi okumuştur.

* 1789 Fransız Devrimi'nin ardından, bugünkü yıkıcılık ve terör söylemine benzer şekilde, alt sınıflardan devrimciler sık sık 'demagoglar' olarak adlandırılıyordu –*çev.*

86 Tocqueville, *Mon Instinct, mes opinions*, aktaran Antonie Redier, *Comme disait M.de Tocqueville* (Paris, 1925), s. 48; aktaran Jack Hayward, *After the French Revolution* (New York: New York University Press, 1991), s. 149. Ayrıca bu ifadenin daha kısa bir biçimi için, bkz. Jardin, s. 305.

Engels, Şubat Devrimi'nden üç ay önce "halk ile hükümet arasında bir çatışmanın kaçınılmaz olacağı ... an"ın yaklaştığını görür ve, bir kısmı Tocqueville'in daha sonra katılacağı hizbi oluşturan, başlıca üst sınıf reformcuları hakkında şu öngörüde bulunur: "birçoğu ... evlerinin en karanlık köşesine saklanacak, ya da halk fırtınasının önünde kuru yapraklar gibi savrulacak. O zaman, Mösyö Odilon Barrot [Tocqueville'in üyesi olduğu kabinenin başbakanı], de Beaumont [Tocqueville'in hayat boyunca dostu ve işbirlikçisi] ve öteki liberal yaygaracıların işleri bitmiş olacak ve bugün onlar muhafazakâr hükümetleri nasıl yargılıyorlarsa, halk da onları o kadar sert şekilde yargılayacak.[87] Tocqueville'in Şubat öncesinde reformculuğu hayli tartışmalı olduğu gibi, Engels'in öngörüsü bir açıdan yanlış çıktı; zira sözünü ettiği parti ne Şubattan, ne de Haziran sonra kaçtı. Aslında, halkın *tam karşısında* durdular, elbette süvari kılıcı ve misket tüfeğinin arkasında. Tocqueville başta olmak üzere, halkın siyasi özgürlük alanını kısıtlamaya dönük önlemlerin uygulanmasına hararetle katıldılar. Engels'in öngörüsünde yanlış çıkan bir başka nokta da şuydu ki, Tocqueville ve hempaları halkın değil, Bonaparte'ın önünde "kuru yapraklar gibi savrulacak"tı.

Ne ki, Engels'in öngörüsünün lafzı değilse bile özü, gelişmeler tarafından doğrulandı. Son tahlilde, Tocqueville ve ortakları cumhuriyeti savunmaktan kaçtılar. Tocqueville örneğinde, tarihî kayıtlar onun cumhuriyeti koruyacağını bildiği tek çareyi, devrimci yığınları harekete geçirmeyi bilinçli bir şekilde reddettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu anlamda, Tocqueville ve partisi kaçmıştı. Aynı şekilde, saklandığı, siyasetten çekildiği de bir gerçektir. Kamuoyuna –kendi rolü de dâhil– 1848-51 olayları hakkında bütünlüklü bir bilanço çıkarmak amacıyla değil, kendi ruhunu kurtarmak amacıyla araştırmalara daldı. Bonaparte'ın darbesinden beş gün önce Tocqueville, "kendisini siyaset dünyasından kurtaracak bu kaçınılmaz felâketi memnuniyetle karşıladığını yazdı. ... 'Sadece, devlet işlerinden azade ... siyasi görüşmelerden uzak ... bir zamanı düşlemenin hazzını yaşıyorum. ... Kendi halimde ve kendim için yaşamak üzere, kendimi çağımdan ve ülkemden yalıtmaya çalışacağım.'"[88] Sonunda, Tocqueville'in sınıfsal ayrıcalıkları, ona siyasi gerçeklikten kendini çekme lüksünü sağlamıştı.

Tocqueville'in siyasetten çekilişi, 1848 olaylarından siyaseten daha güçlü ve kendinden emin bir şekilde çıkan Marx ve Engels'in tutumuyla

87 c. 6, s. 382

88 Gargan, s. 225

keskin bir tezat oluşturur. Onlara göre bu fırtınalı yılların en önemli sonucu, sosyalist devrim için mücadelenin ilk kez olarak siyasi gündeme yerleşmesiydi. Bir komünist olarak Marx'ın 1851 darbesine tepkisi, her işi bırakıp bu olayın esaslı bir siyasi tahlilini yazmak ve yayınlamak, en önemlisi de, kavga yoldaşlarına devrimin neden ilerlemediğini açıklamak oldu. Diğer yanda, Tocqueville'in tepkisi ise, kısa süre boy gösterdikleri siyaset sahnesinden yine hayal kırıklığı içinde ayrılan Alman entelektüellerinin tavrını hatırlatır. Engels'in Tocqueville ve benzerleriyle ilgili tahmini, tekrarlamak gerekirse, aslında doğruydu. Sonuç olarak, Marx ve Engels, Tocqueville'in 1848 devriminin seyrini anlatmak üzere yazdıklarından siyaseten daha üstün ve eylem kılavuzu niteliğinde bir tarihçe ortaya koymuştur. Anlatımlarında Tocqueville'in kendi siyasi seyri de isabetli bir şekilde önceden görülmektedir.

6. BÖLÜM

Sınıf Mücadelesinde Uzun Bir Suskunluk Dönemi ve Siyasi Uyarlanma



"Kendimizi adadığımız parti, onun adına ne büyük bir şanstır ki, henüz iktidara gelebilecek durumda değil."

Marx

"... partimiz araştırma yapmak için bir kez daha sükûnete kavuştuğuna memnundu."

Engels

"Partimiz için bir bilimsel zafer kazanmayı ümit ediyorum."

Marx'tan Weydemeyer'e

"Partimizi sil baştan örgütlemek zorundayız."

Marx'tan Engels'e

1850 yazının sonlarına doğru Marx ve Engels, kapitalist dünya ekonomisindeki gelişmeler üzerine Marx'ın araştırmalarına dayalı olarak, 1848'de başlayan devrimci dalganın sona erdiği ve sosyalist devrimin Avrupa'nın hiçbir yerinde kısa vadede gündemde olmadığı sonucuna ulaştılar. Batı Avrupa ekonomilerinde başlayan belirgin iyileşme, Avrupalı emekçi yığınların 1848'i besleyen hoşnutsuzluklarının muhtemelen yatışacağı anlamına geliyordu. Böyle bir çıkarım, buna uygun örgütsel ve beraberinde siyasi düzenlemelerin yapılmasını gerektiriyordu. Aynı yılın sonbaharıyla birlikte, parti çalışmalarını bu yeni gerçekliğe uyarlamaya başladılar. Komünist Birlik üyelerinin çoğunu bu yeniden değerlendirme yaklaşımına kazanmayı başaramamaları, örgütün bölünmesiyle sonuçlandı; KB'nin varlığının sona ermesinin bir nedeni de bu bölünme olacaktı.

Bu sırada Marx ve Engels, sınıf mücadelesinde eninde sonunda yaşanacak olan yeni bir yükselişe hazırlanmak için zorunlu bir adım olarak gördükleri "bilimsel" çalışmalara giriştiler. Tekrar aktif siyasi mücadeleye gömülmelerine kadar yaklaşık bir on yıl geçecekti. Bu süreçte çevrelerinde, gerek taraftarları gerekse karşıtlarınca "Marx partisi" olarak anılan ve birlikte fiilen bir parti gibi çalıştıkları bir akıl ortaklığı çekirdeği oluşturup pekiştirdiler. Siyasi koşulların gerektirdiği anlarda bilimsel çalışmayı bir yana bırakarak, tepki vermek üzere partilerini harekete geçirdiler.

Komünist Birlik: "Parti tarihinde bir sayfa"

Marx ve Engels 1849 ortalarında Londra'ya ulaşır ulaşmaz Komünist Birlik bünyesinde tekrar aktif hale gelir ve Mart ve Haziran "Çağrı"larının yazılıp dağıtılması örneğinde görüldüğü gibi, örgütün diriltilmesine yardım ederken, bu çabaları 1848 devrimci dalgasının hâlâ yoluna devam ettiği varsayımına dayanıyordu. Londra'da ayrıca, kendileri gibi İngiltere'deki ikametlerini son bir buçuk yılın çalkantıları arasında kısa bir mola olarak gören diğer devrimci mültecilerle de bağlantı kurmak üzere adımlar attılar. Londra, sürecin sıradaki evresi için bir sıçrama tahtası olacaktı.

Komünist Birlik Merkez Yönetimi'nin, örgütün devrimci dalganın beklenen yeniden yükselişine katılımı bağlamında genel bir programatik perspektif ortaya koyan Mart 1850 "Çağrı"sı özellikle proletaryanın siyasi ve örgütsel bağımsızlığını vurgularken, Marx ve Engels'in Haziranda yayınladığı diğer bir "Çağrı" daha çok örgütsel konulara odaklanıyordu.[1] Birlik şubelerine yönelik tavsiyelerin yanı sıra, rakiplerin "partiyi bölerek merkezî yapısını ve gücünü yıkmaya" dönük çabalarına dikkat çekiliyordu. Rakip gruplarla ilişkilere gelince, "işçi partisi zaman zaman diğer partileri ve parti hiziplerini kendi amaçları için kullanabilir, fakat kendisi asla başka bir partiye tabi olmamalıdır." Ayrıca, "son hareket [önceki ilkbaharda Almanya'daki devrimci yükseliş] sırasında hükümette yer alan ve bu konumlarını harekete ihanet etmek ve ne zaman bağımsız hareket etmek istese işçi partisini bastırmak üzere kullananlardan her koşulda uzak durulmalıdır."[2]

1 McLellan'a göre (s. 234-35), "Çağrı"nın "tumturaklı tarzı, gerçekçilikten uzaklığı ve işçi örgütleri ve ordu ile ilişki kurma konusundaki aşırı iyimserliği, hiçbir zaman reddetmediklerine göre son biçimini kabullenmiş olmaları gerektiği ve hatta Engels tarafından yeniden basılmış olduğu halde, Marx ve Engels'in belgenin yazımında büyük bir rol oynadıklarını şüpheli hale getirir." Belgenin yazarıyla ilgili iddiasını hiçbir sağlam kanıta dayandırmayan McLellan, Mart 1850 Çağrısı hakkında diğer Marksologların yürüttüğü aynı tefsir egzersizine kapılmış olabilir. Bkz. 4. bölüm.

2 c. 10, s. 373-74

Belgede Alman partisinin köylü, işçi ve spor dernekleriyle nasıl örgütsel ilişki kuracağına dair –mesela, aktif ve destekçi biçiminde iki ayrı üye kategorisi oluşturulması gibi– özel tavsiyeler yer alıyor, ancak "örgütlenme ayrıntıları bölge yönetimine bırakılabilir" deniyordu. Merkez Yönetim'in Londra'da "Blankist gizli örgütlerin delegeleri" (bunlar "gelecek Fransız devrimi için hazırlanmakta" idi) ve Julian Harney'in önderliğindeki Çartist hareketle artan işbirliğinden olumlu bir şekilde söz ediliyordu. Tavsiyelerin son sözleri, Marx ve Engels'in yakında yeni bir devrimci yükseliş ihtimaline dair iyimserliklerini yansıtıyordu: "Bütün üyelerin, bilhassa yeni bir devrimin artık çok uzakta olmadığı bu kritik momentte, var güçleriyle çalışmaları hayati önemdedir."[3]

Yeni bir devrimci yükseliş bekleyen Marx ve Engels, öteden beri hakkında pek çok Marksolojik yaygara koparılan yeni bir örgütsel girişimde yer aldılar, bunun ayrıntıları ise burada bizi ilgilendirmiyor. Kendi ifadeleriyle Devrimci Komünistlerin Uluslararası ya da Evrensel Örgütü'nün tasarı aşamasından öteye geçemediğini belirtmek yeterlidir.[4] Bunun asıl sebebi, yaz ortasına gelindiğinde ya da Haziran "Çağrı"sını yayınlamalarından sonra, artık böyle bir örgüte ihtiyaç olduğunu düşünmemeleriydi. Devrim artık gündemde değildi.[5]

Komünist Birlik'te Bölünme Siyaseti

Marx ve Engels, Marx'ın son araştırmalarına dayanan yeni görüşlerini Birlik içerisinde dile getirmeye başladıklarında şiddetli bir muhalefetle karşılaştılar; özellikle, Marx'ın "komünizmin ancak yıllar sonra kurulabileceği, çeşitli aşamalardan geçilmesi gerektiği ve kuruluşunun ancak bir eğitim ve tedrici gelişim süreci yoluyla gerçekleştirilebileceği" iddiasına itiraz eden Willich'in muhalefetiyle.[6] Willich buna karşılık, Marx'ın yorumuna göre –ya da en azından hatırlandığı kadarıyla Marx'ın yorumuna

3 A.g.y., s. 375, 377

4 Draper, *KMTR* III, s. 206-11. Dönemin son derece ayrıntılı şekilde incelendiği 12. bölümün tamamına ve Marx'ın sözde "Blankist sapma" içinde olduğu iddialarını çürüten III. Kısım'a bakınız.

5 27 Haziran 1850 tarihli bir mektubunda Marx, İngiltere'deki bir hükümet krizine atıfta bulunarak, "burada gerçek bir devrimci hareket başlayacak" (c. 38, s. 238-39) diye yazar, ki bu da o tarihte hâlâ yeni bir yükseliş umudunu koruduğunu göstermektedir.
Marx'ın söz konusu yeni değerlendirmeyi yaptığı sıralarda, muhtemelen Ağustos başları civarında, Engels'le birlikte ABD'ye göç etmeyi ciddi bir şekilde düşündüklerini belirtmek ilginç olacaktır. Ağustos sonuna doğru Marx, "Amerika'ya gitmekte olan Rothacker'dan [eski Birlik üyesi] bu amaçla bağlantılar kurmasını ve bir gazete kurma imkânı olup olmadığını araştırmasını ister." (Draper, *Chronicle* s. 51). Bu da gerçekten Avrupa'da bir süre daha devrimin gündemde olmadığına kanaat getirdiklerini gösterir.

6 c. 38, s. 551. Bu, Peter Röser'in tanıklığına dayanır (bkz. 3. bölüm, s. 71-72)

göre– komünizmin "gelecek devrimde giyotinin gücüyle bile olsa kurulacağını [ve] ... kendisinin ve Palatinante'lı [Güney Almanya'da, 1849 baharında Prusya ordusuna karşı en şiddetli direnişin yaşandığı bölge] yiğit adamlarının kendi başlarına ve Almanya'daki herkesin iradesi hilafına kurulabileceğini" savunuyordu. Willich sadece acil bir komünist devrim savunusuyla yetinmiyor, yanı sıra, Marx'ın bilimsel komünizminin dayalı olduğu ölçülü tahlil ve araştırma tarzına da karşı çıkıyordu. İleride yaşanacakları sezen Marx, "[Willich'le] aralarındaki düşmanlığın büyüdüğünü ve ... bunun Birlik bünyesinde bir bölünmeye yol açmasından korktuğunu" dile getiriyordu.[7]

Beklenen bölünme ilk önce Birlik üyelerinin aktif olduğu mülteci komitesinde su yüzüne çıktı ve Marx ve Engels ile Merkez Yönetim çoğunluğunu, Willich ve sonradan ona katılan Karl Schapper'le karşı karşıya getirdi. Merkez Yönetim'in 1 Eylüldeki toplantısında bölünme artık bütün şiddetiyle patlak verdi; öyle ki Willich Marx'ı gerçekten düelloya davet etti, fakat diğeri bunu elbette reddetti. Komitenin 15 Eylül toplantısında, Willich-Schapper hizbiyle uzlaşmaz farklılıklarını kabul eden Marx, Birlik'i korumaya dönük bir çabayla, Yönetim'in Köln'e taşınmasını, Köln'de Yönetim'in yeni bir Birlik Tüzüğü hazırlamasını[8] ve Londra'da iki bağımsız şube oluşturulmasını önerdi. Marx, "partiyi bölmeden ayrılmanın yolu" olarak son önerisini savunurken, ortada açıkça temel ilkesel farklılıklar bulunduğunu ifade etti. Willich-Schapper hizbinin çizgisinde neyi yanlış bulduğunu dile getirirken, Marx, buna karşılık, kendi devrimci süreç tasavvurunu ortaya koyuyordu:

"Alman proletaryasının gelecek devrimdeki tutumu üzerine son tartışmalarda Merkez Yönetim'deki azınlık üyeleri tarafından, sadece son genelgeyle değil, *Manifesto* ile bile doğrudan çelişen görüşler ifade edildi.[9] *Manifesto*'nun evrensel bakış açısının yerine Alman ulusal bakış açısı

7 A.g.y., s. 551

8 Marx, 1847 Tüzüğünde Londra'daki yönetim tarafından 1848'de yapılan değişiklik (bkz. 4. bölüm, s. 98) nedeniyle, yürürlükteki Tüzük'te çözülmesi gereken büyük çelişkiler olduğunu düşünüyordu.

9 *MECW* editörleri, toplantıdan önceki "son genelge" Haziran "Çağrı"sı olduğu halde, burada "genelge" ile kastedilenin Mart "Çağrı"sı olduğunu kaydeder. Draper, *KMTR* II. s. 604'te bu ifadeyi "sondan bir önceki genelge" şeklinde çevirir ki, bu durumda kesinlikle Mart "Çağrı"sı olacaktır. 1 Eylül toplantısının tutanakları elimizde olmadığından, iki "Çağrı"nın hangisinden söz edildiğini belirlemeye yardımcı olabilecek şekilde tartışma konularının ne olduğu da tam olarak belli değildir. Asıl önemli olan, dayandırıldıkları önermelerden biri devrimci dalganın kısa süre içinde canlanacağı olduğu halde, Marx'ın burada "Çağrı"ları savunduğu gerçeğidir –her iki belgeyi de dâhil ediyorum, zira Marx ve Engels onları bir paket olarak görüyordu. Çeşitli Marksologların, bu iki belgenin onların Blankizme doğru geçici bir sapmasını temsil ettiği ve ancak dönem hakkındaki yeniden değerlendirmeleriyle sosyal demokrat anlayışlarına geri döndükleri şeklindeki bütünüyle uydurma iddialarla Marx ve Engels'e "Çağrı"ları reddettirme çabaları göz önüne alındığında, bu gerçek önemlidir.

geçirildi ve Alman zanaatçıların ulusal duyguları okşandı. *Manifesto*'nun materyalist yaklaşımı idealizme kurban edilmektedir. Devrim, koşulların gerçekliğinin bir ürünü olarak değil, *irade*nin bir gayretinin sonucu olarak görülmektedir. Biz işçilere 'koşulları değiştirmek ve kendinizi iktidar için eğitmek üzere 15, 20, 50 yıllık bir iç savaştan geçmek zorundasınız,' derken; şöyle deniyor: 'iktidarı *derhal* almalıyız, değilse gidip yatabiliriz'. Tıpkı demokratların 'halk' kelimesini istismar ettikleri gibi, şimdi de 'proletarya' kelimesi sırf bir laf olarak kullanılmaktadır. Bu lafı etkili kılmak için ise bütün küçük burjuvaları proleter olarak tanımlamak ve bunun sonucunda da pratikte proletaryayı değil, küçük burjuvaziyi temsil etmek gerekirdi. Fiili devrimci sürecin yerine de devrimci sloganlar geçirilecekti. Bu tartışma, sonunda kişilik çatışmalarının gerisindeki ilkesel ayrımları ortaya dökmüş bulunuyor; artık harekete geçme vakti gelmiştir."[10]

Görünen o ki Marx, Willich-Schapper hizbinin, kendisinin İngiltere'nin iş döngüsündeki yükselişin Almanya dâhil olmak üzere Kıta Avrupa'sı siyaseti için temel önemde olduğunu söyleyen iktisadi tahlilini reddetmesini eleştiriyordu. Bu nedenle ayrıca, acil devrim isteyen sürgündeki reformist güçlerle birleşme taktiklerine de karşı çıkıyordu. Marx ve Engels, *Manifesto* ve "Çağrı"larda açıkça ortaya koydukları gibi (Mart "Çağrı"sı, Almanya'da gelecek devrimci yükseliş sırasında demokrat reformistler iktidarı aldığında "işçiler herhangi bir doğrudan komünist önlem ileri sürmez" derken, şunu da açıkça belirtiyordu: "Alman işçileri (açısından) ... yaklaşan devrimci dramanın birinci sahnesi, kendi sınıfının Fransa'daki doğrudan zaferiyle çakışacak ve onun tarafından son derece hızlandırılacaktır."[11]), devrimci sürece enternasyonal bir perspektiften bakarken, Willich-Schapper hizbi Almanya'daki tabloyu bu daha büyük gerçeklikten bağımsız şekilde görüyordu. Marx'ın saldırdığı şey tam da bu ulusal dar görüşlülüktü.

Schapper, Marx'ın Alman işçilerinin uzayan bir sürecin ardından iktidara geleceği şeklindeki görüşüne, "daha işin başında biz mi birkaç kelle uçuracağız, yoksa uçurulan bizim kellelerimiz mi olacak, tartışma konusu budur" diyerek itirazını sürdürdü. Marx'ın enternasyonalist perspektifine demagojik bir atıfta bulunarak, "Fransa'da işçiler iktidara gelecek ve dolayısıyla *biz* de Almanya'da iktidara geleceğiz. Durum böyle olmasa gerçekten de gider yatardım ... Farklı bir maddi konumun keyfini sürerdim." Kendisini devrim davasına adadığını bu şekilde açıkladıktan sonra, tartışmadaki rakiplerinin Alman işçilerinin başarı şansına inanmadığını öne sürerek yine demagoji yapıyordu. "Ben bu konuda genel

10 c. 10, s. 626-27

11 c. 10, s. 286-87

olarak inançlıyım ... Fanatik bir inançlıyım." Schapper son bir hamleyle, Marx'ın Londra'da iki ayrı şube kurulması önerisini reddederken, Marx ve Engels'e yönelik sınıfsal sataşma alışkanlığını hatırlıyordu: "Marx kişisel olarak benim dostumdur, fakat ayrılıktan yanaysanız, pekâlâ, öyle olsun, herkes kendi yoluna gitsin. Ancak bu durumda iki Birlik olacak, biri kalemle iş görenler için, diğeri başka yollardan iş görenler için."[12]

Marx cevabında, proletarya diktatörlüğüne geçiş siyaseti üzerine görüşlerini ayrıntılandırırken, devrimci adanmışlık ve devrimci sabır konusunda bir ders vermeyi de ihmal etmedi:

"Kişisel fedakârlığa gelince, ben de herkes kadar fedakârlık gösterdim, fakat bireyler için değil, sınıf için. İnanca gelince, iktidarı almanın eşiğinde olduğuna inandığınız bir partiye mensup olmak için pek fazla inanç gerekmez. Proletaryaya dair gelip geçici kanaatlere her zaman karşı çıktım. Kendimizi adadığımız parti, onun adına ne büyük bir şanstır ki, henüz iktidarı alabilecek durumda değil. Proletarya iktidara gelecek olsa, alacağı önlemler doğrudan proleter değil, küçük burjuva nitelikte olurdu. Partimiz, ancak koşullar *kendi öz* görüşlerini hayata geçirmesini elverdiği zaman iktidara gelebilir. Louis Blanc, zamanından önce iktidara geldiğinizde ne olacağının en iyi örneğidir.[13] Dahası, Fransa'da iktidara gelen, tek başına proletarya değil, onun yanı sıra köylüler ve küçük burjuvazidir ve kendi önlemlerini değil, *onların* önlemlerini uygulamak zorunda kalacaktır. Paris Komünü [1792-94] gösteriyor ki, bir şeyi başarmak için hükümette yer almaya gerek yoktur. Bu arada, zamanında genelgeyi [muhtemelen Mart "Çağrı"sı] oy birliğiyle kabul eden diğer azınlık üyelerinin, özellikle Yurttaş Willich'in neden hiç sesleri çıkmıyor? Birlik'i bölemeyiz ve bölmeyeceğiz: Sadece Londra bölgesini iki bölgeye ayırmak istiyoruz."[14]

Marx'ın bu cevabı, bir sosyalist devrim yapmanın neye bağlı olduğu hakkındaki anlayışlarının esasını, kendisi ve Engels tarafından –daha doğrusu, bu tarihî toplantının tutanak yazmanı tarafından– yazılmış en arı ve yoğun ifadeyle özetler (Marx ve Engels'in tutanakları imzaladığını da belirtmek gerek). Yine, Marx'ın iki yıl önce Weitling'in Almanya'nın gündeminde burjuva demokratik devrimin değil, bir sosyalist devrimin bulunduğu iddiasına karşı söyledikleriyle aynı doğrultuda, bir yeni devrimci hükümetin halk ittifakına dayandırıldığına dikkat edilmelidir. Bu tartışmada Marx ayrıca Fransa'daki Geçici Hükümet'in proletarya

12 c. 10, s. 628

13 Şubat Devrimi öncesinde işçi hareketi üzerindeki etkisi ve hükümetteki etkisizliği konusunda, sırasıyla 5. bölüme bakınız.

14 c. 10, s. 628-29

diktatörlüğü değil, fakat birden çok sınıfın hükümeti olduğunu söyler.[15] Dikkate değer bir başka nokta da, 1850'nin ardından devrim potansiyeline dair bu yeni değerlendirmenin Marx ve Engels için ne anlama geldiğiyle ilgili bazı yorumların aksine, Merkez Yönetim "Çağrı"ları ile *Manifesto* arasındaki bağlantıyı savunmaya devam etmeleridir. Devrimin yakın gündemde yer almaması, hiçbir şekilde bu iki belgenin temel önermelerini geçersiz hale getirmiyordu.

Merkez Yönetim çoğunluğu oylamada Marx'ın üç önergesini desteklerken, Willich ve Schapper reddetti ve ayrı bir parti oluşturdular. AİED ve mülteci komitesi üyelerinin çoğunluğunu kendi yeni partilerine çekmeyi başarmaları üzerine, Marx, Engels ve onlarla birlikte oy kullanan diğer Merkez Yönetim üyeleri Heinrich Bauer, Konrad Schramm, Carl Pfänder ve Johann Eccarius, her iki örgütten istifa ettiler. Üç hafta sonra, Devrimci Komünistlerin Evrensel Örgütü'ndeki -Willich'le işbirliği yapan- Blankistlerin bir mesajını Harney'le beraber "söz ettiğiniz örgütü uzun zamandır gerçekler tarafından feshedilmiş kabul ediyoruz" şeklinde cevapladılar.[16]

Merkez Yönetim'in aktarıldığı ve kuşkusuz, Londra'daki sürgünlerin aksine, Almanya'nın iç siyasi gerçekliğini daha net görebilen Köln şubesi Marx-Engels'ten yana tavır aldı ve ayrılanları sert bir dille eleştirdi. "Üyelere, Willich-Schapper saldırısının bir tür 'burjuva sosyalizmi'ni hedef almadığını açıkladılar; tersine, 'parti politikalarının ayrıntılarıyla izah edildiği 1848 Parti Manifestosu'nun ve Merkez Komite'nin bu yılki ilk Çağrısının [Mart Çağrısı] yazarlarını mahkûm etmekteler, aslında, *Manifesto'yu ve parti politikalarının kendisini* mahkûm etmekteler.'"[17]

Velhasıl, Mart "Çağrı"sının Avrupa'da devrim potansiyeliyle ilgili yeni değerlendirmelerinden sonra hâlâ geçerli olduğunu sadece Marx ve Engels değil, Köln'deki yoldaşları da anlamış bulunuyordu.

Willich-Schapper hizbinin ayrı bir parti olarak çalışmaya başlamasıyla birlikte, Marx-Engels'in Londra Birlik şubesi, Köln'deki Merkez Yönetim'e onların ihraç edilmesini önerdi. Önerilerini dayandırdıkları nedenler, partinin iç disipliniyle ilgili beklentilerini ortaya koyar. Yeni parti tüzüğünün henüz ilan edilmediğini de hatırlatmak gerekir.

"1. Birlik dışındaki gizli örgütlerin yöneticilerine ve farklı uluslardan mültecilere Londra'daki bölünme hakkında bilgi verdiler ve yanlış bilgi verdiler.

15 Bkz. 3. bölüm

16 c. 10, s. 483-84

17 Draper, *KMTR* II, s. 606

2. Meşru bir şekilde oluşturulan Köln'deki Merkez Yönetim'e karşı açık bir başkaldırı içindeler; onun kararlarını hiçe sayarak hareket etmekteler ve bir Sonderbund* kurmak üzere Almanya'yı dolaşan bir temsilcileri var.

3. Londra bölgesinin üyeleriyle ilişkilerinde gizli örgütlerin üyeleri için bağlayıcı olan tüm yükümlülükleri ihlal ettiler ve etmekteler.

4. Ayrılıktan bu yana, gizli örgütlerin bütün kurallarını ayaklar altına aldılar ve artık Birlik içerisinde kalmalarına izin vermek, sadece örgütün dağılmasını hızlandırmaya hizmet eder."[18]

Köln'deki yoldaşları, öneriyi benimseyerek, Kasım sonunda Willich-Schapper grubuyla ilişkileri resmen kesti.[19]

Merkez Yönetim ihraç kararını uygularken, Londra'da 15 Eylülde yapılan Birlik toplantısında alınan karar doğrultusunda yeni bir "Tüzük" hazırlayarak, onaylanmak üzere Aralıkta Londra'ya gönderdi. Düzeltilmesinde Marx'ın rolü olduğu ve kabulü yönünde oy kullandığı için buna bir göz atmakta fayda var.

Genel olarak, yeni Tüzük, 1847 Tüzüğünden çok farklı değildir.[20] Örgütün merkeziyetçi niteliği yeniden teyit edilir. 1847 Tüzüğünde "Birlik kararlarına uymak" üyeliğin şartı olarak belirtilirken, 1850 Tüzüğüne göre "Üyeler Birlik kararlarına kayıtsız şartsız uymaya yemin eder." Üyelik için getirilen yeni bir şart ise, kişinin "dinden tamamen kurtulmuş olması, her tür kilise örgütüyle ilişkisini kesmesi ve medeni kanunun gerektirmediği hiçbir kilise törenine katılmaması" şeklindedir. Ne var ki bu ilavenin neden kaynaklandığı belli değildir. Bir başka şart da eski Tüzük hükümlerinden birini biraz daha ayrıntılandırır: "[P]ropaganda çalışmalarında yetenek ve gayret, inançlarına şaşmaz bir bağlılık ve devrimci enerji sergilemek." Bu koşul, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nde Bolşevik ve Menşevik hiziplerin doğduğu, tarihî 1903 ayrılığına yol açan sorunu çağrıştırması bakımından son derece ilginçtir. 1903'te mesele, üyelik yükümlülükleri ve özel olarak da üyelerin olabildiğince aktif olmaları için ne düzeyde örgütlü olmalarının gerektiğiydi.

1848 Aralık revizyonunun ürünü olan, üyelerin "başka herhangi bir siyasi örgüte" katılmasını yasaklayan hükmün değiştirilmesi de önemli bir noktadır.[21] Yeni Tüzüğe göre, üyeler sadece "Birlik'in hedefine ilerlemesine karşı ya da buna engel olan tüm örgütlerden ve özel girişimlerden

---

* 1843'te İsviçre'nin ekonomik bakımdan geri kalmış yedi Katolik kantonu tarafından, burjuva reformlarına direnmek ve kilisenin ayrıcalıklarını savunmak için kurulan ayrılıkçı birlik –*çev.*

18 c. 10, s. 633

19 Köln'ün eylemleriyle ilgili ayrıntıları için bkz. c. 10, s. 708-9, dn. 446

20 Bkz. 2. bölüm

21 Bkz. 4. bölüm

uzak durmak"la yükümlüdür. Başka bir değişiklik de üyelikten çıkarılmayı zorlaştırır, bu bakımdan 1847 Tüzüğüne yaklaşır. 1848 revizyonuyla "ihanet" için getirilen ölüm cezası da kaldırılır.

1851 Ocak başlarında Birlik Londra örgütü Marx'ın katılımıyla toplandı –Engels'in Manchester'a gitmesi gerekmişti– ve Köln tarafından hazırlanan "Tüzük"ü Marx'ın yaptığı birkaç küçük düzeltmeyle kabul etti. Örgüt çok geçmeden ayakta duramaz hale geldi ve ertesi yılın Kasımında yapılan bir toplantıda Marx Birlik'in feshedilmesini önerdi (bunu ilerleyen sayfalarda tartışacağız).

"Akılsızlık" Siyaseti

Marx'ın Willich-Schapper hizbine yönelttiği devrim süreciyle ilgili eleştiriler, diğer bir rakip gruba, liberal ve reformist demokratlara yönelik eleştirileriyle temelde benzerdi. Bu kesime yönelik eleştirisi, kıtada başarısızlığa uğrayan devrimlerin sürgündeki küçük burjuva önderleri, Almanya'dan Ruge, Fransa'dan Ledru Rollin ve İtalya'da Guiseppe Mazzini'nin 1850'de Londra'da Avrupa Demokrasisinin Merkez Komitesi adı altında yeni bir demokrat örgüt kurmaya dönük başarısız girişimleri vesilesiyle gündeme geldi. Örgütün kuruluş bildirgesi Marx ve Engels tarafından yerden yere vuruldu. Belgedeki ifadeyle, geçen iki yıl içerisindeki devrimlerin yenilgisi en başta "örgütlenmenin" yetersizliği yüzündendi. "Tarikatlarımız var ama kilisemiz yok, kusurlu ve çelişen felsefelerimiz var ama dinimiz, inananları tek bir bayrak altına toplayan ortak bir inancımız yok ..." Burada "çelişen felsefeler" ile anlatılmak istenen, "dışlayıcı teorik yaklaşımlar"dı. Dolayısıyla, "yığınları ajite etmek" için, "akla" başvurmayı bir kenara bırakmak gerekiyordu, çünkü yığınlar "kolektif sezgi" ile hareket ederdi.

"Hayat, harekete geçen insandır, ["büyük işler" başaran] yığınların ... sokaklarda istemsiz, ani ve elektrikli birleşmesindeki içgüdüdür. ... Bu çağ açan tarihî anlardan birinde işçilerin kenetlenen elleri bize geleceğin örgütlenmesine dair, bugün aklın soğuk ve duygusuz çabalarıyla öğrenebileceğimizden çok daha fazlasını söyler..."[22]

Marx ve Engels bildirgeyi "akılsızlığa çağrı" olarak niteledi. Belge sınıf mücadelesini ve dolayısıyla –"ortak bir inanç" yokluğunun asıl nedeni olan– çelişen sınıf çıkarlarını reddettiği gibi, devrimci teori ihtiyacının üzerini çiziyor ve devrimci süreci basitçe bir örgütsel meseleye indirgemeye çalışıyordu.

22 c. 10, s. 529

"Toplumsal örgütlenmeye dair fikirleri çok çarpıcı bir şekilde ifade edilmiştir: bir sokak gösterisi, bir ayaklanma, kenetlenen eller, işte hepsi bu kadar. Onlara göre devrim, esasen sadece mevcut hükümetin devrilmesinden ibarettir; bu hedefe ulaşıldığı anda "zafer" kazanılmıştır. O zaman hareket de, gelişme de, mücadele de sona erer, ipleri eline alan Avrupa Merkez Komitesi'nin kanatları altında Avrupa cumhuriyetinin altın çağı başlar ve ebedi istirahata resmen geçirilir."[23]

Görüldüğü üzere, Willich-Schapper hizbi gibi bu liberal ve reformist demokratlar da teorinin işçilerin çıkarlarına ve yeteneklerine yabancı olduğunu buyuruyordu. Diğer yanda Marx ve Engels'e göreyse devrimci teori, işçilerin elinde kendi kurtuluşlarının silahıydı. Teorik perspektifleri temelinde ulaştıkları sonuç, yeni koşullar altında bir devrim "yapmaya" dönük girişimlerin gerçek hareketi engellemekten başka bir işe yaramayacağı şeklindeydi. Her iki yaklaşımın da "devrimle oynama" eğiliminde buluştuğunu düşünüyorlardı.

Marx'ın bölünme sırasında Willich-Schapper hizbi hakkındaki nitelemeleri öğreticidir: "[B]u insanlar, şu anda ifade ettikleri görüşler anti-komünist ve en iyi ihtimalle *sosyal demokrat* olarak tanımlanabileceği halde, inançları bakımından hâlâ komünisttirler." [Vurgu bize ait.][24] Üç yıl önce yazdığı *Komünizmin İlkeleri*'nde Engels, "demokratik sosyalistler"i "gerek sınıflarının kurtuluşunun koşulları hakkında henüz yeterince aydınlanmamış proleterler, gerekse, demokrasi kazanılıncaya ve bunu izleyecek sosyalist önlemler gerçekleştirilinceye kadar birçok açıdan proletaryayla çıkarları aynı olan bir sınıfın, küçük burjuvazinin mensupları" olarak tanımlamıştı.[25] Marx, Willich ve Schapper'i bu cümledeki birinci tanımla niteler, yani proletaryanın iktidarı alabilmesi ve sosyalist önlemleri uygulayabilmesi için önce belirli nesnel koşulların var olması gerektiğini kavramamış işçiler olarak. Avrupa Demokrasisinin Merkez Komitesi'ni oluşturanlar gibi reformistler ise cümlenin ikinci tanımıyla nitelenir. Schapper'in daha sonra tekrar Marx partisine katıldığını ve 1870'teki ölümüne kadar en aktif üyelerinden biri olduğunu da belirtmekte fayda var. Schapper, ölüm döşeğinde, 1850'deki pozisyonunun yanlışlığını yıllar önce itiraf ettiği Marx'a, "ilkelerimize" daima sadık kaldığını, fakat "bir teorisyen" olmadığını söyleyecekti.[26] Kuşkusuz, o zaman Marx'ın

23 A.g.y., s. 530

24 c. 10, s. 627

25 c. 6, s. 355-56

26 c. 43, s. 495. 1875'te Marx, Willich ve Schapper'i açıkça över: ilkine yönelik övgüsünün nedeni, ABD İç Savaşı'nda (Kuzey eyaletlerinin) Birlik Ordusu'nda albay olarak yaptığı üstün hizmetleridir (c. 24, s. 52).

Avrupa'nın gelişimine dair uzun vadeli tarihsel materyalist anlayışını kavramayı başaramadığını ima ediyordu.

Partinin Savunulması

Marx ve Engels'in yazışmaları, sürgün topluluğu içindeki didişmelerden yorgun düşmüş olduklarını açıkça göstermektedir. Bununla beraber Marx, 1851 ve 1852 yılları boyunca Londra'da Birlik'ten geriye kalanlarla düzenli olarak toplanmaya (Engels yine Manchester'da yaşıyordu) ve Köln'deki Yönetim'le işbirliğine devam ederken, Birlik de dâhil olmak üzere örgütlü siyasi faaliyetlerde kişisel olarak daha az yer almaya çalışıyordu. Bu momentte öncelikleri, 1848-51 olaylarının kesintiye uğrattığı bilimsel çalışmanın sürdürülmesiydi. Ne var ki, siyasi gerçeklik bir kez daha araya girerek planlarını bozacaktı. 1851 baharında Prusya yönetimi siyasi muhaliflere ve örgütlere saldırmaya başladı. Almanya'daki Birlik liderlerinin çoğu tutuklandı ve 1852 sonbaharında hükümeti yıkmak için komplo düzenlemek suçlamasıyla yargılanmaya başladılar. Marx, davalılar için hukuki, propaganda ve kurtarma çalışmalarından oluşan uluslararası bir savunma kampanyası örgütledi; bu, Birlik'in son etkinliği olacaktı.

Saldırının öncelikli hedefi, açıkça, Marx ve Engels'in Almanya'da 1848'de başarıyla yarattıkları partiydi. Berlin polis şefinin son derece isabetli ve basiretli bir değerlendirmeyle tutuklamalardan kısa bir süre önce ifade ettiği gibi: "Şu anda Marx-Engels partisinin tüm mültecilerin, ajitatörlerin ve merkez komitelerinin üzerinde olduğu rahatlıkla söylenebilir, çünkü tartışmasız bir şekilde bilinç ve yetenek bakımından en güçlüleri budur. Marx kişisel olarak da iyi tanınıyor ve herkes, onun tırnağının ucundaki entelektüel gücün bile geri kalan kalabalığın kafalarında taşıdıklarından daha büyük olduğunun farkında."[27] Marx, hükümet makamlarının eylemlerinin altında yatan saikten habersiz değildi: "Yargılama ... Köln halkına karşı olduğu kadar bize de karşıdır; biz de kötü muameleye uğramış olacağız..."[28]

Devletin sanıklara karşı ileri sürdüğü deliller, *Manifesto,* 1850 Mart ve Haziran "Çağrı"ları, Komünist Birlik Tüzüğü ve Marx'ı da işin içine katmak üzere hazırlanmış düzmece Birlik toplantı tutanaklarından oluşuyordu. Kral dâhil olmak üzere Prusya makamları, öteki ülkelerin polis ve ajanlarıyla işbirliği halinde davayı tertipleyip, tutukluları bir buçuk yıl sonra Köln'de mahkeme karşısına çıkardı. Yargılama öncesinde Marx,

27 P. N. Fedoseyev vd., *Karl Marx: A Biography* (Moskova: Progress Publishers, 1989), s. 249.

28 c. 39, s. 137-38

yoldaşlarının tutuklanmasını dünyaya duyurmak ve savunmaları için lehte delil toplamak üzere sıkı bir çalışma yürütürken, Ekim 1852 başlarında yargılamanın başlamasıyla birlikte, diğer Birlik üyeleriyle beraber çabalarını ikiye katladı. Karmaşık bir yeraltı posta sistemi aracılığıyla davanın savunma avukatıyla işbirliği kurdu ve savunmayı Marx yönetti; bu da ilgili bilgilerin günlük olarak toplanıp gönderilmesini gerektiriyordu. Londra'da partinin bu görevi yerine getirirkenki olağanüstü hareketliliği, Jenny Marx'ın Washington D.C.'deki bir partili olan Adolf Cluss'a yazdığı bir mektuba şöyle yansır:

"Tahmin edebileceğin gibi, 'Marx partisi' gece gündüz meşgul ve bedeni ve ruhuyla işe gömülmüş durumda... [Savcılığın düzmece belgeleriyle ilgili olarak] Burada sahteciliğin tüm kanıtlarını ortaya çıkarmalıydık. Bu nedenle kocam tüm gün gecenin geç saatlerine kadar çalışmak zorundaydı. Yeminli tanık ifadeleri ... ve polisin sahteciliğine kanıt olarak, ... tutanakları yazdığı iddia edilen kişilerin resmî tasdikli elyazıları alınmalıydı. Sonra bütün bunların 68 kopyasını çıkarmak ve Frankfurt, Paris v.s. üzerinden çok farklı yollardan Köln'e göndermek gerekiyordu. ... Artık her şey polisle kocam arasında bir mücadeleye dönüştü; her şeyden onu sorumlu tutuyorlar, tüm bir devrimden, hatta yargılamanın yönetiminden bile ... Evimizde tam bir ofis kurulmuş durumda. İki ya da üç kişi yazıyor, birileri getir götür işlerini yapıyor, ötekiler yazarların varlığını sürdürebilmeleri ve köhne bürokrasi dünyasının dehşet verici bir skandalın suçlusu olduğunu kanıtlamaya devam edebilmeleri için kuruşları bir araya getirmeye çalışıyor. Bütün bunlar arasında benim üç afacan neşeyle şarkı söyleyip, ıslık çalıyor ve babalarından durmadan azar işitiyor. Ne curcuna ama!"[29]

"Marx partisi" savcılığın sahte toplantı tutanakları gibi düzmece kanıtlarını sarsmayı başarsa da, Prusya devleti seçtiği devlet yanlısı jüri aracılığıyla sonunda istediğini büyük ölçüde elde etti. On bir sanıktan yedisi üç ila altı yıl hapis cezasına çarptırılırken, diğer dört kişi beraat etti.

Yargılamanın hemen ardından Marx partisi, Prusya hükümetinin tezgâhını teşhir etmek ve suçlamaları çürütmek üzere yargılama sürecini halka duyurmak için harekete geçti. Ayrıca hapistekilerin ailelerine yardım toplamak için geniş tabanlı bir komite oluşturuldu. Marx ve Engels'in Avrupa ve Amerika basınında yayınlatmayı başardıkları gazete haberlerinin yanı sıra Marx *Köln Komünist Davasıyla İlgili Gerçeklerin İfşası* başlıklı bir kitapçık yazdı, ancak ne yazık ki Almanya'da polisin el koyması nedeniyle, daha çok ABD'de Alman sürgünleri arasında olmak

29 c. 39, s. 576-78

üzere, sınırlı sayıda dağıtılabildi. Yine de, Marx bu kitapçık vesilesiyle, Birlik'in gizli örgüt niteliğini ve çalışma tarzını savunduğu kadar, savcılığın ortaya attığı Willich-Schapper ayrılığıyla ilgili görüşlerini de ilk kez kamuoyuna açıklama fırsatı buldu.

Marx'ın Köln mahkemesi dolayısıyla, yargılama öncesinde ve sonrasında sürdürdüğü çabalar, ekonomi politik üzerine yaptığı araştırmaya engel oldu. Üstelik "*İfşa*" kitapçığı hakkında Cluss'a yazdığı mektubunun ortaya koyduğu gibi kişisel olarak da Marx'a pahalıya mal olmuştu:

"İşin garip tarafını görmek için, ("*İfşa*"nın) sırtına ve ayağına geçirecek düzgün bir şeylere muhtaç yazarının içeridekilerden daha iyi durumda olmadığını, üstelik *ailesini* her an yutabilecek *gerçekten korkunç bir misere* (sefalet)in eşiğinde olduğunu bilmen gerek. Dava yüzünden iyice batağa saplandım, çünkü beş hafta boyunca kendi geçimim için çalışmak yerine, hükümetin çevirdiği dolaplara karşı parti için çalışmak zorunda kaldım. Bu yetmiyormuş gibi, *İktisat* (kitabım) için bir sözleşme yapmayı umduğum Alman yayıncılarla aramın tamamen soğumasına sebep oldu."[30]

Bu sözler, Marx ve Engels'in siyasi görevlerine ne kadar önem verdiklerini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Yoldaşlarından da aynısını bekliyorlardı. Cluss'a yazdığı aynı mektupta Marx, onu Amerika'da mahpuslar ve aileleri için komiteler kurması konusunda sıkıştırıyordu. "Burada [İngiltere'de] parti açısından bu bir kendini kanıtlama meselesi ... [B]unun devrim için bir rica değil, ... fakat yerine getirilmesi işçi partisinin onur meselesi olan *kesin* bir parti hedefi olduğunun bilhassa altını çizmelisin." Birkaç ay sonra, Marx Alman makamlarının "*İfşa*" nüshalarının büyük bölümünü toplattığını öğrendikten sonra, Jenny Marx yine Cluss'a yazarak, bu kez kitapçığı Amerika'da dağıtma siyasi yükümlülüğünü hatırlattı:

"Avrupa'da basmak neredeyse imkânsız hale geldiğinden ve bu iş artık parti için tamamen bir onur meselesi olduğundan, kitapçığı en azından bir ek şeklinde *è tout prix* [ne pahasına olursa olsun –*çev.*] bastırmalısınız. Kitapçığın yayınlanması şu anda *tüm* düşmanlarımızın karşısında bir zorunluluktur ve her şeyden öte, Köln'dekilerin çıkarına olacak ve kamuoyunun onlardan yana dönmesini sağlayacaktır. Onlara yönelik bir ilgi yaratmalıyız."[31]

---

30 c. 39, s. 259. "Kendi geçimim için çalışmak" derken, 1851 başlarında bir miktar gelir getiren, ileride hakkında daha fazla şey söylenecek olan gazete yazılarına atıfta bulunur. "*İktisat*" ise elbette, uzun zamandır beklenen ekonomi politik üzerine büyük eseridir. Alman kitapçıların ise, muhtemel yazarları Prusya devletine göre Almanya'da kesinlikle *persona non grata* (istenmeyen kişi) olduğu için "soğudukları" tahmin edilebilir. Hayatlarının bu en zor döneminde Marx ailesinin çektiği sıkıntıların yalansız bir özeti için bkz. McLellan, op. cit. s. 262-80 ve 325-33.

31 c. 39, s. 580

Cluss'a dil döktüğü satırlar gösteriyor ki, standart Marksoloji kitaplarının görmezden geldiği başka militanlar gibi Jenny Marx da kendisini partinin ciddi bir üyesi olarak görüyor ve öyle davranıyordu.

"*İfşa*", davanın hemen ardından Marx partisinin umduğu kadar yaygın ölçekte dağıtılamamış olsa bile, her devrimci parti için zorunlu bir etkinlik olan siyasi savunma çalışmalarında sonraki devrimci kuşaklara yardımcı olmak üzere ilerideki on yıllarda yeniden basıldı. Marx ve Engels'in Köln davası deneyiminden öğrendikleri pek çok şey, yirmi yıl sonra Paris Komünarlarını savunurken çok işlerine yarayacaktı.

Köln'deki yargılama sona ererken, Birlik'in artık Almanya'da varlığını sürdürmesinin imkânsız olduğu netleşmiş bulunuyordu, Almanya dışındaki geleceği de belirsizdi. Çok geçmeden Marx, 17 Kasım 1852'de Engels'e şöyle yazıyordu: "Birlik, benim önerim üzerine burada *dağıtıldı*; benzer şekilde, Birlik'in Kıta Avrupa'sında devam eden varlığının da *bundan böyle amaca uygun olmadığı ilan edildi*. Zaten Bürgers ve Röser [Yönetim liderleri] tutuklandığından beri, orada bu yönde hiçbir niyet ve istek kalmadı."[32] Sekiz yıl kadar sonra Marx, örgütün feshi hakkındaki bu açıklamayı "üstelik koşullar artık bu türden bir propaganda örgütü için elverişli değildi"[33] diyerek pekiştirecekti. Böylece, bilimsel komünizmin programını ilan eden ilk örgütün beş yıl süren varlığı son bulmuş oldu. Sonraki yıllarda Marx ve Engels, Birlik deneyine dönüp bakarak şöyle diyecekti: "Paris'teki *société des saisons* [Blanqui'nin 1837-39 yıllarındaki cumhuriyetçi sosyalist örgütü-Mevsimler Derneği] ve öteki yüzlerce örgüt gibi 'Birlik' her yerde modern toplumun toprağından doğal olarak boy veren bir partinin tarihinde sadece bir bölümdü."[34]

Bir Sonraki Yükselişe Hazırlık

Marx ve Engels, Komünist Birlik'in devrimin artık yakın gündemde yer almadığı gerçeğine uyarlanması çerçevesinde, şimdi en kritik siyasi görevleri olarak gördükleri bilimsel çalışmayı kaldığı yerden sürdürmek üzere kendilerine dair yeni bir düzenlemeye gitmek zorundaydılar. Bu amaçla Engels, 1850 Kasım ortalarında esasen Marx ailesine parasal destekte bulunmak ve yoldaşının bütün dikkatini büyük eserine verebilmesini sağlamak için ailesinin şirketinde çalışmaya Manchester'a gitti.[35]

32 c. 39, s. 247

33 c. 17, s. 81

34 c. 41, s. 82

35 Kız kardeşi Marie, Engels'in Manchester'a taşınmasının geçici bir durum ve sınıf mücadelesinin nabzıyla ilişkili olduğunu kabul eder: "[P]artin için tekrar olumlu imkânların doğduğunu gördüğün anda hemen işi bırakıp yine partin için çalışacaksın" (L. F. İlyiçov et al, *Frederick Engels: A Biography* [Moskova: Progress Publishers, 1974], s. 167)

Marx'ın sonradan açıkladığı gibi, Engels'in, aile şirketinde çalışan işçiler tarafından üretilen artık değerden gelen para yardımları olmaksızın, *Kapital* asla yazılamazdı. Engels 1870'te Londra'ya dönene kadar, Marx partisinin çekirdeği esas olarak ortalama gün aşırı bir mektup şeklinde sık yazışmalar ve düzenli ziyaretler aracılığıyla bağını sürdürdü.

Birlikte "Dirsek Çürüten" Parti

Daha Birlik feshedilmeden önce Marx ve Engels, 1850 sonbaharındaki bölünmenin ardından, örgütlü parti çalışmasının faydasızlığını görmüştü. Çoğu mültecinin devrim döneminin sona erdiğini kabul etmemeleri, Marx ve Engels'le aralarını açmıştı. Sürgün siyaseti giderek daha da sertleşiyordu, özellikle Marx partisine karşı. Willich-Schapper partisi, devrimlerin "yapılabileceği" varsayımıyla, siyasi gerçeklikten kopuk bir tarzda hareket ediyordu; biraz da bu nedenle, bölünmeden iki yıl sonra dağıldı. Hiçbir gerçek devrimci imkânın bulunmadığını göz önüne alan Marx ve Engels, örgütlü faaliyetlerden çekilmenin yapılacak en iyi şey olduğuna karar verdiler. Bölünmeden beş ay sonra Marx, Engels'e özel olarak "ikimizin, senin ve benim kendimizi içinde bulduğumuz şu anki aleni ve özgün yalıtılmışlık durumundan çok memnunum. Bizim tutumumuza ve ilkelerimize tamamen uygun."[36] diye yazıyordu. Engels, cevabında, mülteci siyasetiyle ilgili, sonraki gelişmelerin birçok kez doğrulayacağı bir gözlemini dile getirdi: "Günbegün daha iyi anlaşılıyor ki, mültecilik, kendini bundan tamamen çekmedikçe ve sözüm ona devrimci parti adına düşünür laneti yağdırmayan bağımsız bir yazar olmakla yetinmedikçe, insanı kaçınılmaz şekilde bir aptala, budalaya ve alçağa dönüştüren bir kurumdur. En arkadan gelen eşeğin ülkesinin en baştaki kurtarıcısı olarak çıktığı gerçek bir REZALET VE BAYAĞILIK OKULUdur."[37] Birkaç gün sonra Engels, Marx'la birlikte aktif siyasi çalışmalardan ne ölçüde geri durabilecekleri konusunda daha gerçekçidir:

"Sadece bu BAĞIMSIZ kalma, *doğal olarak* diğerlerinden daha devrimci olma durumuyla, insan, en azından bir süre bu girdaptan bağımsızlığını koruyabilir, sonunda yine oraya çekilebilecek olsa bile."[38]

Marx ve Engels açısından, bu kendiliğinden ortaya çıkan yalıtılmışlık hali, bir sonraki devrimci dalgaya hazırlanmak için zaruri olan araştırma çalışmalarını üstlenmek üzere onları mülteci siyasetinden kurtarıyordu. Engels, Temmuz 1851'de İsviçre'deki bir partiliye bunu şöyle açıklar:

36 c. 38, s. 286

37 c. 38, s. 287

38 c. 38, s. 290

"Londra'daki tüm bu yaygaracı, taş kafalı, işe yaramaz émigré (mülteci) sürüsünden kurtulduğumuz ve uzun zaman sonra yeniden rahatsız edilmeden çalışabileceğimiz için memnunuz ... Bu döküntülerden her zaman üstün olduk ve herhangi bir ciddi hareketle hâkimiyetimiz altına aldık; fakat bu arada, 1848'den beri deneyimlerimizden çok fazla şey öğrendik ve 1850'de başlayan durgunluğu iyi değerlendirerek dirsek çürütmeye kaldığımız yerden devam ettik. Tekrar bir şeyler patlak verecek olursa, bu kez onlar karşısındaki üstünlüğümüz çok daha farklı bir tarzda ve dahası, pek az bildikleri alanlarda olacak."[39]

Birkaç yıl sonra Engels, New York'ta parti adına siyasi çalışma yürüten Joseph Weydemeyer'e aynı şeyi söyler. Avrupa'da yeni bir devrimci yükseliş ihtimalini enine boyuna tartıştıktan sonra, "*partimiz*"in başarı şansı konusunda iyimserdir, çünkü "tamamen farklı bir donanımla sahneye çıkmaktadır." Yeni koşullarda, teori ve program düzeyinde, komünistlerin 1848'de ileri sürdüğü birçok demokratik ve cumhuriyetçi talep artık "saygın karşıtlarımız" tarafından göklere çıkarılıyordu. Bu nedenle, "bu kez, büyük ölçüde Alman komünizminin ... olgunluk sınavını verdiği Köln davası sayesinde, doğruca *Manifesto* ile işe koyulacağız."

Engels, bununla birlikte, "pratik" düzeyinde, reformist demokratların bir devrimci durumda bu talepler konusunda kararsızlık göstermesinin beklenmesi gerektiğini açıklayarak sözlerini sürdürür. Bu nedenle, ileride daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacak derin bir tarihsel öneme sahip bir konuyu gündeme getiren Engels, "partimizin iktidarı almaya zorlanacağından" korktuğunu söyler; "bu durumda, doğrudan bizim çıkarımıza değil, fakat genel devrimci anlamda ve özellikle küçük burjuvazinin çıkarına şeyler uygulamak zorunda kalacaktır ... zamansız olduğunu herkesten iyi bildiğimiz komünist denemeler ve sıçramalar yapmak zorunda bırakılacağız." Buna hayıflansa da, "başka türlü nasıl olabileceğini kestiremediğini" ekler. Engels'in önceden gördüğü şey tam da altmış dört yıl sonra, onun ifadesiyle söyleyecek olursak, "geri bir ülkede" iktidarı alan "ileri bir parti" olarak Bolşeviklerin kendini içinde bulduğu gerçeklikti, beraberinde, tahmin etmiş olduğu sonuçlarıyla birlikte.

Konumuza dönersek, komünist partinin zamanından önce iktidara gelmek zorunda kalıp kalmayacağından bağımsız olarak, "esas olan, partimizin tarihteki yerini tekrar kazanması, onun *literatür*ünde önceden ispatlanmış olacaktır." Engels burada, artık sırtındaki "akılsızlık" savunucularından kurtulmuş olan partinin, bilimsel çalışmasında şimdiden önemli bir ilerleme kaydettiği gerçeğini dile getirmektedir. "[S]ürgünü

39 c. 38, s. 382

hepimiz çok iyi değerlendirdik. Aramızda elbette "İneklemek bizim nemize lazım? Marx baba ne güne duruyor, her şeyi bilmek onun işi" ilkesiyle hareket edenler de var, fakat genel olarak Marx partisi dirsek çürütmede iyi iş çıkarıyor ... partimizin üstünlüğü hem mutlak, hem de göreli olarak artmış bulunuyor. Öyle de olması gerekiyor, çünkü *la besogne sera rude* [işimiz zor olacak].[40] Burada dikkat çekici olan, Engels'in bir başka parti üyesini, "dirsek çürütme"nin sadece Marx partisinin önderinin değil, bütün üyelerinin sorumluluğu olduğu konusunda sıkıştırmasıdır. Bu bakımdan, "Marx Baba" partinin önderi olarak kabul edildiği halde, bu rolün bir tür Mesihlik gibi görülmesine Engels'in bu sözlerindeki dolaylı itirazı da bir diğer önemli noktadır. Marx, 1850'de, kişisel bir "diktatörlük" kurmaya çalıştığı suçlamasıyla partiye kara çalan eski bir partiliye yazdığı öfkeli mektubunda, "bana 'demokrasinin "Dalai Lama"sı ve geleceğin iktidar sahibi' rolünü yüklemek için elinden geleni yaptın" diye hatırlatır, "Peki, bu saçma rolü kabul ettiğimi gösteren en küçük bir kanıtın var mı?"[41]

1850'lerin başında Londra'daki yeni partililerden biri, zamanının çoğunu Marx ailesiyle geçiren Wilhelm Liebknecht'ti. Partideki diğer yeniler gibi o da, Marx'ın araştırmalarına yaklaşımındaki ciddiyetinden fazlasıyla etkilenmişti. Yıllar sonra bunu şöyle anlatır:

"Marx oraya [British Museum'a] her gün gidiyordu ve bizi de gitmeye zorluyordu. Çalış! Çalış! Bize kendi örneğinde ve o büyük beynin kesintisiz çalışmasıyla gösterdiği ve ondan sürekli duyduğumuz emir buydu.

"Öteki sürgünler her gün bir dünya devrimi planlarken, afyon misali 'Yarın başlıyor!' parolasıyla kendilerini günden güne zehirlerken, biz, [karşıtlarının Marx partisine saldırırken kullandıkları ifadelerle] 'cehennem takımı', 'haydutlar', 'insanlığın döküntüleri' vaktimizi British Museum'da harcıyor, kendimizi eğitmeye ve gelecek kavga için silah ve cephane hazırlamaya çalışıyorduk ...

"Marx sert bir öğretmendi, bizi çalışmaya zorlamakla kalmıyor, çalıştığımızdan emin olmadan yakamızı bırakmıyordu."[42]

---

40 Engels'in Weydemeyer'a 12 Nisan 1853 tarihli mektubundan yapılan yukarıdaki alıntılar, c. 39, s. 308-9'dan aktarılmıştır. Engels'in "Marx partisi" ifadesini olağan bir söylem olarak kabul edildiğini gösterir şekilde, tırnak içine almadan kullandığına dikkat edilmelidir. Bu, başta Prusya makamları eliyle, "Marx partisi" adlandırmasının kötüleyici kullanımının geçer akçe haline geldiği Köln davasından beş ay sonrasına rastlar. *İfşa* kitapçığında bu ifade her zaman tırnak içinde kullanılmıştı.

41 c. 38, s. 230

42 *Marx and Engels Through the Eyes of Their Contemporaries*, op. cit., s. 71. Marx'ın parti üyelerini bilimsel çalışmaya teşvik etmesinin en iyi örneği, Marx'ın desteğiyle bir işçi sınıfı entelektüeli haline gelen terzi Johann Eccarius'la ilişkisinde görülür. İlişkilerinin ayrıntıları ve aynı zamanda Shlomo Avineri'nin, Marx'ın Eccarius'a "haksız bir küçümseme" ile yaklaştığı şeklindeki iddiasının sağlam bir çürütülmesi için, bkz: Draper, "Two Adventures in Sophisticated Marxology," *KMTR* II, s. 644-53.

Bu dönemde Marx ve Engels'in en büyük korkusu, "gelecekte kavga" için "cephane"yi zamanında hazır edememekti. Avrupa ekonomilerinin bir krize doğru gidiyor göründüğü 1853'te Engels, Weydemeyer'e aynı mektubunda şöyle diyordu: "Sonraki devrimden önce, en azından İtalya ve Macaristan'daki 1848 ve 1849 seferberliklerini, esaslı şekilde inceleyip yazmak için zamanım olsun isterdim." Marx'la ekonomi politik konusunda birlikte çalıştıkları gibi, Engels araştırmalarında öncelikle askerî konulara odaklandı ve bunları başlıca eserlerine uygulamayı başardı. 1853'ün ekonomik atmosferinden Marx da endişelenmişti. "Olayların benim tercih edeceğimden daha kısa zamanda harekete geçtiğini görüyorum (TİCARİ ÇÖKÜNTÜNÜN 1847'deki gibi ilkbaharda başlayacağını sanıyorum). Hep, bu olmadan önce bir yolunu bulup birkaç ay yalnız kalabilmeyi ve *İktisat* (kitabım) üzerinde çalışabilmeyi umut etmiştim. Görünen o ki böyle olmayacak."[43]

İflah olmaz siyasetçiler olarak Marx ve Engels, yine, siyasi gerçeklik öyle gerektiriyorsa bilimsel çalışma yerine siyasi faaliyete öncelik vermeye hazırdılar. Oysa bir sonraki devrimci dönem on yıl ilerideydi, bu da Marx partisine "silahları hazırlamak" için yeterince zaman bırakıyordu.

Marx'ın uzun zamandır beklenen ekonomi politik çalışmasının ilk taksiti olarak 1859'da yayınlanan *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'sını tanıtırken, Engels, araştırma alanında sıkı çalışan Marx partisi hakkında Weydemeyer'e altı yıl önce söylediği şeyi şimdi daha da sağlam bir zeminde tekrarlar:

"Partimiz Şubat Devrimi tarafından siyaset sahnesine itildi ve bu şekilde, katıksız bilimsel hedeflerinin peşinden gitmesi engellendi. Yine de, temel ["materyalist"] bakış açısı, kesintisiz bir iplik gibi partinin tüm yazınsal ürünlerini sarar ...

"1848-49 devriminin yenilgisinden sonra, Almanya üzerinde ülke dışından etkide bulunmak giderek imkânsız hale gelince, partimiz mülteci didişmeleri alanını ... vulger demokratlara bıraktı ... [Bu sırada] partimiz, araştırma çalışması için gereken huzura tekrar kavuşmuş olmaktan hoşnuttu. Teorik temelinin yeni bir bilimsel anlayış olması ona büyük bir üstünlük sağlıyordu, bu anlayışın derinleştirilmesi onu yeterince meşgul etti; sadece bu nedenle bile hiçbir zaman sürgündeki "büyük adamlar" kadar demoralize olmadı.

43 c. 39, s. 367

"Sözünü ettiğimiz kitap bu çalışmaların ilk ürünüdür."[44]

Lassalle'a kronik karaciğer rahatsızlığının kitabın tamamlanmasını geciktirdiğini açıklarken söyledikleri, Marx'ın da onu bir parti yayını olarak gördüğünü ortaya koyar: "Kitapta önemli bir toplumsal ilişkiler anlayışı ilk kez bilimsel olarak açıklanmaktadır. Kitabın hasta bir karaciğere uygun ağır ve ruhsuz bir tarzla biçimsizleşmemesini ise partiye borçluyum."[45] Marx, yayınlanmasından birkaç ay önce, Weydemeyer'e yazdığı mektupta kitabın amacını tartışmaya yer bırakmayacak şekilde açıklar: "Partimiz adına bilimsel bir zafer kazanmayı ümit ediyorum."[46] Lassalle'a projenin sıradaki kitabı –yani *Kapital*– hakkında, bunun oldukça farklı, BİR ÖLÇÜDE daha popüler bir biçim" alacağını, "çünkü açıkça devrimci bir işleve sahip" olduğunu yazar.[47]

Katkı'nın ortaya çıkmasıyla birlikte Marx, örgütlü siyasi faaliyet konusunda Engels'le on yıl önce aldıkları kararın doğrulandığını düşünüyordu, kısa süre öncesine kadar Marx partisinin demirbaşlarından biri olan Ferdinand Freiligrath'a söylediği gibi: "[Ş]unu kesinlikle anladım ki, teorik çalışmalarım işçi sınıfına, kıtada artık zamanı geçmiş bulunan örgütlere burnumu sokmamdan çok daha faydalıdır."[48] Marx, *Katkı*'nın başlarda, özellikle Almanya'da yeterince ilgi toplamaması nedeniyle hayal kırıklığına uğramış olsa da, 1860'ta Lassalle'a sevinçle "Rusya'da kitabım kayda değer bir yankı yarattı ve Moskova'da bir profesör, kitabımla ilgili bir konferans verdi" diye yazıyordu.[49] Rusların Marx'ın kitabına gösterdikleri ilgi, ileride yaşanacakların bir işaretiydi.

---

44 Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (1859), c. 16, s. 470-71. "Sürgündeki 'büyük adamlar'" ifadesi, Marx ve Engels'in 1852'de yazdığı, Willich-Schapper partisi dâhil reformist mülteci sözde önderlerin alaycı bir dille teşhir edildiği aynı adlı elyazmasının başlığından gelir. Engels'in, Marx partisinin 1848-49 devrimleri sonrasında siyasi sürgün topluluğunun büyük bölümünü etkileyen demoralizasyondan korunduğu iddiası, Isaiah Berlin'in *Karl Marx: His Life and Enviranment* (Londra: Oxford University Press, 1963) bölüm 8, "Londra Sürgünü: İlk Evre"de çizdiği tabloyla çelişir. Berlin'e göre, "[D]evrimin hiçbir işaretinin görülmemesi, ona bağlanmış insanların çok küçük bir kesimi dışında zaman zaman herkesi demoralize edip yıldıran bir umutsuz durgunluk duygusuna yol açtı. Marx'ın durumundaysa amansız bir yoksulluk ve sefalet, onun asla yersiz bir şekilde duygusal ya da yumuşak olmayan kişiliğini kurutan faktörlere ekleniyordu. Bu yıllar, bir düşünür ve devrimci olarak ona faydalı olurken, ailesi, Engels ve birkaç yakın arkadaşından ibaret dar bir çembere çekilmesine yol açtı ..." (s. 81). Marksolojik anlatımlarda adet olduğu üzere, bu değerlendirmedeki doğrular, bu örnekte gerçek kayıtları hiçe sayarak Marx'ın da "yılgınlığa kapılanlar" ve "demoralize olanlar"dan biri olarak betimlenmesi gibi, desteksiz iddialarla gölgelenmektedir.

45 c. 40, s. 354

46 c. 40, s. 377

47 c. 41, s. 193

48 c. 41, s. 82

49 c. 41, s. 194. Kitap Amerika'daki Alman basınında da epey bir ilgi çekti. Weydemeyer gibi partililerin çabalarıyla ABD'den gelen basım öncesi siparişler, Berlin'deki yayıncının projeyi kabul etmesinde etkili oldu; bkz. Karl Obermann, *Joseph Weydemeyer Pioneer of American Socialism* (New York: International Publishers, 1947) s. 100-101. Willich bile kitabı ABD'de tanıtmaya çalıştı.

Marx partisini on dokuzuncu yüzyılın diğer devrimci akımlarından belirgin şekilde ayrıştıran özelliği, "dirsek çürütme"ye, Engels'in o dönemki ifadesiyle "materyalist anlayış" temeline dayalı araştırma ve inceleme çalışmasına verdiği önemdi. Çalışmalarının asli bir bileşeni ise nedenleri, gelişimi ve sonuçlarıyla önceki devrimci dalgadan dersler damıtmaktı. 1848-49 devrimlerinden çıkan bir ders de, aslında devrimcilerin ev ödevlerini önceden yapmakla yükümlü olduklarıydı, tabii siyasi gerçeklik izin verirse. Başta Marx olmak üzere, partinin gelecek raunda hazırlanmak için sürdürdüğü hummalı çabaların nedeni de buydu.

Adı Konmamış Bir Parti

Marx ve Engels 1852'de örgütlü parti çalışmasını reddederken, kendilerinin ve yakın ilişkide oldukları dava ortaklarının siyasi çalışmalarında bir tür eşgüdüm ihtiyacını görmezden geliyor değildiler. Gerçekten de, bu tarihten 1867'te Uluslararası İşçi Birliği'nin kuruluşuna kadar geçen süre içerisinde bilinçli olarak fiilen bir parti gibi hareket ettiler; neredeyse tüm Marksolojik tarih yazımında görmezden gelinen bir olgudur bu.[50] Bu gerçekliğin kabulü, "parti" kavramıyla –özellikle bu dönemde– neyi kastettiklerinin anlaşılmasını sağlar. Kelimeyi iki şekilde kullanırlar, bunlardan birincisini Marx, 1860'ta Freiligrath'a şöyle açıklar: "Parti ile geniş tarihsel anlamda partiyi kastediyorum."[51] Diğeri, Marx ve Engels'in *Katkı* ile ilgili yukarıda aktarılan sözlerinde atıfta bulundukları açık olan adı konulmamış Marx partisidir. Bu ikinci anlamdaki partinin aslında geçmişte bir örneği de vardır: 1848'de Köln'de Birlik askıya alındıktan sonra faaliyet gösteren *NRZ* ekibi.

Komünist Birlik'in resmen feshedilmesinden üç ay kadar sonraki yazışmaları, Marx ve Engels'in hâlâ bir parti gibi, yani kendileri ve diğerleri

50 Marx ve Engels'in bu dönemdeki siyasi faaliyetleri tipik olarak şöyle anlatılır: "Komünist Birlik'in feshinden sonra ... başka bir ölçüt var olmadı" (Nicolaievsky ve Maenchen-Helfen, op. cit., s. 243); Birlik sonrası dönemle ilgili olarak, "Sonraki on yıl boyunca Marx hiçbir siyasi partiye üye değildi" (McLellan, op. cit., s. 252); "50'lerin başından itibaren Marx, bu tür ["komplocu"] siyasi örgütlerle her tür ilişkisini kararlı bir şekilde kesmişti ... Hatta devrime yol açabilecek bir radikalleşme ihtimali gördüğü 1857-58 yıllarında bile, buna devrimci bir grup kurarak ya da böyle bir gruba katılarak hazırlanmaya çalışmadı" (Avineri, op. cit., s. 257). Mehring ise en azından siyasi bağlantıların varlığını kabul eder: "[İ]kisi de uzun vadede bir partinin eksikliğini hissetmeyecek kadar tutkulu bir şekilde siyasiydiler, Marx'ın kendisinin de kabul ettiği gibi, taraftarları bir parti durumunda değildi." (op. cit., s. 249). Yine, Marksolojik tarih yazımında genelde olduğu gibi, bu ifadelerin hiçbiri yanlış değildir; sadece kısmen doğrudur.
Bu miyopluğun tek istinası ise Monty Johnstone, *Marx and Engels and the Concept of the Party*, *The Socialist Register* 1967, drl. Ralph Milliband ve John Saville (Londra: Merlin Press, 1967), s. 128-31'deki ve John Molyneux, *Marxism and the Party* (Londra: Pluto Press, 1978), s. 23-25'teki kısa açıklamalardır.

51 c. 41, s. 87

arasında paylaşılan inanç ve beklentiler temelinde siyasi çalışma ortaklığından hareketle düşündüklerini gösterir. Marx-Engels ekibiyle bağları Brüksel Haberleşme Komitesi'ne kadar giden Ernest Dronke'nin gereken parayı Engels'ten zamanında getirmemesi Marx'ı kızdırmıştı. Dronke'nin ihmalkârlığı, Marx'a göre, Engels'e yazdığı, Dronke ve partideki ona benzer "muhallebicileri" haşladığı mektupta ortaya koyduğu daha genel bir sorunun belirtisiydi: "Avarelikleri, sebatsızlıkları ve DIŞARIDAN BASKI OLMAKSIZIN ayakta kalma becerisinden yoksunlukları ile tamamen umutsuz vaka durumundalar. Partimizi sil baştan örgütlemek zorundayız."[52] Ardından, parti üyesi olarak gördüğü bazı kişiler hakkında değerlendirmelerde bulunur; anılan dokuz isim arasında Lassalle ("'ama'larına 'fakat'larına rağmen sağlam ve enerjiktir"), Liebknecht ve Wolff da vardır. Engels, cevabında "önümüzdeki sefer [devrimci yükselişte *-çev.*] ... 'en iyileri' şüphesiz kendilerini toplayacaktır" diye yazar. Lassalle hakkında Marx'la aynı fikirdedir, fakat "zaafları"na değinmeden edemez: "ve resmî işini küçük zevklerini tatmin etmek ve kendi küçük özel işlerini yürütmek için sürekli bir bahane olarak kullandığını zaten biliyoruz." Engels'in bu değerlendirmesinde, partinin Lassalle ile on yıl sonraki kopuşunun emareleri görülebilir.

Engels, ardından, Marx'ın "partimizi sil baştan örgütleme" ihtiyacıyla ilgili söylediklerini ele alır:

"Almanya'ya tekrar döner dönmez, inanıyorum ki pek çok yetenekli genç arkadaş bulacağız; aynı zamanda, yasak meyvenin tadına bakmış, sonucunu görmüş olacaklar. 1848'den önce yaptığımız gibi, konusu *n'imparte quoi* [ne olursa olsun] kitaplar yazarak, bilimsel bir şekilde ve düzenli olarak iki ya da üç yıl boyunca propaganda yürütecek araçlara sahip olsaydık, hatırı sayılır ölçüde daha iyi durumda olurduk. Ama bu mümkün değil ve fırtına bulutları şimdiden toplanmaya başlamış bulunuyor. *İktisat* (kitabını) bitirmelisin; daha sonra, bir gazetemiz olduğu anda onu HAFTALIK TEFRİKALAR halinde yayınlayabiliriz ... O zaman bu bize bir tartışma zeminiyle birlikte yenilenmiş örgütler sağlayacaktır."[53]

Açıktır ki, Marx ve Engels'in 1852'den sonra örgütlü siyasetten çekilişi sadece geçici bir mola olarak görülüyordu, bilimsel çalışma tamamlanır tamamlanmaz örgütlü siyasi faaliyete devam edilecekti. Ayrıca, Marx'ın Dronke ve diğer "muhallebiciler"e yönelik eleştirileri, en yakın ilişkilerinin, en azından belli bir ölçüde ortada bir parti bulunmasa bile örgütlü

52 c. 39, s. 290. Marx'ın sekiz ay kadar sonraki benzer ifadelerine bakınız, a.g.y., s. 386

53 c. 39, s. 293

bir partiymiş gibi hareket etmelerini beklediğini göstermektedir. Çünkü onlara göre, Birlik'in feshedilmiş olması, parti yükümlülüklerinin sona erdiği anlamına gelmiyordu. Bu çıkarımın bir başka kanıtı daha vardır, buna da kısaca göz atalım.

Engels'in Marx'a partiye yeni üyeler kazanmakla ilgili cevabı, 1848-49 mücadelelerinin sıcaklığı içinde partiye gelen güçlerin, eldeki teorik silahların yetersizliğinden dolayı, ideal şartlarda toplanmamış olduğunu düşündüğünü akla getirir. Marx'ın öteden beri, en azından 1844'e, ortaklıklarının başlangıcından öncesine uzanan bir yaklaşımla, proletaryanın öz-kurtuluşu için yeterli bir hazırlığı önkoşul olarak gördüğü hatırlanmalıdır. Engels'in 1848-49 dönemiyle ilgili değerlendirmesi, Marx'a Birlik'in feshinden önce fakat bölünmeden sonra, yani örgütün Londra'daki sürgün ortamında işlevini kaybettiği kanaatine ulaştıklarında söylediği sözleri de açıklar. Konu, Marx ve Engels'in bir süre öncesine kadar yakın işbirliği içinde çalıştıkları, fakat artık onlardan uzak duran ve Willich ve Schapper'le flört eden Çartist lider Harney'dir. Engels'e göre Harney'in tavrı aslında şaşırtıcı olmamalıdır: "[Y]ıllardır, aslında bir partimiz yokken ve *sous réserve de les appeler des bêtes incorrigibles entre nous* [kendi aramızda onları iflah olmaz budalalar olarak adlandırmamız bir yana] en azından resmiyette partimize mensup saydığımız insanlar bizim yazılarımızın en temel esaslarını bile anlamazken, (Chereth'çiler) ve (Pleth'çiler)[54] partimizmiş gibi davranmadık mı?"[55]

Beş ay sonra Temmuz 1851'de, yine bölünmeden sonra ama fesihten önce, Engels'in yeni üye kazanma imkânlarına dair daha iyimser bir ruh halinde olduğu görülür. Almanya'da başlayan polis baskısına rağmen, haberler Köln'deki Merkez Yönetim'in ilerleme kaydettiğini göstermektedir.

"Tahmin ettiğim gibi, her yerde *Manifesto* temelinde küçük komünist grupların kuruluyor olmasına çok sevindim. Bizde eksik olan tam da budur, şimdiye kadar genelkurmayın bu kadar zayıf olmasının nedeni bu eksiklikti. Belli bir düzeye ulaştığında artık bir taban eksikliği kalmayacak, fakat *straubinger* unsurlardan oluşmayan ve (üyelerini) şu anki 25 kişilik kadrodan birazcık daha eğitimli insanlar arasından seçen bir genelkurmaya sahip olma imkânı da gerçekten iyi bir şeydir."[56]

54 Sammel 15:18. Bu ayette Kral Davut ve Abşalam arasındaki mücadeleden ve Abşalam'ın bu iki kesimin sadakatini kazandığını sanmasından söz edilir.

55 c. 38, s. 290

56 c. 38, s. 394. Engels'in "genelkurmay" kavramını kullanması dikkat çekicidir; oysa Hunt, II, op. cit., Marx ve Engels'in hiçbir zaman bu şekilde konuşmadığını öne sürer: "[D]evrimin 'genelkurmayı' şeklinde bir öncü fikri, Lenin tarafından yaygınlaştırılmış olsa da, onlarca yıl önce Bakunin tarafından ... açıkça dile getirilmiş ve Marx ve Engels tarafından aynen reddedilmiştir" (s. 323).

Öncelikle, *Manifesto*'nun 1848-49 olayları sırasında *NRZ* partisinin propaganda cephaneliğinde öne çıkan bir araç olmadığı hatırlanmalıdır. Bununla birlikte, 1851 ortalarında, büyük ölçüde reformistlerin başarısızlığı nedeniyle, komünist fikirler ilk kez ciddi bir ilgi toplamayı başarıyordu; yukarıda söylenen ve "Çağrı"larda öngörülen şey de budur. İkinci ve konuyla daha yakından ilgili nokta, Engels'in "*straubinger* unsurlar" hakkındaki sözleriyle, Birlik'in Almanya'nın geriliğini aşmayı hiçbir zaman başaramadığını kabul etmesidir. Belirli bir eğitim düzeyini varsayan kayda değer büyüklükte bir modern proletaryanın bulunmayışı, Birlik'in etki gücünü sınırlıyordu. Bu nedenle Engels, daha eğitimli işçilerin Almanya'da o sırada varlığını sürdüren Birlik'in üyeleri haline gelmesini umut ediyordu.

Esasen Marx ve Engels'in boğuştuğu sorun, Birlik'in düştüğü zaaflardan uzak duracak yeni bir siyasi partinin nasıl inşa edileceğiydi. Marx "partimizi sil baştan örgütlemek zorundayız" derken, o anda başka bir örgütlü partinin kurulmasından söz etmiyordu. Daha çok, bilimsel çalışma tamamlanır tamamlanmaz girişilecek böyle bir çaba için gerekli zemini oluşturmak, Liebknecht'in sonradan "parti embriyonu" dediği şeyi yaratmak hedefleniyordu.[57] 1864'e kadar Engels'le birlikte uğraştıkları adı konulmamış parti çalışmalarının gerisinde yatan amaç buydu.

"*Straubinger* unsurlar"a dayanmayan modern bir komünist parti inşa etme gerekliliği, Marx ve Engels'in neden Birlik'e karşı Çartist harekete, hatta daha birincisi resmen feshedilmeden, öncelik verdiğini de açıklar. İngiltere, kendi siyasi hareketi de olan modern bir proletaryaya sahip tek ülkeydi. Harney giderek güvenilmez olduğunu gösterince, Marx ve Engels, görüşleri kendilerininkine daha yakın bir Çartist lider olan Ernest Jones'la işbirliğini sıkılaştırdılar. Marx'ın söylediği gibi, "onu destekliyoruz, *çünkü o* 'FARKLI SINIFLAR ARASINDA DOSTÇA OLMAYAN DUYGULARI' körüklüyor."[58] 1852 başlarında, Marx'a yazdığına göre Engels, Jones'la ilişkilerinin meyvesini vermeye başladığından emindi, zira Çartist hareket o sırada farklı eğilimlere bölünmeye başlıyordu.

"Jones doğru yönde ilerliyor ve rahatlıkla söyleyebiliriz ki, bizim doktrinimiz olmaksızın doğru yolu tutamazdı ve Çartist partinin yapılanması için olabilecek tek zeminin, sanayi burjuvazisine karşı içgüdüsel sınıf kininin nasıl yalnızca sürdürülmekle kalmayıp, büyütülüp geliştirileceğini, böylece aydınlatıcı propagandanın temellerinin oluşturulacağını, diğer

57 Johnstone, op. cit., s. 129

58 c. 39, s. 195-96

yandan, nasıl ilerici kalınabileceğini ve işçilerin gerici isteklerine ve önyargılarına direnilebileceğini asla keşfedemezdi."[59]

Dört yıl sonra Marx da, partisiyle Çartist hareketteki Jones eğilimi arasındaki ilişki konusunda kendinden emin konuşur: "[B]iz Çartistlerin tek samimi müttefikiyiz ve kitle gösterilerinden uzak dursak, [rakiplerimizin] Çartizmle alenen flört etmesine izin versek bile, tarihin bize ayırdığı konumu aynen sürdürmek her zaman elimizdedir."[60] Geleceğe dönük bir bakışla Marx partisi, Birlik'in feshinden önce olduğu gibi sonrasında da, İngiltere'deki proletarya siyasetine doğrultusunu belirlemek üzere bilinçli müdahalelerde bulunmuştur.

Jones'le ilişkisi sayesinde Marx, Mart 1854'te, İngiltere'de dönemin bağımsız işçi sınıfı siyasetinde en önemli girişim olan Emek Parlamentosu'nun ilk toplantısına fahri delege olarak davet edildi. Marx toplantıya katılamasa da, hareketin başarısının sendikaların ötesine geçip "emekçi sınıfları" bir bütün olarak temsil etmesine bağlı olduğunu vurguladığı bir kutlama mesajı gönderdi.[61] Kökleri *Manifesto*'da bulunan, işçi sınıfının onu bir bütün olarak temsil edecek bir örgüte ihtiyacı olduğu, sendikaların bu ihtiyacı karşılamaya yetmeyeceği fikri, Uluslararası İşçi Birliği (1. Enternasyonal) kurulur kurulmaz Marx partisinin gündeminde ilk sırada yer alacaktı. Bu dönemdeki birkaç açık siyasi etkinliğinden biri olarak, Marx, kendi kişisel durumunun dibe vurduğu bir sırada,[62] Londra'da 1855 yazında Çartistler tarafından düzenlenen iki kitle gösterisine katıldı, birinde az kalsın tutuklanıyordu. İşçiler ve aileleri için özellikle ağır bir yük getiren pazar tatiliyle ilgili yasaları protesto etmek için yapılan eylemler, Marx'a ilaç gibi gelecekti.

50'li yılların sonlarında Marx partisi ile Jones'ın arası, ilkine göre, büyük ölçüde ikincisinin radikal orta sınıf güçlere kur yapma çabaları yüzünden açıldı. Bu durum sadece Çartist hareketin tükenişinin değil, aynı zamanda "İngiliz proletaryasının fiilen gitgide burjuvalaşması gerçeğinin" bir yansımasıydı.[63] Marx'ın Engels'e bir mektubunda yazdığı

59 c. 39, s. 68 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 1, Sol Yay., Ankara, 1995, s. 76-77].

60 c. 40, s. 38

61 c. 13, s. 50-51 ve s. 58. İlk toplantıyla ilgili ayrıntılar ve Marx'ın buna verdiği önem konusunda öncekine bakınız.

62 Parasal sıkıntılara ve neredeyse sefalet koşullarına ilaveten, Marx'ın sekiz yaşındaki oğlu Edgar mide hastalığından öldü, beş yıl içinde ölen üçüncü çocuğuydu. Bunun üzerine Engels'e şunları yazar: "Şimdiye kadar kötü talihten yana nasibimi yeterince almıştım, fakat gerçek mutsuzluğun ne olduğunu ancak şimdi anlıyorum. Kendimi ÇÖKMÜŞ hissediyorum." Fakat ardından şöyle devam eder: "Son zamanlarda çektiğim bütün bu korkunç ıstıraplar arasında, senin düşüncelerin ve dostluğun, şu dünyada hâlâ birlikte yapacağımız anlamlı bir şeyler olduğu umudunu taşıyarak, beni daima ayakta tuttu" (c. 39, s. 533).

63 c. 40, s. 344

gibi, "dangalak, işe bir parti *kurarak* başlamalıydı, bunun için üretici [yani işçi] semtlerine gitmesi gerekti. Sonra da radikal burjuvazi, taviz koparmak için ona yanaşacaktı."[64] Manevralarının işe yaramadığı ortaya çıkınca, Jones birkaç yıl içine kendisini, bu kez UİB içerisinde kurdukları işbirliğinde, tekrar Marx partisiyle yan yana buldu. Jones 1869'da ölünce, Engels, "politikacılar arasında, o, *an fond* (temelde) tamamen bizim tarafımızda yer alan tek *okumuş* İngilizdi" diye yazacaktı.[65]

"Basın Mücadelesi"

Marx ve Engels, partiyi "sil baştan yenileme"yi başarabilmek için, "bilimsel bir şekilde ve düzenli olarak propaganda yürütecek araçlara" ihtiyaçları olduğunun farkındaydı. Şubat 1851 gibi erken bir tarihte Engels, "şu anda asıl olan, ister bunun üzerinden cepheden bir saldırı yürüteceğimiz ve konumumuzu pekiştireceğimiz bir üç aylık dergide ... ister kalın kitaplar halinde olsun ... yazılarımızı yayınlamanın bir yolunu bulmaktır ..." diyordu.[66] *NRZ* ve ardılı *NRZ Revue*'nün yayını sona erince, parti yayınsız kalmıştı. Soruna kısmi bir çözüm olarak, Jones'ın kendi gazetesini çıkarmasına yardımcı oldular; Mayıs 1852'de yayınlanmaya başlayan *The People's Paper*'a ("Halkın Gazetesi") kendileri –1856'ya kadar– ve diğer partililer yazılarıyla katkıda bulundular. Marx'ın Engels'e anlattığına göre, katkıları bununla da sınırlı değildi: "Kendi parasal sıkıntılarıma rağmen, gazetesinin mali işleriyle ilgili olarak onunla birlikte günlerce dolaştım." Marx'ın editoryal ve siyasi desteği de gazetenin ayakta kalmasında kritik bir rol oynadı, ta ki Jones ile parti arasındaki ilişkilerin bozulup gazetenin iflas ettiği 1858'e kadar.

İki Birlik-*NRZ* militanı Weydemeyer ve Cluss, Alman devriminin yenilgisinin ardından ABD'ye yerleşince, Marx ve Engels yeni ülkelerinde bir parti yayını çıkarabilmeleri için onlarla sıkı bir işbirliği kurdu. Weydemeyer New York'a ulaşmadan önce, Marx ona, taşınmasının "geçimini sağlamak ... ve partimize hizmet etmek ..." için çok iyi bir fırsat olduğunu yazdı, "ve Almanya'da gazetelere uygulanan topyekûn baskıyla birlikte, basın mücadelesini sadece orada sürdürebiliriz."[67]

"Basın mücadelesi" genel parti inşa hedefinin bir parçasıydı. Weydemeyer Kasım 1851'de New York'a vardığında onu Marx'tan bu yöndeki talimatlarını içeren iki mektup bekliyordu. Birinde *Manifesto*'nun

64 c. 40, s. 210

65 c. 43, s. 211

66 c. 38, s. 290-91

67 c. 38, s. 402-3

İngilizce çevirisini almasını (Marx, yirmi Almanca nüshayla birlikte kentteki bir ilişkiye göndermişti) ve "basım, dağıtım ve satışını yapıp yapamayacağına" bakmasını istiyordu. Ayrıca İngiltere'de dağıtılmak üzere "bizim için 2050 nüsha" göndermesini rica ediyordu. Bir diğer talimat ise, gazete "Amerika'da yaygın şekilde dağıtılmadığı" için, *NRZ* makalelerini "cep kitaplığı şeklinde" yayınlama imkânlarını araştırmasını söylüyordu. Koleksiyon için özellikle tavsiye ettiği yazılar ise, Wolff'un köylülükle ilgili *Silezyalıların Milyarları* makaleleri, Macar ulusal kurtuluş mücadelesi üzerine Engels'in bir dizi makalesi ve kendisinin "Burjuvazi ve Karşı-Devrim"iydi. Ayrıca, *NRZ* yazılarına ilaveten, Weydemeyer'in, 1847'de Engels'le birlikte Heinzen'e karşı yazılarını bir broşür halinde basmasını, ileride *NRZ Revue* makalelerini de tekrar yayınlamasını öneriyordu. Marx'ın bu talimatları, Ekim 1851 itibarıyla hangi yazıları parti cephaneliğindeki başlıca silahlar olarak gördüğünü ortaya koyması bakımından son derece aydınlatıcıdır.[68]

Marx ve Engels, harekete geçirdikleri diğer parti üyeleriyle birlikte (Marx "Burada elimde KIRBAÇ, enselerindeyim, onları kıvılcım çıkarana kadar çalıştıracağımdan şüphen olmasın" diye yazar,[69]) ABD'deki ilk Marksist süreli yayın olan *Die Revolution* ("Devrim") dergisine yazılarıyla katkıda bulundular. Mali sıkıntılar yüzünden sadece dört sayı çıkmış olsa da, son sayısı Marx'ın *18 Brumaire*'inin ilk basıldığı yer olma özelliğini taşıdı.

Die Revolution dergisinin iflasından sonra, Weydemeyer, Cluss ve diğer iki mülteci, ABD'deki ilk Marksist parti olan "Proletarierbund"u (Proleter Birliği) kurdular ve Londra'daki yoldaşlarıyla istişare içinde, 1853'te yayınlanmaya başlamış olan *Die Reform* gazetesinin yazı işlerinde denetimi ele aldılar. Bu girişim, yeni partinin, ABD'de bir işçi partisi yaratmaya dönük öncü çabalardan biri olan Amerikan Emek Birliği'nin kuruluşuna katılmasıyla bağlantılıydı. Birlik'in gazetesi haline gelen *Die Reform* Marx ve Engels'in çok sayıda makalesini yayınladı. Weydemeyer, gazete ve diğer siyasi faaliyetleri aracılığıyla, Alman mülteci topluluğu içinde Krepe ve Weitling gibi Hakiki Sosyalistler tarafından desteklenen Demokrat Parti'nin kölecilik yanlısı etkisine karşı büyük oranda başarılı ve önemli bir mücadele verilmesinde –yine Marx ve Engels'le istişare içinde– kritik bir rol oynadı.

Weydemeyer, 1860'ta Chicago'daki bir işçi gazetesinin editörü olunca, Marx'tan yardım istedi, o da Weydemeyer için muhabir bulmaya çalıştı. Lassalle'a bu yönde bir ricada bulunan Marx, parti sorumluluklarını

68 c. 38, s. 481, 489

69 c. 39, s. 41

hatırlatıyordu: "Ödeme söz konusu değil. Fakat bir parti çalışması olarak *çok* önemli ... [Weydemeyer] *en iyi* adamlarımızdan biridir."[70] Marx partisinin çizgisine uygun olarak, Weydemeyer, İç Savaş patlayınca Birlik ordusuna katıldı ve üstün hizmetlerde bulundu. 1866'daki ölümüne kadar sadık bir partili olarak kaldı; ileride göreceğimiz gibi; ölümü, ABD'de Marksist süreklilik bakımından ciddi bir boşluk yarattı.

Marx, Engels'in parasal katkılarına ek olarak ABD'nin başlıca burjuva gazetelerinden biri olan *New York Daily Tribune* gazetesinin on bir yıl boyunca Londra muhabirliğini yaptı. Fourierci editör Charles Dana yönetimindeki kölecilik karşıtı *Tribune*, Marx'a –ve onunla beraber Engels'e, zira makalelerin yaklaşık üçte birini Marx imzasıyla o yazmıştı– politikalarını Atlantik'in her iki yakasında okunan bir gazetede büyük ölçüde ortaya koymaya yetecek bir siyasi hareket alanı sağladı. Bağlantı, aslında Engels'in *Devrim ve Karşı-Devrim*'inin dizi halinde yayınlanmasıyla başladı. Parti yayınlarının karşılaştığı mali güçlüklerle birlikte, *Tribune* birçok durumda Marx partisinin bu dönemdeki tek seslenme kanalı olarak öne çıktı. Bir faydası da, ABD'nin en önde gelen iktisatçısı Henry George Larey'nin dikkatini Marx'a çekmek oldu.

Marx ve Engels'in yazdığı diğer önde gelen burjuva gazetesi de, Alman makamlarının izin verdiği tek demokratik yayın olan Breslau'daki *Neue Oder-Zeitung* gazetesiydi. Onlara göre "*N·O.-Z.* basının bugünkü şartlarında mümkün olan en ileri görüşleri ifade ediyor"du.[71] Almanya'daki demokratik güçlere doğrudan ulaşmanın tek yolu olarak bu gazetede yazılarını yayınlatmaya *Tribune*'den daha büyük bir siyasi önem atfediyorlardı. Ayrıca, *Tribune*'dekilerin aksine, *N·O.-Z* editörleri yazılarına müdahale etmediğinden, buradaki yazıları kendi gerçek konumlarını daha iyi yansıtabilirdi. Dahası, hükümet sansürü engellerini aşmak için bir fırsattı, Marx'ın gazetenin editörüne ifade ettiği gibi: "Beni bu gazete için çalışmaya sevk eden, KURULU DÜZEN GÜÇLERİNE KARŞI ALTTAN ALTA mücadele" idi.[72] Gazetenin mali sorunları yüzünden batması ihtimali belirdiğinde, Marx, gazeteye verdiği önemin bir göstergesi olarak, gönüllü olarak ücret almaktan vazgeçti. Gazete gerçekten de Kasım 1855'te yayınına son verdi.

Burada konumuz, Marx ve Engels'in bu dönemki parti faaliyetleri olduğundan, gazete yazılarının içeriğini pratik nedenlerle es geçmek durumundayız. Yine de, gazetecilik işlerinin onlara teorik önermelerini daha önce yapmadıkları bir düzeyde temellendirme imkânı verdiğini belirtmek

70 c. 41, s. 117

71 c. 39, s. 554

72 c. 39, s. 507

gerekir. Böylece, ileride *Kapital*'de yansımasını bulacağı gibi, ampirik inceleme alanları Avrupa'dan öteye, dünyanın her köşesini kapsayacak şekilde genişledi. Her şeyden öte, gazetecilik çalışmaları dolayısıyla yaptıkları araştırmalar, özellikle sömürge ve proleter devrimleri arasındaki ilişki olmak üzere onları sınıf mücadelesinin dünya çapındaki bütünlüğü üzerine düşünmeye sevk etti. Bu süreç içerisinde burjuva siyasetinin hemen her veçhesiyle –diplomasi, parlamenter siyaset, geçerli ekonomi politik anlayışı vs– haşır neşir olmaları gerekti; bu konuları incelerken amaçları her zaman işçi sınıfının çıkarlarının nasıl etkilendiğini, dolayısıyla, devrimcilerin nasıl karşılık vermeleri gerektiğini anlamaktı.

Yeni Devrimci Dönem Öngörüsü

Bu dönemde Marx partisinin, en doğru tanımlamayla, bekleme halinde bir devrimci parti olduğu, 1856'da Renanyalı sanayi işçilerinin, oraya dönerek yeni bir ayaklanmada kendilerine önderlik etmeleri talebine verdikleri cevapla da kanıtlanır. Engels'in fikrini soran Marx, cevaplarının ne olması gerektiği konusundaki düşüncesini özetler.

"ELBETTE, *şartlar elverdiğinde*, Renanyalı işçilerin saflarında olacağımızı; fakat önce Paris, Viyana ya da Berlin'de bir girişim olmaksızın, kendi başlarına herhangi bir ayaklanmaya kalkışmanın aptalca olacağını; Paris'in işareti vermesi halinde, şartlar ne olursa olsun, riske girmenin tavsiye edilebileceğini, çünkü o zaman geçici bir yenilginin olumsuz etkilerinin de geçici olarak kalacağını; arkadaşlarımla birlikte, Renanya emekçi nüfusu tarafından nasıl bir doğrudan eylemin yapılabileceğini ciddi bir şekilde düşüneceğimizi, gerektiğinde Londra'ya yine birini göndermelerini, ama önceden anlaşmaksızın *hiçbir şey* yapmamaları gerektiğini açıkladım."[73]

Açıkça, Marx partisi şartlar olgunlaşır olgunlaşmaz barikatlara koşmaya hazırdı. O zamana kadar, devrimci sakınım, günün düsturu olacaktı.

Parti, koşulların henüz örgütlü bir oluşumu gerektirdiğini düşünmüyor olsa da, 1857'de dünya çapındaki kapitalist ekonomik krizin gösterdiği gibi, nesnel durumun ilerleme kaydettiğini hissediyordu; Marx'ın, kişisel olarak hayatının en kötü parasal darboğazından geçtiği halde, *Katkı*'yı bir an önce tamamlamak için var gücüyle çabalamasının asıl sebebi de buydu. Partinin kendisi açısından ise, yaklaşan kriz, parti normlarını sürdürme yükümlülüğünün altını çiziyordu. Partinin 1862'de Lassalle ile yaşadığı kopuşun bir nedeni de bu normların ihlal edilmesiydi.

73 c. 40, s. 25 Marx'ın Renanyalı işçilere cevabı günümüze ulaşmamıştır.

Bölünmenin yaşanacağını fark eden Marx, 1859'da Engels'e "eğer Lassalle parti adına konuşma işini kendi üzerine alacak olursa, ileride ya bizim tarafımızdan açıkça reddedilerek istifa etmek zorunda, zira koşullar duyguları hesaba katamayacağımız kadar ağır; ya da tutku ve mantığın ortak sesini dinlemeden önce kendisinin yanı sıra diğerlerinin görüşlerini sormak zorunda. Şu anda parti disiplini konusunda mutlak bir şekilde ısrar etmeliyiz, değilse her şey berbat olur"[74] diye yazıyordu. Marx birkaç ay sonra biraz daha nazik fakat aynı sertlikte, doğrudan Lassalle'ın kendisine yazdı:

"İşlerin kısa süre içinde yine bir dönüm noktasına gelmesi ihtimali var. Bu durumda partimizde şu iki seçenekten biri tercih edilmeli: ya hiç kimse diğerlerine danışmadan parti adına konuşmaz, ya da herkes diğerlerini dikkate almaksızın kendi görüşlerini ortaya koyma hakkına sahip olur. Şu anda ikincisi kesinlikle uygun değildir. Çünkü açık tartışma, böyle küçük (sayısal eksikliğini dinamizmiyle telafi etmesini umut ettiğim) bir partiye hiçbir şekilde fayda getirmez."[75]

Anlaşmazlığın kaynağı, 1859 İtalyan Savaşı ve komünistlerin alması gereken tutumdu. Marx'ın "KOCAMAN BİR GAF" dediği *İtalyan Savaşı ve Prusya'nın Görevleri* broşüründe Lassalle, Marx ve Engels'in, *Po ve Ren* başlıklı bir broşürde ortaya koyduğu çizgilerine karşıt bir çizgi ileri sürüyordu; Lassalle, broşürünü yazmadan önce Engels'inkini okumuştu. Marx ve Engels sorunu açıklığa kavuşturmak ve Lassalle'ın tutumuna karşı çıkmak için "bir parti bildirgesi" yayınlamayı ciddi bir şekilde düşündüler.[76]

Parti üyelerinin kişisel tavırları bile dikkatle değerlendirilmek zorundaydı. Bunun bir örneği olarak, bir yıl önce Marx, Lassalle'ın onurunu savunmak için düello yapma isteğini Engels ve Wolff'a danışarak değerlendirdi. Engels, Wolff ile "devrimci partinin üyeleri" için "düello[nun] genel anlamda münasebetsiz" olduğu düşüncesini paylaştıklarını Marx'a bildirdi.[77] Marx, Lassalle'ı şöyle cevapladı: "Partimiz bu sınıf seremonilerine kararlılıkla sırt çevirmek ve bunlara tabi olmamızı isteme küstahlığını tiksintiyle reddetmek zorundadır. Mevcut koşullar içerisinde, bu

74 c. 40, s. 435-36. Üç yıl önce, Marx ve Engels Lassalle'ın tutumlarının sorunlu olduğunu anladıklarında, Engels Marx'a "Partiye karşı doğrudan ve ALENİ BİR EYLEME kalkışacak olursa, o zaman icabına bakarız. Ama ortada henüz böyle bir şey yok ve nereden baksak kapışmak çok yersiz olur." (c. 40, s. 27) diye yazar. Görüldüğü gibi, partide disipline yönelik kararlar, davranışları temel almak zorundaydı; Willich-Schapper hizbinin tasfiyesiyle ilgili olarak yukarıdaki bölümler ile karşılaştırınız.

75 c. 40, s. 538

76 c. 40, s. 437, 447. Herhalde savaşın beklenenden önce, Temmuz 1859'da bitmesi nedeniyle, "bildirge" hiçbir zaman yayınlanmadı.

77 c. 40, s. 319-21

tür toyluklarınıza müsaade etmek çok daha vahim bir şey olur."[78] Beş yıl sonra (yani partiyle kopuştan iki yıl sonra) Lassalle bu yoldaşça tavsiyeye kulak tıkayıp, bir karşıtıyla girdiği düelloda ölümcül şekilde yaralandı.[79]

Yeni bir devrimci yükseliş ihtimaliyle birlikte, partinin ilkelerinin arkasında durması özellikle önemliydi. Bu nedenle, Liebknecht 1859'da, Marx ve Engels'in onayını almadan, Marx partisi ile kısa süre önce tekrar faaliyete geçen Alman İşçileri Eğitim Derneği'ndeki muarızları arasındaki anlaşmazlıkları uzlaştırmaya kalkınca, Marx öfkeyle tepki gösterdi. "[Liebknecht] beni işçilerin (yani şu avanakların) bana yönelik nefretleri karşısında savunmak zorunda olduğu, vs. hakkında bir sürü boş laf etti. ... Arkadaşlarımızı topladım ... ve açtım ağzımı yumdum gözümü, Liebknecht tövbe diyene kadar da yakasını bırakmadım."[80] Liebknecht yıllar sonra bu olayla ilgili şunları söyler: "Eylemlerimle ilkelerimizi çiğnediğim ... Weitling'cilere ve diğer tekkecilere taktik ve teorik açıdan kabul edilemez tavizler verdiğim ... 'arabulucu' rolüne soyunduğum suçlamasıyla yüz yüze geldim ... Marx 'arabuluculuğu' mahkûm etti; işçilere söyleyecek bir şeyi varsa, bunu kendisi söyleyebilirdi."

Marx ve Engels'in beklentilerini gösteren diğer bir örnek de, Lassalle'ın 1859'da yazdığı siyasi içeriğini sert şekilde eleştirdikleri tarihî oyun, *Franz von Sickingen*'e gösterdikleri tepkiydi. Burada bizi ilgilendiren, Engels'in eleştirilerini, Lassalle'a açıkladığı gibi, nasıl gerekçelendirdiğidir: "*Kendi aramızda* eleştiri, elbette yıllardır, zorunlu olarak; bizzat partinin çıkarları doğrultusunda, mümkün olduğunca sözünü sakınmaz bir tarzda yapılmaktadır." Sonra da, bir tür gönül alma olarak, şöyle yazar: "Partimizin, hangi alana girerse girsin, yaptığı işte üstünlüğünü daima ortaya koyduğunu gösteren her yeni örnek bana ve hepimize her zaman büyük mutluluk verir. Sizin bu örnekte yaptığınız şey de budur."[81] Engels'in Lassalle'ın gönlünü almada ne kadar samimi olduğundan bağımsız olarak, sözleri, bir kez daha, partinin birliğine verdiği önemi gözler önüne sermektedir.

Parti onurunu savunmak da bir zorunluluktu. Tanınmış Alman demokrat Karl Vogt, 1859 sonlarında partiye karaçalan bir kitap çıkardığında Marx bu nedenle şiddetle tepki gösterdi. Ekonomi politik üzerine araştırma ve kitap çalışması tam da verimli bir evreye girmişken (*Katkı* yeni çıkmıştı) Vogt'un ithamlarını çürütmek üzere, çalışmaya bir süre

78 c. 40, s. 323

79 Marx partisi ile Lassalle arasındaki kopuşun, Marx'ın kişisel olarak Lassalle'a antipati duymasından kaynaklandığı şeklindeki Marksolojik iddiayı tartışmaya açan en derin kavrayışlı ve kapsamlı tahlili için, Draper'ın *KMTR* IV. Cildine, özellikle 3. bölüm ve Özel Not A'ya bakınız.

80 c. 40, s. 437-38

81 c. 40, s. 446

–aslında bir yıl– ara verdi. Yazdığı *Bay Vogt* kitapçığını da kapsayan cevabı, kendi ifadesiyle, "partinin *tarihsel aklanması* ve Almanya'da bundan sonraki konumu bakımından hayati önemde" idi.[82] Marx, iftira kampanyasını tezgâhlayanlardan biri olan eski bir Birlik üyesinden söz ederek, "kendi onuru ya da partisinin onuru işin içine girdiğinde *amansız* olacak birinin karşısına çıktığını unutmuş" diye yazıyordu.[83]

Partinin savunulmasında zaruri silah, kendi yayın organı ya da gazetesiydi; bu silahın yokluğu, 50'li yıllar boyunca hissedilen bir sorun oldu. Mayıs 1859'da parti, Londra'da Alman İşçileri Eğitim Derneği'yle (1850'de istifa etmiş olan Marx, o sırada derneğe yeniden katılmıştı) işbirliği kurarak, dernek gazetesi *Das Volk*'un ("Halk") denetimini ele aldığında, soruna geçici bir çözüm bulunmuş oldu. Marx, Engels'e şunları yazıyordu: "*Das Volk*'u amatör bir kesekâğıdı olarak görüyorum, Brüksel ve Paris gazetelerimiz [*Dentsche-Brüsseler-Zeitung* ve *Vorwärts*] gibi. Ama alttan alta ve doğrudan müdahale etmeksizin, onu [karşıtlarımızın] canını sıkmakta kullanabiliriz. Yine, *an gelir* ki bu çok yakında olabilir, *sadece düşmanlarımızın değil*, bizim de görüşlerimizi bir Londra gazetesinde yayınlayabilmemiz *hayati bir önem kazanır.*"[84] Zayıf mali durumu göz önüne alındığında, Marx'ın Engels'e açıkladığı gibi, gazete "ancak partinin fedakârlığıyla ayakta kalabilir, bu nedenle *tüm* parti üyelerinden fedakârlık yapmalarını istiyoruz ..."[85] Gazete dört ay sonra kapansa da, 50'lerin sonlarında, en önemlileri *Katkı*'ya *Önsöz* olan hakiki parti belgelerini yayınlama ayrıcalığına sahip oldu.

Marx'ın AİED'ye –sınırlı bir şekilde bile olsa– tekrar katılması, beş yıl sonra örgütlü siyasi faaliyete dönüşünün işaretini veriyordu ve Avrupa devriminde bir canlanma beklentisi çerçevesinde gerçekleşiyordu. Marx'ın derneğe yönelik parti müdahalesinde önderlik rolü biçtiği üye, eski hatasını kabul ettikten sonra tekrar partiye dönmüş bulunan Karl Schapper'di. 1859 sonbaharında Marx, yirmi ila otuz AİED üyesine *Katkı*'yı temel alan bir dizi konferans verdi. Bu yeni girişimlere rağmen, Marx henüz Engels'le birlikte "partimizi sil baştan yenileme" çabalarında

82 c. 41, s. 54. Parti için bilhassa önemli olan, elbette işçi hareketi ve özellikle de onun Alman kanadı nezdindeki saygınlığıydı. Bu nedenle Marx, *Bay Vogt*'ta, parti muhaliflerinin de içinde yer aldığı AİED'in 6 Şubat 1860'ta "Vogt'un benim genel olarak Alman işçilerini, özellikle de Londra'daki işçileri 'sömürdüğüm' şeklindeki iddiasını *'iftira olarak damgalayan'* bir kararı oy birliğiyle benimsedi"ğini gururla belirtir. (c. 17, s. 264)

83 c. 41, s. 87. İlgili konuların en iyi özetini veren Riazanov, s. 117-21, *Bay Vogt*'un önemi hakkında şöyle yazar: "Marx'ın hayatta olduğu yıllarda bile, 1849-1859 on yılının öğrencileri, dönemin partilerini Marx'ın bu eseri kadar derinlemesine kavrayan başka bir çalışmanın bulunmadığını kabul eder."

84 c. 40, s. 439

85 c. 40, s. 472

başarıya ulaştıkları kanaatinde değildi. Liebknecht ve Schapper de dâhil olmak üzere, AİED içinde birlikte çalıştıkları parti güçleri hakkında Marx, Mayıs 1859'da Engels'e "Bugüne kadar sahip olduğumuz en zayıf KADRO" diye yazıyordu.[86] Durum ancak beş yıl sonra, UİB'nin kurulmasıyla düzelecekti.

Vogt meselesinin sonuçlarından biri, Marx partisinin eski üyelerinden şair Ferdinand Freiligrath'ın uzaklaşması oldu. Partinin savunulmasına katılmamayı tercih eden şairin Marx'a yazdığına göre artık asıl derdi şiiriydi; "'saflık' gerekçesiyle 'parti'den uzak durmak istiyor."[87] Marx, cevabında, arkadaşının fikrini değiştirmesi için yalvardı. Eğer şair "saflık" arıyorsa, bunun yaratıcı ihtiyaçlarını finanse etmek için çalıştığı "burjuva ticaret" dünyasında bulunmayacağı kesindi. Bunlar siyasi hayatın gerçekleridir, "fırtınalar toz kaldırır, öyle ki hiçbir devrimci dönem gülyağı kokmaz, hatta bazen, söylemeye gerek yok, insan her türden süprüntünün hedefi haline gelir." Fakat partiye yönelik bütün iftiralar ve saldırılar ile rakip partilerin gerek 1848-49 olayları sırasındaki, gerekse sonrasındaki sicilleri göz önüne alındığında, "insan, nihayet bir bütün olarak partiye dair gerçekte akılda kalanın ... ne olduğunu kendisine sorduğunda, şu on dokuzuncu yüzyılda onun ayırt edici özelliği olduğunu söyleyebileceği tek bir şey vardır, o da *saflık*tır."[88] Görüldüğü gibi, on yılın ve devrimci süreçteki suskunluk döneminin sonunda Marx, partinin ilkeli tutum siciliyle gurur duyabileceğine inanıyor ve sınıf mücadelesinde yakında beklenen yükselişe güvenle bakıyordu.

1848 Derslerinin Hayata Geçirilmesi

1848-1852'nin temel derslerinden biri olan, devrimci partinin bir sonraki yükselişten önce bilimsel çalışmasını yerine getirme sorumluluğu, Marx ve Engels açısından, uzun zamandır beklenen ekonomi politik projesine öncelik vermek anlamına geliyordu. Bu nedenle, partinin 1852-1864 arasında herhangi bir kapsamlı programatik açıklamada bulunmaması şaşırtıcı değildir. Böyle bir açıklamaya en çok yaklaşan şey, 1859 İtalyan (ya da Avusturya-İtalya-Fransa) savaşının patlaması üzerine yazılan Engels'in *Po ve Ren* broşürü oldu; savaş başlar başlamaz, yukarıda belirttiğimiz gibi, Marx ve Engels bir "parti bildirgesi" yayınlamayı ciddi olarak düşünmüştü.

Engels'in broşürü gerçekten de bir parti belgesiydi. Marx, broşürü Almanya'da en kısa zamanda yayınlatmak için Lassalle'a başvururken,

86 c. 40, s. 451

87 Draper, *Chronicle* s. 101

88 c. 41, s. 84

"[L]ütfen hatırı sayılır bir zaman ve emek harcamanızı istememi mazur görün. Bunu sadece PARTİNİN GENEL ÇIKARI açısından rica edebilirim." diye yazar. Aynı gün, 25 Şubat 1859'da Engels'e yazdığı mektupta, elini çabuk tutmasını ister: "Bir an önce *işe koyulmalısın*, bu olayda zaman *her şeydir* ... partimiz için bir zafer olacak." Birkaç ay içinde yayınlanacak olan *Katkı*'ya atıfta bulunarak şöyle devam eder: "*Önsöz*'ümde birkaç kez senden söz ettim; bu nedenle hemen ardından sahneye bizzat çıkarsan çok iyi olur. ... Şu demokrat köpekler ve liberal ayaktakımı görsün, bu berbat sükûnet döneminde tükenip gitmeyen bir tek biziz."[89] Dolayısıyla, *Katkı* gibi *Po ve Ren* de Marx tarafından partiyi yeniden devrimci siyasetin merkezine taşıyacak ve sonraki etapta rakipleri karşısında önde başlamasını sağlayacak bir silah olarak görülüyordu. Ayrıca on iki yıllık siyasi gericilik döneminde "dirsek çürütmeye" verilen önceliğin haklılığını gösteriyordu.

Engels'in broşürü esasen askerî meselelere odaklandığı ve savunduğu politika bir ölçüde konumuzun dışında kaldığı halde, 1848 devrimlerinden Marx'la birlikte çıkardıkları derslerle ilgili bazı programatik yaklaşımları da içerir. İtalyanlar kadar Almanların da gündemindeki sorun olan ulusal birlik, savaş dolayısıyla kendini daha yakıcı bir şekilde dayatırken, Engels İtalyanların, Slavların ve diğer Orta Avrupa halklarının kendi kaderlerini belirleme hakları pahasına ulusal birleşmeyi savunan Almanlara karşı çıkar. Bu temelde bir birlik, "Orta Avrupalı büyük güç teorisi", "Almanya'nın Avrupa'nın hâkimi ve efendisi" olacağı bir Alman "Anavatanı"na götürecekti. Bu, *NRZ*'nin 1848-49'da kararlılıkla karşı durduğu, "Tötonların" ırk üstünlüğü varsayımına dayalı Alman milliyetçiliği çizgisiydi. Meselenin özü, Alman ulusal birliğinin Avusturya ya da Prusya emperyalizmi eliyle yukarıdan mı, -Lassalle'ın bu ikincisine meyletmesi Marx ve Engels'le aralarındaki temel siyasi ayrımların nedenidir- yoksa işçi, köylü ve orta sınıfların devrimci hareketlenmesi yoluyla aşağıdan mı gerçekleştirileceğiydi. "Gücümüzü yabancı toprakları ele geçirmekte ve geleceği ancak önyargıyla inkâr edilebilecek yabancı bir ulusu baskı altına almakta aramak yerine, *kendi yurdumuzda birleşmiş ve güçlü olmaya* bakmamız daha iyi olur."[90] 1859'da olduğu gibi, altmış yıl sonra da en az o kadar can alıcı bir ihtiyaç olacak olan bu tavsiye, partinin 1848-49 devrimindeki çizgisinin, yani birleşik Alman cumhuriyeti talebinin, savaş ihtimali içeren yeni gerçekliğe somut şekilde uygulanmasıydı.

89 c. 40, s. 393

90 c. 16, s. 216-17, 240

Yine, Marx ve Engels'in milliyetçiliğin etkisini görmezden geldikleri ya da hafife aldıkları şeklindeki yaygın iddianın aksine, onlar Alman milliyetçiliği gerçeğini görmenin yeterli olmadığını berrak bir şekilde kavramışlardı. Komünistler açısından asıl mesele, bu başlıkta proleter bir perspektifin nasıl ortaya konup savunulacağıydı. *Manifesto*'da belirtildiği gibi, "kuşkusuz her bir ülkenin proletaryası önce kendi burjuvazisiyle hesaplaşmak zorundadır." Aşağıdan yaratılacak birleşik bir Alman cumhuriyeti, proletaryanın "hesaplaşma"sını yönetebileceği en iyi zemini sunacaktı. Aynı nedenlerle, Marx partisi gerek savaştan önce, gerekse savaş sırasında başka yazılarında, aşağıdan devrime dayalı bir birleşik İtalyan cumhuriyetini savundu. Son olarak, burjuva basın tarafından görmezden gelinmemesi için imzasız yayınlanan *Po ve Ren* broşürünün, Marx'ın partiyi devrimci hareketin merkezine taşıyacağı yönündeki umudunu boşa çıkarmayarak, Almanya'daki tartışma üzerinde büyük bir etkide bulunduğunu belirtmek gerek.[91]

Po ve Ren partinin durgunluk yıllarında 1848-49 deneyimlerine yaslanan tek sarih programatik belgesi olurken, parti yazışmalarını da kapsayan diğer belgeler, devrimci dönemin derslerinden buralarda da şu ya da bu şekilde faydalanıldığını gösterir. Bunun en önemli örneği, Almanya'daki hareketle ilgilidir. Nisan 1856'da Marx, Renanya bölgesindeki militanlardan, yeni bir devrimci yükseliş durumunda işçilerin burjuvaziye karşı nasıl bir tavır takınması gerektiğini soran bir dizi mektup aldı. Bu konuda çeşitli seçeneklerin öne sürüldüğü mektuplar, devrimci parti bünyesinde var olan görüş farklılıklarını yansıtıyordu. Eldeki kanıtların gösterdiği kadarıyla Marx'ın cevapladığı tek mektup, (günümüze ulaşmamıştır) eski bir Birlik üyesi Johannes Miquel'in "proletarya sadece küçük burjuva demokratlarla değil, fakat burjuva liberallerle de ittifak kurmalı ve burjuvaziyi ürkütüp devrimden kaçıracak türden devrimci adımlardan kaçınmalıdır" dediği mektubuydu.[92] Engels'e söylediği gibi, Marx'ın fikri kesinlikle değişmemişti: "[B]u 'sağduyu' sindirme girişimi 'midemi alt üst etti.'"[93] Meseleyi Wolff'la konuşan Engels'in "ayrıntılı GÖRÜŞÜ"nü aldıktan sonra, Miquel'e belirgin şekilde daha nazik bir dil kullandığı cevabında Marx: "gelecek bir devrimde proletaryanın tek müttefikinin köylülük olduğunu" açıkladı ve "burjuvaziye karşı acımasız bir mücadele verilmesi gerektiğini vurgula[dı]."[94]

---

91 Broşürün etkisiyle ilgili: ayrıntılar için, bkz. c. 16, s. 663 dn. 182

92 c. 40, s. 586 dn. 52

93 c. 40, s. 44

94 Draper, *Chronicle* s. 83

Marx'ın cevabı, Engels'le birlikte, partinin Alman devrimine dair başlıca bilançoları olan Mart 1850 "Çağrı"sı ile *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim*'de ortaya konan siyasi çizgiyi savunmaya devam ettiğini bir kez daha kanıtlar. Köylülükle ilgili sözleri, 4. bölümde değindiğimiz gibi kır emekçilerini âdeta unutan Mart "Çağrı"sından bu yana işçi-köylü ittifakının parti açısından daha da büyük bir önem kazandığını gösterir. Gerçekten de Marx, Engels'e Almanya'da ilerideki devrimin başarı şansıyla ilgili 1856'da söylediği sıkça alıntılanan sözlerini bu tartışma bağlamında ifade etmiştir: "Almanya'da her şey, proleter devrimin köylü savaşının bir ikinci baskısıyla desteklenmesi olanağına bağlı olacaktır. O zaman durum son derece güzel olacaktır."[95]

1848-49 deneyimi, Marx partisinin demokratik devrimde köylülüğün rolünü daha iyi kavramasını sağladı. Marx'ın İtalya'da Guisepp Mazzini önderliğindeki ulusal kurtuluş mücadelesinin başarı imkânı konusunda 1851'de Weydemeyer ve Engels'e söyledikleri anlamlıdır:

"Mazzini'nin politikasını esasen yanlış buluyorum ... Yüzünü İtalya'nın asırlardır ezilen kesimine, köylülüğe çevirmeyerek, karşı-devrime yeni kaynaklar yaratıyor. ... Tabii, burjuvaziye ve soyluluğa, İtalya'nın bağımsızlığını kazanmanın ilk adımının köylülerin toptan özgürleşmesi ve *métayage* [yarıcılık] sistemlerinin burjuva mülkiyete dönüştürülmesi olduğunu söylemek biraz cesaret ister.

"... Şayet Mazzini, ya da başka biri, İtalyan savaşçıların başına geçer ve bu kez köylüleri *franchement* ve *immédiatament* [açıkça ve derhal – *çev.*] *métaires*'den [yarıcılardan] özgür toprak sahiplerine dönüştürmezse, İtalyan köylüsünün hali haraptır."[96]

Marx, İtalyan devrimine dair bu sonuçlara ulaşırken açıkça önceki iki yılın Alman deneyimine dayanıyordu. Bununla birlikte, bir parti gazetesi ya da bu görüşleri açıklayabilecekleri başka araçların yokluğunda, en iyi ihtimalle partinin kendi içindeki görüşleri belirlemekten öteye geçemediler.

Marx ve Engels'in 1848-49 derslerini köylü sorununa nasıl uyguladıklarını gösteren bir diğer örnek ise, Lassalle'ın yukarıda sözü edilen tarihî oyunu *Franz von Sickingen* ile ilgilidir. Eser, Almanya'da 1525 köylü isyanı sırasında soyluluğu ve onun imparatora karşıtlığını konu alır; Marx ve Engels'e göre sorun da buradadır. Engels'in *Almanya'da Köylü Savaşı*'nda kahraman, köylü önderi Thomas Münzer iken, Lassalle'ın kendine özgü tragedyasının kahramanı, şövalye von Sickingen'di. Marx'a göre, 1525'te

95 c. 40, s. 41 [Karl Marx ve Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, Birinci cilt, Sol Yayınları, Aralık 1976 Ankara, s. 638].

96 c. 38, s. 454-56

Luther'le ittifak halindeki şövalyeler sınıfının krallığı yıkmayı başaramayışında ortaya konan mesele, "1848-49'un devrimci partisinin debelendiği trajik çatışma" idi. Marx elbette 1848-49'da "köylü savaşının bir ikinci baskısıyla" desteklenen bir "proleter devrimi" olmamasından söz ediyordu. Lassalle'ın hatası, "köylülerin ... ve kentlerdeki devrimci unsurların temsilcileri" yerine, "devrimin *aristokratik* temsilcilerine" çok fazla odaklanmasıydı. Ardından, Lassalle'ın tutacağı siyasi doğrultuyu önceden kestiren güçlü bir öngörüyle şöyle diyordu: "Senin Franz von Sickingen gibi bir ölçüde bizzat sen de, Lutherci-şövalyevari muhalefetini, Münzerci-plebyen muhalefete üstün sayma diplomatik hatasına düşmedin mi?"[97] Lassalle, üç yıl sonra, filizlenmekte olan Alman işçi sınıfı hareketini Bismarck'a satmaya çalışacak, ama başaramayacaktı.[98]

Oyundaki tarihî olayların ayrıntılarına vâkıf olan Engels, köylü sorunu üzerine daha ayrıntılı bir yorumda bulunur:

"Sizi ulusal aristokratik hareketin bir yönüyle ilgili yanlış ya da bana öyle görünen bir düşünceye sürükleyen ... aynı zamanda Sickingen'in kaderindeki *asıl* trajik unsuru kaçırmanıza yol açan şeyin ... köylü hareketini ihmal etmek olduğunu söylemeliyim. Bence, o zamanlar doğrudan imparatora tabi olan soyluluğun büyük bölümünün aklına hiçbir zaman köylülükle ittifak kurmak gelmedi; köylülüğün ezilmesinden sağlanan gelire bağımlılıkları buna izin vermezdi. Kentlerle bir ittifak daha mümkündü ... Öte yandan, ulusal aristokratik devrim ancak kentlerle ve köylülerle, bilhassa bu ikincisiyle kurulacak bir ittifak aracılığıyla gerçekleşebilirdi ki bana göre, trajik unsur bu temel koşulun, köylülerle ittifakın imkânsızlığı olgusunda bulunur ... Burada, bence tarihsel zorunlu önkoşul ile bunun hayata geçirilmesinin imkânsızlığı arasındaki trajik çelişki yatmaktadır."[99]

Soyluluğun köylülükle bu tür bir ittifaka girmesi 1525'te imkânsız idiyse, diğer yanda kentli halkın bunu yapmasının önünde 1525'te de bir engel yoktu, muhakkak daha sonra, 1848-49'da da. Bu iki çalkantılı yıl zarfında *NRZ* partisinin taşıdığı ve 1859'da oyunuyla ilgili yorumları üzerinden Marx ve Engels'in Lassalle'ı ikna etmeye çalıştıkları perspektif buydu. Lassalle ile yazışmaları partinin iç işi olmakla birlikte, Marx ve Engels cephesinde parti üyelerini işçi-köylü ittifakıyla ilgili çıkardıkları sonuçlara ikna etme çabasının bir ifadesiydi; ileride göreceğimiz gibi, bu sonuçlar Almanya'da devrimci partinin geleceği açısından hayati bir önem kazanacaktı.

97 c. 40, s. 419-20

98 Lassalle'ın manevralarıyla ilgili ayrıntılar için, bkz., Draper, *KMTR* IV, s. 54-58

99 c. 40, s. 445 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 1, Sol Yay., Ankara, 1995, s. 137].

Marx ve Engels, bu dönem boyunca çeşitli yerlerde ve farklı bağlamlarda köylü sorununa değindiler. Örnek olarak, İspanya'da burjuva demokratik devrimin yenilgisi, "devrimci parti[nin], köylülüğün çıkarları ile kent hareketi arasındaki bağlantıyı nasıl kuracağını bileme"mesi olgusuyla açıklanabilirdi.[100] Fakat en ilginç gelişmeler Rusya'da ortaya çıkmaya başlamıştı. Kırım Savaşı'nın (1854-1856) ardından, Marx ve Engels, Rus kırlarında kopacak kıyametin alametlerini seziyorlardı. 1859 sonlarında Marx, Engels'e şöyle yazdı: "Rusya'da hareket, Avrupa'nın her yerinden daha iyi ilerliyor. Bir yanda Çar'a karşı aristokrasinin meşrutiyetçiliği, diğer yanda aristokrasiye karşı köylülerinki."[101] Birkaç yıl önce Engels'in, birkaç yıl sonra da Marx'ın Rusça öğrenmeye başlamaları, Doğu'daki gelişmelere verdikleri önemi gösteriyordu.

Sonuç olarak, bir devrimci parti için sınav, sadece devrimci duruma nasıl tepki verdiği değil, bunun yanı sıra, devrimci durumun yokluğunda kendisini nasıl konumlandırdığıdır. Marx'ın 1850'deki tartışmalarında Schapper'i paylarken söylediği gibi, "iktidarı almanın eşiğinde olduğuna inandığımız bir partiye mensup olmak için pek fazla inanç gerekmez." Siyasi gericilik ve sınıf mücadelesindeki ölüm sessizliği karşısında, bir de bunlara özellikle Marx ailesi açısından en zorlu kişisel koşullar eklendiği halde, Marx partisi, 1848 ayaklanmalarının bütün diğer devrimci partilerini geride bırakarak, sınavdan geçti. Bilimsel çalışmada önemli kazanımların –*Kapital*'in altyapısı ve taslağı bu dönemde tamamlandı– yanı sıra, parti, varlığının söz konusu olduğu her durumda kendini seferber etmeyi başardı; bu şekilde, Köln davasına ve Vogt'un karalama kampanyasına öncelik verildi. Parti ayrıca, İtalyan Savaşı'nın arifesinde, çatışmaya dair bir işçi sınıfı perspektifi ortaya koymak gerektiğinde de harekete geçti, Engels'in *Po ve Ren* broşürünü bastırmaya çalıştı. Tüm bu refleksler, Marx partisi için, bilimsel çalışmadan ödün verme pahasına bile olsa, siyasetin öncelikli yerini kanıtlıyordu. Sonraki tarihin doğruladığı gibi, Marx 1859'da "berbat sükûnet döneminde tükenip gitmeyen bir tek biziz" derken ne böbürleniyor, ne de abartıyordu. Partinin durgunluk dönemindeki gerek yazınsal, gerek siyasi kazanımları, gelecek devrimci dalgada önderliği üstlenmesini ve böylece proletarya hareketini önceki yükseliş dönemlerinde olduğundan çok daha sağlam bir zemine oturtmasını sağlamada belirleyici oldu.

100 c. 13, s. 657

101 c. 40, s. 552

7. BÖLÜM

Yeni Bir Devrimci Dönem ve Birinci Enternasyonal'in Doğuşu



"Nasıl ki 18. yüzyılda Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Avrupalı orta sınıflar için uyanış çanını çaldıysa, 19. yüzyılda da Amerikan İç Savaşı, Avrupalı işçi sınıfı için aynı şeyi yaptı."

Marx, *Kapital*

"Siyasi iktidarın fethi bu nedenle işçi sınıflarının görevi haline gelmiştir."

Marx, Kuruluş Çağrısı

"Enternasyonal, sosyalist ya da yarı-sosyalist mezheplerin yerine işçi sınıfının gerçek bir mücadele örgütünü geçirmek üzere kuruldu."

Marx'tan Friedrich Bolte'ye

1863 başında Marx, Engels'e "DEVRİM ÇAĞI bir kez daha AVRUPA'DA ENİKONU AÇILMIŞ bulunuyor" diye yazıyordu. Marx partisinin en azından dört yıldır öngördüğü an nihayet gelmişti. Bir buçuk yıl içinde Marx yine boylu boyunca örgütlü siyasi faaliyetin içinde proletaryanın ilk gerçekten uluslararası örgütü olan Uluslararası İşçi Birliği'nin merkez komitesindeydi. UİB'ye giden yolda Marx, çeşitli kampanyalarla eylemliliğini özellikle yükseltti. Aynı zamanda, "*magnum opus*"unu devrim patlak vermeden tamamlamak için var gücüyle çabaladı. Siyasi gerçeklik, kuruluşundan yok oluşuna kadar yeni örgütü yönetme gerekliliği, *Kapital*'in Marx'ın sağlığında sadece birinci cildinin yayınlanabilmesinin başka nedeni oldu. Marx ve Engels'in yeni bir yükseliş başladığında partilerinin doğrudan *Manifesto* ile yola koyulacağı beklentisinin aksine, UİB'nin bileşimi, saflarını bilimsel komünizmin temel ilkesine, işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemine kazanmak için uzun bir iç mücadele vermeyi gerektiriyordu. *Kapital*'deki birçok keşif, bu mücadelede Marx'ın cephanesi

haline geldi. Enternasyonal'in dördüncü yılında Marx partisi, yirmi yıl önce yükselttiği "Dünyanın bütün işçileri, birleşin!" çağrısını hayata geçirme yolundaki ilk başarılı girişim içerisinde hâkim konuma geldi.

Örgütlü Siyasi Faaliyetin İlk İşaretleri

Marx'ın 1863'te yeni bir devrimci dönemin başladığı tespitinin temelinde, o yıl Polonya'da başlayan köylü isyanı vardı. Öte yandan, bu olaydan önce de iyimserliği besleyen başka işaretler siyasi ufukta belirmişti. 1860 başlarında Marx, Engels'in de onayladığı gibi, "bugün dünyadaki en önemli gelişme –bir yanda Amerika'da Brown'un ölümüyle başlayan, diğer yanda Rusya'da yaşanan– köle hareketidir" diyordu.[1] Marx kuşkusuz, birkaç ay önce Virginia'nın Harper's Ferry kasabasında yaşanan, kölecilik karşıtı John Brown'un başarısız ayaklanmasından söz ediyordu; buradaki girişim başarısız olsa da, peşinden en az bir köle isyanını tetiklemişti. Rusya'ya gelince, oradaki "köleler", yani serfler de, Marx'ın önceki yıl dikkat çektiği gibi, kurtuluş yolunda ilerlemekteydi. Bir yıl sonra, aşağıdan bir devrimi önlemek isteyen Çar, serfliği kaldırdı. Rusya'daki hareketin Amerika'dakiyle çakışması muazzam bir önem arz ediyordu. Marx ve Engels, sınıf mücadelesine enternasyonal bir perspektifle baktıkları için, yalıtılmış mücadelelerden çok, farklı ülkelerdeki mücadelelerin birbirine bağlanmasına önem veriyorlardı. Köleliğe ve diğer kapitalizm öncesi sömürü biçimlerine karşı mücadele, emeğin sermayeye karşı mücadelesinin zorunlu bir adımı olan demokratik devrimin ayrılmaz bir parçasıydı.

Bir Devrimci Mücadele Olarak Amerikan İç Savaşı

İç Savaş öncesinde Marx partisinin, Weydemeyer üzerinden, Amerika'daki Alman göçmen işçi sınıfının cumhuriyetçi davaya kazanılmasında özellikle önemli bir rol oynadığı hatırlanmalıdır. Abraham Lincoln'ün 1860'ta başkanlığa seçilmesinde onun ve partisinin "köleliğin en büyük düşmanı" olduğuna inanan Alman göçmenlerin desteğinin de belli bir etkisi vardı.[2] Zaman zaman "kırk sekizliler" ya da "kızıl 48'liler" denilen 1848-49 Alman devrimine katılmış siyasi mülteciler, en ateşli cumhuriyetçiler ve kölelik karşıtlarıydı. İç Savaş onlar için on yıl önce verdikleri kavgayı sürdürmek için bir fırsat oldu. Prusya'nın feodal despotluğu, Güneyli kölecilik düzeninden çok farklı değildi. Birçoğu Kuzey ordusu

1 c. 41, s. 4 ve 7 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 1, Sol Yay., Ankara, 1995, s. 139].

2 Weydemeyer'ın Alman-Amerikalı topluluğu içinde bu eğilimin yaratılmasındaki rolü hakkında bkz. Karl Obermann, *Joseph Weydemeyer: Pioneer of American Socialism* (New York: International Publishers, 1947), bilhassa IV. bölüm.

saflarında üstün hizmetleriyle öne çıktı, bunlara Weydemeyer, Willich ve Fritz Anneke gibi Marx partisinin sabık ya da sadık üyeleri de dâhildi.[3]

Savaşın başlamasıyla birlikte, Birlik yanlısı partizanlar olarak Marx ve Engels, gelişmelerin her ayrıntısını büyük bir dikkatle takip ettiler. Öncelikli işleri, gazete yazıları aracılığıyla İngiliz ve Alman proletaryasının Kuzey davasına desteğini kazanmaktı. Tekstil baronlarının başını çektiği Britanya sermayesinin, kendi hükümetlerinin savaşa, fabrikalarının en büyük pamuk kaynağı olan Konfederasyon lehine müdahale etmesini sağlayıp sağlayamayacağı, savaşın kaderini belirleyecek kilit önemde bir stratejik meseleydi. Bu nedenle, krizin belirli bir aşamasında, Birlik davasını destekleyenlerin, bilhassa proletaryanın, Avrupa'da müdahale karşıtı bir hareket örgütlemesi şarttı. Bu yöndeki çabalar en çok Britanya'da başarıya ulaştı.[4]

Marx, makalelerinde kampanyayı duyurmanın yanı sıra, Mart 1863'te, İngiliz sendikaları tarafından Kuzey'le dayanışma amacıyla düzenlenen bir dizi toplantıdan en büyüğünün örgütlenmesine yardımcı oldu.[5] Marx, müdahale karşıtı kamuoyunun ve hareketin, Britanya hükümetinin Konfederasyon'u savunmaya geçmemesinde belirleyici olduğuna inanıyordu. Birçoğu, Güney pamuğunun İngiltere'ye ve başka ülkelere ihraç edilmesini engelleyen Kuzey ablukası yüzünden işlerini kaybetmiş olan Britanyalı işçilerin bu kampanyanın ön saflarında yer alması, Marx açısından özellikle sevindiriciydi.[6] Bu durumun, gerçekten de yeni bir "devrim çağı"nın başladığını gösteren önemli işaretlerden biri olduğunu düşünüyordu. Londra'da Mart 1863'teki kitle gösterisine katılması, Marx'ın bir yıl sonra örgütlü siyasi faaliyete döneceğini haber veriyordu.

---

3 Bu isimlerin ve başkalarının savaşa katılmasıyla ilgili ayrıntılar için bkz. A. E. Zucker, drl., *The Forty Eighters: Political Refugees of the German Revolution of 1848* (New York: Columbia University Press, 1950), özellikle 7. bölüm.

4 Royden Harrison, "Britanyalı İşçiler ve Amerikan Köleciliği" başlıklı son derece faydalı denemesinde, sendikal önderlik ve onun gazetelerinde önemli bir kesimin ya Konfederasyon'a yakın durması, ya da Kuzey'i desteklemeye yanaşmaması nedeniyle Kuzey davasına proletarya tabanından gelen desteğin belirleyici olduğunu ikna edici bir şekilde ortaya koyar. *Before the Socialists: Studies in Labour and Politics, 1861-1881* (Londra: Routledge and Keagan Paul,1965)

5 Draper, *Chronicle* s. 116, Marx'ın bunu İngiliz sendikal hareketi ve önderleriyle yakın ilişkileri olan Eccarius aracılığıyla yapabildiğini söyler. Öte yandan, Harrison, op. cit., s. 72, Marx'ın "toplantıyı örgütlediği" şeklindeki iddiaya şüpheyle yaklaşarak, girişimin esasen pozitivist akademisyen Edward Beesly'nin eseri olduğunu söyler; ne ki bu, Draper'ın iddiasıyla çelişmez.

6 c. 19, s. 154. Çağdaş araştırmalar, Marx'ın Britanya'nın savaşa Konfederasyon lehine müdahale etme çabalarını engellemede İngiliz işçi sınıfının rolüne dair görüşlerini genelde doğrular. Bu konudaki en yakın tarihli değerlendirmeler için bkz. Howard Jones, *Union in Peril: The Crisis over British Intervention in the Civil War* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1992), s. 155-56, 260. Harrison'ın adı geçen makalesine ilaveten, Philip Foner'in kitabı *British Labour and the American Civil War* (New York: Holmes and Meier, 1981) hâlâ konunun en güvenilir tarihsel incelemesi olmaya devam ediyor.

Polonya İsyanıyla Dayanışma

Rusya Polonyası'nda köylüler, 1863 başında yeni "çağ"ın başlama zilini çalarak ayaklandığında Marx, Engels'e, partilerinin çok küçük olmasına rağmen, 1848-49 deneyiminden çıkardığı dersler sayesinde daha olgunlaşmış olduğunu yazdı.[7] Fransa'dan başlayan önceki ayaklanmalardan farklı olarak, bu kez "lavların doğudan batıya akması" bekleniyordu, yani devrimci süreç Rus imparatorluğunda başlayıp, Batı'ya doğru yayılacaktı. Öyleyse Marx ve Engels, daha 1863'te, kıtadaki devrimci gelişmenin yönüyle ilgili tasavvurlarına dair [devrimin en ileri kapitalist ülkelerde başlayacağı şeklindeki *-çev.*] yaygın iddiaların aksine, Avrupa devriminin fitilini ateşleyecek kıvılcım olarak umutlarını Rusya'ya bağlamaya başlamışlardı.

İsyan, ulusal kurtuluş hareketi ile köylülerin feodal boyunduruktan kurtulma mücadelesinin bileşimiydi: *Manifesto* on beş yıl önce, daha önceki ayaklanmalar, özellikle 1846 Krakow ayaklanması temelinde, komünistlerin Polonya'da "bir toprak devrimini ulusal kurtuluşun koşulu yapan partiyi" desteklediğini ilan etmişti. Marx ve Engels son isyanı değerlendirirken, Polonya ulusal özgürlük hareketi üzerine önceki görüşleriyle birlikte[8] bu pozisyonu koruyorlardı. İsyanın başarısı da "Avrupa'da genel hareketin bir parçası haline gelmesine" bağlıydı.[9] Biraz da bu nedenle sadece "lavların doğudan Batı'ya akması"nı değil, bunun yanı sıra, Polonya isyanının Çar'ın 1861'de serflerin "kurtuluşu" yönündeki boş vaatlerini yerine getirmesini isteyen Rus köylülerinin bir ayaklanmasını tetiklemesini bekliyorlardı. 1863 yazına gelindiğinde, Engels'in Marx'a üzüntüyle söylediği gibi, umutları hâlâ gerçekleşmemişti: "Beni en çok şaşırtan, Büyük Rusya'da köylü hareketinin yükselmemiş olması."[10] Sonunda ayaklanma 1863'te, esasen *Manifesto*'da ileri sürüldüğü gibi "toprak devrimini ulusal kurtuluşun koşulu" yapma kararlılığından şaşmayan bir önderliğin çıkmaması nedeniyle çıkmaza girdi. Elli yıl daha bu koşul yerine getirilemeyecekti.

Polonya ayaklanması giderek kaybedilmiş bir dava haline geldiği halde, Marx ve Engels ayaklanmayı desteklemek için aktif çaba sarf ettiler. İsyanın siyasi, diplomatik ve askerî boyutlarını inceleyen bir kitapçık

7 Altı hafta önce Marx, Ludwig Kugelman'a mektubunda şöyle yazar: "Açıkça devrime gidiyoruz; 1850'den beri bundan bir an olsun kuşku duymadım. İlk perde, 48-49'un aptallıklarının her halükârda tatsız bir tekrarını da içerecek. Ne var ki dünya tarihi kendi yolunda böyle ilerliyor, onu bulduğumuz gibi ele almak zorundayız" (c. 41, s. 437).

8 Bkz. 3. bölüm.

9 c. 41, s. 477

10 c. 41, s. 477-8

yazmayı planladılar. Çalışma, büyük ölçüde Marx'ın çeşitli hastalıkları yüzünden hiçbir zaman tamamlanamasa da, bu konuda yürüttüğü araştırma çok geniş kapsamlıydı ve "*magnum opus*"undan zaman çaldı. Bu durum, yine Marx partisinin bilimsel çalışması pahasına bile olsa, siyasete öncelik verdiğinin bir kanıtıydı. Bismarck'ın ayaklanmayı bastırmada Çar'a verdiği dolaylı destek, Alman proletaryasının bu konuda netleşmesini zorunlu kılıyordu. Marx, Londra'da AİED'in el ilanı biçiminde kendi yazdığı fakat taktik kaygılarla imza kullanmadığı bir *Polonya Bildirisi* çıkarmasını sağladı. Bildirinin temel mesajı berraktı: "Polonya sorunu Alman sorunudur. Polonya bağımsız olmadıkça bağımsız ve birleşik bir Almanya olamaz; Almanya Polonya'nın ilk paylaşımıyla başlayan Rus hâkimiyetinden kurtulamaz." Bildiri Alman burjuvazisinin Polonya'nın bağımsızlığı sorununda nasıl yan çizdiğini özetledikten sonra, Alman proletaryasının görevlerini ortaya koyuyordu:

"Bu kritik anda, Almanya'nın aynı zamanda Almanya'yı ve Avrupa'yı sırtından vurmak demek olan Polonya'ya ihanetine karşı haykırmak, Alman işçi sınıfının Polonyalılara, diğer ülkelere ve kendi onuruna borcudur. Bayrağına ateşten harflerle 'Polonya'nın Yeniden Kuruluşu' yazmalıdır, çünkü burjuva liberalizmi bu şanlı şiarı kendi bayrağından silmiştir. İngiliz işçi sınıfı, Amerikan İç Savaşı'nın uzaması bir milyon İngiliz işçisinin korkunç acılara ve sefalete sürüklenmesi demek olsa da, egemen sınıfların Amerikalı köle sahiplerinin safında savaşa müdahale etme girişimlerini her seferinde engelleyerek, ebedi bir tarihsel onurun sahibi oldu.

"Polis kısıtlamaları Almanya'da işçi sınıfının Polonya için bu ölçekte gösteriler gerçekleştirmesini engellese bile, duyarsızlık ve suskunluk ile tüm dünyanın gözünde işçi sınıfının ihanetin suç ortağı olarak damgalanmasını hiçbir şekilde başaramaz."[11]

Aralarında Wolff'un da bulunduğu on bir tanınmış AİED üyesinin imzasını taşıyan bildiri, İngiltere'deki göçmen topluluğunda ve Marx'ın talimatıyla Almanya'da dağıtıldı.[12] Bildiriyi Manchester'da dağıtan Wolff, Aralık 1863'te Jenny Marx'a şöyle yazıyordu: "İlk satırları okur okumaz, bu kısa ve güçlü bildiriyi yazanın Mağripliden başkası olmadığını anladım."[13] Bir komünist propaganda ve ajitasyon modeli olarak, bildiri, bilimsel komünizmin temel teorik önermelerinden birkaçını son derece popüler ve özlü bir şekilde ifade ediyordu; aynı zamanda, proletarya enternasyonalizmine dayalı bir eylem çağrısıydı. İngiltere'deki sınıf kardeşlerinin başarısını Alman işçilerine örnek gösteriyordu. İki devrimci dönemi

11 c. 19, s. 296-97

12 Fedoseyev et al., op. cit., s. 61

13 A.g.y. "Mağripli" elbette Marx'tı.

birbirinden ayıran uzun ara dönemde Marx partisinin en somut eylem çağrısıydı bu. Marx'ın AİED üzerinden, Polonyalı mültecilerin isyanı finanse etmek için para toplamalarına yardım etme çabasıyla birlikte,[14] bildiri de, Amerikan İç Savaşı ekseninde müdahale karşıtı çalışmalara katılımı gibi Marx'ın örgütlü siyasete dönüşünün habercisiydi.

Alman İşçi Hareketinin Dirilişi

Marx'ın Alman işçi sınıfını Polonya sorunu konusunda harekete geçirme çabası, Engels'le birlikte artık iyiden iyiye yürütmekte oldukları daha geniş kapsamlı bir kampanyanın, filizlenen Alman işçi hareketine siyasi müdahale çabalarının bir parçasıydı. Hareket birkaç yıl önce Berlin ve Leipzig merkezli olarak, on yıllık kış uykusunun ardından yeniden kıpırdanmaya başlamıştı. Ne var ki, eskisinden farklı olarak bu kez, İngiliz sendikalizminin etkisi altında, zanaatçı-lonca perspektifinden çok bir modern proleter perspektife dayanıyordu. 1848 olaylarında eylemcilik geçmişi ve Marx partisiyle ilişkileri dolayısıyla, işçiler Lassalle'ın emekleme aşamasındaki Genel Alman İşçi Derneği'nin başına geçmesini istedi. Marx ve Engels'in her zaman hakkını teslim ettiği enerjisi ve örgütsel tecrübesi sayesinde, Lassalle, 1863'te kurulan yeni örgütün, Almanya'nın bu ilk gerçek işçi birliğinin yükselişinde olumlu bir rol oynadı. Ne ki, bu katkının bedeli, işçi sınıfının bağımsız siyasi eylem yeteneğine zararlı fikirlerin ve çalışma tarzının harekete bulaşması oldu. Lassalle 1864'te öldükten sonra Marx ve Engels onun Alman işçi hareketi üzerindeki etkisine karşı amansız bir mücadele yürüttüler, ancak hareketin önderliğini üstlendiği kısa dönem süresince, Lasalcılıktan kurtulmaya çalışırken yeni doğan dernekten de olmamak için çok daha dikkatli gitmek zorundaydılar.

Bir yıl önce, Lassalle'ın Londra'ya gelip Alman işçilerine yönelik son sahte reçetelerini kendisine anlattığı ziyaretinin ardından, Marx "siyasi olarak sadece birkaç uzak hedefi paylaştığımız" için onunla artık bir "siyasi ORTAKLIK" zemini bulunmadığı sonucuna vardı.[15] Lassalle'ın "geleceğin işçi diktatörü havalarına giriyor" olması bir yana, Marx onun Alman proletaryasının toplumsal kurtuluşu için önerdiği, genel oy hakkı ve Prusya devlet sosyalizmi gibi her derde deva ilaçlarına karşı çıkıyordu. Engels'e yazdığı bir mektupta, seçme hakkıyla "işçiler ... genel oy hakkını savunacaklar, sonra da bu yolla kendisi gibilerini 'bilimin yalın kılıcıyla' donanmış olarak Temsilciler Meclisi'ne gönderecekler" diyerek

14 Bu çabasıyla ilgili birkaç ayrıntı için Marx'ın Engels'e 12 Eylül 1863 tarihli mektubuna bakınız (c. 41, s. 493).

15 c. 41, s. 400

alay ediyordu.[16] Kendisinin ve Engels'in bu yöndeki ilk ifadesi olmasa da, Marx'ın seçim siyasetinin sınırlarıyla ilgili görüşü, Alman sosyal demokrasisinin doğduğu bu evrede son derece ilginçtir; bunun önemini daha sonra tartışacağız. Marx, Lassalle'ın "işçi fabrikaları kuracaklar, bunlar için sermayeyi *devlet* verecek, BÖYLE BÖYLE, bu kuruluşlar ülkenin her yerine yayılacak" diye özetlediği önerisine de karşıydı.[17] Bu son önerinin –Lasalcılığın özü olan– Prusya devleti aracılığıyla devlet sosyalizminin ekonomi politikteki temeli, işçilerin "ücretlerin demir yasası" nedeniyle ücret artışı için grev yapamayacağı teziydi.[18] Alman işçi hareketi, büyük ölçüde Lassalle yüzünden, işte bu görüşlerle dünyaya gözlerini açtı ve Marx partisi bunlara karşı kesintisiz bir mücadele yürüttü.

Liebknecht'nin 1862'de Almanya'ya dönmesi, parti açısından büyük bir fırsattı. Kendi sınırlılıkları bir yana bırakıldığında, Marx ve Engels'in neredeyse on yıl boyunca yakın işbirliği halinde çalıştıkları Liebknecht, Lassalle'dan ve bu konuda ülkedeki diğerlerinden farklı olarak, parti kadrosu sıfatını çok daha fazla hak ediyordu. Onun mektupları üzerinden,[19] Alman işçi hareketinin yeni evresindeki gelişmeleri yakından izledikleri gibi, seyrine doğrudan etkide bulunma imkânı da buldular. Mesela, GAİD'de Lassalle'ın diktatörce çalışma tarzına karşı bir muhalefetin

16 c. 41, s. 467

17 A.g.y. Burada, Marx'ın Engels'e yazdığı başka bir mektupta Lassalle hakkında, özellikle "zenci" kelimesiyle ilgili oldukça aşağılayıcı (elbette bugünün standartlarıyla) bir dil kullandığına değinmekte fayda var (c. 41, s. 390). Marx bu kelimeyi mektuplarında başka bağlamlarda kullansa da, yayınlanmış yazılarında asla kullanmamıştır. *MECW* editörlerine göre, kavram, o dönemde tarihin sonraki dönemlerinde olduğu kadar "kaba ve kabul edilemez bir konumda" değildi. (c. 42, s. XL). Bu açıklamanın bir apoloji olup olmadığını tartışmanın yeri burası değil. Bütün ölümlüler gibi Marx ve Engels'in de içinde yaşadıkları dünyanın bir ürünü oldukları açıktır. Kişisel mektuplarındaki bariz bir şekilde ırkçı, cinsiyetçi ve antisemitik ifadelere, kendi bağlamı ve onların bütün yazı ve eylem külliyatıyla ilişkisi içinde bakılmalıdır. Bir anlam ifade eder mi bilinmez ama daha önce belirtildiği gibi, Marx, yakın dostları ve ailesi tarafından esmerliği nedeniyle sevecen bir ifadeyle "Mağripli" olarak anılırdı ve bir melez olan damadı Paul Lafargue, aile çevresinde yine sevecenlikle "Afrikalı" ve "küçük zenci" olarak adlandırılırdı.

18 Yukarıda 6. bölümde, değinildiği gibi, Lassalle'ın devlet destekli işçi şirketleri karşılığında yeni doğmuş Alman işçi hareketini Bismarck'a servis tepsisinde sunmasının nedeni de buydu. O sırada Marx, yeni GAİD'nin başkanı olan Lassalle'ın 1863 yazında bu alışverişi hayata geçirmek üzere Bismarck'la gizlice görüştüğünden habersizdi. Şansölye'ye yazdığı, GAİD tüzüğünün de yer aldığı mektubunda Lassalle, âdeta ellerini ovuşturarak, "belki sizi bile kıskandıracak, *benim* imparatorluğumun anayasası! Fakat bu küçük resim sayesinde, eğer işçi sınıfı önce bunun kendi çıkarları doğrultusunda uygulanacağına ikna edilebilirse, kendisini diktatörlüğe ne kadar yakın hissediyor, siz de göreceksiniz" diyordu. Ardından, Bismarck'a, Alman işçi sınıfının hükümdarı olarak kendisiyle işbirliği içinde, Krallığın bir "sosyal diktatörlük" haline getirilmesini öneriyordu. (Draper, *KMTR* IV, s. 55) Birkaç ay önce, Lassalle'ın "geleceğin işçi diktatörü olmaya heveslendiğinden" şüphelenen Marx'ın "ücretlerin demir yasası" ile ilgili görüşleri için, 7. bölümde "Siyasi Cephe Olarak Bilimsel Çalışma" başlıklı kısma bakınız.

19 O tarihlerde Engels, görünüşe göre güvenlik kaygılarıyla, Liebknecht gibi parti üyelerinin mektuplarını Marx'ın "arşiv" (c. 41, s. 537) diye sözettiği şekilde saklamakla sorumluydu.

olduğunu öğrenip, nasıl bir tepki vereceği konusunda tavsiyelerde bulundular. Engels'e Haziran 1864 tarihli bir mektubunda Marx, "Geçici olarak dizginleri tamamen Lassalle'a bırakmayı uygun bulsak da, kendimizi hiçbir şekilde onunla özdeşleştiremeyeceğimizi ... (Liebknecht'e) izah ettim" diyordu.[20] Engels, Liebknecht'in iyi gittiği konusunda Marx'la aynı fikirdeydi. "Liebknecht'in Izzy'e (Lassalle) sürprizler yapmak, zamanı gelince de işçileri ona karşı tavrımız konusunda sessizce ve yaygın şekilde aydınlatmak üzere Berlin'de bulunmasının bizim için ne kadar önemli olduğu ortada. Ne olursa olsun, onu orada tutmalı ve bir yere kadar desteklemeliyiz."[21] Bu nedenle Marx, kendi parasal sıkıntılarına rağmen, Liebknecht'e zaman zaman para gönderdi.

Partinin Lassalle'a yaptığı "sürprizlerden" biri, Marx'ın AİED için kaleme aldığı "Polonya Bildirisi"ni Liebknecht'in yardımıyla GAİD üzerinden Almanya'da dağıtmak oldu. Jenny Marx'ın Liebknecht'e yazdığı mektupta açıkladığına göre, bildiri ona, Polonya isyanı başlığında Bismarck'ın karşı-devrimci politikalarını destekleyen Lassalle'a açık bir göndermeyle, "malum şahısların 'polis yanlısı hareket'ine bir son vermek"[22] amacıyla gönderilmişti.

Marx ve Engels'in Renanya'daki işçiler arasında sahip oldukları destek de, Lasalcılığa karşı mücadelede başvurulabilecek bir diğer potansiyel güç kaynağıydı. Haziran 1864'te Solingen'den siyasi mülteci olarak Londra'ya gelen iki işçi, Marx'a "[Lassalle'ın başında olduğu] hareketin *Renanya'daki önderleri* olan bütün *işçiler*[in] ... her zaman olduğu gibi şimdi de ... bizim kararlı taraftarlarımız" olduğunu açıklaması, bu durumun su götürmez bir kanıtıydı. Ne ki, Marx ve Engels, "arkadaşları [Lassalle ile] ilişkimiz, daha doğrusu ilişkisizliğimiz konusunda bilgilendirmek" için uygun zamanı beklemekten yanaydı.[23] Lassalle'ın ölümünden bir ay kadar sonra, Eylülde UİB'nin kurulmasıyla birlikte, Marx partisi artık eski yoldaşlarının politikalarıyla hesaplaşmak ve Alman işçi hareketinin geleceğini etkilemek üzere en elverişli konuma ulaşmış bulunuyordu.

Lassalle'ın bilimsel komünizmden kopuşuyla birlikte, Marx partisini oluşturan küçük çekirdek kadro daha da küçülüp bir avuç kaldı. Mayıs 1864'te Wolff'un hastalık sebebiyle ölmesi, partinin bu dönemde yaşadığı en büyük kayıp oldu. Wolff, Marx'ın Engels'ten sonra en yakın dostu ve yoldaşıydı. Engels, yıllar sonra, "Wolff uzun yıllar Manchester'da aynı düşünceleri taşıdığım tek yoldaşım oldu; hemen her gün görüşmemiz

20 c. 41, s. 537

21 c. 41, s. 539

22 c. 41, s. 586

23 c. 41, s. 533

doğaldı ..."[24] diye yazar. Marx, Jenny'ye mektubunda ölüm haberini şöyle verir: "Onun ölümüyle, az sayıdaki dostlarımızdan ve kavga yoldaşlarımızdan birini kaybettik. O, dünyanın en iyi insanıydı." Marx, karısına iki gün sonra cenaze töreniyle ilgili yazdığı mektubun ortaya koyduğu gibi, Wolff'un ölümüyle açıkça yıkılmıştı. "Doğal olarak cenazede kısa bir konuşma yaptım. Bu görev bana öyle dokundu ki, birkaç kez sesime hâkim olamadım."[25] Sonuna kadar bir partili olarak kalan Wolff, mütevazı mal varlığının büyük bölümünü Marx'a bırakarak, yoldaşının bir yıl boyunca ekonomik sıkıntı çekmeden [yazdığı] *Kapital*'in birinci cildi "Proleteryanın yürekli, vefalı, yüce gönüllü örnek savaşçısı, unutulmaz dostum [diye anılan] WILHELM WOLFF'e ithaf edilmiştir." Engels, Weydemeyer'e, "İthaf"tan daha az resmî fakat aynı anlamı taşıyan sözlerle, Wolff'un ölümüyle ilgili şöyle yazar: "... parti için Lassalle'ınkinden tamamen farklı türde bir kayıp oldu. Bir daha asla, insanlarla nasıl konuşulacağını bilen ve ne zaman işler sarpa sarsa daima orada olan, böyle sağlam bir yoldaş bulamayacağız."[26] Yine başka zamansız ölümler sebebiyle parti safları zayıflarken, Wolff'un ölümünden beş ay sonra doğan UİB'nin kuruluşu daha erken gerçekleştirilemezdi.

"Dünyanın bu küçük köşesi"nden Öteye: Yeni Devrimci Dönemin Kriterleri

Marx ve Engels'in 1848-49 döneminden çıkardıkları başlıca derslerden biri, dalganın tam da kapitalist iş döngüsünün keskin iniş çıkışlarıyla birlikte yükselip alçaldığı gerçeğiydi. Bu nedenle, uzun durgun dönem boyunca, beklenen kapitalist krizin işaretlerini dikkatle gözlediler. Gerçekten de bu durum, parti için söz konusu araştırmanın zaman zaman abartıldığı şeklinde değişmez bir espri konusu oldu. Yıllar sonra Liebknecht'in anlattığı gibi: "[Marx] sadece tek bir konuda, 'sınai krizler' konusunda müneccimlik tuzağına düşüyor, bunun sonucunda da onu deli eden samimi alaylarımıza hedef oluyordu. Ne ki, işin aslında yine de haklıydı. Hakkında kehanette bulunduğu sınai kriz, beklenen tarihte değilse bile, sonunda gelip çattı."[27] Gerçekten de, 1857'de Marx'ı bilimsel eserini tamamlamak için var gücüyle çalışmaya zorlayan gerçek bir kriz

24 c. 24, s. 170

25 Her iki mektup için bkz. c. 41, s. 523 ve 525

26 c. 42, s. 38

27 Karl Liebknecht, *Karl Marx* (Londra: Journeyman Press, 1975) s. 59. Marx ve Engels'in bu dönemdeki kapitalist iş döngüsü tahlilinin yanlışlığının kaynağı ve bunu daha sonra nasıl düzelttikleri ile ilgili bir tartışma için, bkz. Ernest Mandel, *The Formation of the Economic Thought of Karl Marx* (New York: Monthly Review Press, 1971), 5. bölüm.

yaşandı. Jenny Marx, bir parti üyesine yazdığı mektupta, kocasının duruma verdiği tepkiyi şöyle betimliyordu: "Mağriplinin nasıl dinçleştiğini ... tahmin edebilirsin. Her zamanki çalışma kapasitesine ve becerisine yeniden ulaştığı gibi, sevgili yavrumuzun kaybıyla yaşadığı tarifsiz acının ne zamandır soldurduğu eski neşesine ve canlılığına da tekrar kavuştu ..."[28]

Krizin ekonomik niteliği Marx'ın öngörüsünü doğrularken, siyasi etkisi –en azından anında– gerçekleşmedi. Aralık sonunda kriz başladıktan neredeyse bir yıl sonra Engels, mektubunda Marx'a şöyle yazıyordu: "Proleterler arasında sefalet baş gösteriyor. Henüz pek az devrim belirtisi var, zira uzun refah dönemi korkunç moral bozucuydu."[29] Marx bir devrimci yükseliş beklemeye devam ediyordu, hatta ekonomik krizde 1858 başlarında yaşanan kısa kesintiden umut çıkarmaya çalıştı: "Krizde geçici bir DURULMA bizim çıkarlarımız, yani PARTİ ÇIKARLARI açısından çok faydalı ya da bana öyle görünüyor. Hatta 1848'de, ilk DURULMAnın ardından, İngiltere iki ya da üç kez ARALIKLI olarak çok ağır birkaç sarsıntı geçirdi ve o sırada krater, Nisan 1847'de olduğundan farklı bir yere kaymış bulunuyordu ..."[30] 1848 olayları, öyleyse krizde durulma dönemlerinin bekleneceğini ve bunların devrimci parti açısından, muhtemelen sonraki raunda hazırlanmak için faydalı bile olabileceğini gösteriyordu.

Marx'ın altı hafta sonra Lassalle'a yazdığı mektubundaki samimi ifadeleri de bununla bağlantılıydı:

"Çalkantılı günler uzak değil. İş bana kalsa, yüzeysel sükûnetin birkaç yıl daha sürmesini isterdim. Ne olursa olsun, bilimsel görevler açısından bundan daha iyi bir zaman olamazdı ve her şey bir yana, son on yıldır yaşananlar, AKILCI İNSANLARIN bireyler olarak yığınlara karşı hor görüsünü, *'odi profanum vulgus et arcea'* [Sıradan insanlardan iğreniyor ve onları reddediyorum] lafını neredeyse vazgeçilmez bir özdeyiş haline getirecek düzeyde arttırmış olmalı. Ne var ki bunlar ilk fırtınayla birlikte savrulup gidecek geri kafalı mülahazalardan başka bir şey değil."[31]

Bu samimi satırlarda kendini ele veren, sadece siyasi gereksinimleri kişisel gereksinimlerden üstte tutan disiplinli bir devrimci değil, bunun yanı sıra temel inançları –bu örnekte, hepsinden önce gelen, yığınlara

28 c. 40, s. 566. Marx'ın sekiz yaşındaki oğlu bir buçuk yıl önce ölmüştü, bkz. 6. bölüm.

29 c. 40, s. 223

30 c. 40, s. 243

31 c. 40, s. 271. Editörlerin belirttiğine göre Latince dize Horace, *Odes*, III, 1, 1'den alınmıştır. Marx'ın sözlerini Jenny'nin Ekim 1863'te yakın bir arkadaşına Almanya'da siyasetin acınası durumu hakkında söylediklerileyle karşılaştırınız: "İnsan bazen tiksinip siyaseti hepten bırakası geliyor, gerçekten de gelişmeleri keşke sadece 'amatörler' olarak izleyebilseydik; fakat ne yazık ki, siyaset bizler için daima hayati bir mesele olarak kalıyor" (c. 41, s. 582). Kocası gibi Jenny de, kendisine rağmen, iliklerine kadar siyasiydi.

olan güveni- sınıf mücadelesinde uzayan kuraklık tarafından sarsılabilen adanmış bir devrimcidir. Buna rağmen, tam da kişiliğinin özü sadece "akılcı" değil, baştan aşağı siyasi olduğundan, şüpheye düşecek olursa, bunu "ne var ki" diyerek sınırlar. Daha sonra Amerika ve Polonya'daki ilk fırtınalar, bunların gerçekten de "geri kafalı mülahazaları" olduğunu doğrulamıştır.

Engels 1858'de Avrupa'daki siyasi tabloya bakarak, "siyasi hareketlilikte garip bir canlanma"ya işaret ediyordu. Bu hareketliliğin genel özelliği, kapitalist üretimin on yıllık büyümesi sırasında keselerini dolduran Avrupalı burjuvazi ve orta sınıfların, 1848-49'da "proleter devriminin bastırılmasını sağlama almak için" boyun eğdikleri "askeri ve bürokratik despotluk" düzeni tarafından "kendilerine dayatılan siyasi ayak bağlarının" kaldırılması taleplerinin giderek yükselmesiydi. Ulaştıkları yeni zenginlik ve işçi sınıfının uysallığı, kendileri için daha demokratik bir hareket alanı istemeye başlamaları için gereken özgüveni veriyordu. Durgunluğun "siyasi uyuşukluğundan ilk çıkacak ülke" olan Rusya'da Çar II. Aleksandr gibi "reform yapan kimi prensler" taleplerine kulak vermeye başlıyordu. Durum, önceki yükseliş arifesindekinden farklı değildi. "1858 yılı, yine Avrupa'nın büyük bölümünde siyasi bir canlanmayı tetikleyen 1846 yılı ile yakın bir benzerlik taşıyor."[32] Buradan anlaşıldığı gibi, en azından Engels, gerçek bir devrimci sürecin yaşanmadığı bir sırada Avrupa'daki gelişmeleri anlamlandırma çabasında 1848'i hâlâ bir model olarak kullanıyordu.

Marx ve Engels'in bir modern sanayi proletaryası hareketine umut bağladıkları İngiltere'de, özellikle 1858 sonunda ekonomik krizin sona erdiğinin anlaşılmasıyla birlikte, durum daha parlak değildi. Çartist hareketin önderlerinden Jones'la, orta sınıf güçlerle girdiği ve Çartizmin asıl programının boş yere sulandırılması olarak gördükleri seçim reformu manevraları yüzünden kopmuşlardı. Sonunda Marx, "(Jones) ARTIK TÜKENMİŞ BİR ADAMDIR, ama İngiliz proletaryasına verdiği zaman ölçülemeyecek boyuttadır. Hata elbette düzeltilecektir, ama harekete geçmek için en elverişli moment kaçırılmıştır."[33] diyerek, Çartist hareketten geriye kalanın tarih olduğunu ileri sürmüştü. Bu nedenle kriz, beklendiği gibi hemen bir siyasi karşılık doğurmadı; ama her şeye rağmen, Marx'ın isabetle öngördüğü gibi, "Hata ... düzeltilecek"ti. Gerçekten de yaklaşık bir yıl sonra, Londra'da inşaat işçilerinin, modern İngiliz sendikal hareketini başlatan ve böylece dört yıl sonra kurulacak UİB'nin temel taşlarından birini koyan hareketlenmesi başladığında yaşanan buydu.

32 c. 16, s. 123-24

33 c. 40, s. 375

1858'in sonuna gelindiğinde ekonomik kriz uzun zamandır beklenen siyasi yükselişi tetiklememiş olsa da, Marx yeni bir devrimci dalganın gündemde olduğundan emindi. Zaten yeni devrimci sürecin en azından kökenleri bakımından, 1848'den farklı bir seyir izleyebileceğini öngörmüştü. Engels'in çizdiği, 1858'i 1846 gibi gören tablodan birkaç ay önce, Avrupa'nın Ekim 1858'deki siyasi haritasını incelerken Marx bu ihtimalden söz eder: "Dünya ticaretinde ŞU ANDA görülen iyimser havayı göz önüne aldığımızda, ... *devrimin* en azından Rusya'da *başlamış* olması bir teselli olabilir ..."[34] Çar II. Aleksandr'ın serfliğin kaldırılmasını tartışmak üzere bir toprak sahibi soylu meclisi toplama teklifine atıfta bulunuyordu; daha sonra Engels'in burjuvazinin ya da Rusya örneğinde soyluluğun, yönetim süreçlerinde kendilerine daha fazla yer açılması taleplerine kulak veren ya da kulak verir görünen "reform yapan prensler"den söz ettiğinde kastettiği yine bu örnekti. Rusya'da bu tür bir açılım, Marx'ın doğru tahmin ettiği gibi, önceden kestirilemeyecek devrimci sonuçlara gebeydi.

Marx, sonradan neredeyse tamamen görmezden gelinen satırlarında, son derece önemli bir meseleye değinir. Kapitalist üretim tarzının olumlu görülen evresini geride bıraktığından emin olsa da, artık "en azından ana hatlarıyla, bir dünya pazarı ve bu pazara dayalı ... [bir] üretim" yaratmış olması hasebiyle, acaba 1858'de gerçekten de yok olmaya yazgılı mıydı?

"Bizim için zor SORU şu: Kıtada devrim çok yakın ve dahası, hemen sosyalist bir niteliğe bürünecek. Burjuva toplumunun HAREKETİ çok daha geniş bir alanda YÜKSELİŞTE olduğu için, dünyanın bu küçük köşesinde [bir sosyalist devrim –*çev.*] zorunlu olarak EZİLMEZ mi?"[35]

Engels bu soruya ancak kırk yıl kadar sonra, geriye dönüp bakarak cevap verebilecekti. Sonradan yazdığı gibi, sorun, önermenin yanlış olmasıydı, 1858'de kapitalizm, potansiyelini tüketmiş olmaktan uzaktı ve sosyalist devrim hiçbir yerde gündemde değildi.[36]

Bununla birlikte Marx, "dünyanın bu küçük köşesinde" devrimin çok yakın olduğunu söylerken, kapitalizm hâlâ yükselmekte olduğu için, Avrupa'da devrimin başarılı olmayabileceğini kabul ediyordu. Bu koşullarda Avrupa devriminin başarısı, kapitalist dünyanın geri kalanındaki devrimci sürecin başarısına bağlıydı. Marx ve Engels'in, 1860 başlarında "Amerika ve Rusya'daki köle hareketi"nin "bugün dünyadaki en önemli gelişme" olduğu konusunda hemfikir olmaları da buna dayanıyordu. Yedi

34 c. 40, s. 346 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 1, Sol Yay., Ankara, 1995, s. 125.]

35 A.g.y., s. 347 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 1, Sol Yay., Ankara, 1995, s. 126.]

36 Bkz. 4. bölüm

yıl sonra, yani UİB üçüncü yılındayken, *Kapital*'e yazdığı önsözde Marx çok daha açık konuşabilecekti: "18. yüzyıldaki Amerikan Bağımsızlık Savaşı, nasıl Avrupalı orta sınıf için uyanış çanını çaldı ise 19. yüzyılın Amerikan İç Savaşı da Avrupa işçi sınıfı için aynı şeyi yaptı."[37] Siyasi gerçeklik, 1867'de, bu iki "köle hareketi" arasında, Atlantik'in diğer yakasındakinin daha belirleyici olduğunu gösterdi. Öte yandan altmış yıl sonra, "lavlar doğudan batıya doğru akacak"tı.

Marx ve Engels'in 1858'deki "dünyanın bu küçük köşesi"nin ötesine bakan dünya ölçekli devrimci perspektifi, Marx'ın on yıl kadar önce *NRZ* okurları için yazdığı "Yeni Yıl Makalesi"nde ipuçlarını ortaya koymuştu. Alman devrimi denge durumunda takılırken, Marx sonucun, "İtalya'da, Prusya'da ve Tuna boylarında olduğu kadar, Kanada'da, Doğu Hint Adaları'nda ve Afrika'da da verilen" çok çeşitli mücadeleleri kapsayan küresel devrimci sürecin başarıya ulaşmasıyla belirleneceğini söylüyordu.[38] Durgunluk döneminde "dirsek çürütmek" ve devrimci gazetecilikle geçen yıllar, her ikisinin de, 1848'in diğer dersleriyle birlikte, bu perspektifi geliştirip somutlaştırmalarını ve böylece gerçek hareket belirdiğinde ona açık hale getirmelerini mümkün kılmıştı. Perspektiflerinin Batı Avrupa merkezli olduğu şeklindeki yaygın iddianın aksine, zamanın bütün diğer devrimcilerinden farklı olarak gerçek bir enternasyonalist bakış açısına sahiptiler. Bu perspektiften hareketle ileri sürdükleri yeni bir devrimci dönem tespitleri de öyle.

Küresel bakış açılarının aynı derecede önemli bir parçası olarak, Marx ve Engels'in yeni dönemin başladığını belirlerken gerçekte kullandıkları kriter, 1848'i izleyen tahlillerindeki gibi ekonomik krizin değil –gerçekten de 1857 çöküntüsü siyasi bir çalkantıya yol açmamıştı– gerçek hareketin varlığı ya da yokluğuydu. Ekonomi, kapitalizmin artık dünya çapında bir görünüşü olması ve dolayısıyla buna denk düşen bir küresel siyasi sürece kaynaklık etmesi ölçüsünde konuyla bağlantılıydı. Bu, Marx ve Engels'in 1860'ların başlarında siyasete yaptıkları vurgunun, 1848-49 tahlillerinden bir kopuş oluşturduğu anlamına gelmez. Gerçek şu ki, onlar bu devrime iktisadi tahlil temelinde değil, gerçek hareket temelinde atılmışlardı. İktisadi tahlil, sadece hareketin ne zaman geri çekildiğini belirlemeye ve ne zaman yeniden yükseleceğini kestirmeye çalışırken kullanıldı. Bununla birlikte, tıpkı 1848'de olduğu gibi, gerçek güçlerin hareketlendiği 1860'ların ilk yıllarında Marx ve Engels de harekete geçti. Kapitalizmin hâlâ yükselişte olması onların hareketsiz kalmayı tercih etmesine yol

37 *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi Cilt: I*, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s. 19

38 Bkz. 4. bölüm

açmadı. On beş yıl önce Feuerbach materyalizminin zayıflıklarıyla ilgili ulaştıkları sonuçlar, gerçek hareket yola koyulmuşken kenarda durmamalarını gerektiriyordu. 1848'den farklı olan şey, bu kez dünya çapında olan hareketin ölçeğiydi.[39]

Birinci Enternasyonal: "Emrimizdeki Güçlü Lokomotif"

28 Eylül 1864'te Londra'da, İngiliz ve Fransız sendikacılar tarafından, bu iki ülke ve diğer ülkelerdeki işçi hareketleri arasında işbirliği imkânlarını araştırmak ve özel olarak da Polonya ve İtalya'daki kurtuluş mücadelelerine destek vermek üzere düzenlenen bir toplantı yapıldı. Girişimin bir diğer hareket noktası da, 1857-59 ekonomik krizinden çıkarılan derslerden biri olarak, Manş'ın her iki yakasındaki sendikaların uluslararası dayanışma yoluyla, sermayenin farklı ülkelerdeki işçileri birbirinin karşısına çıkarma yeteneğini sınırlayabilecekleri düşüncesiydi. Toplantı, on yedi ay önce Amerikan İç Savaşı'nda Kuzey'le dayanışma amacıyla düzenlenen tarihî kitle toplantısının yapıldığı salonda, St. Martin's Hall'da gerçekleşti ve ikincinin örgütleyicilerinden birçoğunun, aynı zamanda bu toplantıyı düzenleyenler arasında yer alması tesadüf değildi. Gerçekten de Marx'ın üç yıl sonra "Amerikan İç Savaşı Avrupa işçi sınıfı için uyanış çanını çaldı" derken anlattığı şey tam da buydu. Marx, toplantının tarihsel önemini muhtemelen bütün katılımcılardan daha iyi kavramıştı ve bir parti çekirdeğine sahip olması, Marx'ın hızla yeni örgütün rehber gücü olarak öne çıkmasını sağladı. Bu gelişmeyi mümkün kılan, Avrupa işçi sınıfının enternasyonalizmi ile Marx partisinin perspektifinin örtüşmesiydi.[40]

Marx ve Engels'in UİB bünyesindeki Komünist Birlik'ten farklı olarak hakkında mebzul miktarda belge bulunan on yıllık faaliyetini burada ve sonraki bölümlerde bütün ayrıntıları ve karmaşıklığı ile ele almak müm-

39 Burada söylenenler, Alan Gilbert'in, Marx'ın olgunluk çağında bir ekonomik determinist haline geldiğini iddia ya da ima eden Sheldon Wolin ve diğerlerine yönelik eleştirisiyle büyük ölçüde tutarlıdır. Gilbert, Marx'ın 1848-49 sonrasında siyasetten başka bir şeye öncelik vermediğini, Engels'le birlikte bu devrimlerdeki pratikleri yakından incelendiğinde, 3. ve 4. bölümlerde betimlendiği gibi, onların o zaman da sonraki kadar siyasi olduklarının açıkça ortaya çıkacağını söylerken gerçeğe daha yaklaşır. Kendilerinin de zaman zaman belirttikleri gibi, önceki deneyimleri sonucunda siyasi olarak olgunlaştıkları bir gerçektir. Bkz. Gilbert, "The Storming Heaven: Politics and Marx's *Capital*", *Marxism*, Drl. J. Roland Pennock ve John Chapman, [*Nomas*, XXVI] (New York: New York University Press, 1983).

40 Henry Collins ve Abramsky'nin *Karl Marx and the British Labour Movement*'taki (Londra: Macınillan and Co., 1965) "Origins of First International" başlıklı bölümü, s. 14-29; UİB'nin doğuşuyla ilgili en iyi açıklama olmaya devam eder.

kün değildir. Bunun yerine, odak noktamızda 1848 derslerinin sürekliliği ve bu geleneğe yapılan en önemli programatik katkılar bulunmaktadır.[41]

Doğuşundan İtibaren UİB

Engels'in 1847'de Adiller Birliği'ne katılmasında olduğu gibi, Marx, Uluslararası İşçi Birliği, Birinci Enternasyonal olarak adlandırılacak örgütün kuruluşuna katılmaya işçiler tarafından davet edildi. Son on yıldır Londra'da nispeten yalıtılmış durumda olduğu halde Marx, yazıları üzerinden, Manş'ın her iki yakasında da işçi önderleri tarafından iyi biliniyordu. Durgunluk yıllarında görünüşte buna benzeyen davetleri reddettiği halde, bu seferkini neden kabul ettiğini Engels'in de elbette aralarında olduğu parti üyelerine yazdığı bir dizi mektupla açıklaması gerekti. Bütün bu mektuplarda, yeni örgütün girişimcilerinin "bir-iki istisnayla kendileri de işçi olan Londra'daki gerçek işçi önderleri" olduğunu vurguluyordu.[42] Dahası, Kuzey'le dayanışma amacıyla Mart 1863'te "Birleşik Devletler'le savaşı önleyen" kitlesel toplantıyı ve beş ay önce Britanya'yı ziyaret eden İtalyan devrimci önder Giuseppe Garibaldi için düzenlenen devasa karşılama gösterisini örgütleyenler yine aynı kişilerdi. Marx Weydemeyer'e "*Bu kez* kabul ettim. Çünkü önemli bir etkide bulunabileceğimiz bir konuyla ilgili ..."[43] diye yazıyordu. Engels'e ise şöyle diyordu: "Bu sefer hem Londra'dan hem de Paris'ten, 'gerçekten önemli kişilerin' işin içinde olduğunu biliyordum."[44]

Öyleyse, Eylül 1864 toplantısının farkı, girişimcilerinin sadece Londra'da değil, Fransa ve İtalya'da da harekete geçmiş bulunan gerçek işçi sınıfı güçlerini temsil eden önderler olmasıydı. Marx'ın durgunluk döneminde neredeyse sadece iki siyasi etkinliğe, 1854'te Emek Parlamentosu'na ve bir yıl sonraki Pazar tatili yasalarını protesto gösterilerine katıldığını, bu iki eylemin de Çartistler tarafından düzenlendiğini hatırlatmak gerekir.[45] Daha da önemlisi, Marx partisinin dünyadaki siyasi duruma dair

41 Marksoloji literatürünün en çarpıcı özelliklerinden biri, Marx ve Engels'in hayatlarının bu en kritik döneminin –yanlılığı bir yana– son derece eksik şekilde ele alınmasıdır. Mesela, Shlomo Avineri, *Karl Marx*'ta (Cambridge: Cambridge U. P., 1968), UİB sadece altı-yedi paragraf tutarken, Berlin, *op. cit.*, yaklaşık üç yüz sayfalık kitabın yirmi iki sayfasını ayırır. McLellan, *op. cit.* iki devrimcinin örgütteki çalışmalarını kitabının onda birinden biraz fazlasında özetleyerek vaziyeti biraz düzeltir. UİB'ye *Marxism*'inin (New York: Praeger, 1962) yüzde 3'ünden daha azını ayıran George Lichtheim, örgütteki zengin programatik tartışmaları ciddiyetle ele almadan geçiştirmesini, "uğrunda çok nefes ve enerji tüketilen bıktırıcı bir karmaşık manevralar hikâyesi" (s. 109) olduğu gerekçesiyle mazur gösterir.

42 c. 42, s. 47

43 c. 42, s. 44

44 c. 42, s. 16

45 Bkz. 6. bölüm

ulaştıkları sonuçlarla birlikte, toplantının yine harekete geçmiş bulunan güçlerce, proleter enternasyonalizmini geliştirmek amacıyla toplanıyor olmasıydı. Yani, gerçek hareket üzerinde etkide bulunmak için bir fırsattı; 1847'de Adiller Birliği'nin davetini kabul ederken Engels'le birlikte yine bunu ölçüt almışlardı ve "partimizi sil baştan yenilemek" Marx'ın reddedemeyeceği bir teklifti. 1864'te Marx partisi ne kadar ufalmış olursa olsun, herhangi bir başka devrimci akımdan farklı olarak bu imkânı en iyi şekilde değerlendirebilecek yetenekteydi.

Marx, Engels'e mektubunda yeni örgüte katılışını ve Eylül toplantısının üzerinden daha bir ay bile geçmeden örgütün siyasi önderliğini üstlenişini de ayrıntılarıyla anlatır. İlk toplantıda farklı ülkelerden temsilcilerin yer aldığı bir geçici örgütlenme komitesi oluşturuldu; Almanya'yı temsil etmek üzere Marx ve Eccarius seçildi. Marx ayrıca yeni örgütün tüzüğünü ve temel ilkelerini hazırlamakla yükümlü alt komiteye de seçildi; UİB'nin kuruluş belgelerini yazma görevini, on yıldır ilan edilmemiş fakat disiplinli bir parti olarak çalışmanın mirası olarak, Eccarius'la birlikte bilinçli müdahaleleri üzerinden kazandığı bu sıfat sayesinde üstlendi. Geçici komitedeki farklı siyasi eğilimler –Owen'cılar, eski ve yeni Çartistler, Proudhoncular, Mazzini taraftarları– düşünüldüğünde, Engels'e açıkladığı gibi, bir yandan kendi ilkeleriyle tutarlı ya da çelişmeyen, diğer yandan bütün bu farklı güçlerce kabul edilebilir nitelikte belgeler ortaya koymak, kurnazca siyasi manevralar ve kalem kıvraklığı istiyordu. Marx'ın bütün önerileri kabul edilmiş olsa da, "tüzüğün girişine 'ÖDEV' ve 'HAK' ile ilgili ve yine 'DOĞRULUK, AHLAK VE ADALET' hakkında iki cümle eklemek durumunda" kalmıştı. Bunlar Marx ve Engels'in tahammül edemedikleri türden soyut ve sınıfsal bağlamdan yoksun formülasyonlar olduğundan, Marx "hiçbir zararı dokunmayacak şekilde yerleştirilmiş"[46] olduklarını memnuniyetle ekliyordu.

Marx'ın kaleme aldığı taslaklardan en önemlisi, "İşçi Birliği Kuruluş Çağrısı" başlığıyla tanınacak olan belge, örgütün (başlarda Merkez Konsey olarak adlandırılan) o zamanki Genel Konseyi, yani eski geçici komitesi tarafından "büyük bir coşkuyla (OY BİRLİĞİYLE) kabul edildi." Yine Marx'ın belgenin yazımında ustaca kalem oynatması gerekmişti.

"Her şeyi, görüşlerimizi işçi hareketinin şu anki bakış açısı tarafından KABUL EDİLEBİLİR hale getirecek bir biçim içerisinde görünecekleri tarzda düzenlemek çok zor oldu ... Hareketin yeniden canlanmasının eski

46 c. 42, s. 18. Geçici Tüzük'te bu formülasyonların yer aldığı kısım şöyledir: "[B]u Uluslararası Birlik ve ona bağlı bütün örgüt ve bireyler, birbirlerine ve renk, inanç ve milliyet ayrımı gözetmeksizin herkese karşı davranışlarında doğruluk, adalet ve ahlakı temel alırlar;
"Bir insan ve yurttaş olarak, sadece kendisi için değil, ödevini yapan herkes için hakkını istemeyi bir ödev sayarlar. Ödev yoksa hak olmaz, hak yoksa ödev olmaz" (c. 20, s. 15).

cesur dili kullanmayı mümkün hale getirmesi zaman alacak. *Fortiter in re, suaviter in modo* [özde sert, üslupta yumuşak] olmamız gerekiyor."[47]

Avrupa proletaryasının 1864'teki siyasi bilincinin 1848-49'dakinden farklı olduğunun gerçekçi bir şekilde kabul edildiği bu sözler, birçok açıdan Marx'ın yeni örgüte dair kavrayışını ve beklentilerini gözler önüne serer.

Marx ve Engels, İngiltere'nin işçi sınıfı hakkında kesinlikle hayale kapılmıyordu. Nisan 1863'te "İngiliz proletaryasının devrimci enerjisi tamamen tükenmiştir ve İngiliz proleteri, burjuvazinin egemenliğiyle tümden mutabık olduğunu ilan etmiştir" diyen Engels'e Marx'ın cevabı şöyle oldu: "İngiliz işçilerinin burjuva bulaşıklığı gibi görünen şeyi ne kadar kısa bir sürede silip atacaklarını göreceğiz."[48] Marx'ın Engels'e göre daha az kötümser olmasının, kısa süre önce katıldığı Kuzey'le dayanışma amacıyla yapılan Mart toplantısıyla ilgili olduğu düşünülebilir. Yine de İngiltere'deki başarı ihtimali konusunda gerçekçiydi. Aynı zamanda, sabırlı fakat ilkeli siyasi çalışma aracılığıyla, İngiltere'de olmasa bile muhakkak başka ülkelerde, geçmiş ayaklanmalardaki devrimci bilincin yeniden açığa çıkacağı beklentisi vardı. Gerçekten de, "*fortiter in re, suaviter in modo*" Marx partisinin bu dirilişi kolaylaştırmak amacıyla UİB içerisindeki hareket tarzı haline geldi.

Marx'ın birlikte dans etmek zorunda olduğu farklı siyasi güçleri göz önüne alan Engels, Marx'ı şöyle cevapladı: "Çağrı'yı görmek için sabırsızlanıyorum ... gerçek bir başyapıt olmalı ... Ama en azından sınıflarını temsil eden insanlarla yeniden temas kurmamız güzel ki bu gerçekten son derece önemli." Marx partisinin işçi hareketiyle tekrar temasa geçme fırsatına sevinen Engels, böylesine farklı güçlerin uzun süre aynı örgüt bünyesinde bir arada yaşayabileceğinden şüpheliydi: "Çok kısa bir süre içerisinde, yeni örgütte görüşleri bakımından burjuva olanlarla proleter olanlar arasında, meseleler biraz daha kesinlik kazandığı anda bir bölünme yaşanacağından endişeleniyorum."[49] Engels'in tahmini sonunda doğru çıkacak olsa da, göreceğimiz gibi Marx'ın stratejisi, olabildiğince fazla gücü kendi partilerinin programına kazanmak amacıyla, "Bölünmeyi" – ya da görüleceği üzere, bölünmeleri– *suaviter in modo* taktiğiyle mümkün mertebe ertelemek şeklindeydi.

47 c. 42, s. 18. Marx'ın Konsey'deki tartışmalardan sonra taslağında yapmak zorunda kaldığı tek değişiklik, 1847'de parlamentodan geçen On Saat Tasarısı'nın karşıtlarına atıfta bulunan "kâr hırsıyla gözü dönmüşler" ifadesinin, yediye karşı on oyla çıkarılması oldu. GK'da Marx ve Eccarius'a ilaveten iki parti üyesinin, Konsey'in ilk toplantısında kararlaştırıldığı gibi, sırasıyla Marx ve Eccarius'un önergeleri üzerine atanan Pfänder ve Friedrich Lessner'in de bulunduğunu kaydetmek gerekir. Ayrıntılar için bkz. *MEGA2*, cilt 20, Abt. 1, s. 276 ve Collins ve Abramsky, op. cit., s. 43

48 c. 41, sırasıyla s. 465 ve 468

49 c. 42, s. 20

Engels'e cevabında, Marx partisinin en önemli dört belgesinden -diğerleri *Manifesto*, 1850 Mart "Çağrı"sı ve *Fransa'da İç Savaş*'tı- biri olan Kuruluş "Çağrısı"nı yazmak "düşündüğün kadar zor olmadı" diyordu Marx, "çünkü muhatabımız her zaman 'işçiler'."[50] Genel Konsey (bundan böyle GK) orta sınıf unsurlardan oluşmuş olsaydı, işler daha zor olacaktı. Tam da, Avrupa proletaryasının on dokuzuncu yüzyılın üçüncü çeyreğindeki, "sermayenin altın çağı"ndaki gerçekliğine hitap ettiği için, Kuruluş "Çağrı"sı, bilimsel komünizmin söylemini değilse bile siyasi özünü içerebilmişti. *Manifesto* ise, Kuruluş "Çağrı"sından farklı olarak, yazıldığı dönemin gerçekliğini betimlemekten çok, geleceğe dönük öngörülerde bulunuyordu.

Dokuz sayfalık belgenin ilk beş sayfası, hemen hepsi önceden *Kapital* için toplanmış olan verilere dayanarak, burjuvazi ve onun resmî borazanlarının, özellikle Britanya'da, ilkinin 1848 sonrasındaki zenginleşmesinin proletaryanın da kazanımı olduğu iddiasına meydan okuyordu. Britanya işçi sınıfını akıldan çıkarmadan ve İngilizce yazılan belgenin bu iddiayı çürütüşü, GK içindeki sendikacıların aklına yatmıştı; aynı şekilde, büyük resme dair ulaştığı sonuçlar da öyle.

"Avrupa'nın bütün ülkelerinde ... ne makineleşmedeki ilerlemelerin, ne bilimin üretime uygulanmasının, ne bulunan yeni ulaşım yollarının, ne yeni sömürgelerin, ne güçlerin, ne açılan yeni pazarların, ne serbest ticaretin, ne de tüm bunların bir araya gelmesinin çalışan yığınların sefaletini ortadan kaldırmayacağı, fakat var olan yanlış zeminde, emeğin üretici güçlerindeki her yeni gelişmenin toplumsal karşıtlıkları derinleştirmeye ve toplumsal uzlaşmazlıkları sivriltmeye yönelmek zorunda olduğu artık gün gibi görünmektedir."[51]

Kapitalizmin proletaryanın mutlak yoksullaşmasına yol açtığını söylediği şeklindeki iddiaların tersine, Marx aslında Kuruluş Çağrısı'nda ifade edildiği gibi, göreli yoksullaşmaya doğru bir eğilimden söz eder. Tarihçiler Marx'ın iddiasının 19. yüzyılın üçüncü çeyreği bağlamında haklı olup olmadığını tartışadursun, zamanın en ileri kapitalist ülkesindeki sınıf bilinci en ileri işçilerin önderlerinin, başka ülkelerden sendikal önderlerle birlikte Marx'ın tezini oy birliğiyle benimsedikleri bir gerçektir.[52]

50 c. 42, s. 22

51 c. 20, s. 9

52 Çağdaş araştırmalar arasında göreli yoksullaşma konusundaki bazı tartışmalar için bkz. Eric Hobsbawm, *The Age of Capital: 1848-1875* (Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 1975).s. 219-23 ve Harrison, op.cit., s. 22-25. İkincisi, bu dönemde proletaryanın gerçek ücretleri yükselirken, "ücretlerin milli gelirdeki payı 1850'den sonra düştü" (s. 23) iddiasında bulunur. Bu olgu, Marx'ın "toplumsal karşıtlıkları derinleştirme" eğilimiyle ilgili tezini destekler. Harrison'a göre, işçi sınıfı bünyesindeki farklılaşma -Marx'ın "işçi sınıfının gerçek ücretlerinde bir miktar artış elde eden bir azınlığı" (c. 20, s. 9) dediği kesimin doğuşu- özellikle önemlidir.

"Çağrı", daha sonra Britanya sermayesi emeği "vampir gibi" sömürdüğü halde, emeğin sermayeye karşı iki önemli zafer kazandığını belirtir. Bunlardan ilki, 1847'de, "esasen orta sınıfın ekonomi politiğini oluşturan arz ve talep yasalarının kör egemenliği ile işçi sınıfının ekonomi politiği olan toplumsal aklın yönettiği toplumsal üretim arasındaki büyük kavganın sonucu olarak kabul edilen" On Saat Yasası'nın parlamentodan geçmesiydi. Böylece proletarya, parlamento üzerinde kurduğu baskı aracılığıyla, kapitalist piyasaya ilk kez toplumsal kısıtlamalar getirilmesini sağlayabilmişti.

İkincisi, Robert Owen'ın öncülüğünü yaptığı "kooperatif hareketi"nin zaferiydi. Hareketin "toplumsal deneyler"i, özellikle "kooperatif fabrikalar"ı, elde ettikleri başarılarıyla "ortaklaşa emeğe" dayalı üretimin köle ya da ücretli emeğe göre üstünlüğünü fazlasıyla kanıtlamıştı. Bununla birlikte, 1848'den beri deneyimler, ortaklaşa emeğin gerçekten "yığınları özgürleştirmesi" için, "ulusal boyutta geliştirilmesi ve dolayısıyla ulusal araçlarla desteklenmesi" gerektiğini göstermişti. Marx'ın ikinci zaferle ilgili övgülerinin, GK'da yer alan en az iki siyasi eğilime, Owen'cılara ve Proudhonculara verilen bir taviz olduğu açıktır. On üç yıl önce, kooperatif hareketin kısıtlılığı, yani cemaatçi dar kafalılığı hakkında daha az diplomatik bir dil kullanmıştı.[53] Ancak Marx, kooperatif hareketini överken, GK'da temsil edilen farklı eğilimlerin kabul edebileceği bir dille, açıkça adını anmasa da "ortaklaşa emeğe" dayalı bir toplum üzerinden sosyalizmden yana bir tavır sergilemeyi başarır.

Kooperatif hareketinin ulusal bir boyut kazanması gerektiği şeklindeki tespit, Marx'ın hemen ardından "Çağrı"daki en önemli açıklamayı ifade etmesini mümkün kılıyordu (bunu iki yıl sonra UİB adına işçi kooperatifleri üzerine daha ayrıntılı bir programatik açıklamada tekrar vurgulayacaktı). Burjuva devletin ulusal kooperatifleşmeye çıkaracağı engeller nedeniyle, "Siyasi iktidarın fethi ... işçi sınıfının en büyük görevi haline gelmiştir." Siyasi iktidara giden yol ise, işçilerin ulusal sınırları aşarak birleşmesinden geçiyordu. UİB de bu amaçla doğmuştu. İngiliz işçi sınıfının Palmerston'ın [Henry John Temple, dönemin başbakanı – *çev.*] Konfederasyon tarafında savaşa katılmasını engellemedeki başarısı, proleter enternasyonalizminin neler yapabileceğinin en iyi örneğiydi. Avrupa'daki devlet başkanlarının "ulusal önyargıları sömüren, halkın kanını ve zenginliğini haydutça savaşlarda harcayan, canice planlar peşindeki" dış politikaları, işçilerin alternatif bir politika öne sürmelerini gerektiriyordu. "Böyle bir dış politika için mücadele, işçi sınıfının kur-

53 Ernest Jones'ın kooperatifler üzerine 1851'de yayınlanan (Marx'ın "benim yönlendirmemle" diye nitelediği) iki yazısına bakınız (c. 42, s. 15).

tuluşu için genel mücadelenin bir parçasını oluşturur." Böylece "Çağrı", *Manifesto*'nun kapanış cümlesi olan çağrıyla son bulur: "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!"[54]

Siyasi Örgütçü Olarak Marx

Birlik'in yine Marx'ın kaleminden çıkan Geçici Tüzüğü, onun uygulayacağı örgütsel taktikleri de gözler önüne serer. GK'da yer alan bir Mazzini taraftarının tam kırk maddelik ilk taslağını [Marx bunu Engels'e "*Avrupa* işçi sınıfının (elbette arkasında Mazzini'nin olduğu) bir tür merkezî hükümetini"[55] yaratma girişimi olarak betimliyordu] bir yana bırakan Marx, bir giriş bölümüyle sunulan on maddelik bir tüzük önerdi. On kural, açık ve esnek bir işleyiş tarzı sağlıyordu. Londra'daki GK, yıllık olarak yapılacak kongrede seçilecekti. UİB "bünyesinde temsil edilen farklı ülkelere mensup işçilerden oluşan" GK, atama yoluyla bileşimine yeni üyeler katmaya yetkiliydi. "İşçi" olma şartının, kısaca göz atacağımız gibi, önemli yankıları olacaktı.

UİB'ye katılan "işçi örgütleri" kendi ülkelerindeki "mevcut örgütlerini muhafaza" edebilirken, UİB üyeleri: "[her bir ülkedeki] dağınık örgütleri ... merkezî ulusal organlarla temsil edilecek ulusal yapılarda toplamak için azami gayreti" sarf edecekti. Aynı zamanda bu kural her ülkenin siyasi şartları göz önüne alınarak katı bir şekilde uygulanmayacağı gibi, hiçbir "bağımsız yerel örgüt ... [GK] ile doğrudan haberleşmekten alıkonamaz" dı. Bu "bir tür merkezî hükümet" değildi. Tersine bu tür bir örgütsel esneklik, tam da Marx'ın istediği şeydi, tabii ki bu aşama için. Bu, Enternasyonal'in en geniş işçi yığınlarıyla bağ kurmasını mümkün kılacaktı. Ayrıca, Marx partisine, sahip olduğu perspektifi Avrupa'nın modern proletaryasının nitel olarak daha fazla katmanı arasında yayma fırsatı veriyordu. Gerçekten de, Engels'in tahmin ettiği gibi, parti kendi

54 Marx'ın Engels'e, Çağrı'yı yazarken başvurduğu ince taktikleri açıkladığı mektubundaki şu ifadeleri dikkat çekicidir; "Çağrı"da ULUSLARARASI SİYASETten söz edildiği yerlerde, MİLLİYETlerden değil, ÜLKELERden söz ediyorum ve *minores gentium*'u [küçük uluslar] değil, Rusya'yı mahkûm ediyorum" (c. 42, s. 18). Buradan, Marx'ın proletarya enternasyonalizmi çağrısının herhangi bir şekilde milliyetçiliğe ve ulusal önyargılara hitap etme görüntüsüyle zayıflatılmaması endişesiyle hareket ettiği anlaşılıyor.
Marx'ın UİB ile ilişkisi konusunda hâlâ tek ciltlik en iyi eser olan Collins ve Abramsky, op. cit., enternasyonalizmi daha sınırlı bir anlamda kavrayan diğer GK üyelerinin aksine, Marx'ın kavrayışını şöyle tarif eder: "Bir tek Marx, işçilerin siyasi iktidarı kazanmak ve bunu toplumsal sistemi değiştirmek için kullanmak üzere uluslararası düzeyde örgütlenmesi gerektiğini savundu. Onun Enternasyonal'in tarihi boyunca uyguladığı taktikler, ancak her şeyin üzerinde tuttuğu ve İngiliz yol arkadaşlarının pek azı tarafından paylaşılan hatta anlaşılan temel hedefi ışığında kavranabilir" (s. 50). Bunun gerçekten de doğru bir anlayış olduğu, bu bölümün geri kalanında ve gelecek bölümde sunulan kanıtlarla açıklık kazanacaktır.

55 c. 42, s. 17

görüşlerini savundukça, farklılıklar ve sonuçta ayrılıklar meydana gelecek, ama bu süreç içerisinde kendini "sil baştan örgüt"leyecekti. UİB'nin yapısında esneklik, *suaviter in modo,* başka bir deyişle, partiye büyümesi için gereken soluklanma aralığını verecekti.

Marx, Geçici Tüzük'te giriş bölümünün başında, yine incelikli bir şekilde, bilimsel komünizmin temel bir ilkesini dile getirir:

"[İ]şçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendisi tarafından kazanılmak zorundadır; işçi sınıfının kurtuluş mücadelesi, sınıfsal ayrıcalıklar ve tekeller için mücadele değil, fakat eşik hak ve ödevler için, sınıf egemenliğinin tamamen kaldırılması için mücadeledir ..."

Ardından, biraz ileride, "Çağrı"daki temel düşünceye döner, fakat daha dolaylı bir tarzda:

"[E]mekçi sınıfların ekonomik kurtuluşu, her siyasi hareketin bir araç olarak tabi olması gereken en büyük hedeftir."[56]

UİB içerisinde ekonomik mücadeleyi hedef ve araç olarak gören ve dolayısıyla, "Siyasi iktidarın fethi, bu nedenle işçi sınıfının en önemli görevi haline gelmiştir" ifadesine ikna olmayan eğilimler için, Tüzük'teki bu formülasyon bir kaçış yolu sağlıyordu, özellikle de Tüzük'ün Fransızca çevirisinde olduğu gibi "bir araç olarak" ibaresi –ilk başta Marx'ın haberi olmadan– siliniverdiğinde.[57] Siyasi iktidarı fethetmenin proletarya için zorunlu olup olmadığı meselesi, diğer tüm sorunlardan öte, Enternasyonal bünyesindeki tartışmaların ve nihayet bölünmelerin odağında yer alacaktı.

Küçük Burjuvaziye "Basamak" Olmamak İçin

Marx, Tüzük'ün girişindeki "işçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendisi tarafından kazanılmak zorundadır" yargısına hayati bir önem veriyordu. 1848'den alınacak bir ders varsa, kesinlikle proletaryanın, bırakalım burjuvaziyi, küçük burjuvaziye dair hiçbir yanılsama taşımaması gerektiğiydi. GK'de bazı küçük burjuva unsurlarla bir aydan fazla birlikte çalıştıktan sonra, Marx, Engels'e "harekete yazarlar, burjuvazi mensupları ya da yarı-okumuşlar karıştığı anda her zamankinden daha fazla dikkatli olmak lazım"[58] diye yazıyordu. Bu kaygıyla, Marx orta sınıftan unsurların UİB yönetimine katılmasına ciddi sınırlamalar getiren bazı örgütsel önlemler ve tüzük değişikleri girişiminde bulundu. Engels'e açıkladığı gibi,

56 c. 20, s. 14 [Karş. *Seçme Yapıtlar,* cilt: II, Sol Yayınları, Temmuz 1997, s. 21-24].

57 Marx 1870'te bir "Gizli Yazışma"da, bu ifadenin atlanmasından UİB "Paris Komitesi"nin, yani Proudhoncuların sorumlu olduğunu kaydeder. "[GK] tarafından sorulduğunda, Paris Komitesi, siyasi koşullarının güçlüklerini mazeret gösterdi" (c. 21, s. 121).

58 c. 42, s. 54-55

Fransa'da Şubat Devrimi'nin ardından kurulan Geçici Hükümet'in eski üyesi Louis Blanc'ın "fahri üye" olma ricası türünden istekleri önlemek için, GK'nın "hiç kimsenin (işçi ÖRGÜTLERİ hariç) katılmaya davet edilemeyeceği ve kimsenin hiçbir şekilde *fahri üye* olamayacağı" yönünde bir karar almasını sağladı.[59] Bir başka değişiklik ise GK'ya, bağlı örgütlerin temsilci olarak seçtikleri "delegeleri ... kabul ya da reddetme" yetkisi veriyordu.

UİB ile işbirliği içindeki önde gelen bir avukat 1865 başlarında GK'da yer almak isteyince, Marx, diğer üyeleri avukatın talebinin temsil ettiği sınıf temelinde reddedilmesi gerektiğine ikna etti. "Dürüst ve samimi biri olduğunu düşünüyorum; ama aynı zamanda bir burjuva siyasetçiden başka bir şey değil ve olamaz da." Tam da kendisi parlamentoda bir sandalye peşinde olduğundan, "komitemize girmesi kabul edilemez. Ufak parlamenter hırslar için *le piedestal* (basamak) haline gelemeyiz ... [Aksi halde] onu sınıfının başka üyeleri izler ve şu ana kadar başarılı olan, İngiliz işçi sınıfı hareketini her tür orta sınıf ve aristokratik himayeden bağımsızlaştırma çabalarımız berhava olur."[60] Dolayısıyla Marx, UİB'nin ilk günlerinden itibaren, Enternasyonal'i –tabii ki küçük burjuvazi ve burjuvazinin kendisi için– parlamenter bir kaldıraç haline getirmeye yönelik her türlü girişimin karşısındaydı. Marx'ın bu konudaki hassasiyeti, 1865 sonlarında Engels'e yazdığı, UİB'ye katılmasının getirdiği korkunç iş yüküne rağmen –aynı zamanda *Kapital*'i bitirmeye çalışıyordu– siyasi çalışmalara da devam etmek zorunda olmasından yakındığı mektubuna yansır: "Yarın istifa etsem, kenarda memnuniyetsizlikle bizi izleyen burjuva unsurlar (YABANCI İNANÇSIZLAR) dizginleri ele geçirir ... [ve] davaya çok ciddi bir zarar vermiş olurum."[61] Bir kez daha bilimsel çalışma pahasına bile olsa siyaset önemlidir.

Marx'ın küçük burjuva ve burjuva güçlerin UİB içindeki nüfuzlarını sınırlamak üzere önayak olduğu diğer adımlardan biri de 1865'te Londralı işçilerin, bir sendikanın resmî yayın organı olan, aynı zamanda Enternasyonal'in de yarı-resmî organı durumundaki *Bee-Hive* ("Arı

59 Karar aslında şöyleydi: "İngiltere'nin herhangi bir yerinde ikamet eden kişiler Birlik'e katılabilir, fakat toplantılarına katılıp görüşmelerinde yer alamayacak durumdaki üyeler, Genel Konsey'e seçilemez." Ayrıca: "işçilerin örgütlü kuruluşları, örgüt sıfatıyla Birlik'e katılmaya davet edilir, katkılarının düzeyi kendi imkân ve takdirlerine bırakılır." (c. 20, s. 17-18) GK üyelerinin aktif katılımını gerektiren ilk karar, fahri ya da kâğıt üzerinde üyeliği fiilen engelliyordu.

60 c. 42, s. 92-93. Marx, Engels'e Mayıs 1865 tarihli mektubunda Ernest Jones'la ilgili olarak yine benzer şüphelerini dile getirir: "[A]ramızda kalsın, *o*, Birlik'imizi *sadece* seçime yönelik ajitasyon için kullanmaya çalışıyor" (c. 42, s. 155). Jones Kasım 1868'de parlamentoya adaylığını desteklemesini istediğinde, Marx kibarca reddetti. Marx'ın öne sürdüğü nedenlerden biri, GK'nın "SEÇİM PROPAGANDALARINA karışmayacağı" idi (c. 43, s. 166).

61 c. 42, s. 207

Kovanı") gazetesinin çoğunluk hisselerini almasını sağlamaya dönük başarısızlıkla sonuçlanan kampanyaydı. "Doğal olarak, kendi yayın organımıza sahip olmadan burada bir hareket olmamız imkânsızdır."[62] Girişimin başarısız olması, gitgide artan bir şekilde işçilerden çok burjuva hissedarlarının çıkarlarını yansıtan gazeteyle 1870'de Marx'ın çabalarıyla resmen bir kopuş yaşanmasına neden oldu.

Marx, ayrıca GK üyelerinin yeni şubeler kurarak ve yeni üyeleri kazanarak örgütü büyütme çalışmalarına aktif olarak katılmalarını istiyordu; üyelik kartını almak için gereken aidatı ödemezlerse onlar da GK'dan çıkarılabilirdi. Bu, açıkça "fahri" üyeliği engellemenin ve örgütte militanlık yapmaya hazır olmayıp, parlamenter hevesler taşıyan oportünistleri uzak tutmanın bir yoluydu. Bu normlar, elbette Marx'ın öteden beri savuna geldiği ("Feuerbach Üzerine Tezler"in üçüncüsü hatırlansın), önderlerin ya da "eğiticiler"in ancak gerçek harekete aktif katılım aracılığıyla eğitilebileceği fikriyle de tutarlıydı. Kendisi de, üye kimlik kartlarının çıkarılıp imzalanması, Birlik belgelerinin ve mali durumunun -bazen örgütün ayakta kalabilmesi için kendi sınırlı kaynaklarını da kullanarak- yakından takip edilmesi ve tahmin edileceği gibi, kongreler için gündem ve siyasi rapor taslaklarının yazılması dâhil, her tür örgütsel ayrıntıyla doğrudan ilgilendi. Marx'ın bu işleyiş tarzındaki ısrarı, ona GK'nın disiplin sorumlusu rolünü yüklüyordu. 1866'nın ilk yarısında, sağlık sorunları nedeniyle kısa bir süre ayrı kaldıktan sonra GK'ya döndüğünde Engels'e "benim dönüşümle disiplin enikonu yeniden sağlandı"[63] diye yazıyordu.

Kesin olarak bilmek mümkün değilse de, Marx'ın UİB'nin geliştirilmesi için gereken zaman ve enerjiyi sarf etmeye hazır herhangi bir küçük burjuvazinin katılımını engelleyeceğini gösteren hiçbir şey yoktur. Ona göre eşik noktası, kişinin, sınıf kökeninden bağımsız olarak, kendini işçi hareketinin (elbette Engels'le birlikte anladıkları şekilde) çıkarlarına tabi kılmaya hazır olup olmadığıydı; bizzat kendilerine de bu kıstası uyguladılar.

İşçi Hareketinde Bir "Yazın Adamı": UİB'nin ilk yılında, "yazın adamları"nın ya da entelektüellerin, yani kesinlikle işçi olmayan fakat örgütün gelişmesine katkıda bulunan bireylerin örgütün önderliğindeki yeriyle ilgili büyük bir tartışma çıktı. Tartışmanın, bir vesileyle kendilerini "proletaryanın yazınsal temsilcileri" olarak tanımlayan Marx ve Engels'le ilgisi ortadaydı. Konu Fransız seksiyonunda gündeme gelmişti; Marx bunun nedenini Engels'e şöyle anlatıyordu: "görünüşe göre işçiler, işi YAZIN

62 c. 42, s. 50

63 c. 42, s. 268

ADAMLARINI vb. *dışlamaya* kadar vardırmak istiyor; onlara basında ihtiyaçları olduğuna göre saçma bir istek, ama YAZIN ADAMLARININ tekrarlanan ihanetleri düşünüldüğünde mazur görülebilir bir şey."[64] Burada tartışmanın ayrıntılarına girmek mümkün değil, sadece UİB'nin 1866'da Cenevre'de toplanan birinci kongresinde yapılan bir oylamayla çözüldüğünü belirtmek yeterli olur. Enternasyonal'in Fransa seksiyonunun Proudhoncu lideri Henri Tolain, seksiyonların kongre delegelerini sadece "kol işçileri" arasından seçmesini zorunlu kılacak bir önerge sundu. Önergeye en büyük itiraz, Britanyalı sendika önderlerinden geldi; aralarından biri, eğer GK'nın kol işçisi olmayan bazı üyeleri olmasaydı, UİB "Britanya'da bu kadar derine kök salamazdı. O üyelerden sadece birinin adını anacağım, Yurttaş Marx; [toplantıda yoktu] kendisi bütün hayatını işçi sınıfının zaferine adamıştır" diye konuştu.

Önergeye karşı söz alan başka bir Britanya delegesi, konuşmasında Marx'ın kongrede bulunmama nedenlerinden birini ortaya koyduğu gibi, standart Marksolojik tarih yazımının çoğunlukla görmezden geldiği bir nokta olarak, birlikte çalıştığı sendika önderlerinin Marx'ı nasıl gördüğü konusunda da bir fikir verir.

"Bu seçkin insan, ilk [kongrede] sadece kol işçilerinin delege olmasının önemini çok iyi anlamıştır ... Bu doğrultuda, kendisine [GK] tarafından önerilen görevlendirmeyi kabul etmedi. Ancak, bu düşünceli tutum, onun ya da herhangi birinin kongremize gönderilmesinin önüne geçecek bir karar almak için bir neden olamaz. Aksine, kendisini *proletaryanın* davasına adayan insanlar o kadar nadir bulunur ki, onları dışlayacak yollara başvurmak faydasızdır. Orta sınıf ancak bilim adamlarıyla ittifak kurduğu zaman başarıya ulaştı; ona saygınlığını veren, orta sınıfın sözde ekonomi politik bilimidir ve bu saygınlık aracılığıyla iktidarını pekiştirir. İzin verelim, ekonomi politiği işçi sınıfının bakış açısıyla inceleyenler, orta sınıf ekonomi politiğinin safsatalarını tuzla buz etmek üzere kongremize muhakkak gelsinler."[65]

Burada çeşitli boyutlarını maalesef inceleyemeyeceğimiz bu son derece dikkat çekici ifade, Marx'ın nasıl olup da UİB üzerinde bu kadar etkili olabildiğini anlamamıza yardımcı olur. Marx, ayrıca bu "düşünceli tutum"un, *suaviter in modo,* zorunlu bir taktik olduğunu da anlamıştı. Cenevre, Marx'ın kaçıracağı birçok kongreden sadece biriydi ve *Kapital* üzerinde çalışma ihtiyacı elbette bunun nedenleri arasındaydı, ancak delegenin ortaya koyduğu gibi, bu örnekte sınıfsal kökenine dair saldı-

64 c. 42, s. 109

65 Bu konuda Cenevre Kongresi oturumlarından aktarılanlar *MEGA2* c. 20 I, s. 706-7'den alınmıştır.

rılar konusunda da endişeliydi. Tolain, Marx'ın toplantıya katılmaması örneğini de kullanarak önergesini savunmaya çalıştı. "Böyle davranmakla, Yurttaş Marx, işçi kongresinin delegelerinin kol işçisi, ama sadece kol işçisi olması gerektiğini anlatmak istiyor." Tolain'in Marx'ın yokluğunu işine geldiği gibi yorumladığı uydurmalarının ikna edemediği delege çoğunluğu, yirmiye karşı yirmi beş oyla önergeyi reddetti.

Sınıfsal kökeniyle ilgili saldırılar konusunda daha önceki deneyimlerini unutmayan Marx, UİB'deki önderliğine muhtemel itirazlara karşı önceden önlem almış bulunuyordu. Alman işçi hareketi 1864 sonbaharında, yakınlarda ölen Lassalle'ın yerine GAİD'nin başkanı olmak üzere Almanya'ya dönmesini istediğinde, Marx bunun yerine kendisini GK'daki temsilcileri olarak seçmelerini önerdi ve önerisi hemen kabul gördü.[66] Marx ve Engels'in UİB'deki faaliyetleri süresince Alman işçi hareketiyle son derece kritik önem taşıyan ilişkileri, önce kendisinin, sonra da Engels'in Enternasyonal'deki önderliğinin meşruluğunu güçlendiriyordu. Marx'ın Britanyalı sendika liderleri nezdindeki saygınlığının ve GK üyelerinin Alman işçilerin seçimini memnuniyetle kabul etmesinin nedenlerinden biri de buydu.

Cenevre'de Marx'a verilen güçlü onay, birinci kongresi zamanında onun UİB üzerinde sahip olduğu muazzam etkinin bir kanıtıydı. Kuruluşundan daha altı ay sonra, Engels'e "ASIL BAŞKAN benim"[67] derken doğruyu söylüyordu. On sekiz ay sonra Cenevre Kongresi'nin ardından Almanya'daki parti üyesi Ludwig Kugelman'a "Aslında bütün Birlik'i kendim idare ediyorum"[68] diye yazarken, gerçeklikten uzaklaşmış değildi. Marx, böylesi bir nüfuzu nasıl kullandığına dikkat etmek zorundaydı. *Fortiter in re, suaviter in modo,* gerçekten de onun çalışma tarzıydı. Örnek olarak, Cenevre Kongresi'ne katılmazken, kongre görüşmelerinin "Geçici Genel Konsey'in Delegelere Talimatları – Çeşitli Sorunlar" başlıklı temel belgesini yazarak ve en yakınındaki parti üyelerinin kendi yokluğunda toplantıya öncülük etmelerini sağlayarak, kongrenin yönetiminde etkili oldu.[69]

Yine sınıfsal kökeniyle ilgili çıkabilecek sorunları göz önüne alarak, Cenevre Kongresi'nin ardından biraz da Proudhoncuların kongredeki dışlayıcı çabalarına karşı bir "gösteri" olarak gündeme gelen GK başkan-

66 Konuyla ilgili ayrıntılar için Marx'ın eski bir KB üyesine yazdığı mektubuna ve beraberindeki notlara bakınız (c. 42, s. 3-4).

67 c. 42, s. 130

68 c. 42, s. 328

69 Özellikle toplantı arifesinde, Cenevre'de sürgünde bulunan eski KB üyesi Johann Philip Becker'e yazdığı, kongrenin nasıl yönlendirilmesi gerektiği üzerine gayet somut talimatların yer aldığı mektubuna bakınız (c. 42, s. 314-15).

lığı teklifini de reddetti. GK tutanakları, Marx'ın "kol işçisi değil, kafa işçisi olduğu için kendisinin uygun olmadığını düşündüğünü" kaydeder.[70] Bir diğer örnek olarak Marx, 1865 başlarında yukarıda sözü edilen burjuva avukatın GK'ya girme çabalarına karşı çıkarken, Engels'e yazdığı gibi son derece dikkatli yaklaşıyordu: "Elbette meseleyi *zorla* engelleyebilirdim, ne de olsa bütün KITALILAR [özellikle GK'nın Fransız üyeleri] benimle birlikte oy kullanırdı. Fakat BU TÜR BİR AYRIŞMA OLSUN İSTEMEDİM."[71] Erken bir bölünmeyi tetiklemek yerine, diğer GK üyelerine yazdığı, gündemdeki başlıca meseleleri dolaylı olarak ele aldığı mektuplar üzerinden perde arkasından -en sevdiği konumda- çalışarak amacına ulaştı.

Değineceğimiz son örnek ise özellikle aydınlatıcıdır. Marx'ın teşviki ve yardımıyla gerçek bir işçi entelektüel haline gelen, partinin kıdemli üyelerinden Eccarius, UİB'nin 1865-67 arasında (*Bee-Hive* ile ilişkilerin ciddi bir şekilde gerildiği dönemde) resmî yayın organı olan *Worker's Advocate* (İşçinin Savunucusu) gazetesinin editörlüğünü üstlendi. GK'daki üç etkili Britanyalı sendikacının yerine bu göreve gelmesi, büyük ölçüde Marx'ın onayı sayesinde gerçekleşti. Sonradan Marx, özellikle de sonunda Eccarius'u gazetede daha alt düzeyde bir konuma indirmeyi başaran GK'ya bağlı sendikalar arasında rahatsızlığa yol açması üzerine, onun adına yaptığı aracılığa mesafe koydu. Nisan 1866'de bir mektupta Engels'e açıkladığı gibi, Eccarius'u bu işten vazgeçirme çabasında başarısız olmuştu. "Onun yalvarmaları karşısında boyun eğmek kendi adıma bir 'siyasi' hata oldu ..." Yarattığı sorunlar düşünülürse, buradan çıkarılması gereken çok önemli bir ders vardı.

"Kişisel çıkar peşinde koşmak ya da kişisel nüfuzunu gizli maksatlarla kötüye kullanmak olarak görünecek her şeyden kaçınmak ve İngilizlerle iyi anlaşmak, bizim için Eccarius'un az-çok haklı heveslerini tatmin etmekten elbette daha önemli olmalı ... Disiplinsizliğine ve inatçılığına rağmen onun uğruna çamura bulanacak kadar ileri gittiysem, bunu her zaman özellikle onun hep bizimle beraber çalıştığını ve asla bunun semeresini toplamadığını düşünerek yaptım. Fakat bu tür düşüncelerin seni etkilemesine izin verirsen, her zaman APTALCA HATALAR yaparsın."

Marx, Eccarius'un nasıl hareket etmesi gerektiğine de değinir: "Benim gibi yapıp, usulca gitmiş, yumuşak bir tutum benimsemiş olsaydı, her şey

70 c. 20, s. 412. Marx'ın 1862'de "kendimi ve ailemi gerçekten sokaklara düşmekten koruma" gayretiyle demiryollarında memur olarak işe girmeye çalıştığını, ancak elyazısı okunaksız olduğu için kabul edilmediğini de kaydetmekte fayda var; eğer işe alınsaydı, "kol işçisi" sayılabilecekti (c. 41, s. 435-36).

71 c. 42, s. 109

çok daha iyi olurdu."[72] Başka bir ifadeyle, Eccarius, Marx gibi *suaviter in modo* olmalıydı. Bununla beraber Marx, eski ve sadık bir parti üyesiyle ilgili olarak kişisel kaygılarını siyası kaygıların üstünde tuttuğu için kendini de eleştiriyordu.[73]

Birkaç yıl önce karşılaştığı *Bay Vogt* polemiğine yol açan iftiralar göz önüne alındığında, parti üyelerinin ve bilhassa Marx'ın muarızlarına benzer suçlamalar için fırsat vermeyecek şekilde ve sadece ilkeli siyasetçiler olarak davranmak her zamankinden daha büyük bir sorumluluktu. Bu, UİB'de yer almaları örgütün hayatta kalması için –tabii o evrede– kritik önem taşıyan Britanyalı sendikacılarla ilişkiler söz konusu olduğunda özellikle geçerliydi. Neredeyse yirmi yıl önce, yeniyetme devrimcilere öğütlediği gibi, "Kişisel değerlendirmeler kesinlikle işe karıştırılmamalıdır, bunlar her şeyi berbat eder."[74] Bununla birlikte Marx, Eccarius'la ilgili "siyasi hata"sını kabul ettiği ve böylece tekrarlamaktan kaçınmasını bildiği için, UİB'deki saygınlığını ve nüfuzunu korudu.

Cenevre Kongresi'ne birkaç ay kala, tüm Mazzini taraftarları GK'dan ya ayrılmış ya da uzaklaştırılmış bulunuyordu. Başından itibaren GK, Marx ve Mazzini taraftarları arasında düşük profilli bir gerilla savaşına sahne olmuştu. Mazzini'nin bu savaşı uzaktan yönlendirdiğini gösteren güçlü kanıtlar vardı. Çelişkilerin temelinde siyasi ve örgütsel meselelere dair derin görüş farklılıkları yer alıyordu. Bu mücadelelerin ayrıntılarını, UİB Danimarka seksiyonu üyesi olan kuzeni Antoinette Phillips'e anlatırken, Marx, kendisi ve önderliği hakkında içe dönük bir yorumda bulunur. O yılın başlarında sağlık sorunları nedeniyle GK'da bulunmadığı sıralarda, Mazzini'nin çabaları hakkında şöyle der: "Benim önderliğime karşı bir tür isyan tezgâhlamakla meşguldü. 'Önderlik' benim için hiçbir zaman ne bir zevk, ne de bir tutkudur ... Fakat bir kez önemli bulduğum bir işe enikonu giriştikten sonra, elbette 'tutkulu' bir adam olarak geri çekilmekten hoşlanmam."[75] Marx, işte bu kararlılıkla, Mazzini'nin çabalarını boşa çıkarmayı başardı ve GK'nın Mart 1866'daki toplantısında Mazzini'ye karşı kendisinden yana bir tavır almasını sağladı.

Yukarıda anlatılanlardan çıkarılabileceği gibi Marx eğer isteseydi, demokratik olmayan bir şekilde hareket edebilirdi ve muhtemelen kimse yakasına yapışmazdı. Böyle yapmamış olması anlamlıdır ve işçi sınıfının

72 Bu ve önceki alıntılar, c. 42, s. 253'ten.

73 Marx'ın Eccarius'la uzun yıllar devam eden ilişkisinin, Marx'ın ona kötü davrandığı suçlamalarını inandırıcı bir şekilde çürüten ayrıntılı bir incelemesi için, yine bkz. Draper, "Zavallı Eccarius ve Canavar Marx", *KMTR* II, s. 644-53.

74 Bkz. 2. bölüm.

75 c. 42, s. 243

kurtuluşunun sadece kendi eseri olabileceği şeklindeki tespitini ciddiye aldığı şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte, kuşkusuz Marx'ın da düşündüğü gibi demokratik işleyiş mutlak değil, bağlamsal olarak anlaşılmalıdır ve toplamda bakıldığında Marx doğru hareket etmiştir.

Manchester'dan Destek: Engels Manchester'dayken Marx, 1848-49'dan farklı olarak Londra'da UİB'nin yönetimini, özellikle ilk aşamada büyük ölçüde tek başına üstlendi. Sorun sadece coğrafi uzaklık değildi. Marx'a vaktini *Kapital*'i bitirmek için kullanmasının daha akıllıca olacağını söylediği mektupları, Engels'in örgütün potansiyeli konusuna soğuk baktığını ortaya koyar. Marx, Manchester'da bir şube kurması konusunda sıkıştırarak Engels'in çalışmaya katılması için elinden geleni yaptığı gibi, İrlanda yurtseveri bir işçi olan hayat arkadaşı Lizzie Burns'ü de üye olmaya teşvik etti. Neredeyse altı ay boyunca süren ısrarlı çabaları işe yaramadı. Marx'ın UİB hakkındaki ilk ayrıntılı mektubuna verdiği, yukarıda değinilen cevabının gösterdiği gibi, Engels örgütü oluşturan parçalı güçlerin bir arada kalabileceğine inanmıyordu. Nisan 1865'te Marx'a "ULUSLARARASI BİRLİK'teki naif *fraternité*'nin (kardeşlik) fazla uzun sürmeyeceğini hep düşünmüşümdür" diye yazdı.[76] Bununla beraber, Weydemeyer'e bir ay önceki mektubunda UİB'nin "günden güne güçlenmekte" olduğunu söylemesi, örgüte karşı daha olumlu yaklaşmaya başladığına işaret eder.[77] 1865'in ortalarına gelindiğinde, örgütün yönetimine dair taktikler ve strateji konusunda Marx'la giderek daha fazla işbirliği yapan Engels artık kesin olarak işin içindeydi.

Marx ve Engels'in bu dönemki mektupları, aralarındaki ortaklığın niteliğine de daha fazla ışık tutar. Alman hareketiyle sürdürdükleri yoğun işbirliği dolayısıyla, ortaklıkları siyasi olarak –Engels'in UİB'ye karşı başlangıçtaki soğukluğuna rağmen– her zamankinden de güçlüydü; Alman hareketiyle ilişkileri üzerinde ileride daha fazla duracağız. Bilimsel çalışma konusundaysa, Engels özellikle bir kapitalist sanayi firmasının yöneticisi olarak, Marx'a *Kapital*'i için paha biçilmez değerlendirmelerle katkıda bulundu. Engels, esasen Marx'ın tezlerini üzerinde sınadığı ve "*magnum opus*"unu tamamlarken tavsiyelerine başvurduğu tek insandı. Marx ayrıca Engels'in başka görüşlerine de açık oldu ve aralarında düşüncel önderliği genelde Engels'in üstlendiğini kabul etti. 1864 ortalarında, insan fizyolojisi üzerine okumalarından söz eden Marx, bu alanda literatürü iyi bildiği belli olan Engels'e "Senin de bildiğin gibi: 1) Her konuda daima geç kalırım ve 2) her zaman senin ayak izlerini takip ederim"

76 c. 42, s. 141

77 c. 42, s. 125

diye yazıyordu.[78] Gerçekten de kendisini komünist olarak tanımlayan ilk önce Engels olmuş ve gördüğümüz gibi 1844-45'teki yazıları üzerinden Marx'ın dikkatini ekonomi politiğin önemine ve Çartist harekete çekmişti; bu ikincisi olmaksızın, Marx'ın devrimci bir sınıf olarak proletarya ile ilgili tezi, sadece bir tez, bir teorik yorum olarak kalırdı. Tartıştığımız dönemde Marx'ın, tümü de partinin siyasi ve bilimsel çalışmalarıyla ilişkili olan İrlanda tarihi, diferansiyel hesaplar ve Rusya gibi farklı konuları inceleme kararına önayak olan yine Engels'ti.

Son olarak Marx'ın Ağustos 1865'te parasal açıdan yine umutsuz durumda olduğu bir sırada kabul ettiği gibi, Engels'in Marx ailesine sağladığı maddi destek hâlâ vazgeçilmez nitelikteydi: "Tüm bunlar arasında beni ayakta tutan tek düşünce, ikimizin, İŞ'in teorik ve partiyle ilgili tarafıyla benim uğraştığım bir ortaklık oluşturduğumuzdur."[79] Bir başka ifadeyle bu dönem boyunca ortaklık, Engels'in, Marx'ın *Kapital* üzerine ve UİB'nin fiili başkanı olarak çalışabilmesini sağlamak için Manchester'da ailesine ait fabrikada çalıştığı bilinçli bir işbölümünü içeriyordu.

Siyasi Cephane Olarak Bilimsel Çalışma

Marx 1859'da Weydemeyer'e, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'yı yayınlarken "partimiz adına bir bilimsel zafer kazanmayı umut ediyorum" diye yazdığında, aynı zamanda bir bütün olarak, on beş yıldır üzerinde çalıştığı ekonomi politik projesinden söz ediyordu. Yeni bir devrimci dönemin başlaması ve çok geçmeden UİB'nin kurulması, Marx'ı çalışmayı hızlandırmaya sevk etti. *Katkı*'nın bir giriş cildi olduğu *Kapital*'in üç cildinin temel taslakları 1865 sonunda tamamlanınca, parti en sonunda muarızlarını alt etmek ve kendini yeniden örgütlemek, böylece gerçek hareket üzerinde etkide bulunmak için ihtiyacı olan teorik silahlara kavuşmuş oldu. Tabii ki üç cildin 1867'de basılacak birincisini yayına hazır hale getirmek Marx'a düşüyordu. Marx'ın bunu UİB içerisinde her zamankinden daha aktif olduğu bir dönemde –yaklaşık olarak Şubat 1866 ile Nisan 1867 arasında– yapabilmiş olması, bilimsel çalışmasını gerçekten de siyasetin kamçıladığını kanıtlamaktadır.[80]

Sendikalar ve "Gerilla Savaşı": Marx'ın UİB'de teorik çalışmasından yararlanmasını gerektirecek ilk fırsat, GK'da yer alan eski bir Owen'cı olan John Weston'ın Mayıs 1865'te Konsey'e bir dizi karar tasarısı sunma-

78 c. 41, s. 546

79 c. 42, s. 172

80 Benzer şekilde bir eylemci Marx okuması için, bkz. Gilbert, "The Storming of Heaven: Politics and Marx's *Capital*," op. cit., s. 162

sıyla gündeme geldi: "1. GENEL BİR ÜCRET ARTIŞI ORANI işçi sınıfı için yararlı değildir; 2. SENDİKALAR bu nedenle, v.s. *zararlıdır.*" Marx Engels'e şöyle yazıyordu: "Eğer, BİRLİK'imiz içerisinde bir tek *onun* inandığı bu iki önerme kabul edilecek olursa, gerek buradaki SENDİKALAR, gerekse şu anda Kıta'da yayılmakta olan GREV SALGINI açısından korkunç bir kargaşaya sürükleniriz."[81] Ardından, "Tabii ki benim bunları çürütmem bekleniyor" diye ekliyordu. Her ne kadar "BİR EKONOMİ POLİTİK KONFERANSINI BİR SAATE SIKIŞTIRMAK" kolay olmasa da, "ELİMİZDEN GELENİ YAPACAĞIZ." Sonuç, Marx'ın Hazirandaki iki GK toplantısı boyunca sunduğu bir metin oldu. GK, yazıyı Weston'ın görüşleriyle birlikte yayınlamaya niyetlendiyse de (Weston'ın tezlerini daha önce yayınlamış olan *Bee-Hive* gazetesi, Marx'ın yazısı hakkında sadece küçük bir duyuruya yer verdi), Marx'ın sağlığında hiçbir zaman yayınlanmayan metin, ancak ölümünden sonra, bugün tanındığı *Ücret, Fiyat ve Kâr* başlığıyla yayınlandı.[82]

Marx'ın Engels'e mektubunda belirttiği gibi, mesele sadece UİB için değil, tüm bir işçi hareketi açısından önemliydi. Eğer Weston haklı ve inandırıcı olsaydı, modern sınıf mücadelesinin dayandığı öncüllerin kendisi tartışmalı hale gelirdi. Pek çok ütopyacı sosyalistin görüşleriyle benzeşen Weston'ın tezleri, Marx ve Engels'in ücret ve sendikalar konusundaki erken dönem tahlillerinde özellikle ikincisinden yararlandıkları Malthus ve Ricardo'dan ödünç alınmış varsayımlara dayanıyordu. Lassalle'ın "ücretlerin demir yasası", yani kapitalizm koşullarında ücretlerin daima asgari geçim araçlarına indirgeneceği tezi, yine aynı varsayımları esas alıyordu. Şayet ücretler münhasıran işçilerin kendi yeniden üretimleri için gereken asgari ihtiyaçlarıyla belirlenseydi, Weston'ın ilk önergesinde ileri sürdüğü gibi o zaman kapitalist, kârını korumak amacıyla, ücret artışından kaynaklanan kaybını basitçe tüketim mallarının fiyatlarını arttırarak telafi eder, sonuçta ücret artışı işçilere sadece zarar vermiş olurdu. İkinci önergedeki sendikaların "zararlı" olduğu iddiası da buna dayanıyordu.

Marx ve Engels'in "dirsek çürütme" yıllarında gerçekleştirdikleri keşifler, özellikle Marx'ın artık değer teorisi, ücretler ve sendikalar başlığında çok daha sofistike bir teori ortaya koymalarını mümkün kıldı. Marx'ın yazısının sonunda ileri sürdüğü, GK çoğunluğu tarafından benimse-

81 c. 42, s. 159. Weston'ın önergesini sunduğu GK toplantısının tutanakları günümüze ulaşmamıştır.

82 Metnin 1898'de bu başlıkla yayınlanmasından Marx'ın kızı Eleanor sorumludur. Marx, belgenin GK tarafından yayınlanmasının John Stuart Mill gibi işçi hareketiyle bağları bulunan önde gelen entelektüellerin ilgisini çekeceğini düşünmekle beraber, bunun uygun olup olmadığını Engels'e danıştı, çünkü yakında yayınlanacak olan *Kapital*'in önünü kesebilirdi. Bu konudaki mektupları için bkz. c. 42, s. 162-63 ve 168.

nen karşı önergeleri, mevcut kavrayışını yansıttığı gibi, bu konularda *Kapital*'de yer alan çok daha ayrıntılı açıklamaların ipuçlarını veriyordu.

"Birincisi. Ücret oranındaki genel bir artış, genel kâr oranında bir düşüşe yol açar, fakat geniş anlamda söylenecek olursa, meta fiyatlarını etkilemez.

"İkincisi. Kapitalist üretimin genel eğilimi, ücretlerin ortalama standardını yükseltmek değil, düşürmektir.

"Üçüncüsü. Sendikalar sermayenin saldırılarına karşı direniş merkezleri işlevi taşır. Güçlerini hesapsızca kullanmaları halinde kısmen yenilirler. Aynı zamanda mevcut sistemi değiştirmeye çalışmak yerine, örgütlü güçlerini işçi sınıfının nihai kurtuluşu, yani ücret sisteminin nihai olarak kaldırılması için bir kaldıraç olarak kullanmak yerine, kendilerini mevcut sistemin etkilerine karşı bir gerilla savaşıyla sınırlamaları halinde genel olarak yenilirler."[83]

Marx, bu çıkarımlarını temellendirirken, emeğin üretkenlik düzeyinin tüketim mallarının fiyatında asıl belirleyen olduğunu ileri sürdü. Ücretlerin düzeyini belirleyen ise sadece işçilerin asgari ihtiyaçları değil, aynı zamanda "insanların içinde bulunduğu ve yetiştiği toplumsal koşullardan doğan belirli taleplerin tatmini" idi.[84] Kârlar ve ücretler arasındaki ilişkiye gelince, bu da ilkinin tabi olduğu, işçilerin asgari ihtiyaçları ve iş gününün süresi tarafından belirlenen sınırlara bağlıydı. Bu sınırlar içerisinde, kâr oranlarının bir hayli farklılaşması mümkündü. "Kâr oranının fiili düzeyinin tespiti ancak sermaye ile emek arasındaki sürekli mücadele tarafından belirlenir; kapitalist devamlı olarak ücretleri fiziksel asgari sınırına indirgemeye ve iş gününü fiziksel azami sınırına uzatmaya bakar, bu sırada işçi devamlı olarak aksi yönde baskı uygular. Sorun, dövüşen tarafların sahip oldukları güç meselesi halinde çözüm bulur."[85] İngiltere'de iş gününün süresi üzerinde verilen kavganın tarihi, bir sınıf olarak örgütlenmiş işçilerden yana "yasal müdahale"nin onlar açısından nasıl bir fark yarattığını apaçık ortaya koymuştu. "Tam da *genel siyasi hareketin* bu zorunluluğu, onun [proletaryanın] salt ekonomik hareketinde güçlü tarafın sermaye olduğunu kanıtlamaya yeter."

Sermayenin ücretleri asgari düzeye çekme çabasında olması gerçeğine rağmen, yine de işçilerin "geçici bir iyileşme" elde etmek için "ekonomik hareket"e, "gündelik mücadeleler"e girmesi önem taşıyordu. Eğer işçiler "sermayenin saldırılarına karşı direniş"i reddedecek olursa, "kurtuluştan

83 c. 20, s. 149 [Karş. *Seçme Yapıtlar*, cilt: II, Birinci Basım, Sol Yayınları, Temmuz 1977, s. 91].

84 A.g.y., s. 145 [Karş. *Seçme Yapıtlar*, cilt: II, Birinci Basım, Sol Yayınları, Temmuz 1977, s. 86].

85 A.g.y., s. 146 [Karş. *Seçme Yapıtlar*, cilt: II, Birinci Basım, Sol Yayınları, Temmuz 1977, s. 87].

vazgeçmiş umutsuz biçareler sürüsü düzeyine düşürülür. ... Sermayeyle gündelik çatışmalarında ödlekçe boyun eğmekle, kendini daha büyük herhangi bir harekete girişme ehliyetinden yoksun bırakır." Aynı zamanda bu "gerilla çarpışmaları" ile ilgili hiçbir yanılsamaya kapılmamak gerekir. Bunlar en iyi ihtimalle, "*muhafazakâr 'Adil bir günlük işe adil bir günlük ücret!' şiarından*" esinlenen savunmacı mücadelelerdir. İşçi sınıfının giderek artan yoksulluğuna (bu dönemde Marx'ın mutlak değil, göreli yoksullaşmadan söz ettiği açıktır) son vermek, ancak "genel siyasi hareket" aracılığıyla, yani proletaryanın "bayrağına '*ücret düzenine son!*' *devrimci* sloganını yazmasına" izin verecek hareket aracılığıyla mümkün olabilir.[86]

Görüldüğü gibi Marx'ın ileri sürdüğü argüman, Engels'le kendisinin ücretler ve sendikalar üzerine önceki tahlillerinin izin verdiğinden çok daha devrimci bir sonuçtu. Lassalle'ın görüşleri gibi Marx ve Engels'in önceki teorik pozisyonları da, kapitalist üretim tarzının kendi özellikleri nedeniyle proleterlerin ücretlerini arttırmak için pek fazla bir şey yapamayacakları düşüncesini dolaylı olarak içeriyordu.[87] Gözden geçirilmiş perspektif, bugün söyleyebileceğimiz gibi, proletaryaya daha fazla alan açıyordu. Kuruluş "Çağrı"sında olduğu gibi, işçilerin mutlak değil, göreli yoksullaşmasını kabul ediyordu; göreli, çünkü işçiler mücadeleleri yoluyla, özellikle de iş gününün kısaltılması yoluyla, hayat standartlarında gerçek bir artış sağlayabilir; ancak bir bütün olarak bakılırsa, ortalama ücret, sermayeye oranla düşer. Her ne kadar GK tutanaklarında karşı karşıya gelen iki önerge dizisiyle ilgili bir oylama yapılıp yapılmadığı belirtilmese de, tartışmalar konsey çoğunluğunun Weston'a karşı Marx'ın tarafında yer aldığını açıkça göstermektedir.

Böylece Marx, sendikalar meselesini ilk kez sarih bir şekilde ele almış oldu. Weston tartışmasında sunduğu önergenin üçüncü maddesi, 1866 Cenevre Kongresi'nde "Delegelere Talimatlar" metninin bir parçası olarak sunacağı, UİB'de sendikalar üzerine ilk ciddi tartışmayı oluşturan karar tasarısının habercisiydi. Proudhoncuların ve Mazzini taraftarlarının, Weston'ın görüşlerinden çok farklı olmayan gerekçelerle sendikalara karşı oldukları göz önüne alındığında, Marx meseleyi gündeme getirirken *suaviter in modo* davranmak zorundaydı ve ancak iki yıl geçtikten

86 A.g.y., s. 146 ve 148-49 [Karş. *Seçme Yapıtlar*, cilt: II, s: 90, Birinci Basım, Sol Yayınları, Temmuz 1977].

87 *Manifesto*'nun 1. bölümünde örnek olarak, ücretler "neredeyse bütünüyle, hayatta kalabilme[k] ... için gerekli geçim araçlarıyla sınırlıdır. ... Dolayısıyla yapılan işin çekilmezliği arttıkça, ücret de azalır" ve "modern işçi sanayinin ilerlemesiyle birlikte yükseleceği yerde her geçen gün kendi sınıfının (varlık) koşullarının altına düşer" denmektedir [*Manifesto* s. 28, 32].

sonra ileri süreceği tezin en azından çoğunluğun desteğini kazanacağı kanaatine ulaştı.[88]

Marx'ın sunduğu dokuz karar tasarısından biri "Geçmişi, Bugünü ve Geleceğiyle Sendikalar" başlığını taşıyordu.[89] Bu, son derece önemli bir metindir, çünkü Draper'ın belirttiği gibi, "sendikaları devrimci bir programın parçası olarak açıkça sosyalizmle ilişkilendiren ilk uluslararası açıklamadır."[90] Sendikaların "Geçmişi", genel olarak *Manifesto*'da ve Weston tartışmasıyla ilgili tasarının üçüncü maddesinde ortaya konulduğu gibi betimleniyordu. Ancak daha ileriye giderek ve daha vurgulu bir şekilde şöyle yazıyordu: "Sendikalar sermaye ve emek arasındaki gerilla çatışmaları için gerekli olduğu gibi, tam da *ücretli emek düzeni ve sermaye egemenliğini aşmak için örgütlü araçlar* olarak çok daha önemlidir." Yine üçüncü maddenin özellikle sendikaların kendilerini "gerilla savaşlarıyla" sınırlamalarına yönelik eleştirisiyle ipuçlarını verdiği "Bugünü"ne gelince sendikalar "genel toplumsal ve siyasi hareketlerden fazlasıyla uzak durmaktadır"; aynı sorun, kırk yıl kadar sonra Rus devrimci çevrelerinde "ekonomizm" olarak adlandırılacaktır. Öte yandan sendikaların henüz kısa bir süre önce İngiltere'de oy hakkının genişletilmesi mücadelesinde -gelecek bölümde daha yakından göreceğimiz gibi- aktif şekilde yer almış olmaları olumlu bir işaretti. Aslında bu, sendikaların "Geleceği"nde ne yapılması gerektiğinin de tohumlarını içeriyordu.

"Başlangıçtaki amaçlarından başka (sendikalar) artık bilinçli bir şekilde işçi sınıfının örgütlenme merkezleri olarak onun *topyekûn kurtuluşu*nun genel çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi öğrenmelidir. Bu yöndeki her toplumsal ve siyasi harekete yardım etmelidir. Kendilerini bütün bir işçi sınıfının savunucuları ve temsilcileri olarak görüp bu şekilde hareket ederek, örgütsüzleri saflarına katmaktan geri durmamalıdır. Olağanüstü koşulların güçsüz düşürdüğü tarım işçileri gibi en düşük

88 Marx ve Engels'in sendikalarla ilgili görüşlerinin evrimini en iyi şekilde özetleyen Draper, *KMTR* II, s. 99'da, "belge ... Marx'ın 1866'daki kavrayışını tamamen yansıtan bir açıklama değildir; sadece Marx'ın o aşamada Enternasyonal kongresi tarafından kabul edileceğini düşündüğü kadarını içerir" derken doğru söylüyor.

89 Marx'ın sunduğu "İş Gününün Sınırlanması", "Genç ve Çocuk Emeği (Her iki cinsiyetten)", "İşçi Kooperatifleri", "Dolaysız ve Dolaylı Vergilendirme", "Polonya Sorunu", "Ordular" gibi başlıklar taşıyan ve UİB'nin örgütsel sorunları ve faaliyetleriyle ilgili diğer önergelerini burada ele almamız ne yazık ki mümkün değil. Önergeleri toplamda bir yıl sonra basılacak olan *Kapital*'de yer alan teorik meselelerin birçoğunu siyasi açıdan nasıl somutlaştırdığını gözler önüne serer ve Marx'ın olgunlaştıkça eski insancıl kaygılarını terk ettiği şeklindeki suçlamaları boşa çıkarır. Örnek olarak önergede sekiz saat talebiyle somutlanan iş gününün kısaltılması, "işçi sınıfının, yani her ulusun ana gövdesinin sağlığının ve bedensel güçlerinin yenilenmesi için olduğu kadar, zihinsel gelişme, insanlarla ilişki kurma ve toplumsal ve siyasi eylem imkânlarını güvenceye almak" için de hayati önem taşıyordu (c. 20, s. 187).

90 Draper, *KMTR* II, s. 99

ücretli iş kollarının çıkarlarını dikkatle gözetmelidir. Dünyanın en geniş kesimlerini, gayretlerinin dar ve bencilce olmadığına, ezilen ve sömürülen milyonların kurtuluşunu hedeflediğine ikna etmelidir."[91]

Sendikal hareket yüklenen bu sorumluluk, Marx'ın *Manifesto*'daki sıkça alıntılanan "Proletarya hareketi ezici çoğunluğun ezici çoğunluk çıkarına öz-bilinçli, bağımsız hareketidir" ifadesinin o güne kadarki en somut açımlamasıydı. Elinizdeki kitabın tezleri açısından son derece önemli olan, bunun Marx'ın öncelikle Çartist hareketle, ardından da İngiliz sendikal hareketiyle ilgili birikim ve deneyimleri temelinde ulaştığı bir sonuç olması gerçeğidir. 1854'te Manchester'daki Emek Parlamentosu hareketinin toplantısına gönderdiği mesajından Marx'ın, hareketin başarısının sendikaların ötesine geçip, "emekçi sınıfları" bir bütün olarak temsil etmesine bağlı olduğunu özellikle vurguladığı hatırlansın.[92] Asıl mesele, proletarya ve onun sınıf örgütlerinin toplumsal olarak düşünmesinin ve davranmasının nasıl sağlanacağıydı. Rus devrimi bağlamında bu mesele, Lenin'in ünlü polemiği *Ne Yapmalı?*'nın ana temalarından biri olacaktı.

Proudhon'un Dönüşü: Bir bütün olarak Cenevre Kongresi, Marksist ve Proudhoncu programlar arasındaki ilk büyük çatışma olarak kayıtlara geçti. Sonuca bakılırsa, Marx'ın sunduğu "Talimatlar" konusunda belirgin bir galip yoktu. "Sendikalar" üzerine önergesi, Britanyalı sendika delegeleri tarafından hararetle desteklenmiş olsa da, Parisli Proudhoncuların itirazları nedeniyle bir miktar sulandırıldıktan sonra ancak kabul edilebildi. Proudhoncular sadece sendikalara karşı çıkmakla kalmıyor, grevlere karşı daha da büyük bir antipatiyle yaklaşıyorlardı. Onlara göre Proudhon'un iddia ettiği gibi, işçiler için durumlarını iyileştirmenin en iyi yolu, karşılıklı kredi birlikleri oluşturmaktan ve kooperatifler kurmaktan geçiyordu.[93] Bu görüşlere verilen bir taviz olarak yapılan ilavede, "mevcut koşullar altında grevlerin zaman zaman zorunlu olduğu" gönülsüzce kabul edilirken, "işçilere ücret düzenini 'adalet ve mütekabiliyet esasına dayalı' bir ekonomiyle değiştirmek şeklinde 'daha yüksek bir hedef' tavsiye ediliyordu."[94] Marx'ın onayladığı "gerilla savaşı" taşını ayıklamış olsa da, ilave onun tezine esasta bir zarar vermiyordu. Önümüzdeki iki bölümde göreceğimiz gibi, Cenevre aynı zamanda "merkeziyetçilik ile otorite karşıtlığı arasındaki Enternasyonal tarihi

91 c. 20, s. 192

92 Bkz. 6. bölüm

93 Marx'ın Proudhon ve görüşlerine yönelik eleştirilerinin en iyi özeti, Proudhon'un ölümünden hemen sonra, 24 Ocak 1865'te J. B. Schweitzer'e yazdığı uzun mektubunda yer alır (c. 20, s. 26-33).

94 Collins ve Abramsky, op. cit., s. 117

boyunca giderek yoğunlaşan ve son yıllarına damgasını vuran çatışmanın ilk ihtiyatlı karşılaşması" idi.[95]

İki yıl sonra, 1868 Brüksel Kongresi'nde Marx partisi, Proudhonculuğa karşı açık bir zafer kazandı. Marx'ın yine katılmadığı toplantıda onun adına müdahaleye Eccarius ve Friedrich Lessner önderlik ederken, kongre neredeyse oy birliğiyle, "grevleri 'ilişkilerin bugünkü durumunu bir örgütlülük durumuna dönüştürme aracı olarak' destekledi."[96] Marx'ın Engels'e yazdığı gibi, artık Belçika ve Fransa'dan gelen Proudhoncu delegeler bile "çok kararlı bir şekilde" sendikalardan ve grevlerden yanaydı.[97] Bu delegelerden biri olan Paul Lafargue, çok geçmeden partiye üye ve damat oldu. Marx partisi başka kritik konularda da delege çoğunluğunu kendi görüşlerine kazandı. Bazı tartışmalarda Eccarius ve Lessner, görüşlerini açıklarken yeni yayınlanmış olan *Kapital*'den bol bol alıntı yaptılar. Proudhon'un fikirlerine karşı özel bir cevap olarak, Alman delegeleri, işçilere Marx'ın kitabını okumalarını ve çevirmelerini tavsiye eden bir karar tasarısı sundu. "'Karl Marx, sermayeyi bilimsel bir tahlile tabi tutan ilk iktisatçı olmanın değer biçilmez erdemini taşımaktadır' diyerek *Kapital*'den özel bir övgüyle söz eden" bir karar kabul edildi.[98]

Enternasyonal'de Proudhonculuğun kesin yenilgisi ve bitmiş bir siyasi akım olarak tescili, Marx'ın proleter enternasyonalizmini geliştirme genel hedefinin bir parçası olarak sağlandı. Marx aynı zamanda kendi çalışma tarzını tarif ederken söylediği gibi "göz önünden çekilirken, perde arkasından *çalışarak*"[99], UİB kongrelerinde sendikalar, grev hakkı ve sekiz saatlik iş gününden yana kararlar alınmasını sağlama mücadelesine önderlik etti. Örgütün Abraham Lincoln ve halefi Andrew Johnson'a gönderdiği "Çağrı"ları da yine o yazdı. İlkinde, "işçi sınıfının kararlı evladı"na seslenen satırlarda, kölelik hüküm sürdüğü müddetçe "işçi sınıfı ... ne gerçek çalışma özgürlüğünü elde edebilir, ne de Avrupalı kardeşlerinin kurtuluş mücadelelerini destekleyebilir"[100] deniyordu. İkincisinde ise şu tavsiye yer alıyordu: "Size düşen ... siyasi yeniden inşa ve toplumsal yeniden doğuşa önderlik etmek gibi çetin bir görevdir. Bu büyük misyonunuzun derinlemesine kavranışı, sizi ... emeğin kurtuluşunun yeni çağını başlatacak zorlu görevlerde taviz vermekten koruyacaktır."[101]

---

95 A.g.y., s. 124

96 A.g.y., s. 141

97 c. 43, s. 95

98 McLellan, op. cit., s. 381

99 c. 42, s. 290

100 c. 20, s. 20

101 c. 20, s. 100

Bütün bu girişimler birbiriyle bağlantılıydı, çünkü Cenevre Kongresi'nin arifesinde, ABD'de kısa süre önce kurulan Ulusal İşçi Birliği, İç Savaş'ın ardından doğan sekiz saatlik iş günü talebini desteklediğini açıklamıştı; bu da Marx'ın Amerika'da kölelik yıkılmadan emeğin ilerleyemeyeceği düşüncesini doğruluyordu. Dahası, *Kapital*'e önsözünde "Amerikan İç Savaşı, Avrupalı işçi sınıfı için [uyanış çanını] çaldı" derken kastettiği şeyin de bir örneğiydi, (bu arada ifadenin bir benzerinin ilk olarak 1864'te, Lincoln'a "Çağrı"da görüldüğünü belirtelim) zira sekiz saatlik iş günü hareketini Avrupa'da ilk başlatan, Cenevre Kongresi oldu. Bu nedenle Andrew Johnson tavsiyelerine kulak asmayıp, eski köleci düzenle uzlaşmaya başladığında saldırıya geçmeleri şaşırtıcı olmadı. Johnson'ın kongredeki müttefikleri 1866'da seçimlerle yenilince, sonucu "sevinçle" karşılayan Marx, bir yıl geçmeden *Kapital*'de yer alacak sözlerine çok yakın bir ifadeyle, "Kuzeyli işçiler, siyah emek kölelik damgasını taşımaya devam ettiği müddetçe, beyaz emeğin asla kurtulamayacağını nihayet tamamen anlamış bulunuyor."[102] diye yazıyordu. Dolayısıyla Amerika'daki mücadelenin uğrayacağı yenilgi, Avrupa'daki işçiler için de bir yenilgi olurdu.

Proudhoncuların kimi önemli kazanımlar elde ettiği 1867 Lozan Kongresi'nden kısa bir süre sonra Marx, Engels'e "Brüksel'deki gelecek kongrede Proudhoncu hergelelere son darbeyi bizzat indireceği"ni söyleyerek, *Kapital*'i yayınlatma baskısı ve "Birliğimizin kökleştiğinden" emin olmak istemesi nedeniyle, Lozan kongresinde bekleyip uygun zamanı kollaması gerektiğini ekliyordu. Toplantıda, Proudhoncuların kazanımlarına rağmen, "Birliğimiz büyük bir ilerleme kaydetti." Marx bununla İngiltere'de ve Kıta Avrupa'sında üye ve bağlı sendika sayısındaki muazzam artıştan ve burjuva basında örgüte yönelik artan ilgiyi kastediyordu. UİB'nin büyümesinin başlıca nedenlerinden biri, 1866'da Edinburgh ve Londra'daki terzilerin başarılı grevine, ustalarının Avrupa'dan, bilhassa Almanya'dan grev kırıcı işçi getirmelerini engelleyerek ettiği yardımdı. Marx ve partisinin ülkedeki terzilerle sıkı bağları olan Alman hareketiyle ilişkileri üzerinden kritik bir rol oynadığı bu başarı, Enternasyonal açısından belirgin bir sıçrama oldu. Marx bu ilerlemeyi hem geçmiş, hem de gelecek açısından ele aldığı bir perspektife oturtuyordu:

"[S]onraki devrim geldiğinde, ki bu belki de göründüğünden daha yakında olacak, *bizim* (yani senin ve benim) emrimizde bu güçlü LOKOMOTİF bulunacak. BUNU, MAZZINI VS.NİN 30 YILLIK FAALİYETLERİNİN SONUÇLARIYLA KARŞILAŞTIR! (Yağmalayacak

102 c. 42, s. 334. Söz konusu olan Samuel Eliot Morrison'un "tarihimizin en önemli başkanlık dışı seçimi" (*The Oxford History of the American People*, New York, 1965, s. 715) dediği, Kasım 1866'daki kongre seçimleriydi.

para da yok üstelik!) Ve Paris'te Proudhoncuların, İtalya'da Mazzini'nin, Londra'da [ötekilerin] ... ve Almanya'da Lasalcıların [Yine ileride tartışacağımız] çevirdikleri dolaplara rağmen! Buna sevinmemiz lazım!"[103]

Bir yıl sonra Brüksel Kongresi'nin sonunda Marx, haklı olarak Engels'le birlikte gerçekten de ellerinde "güçlü bir lokomotif" bulunduğunu daha tok bir şekilde söyleyebilirdi. Brüksel'in ardından, tarihinin en büyük kavgasının beklediği "lokomotif" ağır bir sınavdan geçecekti.

Sonuç

UİB'nin doğuşunun arifesinde Marx partisi bir avuç üyeden ibaretti ve görece yalıtılmış durumdaydı. Mazzini ve Garibaldi gibi devrimci simalar Avrupa işçi sınıfı tarafından çok daha iyi tanınıyordu. Ne ki, iki yıl içinde Marx partisi, gelmiş geçmiş en büyük uluslararası işçi örgütünün merkezinde, perspektifini yayıyor, "partimizi sil baştan yenileme" sürecinde yeni güçleri saflarına kazanmaya başlıyordu. Tam da örgütün kurulmasından önceki on yıl boyunca yaptığı "dirsek çürütme" ve siyasi çalışmalar sayesinde, teorik ve siyasi önderliği üstlenmeye hazır duruma geldiği gibi, önündeki yeni siyasi fırsatları da isabetli bir şekilde önceden görebildi. Kuruluş "Çağrı"sından başlayarak, Enternasyonal'in hemen tüm önemli programatik görüşleri GK'da üretildi ve Marx'ın kaleminden çıktı. 1848'in başlıca dersini hayata geçiren Marx, *fortiter in re, suaviter in modo* orta sınıf reformistlerin yeni proleter örgütteki etkisini asgariye indirmekte başarılı oldu. Aynı taktik yaklaşımla, Mazzini ve Proudhon taraftarlarını etkisizleştirdi. Dört yıl sonra ortada –UİB üye sayısı açısından zirveye ulaştığında– yönetiminde Marx partisinin olduğu gerçek bir uluslararası işçi sınıfı örgütü duruyordu.

Marx'ın çalışma tarzının temel bir özelliği, en ayrıntılı şekliyle (bugün "pulları yalamak" ya da "ayak işleri" denebilecek) gündelik örgütsel faaliyetlerle teorik önderliğin bütünleştirilmesiydi. Gerçekten de, ikincinin etkinliğini güçlendiren, Marx'ı daha inandırıcı ve güvenilir bir önder haline getiren birincisiydi. Marx, hayatını proletaryanın devrimci davasına adayan orta sınıf düşünürün kusursuz bir örneğiydi. Sadece düşünür değil, aynı zamanda eylemci olması, ona sınıf kökeniyle ilgili ithamları boşa çıkarmada ek bir üstünlük sağladı. GK'daki Britanyalı sendika önderlerinin, Proudhoncuların Cenevre Kongresi'nde onu dışlamaya yönelik saldırıları karşısında Marx'ı hararetle savunmalarının gerisinde de bu vardı. Bu teorisyen, eylemci, devrimci önderlik modeli, Marx'ın Fenerbach

103 c. 42, s. 423-24

üzerine üçüncü tezinin ete kemiğe bürünmesi olarak, devrimci sürecin tarihinde benzersizdi ve Marx ve Engels'in 1848'in arifesinde Heinzen'e ve diğer muarızlarına karşı savundukları gibi, komünist önderliğin özünü oluşturuyordu. Marx'ın UİB içindeki çalışma tarzı, elbette onun için yeni bir şey değildi. UİB'nin varlığı kadar uzun sürmemiş olsa da, Alman devrimi onu böyle bir role yeterince hazırlamıştı. Bu sefer yeni olan, Marx'ın 1848-49'da Renanya'kinden çok daha büyük siyasi ağırlığa sahip güçler arasında bir teorisyen-eylemci olmasıydı.

Kapital'e giriş olacak *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın 1859'da yayınlanması, Marx ve Engels'in "dirsek çürütme"ye öncelik vermekte haklı olduklarını kanıtladı; bekleme konumunda bir parti yaratmak için attıkları adımlar da doğrulandı. İşçi sınıfının yeniden harekete geçeceğine, dolayısıyla partilerinin yeni fırsatlar yakalayacağına dair devrimci güveni ve önceki on yılın atalet günlerinde yürüttüğü hazırlık çalışmaları olmasaydı, Marx partisi devrimci etkinliğin kalbine asla bu kadar hızlı bir şekilde yerleşemezdi.

8. BÖLÜM

Birinci Enternasyonal: Brüksel'den Paris Komünü'ne



"İngiliz işçi sınıfı, İrlanda'dan kurtulmadan asla hiçbir şey kazanamaz."
Marx'tan Engels'e

"[G]erçek enternasyonalizm, bağımsız bir ulusal örgütlenmeye dayanmak zorundadır."
Engels'ten GK'ya

"Komün bir şeyi özellikle kanıtlamıştır, ... işçi sınıfı hazırda bulunan devlet mekanizmasına sadece el koyup onu kendi amaçları için kullanamaz."
Marx ve Engels

"Komün, eski özgün Fransız sosyalizmine mezar olurken, aynı zamanda Fransa için yeni bir enternasyonal komünizmin beşiği oldu."
Engels

UİB kurulduktan yaklaşık beş yıl sonra Engels, Marx partisinin kıdemli kadrolarından, aynı zamanda Genel Konsey üyesi Friedrich Lessner'i, gerçekten de "dava her zamankinden daha iyi ilerliyor; yıllar önce ahmak demokrat sürüsü [1848 olaylarının reformistleri] gericilikten ve halkın kendilerine aldırmadığından yakınırken, biz, Mağripli ve ben, bu gericilik döneminde son 18 yılın muazzam sınai gelişimini doğru bir şekilde önceden görüyor ve bunun emek ve sermaye arasındaki çelişkilerin keskinleşmesine ve daha şiddetli bir sınıf mücadelesine yol açacağını söylüyorduk" sözleriyle onaylar.[1] Engels, dönemle ilgili değerlendirmesinde kesinlikle haklıydı. O yıl, 1869'da UİB, bağlı örgüt ve bireysel üye

1 c. 43, s. 252

sayısı bakımından tarihinin zirvesindeydi. Emeğin sermayeye karşı mücadelesine yardım eden ve eşgüdümünü sağlayan kabul edilmiş uluslararası örgüt olarak hemen tüm Batı Avrupa ülkelerinde, Fransız sömürgeleri Cezayir ve Guadalup'ta ve Amerika Birleşik Devletleri'nde temsil ediliyordu. Başka burjuva gazeteleri gibi Londra *Times* gazetesinin önceki yıl Enternasyonal'in Brüksel kongresine taraflı olsa da geniş bir yer ayırması, örgütün işe yeni koyulduğu 1864'ten bu yana beş yılda ne kadar yol aldığının bir göstergesiydi. 1870'te Engels'in Londra'ya taşınmasıyla birlikte, Marx-Engels ikilisi Enternasyonal'in yönetiminde daha büyük bir rol oynamaya başladı. Bu durumun en açık şekilde görüldüğü olay, Paris'te Komün'e yol açan 1871 ayaklanmasıydı.

Marx Partisi Faaliyetlerinin Genişliği

1867'de *Kapital*'in birinci cildinin yayınlanmasıyla Marx, bir yandan kalan iki cildin elyazmalarını yayına hazırlarken, aynı zamanda yakında yapılacak ikinci basım için düzeltmeler yapmayı düşünüyordu. Araştırmalarına devam ettiyse de, siyasi gerçeklik, yani yeni güçleri kendine çektikçe UİB'nin önüne çıkan fırsatlar ve aşması gereken zorluklar, planlarını ertelemesine yol açtı. Yıllar sonra Engels, "Marx'ın Enternasyonal içindeki bütün etkinliğini betimlemek ... bu derneğin tarihini yazmak olurdu" diyordu.[2] Örgütün tarihine odaklanamayacağımız için burada amacımız sadece, grevdeki işçilere destek, kadınlar ve Enternasyonal, Brüksel kongresinden sonra ve Fransa-Prusya savaşı öncesinde önemli bir rol oynadığı İrlanda sorunu gibi bazı önemli konuları tartışarak Marx'ın önderliğine dair bir genel bakış sunmaktır.

Marx-Engels ekibi, ayrıca *Kapital*'i tanıtmak üzere daha çok mektuplar aracılığıyla benzersiz bir kampanya başlattı; bu girişimleri kısmen Alman hareketiyle olan yoğun ilişkileri ile bağlantılıydı ve her iki başlık da Enternasyonal bünyesindeki çalışmalarının bir parçasıydı. Bunların Marx'a getirdiği zaman yükünü, dönem boyunca birbirini izleyen uzun hastalık nöbetleri daha da ağırlaştırıyordu. Engels'in 1870'te Londra'ya yerleşmesi isabetli oldu, zira UİB zorlu bir sınavın eşiğindeydi.

Grev Dayanışması

1869'da, İsviçre Basel'de yapılan sonraki kongresinin toplandığı tarihte UİB'nin kaydettiği gelişmenin başlıca sebebi, önceki iki yıl boyunca

2 c. 24, s. 190 [*Seçme Yapıtlar*, cilt: III, Birinci Basım, Sol Yayınları, Aralık 1979, s. 100].

Avrupa kıtasını sarsan grev dalgasıydı; bunu tetikleyen ise, Avrupa'nın büyük bölümünü etkileyen 1866-67 resesyonu olmuştu. Bu mücadeleler arasında 1867'de lokavt sonucu işten atılan Parisli bronz işçilerinin eyleminde, 1868'de Cenevre'deki inşaat işçileri grevinde ve yine 1868'de Belçika'da Charlero'da kömür madeni işçilerinin kanlı çatışmalarında UİB, GK üzerinden hayati bir rol oynadı. Tüm bu mücadeleler, çeşitli ülkelerdeki UİB'ye bağlı örgütlerle ortak bir çalışma yürüten GK'nın yaratmayı başardığı ulusal ve uluslararası dayanışmanın da katkısıyla, farklı düzeyde zaferlerle sonuçlandı. Böylece UİB, sadece Avrupa'da değil, başka ülkelerde de, gitgide daha geniş kesimler tarafından, saflarına katılmanın faydalı olduğu etkili bir mücadele gücü olarak görülmeye başlandı ve sürekli grevlere yardım çağrıları aldı.

Marx, GK'nın fiili başkanı olarak grevlere yardım çalışmalarının koordinasyonuyla yakından ilgilendi. Marx'tan sık sık çeşitli faaliyetler için UİB adına açıklama yazması ve çağrı yayınlaması isteniyordu. Kendisinin ve GK'nın omuzlarına büyük görevler yükleyen 1871 Paris Komünü sırasında bile Marx, nerede bir grev olsa destek verecek zamanı bulabildi; bunlardan biri de Antwerp tütün işçilerinin greviydi. Liebknecht ve diğer partililer aracılığıyla kurduğu sıkı ilişkiler sayesinde, Alman işçi hareketinin, uluslararası dayanışma çabalarına gerektiği gibi katılmasını sağlamada özellikle etkili oldu. Marx partisinin yine GK ve UİB'ye bağlı örgütler aracılığıyla benzersiz bir katkısı da, bu mücadelelerden çıkan derslerin özetlenip yayılmasıydı. İşçi hareketinin tarihinde muhtemelen bir ilk olarak, Marx partisinin kıdemli militanı Johann Philippe Becker, Cenevreli inşaat işçilerinin mücadelesi üzerine bir kitapçık yazıp yayınladı. Becker, kitapçığı, satış geliri grev destek çalışmaları için kullanılan ucuz bir broşür haline getirerek, grevin öyküsünün işçilere ulaşmasını güvenceye almıştı.

Becker'in broşürü, 1868'de UİB'nin ilk tarihçesi olarak kayıtlara geçen, Wilhelm Eichoff'un "Uluslararası İşçi Birliği: Kuruluşu, Örgütlenmesi, Siyasi ve Toplumsal Etkinliği ve Gelişimi" kitapçığı içinde yayınlandı. Berlin'de bir UİB militanı ve Marx partisi sempatizanı olan Eichoff, bu kısa çalışmayı Marx'ın yardımı ve büyük ölçüde yönlendirmesi ile (Almanca olarak) yazdı; son düzeltmeleri yapan Marx, göründüğü kadarıyla eserin bir kısmını da kaleme almıştı.[3] Yukarıda söz edilen üç grevin ayrıntılı anlatımı, Enternasyonal'in o güne kadarki tüm resmî belgeleriyle birlikte, altmış sayfalık kitapçığı örgüt için etkili bir üye kazanma

3 c. 21, s. 517-18

aracı haline getiriyordu.[4] Sınıf mücadelesinin derslerini yaymak, yani Marx ve Engels'in yirmi yıl önce bilimsel komünizm için temel önemde ve proletaryanın siyasi iktidar arayışı için zorunlu bir adım olduğu sonucuna vardıkları şeyi gerçekleştirmek, ancak işçi hareketinin deneyimlerini yeni işçiler için belgelemekle mümkün olabilirdi. 1895'te, ölümünden altı ay kadar önce, *Kapital*'in üçüncü cildini yeni tamamlamış olan Engels'in, Enternasyonal'in ve Marx'ın örgütle ilişkisinin tarihini yazmayı, çalışma programının başına yerleştirdiğini burada belirtmekte fayda var.[5]

UİB'nin –büyük ölçüde Marx'ın önderliği sayesinde– işçi mücadeleleri için etkili bir dayanışma kaynağı olarak yayılan ünü, Yeni Zelanda, Hindistan ve Arjantin'e kadar dünyanın uzak köşelerinde bağlı örgütler kurma taleplerine yol açıyordu. UİB'nin, kendi ülkelerinde başkaldıran işçi hareketlerini, işlerine geldiği gibi, "Londra'dan gönderilen talimatlarla yönetilen olaylar" olarak gören Avrupa hükümetlerinin düşmanlığını kazanması şaşırtıcı değildi; bunun sonucu ise sendika eylemcilerinin kızıllıkla suçlanıp ezildiği ilk uluslararası kampanyanın açılması oldu.[6]

Kadınlar ve İşçi Hareketi

Engels'e İrlanda milliyetçisi bir işçi olan hayat arkadaşı Lizzie Burns'ün UİB'ye katılmasını (yoldaşına "HANIMLARA AÇIKTIR" diye yazmıştı) önerdiği günden bu yana Marx, kadın sorununu gündeme alma konusunda en ileri bilince sahip GK üyesiydi. Bu yaklaşımıyla UİB içindeki "kadınların çalışmasına" ve "sanayiye katılmasına düş-

4 Institute of Marxism-Leninism, *The General Council of the First International, 1868-1870* (Moskova: Progress Publishers, 1974), s. 46 [bundan sonra "*GC*" olarak geçecek]. Eichoff'un kitapçığı "tarihi boyunca [UİB'nin] ilkelerinin Almanya'da yayınlanan ... tek sistematik sergilemesi" idi (Roger Morgan, *The German Social Democrats and the First International, 1864-1872* [Cambridge, 1965], s. 238

5 Engels, Paul ve Laura Lafargue, *Correspondence, Cilt 3, 1891-1895* (Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1963), s. 347. Marx, UİB ile ilgili tarihi kayıtların doğruluğunu sağlama kaygısıyla, 1878'de eski GK üyesi, sonradan Marx'ın karşıtları arasında yer alan George Howell'ın aynı yıl yayınlanan Enternasyonal'in tarihi olduğunu iddia ettiği makalesindeki çarpıtmaları düzeltmek üzere kısa bir yazı yazdı; bkz. c. 24, s. 234-39. Büyük ölçüde örgüt 1873'te fiilen yok olduktan sonra önceliği *Kapital*'i tamamlamaya vermesi nedeniyle, Marx hiçbir zaman UİB üzerine bundan daha ayrıntılı bir şey yazmaya fırsat bulamadı.

6 Hükümetin UİB militanlarına yönelik baskı ve saldırıları ile ilgili ayrıntılar için, Eichoff'un adı geçen raporuna ve Marx'ın sırasıyla 1869 ve 1872'deki Basel ve Lahey kongrelerine sunduğu raporlarına bakınız. (c. 21, s. 68-82 ve c. 23, s. 219-27). Sonraki Marksolojik anlatımlar UİB'nin Marx'ın pratiğindeki siyasi önemini kavrayamamış olsa da, Avrupa –özellikle Fransa, Belçika, Avusturya ve İsviçre– hükümetleri, 1869'da Avrupa'yı kasıp kavuran grev dalgasının, göründüğü kadarıyla hükümet yandaşı bir Fransız gazetesinin "yabancı Machiavelli" (c. 21, s. 75) diye söz ettiği kişi tarafından yönlendirildiğini gözden kaçırmamıştı.

man" olan Proudhoncu akımı ve özellikle de onun Fransa seksiyonunu karşısına alıyordu.[7]

Örgütün ilk yıllık toplantısı olarak Eylül 1865'te yapılan, bir yıl sonra Cenevre'de toplanacak UİB birinci kongresinin gündemini saptamakla sorumlu Londra Konferansı'nda, üzerinde tartışılacak konulardan birinin "Kadın ve Çocuk Emeği" olmasını öneren Marx'tı.[8] Marx'ın Cenevre Kongresi'nde yukarıda sözü edilen "Sendikalar Üzerine" önergesinin yanı sıra sunduğu çeşitli önergelerden ikisi, kız çocuklarına ve kadınlara açıkça atıfta bulunuyordu. Bunlardan ilki olan "İş Gününün Sınırlandırılması"nda sekiz saatlik çalışma süresi ve gece çalışmasına yönelik ciddi kısıtlamalar talep edilir. Metinde ifade edildiği gibi, tasarıda "sadece erkek ve kadın yetişkinlerden söz edilmektedir; ancak ikincisi [kadınlar], katiyetle *her ne olursa olsun gece çalışmadan* ve cinsin inceliğine uymayan ya da bedenini zehirli ya da başka zararlı maddelere maruz bırakan her tür işten uzak tutulmalıdır."

"Genç ve Çocuk Emeği (Her iki cinsiyetten)" başlıklı diğer tasarı, tartışmaya yer bırakmayacak açıklıkta bir materyalist önermeyle başlar: "Modern sanayinin her iki cinsiyetten çocuk ve gençleri engin toplumsal üretim faaliyetine katma eğilimini, sermaye egemenliği altında çarpılıp iğrenç bir hal almasına rağmen, ilerici, sağlıklı ve meşru bir eğilim olarak görürüz."[9] Ardından, dokuz-on yedi yaş arasındaki tüm çocuk ve gençlerin genel eğitimi aracılığıyla "iğrenç" durumu ortadan kaldırmaya yönelik bir dizi somut öneri sıralanır. Ne ki, önceki tasarıdan farklı olarak cinsler arasında bir ayrım yapılmaz. Önerilenlerin değerini tartışmanın yeri burası değildir, bunların 1866 yılının tarihsel bağlamında kadınların toplumsal konumunun yükselmesi açısından gerçekten ilerici talepler olduklarını belirtmek yeterlidir.

GK, Haziran 1867'deki bir oylamayla, tarihinin tek kadın üyesi olan tanınmış laik eylemci Harriet Law'u (1831-1897) bünyesine kattı. Marx, toplantıda yoksa da (*Kapital*'in aynı yılın eylülünde yayınlanması için son hazırlıkları yapmakla meşguldü), konseyde kendisine en yakın partili olan Lessner'in öneriyi desteklediğini kaydetmek gerekir. Bir tesadüf olup

---

7 Edith Thomas, "The Women of the Commune", *The Massachusetts Review*, 12, 3 (1971), s. 411. Proudhon'un kadınlar üzerine görüşleri, onun "kadının ya ev hanımı ya kapatma olduğunu söyleyen meşhur özdeyişi" (Persis Hunt, *Feminism and Anti-Clericalism under the Commune*, a.g.y., s. 431) örneğinde görüldüğü üzere, kötü ünlüydü. Marx'ın girişimi aynı zamanda Alman işçi hareketindeki Lassalle kaynaklı "anti-feminist" tutumu da karşısına almak anlamına geliyordu. Bkz. Werner Thönnesson, *The Emancipation of Women: The Rise and Decline of the Women's Movement in German Social Democracy, 1863-1933* (Londra: Pluto Press, 1976), s. 15-27)

8 *MEGA2*, cilt 20, s. 466

9 Bu ve diğer önergeler için bkz. c. 20, s. 187-89 ve 7. bölüm, dn. 89

olmadığı bir yana, Marx, yaklaşan Lozan kongresine gündem hazırlarken, artık Law'un da dâhil olduğu GK'nın onaylaması için iki önergeyi tartışmaya sundu. Bunlardan ilki, "[UİB'nin], sermayenin egemenliğinden nihai kurtuluşuna yönelen mücadelelerinde, kadın ve erkek, işçi sınıfının ortak eylem merkezi olma işlevini yerine getirmesini sağlayacak pratik araçlar üzerine" idi.[10] Bu, Marx'ın, ismine rağmen* örgütün sadece erkeklere mahsus olmadığını bir UİB belgesinde sarih bir şekilde işaret ettiği ilk örnektir. Bundan sonra Marx, Enternasyonal ya da bağlı bir örgüt adına yayınlanan açıklama ve bildirileri kaleme alır ya da düzeltirken, artık hemen her örnekte yalnızca "erkek işçiler"e değil, yanı sıra "kadın işçiler"e de seslendi.

Marx, yaklaşan Brüksel kongresi için Law'un üç GK delegesinden biri olarak seçilmesini sağlamaya çalıştı, ama başaramadı; Law, bir oy farkla kaybetti.[11] Yine de Almanya'daki dostu ve parti üyesi Ludwig Kugelmann'a mektubunda övünerek yazdığı gibi, Enternasyonal'in "bir hanımı, Bayan Law'u [GK] üyesi olarak ata"mış olmasından gurur duyuyordu. Yine Marx ailesinin yakın dostu olan Kugelmann'ın karısı Gertrud'a yazdıkları biraz şaka yollu ifade edilmiş olsa da, Marx işçi hareketinde kadınların yeri konusunda ciddiydi:

"Şaka bir yana, kadınlara tam eşitlik temelinde yaklaşması olgusuyla, ... Amerikan 'EMEK BİRLİĞİ'nin son kongresinde çok büyük bir ilerleme kaydedildi, bunun tersine, İngilizler ve daha da büyük ölçekte kibar Fransızlar, bu bakımdan bariz bir dargörüşlülük sergiliyorlar. Tarihten az buçuk haberi olan herkes, kadınlık mayası çalınmadan büyük toplumsal devrimlerin mümkün olmayacağını bilir. Toplumsal ilerleme, cinsilatifin (güzel olmayanlar dâhil) toplumsal konumuyla şaşmaz bir şekilde ölçülebilir."[12]

Bu sözleri yalnızca Marx'ın, kadınların işçi hareketi içinde "tam eşitliğini" savunduğunu göstermekle kalmaz, aynı zamanda dönemin gerçek-

10 c. 20, s. 203

* Derneğin isminde eril "Workingmen" kelimesi yer alır –*çev.*

11 "*GC*", 1866-1868, s. 247

12 c. 43, s. 184-85. Marx'ın Kugelmann'la ilişkileri ilginçtir, ailesini 1874'te ziyaret ettikten sonra soğudu. Marx'ın Engels'e anlattığına göre bunun nedeni, Kugelmann'ın karısı Gertrud'a yönelik tavrına karşı çıkmasıydı: "[B]u ukalanın önde gideni, mıymıntı, burjuva darkafalısı, karısının onu anlayacak, yüce bir dünya görüşü tutkusuyla Faust'vari doğasını kavrayacak yetenekten yoksun olduğunu düşünüyor ve ondan her bakımdan üstün olan kadına en iğrenç tarzda eziyet çektiriyor. Bu, aramızda bir münakaşaya yol açtı ..." (c. 45, s. 46)
Herhalde Marx'ın ev işlerine bakan yardımcıları Helene Demuth'tan bir çocuk sahibi olduğu şeklinde sıkça karşılaşılan, kadınlara karşı özel hayat pratiğinin pek de örnek sayılamayacağını ima eden suçlamayı ele almanın yeri gelmiştir. Allen Wood'a göre, çocuğun babasının Marx "olmadığı genel olarak kabul edilmektedir." (Ted Honderich, drl., *The Oxford Companion to Philosophy* [New York: Oxford University Press, 1995], s. 524)

liğinin serinkanlı ve dürüst bir değerlendirmesidir; sadece UİB'ye bağlı, 1866'da kurulan Ulusal Emek Birliği'nin kadın ve erkek işçiler için eşit işe eşit ücreti savunduğu Amerika'da gerçek bir ilerleme görülmekteydi.

1869 Basel kongresi arifesinde ve sonrasında Marx, -yine toplantıya katılmamakla birlikte- kadın işçileri GK'nın gündemine getirmeye de öncülük etti. Bunun bir parçası olarak, Lyon ipek işçilerinin "kadın başkanı Philoméne Rozan"a gelecek kongreye katılması için "özel onay" verilmesi yönünde, parti taraftarı Hermann Jung'un desteğiyle sunduğu önergesi GK tarafından benimsendi.[13] Kongreyi izleyen ilk GK toplantısında Marx, Alman hareketindeki gelişmelere dair iyimser bir raporda, yoldaşlarının dikkatini Leipzig'deki mücellit sendikasının ilk kez olarak kadınları üyeliğe kabul etmeye karar vermesi olgusuna çekti.[14] Son olarak UİB'nin kapanmasından bir buçuk yıl önce ve Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ında hakkıyla kaydettiği gibi kadın komünarların öncü bir rol oynadığı Paris Komünü'nün ardından, GK'ya sunduğu önerge, daha sonra Eylül 1871'deki Londra Konferansı'nda kabul edildi. "Konferans, işçi sınıfı içerisinde kadın şubelerinin oluşturulmasını tavsiye eder. Ancak bu kararın, her iki cinsiyeti de kapsayan şubelerin var olmasına ya da kurulmasına hiçbir şekilde engel oluşturmadığını kabul eder."[15] Marx'ın belirttiği gibi bu kararın temelinde, bazı ülkelerde sanayi iş kollarında kadın sayısının giderek artışı yatıyordu. Onun asıl derdi, bu kadın işçilerin sendikalara katılmasıydı; şayet kadınlara mahsus sendikalar bunu kolaylaştırıyorsa, öyle yapılabilirdi. Böyle bir taktik, ne ki, Leipzig'de mücellitlerin izlediği yolu reddetmek anlamına gelmiyordu.

UİB'nin kapısına kilit vurulunca, Marx partisinin elinde kadın işçilere dair görüşlerini somutlayacağı bir örgüt kalmamıştı. Yine de örgütün sekiz yıllık varlığı süresince Marx'ın ortaya koyduğu perspektif, bu konuda o güne kadar yapılanlardan açık farkla daha ileriydi ve sonrasında da uzun süre öyle olmaya devam etti.[16] Bu nedenle, yukarıdakilerden anlaşılacağı gibi, Marx'ın kadın hakları, daha doğrusu -onun sınıf perspektifi açısından kritik bir ayrımla- kadın işçilerin hakları savunusunu

13 "GC", 1868-1870, s. 139

14 A.g.y., s. 170 ve 453

15 c. 22, s. 424

16 Marx ve Engels'in siyasi kişilikler olarak ele alınmadığında neler olduğunun başka bir örneği de, kadın sorunu üzerine görüşlerinin açıklaması olduğu iddia edilen koca bir çarpıtmalar dağıdır. Bunun en bariz örneklerinin bir derlemesi, *Women, Class and the Feminist Imagination: A Socialist-Feminist Reader*, drl.: Karen V. Hansen ve Ilene Philipson (Philadelphia Temple University Press, 1990), özellikle de "The Past" başlıklı 1. bölümünde bulunabilir. Bu tefsirler, neredeyse ayrımsız bir şekilde Marx-Engels'in bütün eserlerinin temeli olan en bilinen yazılarından seçilmiş ifadelere dayalıdır. Yazdıklarını *yaptıklarının* bağlamına yerleştirmeyi geçelim, onların pratiklerine bakmaya dönük hiçbir çaba görülmez.

kendi bağlamı içinde ele almak elzemdir. Marx, on dokuzuncu yüzyılda toplumsal devrim ile kadınların ilerlemesi arasındaki, yukarıda alıntılanan ilişkiyi kabul eden ilk kişi değildi. Ütopyacı sosyalist Fourier ve onun feminist fikirdaşı Flora Tristan (1803-1844) gibi başkaları, bu kadarını onlarca yıl önce söylemişti. Üstelik kadın haklarının geliştirilmesinde, özellikle oy hakkının kazanılmasında aktif şekilde yer alan J. S. Mill gibi çağdaş küçük burjuva güçler ve rakipler de mevcuttu. Fakat sadece Marx, kadın haklarının gelişimine dair bir işçi sınıfı perspektifi için mücadeleye önderlik etti.[17] İşçi ve kadın hareketleri arasında bağlantı kurulması gerektiğini ilk fark eden Tristan olsa da, Marx meseleye devrimci yaklaşımıyla benzersizdi.[18] Geriye dönüp bakıldığında, onun yaklaşımının, hayata geçirilmesi yalnızca proletarya hareketini değil, yanı sıra gelişen kadın hareketini de daha sağlam bir temele oturtacak en uzak görüşlü yaklaşım olduğu –sonraki deneyimlerle de doğrulandığı gibi– açıkça görülür.

İrlanda Sorunu

Brüksel kongresi ile Fransa-Prusya savaşının başlaması arasındaki dönemde Marx partisini en fazla meşgul eden programatik sorun, şüphesiz İrlanda'nın kendi kaderini tayini meselesiydi. İrlanda mücadelesi GK'nın dikkatini ilk olarak 1867'de, gizli Fenian örgütüne üye bir grup İrlanda milliyetçisinin, tutsak yoldaşlarını kurtarmak için giriştikleri silahlı saldırının ardından tutuklanması üzerine çekti. Saldırıda bir polisi öldürmekle suçlanan militanların idam kararına karşı geniş tabanlı bir protesto hareketi doğdu. Marx, Engels'e mektubunda, GK içerisinde ve onun faaliyet yürüttüğü çevrelerde "elimdeki bütün imkânları kullanarak İngiliz işçilerini FENİANİZM lehine gösteri yapmaya teşvik etmeye

17 İlginçtir, Marx'ın işçi hareketi içinde kadınlar konusunda en ileri gelişmenin yaşandığını düşündüğü ABD'de, on yıl kadar önce bu gelişmede öncü bir rol oynayanlar, Marx partisinin üyeleri ve ilişkileri olmuştu. "Hiç kimse, göçmen işçi hareketi içinde kadın haklarını desteklemek için" bir zamanlar Köln'de *NRZ* çevresinde yer almış olan "Mathilde Giesler Anneke'den daha çok ya da daha etkili şekilde çalışmadı." Anneke, çalışmalarını sürdürmek üzere 1853'te Joseph Weydemeyer'in beraberindeki güçlere katılmıştı. Ayrıntılar için bkz. Bruca Levine, *The Spirit of 1848: German Immigrants, Labor Conflict and the Coming of the Civil War* (Urbana; U. of Illionis Press, 1992), s. 124-25.

18 Mârie Cross ve Tim Gray diğer yönlerden Tristan ve Marx arasındaki benzerliklere ve farklılıklara dair zekice bir tartışma olan *The Feminism of Flora Tristan*'da (Oxford: Berg, 1992), "Marx, kadın işçileri itaatkâr ve siyasi akıldan yoksun, dolayısıyla örgütlenmesi ve harekete geçmesi zor bir kesim olarak görmezden gelmiştir" (s. 135-136) şeklinde tamamen dayanaksız ve burada sunduğumuz gerçekleri hiçe sayan bir suçlamayla yersiz bir Marx düşmanlığına kapılır, Marx'ın siyasi faaliyetleri, Cross ve Gray'in yaptığı gibi unutulacak olursa, böylesi masallar uydurmak işten değildir. Naney Folbres de "Socialism, Feminist and Scientific" başlıklı makalesinde benzer bir hataya düşer (*Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics*, drl.: Marianne A. Ferber ve Julie A. Nelson [Chicago: U. of Chicago Press, 1993], s. 94-110).

çalıştım" diye yazıyordu.[19] GK üyelerinin büyük bölümü, basının katıldığı özel bir toplantıda, İrlanda milliyetçilerinin silahlı mücadeleye başvurma hakkını kararlılıkla savundu ve haklarında verilen kararı şiddetle kınadı. GK, Marx'ın yazdığı dilekçeyle infazın durdurulması için Britanya İçişleri Bakanlığı'na başvurdu, ancak sonuç alamadı.

Öte yandan Marx, GK tartışmalarının ilk etabında büyük ölçüde öne çıkmadı. En başta İrlanda sorunu üzerine aklında genel bir siyasi perspektif oluşturmuş değildi.[20] Üstelik Engels'e açıkladığına göre, "durumun nazikliği", "diplomatik" davranmasını gerektiriyordu, zira o da Engels gibi Fenian'ların uyguladığı taktikleri benimsemiyordu. Kısa bir süre sonra gerçekleştirilen ve çok sayıda masum Londralı işçinin ölmesine ve yaralanmasına neden olan bir bombalama eyleminin ardından, aşırı solcu teröre dair o gün olduğu kadar yüz yıl sonra da geçerli bir yaklaşımla, eylemi "büyük bir aptallık" olarak niteledi: "Eylem, İrlanda'ya büyük sempati duyan Londralı yığınlarda öfke uyandıracak ve onları hükümet partisinin kollarına itecek. Hiç kimse, Londralı proleterlerin, FENİAN MİLİTANLARInın yararına havaya uçurulmaya razı olmalarını bekleyemez. Bu tür gizli, melodramatik komploculuğun genel olarak başarısızlığa mahkûm olması kesin gibidir."[21] Marx-Engels ekibi, öncesinde olduğu gibi 1848 olayları sırasında da komplocu maceralardan uzak durmaya devam etti.

İdamların infazından hemen sonra Marx, İrlanda meselesine dair pozisyonunu gözden geçirmeye başladı. Alman İşçileri Eğitim Derneği tarafından 16 Aralık 1867'de düzenlenen, bazı GK üyeleriyle birlikte yaklaşık yüz kişinin katıldığı toplantıda yaptığı konuşma bunu yansıtıyordu. İlkin, önceki İrlanda direnişinden farklı olarak, Fenian hareketi, taktik sınırlılıklarına rağmen, "halk yığınları, ALT TABAKALAR içinde ... kök salmıştır."[22] İkincisi, İrlanda'daki İngiliz egemenliğinin tarihine, özellikle son yirmi yılda yaşanan gelişmelere yönelik geniş araştırmalarına dayanarak, Engels'e açıkladığı gibi, İngiliz proletaryası ve onun kendi devrimci çıkarları açısından İrlandalıların "İngiltere'den bağımsızlığının ve kendi kendini yönetmesinin" gerekli olduğu sonucuna ulaştı. Ayrıca, sanayileşmeyi başarmaları için bir "tarım devrimi"ne ve "*İngiltere'ye*

19 c. 42, s. 460

20 Engels'e 30 Kasım tarihli mektubu, bunu açıkça gösterir (c. 42, s. 485-87) [*Seçme Yazışmalar*, c. 1, Sol Yay., 1995, s. 229].

21 c. 42, s. 501

22 c. 21, s. 194. Marx'ın kızı Jenny, 1869'da Kugelmann'a "Hepimiz sonuna kadar Fenian'ız" (c. 43, s. 548) diye yazarken, Marx ailesinin Feniancılığın bu yönüyle özdeşleştiğinden söz ediyordu, yoksa Marx ve Engels'in hareketin zayıflığı olarak gördükleri aşırı-sol maceracı eğilimiyle değil.

karşı koruyucu gümrük duvarına" ihtiyaçları vardı.[23] O güne kadar Marx ve Engels, İngiliz proleter devrimini İrlanda'nın bağımsızlığının önkoşulu saymıştı. Yeni görüşleri, İngiltere'deki proleter devrim için İrlanda'nın bağımsızlığının zorunlu olduğu şeklindeydi. Marx'ın gözden geçirilmiş yaklaşımı, Henry Collins ve Chimen Abramsky'nin zekice kaydettikleri gibi[24] ileride görülecek azgelişmişlik fenomeninin devrimci sosyalist çözüm için temeli atmakla kalmaz, daha önce Çin ve Hindistan üzerine gazete makalelerinde ipuçlarını verdiği, sömürgeciliğe karşı mücadele ile proleter devrimi arasındaki ilişkiye dair partinin ilk somut programatik açıklamasını oluşturur.

1869 sonlarına doğru GK, Fenian tutuklularına af isteyen bir yığınsal protesto hareketinin ortaya çıkmasıyla birlikte, İrlanda sorununu tekrar ele almak zorunda kaldı. İngiltere'deki gösterilerin en büyüğü olan, Londra Hyde Park'taki 24 Ekim mitingine, en küçük kızları Eleanor'un ısrarları nedeniyle bütün Marx ailesi de katılmıştı. Gösteriyi takip eden GK toplantısında Marx, kayıtlara göre "gösterinin temel özelliğinin ... İngiliz işçi sınıfının en azından bir kısmının İrlandalılara karşı önyargılarını terk etmesi" olduğunu söyledi.[25] Bu kez Marx, hareketten aldığı ilhamla ve daha net bir siyasi tutumla, GK içerisindeki tartışmada başı çekti. Ona göre ortada aslında iki mesele vardı: "(1) Britanya hükümetinin İrlanda sorununa yaklaşımı; (2) İngiliz işçi sınıfının İrlandalılara karşı tavrı."[26] GK'ya bağlı sendikacıların, yeni başa geçen liberal başbakan Gladstone'a yönelik –sırasıyla Marx ve Engels'in betimlemeleriyle– "yaltaklanma" ve "kur yapma" eğilimlerinin farkında olan Marx, işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemi genel hedefinin bir parçası olarak, ikisini özellikle ayırarak ifade ediyordu. Yine aynı nedenle, peş peşe üç toplantıya yayılan tartışmalarda Gladstone liberalizminin İrlanda konusundaki ikiyüzlülüğünü teşhir etmek için her fırsatı değerlendirdi ve bu yönde bir karar tasarısı önerdi.

Oy birliğiyle kabul edilen tasarının son paragrafı, kararın en geniş şekilde duyurulması için tüm UİB şubelerine dağıtılmasını emrediyordu. Marx, aynı amaçla kızı Jenny'nin bir Fransız cumhuriyetçi gazete için daha çok Gladstone hükümetinin Fenian tutuklularına karşı kötü muamelelerini ele alan sekiz makalelik bir diziden oluşan ilk siyasi eserini yazmasına yardımcı oldu. Marx'a göre, Britanya hükümetinin politikalarının teşhiriyle amaçlanan, UİB'nin İrlanda hareketiyle dayanışmasını

23 c. 42, s. 486-87

24 Collins ve Abramsky, s. 134

25 "GC", 1868-1870, s. 170

26 "GC", 1868-1870, s. 176-77

ortaya koymaktı; bunun İrlanda proletaryası saflarında olumlu sonuçlar doğuracağını umuyordu. Bu politika, GK kararı yayınlandıktan sonra bir ay içinde semeresini verdi ve İrlanda'dan gelen talepler, UİB'nin ilk İrlanda seksiyonunun kurulmasıyla sonuçlandı.

İkinci mesele, "İngiliz işçi sınıfının İrlandalılara karşı tavrı", Marx'a göre daha önemliydi. GK tartışmalarında söyleyeceklerini Engels'e özetlerken, Marx İrlanda sorunu üzerine görüşlerini gerçekten de revize ettiğini açıkça ortaya koyuyordu:

"*İRLANDA İLE MEVCUT BAĞLARINDAN KURTULMAK, İNGİLİZ İŞÇİ SINIFININ doğrudan ve mutlak şekilde çıkarınadır* ... Uzun süre İrlanda'daki rejimin, İNGİLİZ İŞÇİ SINIFININ BAŞA GEÇMESİYLE yıkılabileceğine inandım. *New York Tribune*'da hep bu fikri işledim. Şimdiyse daha derin bir araştırma sayesinde tam tersine kanaat getirmiş bulunuyorum. İngiliz İŞÇİ SINIFI, İRLANDA'DAN KURTULMADAN *asla hiçbir şey kazanamaz*. Kaldıraç İrlanda'ya dayanmalıdır. İrlanda SORUNUnun genel olarak toplumsal hareket için bu kadar önemli olmasının nedeni de budur."[27]

Marx'ın İrlanda stratejisinde yaptığı revizyon son derece anlamlıdır, zira ona göre devrimci "kaldıracın", alışılagelmiş Marksolojik iddianın aksine, münhasıran ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerde bulunmadığını açıklığa kavuşturur. Başka bir ifadeyle, devrimci inisiyatifin sömürge ya da azgelişmiş dünyadan gelmesi sadece mümkün değil, belirli koşullarda zorunluydu da. Bu yaklaşımın Avrupa'nın en büyük azgelişmiş ülkesi olan –Marx ve Engels'in "lavların akmasını" bekledikleri– Rusya'ya dair anlamı ise elbette çok açıktır.

GK, önergesinin bu kısmını tartışmaya –daha çok Marx'ın 1870 başlarındaki hastalığı yüzünden– hiçbir zaman fırsat bulamamışsa da, Marx konuyu GK'nın UİB seksiyonlarına yönelik bir iç yazışmasında ele aldı. Enternasyonal bünyesinde faaliyetlerini arttıran Bakuninciler (bunu ileride tartışacağız), GK'nın İrlanda sorununa yaklaşımına karşı çıkıyordu. Marx'ın buna GK adına verdiği cevap, Marx partisinin cephaneliğindeki en önemli açıklamalardan biridir ve "devrimci *inisiyatif*"in Fransa'dan gelecek olsa da, "yalnızca İngiltere[nin] ["*sermayenin başkenti*"nin] ciddi bir *ekonomik* devrim için *kaldıraç* işlevi görebileceği"ni söyleyen tezinin peşinden gelir:

"Şayet İngiltere, İngiliz toprak sahipliği sisteminin ve Avrupa kapitalizminin kalesiyse, resmî İngiltere'ye büyük bir darbe indirilebilecek tek nokta *İrlanda'dır*."

27 c. 43, s. 398 [Karş. *Seçme Yazışmalar*, c. 1, Sol Yay., 1995, s. 273].

"İngiliz burjuvazisi, yoksul İrlandalıları göçe zorlayarak İrlanda'nın sefaletini İngiltere'deki işçi sınıfını düşürmek için istismar etmekle kalmamış, aynı zamanda proletaryayı iki düşman kampa bölmüştür. Kelt işçisinin devrimci ateşi, Anglosakson işçinin sağlam fakat ağırkanlı doğasıyla uyuşmaz. Tersine, *İngiltere'nin tüm büyük sanayi merkezlerinde* İrlandalı proleterler ile İngiliz proleterler arasında derin bir karşıtlık vardır. Ortalama İngiliz işçisi, ücretleri ve HAYAT STANDARDINI düşüren bir rakip olarak İrlandalı işçiden nefret eder. Ona karşı ulusal ve dinsel antipati duyar. Onu, Kuzey Amerika'nın güney eyaletlerinde YOKSUL BEYAZLAR zenci köleleri nasıl görüyorsa biraz öyle görür. İngiltere'nin proleterleri arasındaki bu karşıtlık, burjuvazi tarafından yapay olarak beslenip korunur. (Burjuvazi) bu bölünmenin, iktidarını sürdürmesinin asıl sırrı olduğunun farkındadır."

"Mevcut *zorla birliği* (yani İrlanda'nın köleliğini) mümkünse *eşit ve özgür bir konfederasyona*, gerekirse *tam ayrılığa* dönüştürmek, *İngiliz işçi sınıfının kurtuluşunun önkoşuludur.*"[28]

Açıklamanın barındırdığı diğer meseleler –örnek olarak son cümle, Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkı konusundaki tutumunun ana fikri haline gelecekti– bir yana, Marx, günümüz eleştirmenleri tarafından görmezden gelmekle yok yere suçlandığı ulus-ırk-sınıf meselesinde hiç bu kadar somut konuşmamıştı. Burada, işçi sınıfı bünyesindeki ırksal ve ulusal bölünmenin açık bir kabulü –ilk kez olmamakla birlikte– gözler önüne serilir. Daha önceki örneklerde de olduğu gibi, bu gerçekliğin kavranması, daha önemli bir görevin, söz konusu bölünmelerin üstesinden gelmek için verilecek mücadelenin önkoşuludur. İşçi sınıfının ırksal ve ulusal sınırları aşan birliği, ancak ulusların ve ırkların eşitliği temelinde gerçekleşebilirdi. Diğer bir deyişle, Marx ve Engels, bu tür bölünmelerin, bugün adlandırılabileceği gibi toplumsal olarak inşa edilmiş olduğunu, dolayısıyla çözülebileceğini ya da üstesinden gelinebileceğini kabul ediyordu. Bu ise bilinçli bir siyasi çabayı, incelediğimiz örnekte İngiltere'nin İrlanda üzerindeki boyunduruğuna tereddütsüz bir şekilde karşı çıkmayı gerektiriyordu. İngiliz ve İrlanda proletaryasının –birliğin temeli olacağı umulan– ortak siyasi faaliyete çekilmesi ancak böyle bir tutumla mümkün olabilirdi; nitekim akabinde İrlanda, İngiltere ve ABD'de UİB'nin İrlandalı seksiyonlarının kurulması da bunu doğrulayacaktı.

Bununla birlikte Marx ve Engels, ortak siyasi işbirliğinin bir süreç olduğunun ve ilan edilemeyeceğinin de farkındaydı. Bu nedenle Britanyalı sendika lideri ve GK üyesi John Hales, 1872'de UİB'nin İrlandalı şubelerini,

28 c. 21, s. 88-89

"milliyetçi öğretinin tüm tezahürlerini yıkması gereken Birlik'in temel ilkesini" zayıflattıkları gerekçesiyle Britanya çatı seksiyonuna tabi kılmaya çalıştığında, artık GK üyesi olan Engels şiddetle karşı çıktı. Cevabı, Marx-Engels ekibinin proleter enternasyonalizmi açısından ulusal soruna dair pozisyonunun özünü ifade ediyordu:

"İrlandalılar kendi başına ayrı bir milliyet oluşturur ve İngiliz dilini konuşuyor olmaları onların [kendi şubelerine sahip olma] haklarını ortadan kaldırmaz. ... İrlanda'da İngiliz istilası ve baskısı yedi yüzyıllık bir gerçektir ve baskı var olmaya devam ettikçe, Britanya Federal Konseyi'ne tabi olmalarını istemek, İrlandalı işçilere hakaret olur ... [Hales'ın önergesi] fethedilen ülke halkından milliyetini unutmasını ve fatihlere boyun eğmesini istiyor. Bu enternasyonalizm değil, sadece teslimiyet vazetmektir ... [G]erçek enternasyonalizmin ayrı ulusal örgütlenmeye dayanması zorunludur ve [İrlandalı şubelerin] kendi tüzüklerinin başına, İrlandalıların kendi ulusal bağımsızlığını kazanmasını ilk ve en yakıcı görevleri olarak yazması şarttır."[29]

Öyleyse, ikrah getirtecek ölçüde yapılageldiği gibi, Marx ve Engels'in milliyetçiliğin ilkesel karşıtları olduğunu iddia etmek aldatmacadan başka bir şey değildir.[30] Milliyetçilik, tam da toplumsal bir oluşum olduğundan dolayı, İrlanda örneğinde olduğu gibi daima bağlamsal olarak ele alınmak zorundaydı. Yine Marx partisine göre proleter enternasyonalizmi, bir kez daha, ancak ulusların eşitliği temelinde yükselebilirdi; bu, ezilen uluslar için bilhassa doğruydu. Engels'in Hales önergesinin hezimete uğramasını (bire karşı yirmi iki oyla) sağlayan tavrı, aslında Marx'ın yukarıda da alıntılanan, İrlanda'nın İngiltere ile konfederasyonu şeklindeki yaklaşımının, Enternasyonal'in kendisine somut olarak uygulanmasıydı.

29 "GC", 1871-1872, s. 197-98. Engels'in sözleri, kendisinin de hazır bulunduğu sonraki toplantıda okunup onaylanan GK tutanaklarında kayıtlıydı. Marx'ın sonrasında Engels'e söylediğine göre, 1866'da Avusturya-Prusya savaşı sırasında GK'da "genel olarak ULUSAL SORUN ve buna karşı alacağımız tavır" üzerine bir tartışma yapılmıştı (c. 42, s. 287). Ancak GK tutanakları maalesef Marx'ın toplantıda ne söylediğine dair hemen hiçbir bilgi vermez. Yukarıda anılan mektubu, GK'nın "tek yanlı bir yaklaşım" izlemesini, yani milliyetçilik konusunda destekleme ya da karşıtlık şeklinde tepkisel bir tutum almasını önlemeye çalıştığını gösterir. Sonuncusuyla ilgili olarak, "her tür ulusallığın ve hatta ulusların bile '*des préjugés surannés*' [günü geçmiş önyargılar] olduğu" şeklindeki görüşü açıkça reddediyordu.

30 Walker Conner, Marx ve Engels'e göre "ulusal hareketlerin yalıtık olarak ele alınmayıp, bu genel arka planla [yani küresel devrimci süreçle] birlikte görüldüğünü" bilecek kadar bilgilidir, ancak onlarda "klasik Marksizm" dediği şeyle "tutarsızlık" kusuru bulur. "Klasik Marksizm", Connor'a göre milliyetçilikle "felsefi olarak uyuşmazlık" taşır. Fakat "uyuşmazlık" daha çok Connor'ın zihninde vardır. Onun kavramayı başaramadığı fakat Marx ve Engels'in berrak şekilde anladığı şey, milliyetçiliğin gerçekte toplumsal bir oluşum ve sürekli değişim içinde olduğudur. Onların diyalektik yaklaşımı, hareket halindeki hedeflerini anlamak için gereken, Connor'ın daha durağan yönteminin sağlayamayacağı esnekliği veriyordu. Bkz. Conner, *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy* (Princeton: Princeton University Press, 1984), 1. bölüm: "Three Strands of Nationalism in Marx and Engels."

Marx'ın revize ettiği tutumunu önceden sadece Engels'e değil, diğer bir partiliye, Kugelmann'a da özetlemiş olması, bunun parti için taşıdığı öneme işaret eder.[31] Marx, ABD'deki parti üyelerine GK'nın örgüt içi bilgi notunu gönderirken, Amerika'daki "yoksul beyazlar" ile İngiliz işçileri arasında kurduğu paralelliğe özellikle atıfta bulunarak, yukarıda alıntılanan "temel düşünceler"e "özel bir dikkat" göstermelerini istiyordu.[32] Daha sonrasında ne Marx, ne de Engels İrlanda meselesini 1867-1872 arasındaki gibi ayrıntılı bir şekilde ele aldı; bunun başlıca nedeni, sonraki on yıllarda İrlanda mücadelesinin yaşadığı gerilemeydi. Yine de bu konuda aldıkları tutumlar o gün olduğu kadar bu gün de geçerliliğini korumaktadır.[33]

Marx-Engels Ekibi Harekete Geçiyor

Engels'in Marx'ı "kalın bir kitap" yazması için sıkıştırdığı günlerden beri her ikisi de fikirlerini basılı hale getirmenin tek başına yeterli olmadığının farkındaydı. Yazdıklarının en önem verdikleri okur kitlesine, işçilere ulaşmasını sağlamak da zorunluydu. Gerçekten de bu, 1859'da yayınlandığında burjuva dünyası tarafından –Marx ve Engels'in tabiriyle– bir "suskunluk komplosu" ile karşılandığı için başlarda etkisi sınırlı kalan *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* deneyiminden çıkarılan derslerden biriydi. Yine benzer bir durumun yaşanmaması için, daha *Kapital* Eylül 1867'de basılmadan önce, arzuladıkları ilgiyi görmesini sağlamak üzere girişimlerde bulundular. Muhtemelen zamanında bir benzeri daha bulunmayan (ve kalıcı bir kadroya sahip olmayan, baskı altındaki pek çok modern akademi mensubunun da ders alması gereken) bu kampanyanın başarısı, Marx'ın Hanover'deki Kugelmann'a yazdığı gibi "Almanya'daki partili dostlarımın ne kadar becerikli ve aktif olacağına" bağlıydı. "Dostlardan ya da düşmanlardan gelecek ... kayda değer eleştiriler" uzun vadede değerli olmakla birlikte, "kısa vadedeki başarısı", "açık konuşmak gerekirse, gürültü koparark ve davul çalarak sağlanacak; bu, karşıtlarını bile konuşmaya zorlayacak. Başlangıçta *ne* söylendiğinden çok, *bir şeyler*

31 Engels'e mektubundan on gün önce, 29 Kasım 1869'da Kugelmann'a yazdığı, tezin daha ayrıntılı açıklamasının yer aldığı mektup için bkz. c. 43, s. 390-91

32 c. 43, s. 474-75. Bu arada Marx, İngilizlerin İrlandalılara karşı yaklaşımıyla ABD'nin güney eyaletlerindeki beyaz işçilerin ırkçılığı arasında paralellik kuran tek kişi değildi. Bir diğer GK üyesi, Britanyalı sendikal reformist Mottershead de 1872'deki bir toplantılarında aynı şeyi söyledi. İngiltere'deki İrlandalılar "İngiliz işçiler tarafından, tıpkı ortalama Güneyli beyazların zencileri hor gördüğü gibi, hor görülüyordu" ("*GC*", 1871-1872, s. 196).

33 Engels, İrlanda tarihi üzerine önemli bir eser yazmak niyetindeydi ve bu amaçla 1869'da buraya yaptığı ziyaret sırasında –İrlanda sorununa dair araştırmaları için Marx'a da açtığı– bol miktarda materyal topladı ve Galceyi ilerletti; ancak 1870'te siyasetin araya girmesiyle, tasarladığı kitabın sadece 1. bölümünü yazmaktan öteye geçemedi. Tasarısının ayrıntılarıyla ilgili olarak, bkz. c. 21, s. 488.

söylenmesi önemli. *En önemlisi de, hiç vakit kaybedilmemeli!*"[34] Marx, kuşkusuz yayıncısı Otto Meissner'in kitabı çıkarmakta yavaş davranmasına tepki gösteriyordu. Kitabın kısa süre önce yapılan Lozan Kongresi'ne yetiştirilememesiyle iyi bir fırsatın kaçırıldığını düşünüyordu; Meissner kongrede "pek çok nüsha satabilirdi ... Ve kitap orada gerçek bir olay olarak tartışılabilirdi."[35]

Kapital'in bir yıl sonraki Brüksel kongresinde topladığı ilgi, büyük ölçüde Marx ve Engels'in 1867 güzünde Almanya'daki "partili dostları" ile işbirliği içinde başlattıkları kampanyanın ürünüydü. Basımdan önceki tanıtım çalışmalarının bir parçası olarak, Britanya, Fransa, Belçika ve Almanya'da birkaç gazetede başta önsözü olmak üzere kitaptan alıntılar yayınlatmayı başardılar. Alman basınında kitabın yakında çıkacağından söz edilmemesi nedeniyle, Engels, ismini açıklamayan bir akademik eleştirmen rolüne girerek "işi başlatmak için kitaba burjuva bakış açısıyla saldırmayı" önerdi. Marx bunun "en iyi taktik" olacağını söyleyerek kabul etti. Engels, Marx'ın yukarıda aktarılan satırları doğrultusunda Kugelmann'ın yardımını istediği mektubunda, yazılarının "siyasi ya da değil, ne olursa olsun, mümkün olduğunca çok sayıda gazetede" yayınlanması gerektiğini ekliyordu; "Tanıtımların uzun ya da kısa olması fark etmez, yeter ki birbiri ardına ve çok sayıda olsun."[36] Bir ay kadar sonra Engels, Kugelmann'a çağrısını daha da vurgulu bir tonda tekrarladı ve kendisine her türlü yardıma hazır olduğunu belirtti: "Her zaman partinin hizmetine hazırım."[37] Liebknecht ve Becker gibi başka partililer de bu çabalara dâhil edildiler.

Marx ve Engels'in de çok geçmeden anladıkları gibi, kampanyayı uzaktan yönetmeleri kolay değildi. Engels "Almanya'da olsaydık" diye yazıyordu Marx'a, "bütün gazetelerde çoktan çıngar çıkarmış ve kitaba *lanet okutmayı* becermiştik, ki her zaman en iyisi budur."[38] Engels –biri Marx'ın çizdiği çerçevede yazılan– eleştirilerini, toplamda yedi Alman gazetesinde yayınlatmayı başardı. Kugelmann da birkaç kısa duyuru yayınlatabildi. Burjuva âlimlerin dikkatini çektikçe kampanya sonuç vermeye başladı. Almanya'daki başlıca sıçrama, Berlin Üniversitesi'nden iktisatçı –Engels'in ünlü polemiğinin müstakbel hedefi– Eugen Dühring'in akademi dünyasındaki "suskunluğu" kıran az-çok olumlu eleştirisiyle

34 c. 42, s. 442. Mektuplar, Marx'ın ısrarlarının kendi ismine değil, kitaba dikkat çekmeye yönelik olduğunu açıkça ortaya koyar.

35 c. 42, s. 427

36 c. 42, s. 444

37 c. 42, s. 468

38 c. 42, s. 462

1867 sonunda yaşandı. Berlin'deki diğer bir akademisyen de kitaptan o kadar etkilenmişti ki, onu "yüzyılın en önemli olayı" ilan edip, "Marx'a ekonomi politik dalında profesörlük önerdi."[39] Gerek Almanya'da, gerekse İngiltere'de başkaları tarafından yazılan eleştiriler de görülmeye başlandı. Kitap çıktıktan üç ay sonra Marx, yayıncının "Almanya'daki satışlardan memnun" olduğunu kaydediyordu.[40]

Marx ve Engels'in sessizliği kırmaktaki asıl maksadı tabii ki *Kapital*'i işçi sınıfına ulaştırmaktı.[41] "Büyük adamlar takımı"nın ilgisini bu yolda bir araç olarak görüyorlardı. Marx, önde gelen bir reformist gazetede imzasız bir makale yayınlatma çabasıyla ilgili olarak Engels'e, eğer yazı kabul edilirse "Berlin işçilerinin dikkati, doğrudan kendi çıkarlarına olan alıntılanmış pasajlar üzerinden kitaba çekileceği gibi, son derece faydalı bir polemik de başlatılmış olacak ..."[42] diyordu. Engels, kitabın ABD'de dağıtımını sağlamak için buradaki bir parti üyesine şöyle yazdı:

"Marx'ın kitabını Alman-Amerikalı basının ve işçilerin dikkatine sunabileceğinizi umut ediyorum. Şu anda Amerika'da yürütülmekte olan 8 saat ajitasyonu düşünülürse, *işgünü* hakkındaki bölümüyle bu kitap orada size tam zamanında yetişmiş olacak ve başka açılardan da muhtemelen bir dizi konuda insanların düşüncelerinin netleşmesini sağlayacaktır. Partinin Amerika'daki geleceği, bu yönde elinizden geleni yapmanıza bağlıdır."[43]

Yıl sonu itibarıyla, *Kapital* çıktıktan üç ay sonra, partinin gayretleri henüz semeresini vermiş değildi. Jenny Marx'ın Kugelmann'a kocasının *magnum opus*'u hakkındaki sözleri de bunu yansıtır:

"[Ş]una inanmalısın ki, daha zor şartlarda yazılmış pek az kitap vardır ... İşçiler, sadece kendileri için ve kendi çıkarlarının gerçekleşmesi uğruna yazılan bu kitabın gerektirdiği fedakârlıklar hakkında en küçük bir fikre sahip olsalardı, muhtemelen biraz daha fazla ilgi gösterirlerdi."[44]

Jenny'nin umutları dokuz ay kadar sonra, Brüksel Kongresi'nin toplandığı tarihlerde gerçekleşmeye başlayacaktı. Ayrıca, gelecekte yaşana-

39 c. 43, s. 597

40 c. 42, s. 488

41 Marx ve Engels'in kitabı işçi hareketi tarafından kullanılacak bir silah olarak gördüklerine işaret eden bir örnek de, Liebknecht'in 1871'de, Engels tarafından 1844'te kaleme alınan ve Marx'ın ekonomi politik araştırmalarına ilham veren makalenin yeniden yayınlanmasını önermesi üzerine yaşanmıştı. Engels, makalenin artık "*tümüyle eskimiş* ve insanların aklını karıştırmaktan başka bir işe yaramayacak yanlışlıklarla dolu" olduğu gerekçesiyle öneriye karşı çıktı. Liebknecht'e söylediği gibi, "*Kapital*'den daha geniş pasajlar yayınlamak" daha iyi olurdu (c. 44, s. 135-36).

42 c. 42, s. 495

43 c. 42, s. 451-52

44 c. 42, s. 578-79

cakların bir habercisi olarak, *Kapital* yayınlandıktan bir yıl sonra Marx, Rusçaya çevrilmesi yönünde Moskova'da bir girişim başlatıldığını haber veriyordu; bu çalışma 1872'de tamamlandığında *Kapital*'in başka bir dile ilk çevirisi olacaktı.

Marx-Engels ekibi, *Kapital*'i işçilere ulaştırma kampanyasına ilaveten, bu dönemde özellikle Enternasyonal'le ilgili olarak, başka ortak çalışmalar da yürüttü. Marx, UİB'nin kurulmasından sonra Engels'i ilk kez ziyaret ettiği Ocak 1865 başlarından itibaren, işlerin nasıl yürütüleceği konusunda yoldaşıyla düzenli bir ilişki sürdürdü. 1866'ya gelindiğinde, GK'ya getirmeden önce görüşlerini ve onayını almak için önerilerini Engels'e düzenli olarak iletmekteydi. Mesela, o yılki Cenevre Kongresi'nin gerekli olup olmadığıyla ilgili endişeleri üzerine, yapılmaması durumunda siyasi bedeli daha ağır olacağı için toplantının ertelenmemesi gerektiğini söyleyen Engels'ti.[45]

Engels'in özellikle önemli bir programatik katkısı, 1866'da UİB'nin gazetesinde yayınlanan "İşçi Sınıfının Polonya ile İlgisi Nedir?" başlıklı bir dizi mektubuydu.[46] Marx'ın isteğiyle yazılan mektupların büyük ölçüde başarıya ulaşan amacı, Enternasyonal'in Polonya'nın kurtuluşunu desteklemesine karşı çıkan Proudhoncu anlayışa karşı mücadeleyi güçlendirmekti. Genel olarak siyasi eylemin, özel olarak da ulusal kurtuluş hareketlerini desteklemenin Enternasyonal'in işi olmadığı şeklindeki Proudhoncu görüşün tersine, Engels, Polonya'da olup bitenlerin proletaryayı gerçekten de ilgilendirdiğini savunuyordu. 1848 ayaklanmaları, –Rusya'nın koçbaşı rolü oynadığı bir gerçeklik olarak– Polonya'nın parçalanmışlığı sürdükçe, Alman işçi sınıfının kendi kurtuluşunu elde edemeyeceğini göstermişti.

Engels'in bir yanda "büyük Avrupa *uluslar*ının ayrılma ve bağımsız var olma hakkı" ile diğer yanda bağımsız ulus devletler olarak "yaşama gücü" ya da ayakta kalma şansı şüpheli küçük uluslar arasında yapmaya çalıştığı ayrım, birkaç yıl sonra Marx'la birlikte –bir "küçük ulus" sayılabilecek– İrlanda'nın bağımsızlığını savunarak yaptıkları değişikliğin ortaya koyduğu gibi, belli ki geçici bir yaklaşımdı. Her şeyden öte, Louis Bonaparte'ın, göründüğü kadarıyla o güne değin kendi ayrı ulus devletini kurma sevdasında olmayan halkların ulusal özlemlerini kendi emperyal planları doğrultusunda körükleyen politikasını reddetmeye dönük, siyasi saiklerle yapılan bir ayrımdı bu. Geriye dönüp bakıldığında, Engels o sırada hâlâ gelişme halindeki bir süreç olan, on dokuzuncu

45 c. 42, s. 265

46 c. 20, s. 152-61

yüzyıl ulus devlet oluşumunu henüz tam olarak kavramamış görünür. Yine de Engels'in Polonya'nın kendi kaderini tayin hakkını savunan tezleri, Marx'la birlikte İrlanda konusundaki politika değişikliklerini kolaylaştırdığı gibi, ulusal sorunda gelecekte Lenin'in ulaşacağı devrimci sonuçlara giden yolu da açmış oldu.

1868 sonlarına doğru Engels, Londra'ya taşınabilmek için, aile şirketindeki hissesini diğer ortaklara satmaya karar verdiğini Marx'a bildirdi. Böylece, "tüm zamanımı burjuva etkinliklere ayırmaya" bir son verip "*doğrudan* davamız için çalışabileceğim" diye yazıyordu Lessner'e.[47] Marx'tan, "birkaç yıl para sıkıntısı çekmeden" yaşamalarını sağlayacak miktarı bulmak için, ailesiyle birlikte yıllık ne kadar paraya ihtiyaçları olduğunu hesaplamasını istedi. Ortaklarıyla uzun pazarlıklardan sonra, 1 Temmuz 1869'da Marx'a şöyle yazıyordu: "Yaşasın! Bugün *doux commerce* [tatlı ticaret –*çev.*] sona erdi, artık özgür bir adamım." Aynı yılın Eylül sonlarında artık Londra'da, Marx ailesine yürüyerek on dakika mesafede oturuyordu. Ekimdeki ilk GK toplantısında Marx'ın önerisiyle oy birliğiyle komiteye kabul edildi. Yaklaşık yirmi yıldan sonra Marx-Engels ekibi, Marx'ın 1883'teki ölümüne kadar aynı yerde ve böylece daha yakın işbirliği içinde çalışacaktı.[48]

Fransa-Prusya Savaşı ve Paris Komünü

Neredeyse yirmi yıldır iktidarda bulunan Louis Bonaparte'ın egemenliği yıpranmaya başlamıştı. Su katılmamış bir demagog olarak, rejimine dayanak oluşturma çabasıyla bir kez daha milliyetçilik kartını –bu kez bir diğer Bonapartiste, Otto von Bismarck'a karşı– oynadı. İlkinin aksine iktidarı yükselişte olan ikincisi, kendi milliyetçi emelleriyle, onu hiçbir kaçış yolu bırakmayan bir kapana sürükleyerek, can çekişen bir diktatörün acılarını nihai olarak dindirmeye can atıyordu; bu kapan, Fransa-Prusya savaşıydı. 1864'te UİB'nin Kuruluş "Çağrı"sındaki başlıca temalardan biri, bir proleter dış politika ihtiyacı olmuştu. Esasen Temmuz-Eylül 1870 arasında süren savaş, o yılki kongresinin toplanmasını imkânsız hale getirmesi bir yana bırakılırsa, Enternasyonal'e bu hedefini gerçekleştirmesi için ilk gerçek fırsatı sundu. Öte yandan savaşın anılmaya değer en önemli sonucu olan ertesi yılki Paris Komünü, Enternasyonal'i hiç hazır olmadığı güçlüklerle yüz yüze bıraktı.

47 c. 43, s. 252

48 Maalesef, ortaklığın nasıl yürüdüğüyle ilgilenenler açısından tarihi kayıtlar, neredeyse gün aşırı mektuplaşmalarla belgelenen önceki yirmi yıl kadar açık olmayacaktır.

Savaş ve Proletarya Enternasyonalizmi

Bonaparte hükümeti Prusya'ya savaş ilan etmeden birkaç ay önce, tüm Fransa'da Enternasyonal üyelerine karşı kitlesel tutuklamalar gerçekleştirdi. Saldırıya rağmen, Almanya'da olduğu gibi Fransa'da da UİB üyeleri, çatışmalar başlamadan önce ve savaş sırasında, hükümetlerinin savaş yönelimlerine karşı açıklamalar yayınlayıp gösteriler örgütledi. Proletarya enternasyonalizmi adına yürütülen bu tür savaş karşıtı faaliyetler, UİB'nin kuruluşundan bu yana sağladığı kazanımlardan biriydi. O zamana kadar örgütün en geniş ölçekte dağıtımı yapılan belgesi olarak, Marx'ın yazdığı Kuruluş "Çağrı"sının bu çabalardaki payı büyüktü. Bununla birlikte Marx, işçi hareketinin, tabii o aşamada Fransa ile Almanya arasındaki bir savaşı durdurabileceği şeklinde bir yanılsama içinde değildi.

Temmuzda savaşın başlamasıyla beraber GK, Marx'tan komite adına –"Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyi'nin Fransa-Prusya savaşı üzerine Birinci Çağrısı" başlığını alacak– bir açıklama yazmasını istedi. Eylülde yayınlanan *İkinci* "Çağrı" ile birlikte bu iki belge, Marx'ın Enternasyonal adına en önemli dış politika açıklamalarıdır. İlk çağrıda UİB'nin savaşa karşı tutumuna, Fransa ve Almanya'daki bağlı örgütlerinin savaş karşıtı tavır ve eylemlerine dikkat çekiliyor, Fransız ve Alman işçilerinin karşılıklı dostluk mesajları ifade ediliyordu. "Geçmişte bir benzerine daha rastlanmayan" ikincisiyse, Collins ve Abramsky'nin kaydettiği gibi, "on ikiden vuran bir isabetle" şu öngörüde bulunuyordu: "Louis Bonaparte'ın Prusya ile savaşının sonucu ne olursa olsun, İkinci İmparatorluk'un ölüm çanları şimdiden Paris sokaklarında yankılanıyor." Belgedeki bir diğer kâhince görüş de, demokrasinin yokluğuyla Bonaparte türü diktatörlerin saldırgan savaşlara girişme yeteneği arasında bağ kurmasıydı.

UİB'yi öteki savaş karşıtı güçlerden belirgin bir şekilde ayıran yönü, tutumunu duyurmak ve başkalarını bu tutuma kazanmak üzere Marx'ın önderlik ettiği uluslararası kampanya oldu.[49] "Çağrı" İngilizce 2 bin, Fransızca ve Almanca 30 bin bastırılıp dağıtıldığı gibi, GK ayrıca belgeyi Londra ve diğer Britanya kentleri, Cenevre, Zürih, Viyana, Augsburg ve New York gazetelerinde kısmen ya da tamamen yayınlatmayı da başardı. Açıklamayı sadece Thomas Huxley ve John Stuart Mill gibi kanaat önderlerine değil (Mill'in "çağrıyı çok beğendiği" kaydediliyordu), UİB'nin ilişkisi olsun olmasın, örgütlere ve sendikalara da ulaştırmak için bilinçli bir gayret sarf edildi. Hatta "Çağrı", Amerikalı bir devlet adamının, (İç

49 Çağrının öteki akımların tutumlarıyla karşılaştırıldığı bir değerlendirme için bkz. Collins ve Abramsky, s. 179-80. Marx ve Engels'in diğer savaş karşıtı güçleri nasıl değerlendirdiği konusunda ise bkz. c. 44, s. 31-35.

Savaş'ı izleyen) yeniden yapılanma döneminin etkili isimlerinden senatör Charles Summer'ın bir konuşmasına kadar girdi.[50]

Savaş sırasında ayrıca, muhtemelen savaşlar tarihinde ilk kez, çatışan ülkelerdeki emekçi nüfusun koordineli savaş karşıtı eylemlerine tanık olundu. Bundan büyük ölçüde Marx'ın yönetimi altındaki Enternasyonal sorumluydu. Britanya'da Amerikan İç Savaşı sırasındaki, UİB'nin ortaya çıkmasına da yardımcı olan müdahale karşıtı hareket, savaş karşıtı etkinlikler için muhakkak bir örnek işlevi görmüştü.[51]

İkinci "Çağrı", Eylül 1870'te Bonaparte'ın yenilgisinin ardından Bismarck'ın Alsace-Lorraine ilhakını hedef alıyordu. "Çağrı"nın bu konudaki tezi, Marx'ın en kâhince değerlendirmelerinden biriydi. "Fransa'nın parçalanması", "bir *ırklar savaşı*"na, yani Rus-Alman savaşına yol açacak, bir Rus müdahalesini kışkırtacaktı. Bu da, yakın bir parti üyesine mektubunda açıkladığı gibi, "Rusya'da kaçınılmaz toplumsal devrimin ebesi olacak"tı.[52] Aritmetikte hata olsa bile, cebir doğruydu. Bu kehanetin gerçekleşmesine daha bir elli yıl vardı.

Birinci "Çağrı" Alman işçi sınıfının Berlin'i sadece "savunma" savaşı sınırlarında tutmasını umarken, ikincisi, Bismarck'ın elinde kaldıkça işçilerin başarı şansı konusunda daha soğukkanlıydı: "Fransız işçileri saldırganı durdurmayı barış sırasında başaramamışken, Alman işçilerinin zafer kazananı silah şakırtıları arasında durdurması beklenebilir mi?" UİB'nin Fransa'daki güçleri, bu gerçeğin yanı sıra daha önemli bir gerçeği de özümsemek zorundaydı. Paris'te Eylülde ilan edilen burjuva cumhuriyetin, "işçi sınıfından duyduğu korku" düşünüldüğünde, arzu edilenin uzağında kaldığı bir gerçek olmakla birlikte, "Düşman neredeyse Paris'in kapılarına dayanmışken, mevcut krizde yeni hükümeti devirmeye kalkışmak, büyük bir delilik olur. Fransız işçileri, yurttaşlık görevini yerine getirmelidir ... Kendi sınıf örgütlerinin çalışmaları için, cumhuriyet özgürlüğünün imkânlarını sakin ve kararlı bir şekilde geliştirmelidir."[53]

Bonaparte teslim olduktan sonra Marx'ın Fransız işçilerine tavsiye ettiği devrimci sakınım tutumu, Fransa'da halen gelişen olaylara yaklaşımında merkezî bir yer tutuyordu. 1848 ayaklanmalarından bu yana devrim, Avrupa'da ilk kez gerçek bir ihtimal haline gelmişti. Fransa'nın yenilgisi, Marx ve Engels'in öngörmüş olduğu gibi, yeni bir devrimci ayaklanmanın koşullarını yaratmış olsa da, bunun sonuca ulaşması için

50 "*GC*" 1870-1871, s. 87

51 Muhtemelen bir diğer öncül de 1866 Avusturya-Prusya savaşı öncesinde Fransa, Almanya ve İtalya'daki öğrencilerin savaş karşıtı etkinlikleriydi.

52 c. 44, s. 57

53 c. 22, s. 269

gereken hayati bir unsur eksikti: önderlik. Önderlik boşluğunu doldurma çabasıyla, GK üyesi Auguste Serraillier, Marx'ın tavsiyesiyle "orada işleri Enternasyonal'e göre ayarlamak", yani devrim "yapma"ya yönelik zamansız bir girişimden caydırmak üzere Eylül başında Paris'e gitti.[54] Engels, başka bir Fransız GK üyesi Eugéne Dupont'un ne yapılması gerektiğini anlamış olduğunu kaydederek, bunları şöyle özetliyordu: "Cumhuriyetin mecburen tanıdığı özgürlüklerden yararlanarak Fransa'da partiyi örgütlemek; örgütlenme tamamlanır tamamlanmaz fırsat doğdukça harekete geçmek; Fransa'da Enternasyonal'i barış sona erene kadar frenlemek."[55] Burjuva demokrasisini pekiştirmek için Fransız işçilerinin payına sabırlı olmak düşüyordu.[56]

UİB'ye bağlı Fransız bileşilenleri devrimci sakınıma ikna etme çabalarını yoğunlaştıran Marx, yeni Fransız cumhuriyetini tanıması ve Britanya oligarşisinin, süregiden çatışmaya Bismarck ve onun (Kraliçe Victoria ile akraba olan) kralı I. William'dan yana müdahale etme baskılarına boyun eğmemesi için Gladstone hükümetine baskı uygulamak üzere hararetli bir çalışma yürüttü. Bu iki hedeften ilkine dair şöyle diyordu: "İşçilerin hükümetlerini Fransa Cumhuriyeti'ni tanımaya zorlamaları için burada bütün güçleri harekete geçirdim."[57] Eylül ortalarında İngiltere çapında bu amaçla yapılan ve kendisinin de GK'nın örgütlenmesine yardım ettiği kitle toplantılarından söz ediyordu. İkinci hedefe dairse, "*Enternasyonal*'in imkânları aracılığıyla 'tarafsızlık' anlayışını yaymak ve İngiliz işçi sınıfını aldatmak için her yolu deneyen '*besleme*' ('muhteremler' tarafından beslenen) liderlerini engellemek için elimden gelen her şeyi yaparım."[58] Enternasyonal Gladstone hükümetinin cumhuriyeti tanımasını sağla-

54 c. 44, s. 64

55 c. 44, s. 67

56 Lyon'da Bonaparte'ın teslim olduğu haberini takiben gerçekleşen devrimci ayaklanma, sabırsızlık egemen olduğunda neler yaşanacağını gösteren acımasız bir örnek oldu. Marx'ın betimlediği gibi, süreç iyi gidiyor, aynı zamanda Marsilya ve Toulouse'a yayılıyordu, ta ki "Bakunin ve Cluseret [birçok denemede bulunan bir askeri maceracı, bkz. Draper", *Glossary*, s. 43] eşekleri Lyon'a gelip her şeyi berbat edene kadar. Hotel de Ville (Belediye Sarayı) kısa bir süreliğine ele geçirildi ve *abolition de l'état* (devletin kaldırılması) ve benzeri saçmalıklarla ilgili en aptalca kararnameler çıkarıldı ... [T]am da bir Rus'un ... kendini *Comité du Salut de la France* (Fransa'nın Esenliği Komitesi) başkanlığına tayin etmiş gibi davranması, kamuoyundaki dengenin tersine dönmesine yetti" (c. 44, s. 88-89) [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 31]. Anarşistlerin devrime önderliği, kendi içinde çelişen bir ifadeydi. Sonuç, Paris'i altı ay sonra hayati bir ihtiyaç haline gelecek bölgesel destekten yoksun bırakan bir fiyaskoydu.

57 c. 44, s. 70

58 c. 44, s. 14. Marx ve Engels, savaşın son aylarında ve Komün'den kısa süre önce Britanya'nın "tarafsızlığını" sürdürme çabalarının bir parçası olarak, GK'da Britanya'nın Almanya'ya savaş ilan etmesini savunan Britanyalı sendikacılara karşı çok hararetli bir tartışma yürüttü. Ayrıntıları için bkz. "*GC*", 1870-1871, s. 106-57. Muhtelif yerlerde.

yamasa da, yürüttüğü müdahalesizlik kampanyası, Britanya'nın Fransa-Prusya meselesindeki resmî tarafsızlığında azımsanmayacak bir rol oynadı.

Paris Komünü

Marx-Engels ekibinin devrimci sakınım tavsiyesine rağmen, 18 Mart 1871'de Paris'in emekçi yığınları inisiyatifi ele aldı. Esasen işçilerden oluşan bir kent milisi olan Paris'teki Ulusal Muhafız, meşhur ve eski karşı-devrimci Adolphe Thiers'in başkanlığındaki hükümetin kendisini silahsızlandırmaya çalışması üzerine, Versay'daki muhafazakâr burjuva cumhuriyetçi hükümete karşı ayaklandı. On gün sonra Ulusal Muhafız Merkez Komitesi'nin çağrısıyla yapılan seçimlerin ardından, Paris'te yeni bir hükümet, Komün ilan edildi.

Erken bir devrim girişimine karşı uyarılarına rağmen Marx ve Engels, derhal Komün'ü savunmak üzere harekete geçtiler. Acil bir görev de, *Times* gibi burjuva gazetelerinin savaş ve ayaklanmanın Enternasyonal'in Fransız ve Alman seksiyonları arasında bir bölünmeye yol açtığı şeklindeki karalamalarına cevap vermekti. Marx bu amaçla GK adına Almanya, Fransa ve İngiltere'deki gazetelerin editörlerine pek çok mektup yazdı; bunlardan bir kısmı gerçekten de yayınlandı. Karşı kampanyanın yanı sıra GK, Marx'ın teşvikiyle İngiltere'de Komün'e destek yaratmak üzere girişimlerde bulundu. Bizzat Marx da, UİB seksiyonlarından isyancılara yardım toplamak için yoğun bir çalışma başlattı. Komün'ün altıncı haftasında, aynı zamanda UİB üyesi olan Komün önderleri Léo Frankel ve Louis Varlin'e şunları yazdı: "Şubelerimizin bulunduğu dünyanın her köşesine davanız adına yüzlerce mektup yazdım."[59]

Marx'ın parti üyelerine ve yakın parti ilişkilerine, bilhassa Liebknecht ve Ludwig Kugelmann'a yazdığı mektuplarda Parisli isyancıları savunduğu sözleri, özellikle ayaklanmanın ateşi içinde ve Komün'ün bahtı kapanmadan önce yazıldıkları için, son derece öğreticidir. Ayaklanmadan üç hafta sonra Liebknecht'e şöyle yazar: "Parisliler zayıf düşüyor. Bu kendi hataları, fakat gerçekten de çok fazla *hânneteté* [alicenap] olmalarından kaynaklanan bir hata. [Ulusal Muhafız] Merkez Komitesi ve daha sonra Komün, YARAMAZ, *avorton* [yozlaşmış] Thiers'e, öncelikle bir *iç savaş* başlatmak istememe aptallığıyla ... düşman güçleri pekiştirecek zamanı

59 c. 44, s. 149. [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 48.] Ronald Payne'in Marx "bir yandan her zaman devrimden 'partimiz'in sorumlu olduğunu iddia ederken, aslında ... pek az sayıda mektup yazdı ve etkisiz jestlerle yetindi" (*Marx: A Biography* [New York: Simon and Schuster, 1968], s. 420) diyerek yaptığı çarpıtma, Marksoloji sektörü için tipiktir. Marx muhtemelen "yüzlerce" derken mecaza başvuruyordu, ancak *MECW* editörlerinin projeye dâhil ettiği -yine de esasen diğer GK üyeleri tarafından yazılan mektupların hesaba katılmadığı- mektuplara dayalı olarak, aşağıdaki tartışma Marx ve Engels'in Komünarlardan yana içi boş jestlerle uğraşmadığını açıklığa kavuşturmaktadır.

verdi ... İkinci olarak, Komün seçimiyle değerli bir vakti yitirdiler (... derhal Versay'a yürümeliydiler) bunun örgütlenmesi vs. daha da fazla zaman kaybına yol açtı."[60]

Marx, ayaklanmanın önemini anlayamayan ve bu yüzden şüpheyle yaklaşan Kugelmann'a mektubunda ise, *18 Brumaire*'e atıfta bulunarak, orada "Fransız devriminin bir sonraki girişimi artık daha önceki gibi bürokratik askerî mekanizmayı bir elden diğerine aktarmayacak, fakat onu *ezecektir* ve bu, Kıta Avrupa'sındaki her gerçek halk devrimi için esastır, dediğimi göreceksin. İşte, kahraman partili yoldaşlarımızın Paris'te yapmaya çalıştıkları şey tam da budur. Nasıl bir esneklik, tarihsel inisiyatif, fedakârlık yeteneği var bu Parislilerde!"[61] diye yazar.

Burada "parti" derken, Marx'ın kavramı daha önce tartışılan "geniş tarihsel anlamıyla" kullandığı açıktır.[62] *18 Brumaire*'den söz ederken ise, kitabın son bölümündeki 1851 darbesinin öncesi ve sonrasıyla Bonaparte'ın egemenliğinin, devletin ortadan kaldırılmasına karşılık tarihsel devrimci süreç bağlamında görülmesi gerektiği düşüncesine atıfta bulunur: "(Devrim) Onu yıkabilmek için, parlamenter gücü eksiksiz hale getirmişti. Şimdi, bu amaca ulaşmış olarak, tüm yıkıcı güçlerini ona yöneltmek üzere *yürütme gücünü* eksiksiz hale getiriyor, onu en saf ifadesine indirgiyor, yalıtıyor, karşısındaki tek sorun durumuna sokuyor. Ön çalışmasının ikinci yarısını da tamamladığında, Avrupa oturduğu yerden fırlayacak ve sevinç çığlıkları atacak; 'İyi kazmışsın, ihtiyar köstebek!'" Başka bir deyişle, Bonaparte'ın egemenliği, o zamana kadar yapılmamış olanın yapılması için gereken zemini hazırlıyordu. "Tüm devrimler, bu mekanizmayı kırmak yerine onu yetkinleştirdi."[63] Yirmi yıl sonra Komün, tam da birincisini yapmaya girişince, Marx'ın oturduğu yerden fırlayıp sevinç çığlıkları atmasına neden oldu.

Bir hafta kadar sonra Marx, Komün'ün önemini Kugelmann'a tekrar anlatmaya çalıştı. Onun devrimci koltuğunda oturarak Komün'e getirdiği eleştirilere, Marx devrim sürecinin gerçekliğiyle ilgili en derin değerlendirmelerinden biriyle cevap verdi: Marx'ın yaklaşımı, başka şeylerin yanı sıra aylarca devrimci sakınım tavsiyesinde bulunduktan sonra, ayaklanmayı nasıl bu kadar yürekten destekleyebildiğini de açıklıyordu.

"Eğer mücadeleye sadece kusursuz şekilde uygun şartlarda girişilseydi, dünya tarihini yapmak gerçekten de çok kolay olurdu. Öte yandan 'rastlantıların' hiçbir rolü olmasaydı, (tarih) pek mistik bir nitelik taşırdı. Bu

60 c. 44, s. 128 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 44-45].

61 c. 44, s. 131 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 45-46].

62 Bkz. 6. bölüm

63 *18 Brumaire*, s. 116-17

rastlantıların kendisi doğal olarak gelişmenin genel seyrine denk düşer ve yine başka rastlantılarla birbirini dengeler. Ancak, hızlanma ve yavaşlama, ilk planda hareketin başında yer alanların kişilikleri gibi 'rastlantılar' da dâhil olmak üzere bu tür 'rastlantılara' sıkı sıkıya bağlıdır."

Ardından bu çok genel ifadeyi 18 Mart ayaklanmasına uygular. Özellikle bir dizi rastlantısal durumun, başta Paris'in etrafındaki Prusya askerlerinin varlığının, Parislileri ya savaşmak ya da mücadele etmeden yenilmek seçenekleriyle yüz yüze bıraktığını söyler. "İkinci durumda, işçi sınıfının yaşayacağı moral yıkım, çok sayıda 'önder'in kaybından çok daha büyük bir talihsizlik olurdu. İşçi sınıfının kapitalist sınıfa ve onun devletine karşı mücadelesi, Paris'teki kavgayla birlikte yeni bir evreye girmiştir. Kısa vadedeki sonuç ne olursa olsun, dünya-tarihsel önemde yeni bir hareket noktası kazanılmıştır."[64]

Öyleyse, ideal olan devrimin en elverişli şartlarda başlatılması iken, gerçek dünyada işler her zaman böyle yürümez. "Rastlantılar", bu örnekte Prusya güçlerinin varlığı, devrimcileri ideal koşullar gerçekleşmeden önce harekete geçmek zorunda bırakabilir.[65] Engels'in *Devrim ve Karşı-Devrim*'de ifade ettiği 1848 derslerinden birini hatırlayacak olursak, "Dişe diş mücadele sonucu alınan yenilgi, kolay kazanılmış bir zafer kadar büyük bir devrimci öneme sahiptir. ... Elbette her mücadelede kavga meydanına çıkan kişi, yenilmeyi de göze almış olur; fakat bu, yenilgiyi baştan kabul edip, kılıca davranmaksızın boynunu zincire uzatmanın gerekçesi olabilir mi?"[66] Bir zamanlar popüler salon oyunu "İtiraflar"daki "Sizce sefalet nedir?" sorusunu "Teslim olmak" diye cevaplayan Marx ise, Komünarların Thiers'in Prusya destekli provokasyonuna verdiği karşılığı çok iyi anlıyordu; bu aynı zamanda en soylu devrimci geleneklere de uygundu.[67]

64 c. 44, s. 136-37 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 47-48].

65 Marx ve Engels'in devrimci partinin vaktinden önce iktidarı alması konusunda daha önceki yorumları için bkz. 6. bölüm, "Bir Sonraki Yükselişe Hazırlık" kısmı.

66 c. 11, s. 68 [Karş. F. Engels, *Almanya'da Devrim ve Karşı*-Devrim, Sol Yay., İkinci Basım, Ankara, 1992, s. 95].

67 Parislilerin yüz yüze kaldığı durumun ayrıntıları için Komün'ün en iyi modern tarihçesi olmayı sürdüren ve Marx'ın değerlendirmesini büyük ölçüde doğrulayan Stewart Edwards'ın *The Paris Commune, 1871* adlı kitabına (New York: Quadrangle Books, 1973), özellikle 3. ve 4. bölümlerine bakınız. Prosper-Olivier Lissagaray'in ilk basımı 1876'da yapılan ve yazılmasında Marx'ın da payı olduğu kitabı *History of the Paris Commune* (Londra: New Park Publications, 1976), Komün'ün bir katılımcısı tarafından yazılan en iyi eşzamanlı tarihçesidir. Sonraki bir klasik, Frank Jellinek'in 1937'de yayınlanan kitabı *The Paris Commune of 1871*, "Marx'ın tahlili, benzerlerine göre gerçeklere daha büyük oranda uygundur ve daha inandırıcıdır" sonucuna varır (s. 389-90).
Burada Marx'ın Komün'ü sahiplenişiyle ilgili söylenenler, McLellan'ın s. 393-94'te ve Royden Harrison'ın çalışması "Marx, Engels, and the British Response to the Commune", *The Massachusett Review*, 12, 3 (1971), s. 473'teki gibi aksini iddia eden yorumlarla büyük bir farklılık arz eder.

İngiltere'deyse Marx, GK üzerinden buradaki işçiler arasında Komün'le dayanışma örgütlemeye çalıştı. Komün'ün doğuşundan hemen sonra, GK'nın yeni oluşturulan Britanya cumhuriyetçi hareketinin toplantılarına Parislilere destek kazanmak için delege göndermesini önerdi. GK ve diğer ülkelerdeki ona bağlı örgütler de dayanışma toplantıları örgütlediler. Enternasyonal hızla harekete geçmeyi başarmıştı. Çünkü Marx'ın Komün kurulduktan bir ay sonra Frankel'e açıkladığı gibi, "bu büyük Paris devriminin gerçek niteliği, çeşitli (GK) sekreterlerinin Kıta Avrupa'sındaki ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki seksiyonlara mektuplarıyla her yerde işçilere anlatılmıştı."[68] Almanya'da Marx partisi militanları Komün'ün savunulmasında özellikle önemli bir rol oynadı ve bu nedenle Bismarck hükümetinden baskı gördü.

Engels'in üç yıl sonra yazdığı gibi, Komün'ü "yaratmak için Enternasyonal'in parmağını bile kıpırdatmadığı" doğru olmakla beraber, (gerçi "şüphesiz düşünsel bakımdan Enternasyonal'in çocuğuydu"), Marx ve Engels bazı isyancı önderlerle çok yakın ilişkilere sahipti ve bu ilişkileri üzerinden gelişmeleri etkilemeye çalıştılar.[69] Özellikle Varlin ve Frankel, daha Komün kurulmadan önce Marx'ın devrimi sakınım tavsiyesini uygulamak için aktif çaba sarf ettiler.[70] Yani hükümet kurulur kurulmaz Marx, inisiyatifi ele alarak, Serraillier'yi duruma müdahale etmesi ve gelişmeleri GK'ya bildirmesi için Paris'e geri gönderdi. Serraillier çok geçmeden Komün'e seçildi. Marx ailesinin önceki yaz tanışıp arkadaş olduğu genç Rus devrimci Elisaveta Dmitriyeva Tomanovskaya'nın Paris'e gitmesinin bir nedeni de yine Marx'ın doğru bilgi edinme ihtiyacıydı. Tomanovskaya orada UİB'nin bir şubesi olarak Paris'in Savunması İçin Kadın Birliği'ni kurdu ve sonunda Komün'ün önde gelen sosyalistlerinden biri oldu.[71]

Gezici bir aracı üzerinden Marx, GK'nın Komünarlarla irtibatını kolaylaştırdı. Komün'ün en ileri toplumsal önlemlerinin başındaki Emek ve Takas Komisyonu'nun başkanlığını yürüten Frankel, kurul oluşturulduktan iki gün sonra Marx'a "hangi toplumsal reformların uygulanması gerektiğiyle ilgili tavsiyeleriniz komisyonumuz için son derece değerli olacaktır" diye

68 c. 44, s. 141

69 c. 45, s. 41

70 Bu konudaki ayrıntılar için bkz. Edwards, s. 125-26

71 Faaliyetleri ve bir savaşçı olarak cesareti ile ilgili ayrıtılar için Jung'a ("*GC*" 1870-71, s. 184'te aktardığı) yazdığı mektuba bakınız. Yine Komün'ün Franklin başkanlığındaki Emek Komisyonu'na Tomanovskaya'nın sunduğu, oldukça ileri başka önlemlerin yanı sıra kadın emeğinden "özgür üretici kooperatifleri" aracılığıyla düzenlenmesini savunan raporu, Marx'ın etkisine işaret eder; her ikisi de Stewart Edwards tarafından derlenen Komün belgeleri arasında yer alır, *The Communards of Paris, 1871*. (Ithaca, N.Y.Cornell University Press, 1973), s. 133-36

yazıyordu.[72] Marx güvenlik gerekçesiyle Frankel ve öteki Komün önderleriyle bir ulak aracılığıyla "sözlü" olarak haberleştiğinden dolayı, Marx'ın katkısına dair tek yazılı belge, Komün'ün Londra Borsası'nda nasıl menkul değer satışı yapabileceği konusundaki tavsiyeleri ve Versay hükümeti ile Bismarck arasındaki, Parisli isyancıları bastırmaya yönelik gizli anlaşmalara dair istihbaratla ilgilidir.[73] Tomanovskaya'nın bir mektubu, Marx ve Engels'in Komünarlara, 1848 dersleri temelinde uzun zaman önce Paris'teki yeni bir ayaklanmanın zaferi için zorunlu olduğu sonucuna vardıkları şeyin yapılmasını öğütlediklerini düşündürür. Genç Rus devrimcinin ifadesi şöyleydi: "Her ne pahasına olursa olsun, taşrayı bize yardım etmek üzere harekete geçirmek zorundayız."[74]

Marx'ın yazışmaları, Engels'le birlikte Komünarlara askerî savunma konusunda da akıl verdiklerini göstermektedir. Komün'ün ilanından on gün kadar sonra, Bourdeaux'da yaşayan ve Paris'teki önderlik eksikliğinin farkında olan Lafargue, "Engels yeteneklerini devrimin hizmetine sunmak üzere buraya gelemez mi?" diye soruyordu.[75] Komün 28 Mayısta yıkılmadan iki hafta önce, Jenny Marx, Kugelmann'a mektubunda öngördüğü sonuca ve bunun nedenlerine dair şunları yazdı:

"Askerî önderlik boşluğunun, 'askerî' olan her şeye karşı tamamen doğal güvensizliğin ... zorunlu sonucu olan didişmeler, kararsızlık ve çelişkili eylemler –bu kadar cüretkâr ve genç bir harekette kaçınılmaz olan tüm bu kötülükle– işçilerin sağlam, fedakâr ve özgüvenli ruhuyla elbette aşılabilirdi; fakat artık hiç umudum kalmadı. ... Yeni bir Haziran [1848] katliamı bizi bekliyor ..."[76]

Marx bir gün sonra Frankel ve Varlin'e Komünarların Jenny'nin söz ettiği eksiklikleri gidermesi gerektiğini öğütledi, ama boşuna.[77] "Keşke Komün, uyarılarıma kulak vermiş olsaydı! Montmartre tepelerinin kuzey yakasını, Prusyalıların tarafını tahkim etmelerini önermiştim, bunun için hâlâ vakit vardı: Aksi takdirde kapana kısılacaklarını önceden söylemiştim." Marx, Haziran 1848'de isyancıların başına geldiği türde intikam

72 Edwards, *The Paris Commune*, s. 257

73 c. 44, s. 142, 148-51

74 Edwards, *The Communards*, s. 134

75 Maximilian Rubel ve Margaret Manale, *Marx Without Myth*, (New York: Harper and Row, 1975), s. 263. Collins ve Abramsky'ye göre, "Lafargue şüphesiz Engels tarafından Paris'in Almanlara karşı savunulması için çıkarılan askerî hareket planlarından yola çıkıyordu. Engels'in ölümünden sonra, onun yazınsal cellatları August Bebel ve Eduard Bernstein, Engels'in 'anayurda ihanetinin' belgelerini ortadan kaldırmak istedikleri için planı yok ettiler (Collins ve Abramsky, s. 193 dn).

76 Marx ve Engels, *Writings on the Paris Commune*, drl. Hal Draper, (New York: Monthly Review Press, 1971), s. 222-23

77 c. 44, s. 148-49 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 48].

saldırılarının önüne geçme çabasıyla "Komün düşmanlarının vahşetini bir ölçüde sınırlayabilmek amacıyla, Ulusal Savunma üyelerini [yani Bismarck'la gizli işler çeviren Versay hükümeti memurlarını] tehlikeye sokan tüm belgelerin bir an önce Londra'ya gönderilmesini istedi ..."[78] Marx ve Engels'in tavsiyeleri, Versay'ın Komün'e karşı giriştiği -Paris'in o güne kadar gördüğü ve ileride göreceği vahşet örneklerini geride bırakan- hafızalardan silinmeyen katliamı bir parça engellemiş ya da en azından boyutlarını azaltmış mıdır, bunu asla bilemeyeceğiz.[79]

Marx ailesinin Komün'e kişisel ve siyasi ilgisi ve bunun getirdiği gerilim, özellikle de beklenen kan banyosu nedeniyle, olaylar bütün aileyi sarsmıştı. Ayaklanmadan bir ay sonra Marx'ın kızı Jenny, Kugelmann'a şöyle yazıyordu: "Mağriplinin sağlığı ne zaman uygun olsa, onunla [Engels'le] birlikte uzun yürüyüşlere çıkıyorlar ... İşçilerin bugünkü vaziyeti sevgili Mağriplimize çok acı veriyor, hastalığının baş sebeplerinden biri de kuşkusuz bu. Pek çok arkadaşımız var Komün'de." Yaklaşık bir ay sonra ise Kugelmann'a yazan annesiydi: "Fransa'da olanlar nedeniyle kocamın, kızların ve hepimizin ne kadar acı çektiğini bilemezsin."[80] Gerçekten de ayaklanma öncesinde Parislilere ne kadar şüpheyle bakmış olursa olsun, hepsini bir kenara bırakıp, kendini bir kavga yoldaşı olarak isyancılarla tamamen özdeşleştirdiği ortadadır.

Fransa'da İç Savaş

Marx'ın Komünarlara en önemli ve kalıcı katkısı, Komün'ün yıkılışının hemen ardından, Haziran ortalarında yayınlanan *Fransa'da İç Savaş* oldu. Daha ayaklanmanın onuncu gününde, 28 Martta GK'nın Paris'teki olaylarla ilgili bir açıklama yayınlamasını önerdi; önerisi kabul edildi ve açıklamayı Marx'ın yazması kararlaştırıldı. Ne ki Marx, oy birliğiyle kabul edilen üçüncü taslağını GK'ya ancak 30 Mayısta, son barikatlar düştükten iki gün sonra okuyabildi. Gecikme, Marksolojik spekülasyonların aksine, büyük ölçüde devrimin gidişatının -özellikle ilk üç haftasındaki- belirsizliğinden, Marx'ın hastalığından ve her şeyden önemlisi de bilgi akışının yetersizliğinden kaynaklanıyordu. Marx, bu sonuncusuyla ilgili olarak Frankel'e 26 Nisan tarihli mektubunda şöyle

78 Bu ve bundan önceki alıntı için, bkz. c. 44, s. 151. [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 51.] Marx, burada atıfta bulunduğu tavsiyelerini yukarıda sözü edilen mektubunda ifade etmiştir.

79 Edwards'a göre "Kesin bir rakam bulunmamakla birlikte, yaklaşık 25 bin Parisli öldürüldü; buna karşılık Versay'ın çatışmalardaki kayıpları 877 ölü ve 66 bin 454 yaralı idi ... Tutuklananların sayısı belli değildir ... Belki 50 bindir" (*The Paris Commune*, s. 346-47)

80 Marx ve Engels, *Writings on the Paris Commune*, s. 222

yazıyordu: Bugünlerde (GK) bir "Çağrı" yayınlayacak ... Bu bildirgeyi şu ana kadar ertelemek zorunda kaldı, çünkü [UİB] Paris Seksiyonu'nun kendisine günü gününe kesin bilgiler sağlamasını bekliyordu. Ama boşuna! Çıt yok!"[81]

Marx'ın GK adına, Komün'ün son günlerinin ateşi içinde yazdığı açıklama, Komünarların savunulması olduğu kadar, aynı zamanda bir siyasi tahlildir. Önceki taslaklar, çağrının yol gösterici bir özellik de taşıdığını, yani devrimin savunulmasına ve geliştirilmesine dair tavsiyeler içerdiğini ortaya koyar. Bir GK belgesi olarak, Marx partisinin diğer üç temel açıklaması –*Manifesto, Mart 1850* "Çağrı"sı ve Kuruluş "Çağrı"sı– ve yanı sıra Marx tarafından kaleme alınan öteki GK açıklamaları gibi, adına yayınlandığı örgütün bünyesindeki siyasi eğilimler hesaba katılarak yazılmıştı.

Kırk sayfalık belgenin siyasi kalbi, "proletaryanın ilk kez olarak siyasi iktidarı aldığı"[82] Komün'ün kendisini tahlil eden 3. bölümüdür. Aynı zamanda kendi hayatlarında da bir ilk olduğundan, Marx ve Engels'in, 1848 ayaklanmalarından çıkardıkları derslerden oluşan cephaneliğe eklemek üzere, Komün'ün ulaşabildikleri her ayrıntısını mercek altına aldıkları anlaşılmaktadır.

Marx'ın değerlendirmesinin özünde, daha önce Kugelmann'a ifade ettiği, Komün'ün *18 Brumaire*'deki öngörüsünü gerçekleştirdiği fikri yer alır. Ulusal Muhafız Merkez Komitesi'nin 18 Marttaki eylemlerinin haklılığını savunmak üzere yayınladığı bildiriden alıntı yaparak ("Paris'in proleterleri ... hükümet gücüne el koyarak kendi kaderlerinin efendisi haline gelmenin, vazgeçilmez görevleri ve mutlak hakları olduğunu anlamışlardır."[83]) şunu ilan eder: "Fakat işçi sınıfı hazırda bulunan devlet mekanizmasına sadece el koyup onu kendi amaçları için kullanamaz." Çoğunluğu işçilerden oluşan Ulusal Muhafız'ın düzenli ordunun yerini alması olgusu da bunu doğruluyordu. Komün'ün ilanından on gün sonra, "Komün'ün ilk kararı, bundan dolayı düzenli orduyu dağıtmak ve bunun yerine silahlanmış halkı geçirmek oldu." Komün'ün işleyiş ve örgütlenme tarzı ("üreticilerin öz-yönetimi" ya da "halkın halk için hükümet olma

81 c. 44, s. 141

82 *Manifesto*'nun 1872 Almanca basımına "Önsöz"deki değerlendirmeleri; ileride kısaca üzerinde duracağız. (c. 23, s. 175)

83 Bildiriden daha geniş bir aktarım için bkz. Edwards, *The Paris Commune*, s. 155-56. Merkez Komite'nin "proleterler" ifadesini kullanması, Marx'ın Komün'ü proletaryanın ilk iktidarı olarak nitelemesiyle ilgili sonraki tartışmalar bakımından dikkate değerdir. Sorunu burada ele almak mümkün değildir (yine, Komün'ün toplumsal bileşimi üzerine en geçerli inceleme için Edwars'a bakınız), ancak Ulusal Muhafız bünyesinde en azından bu tür bir adlandırmanın tuhaf kaçmayacağını belirtmekte fayda var.

eğilimi"[84]), onu o güne kadar var olan her şeyden farklı kılıyordu. "Bu şekilde yeni Komün, ... modern devlet iktidarını kırmaktadır."

Bu sonuç Marx ve Engels açısından öylesine önemliydi ki, *Manifesto*'nun 1872 Almanca basımına *Önsöz*'de Marx'ın yukarıda alıntılanan açıklamasını tekrarladılar. 1848 belgesinin 2. bölümündeki devrimci program "bazı ayrıntıları bakımından eskimiştir. Komün, bir şeyi özellikle kanıtlamıştır, o da şudur ki, işçi sınıfı hazırda bulunan devlet mekanizmasına sadece el koyup onu kendi çıkarları için kullanamaz."[85]

Marx, ardından Komün'ün özünü damıttığı satırlarla devam eder:

"Komün'e dair yapılan yorumların çeşitliliği ve onu kendi lehine anlayan çıkarların çokluğu, onun tamamen kapsayıcı bir siyasi biçim olduğunu gösteriyor; oysa önceki tüm hükümet biçimleri belirgin şekilde baskıcıydı. Onun asıl sırrı buydu: Özsel olarak bir işçi hükümetiydi, üreten sınıfın mülk sahibi sınıfa karşı mücadelesinin ürünü olarak, nihayet keşfedilen, emeğin ekonomik kurtuluşunun onun altında gerçekleştirileceği siyasi biçimdi.

"Bu son koşul olmaksızın, Komün Anayasası imkânsız ve saçma bir şey olurdu. Üreticinin siyasi egemenliği, onun toplumsal köleliğinin sürdürülmesi ile bir arada var olamaz. Komün, bu nedenle sınıfların varlığının ve dolayısıyla sınıf egemenliğinin dayalı olduğu ekonomik temelleri söküp atmak için bir manivela işlevi görecekti. Emeğin kurtuluşuyla birlikte, herkes birer işçi haline gelir ve üretken emek bir sınıf özelliği olmaktan çıkar."[86]

Komün sadece 1848 başkaldırısında yükselen, üretenlerin toplumsal çıkarlarına hitap eden bir cumhuriyet yönetimi, "Sosyal Cumhuriyet" talebinin gerçekleşmesi değil, fakat daha önemlisi, işleyiş tarzıyla –zira üreten sınıfın elindeydi– sınıfsal baskıya son verecek, böylece devletin kendisinin altını boşaltacak ve "gerçek demokrasiyi" kuracak süreci harekete geçiren bir hükümetti.

Komün'ün kısa süren varlığı süresince üstlendiği fiili toplumsal politikalar "halkın halk tarafından hükümeti olma eğiliminin göstergesiydi." Dolayısıyla Marx, bir on yıl sonra açıkladığı gibi, "Komün'ün

---

84 c. 22, s. 328, 332,339. Son alıntı elbette Lincoln'ın ünlü sözünden esinleniyordu. Amerikan İç Savaşı zihinlerde hâlâ tazeydi –belgenin adı da buradan geliyordu– hatta Thiers bile Komün'e karşı savaşını Lincoln'ın Konfederasyon'a karşı savaşına benzetmeye çalışıyordu. Bu iddiaya cevaben Marx, metin boyunca Versay'ın eylemlerinden "köle sahiplerinin isyanı" olarak söz eder.

85 c. 23, s. 175 [*Manifesto*, s. 56].

86 c. 22, s. 334-35 [Karş. Marx ve Engels, *Seçme Yapıtlar*, cilt: II, Sol Yayınları, Temmuz 1997, s. 257].

çoğunluğu[nun] hiçbir şekilde sosyalist [olmadığını] ve olama[yacağını]"[87] kabul ediyordu. Fakat Komün, ona destek veren işçilerin akşamdan sabaha tamamlanamayacağını bildikleri bir sürecin başlangıcıydı. "Kendi kurtuluşlarını ve bununla beraber bugünkü toplumun kendi ekonomik faaliyetleriyle kaçınılmaz olarak yöneldiği daha ileri [toplumsal] biçimi gerçekleştirmek için koşulları ve insanları dönüştürecek uzun mücadelelerden, bir dizi tarihsel süreçten geçmek zorunda olduklarının bilincindedir."[88] Komünarlar, bu nedenle Marx'ın Feuerbach üzerine üçüncü tezinin ete kemiğe bürünmesiydi: "Koşulların değiş[tiril]mesi ile insan etkinliğinin ya da insanın kendisini değiştirmesinin çakışması, yalnızca *devrimci pratik* olarak kavranabilir ve akla uygun şekilde anlaşılabilir." Yanı sıra aldığı toplumsal önlemlerin ilericiliği kadar, "Komün'ün en büyük toplumsal önlemi, kendi varlığıydı." Birinci taslakta açıkladığı gibi, Komün'ün "hedefini açıkça ve bilinçli bir şekilde Emeğin Kurtuluşu ve toplumun dönüşümü olarak ilan" etmesi gerçeği bir yana, "(Komünarların) Cumhuriyetlerinin gerçek 'toplumsal' karakterini oluşturan tek bir şey vardır, o da Paris Komünü'nü işçilerin yönetmesidir!"[89] Dolayısıyla, bir "Sosyal Cumhuriyet" olarak iddialarından ve önlemlerinden daha önemlisi, Paris'te siyasi iktidarın emekçi halkın elinde olmasıydı. Daha uzaktaki sosyalizm hedefinin gerçekleştirilmesi için sadece ve sadece bu gerçeklik temel olabilirdi.

Marx gerek ilk taslakta gerekse nihai metinde Komünarlara işçi-köylü ittifakının nasıl gerçekleştirileceğine dair komünist bakış açısından bir tahlil sunar.[90] Birinci taslaktaki değerlendirme, yirmi yılı aşkın bir süre önce Marx-Engels'in "Fransa ve Almanya'da Köylü Sorunu"nda içerildiği için, alıntılanmaya değerdi.

87 c. 46, s. 66

88 c. 22, s. 335 [Karş. Marx ve Engels, *Seçme Yapıtlar*, cilt: II, Sol Yayınları, Temmuz 1997, s. 266].

89 c. 22, s. 499. Edwards'ın derlediği Komün belgeleri, *The Communards of Paris*, Komün önderliğindeki en sınıf bilinçli bileşenin, UİB üyeleri dışında. Ulusal Muhafız Merkez Komitesi olduğunu gösterir. 18 Mart olaylarını izleyen Marx'ın alıntıladığı bildiriye ilaveten, Nisan başındaki açıklamaları da aydınlatıcıdır: "İşçiler, sakın yanılmayın; topyekûn bir savaştır bu, asalaklar ile işçiler, sömürücüler ile üreticiler arasındaki bir savaş" (s. 80).

90 c. 22, s. 337 [Marx ve Engels, *Seçme Yapıtlar*, cilt: II, Sol Yayınları, Temmuz 1997, s. 270-71]. Göründüğü kadarıyla Komünarların köylülüğü davalarına kazanmak için attıkları tek somut adım, Nisan sonları ya da Mayıs başlarında "Köyün Emekçi Halkına" başlıklı bir bildiri yayınlamak oldu; Marx *Fransa'da İç Savaş*'ta bu bildirinin içeriğinden söz eder. Draper'a göre belge "kırsal bölgelere balonlarla havadan dağıtılmak zorunda kalındı; abluka bu kadar etkiliydi. Parisliler, bildiride 'Köylüye toprak, işçiye edevat, herkese iş' şeklinde özetlenen mesajlarını taşra bölgelerine iletecek örgütçüler ve ajitatörler gönderemiyordu" (Draper, *KMTR* II, s. 394). Tomanovskaya, Jung'a 24 Nisan tarihli mektubunda şöyle diyor: "Tarım işçilerine bildiriyi çıkarmakta geciktik. Bütün uyarılarımıza rağmen yazıldığını bile sanmıyorum" (Edwars, *The Communards* s. 134; ayrıca bkz. bu kitapta s. 214 (dn. 74). Draper, Marx'ın bildiriyi köylülüğü kazanacak somut bir program sunmadığı için çok iyi bulmadığına işaret eden kanıtlar gösterir.

Marx, köylülüğün 1848'den bu yana Fransız devletinin elinden çektikleri göz önüne alındığında, Komün'ün nesnel olarak onun çıkarlarını temsil ettiğini ileri sürer. Versay'ın, en korkunç kâbusu olan Paris ile kırlar arasında bir işçi-köylü ittifakının gerçekleşmesini engellemek için elinden geleni ardına koymamasının nedeni de buydu. Yine de "elbette Fransa'da birçok kıta ülkesinde olduğu gibi, kent ve kır üreticileri arasında, sanayi proletaryası ile köylülük arasında derin bir karşıtlık" bulunduğu kabul edilmek zorundaydı. Karşıtlık, iki üretici kesim arasındaki "üzerinde tüm bir farklı toplumsal ve siyasi görüşler dünyasının" yükseldiği "ekonomik farklılıklara" dayanıyordu. Bununla beraber, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimi karşısında ayakta kalmakta gitgide daha fazla zorlanan köylülüğün değişen ekonomik koşulları, köylülüğü proletarya ile nesnel olarak daha az karşıtlık içeren bir ilişkiye sokmuştu.

"Bu nedenle köylüyü proleterden ayıran şey, artık onun gerçek çıkarı değil, fakat aldatıcı önyargısıdır. Eğer Komün, göstermiş olduğumuz gibi köylüye mevcut ekonomik koşulları içinde bile derhal en büyük nimetleri verebilecek biricik iktidar ise, ona mevcut ekonomik koşullarının dönüşümünü sağlayabilecek; onu bir yanda toprak sahibi tarafından mülksüzleştirilmekten, diğer yanda mülk sahipliği bahanesiyle ezilmekten, sürünmekten ve sefaletten kurtarabilecek; onun toprak üzerindeki itibari sahipliğini emeğinin ürünleri üzerindeki gerçek sahipliğe dönüştürebilecek; şu anda ona düşman bir araç olarak günbegün tepesine binen, toplumsal ihtiyaçların zorunlu kıldığı modern tarımın faydalarını, gerçekten bağımsız bir üretici olma konumunu yok etmeksizin onun çıkarına derleyebilecek tek hükümet biçimidir. Komünal cumhuriyetten hemen fayda sağlarsa, çok geçmeden ona bağlanır."[91]

Marx burada Komünarlara, köylülüğü kendi tarafına kazanmak için somut önlemlerin formüle edileceği bir çerçeve öneriyordu. Köylülere yeni hükümet tarafından mülksüzleştirilmeyecekleri, aksine "gerçek bağımsız üreticiler" haline gelmeleri için yardım görecekleri konusunda güvence verebildiği ölçüde, Komün'ün ayakta kalması için şart olan işçi-köylü ittifakının gerçekleştirilmesi mümkün olabilirdi.

Fransa'da İç Savaş Marx ve Engels'in Komün'e dair başlıca açıklaması olarak kalırken, sonraki yıllarda yer yer yaptıkları yorumlarla bu tahlili zenginleştirdiler. Komün'ü savunmanın yakıcılığından uzaklaşmış olarak, mesela önderliğinin zayıflıkları hakkında, özellikle de "merkezileşmeden yoksunluğu" ve kendini savunmak için daha "otoriter araçlar" kullanmayı başaramaması konusunda ketumluğu bir yana bırakmaları ya

91 c. 22, s. 494-95

da daha doğru bir ifadeyle daha açık konuşmaları mümkün oldu; burada bu iddialara değinmiş olmakla yetinmek zorundayız.[92]

Engels, Komün'den üç yıl sonra, Londra'daki Blankist mültecilerin "devrimci" esip gürlemelerini eleştirirken, devrim süreciyle ilgili en soğukkanlı değerlendirmelerden birini yapar:

"Her devrimde kaçınılmaz olarak pek çok delilik [ya da Draper'in daha doğru çevirisiyle "aptallık"] yapılır, ne de olsa bunlar gerçekten de farklı zamanlardır ve sonunda insanlar olayları eleştirel bir gözle yeniden değerlendirebilecek kadar sakinleştiklerinde, şu sonucu çıkarmaları kaçınılmazdır: Hiç yapılmaması daha iyi olacak birçok şey yaptık ve yapmadığımız birçok şeyi de yapsak iyi olurdu, işler bu yüzden ters gitti. Fakat Komün'ü kusursuz ve yanılmaz ilan edecek ve yakılan her evin, vurulan her tutsağın, harfi harfine doğru, adil bir cezalandırma örneği olduğunu iddia edecek kadar eleştirel yaklaşımdan uzak olunabilir mi!"[93]

Başka bir deyişle, Komün'ün dürüst bir değerlendirmesi, güçlü yönleri kadar zayıflıklarını da hesaba katmak zorundaydı. Marx ve Engels'in ortalık "sakinleştiğinde" bu ikincisine dair daha çok şey söyleyebilmeleri ise, *Fransa'da İç Savaş*'ta ortaya konan savunma ve tahlilleri hiçbir şekilde gölgelemiyordu.

Son bir mesele de, Marx'ın, Engels gibi devrimci hükümeti proletarya diktatörlüğü olarak görüp görmediği ve bununla bağlantılı olarak Komün'ün gerçekte öyle olup olmadığıdır. *Fransa'da İç Savaş*'ın yukarıda sözü edilen 1891 basımına önsözünde Engels, son paragrafta şöyle der: "Son zamanlarda, Alman [orijinalde "sosyal demokrat"] dar kafalılığı, 'Proletarya Diktatörlüğü' kelimelerine karşı bir kez daha erdemli bir korkuyla dolup taşıyor. Pekâlâ, baylar, bu diktatörlük nasıl bir şeydir, bilmek istiyor musunuz? Öyleyse Paris Komünü'ne bakın. O, proletarya diktatörlüğüydü."[94] Bu sözler, sağ kanadın kendisini Marx'ın söyleminden ayırması üzerine Alman partisinde kopan fırtına bağlamında ifade edilmişti (partide oportünist kanadın artan etkisini önümüzdeki bölümde ayrıntılarıyla ele alacağız).[95] Komün'ün devrimci geleneğini sadece lafta savunan bu reformist eğilimi teşhir etme çabasındaki Engels'in, Komün örneğini verirken gol atmak için abartmış olması pekâlâ mümkündür.

Öte yandan Marx'ın Komün'ün proletarya diktatörlüğü olduğunu yazdığı bilinen hiçbir örnek yoktur. Ancak, Komün'ün yıkılışından dört ay

92 Ayrıntılar için bkz. c. 23, s. 425, c. 44, s. 293, c. 27, s. 187, 514

93 c. 24, s. 18

94 c. 27, s. 191 [Karş. Marx ve Engels, *Seçme Yapıtlar*, cilt: II, Sol Yayınları, Temmuz 1997, s. 226].

95 Bu bağlamdaki ayrıntılar için bkz. Draper, *KMTR* III, s. 312-17

sonra bir davette yaptığı konuşmayla ilgili bir gazete yazısında şöyle dediği kaydedilir:

"Komün, emekçi sınıfların siyasi iktidarı fethiydi ... Komün yeni bir sınıf hükümeti biçimi kuramazdı ... [zira başvurduğu toplumsal önlemler üzerinden] sınıfsal egemenlik ve baskının asıl temeli yok edilecekti. Fakat böyle bir dönüşümün gerçekleştirilebilmesi için önce bir proleter diktatörlük zorunlu olacaktı, bunun ilk şartı ise bir proleter ordusuydu. İşçi sınıfı kendini özgürleştirme hakkını savaş meydanında ele geçirmek zorundaydı. Enternasyonal'in görevi, yaklaşan mücadele için emek güçlerini örgütleyip birleştirmektir."[96]

Marx'ın görüşlerini birçok kez yanlış aktaran ya da çarpıtan burjuva basınındaki –bu örnekte, sözlerinin çarpıtılması durumunda Marx'ın muhtemelen tepki gösterme imkânının pek bulunmadığı bir New York gazetesindeki– bir aktarıma ne kadar güvenilebileceği tartışmalıdır. Marx'ın aslında ne demek istediği bir yana bırakılırsa, ifadenin kendisi, proletarya diktatörlüğünün fiilen var olduğuna ya da Komün'ün ileriye gidebilmesi için var olması gerektiğine dair ilanı olarak okunabilir.

Daha kesin bir şey varsa, Marx'ın daha önce Komün sırasında ve sonrasında, proletarya diktatörlüğü ya da bu tür bir diktatörlüğe geçiş konusunda, kavramı Paris'teki hükümete uyguladığı sonucunu verecek hiçbir şey yazmamış olduğudur. Daha eski bir öngörüsünde, aynen 1848'de "Paris'teki Geçici Hükümet" için söz konusu olduğu gibi, çok sınıflı bir hükümetten söz eder: "... zira iktidar tek bir sınıf tarafından elde edilemez."[97] İki yıl sonra, 1850'de, Komünist Birlik içerisindeki Willich-Schapper hizbine karşı, "Fransa'da iktidara gelen, tek başına proletarya değil, onun yanı sıra köylüler ve küçük burjuvazidir ve [proletarya] kendi önlemlerini değil, *onların* önlemlerini uygulamak zorunda kalacaktır"[98] der. *Fransa'da İç Savaş*'ta yazdıkları ve Komün sırasındaki yorumları, çok-sınıflı bir ittifakla ilgili beklentisinin gerçekleştiğini düşündüğünü ortaya koymaktadır; Paris'te iktidar olan "emekçi" ya da "üreten" sınıflardı, yani tek başına proletarya değildi.

Son olarak, Marx'ın yukarıda anılan, 1881'deki "Komün'ün çoğunluğu hiçbir şekilde sosyalist değildi" şeklindeki ifadesi doğrudan konuya yönelik değilse de, bu bağlamda aktarılmaya değerdir:

---

96 c. 22, s. 634

97 Bkz. 3. bölüm, "Halk İktidarına Doğru" kısmı.

98 Bkz. 6. bölüm, s. 213. Bu ifadeyle üç yıl sonra Engels'in devrimci partinin erken iktidarı üzerine söyledikleri (bkz. 6. bölüm, s. 221-22) ve Marx'ın Komün ve akıbeti ile ilgili tahlili arasındaki benzerliğe dikkat ediniz.

"Ne olursa olsun emin olabileceğiniz bir şey var ki: Bir ülkede sosyalist bir hükümetin, kalıcı girişimler için yeterince zaman kazanmak üzere, burjuva yığınına gözdağı vermek -ilk *desideratum* [aranan nitelik]- için gerekli önlemleri hemen alabileceği koşullar gelişmedikçe, o ülkede sosyalist bir hükümet iktidara gelmeyecektir.

"Herhalde bana Paris Komünü'nü hatırlatacaksınız; ne var ki, onun, ayrıksı koşullarda bir kentin ayaklanışı olması olgusu bir yana, Komün'ün çoğunluğu hiçbir biçimde sosyalist değildi; olamazdı da. Bir damlacık sağduyu olsaydı, Komün tüm halk kitlesi yararına Versay'la bir uzlaşmaya varabilirdi."[99]

Marx'a göre proletarya diktatörlüğü, "burjuvazinin büyük bölümünü sindirecek" bir konumda olacak gelişkin bir proletaryanın varlığını gerektirir. Komün'den önce ve sonra Paris ve Fransa hakkında yazdığı her şey, bu önkoşulun 1871'de bulunmadığının farkında olduğunu açıkça gösterir. Komün'ün arifesinde Fransız hareketine devrimci sakınım öğütlemesinin nedeni de buydu. Engels'in kendisi de Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nin 1895 basımına "Önsöz"ünde böyle söyler. Gerek 1848, gerekse 1851 ayaklanmaları "Paris'te bir proleter devriminin artık imkânsız olmadığını ... göstermiş" iken, Komün ve akıbeti "o zaman, [1848-51 olaylarından] yirmi yıl sonra bile ... işçi sınıfı egemenliğinin hâlâ ne kadar imkânsız olduğunu kanıtladı."[100] 1848 başkaldırısı, burjuvazinin devrimci bir sınıf olduğu çağın kapandığını, proleter devrimi çağının başladığını göstermişti. Fakat Komün, proletaryanın henüz kendi egemenliğini kurabilecek bir konumda olmadığını da ortaya çıkardı.

Buradan, Marx eğer Komün'ü bir diktatörlük olarak nitelediyse, ona göre bunun halk ittifakının, yani proletarya ve müttefiklerinin ya da terimin geniş anlamıyla emekçi sınıfların diktatörlüğü olduğu sonucunu çıkarmak mantıklı görünmektedir.[101]

---

99 c. 46, s. 66 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 139].

100 c. 27, s. 514

101 Bu yorumumuz, Marx'ın "kavramı Paris Komünü'ne uygulamakta sakınca görmediğini" öne süren Draper'ın yorumuna (*KMTR* III, s. 269-78, 292-94) karşı çıkar. Draper, tezini tuhaf bir şekilde Marx'ın bir davetteki konuşmasıyla ilgili yukarıda alıntılanan 1871 tarihli gazete haberine dayandırmaktadır. Kendisinin de başka bir yerde belirttiği gibi, Marx'ın sözleri o kadar sık yanlış aktarıldı ki, "ifadelerini yanlış yayınlayan editörlere düzeltme *yollamak* gibi bir âdeti vardı" (*KMTR* II, s. 589, dn.). Marx'ın Komün öncesindeki, sırasındaki ve sonrasındaki görüşleri hakkında burada sunulan tezlere dairse, Draper, en azından birinci ciltte (özellikle 7., 8. ve 9. bölümlerinde) halk ittifakının, Marx ve Engels'in devrimci dönüşümün sınıfsal niteliğine yönelik yaklaşımının hayati bir bileşeni olduğunu elbette kabul eder; ama kitabının üçüncü cildinde bu konuda söyleyecek neredeyse hiçbir şey bulamaz. Şüphesiz bu atlamanın nedeni, üçüncü cildin "proletarya diktatörlüğü" kavramını ansiklopedik bir yaklaşımla ele almayı amaçlamasıdır. Ancak Marx'ın bu ifadeyi Komün için kullanıp kullanmadığını tespit etmeye dönük esaslı bir yaklaşım, onun devrimci dönüşüm siyaseti üzerine 1871 ayaklanması öncesindeki ve sonrasındaki görüşlerinin gerçek içeriğini de hesaba katmayı gerektirirdi.

Sonuç

Marx, yayınlandıktan kısa bir süre sonra *Fransa'da İç Savaş* hakkında Kugelmann'a şöyle yazıyordu: "[Kitap] Kıyameti kopardı ve ŞU ANDA LONDRA'NIN EN ÇOK SALDIRILAN VE TEHDİT EDİLEN ADAMI olma onurunu taşıyorum. Gözlerden ırakta geçen yirmi yıllık sıkıcı sessizlikten sonra gerçekten iyi oluyor."[102] Londra burjuva basınının esere ve yazarına karşı başlattığı karalama kampanyası, Enternasyonal'i Paris'teki ayaklanmayı kışkırtmakla suçluyordu: "Komün'ün yıkılmasının ardından Avrupa'yı silip süpüren gericilik dalgası içinde *Fransa'da İç Savaş*'ın elde ettiği başarı, ... Enternasyonal'in toplumun ve uygarlığın en büyük düşmanı ilan edilmesine yol açtı."[103] Britanya İçişleri Bakanlığı, Marx'ı ve örgütü mercek altına aldı.[104] Ne var ki Marx ve Engels, başta 1860'ta Alman bilgiç Karl Vogt'un suçlamalarına karşı yürüttükleri olmak üzere, daha önceki iftiralara karşı yürüttükleri kampanyaların deneyimiyle, bir karşı saldırı başlatmaya hazırdı. Neredeyse üç ay boyunca hemen her asılsız suçlama karşısında gazete yönetimlerini GK adına mektup yağmuruna tuttular ve bunların bir kısmını gerçekten yayınlatmayı da başardılar. 1871 yazının sonuna gelindiğinde saldırılar bir miktar hız kesti.

Saldırı kampanyası, belirtildiği gibi GK'nın belgeyi geniş ölçekte dağıtmadaki başarısının kanıtıydı. Belge, Londra, Manchester ve Birmingham'daki sendika örgütlerinin yanı sıra, Avam Kamarası'nın önde gelen isimlerine de gönderildi. Marx'ın GK'ya söylediği sözleriyle, "yazıyı şimdi işçi sınıfı içinde mümkün olduğunca yaygın şekilde dağıtmak bir zorunluluktu."[105] İkinci basımın duyurulduğu el ilanının üst kısmında "HER BRİTANYALI İŞÇİNİN OKUMASI LAZIMDIR" yazıyordu. Bin adetlik ilk basımı kısa sürede iki binlik ikincisiyle birlikte Engels tarafından hazırlanan Almanca basım izledi. "İki ayda üç basım" yaptı, ikinci basımı 8 bin adet satıldı ve Avrupa dillerinin çoğuna çevrildi."[106] Marx'ın hiçbir eseri kısa sürede bu kadar çok okunmamıştı. Ömrünün geri kalan yirmi yılında yayınlayacağı hiçbir şeyde bu başarıyı geride bırakmayacaktı. Marx ve Engels'in Komün'e dair sonraki yorumlarıyla birlikte *Fransa'da İç Savaş*, Lenin'in "devrimci pratiğini" derinden etkileyecekti.

102 c. 44, s. 158

103 McLellan, op. cit., s. 401

104 Bir bakanlık memurunun Marx'tan GK tarafından çıkarılan tüm resmi belgeleri teslim etmesini istemesi, bu duruma işaret eder (bkz. c. 44, s. 169-70).

105 "GC", 1870-1871, s. 225

106 McLellan, s. 400

GK, bir yandan burjuvazinin saldırılarını defederken, bir yandan da Londra'ya kaçan binlerce Komün mültecisi için yardım çalışmaları örgütledi. Yirmi yıl önce 1848-49 devriminin yenilgisinden sonra Londra'ya gelen Alman mültecilere yardımda önemli bir rol oynamış olan Marx, bu kez inisiyatifi ele aldı. Engels'le birlikte, Konsey'in mültecilere para toplama ve paylaştırma çabalarına önderlik etti. Kızı Jenny'nin Aralık 1871'de Kugelmann'a yazdığı, GK'nın mülteciler için yeterince para bulmakta sıkıntı çektiğinden söz ettiği mektubu, Marx'ın kişisel olarak bu işe ne ölçüde katıldığını ortaya koyuyordu: "Tüm bu güçlüklerin ve sorunların zavallı Mağripliyi ne kadar üzdüğünü ... tahmin edebilirsin. Bütün egemen sınıfların hükümetleriyle dövüşmek zorunda olması yetmiyormuş gibi, ya şu ya da bu Komünar kirasını ödemedi diye kendisine saldıran çaçaron evsahibeleriyle pazarlık edip çekişmek zorunda kalıyor."[107] Kendi evsahipleriyle birçok kez sorun yaşamış olan Marx'ın Komünarlara bu konuda yardım etmek durumunda kalması, gerektiğinde kavga yoldaşlarının yardımına koşmaya her zaman hazır olduğunu kanıtladığı gibi, mültecilerin ne kadar çaresiz durumda olduklarını da gösterir.

Egemen sınıfların Komün'ün ardından Enternasyonal'e yönelik -Papa'nın bile karıştığı[108]- saldırılarının istenmeyen bir sonucu da, örgütün ve fiili önderinin o güne kadar görülmemiş ölçüde tanınmasını sağlamış olmasıydı.

Karalama kampanyası, dünyanın hangi köşesinde olursa olsun, Parisli isyancılardan ilham alan işçi sınıfı militanlarının ve ilericilerin gözünde Enternasyonal'in saygınlığını arttırmaktan başka bir işe yaramadı. Dünyanın en uzak kentlerinden Enternasyonal'e katılmak için başvuru yağıyordu. Kalküta[109], New Orleans, San Fransisco, Buenos Aires ve Kopenhag'dan işçilerin, Washington'daki "Enternasyonal'in Amerikan siyaseti üzerinde önemli bir etkide bulunabileceğini düşünen" bir grup gazetecinin[110] ve önde gelen Amerikalı kölelik karşıtı Wendell Phillips'in de dâhil olduğu başvurular, o tarihsel momentte Enternasyonal'in gerek dostları, gerekse düşmanları tarafından, üretici sınıfların en öndeki ulus ötesi savunucusu olarak görüldüğünü kanıtlıyordu.

Fransa'da İç Savaş'ın yazarının Marx olduğu öğrenilince, kamuoyunun ilgisi daha önce hiç olmadığı boyutta onun üzerine de çevrildi.

107 c. 44, s. 566

108 Papa'nın Enternasyonal ile ilgili düşüncesinin ayrıntıları için bkz. "*GC*", 1870-1871, s. 242

109 Kalküta'dan gelen başvuru ile ilgili olarak, 15 Ağustos 1871 tarihli tutanaklara göre, GK sekreterine "ayrıca, yerlilerin Birlik'e üye yapılması gerektiği konusunda ısrar etmesi ... talimatı verildi" ("*GC*", 1870-1871, s. 258). Bu şekilde, yeni bağlı örgütün sadece ülkedeki yabancılara mahsus bir kurum olmayacağı açıklığa kavuşturuluyordu.

110 A.g.y., s. 241

Röportaj için kapısını aşındıran gazeteciler, Marx adının dünyanın her yerinde, herkesçe değilse bile, siyasi olarak en bilinçli kesimlere tanınır hale gelmesine yol açtı. Tüm bu bedava reklamların sonucu, Marx partisinin tarihinde ilk kez olarak programının tohumlarının dünya çapında saçılması oldu. Nedenlerini gelecek bölümde inceleyeceğimiz gibi, bu tohumlardan gerçekte sadece birkaçı filizlenirken, partinin Paris başkaldırısının ardından elde ettiği kazanımlara kök salmayı başaranlar daha da azdı.

Komün'ün yenilgisinden on üç yıl sonra Engels, 1884 Reichstag seçimlerinde 1881'deki oylarını ikiye katlayan Alman partisinin kazandığı zafer vesilesiyle, Komün'ü geniş tarihsel anlamıyla partinin inşası perspektifine yerleştirdi:

"Umut ediyorum ki (seçim zaferimiz) Fransa'da partimize yeni bir itilim sağlayacaktır. Orada halkın çektiği eziyetler, Komün'den bu yana hâlâ devam ediyor. Komün'ün Avrupa'daki etkisi her ne kadar büyük olmuşsa da, Fransız proletaryasına faturası ağır oldu. İktidarı ve Paris'i üç ay elinde tutup, (meselenin bugünkü önyargılı kavranışına bakılırsa) dünyayı kökten değiştirmek yerine kendi beceriksizliği yüzünden felakete sürüklenmesi, partinin yaşayabilir olmadığını kanıtlıyordu. İşte bu aldatıcı iddiayı savunanlar, genelde Komün'ün, *erken* Fransız özgün sosyalizmine mezar olurken, aynı zamanda Fransa'da yeni bir enternasyonal komünizmin beşiği de olduğunu anlayamayanlardır. Ve bu sonuncusu, Alman zaferleriyle gerektiği gibi ayakları üzerine kaldırılacaktır."[111]

Engels'in Paris'teki akıbete rağmen "enternasyonal komünizmin" tohumlarının başarıyla ekildiği şeklindeki değerlendirmesi gerçekten de doğruydu. Aslında Marx'ın Komün ayaktayken Kugelmann'a yazdığı, yukarıda aktardığımız, "Kısa vadedeki sonuç ne olursa olsun, dünya-tarihsel önemde yeni bir hareket noktası kazanılmıştır" ifadesinde de bu fikir gizliydi. Engels'in demoralize olmuş Fransız devrimcilerinin görüşlerine karşı savunduğu gibi, enternasyonal komünist partinin 1884'te "yaşayabilir" olmasında, Marx'la beraber Komün'ün ardından Enternasyonal'in programatik bütünlüğünü sürdürmek için verdikleri –önümüzdeki bölümün konusu olan– ölüm kalım savaşı çok önemli bir paya sahipti.

9. BÖLÜM

Birinci Enternasyonal: Son Yılları ve Mirası



"İşçi partisi bir burjuva partinin kuyruğu olarak değil, kendi hedefi, kendi siyaseti olan bağımsız bir parti olarak inşa edilmelidir."

Engels, Londra Konferansı

"Teorik inceleme ve araştırmadan daha az ilginç şeylerle meşgul olmanızı gerektiren görevlerinizin olduğu bazı durumlar vardır."

Marx'tan Nikolay Danyelson'a

"Bir sonraki Enternasyonal -Marx'ın yazıları birkaç yıl iş gördükten sonra- doğrudan Komünist olacak ve ilkelerimizi açıkça ilan edecektir."

Engels'ten Friedrich Sorge'ye

"Marx'ın hayatı Enternasyonal olmaksızın, elması düşmüş bir elmas yüzüğe benzer."

Engels'ten Laura Lafargue'a

"Rusya, Avrupa'da devrimci eylemin öncüsünü oluşturmaktadır."

Marx ve Engels

"[A]ncak daha çalkantılı günler geldiğinde, Marx'la birlikte neler kaybettiğimizi gerçekten anlayacağız ... [D]evrimci dönüm noktalarında onun muhakemesi âdeta yanılmazdı."

Engels'ten J. P. Becker'a

Komün'ün yıkılışını izleyen bir buçuk yıl, Marx-Engels ekibinin Enternasyonal içerisinde en aktif olduğu dönem oldu. Paris olaylarının ardından örgütsel toparlanma ihtiyacı, Londra'da Eylül 1871'de özel bir önderlik toplantısına yol açtı. Toplantıda Enternasyonal'in son kongresi olacak olan bir yıl sonraki Lahey kongresinin hazırlıkları yapıldı. Bu

arada, Enternasyonal'in temel programını olduğu kadar, varlığını da hedef alan içeriden karşı çıkışlar da tam boy kendini gösterdi. Bunların en önemlisi, anarşist Mihail Bakunin'le bağlantılı güçlerden geldi. Sonuçta galip gelmiş olsalar da, modern komünizmin kurucuları, "parti tarihindeki (bu) dönemin" sona erdiğini kabul ettiler. Örgütün çöküşünün ardından, dikkatlerini Enternasyonal programının ulusal partiler aracılığıyla gerçekleştirilmesine verdiler; özellikle Almanya ve Rusya'da. Tarih, dünyanın ilk gerçekten uluslararası proletarya örgütü, Lahey Kongresi'nde fiilen sona erse de, Marx ve Engels'in örgütün son yıllarında verdikleri Prometheus benzeri mücadele sayesinde programının sapasağlam kaldığını, özellikle Rusya örneğinde gösterecekti.

Programatik Sağlamlık Kavgası

İngiltere'de burjuva basının, Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ta Komün'ü devrimci temelde savunmasına verdiği gerici tepki, GK'daki önde gelen iki Britanyalı sendika önderi, George Odger ve Benjamin Lucraft'ın Enternasyonal ile ilişkilerini kesmelerine yol açtı. Bu kişiler, oy hakkının 1867 ve 1869'da genişletilmesiyle birlikte, parlamentoya girme arayışı içinde, örgütü giderek İngiltere'nin liberal burjuvazisinin icazetini kazanma umutları önünde bir engel olarak görmeye başladılar. Engels'in sonradan alaycı bir şekilde betimlediği gibi, parlamenter heveslerini beslemek üzere anılan kesimlerle işbirliğine giren bu "işçi önderleri", "işçileri siyasi olarak burjuvaziye daha sıkı zincirlerle bağlayacak güçlü bir hareketin temellerini oluşturmak" niyetindeydiler.[1] Tam da Marx'ın UİB'nin doğuşundan itibaren mücadelesini verdiği programın özünü inkâr eden böyle bir sınıf işbirlikçisi perspektif, içeride büyüyen Bakunin operasyonuyla birlikte, Londra Konferansı'nı toplamayı zorunlu kılıyordu.

İşçi Sınıfının Bağımsız Siyasi Eylemine Çağrı

1869'da Basel'de yapılan son UİB kongresinden bu yana Kıta Avrupa'sında oluşan siyasi tablo –Fransa-Prusya savaşı ve çeşitli hükümetlerin Komün'ün ardından UİB üyelerine yönelik baskıları– sadece 1870'te değil, Komün'ü izleyen birkaç hafta içinde açığa çıktığı gibi 1871'de de kongre toplamayı lojistik açıdan imkânsız hale getirmişti. Engels bu açmaza çözüm olarak, Londra'da Eylül ayında bir "özel kon-

1 c. 23, s. 614-15

ferans" toplamayı önerdi.[2] GK'da yapılan tartışmalarda, konferansa Konsey üyelerinin ve olabildiğince çok sayıda seksiyon temsilcisinin katılmasına karar verildi; GK'nın oy hakkına sahip altı üyesinin belirlendiği seçimde Marx ve Engels özellikle aday olmadı. Marx'ın önerisi temelinde konferansın "münhasıran örgüt ve politika sorunlarıyla sınırlı olması da kararlaştırıldı. Mevcut koşullarda örgüt sorununun en önemli sorun olduğu kanaatindeydi."[3]

Gelgelelim, konferansta yirmi üç delegenin boğuştuğu en önemli konu, önemli örgütsel sonuçları olmakla birlikte, derinlemesine siyasi bir sorun oldu. Sorunu gündeme getiren ne Marx, ne de Engels'ti –Blankist Komünar mültecilerin işiydi bu–, fakat ikisinin de oy hakkı bulunmadığı halde, tartışmaya müdahaleleri sonuç üzerinde belirleyici oldu. Mesele, işçi sınıfının siyasi eylemiydi. Konu, UİB'nin Marx tarafından yazılan 1864 tarihli Kuruluş "Çağrı"sında ve *Tüzük*'ün *Giriş* bölümünde sırasıyla şu şekilde ele alınıyordu: "Siyasi iktidarın fethi, emekçi sınıfların en büyük görevi haline gelmiştir" –Marx'a göre bu, "Çağrı"nın temel mesajıydı– ve "Emekçi sınıfların ekonomik kurtuluşu, her siyasi hareketin bir araç olarak tabi olması gereken en büyük hedeftir." O sırada Proudhon'un anarşist fikirlerinin etkisi altındaki Fransız seksiyonu, hatırlanacağı gibi, *Giriş*'in Fransızca çevirisinde kendi çekimserlik eğilimine dayanarak oluşturmak için "bir araç olarak" ifadesini bilerek atlamıştı. Marx, konferansın tam da bu çarpıtmayı düzeltmesini istiyordu.

1871'de işçi sınıfının siyasi eylemiyle ilgili en temel sorun, –şimdi Bakunin'in takipçileri tarafından savunulmakta olan– çekimserlik yanlısı anarşist perspektifin mi, yoksa Odger ve Lucraft gibi İngiliz sendikacıların sınıf işbirlikçisi görüşlerinin mi işçiler için tek seçenek olduğuydu. Tartışmaya müdahale eden Engels, Marx partisinin politikasını şöyle özetler:

"[B]ize göre çekimserlik imkânsızdır. İşçi partisi çoğu ülkede bir siyasi parti olarak şimdiden mevcuttur. ... Gerçek yaşam deneyimi ve mevcut hükümetlerin onlara uyguladığı siyasi baskı, işçileri isteseler de istemeseler de siyasetle ilgilenmeye zorlar. Çekimserlik vaaz etmek, onları burjuva siyasetinin kollarına itmek olur, özellikle proletaryanın siyasi eylemini gündeme getiren Paris Komünü'nün ardından, çekimserlik büsbütün imkânsızdır.

---

2 Bu tür bir konferans ilk değildi; 1865'te GK, Marx'ın ısrarıyla, o yıl bir kongre yapmanın yeni gelişen örgüt için henüz erken olacağına karar vermiş, bunun yerine yine Londra'da bir konferans toplamıştı.

3 "*GC*", 1870-1871, sırasıyla s. 244-45 ve 259

"Sınıfların ortadan kalkmasını istiyoruz. Bunu başarmanın yolu nedir? Proletaryanın siyasi egemenliği ... devrim, siyasetin en yüksek eylemidir; bunu isteyenler aynı zamanda onu hazırlayan, işçilere yokluğunda her zaman aldatılacakları, devrim için gereken eğitimi veren aracı, siyasi eylemi de istemek zorundadır. ... Ancak, gerekli olan siyaset, işçi sınıfı siyasetidir; işçi partisi, bir burjuva partisinin kuyruğu olarak değil, kendi hedefi, kendi siyaseti olan bağımsız bir parti olarak inşa edilmelidir.

"Siyasi özgürlükler, toplanma ve örgütlenme hakkı ve basın özgürlüğü, bunlar bizim silahlarımızdır; onları elimizden almaya çalışırlarsa, kollarımızı kavuşturup çekimser mi kalacağız? Her siyasi eylemin statükonun kabulünü içinde taşıdığı söyleniyor. Ama statüko, bize onu protesto etme araçlarını veriyorsa, bu araçlardan faydalanmak statükoyu benimsemek anlamına gelmez."[4]

İki ay sonra Marx, New York'taki parti militanı Friedrich Bolte'ye yazdığı son derece öğretici mektubunda, Engels'in siyasi eylemin eğitim açısından faydasıyla ilgili söylediklerinin altını çizdi. İşçi sınıfının iktidarı alabilmesi için "BUNDAN ÖNCE BİR ÖRGÜT" bulunmalıydı, yani Engels'in deyişiyle, "kendi hedefi, kendi siyaseti olan bağımsız bir parti." Deneyimlerin göstermeye başladığı gibi, bu, işçilerin iş gününün kısaltılması mücadelesinde olduğu gibi, "ayrı ekonomik hareketler" üzerinden ortak sınıfsal ya da siyasi çıkarları için baskı yapmak üzere birleştikleri zaman gerçekleşebilirdi. Bu tür mücadeleler, "ÖNCESİNDE belli bir düzeyde örgütlenmeyi gerektirirken, aynı zamanda bir örgütlenmenin geliştirilmesinin de aracıdırlar."

"İşçi sınıfı, örgütlenmesini henüz egemen sınıfların kolektif iktidarına, yani siyasi iktidara karşı tayin edici bir seferberliğe girişecek kadar ilerletmiş değilse, bunun için her durumda egemen sınıfların siyasetine karşı sürekli bir ajitasyon ve düşmanca bir tavır aracılığıyla eğitilmelidir. Aksi halde Fransa'da Eylül Devrimi'nin [1870'te Bonaparte'ın Bismarck'a teslim olmasını izleyen burjuva demokratik Üçüncü Cumhuriyet] gösterdiği gibi, onların elinde oyuncak olmaya devam ederler ve İngiltere'de Gladstone ve Ortaklarının [sınıf işbirlikçisi sendika yönetimi aracılığıyla] şu ana kadar oynamayı başardığı oyun da bunu belli bir ölçüde kanıtlamıştır."[5]

İşçi sınıfı, egemen sınıflara karşı "sürekli bir ajitasyon" ve "düşmanca bir tavır" üzerinden, "tayin edici seferberlik" doğrultusunda hem öğrenir, *hem de* kendini örgütler. 7. bölümde tartışıldığı üzere, gündelik mücadelelerin, işçilerin kapitalistlerle yürüttüğü gerilla savaşlarının önemi de

4 c. 22, s. 417-18

5 c. 44, s. 258-59 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 56].

buradan, kavgaların kavgası için talim sahası olmalarından ileri geliyordu. Gerçek hareket, böylece Marx'a, neredeyse otuz yıl önce "Feuerbach Üzerine Tezler"de ortaya koyduğu, ezilenlerin öz-eğitimiyle ilgili nispeten soyut formülasyonlarını somutlama imkânı vermişti. Engels'in konuşmasıyla birlikte, Marx'ın Bolte'ye mektubu, komünist "devrimci pratiğin" ya da siyasetin esasını özetlemektedir.

Engels'in konuşması, açıkça anarşistleri hedef alıyordu. Çekimserlik çizgisi, ne kadar devrimci görünürse görünsün, işçileri "burjuva siyasetinin kollarına itmek", ya da Marx'ın Bolte'ye söylediği gibi, onları egemen sınıfların "elinde oyuncak" haline getirmek ve böylece, muhtemelen farkında olmadan Odger ve Lucraft'ın çizgisiyle buluşmak demekti. İşçiler, ancak "kendi siyaseti olan bağımsız bir parti"ye sahip oldukları zaman, "burjuva siyaseti"nin ölümcül kapanından kurtulabilirdi. Dolayısıyla, işçilerin temel demokratik hakları savunmada içsel bir çıkarı bulunduğu gibi, onlara kendi sınıf çıkarlarını geliştirmek için gereken hareket alanını sağladığı için, bu hakları savunmak işçiler açısından zorunlu bir görevdi. Bu nedenle, gerek Bakuninci, gerekse sınıf işbirlikçisi çizgilerin tek alternatifi, işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemiydi; bu, Kuruluş "Çağrı"sının ve *Tüzük Sunuşu*'nun temel çizgisi ve hiç yoksa çeyrek yüzyıldır Marx partisinin siyasetinin özü ve ruhuydu. Şimdi, bu iki belgenin kabulünden yedi yıl sonra ve Komün'ün ardından görev, bu çizgiyi yaşayan bir gerçeklik haline getirmekti.

Engels, Komün'den beş hafta önce, UİB'nin İspanyol seksiyonuna mektubunda aynı şeyi söylemişti. Başka sınıfların partilerinin işçiler üzerindeki etkisiyle nasıl mücadele edileceği konusunda, Avrupa'nın yakın siyasi tarihine dayanarak şöyle yazıyordu:

"Her yerde deneyimler, işçileri bu boyunduruktan kurtarmanın en iyi aracının ... her bir ülkede kendi siyasi programına, işçi sınıfının kurtuluşunun koşullarını ifade etmesi gerektiği için öteki partilerin programlarından çok net bir şekilde ayrışan bir siyasi programa sahip bir proletarya partisi olduğunu göstermiştir. ... Emek ve sermaye arasındaki temel ilişkinin her yerde aynı olduğu ve mülk sahibi sınıfların sömürülen sınıflar üzerindeki siyasi tahakkümü olgusunun her yerde var olduğu göz önüne alındığında, proleter siyasi programın ilkeleri ve hedefi, hiç değilse bütün Batılı ülkelerde aynı olacaktır."[6]

Tıpkı yedi ay sonra olduğu gibi, o sırada İspanya'da ve diğer Güney Avrupa ülkelerinde etkili olan Bakunincilerin çekimserlik çizgisini eleştiriyordu. "Düşmanlarımızla siyasi arenada dövüşmekten kaçınmak,

6 c. 22, s. 278

eylemin, özellikle de örgütlenme ve propagandanın en güçlü araçlarından birini terk etmek olur. Genel oy hakkı bize mükemmel bir eylem aracı vermektedir." Engels, Almanya'nın bir işçi partisinin genel oyla neler yapabileceğini gösteren en iyi örnek olduğunu da ekliyordu.

Marx; Londra Konferansı'nda bu başlıkta yaptığı bir konuşmada, işçilerin parlamentoya girmesi meselesini özel olarak ele aldı, bunun "önemsiz olduğu düşünülmemeli"ydi. Hükümetler, hakkıyla seçilmiş işçi temsilcilerinin parlamenter haklarını kullanmalarını engellediğinde, "bu sertlik ve tahammülsüzlüğün halk üzerindeki etkisi büyük olur." Engels'in İspanyollara mektubundaki gibi Marx da daha geniş bir siyasi alan söz konusu olduğunda neler olabileceği konusunda Alman örneğine dikkat çekti.

"Şayet [August] Bebel ve Liebknecht gibi bu kürsüden konuşabilirlerse, bütün dünya onları duyabilecektir; bu, öyle ya da böyle ilkelerimiz için hatırı sayılır bir tanıtım demektir ... [Fransa-Prusya savaşı] sırasında Bebel ve Liebknecht, savaşa karşı bir mücadeleye girişip, olup bitenlerle ilgili olarak işçi sınıfı adına sorumluluğu reddettiklerinde, tüm Almanya sarsıldı ve Münih bile ... savaşa son verilmesini isteyen büyük gösterilere sahne oldu.

"Hükümetler bize düşmanca yaklaşıyor. Onlara elimizdeki olabilecek her araçla cevap vermeliyiz, işçilerin parlamentoya girmesi onlara karşı çok etkilidir, fakat doğru adamı seçmeli ve Tolain'lere dikkat etmeliyiz."[7]

Dolayısıyla, işçilerin parlamentoya katılması, bir amaca yönelik bir araçtı, "ilkelerimiz için" bir "kürsü" idi. Başka bir konferans yazmanı tarafından tutulan tutanaklarda, ikinci paragraf Marx'ın şu sözleriyle başlar: "Temmuz [1830] Devrimi'nden bu yana burjuvazi, işçilerin önüne fark ettirmeden engeller yaratmak için elinden geleni yapıyor. Gazetelerimiz yığınlara ulaşmıyor; konuşmacı kürsüsü en iyi tanıtım aracı."[8] Bebel ve Liebknecht'in yaptığı gibi, parlamento kürsüsü tam da bunun için, proletarya enternasyonalizmini yaymak için kullanılmalıydı.[9]

Tartışmanın ertesi günü Marx, Engels'in çekimserlik savunucularının "devrimci" çizgisinin mantığına dair söylediklerini tekrarladı: "[S]iyaseti

7 Marx'tan alıntıların tümü c. 22, s. 617'den alınmıştır. UİB Fransa seksiyonunun liderlerinden Henri Tolain, Komün'den önce Ulusal Meclis'e seçilmiş, ancak Parisli isyancılara karşı Versay'ın yanında yer almıştı; seksiyon, GK'nın onayıyla Tolain'i ihraç etti.

8 c. 22, s. 617 dn.

9 İki gün sonra Marx, başka bir başlık altında, Bebel ve Liebknecht'e yönelik övgülerini tekrarladı ve savaşa karşı protestolarının bir parçası olarak, hükümetin eylemleri için istenen "ödeneğe oy vermeyi reddetti(klerini)" ekledi. (c. 22, s. 619). Bu protesto, yaklaşık kırk yıl sonra, I. Dünya Savaşı arifesinde benzer ödeneklere destek veren aynı partiden parlamenterlerin tavrıyla tam bir tezat oluşturur; bu mesele sonunda Sosyalist ya da İkinci Enternasyonal'in bölünmesine yol açmıştır.

vurucu mücadelenin sonrasına erteleyerek, halkı şekilci, burjuva muhalefete itiyorlar; iktidarlar kadar ona karşı da savaşmamız gereken burjuva muhalefete." Konuşmasına ve işçilerin siyasi eylemi sorunu üzerine tartışmaya son verirken, diğer konuşmacıların gündeme getirdiği, Komün'ün ardından UİB'nin uğradığı devlet baskısı konusunu ele aldı. "[Bu hükümetlere] şöyle demeliyiz ... proletaryanın karşısındaki silahlı güç olduğunuzu biliyoruz, size karşı mümkün olduğu sürece barışçıl bir şekilde hareket edeceğiz, gerektiğinde ise silaha sarılacağız."[10] Eğer temel demokratik hakların uygulanmasını içeren barışçıl yol ve parlamenter seçenek işçi hareketine kapatılacak olursa, Enternasyonal silahlı mücadele vermeye hazırdı.

İşçi sınıfının bağımsız siyasi eylemi; işte Marx ve Engels'in müdahalesinin özünde yatan fikir buydu. İşçilerin seçimlerde kendi adaylarını çıkarması gerektiği de dâhil olmak üzere, *1850* "Çağrı"sının ana teması olan bu yaklaşım, 1848-49 başkaldırısından çıkardıkları başlıca dersti. Bakunincilerin şiddetli muhalefetine rağmen, konferans çoğunluğunu bu perspektife kazanmayı başardılar.[11] Alınan kararları ve konferansın kararı doğrultusunda yeni tüzük maddelerini yazmakla görevlendirilen Engels bir ay sonra, tartışmadaki çoğunluk görüşünü yansıtan "IX. İşçi Sınıfının Siyasi Eylemi" başlıklı kararı GK'ya sundu. Kararın en önemli kısmı, altı yıl önce *Sunuş*'un çevirisinde yapılan çarpıtmanın düzeltildiği son beş paragrafıdır:

"İşçi sınıfı, kendisini mülk sahibi sınıflar tarafından oluşturulan tüm eski partilerden başka bir biçimde ve bunlara karşı bir siyasi parti halinde oluşturmaksızın, mülk sahibi sınıfların kolektif iktidarına karşı bir sınıf olarak hareket edemez;

"İşçi sınıfının bir siyasi parti halinde bu oluşumu, toplumsal devrimin ve onun; sınıfları ortadan kaldırma nihai hedefinin zaferini güvenceye almak için zorunludur;

"İşçi sınıfının ekonomik mücadeleleriyle şimdiden yarattığı güç birliği, aynı zamanda onun toprak sahipleri ve kapitalistlerin siyasi iktidarına karşı mücadeleleri için de bir kaldıraç işlevi görmelidir;

"Konferans, Enternasyonal üyelerine, işçi sınıfının ekonomik hareketi ile siyasi eyleminin, işçi sınıfının militan halinde ayrılmaz bir şekilde birleştiğini hatırlatır."[12]

Kararın tarihî önemi, Almanya bağlamında zaten yapmakta oldukları şeyler bir yana (bunu da ileride tartışacağız), konferansa yaptıkları müda-

10 Bütün alıntılar için bkz. c. 22, s. 618

11 Tartışma ve oylamanın ayrıntıları için bkz."MEGA2" I, cilt 22, s. 695-712

12 c. 22, s. 427

halenin ürünü olarak Marx ve Engels'in, sonunda Avrupa'nın yığınsal işçi sınıfı siyasi partilerine dönüşecek olan ilk tohumları ekmiş olmalarında yatar. Karar, bu tür oluşumlar için yapılan ilk uluslararası açık ve net çağrıdır. Gerçekleşmesi için daha yapılması gereken çok şey olsa da, çağrının kendisi bu yönde gitme eğilimindeki güçlere, kararlılıkla ilerlemeleri için gereken izni, yani Enternasyonal'in saygınlığını verdi.

Londra'da görüş birliğine varılan diğer noktalar arasında iki karar dikkate değerdir: daha önce incelediğimiz "Kadın İşçi Şubelerinin Oluşturulması" kararı[13] ile "Tarım Üreticileri" başlıklı karar. Yine Marx'ın girişimiyle alınan ikinci karar da, ilki gibi Komün'den çıkardığı derslerin bir ürünüydü. Marx özellikle konferansın işçi-köylü ittifakının önemini ve dolayısıyla UİB'nin kırlarda propaganda yapması gerektiğini kabul etmesi konusunda ısrarlıydı. Engels'le birlikte yazdığı karar metni de bunu gösterir:

"1. Konferans, [GK]'yı ve [bağlı seksiyonları] ... gelecek kongre için, tarım üreticilerinin sanayi proletaryasının hareketine bağlanmasını sağlayacak araçlar üzerine rapor hazırlamaya davet eder.

"2. Aynı zamanda, [bağlı seksiyonlar], kırsal bölgelere, açık toplantılar düzenlemek, Enternasyonal'in ilkelerini yaymak ve kırsal şubeler kurmak üzere ajitatörler göndermeye çağrılır."[14]

Karar, Marx partisinin sırasıyla Dördüncü ve 7. bölümlerde gördüğümüz gibi 1848-49 ayaklanmaları sırasında Almanya'daki ve Komün karşısındaki pratiğini yansıtırken, bu yöndeki ilk yazılı programatik belgeydi. Rusya gibi ağırlıklı olarak köylü ülkelerindeki gelecek devrimci kuşaklar için bu açıklamalar, paha biçilmez bir stratejik destek olacaktı.

Marx, Jenny'ye mektubunda konferansı şöyle özetliyordu: "ZOR İŞTİ. Sabah ve akşam oturumları, arada komisyon oturumları, TANIKLARIN DİNLENMESİ, YAZILACAK RAPORLAR VESAİRE. Fakat önceki tüm kongrelerin toplamından daha fazlası yapıldı, çünkü retorik komedi oynanacak sahnelerin önünde hiç seyirci yoktu."[15] Konferansın başarısında, bu tür bir toplantıda ilk defa Marx'la bu kadar yakın bir işbirliği içinde olan Engels'in payı hiç de az değildi. Özellikle, doktorunun Marx'a, aşırı çalışmadan kurtulup sağlığının düzelmesi için iki haftalığına kentten uzaklaşmasını şart koştuğu konferans arifesinde Engels'in oynadığı rol hayati önemdeydi. Sonraki iki ay boyunca Engels ve Marx, öteki GK üyeleriyle birlikte, konferans belgelerinin ve yeni UİB tüzüğünün yazılıp dağıtılmasında durup dinlenmeden çalıştı. Engels'in varlığına artık daha

13 Ayrıntılar için bkz. 8. bölüm

14 c. 22, s. 426 ve 686

15 c. 44, s. 220

çok ihtiyaç duyulacaktı, zira Marx partisinin Londra'da kazandığı zaferler, karşıtları tarafından kesinlikle cevapsız bırakılmayacaktı.

Bakunin Operasyonuna Karşı

Enternasyonal içindeki Bakuninci akımla mücadele, muazzam önemde bir meseleyle ilişkiliydi: pek çok yirminci yüzyıl devrimcisini çarpacak olan, devrimci bir parti içinde siyasi farklılıkların nasıl ele alınacağı meselesi. Bu, sosyalist hareket içinde, GK'nın başındaki Marx ve Engels'in bilinçli çabaları sayesinde gelecek devrimci kuşakların hakkında bilgi edinebileceği şekilde ayrıntılı kayıtları bulunan, bu türdeki ilk mücadeleydi. Ne yazık ki çok sert geçen bu kavgayı burada ayrıntılarıyla tahlil etmek, yer kısıtlılığı nedeniyle mümkün değil. Yine de kısaca ele almakta fayda var.

Bakunin, esasen örgütü ele geçirip kendi siyasetini dayatmak amacıyla 1868'de Enternasyonal bünyesinde gizli bir örgütlenme oluşturmaya başladı. Bu süreçte, tehlikeli bir anti-semitik kampanya da dâhil olmak üzere, her tür alçakça yola başvurdu.[16] Marx ve Engels'e göre, asıl sorun Bakunin'in fikirleri değildi, zira UİB'nin çoğulcu karakteri katılım hakkını güvence altına alıyordu, sorun örgüt içinde gizli örgütlenmesiydi. İşçi sınıfının arkasından iş çeviren böyle bir çalışma tarzı, Marx ve Engels açısından Bakunin'in yaptıkları arasında en kabul edilmez olanıydı. Bakunin'in yürüttüğü faaliyetler, bu şekilde işçi sınıfının bağımsız siyasi eyleminin temelini oyduğu gibi, Enternasyonal'in birinci yasasını da yok sayıyordu: "İşçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendisi tarafından kazanılmak zorundadır." Bakuninciler ile Marx partisi arasındaki temel siyasi ayrım da burada yatıyordu.

Marx ve Engels, 1872'de öncelikle GK çoğunluğunu, ardından da aynı yılki Lahey Kongresi delegelerini Bakunin'in yıkıcı kampanyasının bir gerçek olduğu konusunda ikna etmeye yetecek kadar delil toplamayı başardı. Delegeler, Bakunin'in ve kliğin kilit konumdaki bir liderinin UİB'den ihraç edilmesi yönünde oy kullandılar. Çok sonraları ortaya çıkarılan ve Enternasyonal'in haberdar olmadığı belgeler, Bakunin'in bölücü faaliyetleri karşısında çok daha vurucu kanıtlar sunmaktadır. Bu konudaki en kapsamlı ve doğru araştırmanın sahibi Hal Draper'a göre Bakuninciler "komplocu yıkıcılık tarzını genel olarak toplumsal düzene saldırmak ya da polise karşı kendini savunmak için değil, başka sosya-

16 Draper, *KMTR*, IV, s. 291-94'te Bakunin'in, tarihî Yahudi karşıtlığından farklı olarak Hitler'in doruğa çıkaracağı "ırkçı antisemitizmin" ilk savunucularından biri sayılabileceğini inandırıcı bir şekilde ileri sürer.

listlerin örgütünü yıkmak için uygulayan ilk sol hareket" olma uğursuz ayrıcalığını taşır.[17]

Bakunin grubunun suçlamalarından biri, Marx-Engels ikilisinin önderlik ettiği GK çoğunluğu ile Bakuninciler arasında, örgütsel-siyasi ayrımla ilgili ve kavga boyunca açıkça tartışılan tek esaslı mesele olduğu için, burada değinilmeyi hak etmektedir: GK'nın "otoriter" bir işleyişe sahip olduğunu iddia eden Bakuninciler, Enternasyonal'in "bundan böyle, geleceğin insan toplumunun embriyonu, özgürlük ve federasyon ilkelerimizin sadık bir yansıması" olması gerektiğini savunuyordu. GK adına Marx ve Engels, buna karşılık olarak, ne UİB'nin ne de herhangi bir devrimci örgütün, "devlet erkinin ortadan kalktığı ... ve hükümet işlevlerinin sadece idari işlevlere dönüştüğü" bir sosyalist toplum için model olamayacağını, zira işçi sınıfının devlet erkini, otoriteyi merkezileştirmeksizin ele geçirip savunabileceğini düşünmenin abes olduğunu vurguladılar. Komün'ün derslerine dayanarak, alaycı bir şekilde, "Komünarlar [Bakunin'in mantığına göre] Komün'ün 'geleceğin insan toplumunun embriyonu' olduğunu anlayıp, bütün disiplini ve bütün silahları, yani savaşlar yok olduğunda ortadan kalkması gereken şeyleri bir kenara atmış olsalardı, yenilmeyeceklerdi!" diye eklediler.[18] Daha önce belirtildiği gibi, Marx ve Engels, Komünarları kendini savunmak üzere otoriteyi yeterince merkezileştirmedikleri için eleştirmişti.

Lahey Kongresi ve UİB'nin Sonu

Marx ve Engels, Lahey Kongresi'nden en az beş ay önce, bilimsel çalışmalarına dönmek üzere UİB'deki önderlik sorumluluklarını bırakmayı planladıklarını en yakın ilişkilerine duyurmuşlardı.[19] Bölüm başındaki epigraftan anlaşılacağı gibi, onları bunu daha önce yapmaktan alıkoyan tek şey, Birlik'in programatik bütünlüğü için Bakunincilere karşı mücadeleye önderlik etme zorunluluğuydu. 1842 Temmuz sonlarında Marx, Kugelmann'a şöyle yazıyordu: "İstifa etmeden önce (Enternasyonal'i) en azından dağıtıcı unsurlardan korumak istiyorum."[20] Öyleyse, Bakunin

17 Draper, *KMTR*, IV, s. 271. Engels, aslında Lahey Kongresi'nin hemen öncesinde GK'ya sunduğu Bakunin operasyonu üzerine raporunda benzer şeyler söyler ("*GC*", 1871-1872, s. 511). Boris Nicolaievsky, "Secret Societies and the First International", *The Revolutionary Internationals*, drl. Milorad Dranckovitch (Stanford University Press, 1966), UİB bünyesinde buna benzer bir komplocu faaliyeti, Marx'ın ilk yıllarda başarıyla mücadele ettiği GK'daki taraftarları aracılığıyla Mazzini'nin yürütmüş olduğunu söyler. Sunduğu kanıtların eksikliği bir yana, ne Marx'ın ne de Engels'in Mazzini'nin çabalarıyla ilgili olarak böyle bir şey söylemiş ya da Bakunin'inkiyle kıyaslamış olması, Nicolaievsky'nin bu örneği abarttığına işaret eder.

18 c. 25, s. 115 ve 121

19 Özellikle bkz. c. 44, s. 386-87, 582 ve c. 23, s. 265

20 c. 44, s. 413

özürcülerinin, anarşist lideri ve yakın çevresini ihraç etme çabasının Marx ve Engels'i Enternasyonal'in rakipsiz önderi haline getirmeyi amaçladığı suçlaması asılsızdır.

GK ve Lahey Kongresi'ndeki altmış dört delegenin çoğunluğu, UİB'yi "dağıtıcı unsurlardan" olduğu kadar, artan hükümet baskılarına karşı da korumak için, örgütün daha fazla merkezileşmesi ve daha disiplinli olması gerektiğini kabul etti. Marx bunu, GK adına sunduğu açılış raporunda kongrenin temel görevi olarak görüyordu: "Sizler, işçi sınıfının delegeleri, emeğin kurtuluşunu ve ulusal düşmanlıkların yok edilmesini hedefleyen bir birliğin militan örgütünü güçlendirmek üzere toplandınız." Kongrenin sonunda yaptığı kısa konuşmada Marx, toplantının en önemli üç kazanımından biri olarak gördüğü adımı, bunun Enternasyonal'in demokratik işleyişi pahasına gerçekleşmeyeceğine dair berrak bir anlayışla savundu.

"Saldırıların örgütlendiği bir sırada ... Kongre, haklı olarak, yaklaşan mücadeleyi göz önüne alarak, [GK]nın yetkilerini arttırmayı ve yalıtılmışlığın güçsüz kılacağı faaliyeti merkezileştirmeyi doğru ve zorunlu buldu. ... [GK]nın otoritesinden kim korkuya kapılabilir, düşmanlarımızdan başka? Kendisine itaat edilmesini sağlayacak bir bürokrasisi ve silahlı polisi mi var? Otoritesi sadece manevi bir otorite değil mi, kararlarını, bunları uygulaması gereken [farklı ulusal] federasyonların onayına sunmuyor mu?"[21]

"Yaklaşan mücadele", devrimin kapıda olduğu anlamına gelmiyordu. Daha çok Marx ve Engels'in öteden beri inandıkları gibi UİB'nin bir "tartışma kulübü" değil, devrim yolunda "güçlü bir lokomotif" olduğu yaklaşımına uygun olarak[22], gerektiğinde devrimi başarıyla yürütebilecek türde bir örgüt inşa etmeye başladıklarından söz ediliyordu. Engels'in sonradan, daha merkezî bir yapıya geçişin "otonomilerini" zora soktuğuna inanan anarşist eğilimli seksiyonlara cevabında ortaya koyduğu gibi, "ortada bir örgütün bulunduğu her durumda, eylemde birlik yararına otonomi bir miktar feda edilir. ... Enternasyonal'in güzel teoriler için değil, mücadele için örgütlenmiş bir birlik olduğunu anlamıyorlar ..."[23] Böyle bir örgüt bulunmadığında neler olacağını su götürmez bir şekilde gösteren Komün, "bütün merkezlerde, Berlin'de, Madrid'de vs. Paris proletaryasının bu en büyük ayaklanmasına denk düşen büyük bir devrimci hareket ortaya çıkmadığı için düştü."[24] İşte bu nedenle UİB'nin işçi sınıfının "militan

21 c. 23., s. 255

22 "*GC*", 1866-1868, s. 157

23 c. 23, s. 283

24 c. 23, s. 256

örgütü", dünya çapında devrimci eylemi amaçlayan bir örgüt olduğunu ısrarla vurguladılar ve bunun *Tüzük*'te somutlanmasını sağladılar.

Delegelerin onayladığı örgütsel değişiklikler, esas olarak GK tarafından Londra Konferansı'nın ardından benimsenen, GK'yı seksiyonların kongre kararlarına uymasını sağlamakla görevlendiren ve uymayanların ilişkilerini dondurma yetkisiyle donatan önlemlerden oluşuyordu. Daha merkezî ve disiplinli bir örgüte doğru atılan adımlar, Marx'ın kongrenin bir diğer önemli kazanımı olarak gördüğü, Londra Konferansı'nın işçi sınıfının siyasi eylemi üzerine 9 numaralı kararının Birlik'in temel esaslarından biri olarak kabul edilmesiyle bağlantılıydı. Kongrenin bu yöndeki kararı, Marx'a göre, "işçinin bir gün emeğin yeni düzenini kurmak üzere siyasi egemenliği ele geçireceğini" kabul ediyordu. Bunun nasıl kazanılacağı ise her ülkenin kendi koşullarına bağlıydı.

"Amerika, İngiltere ve ... [belki] Hollanda gibi, işçilerin hedeflerine barışçıl yollardan ulaşabileceği ülkelerin var olduğunu reddetmiyoruz. Ancak, çoğu Kıta Avrupa'sı ülkesinde zorun devrimimizin kaldıracı olacağını da kabul etmek zorundayız; işçilerin düzenini kurmak için bir süre zora başvurmak gerekecektir."[25]

Başka bir ifadeyle Marx ve Engels'in –ve en azından delegelerden birinin[26]– başka vesilelerle proletarya diktatörlüğü dediği şey, bu devrimci dönüşümde zorunlu olacaktı.

Kongrenin muhakkak en tartışmalı adımı, Marx'a göre toplantının üçüncü kazanımı olan, GK merkezinin Konsey çoğunluğunun önerisi üzerine Londra'dan New York'a taşınması kararıydı. Engels'in kongrenin ardından bu kararın haklılığını savunduğu bir dizi makalede ve UİB destekçilerine mektuplarında ileri sürdüğü gerekçeler, daha açık ifade edilmiş olmakla birlikte, tartışmalar sırasında delegelere söylediklerileyle tutarlıydı. Esasen, kongreden sonra kilit konumdaki diğer bazı GK önderleriyle birlikte kendisinin ve Marx'ın önderlikten çekilmesiyle, Konsey yönetimi Londra'da kalırsa ya Fransız Blankist sürgünlerin ya da İngiliz sendika reformistlerinin etkisi altına gireceğini öne sürüyordu. Bayrağında "barikatçılık" yazan ve temelde Bakunincilerden çok da farklı olmayan ilkinin reformist politikaları ve Enternasyonal'i "burjuva radikallerine" hatta "[Britanya] hükümetinin denetimine" teslim edecek ikincisinin niteliği,

25 c. 23, s. 255

26 Söz konusu delege, "Ekonomik mücadele siyasi mücadeleden ayrılamaz ve sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılması, proletarya diktatörlüğü yoluyla bir devrimci süreç içinde gerçekleştirilmelidir" diyen bir kararı savunan Blankist Edward Vaillant'tı (*The Hague Congress of the First International, Minutes and Document*, [Moskova Progress Publishers, 1976], s. 160). Bu tarihlerde Bakunincilerin "proletarya diktatörlüğü" terimini kullanmasında Marx'ın etkisi üzerine faydalı bir tartışma için bkz. Draper, *KMTR*, III, s. 284-86.

taşınmayı zorunlu kılıyordu.[27] Avrupa kentlerinin güvenlik ve başka açılardan sakıncaları düşünüldüğünde, New York en iyi seçenekti. Delegeler öneriyi gönülsüzce (Engels, okurlarına "bu taşınma biraz sıkıntılı gerçekleşecek" diyordu[28]), kıl payı bir farkla onayladı.

Kararın üzerinden iki yıl bile geçmeden Enternasyonal'in dağılması nedeniyle, Marx ve Engels'in –diğer dokuz GK üyesiyle birlikte demek daha doğru olur– bu kararla bilinçli olarak Enternasyonal'in ölüm belgesini yazdıkları öne sürülmektedir.[29] Öncelikle, önergede açık bir şekilde "1872-73 yılları için" diye belirtilmesi, yer değişikliğinin mutlaka kalıcı olarak düşünülmüş olmadığına delalet eder. Marx ve Engels'e göre New York, elbette daha elverişli koşullar Avrupa'ya dönüşünü mümkün kılana kadar örgüt için güvenli bir sığınak sağlıyordu. Engels, iki yıl sonra, "Enternasyonal adına hâlâ bir şeylerin kazanılabileceği tek ülke Amerika'ydı"[30] diye yazacaktı. Enternasyonal ile ilgili sonraki eylemleri, böyle bir yorumu inandırıcı kılmaktadır.[31] Marx ve Engels, örgütün süreçlerine Londra'dan aktif olarak katılmaya devam ettiler, buna Lahey Kongresi'nin belgelerini hazırlamak için uzunca bir mesai harcamak da dâhildi. Enternasyonal'in yolun sonuna geldiği kanaatine ancak bir yıl sonra, son resmî UİB kongresi olan Cenevre Kongresi'yle birlikte ulaştılar.[32] Ve ancak geriye dönüp baktıklarında Lahey'in "aslında son" olduğunu anladılar.[33]

Marx ve Engels'in daha merkezî ve disiplinli bir UİB mücadelesini başarıya ulaştırmakla örgütü fiilen öldürdüğü, çünkü bunun Bakuncileri

---

27 Değinmiş olduğumuz gibi, İngiliz sendikacılar meselesi bu bölümün ilerleyen sayfalarında ele alınacak. Blankistlere gelince, Marx ve Engels Bakunincilere karşı onlarla blok oluşturmaktan yana olsa da, Blankistlerin siyaseti konusunda hiçbir yanılsama taşımıyordu. Bakuninciler gibi onların da siyasete komplocu yaklaşım tarzı, kaçınılmaz olarak, "bir bütün olarak devrimci sınıfın, proletaryanın ... diktatörlüğü" yerine, "bir ya da birkaç bireyin diktatörlüğü"ne yol açacaktı (c. 24, s. 13).

28 c. 23, s. 266. Collins ve Abramsky, son derece gereksiz bir yorumla, "(delegelik için gereken –ÇN) epeyce bir yetki belgesi [herhalde Marx ve Engels tarafından] uydurulmasaydı (konferans) yapılabilir miydi, şüphelidir" diye yazar (op. cit., s. 264). Bu imayı destekleyecek en küçük bir kanıt göstermedikleri gibi, belgelerde bu anlama gelebilecek hiçbir şey yoktur. Marx ve Engels, tam da bu tür bir suçlama –yani "yapay çoğunluk"– ihtimali nedeniyle Londra'da kongre yapmaya karşıydı (bkz. c. 44, s. 408).

29 Bu konudaki yorum yelpazesinin bir ucunda daha ihtiyatlı yaklaşan McLellan (s. 410) bulunurken, diğer uçta yer alan Paul Thomas, taşınma kararıyla Marx'ın "Enternasyonal'i kurtarmak için yok etti"ğini öne sürer. (*Karl Marx and the Anarchists* [Londra Routledge and Kegan Paul, 1980], s. 328).

30 c. 45, s. 42

31 Nicolaievsky ve Maenchen-Helfen, s. 391, benzer bir yorumda bulunur.

32 Cenevre Kongresi'nden hemen sonra Sorge'ye yazdıkları mektuplara bakınız, c. 44, s. 535-37. UİB, 1876'da Philadelphia'daki bir toplantıda resmen feshedildi.

33 c. 45, s. 42

kesin bir kopuşa zorladığı suçlamasına ne demeli?[34] Gerçekten de Marx, Lahey'den beş ay sonra Friedrich Sorge'ye "kongrenin en büyük kazanımı, çürümüş unsurları kendilerini uzaklaştırmaya, yani ayrılmaya yöneltmesi oldu"[35] diye yazar. Bakunincilerin ayrılmasıyla UİB'nin saflarının seyrekleşmiş olması, Marx ve Engels'e göre ağlanacak değil, sevinilecek bir durumdu. Engels, Haziran 1873'te Bebel'e yazdığı son derece öğretici mektubunda açıklamasına siyasi başarı ve devrimci sabır üzerine genel bir gözlemle başlar:

"Doğal olarak her parti önderliği başarıyı görmek ister ... Fakat öyle durumlar olur ki, *anlık* başarıları daha önemli şeylere feda edecek cesarete sahip olmak gerekir. Özellikle, nihai başarısı bu kadar mutlak kesinlikte olan ve bizlerin ömrüne sığan bir sürede gözlerimizin önünde böyle muazzam bir gelişme kaydeden bizimki gibi bir parti için, anlık başarılar hiçbir şekilde mutlaka ve her zaman gerekli değildir."

Almanya'daki (yine ileride tartışacağımız) duruma atıfta bulunan Engels, ardından Marx'la birlikte UİB'deki sekterlere karşı aldıkları tutumu örnek verir:

"Komün'den sonra [UİB] dev bir başarı sağladı. ... Balonun patlamak *zorunda* olduğunu pekâlâ biliyorduk. İçindeki sekterler azıttı ve en aptalca ve alçakça eylemlerine izin verileceğini umarak Enternasyonal'i suistimal ettiler. Buna izin vermedik. Balonun bir yerde patlamak zorunda olduğunu iyi bildiğimiz için, derdimiz felaketi geciktirmek değil, fakat Enternasyonal'in bundan saf ve katışıksız bir şekilde çıkmasını sağlamaktı. Balon Lahey'de patladı ... [E]ğer Lahey'de uzlaşmacı bir tutum izleseydik, patlak veren bölünmeyi örtbas etseydik, sonuç ne olurdu? Sekterler, özellikle Bakuninciler, aptallığa ve alçaklığa devam edecekleri bir yıl daha kazanırdı ... zira *ilkeler* Lahey'de zaten kurban edilmiş olurdu. O zaman Enternasyonal ... 'birlik' yoluyla ... aslında paramparça edilmiş olacaktı! ... Ve eğer bunu yeniden yapmamız gerekseydi, elbette taktik hatalar her zaman olabilir, ama bütün olarak bakarsak, asla farklı davranmazdık."

Marx ve Engels açısından "daha önemli şeyler" arasında yer alan siyasi programın korunması, birlik için birliğin sürdürülmesinden daha öncelikliydi. Programatik sağlamlık kavgası, uzun vadeli parti inşası açısından can alıcı bir önem taşıyordu. Bu arada Engels'in, "balon"un "patlamak" zorunda olduğunu "biliyorduk" iddiası, geçmişi kendine göre yorumlamak değildi. Hatırlanacağı gibi Engels, UİB'nin başlangıcından

34 Bkz. Jacques Freymond ve Miklós Molnár, "The Rise and Fall of the First International", *The Revolutionary Internactionals*, drl. Milorad Drachovitch (Stanford University Press, 1966), s. 29-31.

35 c. 44, s. 475-76

beri bu kadar çok sayıda farklı siyasi eğilimin aynı örgüt içinde bir arada yaşayabileceğinden şüpheliydi.

Son olarak parti için mücadelelere dair derin bir kavrayışla şu yargıda bulunur:

"Yeri gelmişken, ihtiyar Hegel yıllar önce söylemişti: Bir parti *bölünerek* ve bölünmeye rağmen ayakta kalmayı başararak kendini muzafferce kanıtlar. Proletarya hareketi zorunlu olarak farklı gelişme evrelerinden geçer; her evrede insanların bir kısmı düşer ve daha ileri gelişmeye katılmaz ve bunun kendisi, neden 'proletarya dayanışması'nın, Roma İmparatorluğu'ndaki en ağır baskılar arasında Hıristiyan tarikatlarının yaptığı gibi gerçekte her yerde birbirine karşı ölüm-kalım kavgaları yürüten parti gruplaşmaları biçimini aldığını açıklamaya yeter."[36]

Ayrıntıya girmeksizin, Bakuninci bölünme operasyonunun sonraki yıllarda siyaset sahnesinden utanç verici bir şekilde silinip gittiğini Marx-Engels'in tutumunun haklılığının bir kanıtı olarak kaydetmekte fayda var. Diğer yanda Marx partisi gerçekten de "bölünmeye rağmen ayakta kalma" gücüne daha fazla sahipti.

Marx ve Engels'e göre UİB'nin sonu, öncelikle Enternasyonal'in "eski biçimiyle ömrünü doldurmuş" olmasından kaynaklanıyordu. Engels'in Lahey'den iki yıl sona Sorge'ye yazdığına göre, UİB'nin doğuşu, bir dizi özel tarihsel koşulun, bilhassa 1848-51 başkaldırısının yenilgisini izleyen kıta çapındaki baskının ürünü olmuştu. "Eskisi gibi, yani bütün ülkelerin bütün proleter partilerinin bir ittifakı şeklinde yeni bir Enternasyonal yaratmak için, 1864'ün genel baskı koşulları gerekirdi. Proletarya dünyası bunun için artık fazla büyük, fazla yaygın hale gelmiş durumda." Başka bir deyişle UİB, Marx'ın 1860'ta Komünist Birlik'i tanımladığı gibi, "parti tarihinde bir dönem"di. Geleceğe dairse, Engels, aritmetikte değilse bile cebirde doğruydu: "Sanıyorum, bir sonraki Enternasyonal – Marx'ın yazıları birkaç yıl iş gördükten sonra– doğrudan komünist olacak ve ilkelerimizi açıkça ilan edecektir."[37] Öngörüsü ancak Rus devriminin gelişiyle gerçekleşebilecekti.

Marx-Engels ikilisinin en uzun süre içinde yer aldığı siyasi örgüt olan Enternasyonal, aynı zamanda üye olarak aktif şekilde katıldıkları son siyasi oluşumdu. Bu deneyimin Marx ve Engels'in siyasi örgütlenme yaklaşımına dair, yine burada ayrıntılı bir şekilde incelenemeyecek son derece zengin veriler sunduğu açıktır. Kısaca değinecek olursak, öncelikle Marx

36 Buradaki tüm alıntılar için, c. 44, s. 512-14 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 74].

37 Tüm alıntılar Engels'in Sorge'a mektubundan alınmıştır, c. 45, s. 42 [Sol Yayınları , *Seçme Yapıtlar*, İkinci cilt, Temmuz 1977, Ankara, s. 519].

ve Engels'in örgütsel meselelere daima siyasi olarak yaklaştığını ve bu nedenle her yerde ve her zaman geçerli bir örgütsel modellerinin bulunmadığını belirtmek gerekir. İkincisi, GK'nın -ama her zaman bütün olarak örgütün değil- nasıl bir işleyişe sahip olması gerektiği konusunda savundukları birçok şey ve bu komitedeki kendi çalışma tarzları, özellikle GK'yı eylemcilerden oluşan, disiplinli ve merkezî olduğu kadar, demokratik bir kurul haline getirme çabaları, tam da ileride Leninist örgüt normları adı verilecek yaklaşımın habercisidir. Son olarak Marx ve Engels'in, UİB'nin var olduğu dönem boyunca hemen hiçbir zaman Enternasyonal ile ilgili olarak "partimiz"den ya da "Marx partisi"nden söz etmemeleri dikkat çekicidir. Bundan şu sonuç çıkar ki, *UİB*, onların partisiydi, daha doğrusu oluşum halindeki partisiydi. Engels'in yukarıda alıntıladığımız, bundan sonraki Enternasyonal "ilkelerimizi açıkça ilan edecek" dediği sözleri aydınlatıcıdır; burada UİB'nin resmî programatik açıklamalarının, "açıkça" ve eksiksiz şekilde değilse bile, komünist programın esasını büyük oranda içerdiği kabul ediliyordu. Dolayısıyla Marx ve Engels'in her şeyden öte, Enternasyonal kurulduğu sırada başında bulundukları dar parti çekirdeğine değil, UİB'ye sadık kalmaları için yeterince nedenleri vardı. Engels'in uzun vadeli perspektifinden bakıldığında, UİB, "partimizi sil baştan örgütleme" sürecinde çok umut verici bir adımdı.

Enternasyonal'in Mirası

Paris Komünü'nden bir yıl kadar önce Marx, devrim ihtimali üzerine Engels'e şöyle diyordu: "Şuna kanaat getirdim ki, ilk vuruş Fransa'dan gelecek olsa da, Almanya bir toplumsal hareket için çok daha olgunlaşmış durumda ve Fransızları çok geride bırakacak."[38] Altı ay sonra Fransa-Prusya savaşı başlayınca, Marx ve Engels Almanya'daki Sosyal Demokrat İşçi Partisi yönetimine, savaşın bu ülkenin işçi hareketi açısından önemine dair bir mesaj yolladı. "*Bu savaş, kıtadaki işçi hareketinin ağırlık merkezini Fransa'dan Almanya'ya kaydırmıştır.* Bu, Alman işçi sınıfının omuzlarına artık daha büyük bir sorumluluk bindiği anlamına gelir ..."[39] "İlk vuruş" gerçekten de Fransa'dan, Komün biçiminde (Engels'in ileride söyleyeceği gibi, bir devrimci geleneğin son nefesi olarak) gelirken, Marx ve Engels hâlâ dünya devriminin ekseninin Paris'ten doğuya kaydığına inanıyordu. Marx'ın o sırada New York'ta GK sekreteri olan Sorge'ye, Lahey Kongresi'nden bir yıl sonra UİB'nin ne yapacağı konusundaki tavsiyeleri de bu çerçeveye oturuyordu.

38 c. 43, s. 429

39 c. 22, s. 261-62

"Avrupa'daki duruma bakınca, [UİB]nin biçimsel örgütünü şimdilik geri planda bırakmak uygun görünüyor ... Olaylar, kaçınılmaz gelişim ve şeylerin iç içe geçmesi, işte bunlar, Enternasyonal'in yeniden, daha gelişkin bir biçimde ayağa kalkmasına yol açacak. Şu an için çeşitli ülkelerdeki en yetenekli unsurlarla bağlantıların tümüyle elimizden kayıp gitmemesini sağlamak yeterlidir. ..."[40]

Parti inşa çalışması artık "çeşitli ülkelerde" işçi partilerinin oluşturulmasına odaklanmalıydı; bu ülkelerin en önemlisi ise Almanya'ydı.

İngiliz Hareketinin Yeniden Değerlendirilmesi

Marx ve Engels'in işçi hareketinin "ağırlık merkezi"nin doğuya kaydığı şeklindeki görüşü, İngiliz işçi hareketinin öneminde bir azalmaya da işaret ediyordu. Bir zamanlar bu harekete, İngiltere'de kapitalizmin ileri niteliği ve gerçek bir işçi partisinin, Çartistlerin varlığı nedeniyle dünya işçi hareketinin öncü kolu olarak baktıkları hatırlanacaktır. Öyleyse, –standart Marksolojik efsanenin aksine– bu yeniden değerlendirme neye dayanıyordu?

Daha önce değinildiği gibi Engels, kesinlikle 1858'de İngiltere'nin devrimci potansiyeli konusunda farklı düşünmeye başlamıştı. Çartist lider Ernest Jones o zaman Çartist programın taleplerini sulandırarak liberal burjuvaziyle manevra arayışına girdiğinde, Engels bunun "İngiliz proletaryasının aslında gitgide burjuvalaşması olgusunun" bir belirtisi olduğunu söyledi. Bunu şöyle açıklıyordu: "Bütün bir dünyayı sömüren bir ülke gerçeği, bunu bir ölçüde geçerli kılmıştır."[41] Başka bir deyişle, Britanya emperyalizminin yağması, İngiliz işçilerine taviz vermeye başlamıştı. Marx da, devrimci hareket "dünyanın bu küçük köşesinde EZİLEBİLİR" derken tam da bu noktadan yola çıkıyordu, zira Britanya'nın başını çektiği kapitalizm, küresel ölçekte hâlâ "yükselişte" idi.[42]

UİB'nin kuruluşundan on yedi ay önce Engels, İngiltere'de olabilecekler konusunda daha da kötümserdi. Marx'a "İngiliz proletaryasının devrimci enerjisi tamamen tükenmiştir ve İngiliz proleteri, burjuvazinin egemenliğiyle tümden mutabık olduğunu ilan etmiştir"[43] diye yazıyordu. Marx ise henüz İngilizlerin üzerini çizmekten yana değildi. "İngiliz işçilerinin burjuva bulaşıklığı gibi görünen şeyi ne kadar kısa bir sürede

40 c. 44, s. 535

41 c. 40, s. 344 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 125].

42 Bkz. 7. bölüm, "Örgütlü Siyasi Faaliyetin İlk İşaretleri" kısmı.

43 c. 41, s. 465

silkip atacağını göreceğiz."[44] Sınıf mücadelesi tarihinde daima geçerli olduğu gibi, bunun cevabını verebilecek olan sadece gerçek hareketti.

Enternasyonal'in kurulmasına katkıda bulunan İngiliz sendika liderleri neredeyse sadece inşaat iş kolu ve vasıflı mesleklerden geliyordu. Özellikle sonuncusu, daha çok sanayi kapitalizmi karşısında ayakta kalma derdindeydi. UİB'ye, bir zamanlar Almanya'daki *straubinger* unsurların Komünist Birlik'e baktıklarından çok da farklı bir gözle bakmıyorlardı. Giderek daha açık bir şekilde görüldüğü gibi, gerek inşaat ustalarının, gerekse vasıflı işçilerin örgütleri UİB'ye proletarya enternasyonalizmi saikiyle değil, dar ekonomik ve siyasi çıkarları temelinde katılmıştı. UİB'de sendikalaşmış sanayi işçilerinin olmayışı dikkat çekiciydi; katılanlarınsa, büyük bir kısmı diğer işçilerden iyi durumdaydı ve dolayısıyla kendilerini daha güvende hissediyordu.[45] Marx Kuruluş "Çağrı"sında, Britanya kapitalizminin on dokuzuncu yüzyılın üçüncü çeyreğinde yaşadığı benzeri görülmemiş genişleme sırasında "gerçek ücretlerinde bir miktar artış elde eden küçük bir azınlık"tan söz ederken, İngiliz işçi sınıfı içindeki tabakalaşmaya atıfta bulunmuştu.[46] İşçi sınıfı bünyesindeki bu farklılaşmanın siyasi yansımaları ancak UİB'nin İngiltere'deki seyri içinde açıklığa kavuşacaktı.

Marx açısından GK'daki sendikacıların gerçekliğini ilk olarak açığa çıkaran durum, oy hakkı meselesi ve seçim siyaseti oldu. Marx ve Engels elbette uzun zamandır, gerçekten de işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemi olduğu sürece, işçilerin seçim süreçlerine katılmasını savunuyordu; "1850 Mart Çağrısı"nın ana temalarından biriydi bu. Öte yandan, 1848'den Bonaparte dönemine Fransa deneyimi, seçimlerin her zaman işçilerin derdine derman olmadığını göstermişti. Engels'in Alman işçilerine açıkladığı gibi, "eğer bir ülkede sadece geniş ve cahil bir kırsal nüfus, iyi örgütlenmiş bir bürokrasi, sıkı sıkıya denetlenen bir basın, polis tarafından yeterince baskı altına alınan örgütler varsa ve siyasi toplantı (özgürlüğü) hiç yoksa"[47] erkeklerin genel oy hakkı işçilere pek bir şey sağlayamazdı.

UİB'nin kurulmasının üzerinden altı ay geçmeden, Marx'ın heyecanlı desteğiyle GK, Reform Birliği'nin oluşturulmasına katkıda bulundu. Bir işçi örgütü olan Birlik, oy hakkını orta sınıfa ve işçilerin daha iyi durumdaki kesimlerine genişleten 1867 Reform Yasası'nın kabul edilmesi

---

44 c. 41, s. 468

45 Britanya sendikalarının UİB'deki yeri ve sınırları ile ilgili ayrıntılar için bkz. Collins ve Abramsky, s. 59-81

46 Ayrıca bkz. 7. bölüm

47 Alıntı Engels'in ileride üzerinde duracağımız *Prusya Ordusu Sorunu ve Alman İşçi Partisi* kitapçığından (c. 20, s. 74).

için parlamentoya baskı uygulanmasında önemli bir rol oynadı. Ancak, bir yıl sonra Marx, J.P. Becker'a, GK'daki iki sendikacı hakkında şöyle yazıyordu: "[W.R.] Crewer ve Odger, bizim isteklerimize karşı *burjuvaziyle* bir uzlaşmaya giderek, Reform Birliği'nde bize *ihanet* ettiler."[48] Bu iki isim, Birlik'teki sadece hane halkına oy hakkını destekleyen liberal burjuva unsurlara teslim oldu. Crewer ve Odger sadece GK'nın perspektifine halel getirmekle kalmadı, aynı zamanda yeni gelişen örgütün gündemi de, üyelerinin Reform Birliği faaliyetlerine harcadıkları zaman ve emek dolayısıyla bundan zarar gördü (UİB'nin ilk yıl bir kongre yapmamasının asıl nedenlerinden biriydi bu). 1871 başlarında Marx, o sırada Boston'da yaşayan eski Çartist lider Julian Harney'ye şöyle yazıyordu:

"Üzülerek söylüyorum, işçi temsilcilerinin çoğu, konseyimizdeki konumlarını sadece kendi küçük kişisel amaçlarını gerçekleştirmenin bir aracı olarak kullanıyor. Ne yapıp edip Avam Kamarası'na kapağı atmak onların *ultima thule*'sidir ["en büyük hedefleridir"], en sevdikleri şey ise sırtlarını sıvazlayıp onları serseme çeviren lortlarla ve parlamento üyeleriyle yan yana gelmektir."[49]

Marx'ın tanık olduğu şey, emek hareketinin ve onun parlamenter siyasete katılımının sonraki yıllarında iyiden iyiye hâkim hale gelecek bir olgunun belki de ilk belirtileriydi.

Marx, sendika liderleri Odger ve Crewer'ın oy hakkı meselesinde İngiliz işçi sınıfını sattığını düşünüyordu, ama aynı şeyi İrlanda sorununda da yapmalarını engellemeye çalışacaktı. Daha önce değindiğimiz gibi, Marx ve Engels'in bu başlıktaki stratejisi, UİB'nin Fenian tutukluları ve İrlanda'nın kendi kaderini tayinini tereddütsüz desteklediğini açıkça ortaya koyan bir GK politikası oluşturmak, böylece aynı zamanda sendikacılar ile flört etmekte oldukları Gladstone hükümetinin arasına takoz koymaktı. Marx'ın yaklaşımını paylaşan Engels'e göre "Odger'ı köşeye sıkıştırmak iyi olacaktı."[50] Marx, doğuşuna tanık olduğu, ileride işçi-liberal seçim koalisyonu olarak adlandırılacak bu uzlaşmanın ilk örneğinin altını oymaya çalışıyordu. Sendikacıların karardan yana oy kullanmalarını sağlamayı başarsa da, çok geçmeden onların bağımsız işçi sınıfı siyasetine ve proleter enternasyonalizmine değil, liberallerle koalisyona sadakatle bağlı oldukları açıklık kazandı.

48 c. 42, s. 314

49 c. 44, s. 100-1

50 c. 43, s. 388. Odger ve diğer sendikacıların İrlanda'nın kendi kaderini tayini sorunundaki bocalamaları, ileride kendi egemen sınıflarının emperyalizmini doğrudan kınamaktan geri duran İkinci Enternasyonal reformistlerinin sömürgeler meselesindeki tutumunun habercisiydi.

Sendikacıların İrlanda sorunu konusundaki bocalamalarına rağmen, Marx İngiltere'den hâlâ umudunu kesmemişti. Bu yüzden GK'yı diğer ülkelerde olduğu gibi ayrı bir önderlik organı oluşturmak yerine Britanya'daki harekete önderlik etmeye çalıştığı için –kendi hizip çıkarları nedeniyle– eleştiren Bakunin'i şöyle cevapladı: "İngilizler, toplumsal devrimin bütün *maddi* gerekliliklerine sahiptir. Onlarda eksik olan şey, *genelleştirme anlayışı ve devrimci coşkudur.* Bunu onlara ancak [GK] verebilir ve böylece bu ülkede ve dolayısıyla *her yerde* gerçek devrimci hareketi hızlandırabilir."[51] "Genelleştirme anlayışı", Marx ve Engels'in öteden beri komünist partinin devrimci sürece biricik katkısı olarak gördükleri şeydi.[52] Görüldüğü gibi Marx, 1870 başlarında GK adına Bakunin'i cevaplarken, İngiltere'de böyle bir önderliğe ihtiyacı olan bir "gerçek devrimci hareket"in var olduğunu düşünüyordu. Engels de bu çerçevede Mayıs 1871'de GK sekreterinin "[UİB]'yi Londralı yığınlar arasında yayabilecek ... ve emekçi sınıfların aristokrasisinden ve onun resmî temsilcilerinden bağımsız kılabilecek" biri olmasını tavsiye ediyordu.[53] Hâlbuki gerçek hareket, işlerin böyle olmadığını yakında gösterecekti.

Marx'ın İrlanda sorunu üzerine kararı sendikacılar açısından hazmedilmesi zor bir lokma olduysa, *Fransa'da İç Savaş* yenilir yutulur gibi değildi. Bu bölümün başında belirtildiği üzere, belgenin çizgisiyle uyuşmazlıkları, resmiyette hâlâ GK üyesi olan sendikacıları UİB ile ilişkilerini kesmeye zorladı. Liberal müttefiklerinin basıncı altında, yenilen Komünarlarla ve Marx'ın onları tavizsiz şekilde savunma tavrıyla aralarına mesafe koymayı tercih ettiler. Böylece Marx ve Engels'in bir zamanlar İngiliz işçi hareketine bağladıkları umutları, liderlerinin Komün'ün çöküşü karşısında aldıkları tutumla birlikte açıkça kırılmıştı. Yeni bir önderliğin onların yerini almak zorunda olduğuna inanıyorlardı.

Gerçek bir hareket olarak Komün ve sendikacıların buna verdikleri tepki öğretici oldu. 1871'deki Londra Konferansı'nda sendikalar üzerine tartışmada Marx'ın söyledikleri, şüphesiz Engels'in İngiltere'deki deneyimlerinden çıkardığı son dersleri yansıtıyordu. Bir uluslararası sendika federasyonu oluşturma önerisini cevaplayan Marx'ın sözleri tutanaklara şöyle geçti:

"SENDİKALAR ... aristokratik bir azınlıktır –yoksul işçiler bunlara üye olamaz ... [A]ynı şey Londra'nın doğru yakasında doğmuş işçiler için de geçerlidir; onda biri (sendikalara) üyedir– köylüler, yevmiyeci işçiler asla bu örgütlere giremez.

---

51 c. 21, s. 87 [Karş. Marx-Engels: *Seçme Yapıtlar*, cilt: II, Birinci Basım, Sol Yayınları, Temmuz 1977, s. 210].

52 Bkz. 3. bölüm, "Devrim Arifesi" kısmı.

53 c. 44, s. 147

"SENDİKALAR kendi başlarına bir şey yapamaz, bir azınlık olarak kalacaklardır, proleter yığınlar üzerinde bir etkileri yoktur, oysa Enternasyonal doğrudan bu insanlara dayalı olarak çalışır, işçilere gitmek için onların örgütüne ihtiyacı yoktur ... (UİB) işçilerde tam bir güven uyandırabilecek tek örgüttür."[54]

Bu sözlerde Marx'ın sendikalar üzerine daha önceki açıklamalarıyla –özellikle 1866 Cenevre Kongresi'ndeki "Delegelere Talimatlar"ıyla (7. bölüme bakınız)– çelişen hiçbir şey bulunmamakla birlikte, sendikalara karşı o güne kadarkinden çok daha eleştirel ifadelerdi bunlar.

Ayrıca Marx'ın Londra konferansında Britanya için GK yerine ayrı bir önderlik organı oluşturulmasını önermesi, İngiltere'nin devrimci rolü ile ilgili düşüncesini gerçekten de yeniden değerlendirdiğini gösterir. İngiliz işçi sınıfı hareketi kendi önderliğini yaratmalı, kendi temposunda gitmeli ve umulur ki, Almanya gibi başka bir ülkedeki devrimci hareketlerden ilham almalıydı.

Lahey'de Marx, sendikanın –saptırıcı– liderleri hakkında ne düşündüğünü çok az şüpheye yer bırakacak açıklıkta ortaya koydu. İçlerinden biri, İngiliz işçilerini temsil etmediği iddiasıyla Maltman Barry'nin delegeliğini sorgulanınca, Marx hemen şu cevabı verdi: "İngiliz işçilerinin sözde liderlerinden biri olmaması, Barry adına artı puandır, çünkü bu adamlar burjuvazi ve hükümet tarafından az ya da çok satın alınmışlardır."[55] Geniş yankı bulan sözleri reformistlerle tümden kopuşa yol açmış olsa da, Marx iki yıl sonra sözlerinin arkasında duruyordu: "Kendimi gözden düşmeye, karalamalara vs. açık hale getirdiğimin farkındaydım, fakat bu tür sonuçlar hiçbir zaman umursamadığım şeylerdir. İnsanlar bu suçlamayla sadece görevimi yaptığımı anlamaya başlıyorlar."[56] Marx için, sendikacılarla ilişkilerinde *suaviter in modo*'yu bir yana bırakıp *fortiter in re*'yi ele almanın zamanı gelmişti belli ki.

Engels, 1874 parlamento seçimlerini tahlil ederken, 1858'de Marx'la birlikte İngiliz işçilerinin siyasi geriliğiyle ilgili dile getirdikleri açıklamaya başvurdu: "İşçi sınıfının, geniş ölçekli sanayinin muazzam genişlemesinin nimetlerinden her yerden fazla pay aldığı bir ülkede bu anlaşılır bir durumdur. Dünya pazarının hâkimiyetini elinde tutan bir İngiltere'de başka türlüsü mümkün değildi."[57] Siyaset de belirleyici ol-

54 c. 22, s. 614

55 *The Hague Congress, Minutes and Documents*, s. 124

56 c. 45, s. 18. Marx'ın suçlamalarını destekleyen kanıtlar için bkz. Collins ve Abramsky, s. 260 ve Royden Harrison, *Before the Socialists*, bölüm IV.

57 c. 23, s. 613. Collins ve Abramsky, bölüm XIV ve "Sonuçlar"da, İngiltere'de UİB'nin önündeki güçlüklere dair birçok açıdan faydalı tartışmalarında maalesef bu faktörü ele almaz.

makla birlikte –egemen sınıfın Çartistlerin tarihsel taleplerini kabul etmeye hazır olması özellikle önemliydi– Engels'e göre 1883 gibi geç bir tarihte bile Britanya emperyalizminin yağmasının İngiliz işçilerinin bilinci üzerindeki etkisi hâlâ tayin edici faktördü. "Dünya pazarı üzerindeki hâkimiyete ortaklık, İngiliz işçilerinin siyasi hiçliğinin ekonomik temeliydi, şimdi de öyledir."[58] Ne zaman ki Britanyalı egemenlerin dünya tekeli rakipler tarafından tehdit edilir, İngiliz işçileri o zaman harekete geçmeye başlardı. Engels'in haklılığı ancak 1880'lerin sonunda, sanayi işçilerinin alt tabakaları arasında, özellikle Londra'da gelişen başkaldırıyla kanıtlanacaktı.

Alman Partisi İçin Mücadele

Marx, –sonradan Engels'in de katıldığı– UİB'yi oluşturma çabalarıyla aynı tarihlerde, Engels'le *birlikte* Almanya'da ileride ilk kitlesel işçi partisi haline gelecek olan örgütün inşasında etkili olmak için aktif çaba sergilemekteydi. Enternasyonal'de olduğu gibi bu çabasının merkezinde de işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemi için mücadele vardı. Bunun başarısı, Lassalle'ın Alman işçi hareketine bıraktığı mirasa karşı kesintisiz bir mücadeleyi gerektiriyordu.[59]

Almanya'nın somut şartlarında, bağımsız siyasi işçi hareketi, İlerleme Partisi denilen çevrede bir araya gelen liberal burjuvaziden olduğu kadar, Bismarck'ın önderlik ettiği feodal monarşik sınıftan da bağımsızlık demekti. Yeniden canlanan Alman işçi hareketi, hatırlanacağı gibi, 1863'te sırtında Lasalcılık kamburuyla ve diktatörce bir önderlikle doğmuştu; Marx ve Engels'in "Prusya kraliyet sosyalizmi" diye dalga geçtiği Lasalcılığın özü, Bismarck'a bel bağlamaktı. Bu, birçok açıdan Alman liberallerinin tabansızlığına bir tepkiydi. İngiltere'deki muadillerinden farklı olarak Almanya'nın liberal burjuvazisi, Marx ve Engels'in 1848-49 derslerinde açıkladığı nedenlerle, işçi hareketinin siyasi emellerini desteklemeye isteksizdi ve bundan dolayı da işçilerin bağımsız siyasi eylemini İngiltere'deki gibi engelleyebilecek durumda değildi. Ne var ki, Lassalle'ın etkisiyle, işçilerin bu durumda Bismarck'ın junker-monarşik sınıfına dönmesi gerektiği yanılsamasının, işçi sınıfının siyasi netliği önündeki en büyük engel olduğu açığa çıkmıştı. Marx-Engels'e göre, Lassalle'dan

58 c. 47, s. 55

59 Lassalle'ın mirasının modern zamanlara uzanan bir boyutu da, genelde "standart" ya da "klasik" bir tarihçe olarak başvurulan Franz Mehring'in ünlü biyografisi *Karl Marx*'ta görülen saygı ve hayranlıktır. Nadiren kabul edilse de, Draper, Mehring'in bir Lasalcı olduğunu ve öyle kaldığını, biyografiyi de bu eğilimin tüm yansımalarıyla birlikte bu perspektiften bakarak yazdığını ikna edici bir şekilde savunur (*KMTR* IV, s. 305-18).

miras kalan diğer iki yetmezlik, erkeklerin genel oy hakkını işçi sınıfının her derdine deva olarak görmek ve sendikal örgütlenmenin değerini anlayamamak, bu yanılsamayı daha da derinleştiriyordu.

Bu teorik zemine basan Almanya'nın ilk işçi partisi, Lassalle'ın 1863'te kurulmasına yardım ettiği Genel Alman İşçi Birliği ya da ADAV, Marx'a göre sakat doğmuştu. 1865 başlarında Engels'e şöyle yazıyordu: "Ne kadar çabuk dağılırsa, o kadar iyi olur ... [H]ava temizlenmeli ve parti Lassalle'ın ardında bıraktığı kötü kokulardan arındırılmalı."[60] Lassalle'ın haleflerinin, bilhassa J. R. Schweitzer'in yönetiminde örgütün siyaset ve diktatoryal işleyiş tarzı aslında daha da kötüleşti.[61] Birkaç yıl sonra Engels, "maalesef her yerde işçi önderlerinin bir kısmının illa ki yozlaşması, proletarya hareketinin bir yasası halini almış görünüyor, zira her yerde bu, Lassalle'ın Almanya'da geliştirdiği tarzda yaşanıyor"[62] diye yazıyordu. Bu arada Marx ve Engels, Lasalcı güzergâhın değiştirilemeyeceği ortaya çıkana kadar, Schweitzer'in gazetesi *Sosyal Demokrat*'ta bir süre yazmak da dâhil olmak üzere, Lassalle'ın "kötü kokusunu" çıkarmak için her fırsatı değerlendirdiler. Bu çabaların bir parçası olarak, Marx gazetede Kuruluş "Çağrı"sını yayınlatmayı başardı. Ne ki, başlarda bir süre uğraştıktan sonra, ADAV'ın Enternasyonal'e katılacağı beklentisini tamamen bıraktı.[63]

Marx ve Engels'in taktiği, kendilerine açılan her platformda Lasalcılığa saldırmak şeklindeydi. Engels'e bir mektubunda Marx, Schweitzer'in isteği üzerine yazdığı Proudhon ile ilgili bir makalede "görünüşte Proudhon'u hedef alan" ama Lassalle'ı "canevinden vuran çok şiddetli birkaç darbe" indirdiğini ve zaten amacının da bu olduğunu söylüyordu.[64] Onu Engels'in "*Sosyal Demokrat* okurlarına toprak ağalığına karşı mücadelenin zorunlu olduğunu anlatmak ... için" yaptığı, eski bir Danimarka halk şarkısının çevirisi izledi.[65] Lasalcılık işçi sınıfıyla Bismarck'ın feodal-monarşik ko-

60 c. 42, s. 75-77

61 Bu kötüleşmeyi gösteren ayrıntılar ve Schweitzer'in Bismarck hükümetine teslimiyetinin boyutları için bkz. Raymond H. Dominick III, *Wilhelm Liebknecht and the Founding of the German Social Democratic Party* (Chapel Hill: University of North Caroline Press, 1982), s. 104-5. Dominick'in alıntıladığı 1871 tarihli bir mesajında Bismarck, ADAV'la "maddi bir anlaşma mümkün olduğu gibi, zamanında yapılacak bir devlet müdahalesi de işçilerin büyük çoğunluğunu mevcut düzenle uzlaştırmayı başaracaktır ..." diye yazar. Bismarck'ın beklentilerinin temelsiz olduğu söylenemez.

62 c. 43, s. 336

63 Alman hareketi ile UİB arasındaki ilişkilerin faydalı bir tarihçesi için bkz. Roger P. Morgan, op.cit.

64 c. 42, s. 67

65 c. 20, s. 89. Şarkı, göründüğü kadarıyla Prusya Meclisi'ne tarım işçilerinin sendika kurmasına izin veren bir önerge sunulmasına neden oldu (bkz. c. 42, s. 94 ve 608).

alisyonu arasında bir ittifaktan yana olduğu için, köylülüğün sömürülmesini ya görmezden geliyor ya da önemsiz gösteriyordu.[66]

Daha sonra Schweitzer'in gazetesinden ayrıldıklarında, diğer Alman gazetelerinde yaptıkları açıklamalarda, gazetede "hükümete ve feodal mutlakiyete karşı" kullanılan dilin, "en azından İlerleme Partisi'nin üyelerine" yani liberal burjuvaziye "karşı olduğu kadar cesur olmasını" defalarca talep ettiklerini belirttiler.[67] Kopuşa doğru giderken, Marx, Schweitzer'i Lasalcı yaklaşımı terk etmeye ikna etmeye çalışmış, ama başarılı olamamıştı.

"Hiç şüphe yok ki, Lassalle'ın Prusya hükümetinin sosyalist önlemlerle [emek-sermaye ilişkisine -*çev.*] müdahale edebileceği şeklindeki talihsiz yanılsaması hayal kırıklığıyla sonuçlanacaktır. Olayların mantığı gösterecek. Fakat işçi partisinin onuru, bu tür yanılsamaları, deneyimin bunların sahteliğini açığa çıkarmasını beklemeden reddetmesini gerektirir. İşçi sınıfı ya devrimcidir ya da bir hiçtir."[68]

Engels'in kırda feodal ilişkilere karşı mücadelenin önemine işaret etmesi, Marx'la birlikte 1847'de başlayan Alman devrimi için benimsedikleri siyasi stratejiyi, en önemlisi de halk ittifakı stratejisini yine onayladıklarını gösterir. Schweitzer ve gazetesiyle ilişkiyi kestiklerini açıklarken söyledikleri de bu yöndeydi.[69] Bu nokta kritikti, çünkü Almanya gerçekliğinin gündeme getirdiği kafa karıştırıcı sorunun cevabı bu stratejide yatıyordu. Almanya'nın hâlâ küçük olan işçi sınıfı, ödlek liberal burjuvaziye güvenemeyeceğine göre, Bismarck'ın junkerliğiyle ittifaka girmeksizin ilerlemeyi umabilir miydi? Çözüm, işçi-köylü ittifakıydı. Marx ve Engels, ömürlerinin sonuna kadar Alman partisine bu stratejik ittifakın zorunluluğunu anlatıp durdular.

Bu dönemde Alman hareketine yönelik en önemli yazınsal müdahaleleri, aynı zamanda başlıca siyasi eserlerinden biri olan, Engels'in *Prusya Ordusu Sorunu ve Alman İşçi Partisi* kitapçığıydı. Marx'la yakın işbirliği içinde yazılan -bir taşla iki kuş, yani liberal burjuvazinin yanı sıra feodal sınıfı da vuran yapısını ve temel fikrini öneren aslında Marx'tı- eser, dolaylı da olsa Lasalcılığa karşı en temel değerlendirmeleri bir araya getiriyordu. Yazılmasına vesile olan konu, İlerleme Partisi'nin çoğunluğa sahip olduğu Prusya Meclisi ile Bismarck hükümeti arasındaki anayasal

66 7. bölümden hatırlanacağı gibi, Marx ve Engels altı yıl önce Lassalle'ın "Franz von Sickingen" adlı dramasını toprak sahibi soyluluğu övdüğü ve köylülerin yanında yer almadığı için eleştirmişti.

67 c. 20, s. 80

68 c. 42, s. 90

69 c. 20, s. 80

çatışmaydı. Sorun, Prusya'nın silahlı kuvvetlerini reorganize etme hakkının hangisine ait olduğu ve işçi hareketinin bu çatışmada nasıl bir tutum alması gerektiğiydi.

Kitapçığı tanıtmak için gönderdiği duyurularda Marx, metinde yer alan programatik ifadeleri alıntıladı:

"Prusya'da ordu reorganizasyonunda Alman işçi sınıfının çıkarına olan tek şey, genel askerlik hizmetinin giderek daha tam bir şekilde uygulanmasıdır.

"Anayasal çatışmada işçi sınıfının izlemesi gereken politika şudur: "Her şeyden önce, işçi partisinin örgütlenmesini mevcut koşulların izin verdiği ölçüde korumak; İlerleme Partisi'ni, mümkün mertebe, *gerçek* bir ilerleme yapmaya zorlamak; ... ancak, gericiliğin [Bismarck hükümetinin] ikiyüzlüce ayartmalarına şöyle cevap vermek:

'Kişi, mızrağının ucuyla almalı hediyeleri, birer birer!'"[70]*

Marx ve Engels öteden beri Prusya ordusunun geleneksel kast'vari askere alma politikaları yerine, genel askerlik hizmetini yeğlemekteydi, çünkü bu sistem, işçi sınıfına iktidarı alması için gereken askerî becerileri sağlıyordu.

Ancak, kitapçığın asıl amacı, işçi sınıfının liberal burjuvaziden olduğu gibi, "gericilik" partisinden de bağımsız örgütlenmesini savunmaktı. Öte yandan bu ikisinden ilki, işçiler açısından bir ilerlemeyi temsil ediyordu, zira onun geleneksel programı, sivil özgürlükler ve temel demokratik haklar, işçi sınıfının "nihai zaferi için gereken" silahlarıydı.[71] Bu nedenle *Manifesto*'nun son bölümünü hatırlatan sözlerle, işçi partisi, burjuvaziyi gericiliğe karşı mücadelesinde "*kendine sadık kaldığı müddetçe*" desteklemeliydi. Diğer yandan 1848-49 dersleri, Alman burjuvazisinin yüreksizliğini ve işçi partisi "İlerleme Partisi'ni mümkün mertebe zorlamaya" çalışsa bile bunun başarılamayabileceğini öğretmişti:

"[O] durumda bile işçi partisinin ... burjuvazinin ihanet ettiği burjuva özgürlük için, basın özgürlüğü, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü için seferberliğini sürdürmekten başka seçeneği yoktur. Bu özgürlükler olmaksızın kendisi serbestçe hareket edemeyecektir; bu mücadelede (işçi partisi) kendi varlığı için zorunlu olan çevreyi yaratmak için, nefes alabilmek için dövüşmektedir."[72]

Böylece Marx ve Engels, burjuva demokrasisi için mücadelenin, burjuvazi buna yanaşmasa bile, işçi partisi tarafından verileceğini su götürmez

---

70 c. 20, s. 86

* Alman edebiyatının ilk örneklerinden biri olan Hildebrand Destanı'ndan bir dize -*çev.*

71 c. 20, s. 77

72 c. 20, s. 78

bir şekilde ortaya koyar. Dolayısıyla bu çıkarım, 1848-49 başkaldırısının arifesinde Alman devrimi üzerine *Manifesto*'nun son bölümünde özetledikleri stratejik perspektifin, ayaklanmaların dersleri temelinde ayrıntılandırılıp genişletilmesidir.[73] Dahası, "1850 Mart Çağrısı"nın özünü hatırlatan bir tarzda, bu stratejinin temelinde yatan varsayım "bireyler olarak işçileri ["kapitalistlerinkine doğrudan karşıt" olan] sınıf çıkarları konusunda eğitmek ve bir sonraki devrimci fırtına koptuğunda ... harekete geçmeye hazır olmak" için, işçi partisinin "burjuvazinin sadece bir eklentisi değil, fakat bağımsız bir parti olarak" hareket edeceğiydi.[74]

İşçi partisi, burjuva demokrasisi mücadelesini başarıyla yürütebilmek için, bunu kırsal üreticilerle ittifak içinde yapmalıydı: "[K]ır proletaryasının da harekete akın edeceği güne kadar, Almanya'da kent proletaryası hiçbir şey kazanamaz ve kazanamayacaktır."[75] Bu son öğütle birlikte, Engels'in kitapçığının, ileride doğrulanacağı gibi, *Manifesto*'nun Alman devrimi için programına, yine gerçek hareketin derslerine dayanarak yaptığı son zorunlu ilave olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenledir ki Marx ve Engels, beş yıl sonra *Almanya'da Köylü Savaşı*'nı, yeni önsözünde belirttikleri gibi "Alman işçi hareketinin en acil görevi"nin, "bu sınıfa [tarım emekçilerine] can vermek ve onu harekete çekmek"[76] olduğunu vurgulamak amacıyla yeniden yayınladılar.

Son olarak, "gericiliğin" özel bir tipi olan Bismarck'ın "Bonapartist" rejiminden gelecek bir "hediye", hiçbir yanılsamaya yol açmamalıydı. Başka bir bağlamda değindiğimiz, Bonapartist bir rejimde genel oy hakkının sınırlarıyla ilgili tavsiye de bu yöndeydi. Bismarck, tam bir Bonapartist yaklaşımla, işçi hareketine ancak onu burjuvaziye karşı kullanabileceğini düşündüğü sürece tahammül edebilirdi. "Bu hareket, işçileri bağımsız bir güce dönüştürdüğü ve böylece hükümet için tehlikeli hale geldiği an, birden her şey sona erecektir."

Alman partisi kendi programına sahip kitlesel bir işçi partisi haline gelince, Bismarck'ın anti-sosyalist yasasıyla partiyi yasadışı ilan edecek, böylece Engels'in öngörüsü on üç yıl sonra gerçekleşecekti.

Kitapçık, büyük ölçüde Marx-Engels ekibinin çabaları sayesinde yaygın şekilde okunup tartışıldı.[77] Lasalcılığa karşı kampanyalarıyla aynı zamanda

---

73 Engels, eser yayınlanmadan önce bir ilanda şöyle yazar: "[K]itapçık, 1846-1851 proletaryasının yazınsal temsilcileri [yani Marx ve Engels] tarafından benimsenen pozisyonu bir kez daha temel alır ve bu tutumu hem gericilik, hem de ilerlemeci burjuvazi karşısında geliştirir ..." (c. 20, s. 81)

74 c. 20, s. 78

75 c. 20, s. 75

76 c. 21, s. 100 [Karş. Engels, *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*, Sol Yay., Kasım 1975, s. 24].

77 Kitapçığı tanıtma kampanyalarının ayrıntıları için bkz. c. 20, s. 456-57

Almanya'da kendi çizgilerini yeniden inşa etmeye çalıştılar. Ülkedeki hareketle tarihî bağlarına rağmen bu, daha 1853'te anlamış oldukları gibi, "partimizi sil baştan örgütlemek" demekti. 1867-68'deki *Kapital*'i tanıtma kampanyaları (bkz. 8. bölüm) yine bu çabaların bir parçasıydı. Her şeyden öte, Engels'in 1867'de Marx'a yazdığı sözleriyle, "Almanya'da doğrudan işçilerle bağ kurmaya çalışmalıyız, en önemli eksikliğimiz budur ..."[78] Başlangıçta, sahnedeki tek gerçek kadroları, daha önce belirtildiği gibi birçok açıdan yetersiz buldukları Liebknecht'ti.[79] Onunla birlikte çalışırken tıpkı UİB'nin inşasında olduğu gibi, Almanya'da kitlesel bir işçi hareketi oluşturmanın gereklerini kendi çizgilerinin çıkarlarına tabi kılmamaya özen gösterdiler. Sonunda bu kadar az bir güçle başladıkları halde başarılı olmaları, Marx-Engels'in çizgisinin *ve* eylemlerinin gücünün kanıtı oldu.

Geriye dönüp bakıldığında, Liebknecht'in harekete en büyük katkısı, 1865'te o zaman yirmi dört yaşında olan August Bebel'i Marksist eğilime kazanması oldu.[80] ADAV'a bir alternatif ve rakip örgüt yaratılması büyük oranda ikisinin ortak çalışmalarının ürünü oldu ve sonunda, 1869'da Eisenach kentinde Sosyal Demokrat İşçi Partisi (SDAP)'nin kurulmasına yol açtı. Ne ki, Eisenach'çılar olarak tanınan bu partinin Marksist perspektifi tümüyle benimsemesi biraz zaman alacaktı. Kısmen bu nedenle ve GK'da bir bütün olarak Alman işçi hareketini temsil ettiğinden dolayı Marx, gerek -Liebknecht'in içerlemesine rağmen- ADAV'la, gerekse SDAP ile Enternasyonal'le ilgili ilişkilerinde ihtiyatı elden bırakmadı. Mesela, 1868'de Schweitzer kendisine oportünistçe yanaşmaya çalışınca, Marx samimi fakat çok ilkeli bir tavırla karşılık verdi. Oldukça didaktik bir mektupta, Lassalle'ı kurmakla suçladığı mezhebin kısa ve özlü bir tanımını yaptı. "Mezhep ["her mezhep dinseldir"] kendi varlık nedenini ve onur meselesini sınıf hareketiyle ortaklığında değil, onu bu hareketten

78 c. 42, s. 430

79 Liebknecht hakkındaki daha önceki görüşleri için 6. bölüme bakınız. Dominick, op. cit., genelde sempatiyle yaklaştığı Liebknecht portresinde Marx ve Engels'in çoğu iddiasını destekler. Marx, yukarıda alıntıladığımız Fransa-Prusya savaşının Alman hareketi açısından önemiyle ilgili ifadesinde Engels'e şunları söyler: "Bizim Wilhelm'in [Liebknecht] işine geldiği zaman başkalarına söylediği, aramızdaki sözüm ona çıkar 'özdeşliğini' bir kalemde silip attım" (c. 44, s. 59).

80 Bebel'le ilişkilerinin başlangıcı hakkında bkz. Dominick, op. cit., s. 120-22. Liebknecht'in Bebel'i Marksist eğilime kazanması, en azından işin başında onun bir komünist olduğu anlamına gelmiyordu. Marx'ın 1869'da Bebel hakkında Engels'e yazdıkları, aynı zamanda Liebknecht ile ilgili düşüncelerini de ortaya koyar: "Sanırım Bebel faydalı ve yetenekli olacak. Tek talihsizliği, 'teorisyenini' Bay Wilhelm'de bulmuş olması" (c. 43, s. 249). Engels de birkaç ay sonra Kugelmann'a şöyle yazar: "Keşke Bebel'in biraz teorik birikimi olsaydı ... bana öyle geliyor ki, oldukça yetenekli bir arkadaş, bir tek bu yönü eksik" (a.g.y., s. 313). Ancak birkaç yıl içinde Bebel, en değer verdikleri kişi olacaktı.

ayıran özel alametifarikasında arar."[81] Lassalle'ın "alametifarikası" ya da her derde deva ilacı, işçi kooperatifleri için "devlet yardımı" idi.

Ardından, Schweitzer'in sendikal örgütlenmeyle ilgili yayınladığı son tezlerini eleştiren Marx, proletaryanın kendini özgürleştirmesi sürecine dair en güçlü açıklamalarından birini yaptı.

"[G]izli örgütlere ve mezhep hareketlerine uygun düşen *merkeziyetçi* bir örgütlenme, SENDİKALARın doğasıyla çelişir. Bu mümkün olsaydı bile -*tout bonnement* [açıkça] imkânsız olduğunu iddia ediyorum- istenir bir şey olmazdı, özellikle Almanya'da. İşçilerin çocukluklarından itibaren bürokratik bir tarzda yetiştirildikleri; otoriteye, üzerlerinde kurulu otoriteye inandıkları bu ülkede, asıl iş, *onlara kendi başına yürümeyi öğretmektir.*"[82]

Marx, Engels'in "Schweitzer'e diktatörce hevesleri hakkında ne düşündüğünü gösterme"[83] önerisini ince bir şekilde uyguluyordu. Öteden beri savundukları, işçi sınıfının kurtuluşunun ancak kendi eseri olabileceği fikrine uygun olarak Marx, tahmin ettiği gibi başarısız olsa da, işçilerin bu sürece hazırlanabilmesi için yeterince hareket alanına sahip olmasının önemi konusunda Schweitzer'i ikna etmeye çalıştı. Sendikalar, proleter devriminin aracı olmadıkları açık olmakla beraber, işçi sınıfının kendi kendini yönetmeye hazırlanmasında, yani "sosyalizm için bir okul olarak"[84] önemli bir rol oynayabilirdi.

Bu bağlamda, Marx'ın 1869'daki Almanya ziyaretinde görüştüğü dört Lassalle sempatizanına söyledikleri önemliydi. İçlerinden birinin aktardığına göre, toplantının sonunda, "Marx bir kez daha, gerekli olan şeyin asla bireylere sıkı sıkıya yapışmak değil, fakat her zaman davayı gözetmek ve sadece onu geliştirecek kararlara ulaşmak olduğunu vurguladı. İster Liebknecht olsun, ister Dr. Schweitzer, isterse ben, daima dava düşünülmelidir."[85] Bu arada Almanya'dayken Marx, Bismarck'ın bir özel temsilcisi tarafından da ziyaret edildi; temsilci, onu Bismarck'ın arabasına bindirme çabasında tabii ki başarısız oldu.[86] Bismarck'ın daha önce Lassalle'ın desteğini elde etmedeki başarısı -ki, aslında Marx'ın dört Lasalcıya öğüdünün sebebi de buydu- şüphesiz ona aynı şeyi Marx'la da yapabileceğini düşünme cesareti vermişti. Marx için asıl önemli olan

81 c. 43, s. 133 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 1, Sol Yay., Ankara, 1995, s. 251].

82 c. 43, s. 134 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 1, Sol Yay., Ankara, 1995, s. 252].

83 c. 43, s. 118

84 c. 43, s. 629

85 c. 43, s. 30. Alıntının başka bir çevirisi ve bu bağlamdaki ayrıntılar için bkz. Draper, *KMTR*, II, s. 587

86 c. 42, s. 361. Ayrıca Marx'ın kendisini Bismarck'ın davasına devşirmeye dönük daha önceki bir girişimle ilgili 1878'deki açıklamasına bakınız, c. 24, s. 230-33.

şeyin gerçekten de "dava" olduğunu anlayınca Bismarck, işe yaramayan havucu bir kenara bırakıp, Marx'ın etkisini sınırlamak için sopayı kullanmaya karar verdi.

Enternasyonal'in yükselen saygınlığı, gerek ADAV'ın, gerekse SDAP'nin onun programına, yani sosyalist perspektife bağlılıklarını açıkça ilan etmelerinde belirleyici oldu. Bu durum, Marx ve Engels'in bu dönemde Alman seksiyonu yerine UİB'yi inşa etmeye öncelik verme stratejisini de haklı çıkarıyordu. Ancak, kısa süre sonra ADAV'ın, özellikle Schweitzer'in önderliği dolayısıyla, bu açıklamasında samimi olmadığı ortaya çıktı. Schweitzer'in UİB programından çok, Bakunin'in bölücü operasyonuyla ortaklaşması tesadüf değildi. Marx ve Engels, Bakunin'in çevirdiği dolaplara karşı verdikleri mücadelede –en azından Enternasyonal içerisinde– açıkça Schweitzer'e karşı ve Liebknecht ile Bebel'in SDAP'sinden yana tavır aldı. Bu sonuncusuna verdikleri ve partinin sonraki evrimini de kapsayan destekleri, göreceğimiz gibi eleştirel olmakla birlikte, herkesçe bilinen bir olgu haline geldi ve ömür boyu devam etti.

Fransa-Prusya savaşının çıkmasıyla birlikte, daha önce değindiğimiz gibi Liebknecht ve Bebel, Alman ve dünya sosyalist işçi hareketi tarihinin en soylu sayfalarından birini yazarak, savaşa yönelik ezici kamuoyu desteğine rağmen, Reichstag üyeleri olarak Bismarck'ın emperyalist heveslerine açıkça karşı çıktılar. Bu muhalefetleri, Bismarck için her türden sosyaliste ve liberallere saldırmanın bahanesi haline geldi. Hem ADAV'ı hem de SDAP'yi hedef alan baskılar, Almanya'daki sosyalist hareketin birleşmesi için gereken koşulları yarattı ve birlik, artık ünlü olan 1875 Gotha Kongresi'yle gerçekleşti. Önerilen birlik programı büyük ölçüde Lasalcı reçetelere dayandığı için, Marx ve Engels'in acımasız eleştirilerine konu oldu; bunlardan en bilineni Marx'ın "Gotha Programının Eleştirisi" idi.

Engels, Bebel'e mektubunda yer alan eleştirisinde, kendisinin ve Marx'ın SDAP ile ilişkilerine dair, müdahalelerinin çerçevesini anlamaya yardım eden faydalı bir tespitte bulunur:

"İnsanlar her şeyi buradan yönettiğimizi sanıyor, oysa siz de benim kadar biliyorsunuz ki, partinin iç işlerine neredeyse en küçük bir müdahalemiz bile olmadı ve olduysa, tek yaptığımız, gaf olarak, o da *sadece teorik* gaf olarak gördüğümüz şeyleri olabildiğince düzeltme çabasından başka bir şey değildi."[87]

Marx ve Engels'e göre, Eisenach'çıların kendi programını çiğneyen birlik programı, koca koca "teorik gaflar" içeriyordu. Yukarıda değindiğimiz gibi, Engels iki yıl önce Enternasyonal'den söz ederken, siyasette

87 c. 45, s. 65 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 85].

neden programatik bütünlüğe birlikten daha büyük bir önem verdiklerini Bebel'e açıklamış bulunuyordu. Eğer Eisenach programını geçirmek mümkün değilse, bir birlik kongresi yerine, önderlik "sadece ortak düşmana karşı [Lasalcılarla birlikte] eyleme yönelik bir anlaşmaya varmalıydı ... Uzun bir ortak eylem süreci, anlamlı ve ilkeli bir birlik için gereken "zemini hazırlardı."[88] "Gerçek hareketin her adımı bir düzine programdan daha önemlidir."[89]

Eleştirilerinde yeni ya da daha önce söylenmemiş hemen hiçbir şey yoktu.[90] Marx'ın sözleriyle "program bir bütün olarak ... Lasalcı mezhebin devlete kölece imanıyla boydan boya lekelenmiştir"[91], yani tam da Lassalle'ın görüşlerine yönelik daha önceki eleştirilerinin başlıca nedeni olan anlayışla. Bazı formülasyonlar ise daha özlü ve belirgindi. Ancak bu defa yenilik, "Eleştiri"nin Lasalcılığın Eisenach önderlerine dağıtılacak bir belge olarak açık seçik bir suçlama olmasıydı. Önceki eleştiriler ise "Prusya Ordusu Sorunu"ndaki gibi örtük ya da özel mektuplarla sınırlı olmuştu.

Marx ve Engels, öncesinde, yeni kurulan Alman Sosyalist İşçi Partisi (SAPD) ve onun programıyla kamuoyu önünde kendilerini "ayrıştırma" tehdidinde bulunmuşlardı, ama böyle yapmadılar. Engels'in Bebel'e açıkladığı gibi, beklediklerinin aksine, programın Marx partisini mahcup etmeyeceği ortaya çıkmıştı:

"[B]urjuva gazetelerindeki andavallılar, bu programdan aslında içermediği anlamlar çıkararak ve komünist tarzda yorumlayarak, onu son derece ciddiye aldılar. Göründüğü kadarıyla işçiler de aynısını yapıyor.

---

88 Dominick, s. 243-45'te, Marx ve Engels'in eleştirilerinin gerçekçi olmadığını göstermek amacıyla Eisenach kampının komünist anlayıştan yoksun olduğuna dair faydalı bir tartışma ve kanıtlar sunar. Ne ki, "zamanın şartları"nın bunu, yani Eisenach programını aşmayı ve birliğe hazırlık olarak ADAV ile SDAP arasında ortak siyasi çalışma önerilerini "imkânsız kıldığı"nın farkında olduklarını (c. 45, s. 70) atlar.

89 c. 45, s. 70. [Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 87.] Birleşmeyi ayarlayan, diğer Eisenach'çılardan çok Liebknecht'ti ve Marx ve Engels'e göre sorunun kaynağı da buradaydı. Ilımlı bir biyograficinin bile kabul ettiği gibi, "Tipik olarak Liebknecht, sonuçları rahatsız edici olduğunda teoriyi bir kenara atardı" (Dominick, op. cit., s. 164). Dahası, birliği hızla kotarmak için Marx'ın eleştirilerini Bebel'den gizleyen (Dominick bu durumdan habersiz görünür) Liebknecht'in tutumu, Alman partisinde onun bu çalışma tarzıyla yaşanacakların bir işaretiydi; Draper'ın *KMTR* IV, s. 70-71'deki notuna bakınız.

90 Belirgin bir istisna, Marx'ın kapitalizm sonrası bir toplumda dağıtım normları ve eşitlik üzerine kısa fakat çok önemli tartışmasıdır. Ayrıca gerek Marx, gerekse Engels, bu eleştirileri bağlamında, proletarya diktatörlüğünü, onların anlayışına göre böyle bir devlette zor'un ayrılmaz bir bileşen olduğunu savunduğum 4. bölümdeki tezimi destekler bir tarzda ele alırlar; bkz. sırasıyla c. 24, s. 95 ve c. 45, s. 64. Marx'ın yine bu tarihlerde yazdığı, Bakunin'in *Devlet ve Anarşi* kitabı üzerine kenar notları da bu konuda başka kanıtlar sunar, bkz. özellikle c. 24, s. 517.

91 c. 24, s. 97 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, cilt: III, Sol Yayınları, Birinci Basım, Aralık 1979, Ankara, s. 35].

Tek başına bu durum, Marx ve benim açımdan kendimizi böyle bir programdan kamuoyu önünde ayrıştırmamayı mümkün kılıyor. Karşıtlarımız ve işçiler bu programdan bizim görüşlerimizi okumaya devam ettikleri sürece, onunla ilgili tek söz etmemekte haklıyız."[92]

Bu koşullarda daha önce söyledikleri gibi, parti programları gerçekten de gerçek hareket kadar önemli değildi. Engels, sonradan birleşmenin "eğitici bir deney"[93] olarak görülmesi gerektiği konusunda Bebel'e katılacaktı; bu, bir komünist partinin inşa edileceği gerçek hareket içinde muhtemelen zorunlu bir adımdı. Bu sonuca ulaşılması, Eisenach'çı önderliğin Lasalcılar karşısında nasıl bir tutum izleyeceğine bağlıydı. Bu noktadan itibaren Marx ve Engels, "deney"in yolunda gitmesini sağlamada Liebknecht'ten çok Bebel'e güvendiler.

Birleşmeyle ilgili rezervleri nedeniyle Marx ve Engels, SAPD'nin gelişimini ihtiyatlı bir gözle izlemeyi sürdürdüler. Birkaç yıl içinde, ileride "reformizm" olarak adlandırılacak olgunun başlangıcını teşhis ettiler. Marx, Sorge'ye şöyle yazdı:

"Almanya'da, tabanda liderler (üst sınıf ve "işçiler" [parti profesyonelleri -*çev.*] arasındaki kadar olmasa da, partimizde çürümüş bir ruh kendini gösteriyor. Lasalcılarla uzlaşma, öteki orta yolcu unsurlarla uzlaşmalara da kapı açtı ... sosyalizme 'daha yüksek, idealist' bir yönelim kazandırmak, yani onun materyalist temelini ... Adalet, Özgürlük, Eşitlik ve *Fraternité* [Kardeşlik] tanrıçalarının modern mitolojisiyle ikame etmek isteyen hem talebeler ve aşırı ermiş hocalar sürüsünü söylemeye bile gerek yok."[94]

İşte bu, önümüzdeki bölümde göreceğimiz gibi, tam da Engels'in Marx'la el birliği halinde saldırıya geçeceği eğilimdi.

Rus Hareketi

Marx ve Engels 1860'ta yeni bir devrimci dönemin başladığını tespit ettiklerinde, Rus Polonyası'nda baş gösteren -yeni dönemde lavların "doğudan batıya" akacağının kanıtı- köylü hareketine dikkat çekiyordu. Ne var ki, ikilinin (özellikle Marx'ın) Rusya'nın yeni boy atan devrimci hareketiyle doğrudan temas kurmasına daha yedi yıl vardı. Bu sırada ülkedeki gelişmelerin bir belirtisi olarak Moskova'daki devrimciler, *Kapital*'in başka bir dile ilk çevirisi olan Rusça basımını gerçekleştirdiler.

---

92 c. 45, s. 98

93 c. 45, s. 98

94 c. 45, s. 283 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 103].

Marx, ekonomi politik araştırmasını sürdürürken, Rusya'nın önemini daha iyi kavramıştı; 1870 başlarında onu Rusça öğrenmeye sevk eden de buydu. Jenny'nin tarifiyle, "sanki bir hayat memat meselesiymiş gibi Rusça çalışmaya başladı."[95] Rus Narodnik Sosyalist N. Fleravsky'nin (Engels'e "senin *İşçi Sınıfının Durumu* eserinden bu yana yayınlanan en önemli kitap"[96] diye söz ettiği) *Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu*'nu okuduktan sonra "insan, Rusya'da dehşetli bir toplumsal devrimin ... önlenemez ve pek yakın olduğuna derinden ikna oluyor. Bu iyi haber. Rusya ve İngiltere, mevcut Avrupa sisteminin iki büyük temel direğidir. Gerisi tali önemdedir, *la belle France et la savante Allemayne* [güzel Fransa ve bilgin Almanya *-çev.*] bile."[97] Beş yıl sonra Engels, -elbette gerçekleşmesi sandığından uzun süren- Rusya'daki toplumsal devrimin "Almanya'da kaçınılmaz yankıları olaca"ğını[98] isabetli bir şekilde önceden gördü. Bu andan itibaren Marx ve Engels, ömürlerinin sonuna kadar Rusya'daki gelişmelere öncelikle önem verdi; neredeyse bütün Marksolojik tarih yazımının görmezden geldiği bir olgudur bu.

Mart 1870'te, Rusça basımı diğerlerinden daha çok satan *Kapital*'in Rusya'daki muazzam etkisinin yanı sıra, UİB ile ilgili ünü nedeniyle, Cenevre'deki bir grup Rus göçmen, Marx'tan kendilerini UİB Genel Konseyi'nde temsil etmesini istedi. Böylece Marx'ın, ileride Rus devriminin önderliğini doğuracak olan Rus devrimci kuşağıyla ilişkisi resmen başlamış oldu. Engels'le kendisinin Rus devletine eskiden beri ve iyi bilinen karşıtlığını düşününce, Marx "*jeune Russie*'nin [genç Rusya *-çev.*] temsilcisi olarak çalışacak" olmasını ironik buluyordu. "Bundan ne kazanılır ya da ne ACAYİP ARKADAŞLIKLARA katlanmak zorunda kalınır, belli olmaz."[99] Hatırlanacağı üzere, bu genç sürgünlerden biri olan Elisaveta Tomanovskaya, Komün günlerinde Marx ve Engels'le yakın ilişki içinde çalıştı. Söz konusu Rus gençlerin Bakunin'e kararlılıkla karşı olmaları, Marx ve Engels'in "Rus ırkı" hakkında eskiden beri taşıdıkları -ve büyük ölçüde olumsuz- özcü fikirlerinin yıkılmasını kuşkusuz kolaylaştıran bir faktördü. Çok geçmeden Engels, bu gençler hakkında "Yetenek ve karakter bakımından, bir kısmı kesinlikle partimizin en iyileri arasında

95 Rubel, s. 252. Bu, *MECW* editörlerinin c. 43, s. 551'de verdiklerinden daha iyi bir çeviridir. Yirmi yıl kadar önce Engels de kendi kendine Rusça öğrenmişti, fakat anlaşıldığı kadarıyla Marx'ı motive eden siyasi nedenlerle değil.

96 c. 43, s. 424

97 c. 43, s. 450. 8. bölümde belirttiğimiz gibi, Marx, Almanya ile bir savaşın "Rusya'da kaçınılmaz toplumsal devrimin ebesi" olacağını öngörmüştür.

98 c. 45, s. 103. Tabii ki 1917 Rus Devrimi'nin ardından Almanya'da gerçekleşen devrimci ayaklanmalara atıfta bulunuyorum.

99 c. 43, s. 462

yer alıyor" diyor ve âdeta Lenin'in gelişine dair kehanette bulunuyordu: "Sahip oldukları metanet, kişilik sağlamlığı ve aynı zamanda teorik kavrayış, gerçekten hayranlık verici."[100]

Cenevre sürgünleri Marx'ın temsilcileri olmasını istiyordu, çünkü "hareketin pratik karakteri Almanya ve Rusya'da çok benzerdi [ve] Marx'ın eserleri Rus gençliği tarafından genellikle biliniyor ve benimseniyordu."[101] Marx-Engels'in perspektifinin Rusya gibi azgelişmiş ülkelerin şartlarına hitap etmediği yönündeki standart iddiaya rağmen, 1870'lerin radikalleşen Rus gençliği öyle düşünmüyordu. Ülkelerinde sosyalist devrimin başarı şansı ve yolu hakkında onun görüşlerine başvurmalarının nedeni de buydu. Özellikle şu soruya cevap arıyorlardı: Rusya uzunca bir kapitalist gelişme aşamasından geçmek zorunda mıydı, yoksa o dönemde kırlarının büyük bölümünde hâkim durumda olan komünal mülkiyet ilişkileri temelinde doğrudan sosyalist dönüşüme geçebilir miydi?

Rusya'da o zamanlar yaşanmakta olan sosyoekonomik değişim nedeniyle Marx, kategorik bir hüküm vermekten yana değildi. 1877'de bir Rus devrimci demokrat grubun yayın kuruluna yazdığı ancak göndermediği bir mektupta, *Kapital*'de çizdiği "Batı Avrupa'da kapitalizmin doğuşu tarihsel şemasının, içinde bulundukları tarihsel koşullar ne olursa olsun tüm halklara kaderin dayattığı bir tarihsel-felsefi genel gelişim teorisine dönüştürülmesi"[102] tehlikesinden söz ediyordu. O sırada Rusya'ya dair yoğun incelemelerine dayanarak söyleyebileceği sadece şuydu: Şayet Rusya "1861'den bu yana izlediği yolda devam ederse, tarihin şimdiye kadar bir ulusa verdiği en iyi şansı kaçıracak, fakat kapitalist sistemin bütün o ölümcül gel-gitlerine maruz kalacaktır."[103]

1881'de, Rusya'daki Marx partisinin kurucularından Vera Zasuliç, bu sorunla bağlantılı olarak, Rus köy komününün günbegün gelişen kapitalist üretim tarzı karşısında ayakta kalıp kalamayacağı sorusunu gündeme getirdiğinde Marx yine ihtiyatlıydı. Köy komününün korunması ve sosyalist mülkiyet ilişkilerinin temeli olması için "öncelikle dört bir yandan hücum eden zararlı etkilerin yok edilmesi şarttır ..."[104] Yani, mektubunun taslaklarının birindeki ifadeyle, "Rus komününü kurtarmak için bir Rus devrimi gerek."[105] Cevabına temel oluşturan taslaklar, köylü sorununda çok daha fazla ayrıntıya giriyor ve Marx'ın Rusya'daki gelişmeleri ne kadar geniş kapsamlı takip ettiğini ortaya koyuyordu.

100 c. 44, s. 396

101 "GC", 1868-1870, s. 220

102 c. 24, s. 200 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 106]

103 A.g.y., s. 199 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 106]

104 c. 24, s. 371

105 c. 24, s. 359 [Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, c. 3, Sol Yay., Ankara, 1979, s. 195]

Marx ihtiyatı elden bırakmazken, Engels –en azından köylüyü romantikleştirdiğini düşündüğü bir Rus Blankist ile girdiği polemik bağlamında– komünün kapitalizmin kırlara nüfuz etmesi karşısında dayanamayacağı konusunda daha kesin konuşuyordu. Marx'tan on iki yıl fazla yaşadığı için Rus kırlarındaki onun ancak tahmin edebileceği gelişmelere tanıklık edecek bu meseleyi açıklığa kavuşturmak Engels'e düşecekti.

Rusya'da sosyalist devrim siyaseti ve stratejisine gelince, nasıl olacağını ilk tahmin eden, söz konusu polemiğiyle Engels'ti. Rus köylüsünün "içgüdüsel olarak devrimci" olduğunu söyleyen Blankist görüşü reddederek "erken bir ayaklanma girişimi"ne karşı uyarıyordu, zira "Rusya hiç şüphesiz devrimin eşiğinde" idi. Beklediği dönemde değilse de, otuz yıl kadar sonra olacakların oldukça doğru resmedildiği bir tablo çizdi:

"Ulusun başkentte yoğunlaşan aydınlanmış tabakası arasında ... devrimin yaklaştığı düşüncesi ve bu devrimin ılımlı bir anayasal kanaldan ilerletilebileceği yanılgısı giderek daha geniş kabul görüyor. Burada devrimin, başkentin üst sınıfları hatta belki de bizzat hükümet tarafından başlatılan, köylüler tarafından hızla ileriye, anayasal ilk evresinin ötesine taşınması gereken bir devrimin, tüm Avrupa için önemi son derece büyük olacak bir devrimin bütün koşulları bir arada bulunmaktadır."[106]

Marx da benzer bir tablo görüyordu ve 1877 Osmanlı-Rus savaşı başladığında her ikisi de savaşın Rusya'daki toplumsal devrimi tetikleyeceğini düşünüyordu. Öyle olmadı, fakat bir kez daha hesaplarındaki aritmetik yanlış çıksa da, cebir doğruydu, zira gerçekten de bir savaş, 1905'teki Rus-Japon savaşı, 1917 Devrimi'yle sonuçlanacak süreci başlatacaktı.

Engels, Rus Blankist ile polemiğinde, Rusya şartlarında devrimin komplocu yöntemlerle başlamasının kesinlikle meşru olduğunu açıkça ortaya koyar. Hiçbir zaman "siyasi hayatımda komploculuğun evrensel olarak her koşulda reddedilmesi gerektiğini söylemedim"[107] der. Daha sonra gerek Marx, gerek Engels, Rusya egemenlerine karşı bireysel terör eylemleri yapan ya da yapmaya teşebbüs eden Vera Zasuliç gibi Rus devrimcilerinden övgüyle söz eder. "Böylesi vahşi hayvanlara karşı insan kendini nasıl savunabilirse öyle, barut ve kurşunla savunmalıdır. Rusya'daki siyasi suikastlar aydın, onurlu ve kişilikli insanların kendilerini benzeri görülmemiş bir despotizme karşı savunmalarının tek yoludur."[108]

106 c. 24, s. 50 [Karş. Marx-Engels: *Seçme Yapıtlar*, cilt: II, Birinci Basım, Sol Yayınları, Temmuz 1977, s. 489].

107 c. 24, s. 37

108 c. 24, s. 252. Marx'ın Zasuliç gibi Rus teröristlere övgüleri için, bkz. c. 46, s. 45 ve 83.

Yine ikisi de, Rusya'da başlayan toplumsal devrimin Batı'ya yayılarak "*bütün Avrupa'da radikal değişime*" yol açacağını düşünüyordu.[109] Gerçekten de "Çarlık Rusyası'nın yıkılması ... Alman proletaryasının nihai zaferinin ilk şartıdır."[110] Engels, 1882'de J. P. Becker'a, yeni bir enternasyonalin ancak doğru moment geldiğinde kurulması gerektiği tavsiyesinde bulunuyordu.

"[B]u tür gelişmeler, devrimin öncü kolunun savaşa girmek üzere olduğu Rusya'da şimdiden şekillenmektedir. Bize sorarsanız, bunu ve Almanya'daki kaçınılmaz yankılarını beklemelisiniz, o zaman büyük bir manifesto ve artık bir propaganda örgütü değil, fakat doğrudan bir eylem örgütü olacak olan *resmî* bir Enternasyonal'in kurulması için doğru moment de gelmiş olacaktır."[111]

Bu gerçekten de kâhince bir öngörüydü, zira 1917 Rus Devrimi, 1919'da Marksist programa bağlılığını gururla ilan eden Üçüncü, yani Komünist Enternasyonal'in doğmasına yol açacaktı.

Son olarak *Manifesto*'nun 1882'deki Rusça ikinci basımının *Önsöz*'ünde "Rusya, Avrupa'da devrimci eylemin öncüsünü oluşturmaktadır" diye yazdılar. Rusya'daki köylü komününün geleceğine dair verdikleri en değerli cevap da buradaydı: "Eğer Rus devrimi Batı'da bir proleter devrimine ışık yakar da bu iki devrim böylece birbirini tamamlarsa, bugünkü Rus ortak toprak mülkiyeti komünist bir gelişim için hareket noktası yerine geçebilir."[112] Marx, sadece on beş ay sonraki ölümüne kadar, Rusya'daki köylü sorunuyla ilgilenmeye devam etti; Lenin de devrimci araştırmalarına bu sorunla başlayacaktı.

Sonuna Kadar Bir Savaşçı

Lahey Kongresi öncesinde, değinmiş olduğumuz gibi, Marx bilimsel çalışmalarına dönmek için aktif siyasi çalışmadan çekilmek istediğini ortaya koymuştu. Gerçekten de, 1883'teki ölümüne kadar Marx'ın genel siyasi faaliyetleri önemli ölçüde azaldı. Hayatının son on yılındaki siyasi faaliyetlerine dair pek çok Marksolojik spekülasyona rastlanır. Özellikle Hobsbawm, "Marx'ın son yıllarına bir geri çekilme ve hayal kırıklığı hâletiruhiyesi hâkimdir" iddiasında bulunur.[113] Elbette kişisel trajedilerin bunda büyük payı vardır. Örnek olarak 1874'te torununun ölümüne verdiği tepki, Marx'ın kişiliğine dair çok şey söyler:

109 c. 45, s. 296

110 c. 24, s. 103

111 c. 46, s. 198

112 *Manifesto*, s. 58

113 Hobsbawm, *Sermaye Çağı*, s. 115

"Bu bakımdan başkaları kadar metin değilim, ailevi dertler beni hep derinden etkilemiştir. İnsan ne kadar benim gibi dış dünyadan neredeyse kopuk olarak yaşarsa, kendi çevresinin duygu dünyasına o kadar gömülüyor."[114]

Hiçbir kayıp onu karısı Jenny'nin Aralık 1881'deki ölümü kadar sarsmamıştı; ardından on üç ay sonra büyük kızı Jenny Longuet öldü. Neredeyse tam iki ay sonra 14 Mart 1883'te Engels, Liebknecht'e yazdığı gibi, Marx'ı evinde "derin uykuda" bulmuştu, "fakat bu ebedi uykuydu ... [S]adece şunu söyleyebilirim ki, bence, önce karısının, ardından da çok kritik bir dönemde (kızı) Jenny'nin ölümü, bu son krize sebep oldu."[115]

Kişisel trajedilere ilaveten, son yıllarında kötüleyen sağlığı da Marx'ın yazınsal üretimini ciddi düzeyde sınırladı. Ne var ki, bu iki faktöre rağmen, bunun Marx için salt bir umutsuzluk dönemi olduğu söylenemez. Bu dönemde sağlığının izin verdiği ölçüde, *Kapital*'i tamamlama ekseninde son gününe kadar sıkı bir çalışma rejimi uyguladığı ve dışa açık bir şekilde değilse de zaman zaman siyasi alana müdahalelerde bulunduğu bir gerçektir.[116] 1874 ile 1883 arasındaki yayınları, önceki üç-dört yıl içinde yayınladıklarının onda birinden az olmakla birlikte, defterleri matematik, ekonomi politik, antropoloji, -özellikle Hindistan'a odaklanan- sömürge politikaları, ABD'deki gelişmeler ve tabii ki Rus köylü sorunu üzerine geniş okuma ve araştırma çalışmaları yapmakta olduğunu göstermektedir.

"Gotha Programının Eleştirisi"nin en değerli örneğini oluşturduğu Alman partisindeki Lasalcılığı ve reformizmi (gelecek bölümün konularından biri de budur) sınırlamaya yönelik çabaları, Marx'ın bu dönemdeki siyasi müdahaleleri arasındaydı. Fransız hareketiyle süren bağları, 1876 ve 1877'de, Paris başkaldırısının "en iyi tarihçesi" olarak gördüğü Hippolyte Lissagaray'in *Komün Tarihi*'nin, önemli düzeltme önerileriyle birlikte çevirisine olağanüstü bir zaman ve enerji sarf etmesinde kendini gösteriyordu. Eserin yaygın dağıtımını sağlamaya dönük çabalarının bir parçası olarak, yeni birleşen Alman partisi liderlerine "partimiz için önemli olan bu eseri yayınlamayı üstlenmelisiniz"[117] tavsiyesinde bulundu.

---

114 c. 45, s. 31

115 c. 46, s. 458

116 Alan Gilbert: *The Storming Heaven*, (s. 162), Marx'ın 1848-51 dönemini izleyen yazınsal üretiminin sınıf mücadelesindeki yükselişlerle olumlu anlamda ilişkili olduğunu öne sürer. 1872 sonrasındaki "Görece sakin bilimsel iklim, *Kapital*'i tamamlamak için ilham verici değildir." 1860'lardaki olayların basıncının muhtemelen Marx'ı fikirlerini kâğıda dökmeye daha fazla teşvik ettiği doğrudur, ancak burada sunulan kanıtlar, projeyi bitirmek için araştırmalara devam ederek çok çalıştığını açıkça göstermektedir.

117 c. 45, s. 150. Kitabı Marx'ın kızı Eleanor İngilizceye çevirdi ve eser nihayet 1886'da yayınlandı.

1880'de Engels'le birlikte "*Fransa'da ilk gerçek işçi hareketi*"[118] olarak gördüğü partinin seçim programının yazılmasına yardım etti. Yazdığı sunuşta Marx, işçi partisinin seçimlere katılmasıyla ilgili belki de en özlü ve popüler açıklamasını yapıyordu. "Üreten sınıfın ["ya da proletaryanın"] kurtuluşu, cinsiyet ve ırk ayırt etmeksizin tüm insanlığın kurtuluşudur." Ayrıca özgürlüğün ancak üretim araçlarının "kolektif mülkiyeti" temelinde sağlanabileceğini belirtiyordu. Böyle bir mülkiyet, "bağımsız bir siyasi parti halinde örgütlenen ... üretici sınıfın devrimci eylemi"ni gerektiriyordu. Bu amaçla "proletaryanın elindeki bütün araçlar, genel oy da dâhil olmak üzere" kullanılmalıydı. Seçimlere katılmak, bir "*örgütlenme ve mücadele aracı*" idi.[119] Marx, Fransız partisine yardım olarak, kent ve kır işçilerinin çalışma şartları üzerine -alanında ilk örnek olan- bir anket hazırladı. Tüm Fransa çapında yaygın şekilde dağıtılan anketin sunuş bölümünde, işçiler "çektikleri sıkıntıları, meselenin eksiksiz bilincine sahip oldukları için ancak kendileri anlatabilir" deniyordu.[120]

Marx, ölümünden on üç ay önce, iyice kötüleşen sağlığının biraz düzelmesi umuduyla Cezayir'e giderken, Marx ve Engels'in yakın ilişkide olduğu parti liderlerinden Jules Guesde ile Marsilya'da bir toplantı yapmayı istemeye istemeye kabul ederek, Fransız partisine son yardımını yapmış oldu. Parti içindeki karşıtlarının saldırısı altındayken "benimle 'resmî' bir toplantı yapmak onun için önemliydi. Ne de olsa parti için bu kadarını da kabul etmek lazım"[121] diyordu.

Son olarak Marx, daha çok UİB'den eski ilişkisi Maltman Barry üzerinden, 1877 Osmanlı-Rus savaşı dolayısıyla Britanya siyasetine müdahale etti. Rusya'nın yenilmesi durumunda çökeceğini düşündüğü Britanya'nın Çar'a yardım etmemesini sağlamak için Britanyalı işçiler arasında Osmanlı'dan yana bir yaklaşım geliştirmek için "perde arkasından" aktif şekilde çalıştı.[122]

Öncesiyle karşılaştırıldığında, Marx'ın son yıllarının siyasetten "geri çekilme" ile karakterize olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bununla birlikte, Hobsbawm'ın yaptığı gibi bu durumun bir "geri çekilme ve hayal kırıklığı hâletiruhiyesi"ni yansıttığını söylemek, bilinen gerçekleri yok saymaktır. Torununun doğumu üzerine kızı Jenny'ye yazdığı mektup, Nisan 1881'deki ruh hali hakkında bir fikir verir. Büyükanne Jenny bir

118 c. 46, s. 44. Fransız İşçi Partisi liderlerinin küçük değişiklikler yaptığı program için bkz. c. 24, s. 637-38.

119 c. 24, s. 340

120 c. 24, s. 636

121 c. 46, s. 199

122 c. 45, s. 292 ve 447

kız torun beklerken, "Bense, tarihin bu dönüm noktasında doğacak çocuklar için 'erkek' cinsiyeti tercih ederim. Önlerinde insanoğlunun görüp göreceği en devrimci dönem duruyor. Şimdi, benim göremeyecek, sadece öngörmekle kalacak kadar 'yaşlı' olmam ne kötü"[123] diyordu. Geleceğe çok güvenen –ve gerçekten de tarihin seyriyle doğrulanacak– bu bakışta, en fazla buna katılamayacak olmanın üzüntüsü dışında, umutsuzluktan eser yoktur. Hatta karısı Jenny'nin ölümünden sonra, düşmanları bu kaybın onun sonu olacağını hesaplarken, bu iflah olmaz savaşçının eski dövüşken ruhu yeniden canlanmıştı.

"Almanya'da burjuva gazetelerinin benim ölümümü ya da bunun kaçınılmaz sonucu her ne ise onu ilan etme hevesi beni gülmekten öldürüyor ve sırf onların hatırına 'dünyanın tersine giden adam' yeniden eyleme hazır duruma gelmek zorunda kalacak."[124]

Ölümünden iki ay önce, hastalığı ağırlaşırken, Engels'e yazdığı elimizdeki son mektubunda Marx, sonuna kadar iyimser bir kişilik olarak, "eyleme hazır duruma" gelebileceğini düşünüyordu: "Sabır ve sıkı özdisiplinle, kısa zamanda tekrar işimin başına döneceğime inanıyorum."[125] Ne ki, birkaç gün sonra kızı Jenny'nin ölümü, üstesinden gelemeyeceği bir darbe olacaktı.

Hobsbawm ve son yıllarında Marx'ın manevi çöküntü içinde olduğu görüşünü paylaşan diğerlerinin atladığı başka bir şey de Engels'in yoldaşlığıdır. Aralarındaki işbölümüne göre Engels, üstlendiği görevlerle Marx'ın zamanının büyük bölümünü ekonomi politik çalışmasına verebilmesini mümkün kılıyordu. Dolayısıyla Marx, yoldaşının boşluğu dolduracağı konusunda içi rahat olduğundan, aktif siyasetten çekilebilmişti.

Marx ve Engels'in en büyük moral ve cesaret kaynağının ise Rus hareketi olduğu açıktır. 1880 sonlarında Marx, çizgilerinin çeşitli ülkelerdeki kazanımlarını değerlendirirken, Sorge'ye şöyle yazar: "*Kapital*'in en çok okunduğu ve takdir edildiği Rusya'da başarımız daha da büyük."[126] Ne o, ne de Engels Rusya'daki hareketle ilgili iyimserliğinden bir an olsun tereddüde düştü. Ölümünden üç ay önce, fikirlerinin Rusya'da gördüğü ilgiden duyduğu memnuniyeti kızı Laura'ya şöyle ifade ediyordu: "Beni her yerden çok buradaki başarım sevindiriyor; bana, eski toplumun İngiltere

123 Bu sözler daha önce de tartıştığımız gibi (bkz. 7. bölüm, dn. 17), Marx ve Engels'in bu örnekte kadınlar hakkındaki görüşlerinde olduğu gibi, büyük ölçüde içinde yaşadıkları dünyanın ürünü olduklarını gözler önüne sermektedir. Yine de kendi çağlarına göre çok ileri oldukları bir gerçektir, bunu da 8. bölümde ve yeri geldikçe diğer bölümlerde ele almıştık.

124 c. 46, s. 170

125 c. 46, s. 425

126 c. 46, s. 45 [Marx-Engels. *Seçme Yazışmalar*, c. 2, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 132].

ile birlikte asıl kalesi olan bir güce hasar vermenin hazzını yaşatıyor."[127] Marx'ın ölümünü haber alan St. Petersburglu öğrenciler, mezarına çelenk konulması için aralarında topladıkları parayı Engels'e gönderdiler; bu küçük ama anlamlı jest, Marx'ın Rusya ile ilgili heyecanının boşuna olmadığının bir işaretiydi.

Sonuç

Engels, Marx'ın cenaze töreninde, bu kitabın 1. bölümünün başında aktardığımız sözleriyle, onun "her şeyden önce bir devrimci" olduğunu ilan ederken sonuna kadar haklıydı. Buraya kadar sunduğumuz kanıtlar, sözlerini, "kavga, onun temel unsuruydu. Ve pek az kimsenin boy ölçüşebileceği bir tutku, kararlılık ve başarıyla dövüştü," diyerek sürdüren Engels'in haklılığını şüpheye yer bırakmayan bir açıklıkla göstermektedir.

Son üç bölümde sunduğumuz kanıtlarsa, Engels'in "Bu dönemki çalışmaları, 1864'ten 1872'ye kadar önderi olarak kabul edildiği Uluslararası İşçi Birliği'nin yaratılmasıyla taçlandı"[128] şeklindeki değerlendirmesini destekler. Bir kısmı önümüzdeki bölümde ele alınan sonraki gelişmeler, UİB'nin Marx'ın mirasındaki yeriyle ilgili olarak Engels'in haklılığını daha da pekiştirmiştir. UİB olmaksızın -onun ünlü nüktesini biraz değiştirerek söylersek- Marx'ın ektiği tohumlar filizlenir miydi, hayli şüphelidir. Engels'le birlikte, 1848-1851 ayaklanmalarından çıkardıkları başlıca ders olarak, işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemine yaptıkları ısrarlı vurgu, Avrupa'nın işçi kitle partilerinin sonraki gelişimi açısından hayati önemdeydi. Cenazede "*Alman sosyal demokratlarının* temsilcisi olarak" konuşan Liebknecht, bu partilerden -ötekiler için bir model haline gelecek olan- ilkiyle ilgili olarak, Marx "bu bağlamda yaratmaktan söz edilebileceği kadarıyla, partimizi *yaratan adamdır*"[129] derken abartmıyordu.

Bu anlamda Marx'ın, 1917 Devrimi'nin önderliğini doğuracak olan Rusya'nın ilk işçi partisinin de kurucusu olduğunu söylemek aynı ölçüde doğrudur.

Marx'ın ölümünden bir buçuk yıl kadar sonra Engels, daha geniş bir perspektiften bakabilmenin avantajıyla özellikle de neredeyse kırk yıldır ilk kez bir devrimci ortaktan yoksun kaldığı için, partilerinin yaşayan en eski üyesi J. P. Becker'a yazdığı bir mektupta Marx, kendisi ve ortaklıkları hakkında daha derin bir kavrayış sergiler:

127 c. 46, s. 399

128 c. 24, s. 464

129 c. 24, s. 470

"Marx'ı kaybettiğimizden bu yana, onu temsil ettiğimin sanılması benim için bir talihsizlik. Bir ömür boyunca, bana uygun düşen işi yaptım, yani ikinci keman oldum, doğrusu alnımın akıyla, az-çok bu işin üstesinden geldiğime inanıyorum. Ve Marx gibi olağanüstü bir birinci kemana sahip olduğum için mutluydum. Ama şimdi birdenbire teori meselelerinde Marx'ın yerini almam ve birinci keman olmam isteniyor, yanlış notalar kaçınılmaz olacak ve kimse benim kadar bunun farkında değil. Ve ancak daha çalkantılı günler geldiğinde, Marx'la birlikte neler kaybettiğimizi gerçekten anlayacağız. Hiçbirimiz, onun tam da hızla eyleme geçmek gerektiği anda, derhal meselenin özünü yakalamasını ve şaşmaz bir şekilde doğru çözüme parmak basmasını mümkün kılan kavrayış çapına sahip değiliz. Daha barışçıl zamanlarda olayların beni doğrulayıp onu yanlış çıkardığı olmuştur, fakat devrimci dönüm noktalarında onun muhakemesi âdeta yanılmazdı."[130]

Engels, Marx'ın "Ne yapmalı?" sorusunun cevabını bildiğini söylüyordu; bir devrimci için söylenebilecek en büyük övgüydü bu. Kendisiyle ilgili söylediklerine ve endişelerinde haklı olup olmadığına gelince, bunu ancak "birinci keman" olarak yaptıkları gösterecekti; önümüzdeki bölümde buna göz atacağız.

10. BÖLÜM

ENGELS VE DEVRİMCİ SÜREKLİLİK



"Partinin hizmetine daima hazırım."

Engels'ten Kugelmann'a

"(B)enden yardım talepleri, hâlâ teorik çalışmalarım açısından dilediğimden daha yoğun. Fakat, benim gibi elli yıldan fazladır hareket içinde aktif çalışan biriyseniz, bununla bağlantılı işleri ertelemeye gelmeyecek bağlayıcı bir görev olarak görüyorsunuz."

Engels, *Kapital* III

"(Almanya'daki) parti, burjuvalaşıyor. 'Mümkün' hale gelme günleri yaklaşan tüm aşırı partilerin talihsizliğidir bu."

Engels'ten Paul Lafargue'a

"(Batı'da) modern sanayi proletaryasının zaferi (olmaksızın) ... Rusya sosyalist dönüşümü asla başaramaz."

Engels

Marx'ın ölümüyle birlikte, Enternasyonal sonrasında Marx'la birlikte benimsedikleri perspektifi, yani bilimsel çalışmanın önceliğini hayata geçirmek Engels'e düşüyordu. Engels, bu doğrultuda ömrünün son yıllarını, Marx'ın tamamlanmamış *Kapital* el yazmalarını yayına hazırlamaya vakfetti. Marx, *Kapital*'in I. cildinde, tezlerinin doğruluğunun ancak sonraki ciltlerin yayınlanmasıyla tam olarak anlaşılabileceğini söylediği için Engels, işin ucunda Marx partisinin saygınlığı kadar bütünlüğünün de bulunduğunu kavramıştı. Eseri ancak 1894'te, ölümünden on beş ay önce tamamlayabildi. Yorulmak bilmez çabaları sonucunda, Marx-Engels cephaneliği Marx'ın sağlığında yayınlananların tümünü aştı. Kitabımızın amaçları bakımından bunların en önemlileri, 1848-49 dersleriyle ilgili olanlardı. Yine, komünistlerin sınıf mücadelesini belgeleme yükümlülüğü

doğrultusunda Engels, hayatının son aylarında kendisinin ve Marx'ın toplu eserlerinin yayınlanması yönünde ilk hazırlıkları yaptı; bu çabalar olmasaydı elinizdeki kitabın yazılması da mümkün olmayacaktı.

Aynı zamanda siyasi gerçeklik, Engels'in yakıcı meselelerde önderliği üstlenmesini gerektirdi. Bismarck tarafından yasadışı ilan edilmekten üzerindeki yasağın kalkmasına, Alman partisinin serüvenleri bu meseleler arasında azımsanmayacak bir yer tutuyordu. Partinin seçim başarıları, beraberinde getirdiği reformist eğilimlerle birlikte, Engels'in çok zamanını aldı. Kaybettiği ortağı gibi Engels de bilimsel komünizmin programatik bütünlüğü için bir ölüm kalım kavgası verdi. Fransa ve ABD'deki diğer ulusal partilerle de ilgilenmesi gerekiyordu. Rus partisi ise özel bir önem taşıyordu; nitekim tarihin seyri, ona verilen önemi tamamen haklı çıkaracaktı. Son olarak Engels, koşullar yeni bir Enternasyonal için olgunlaştığında, bunun Marx'la birlikte Birinci Enternasyonal'de elde ettikleri kazanımlar temelinde yükselmesini sağlamak için aktif bir rol üstlendi. Bütün bu süreçte Engels, "birinci keman" olarak görevini layıkıyla yerine getirdiğini kanıtladı.

Parti İnşa Stratejisi ve Taktikleri

Marx, hayata gözlerini yumarken uluslararası sosyalist hareketin herkesçe kabul edilen önderiydi. Hayatının son yılında sağlık durumu yüzünden bu yazışmaları fiilen Engels üstlenmiş olsa da, dünyanın dört bir köşesinden sosyalistlerin akıl danıştıkları isim Marx'tı. Teorik çalışmalarının yanı sıra, Engels'in üzerine aldığı bir başka önemli görev de, eskiden Marx'ın evinin gördüğü, hareket için bir merkez olma işlevinin sürdürülmesiydi. Bu yüzden, neden Londra'da kalması gerektiğini Bebel'e "gücüm yettiği ölçüde, dünyanın her yanından gelip kendiliğinden Marx'ın çalışmalarına uzanan bağları bozulmadan korumak istiyoruz"[1] diye açıklıyordu.

Alman Partisi ve Reformizmle Mücadele

Marx ve Engels'in, Eisenach'çılarla Lasalcılar arasında 1875 Gotha Kongresi'nde sağlanan birleşme hakkındaki şüpheleri devam etti. İki yıl sonra Marx, Engels'e birliğin "partiyi gerek teoride, gerekse pratikte gerilettiği"ni söylüyordu.[2] Teori bakımından, Engels gibi Marx da, Lasalcılığa verilen tavizlerin 1869'da Eisenach'ın, yani SDAP'nin kurul-

1 c. 41, s. 17

2 c. 45, s. 246

masıyla kaydedilen ilerlemeyi boşa çıkardığını düşünüyordu. Daha önce değindiğimiz gibi Marx, materyalist perspektiflerinin sulandırılmasını kısmen yeni SAPD saflarına genç entelektüellerin doluşmasına bağlıyordu. Bu nedenle, Liebknecht ve öteki parti liderlerinden gelen istekler üzerine[3], fikirleri partinin bir kanadında ilgi gören Berlinli akademisyen Eugen Dühring'le polemik fırsatı yakaladılar. Engels birkaç yıl sonra bunu, "bize yapılan meydan okumayı kabul etmek ve istesek de istemesek de dövüşmek zorunlu hale gelmişti"[4] sözleriyle açıklıyordu.

Bay Dühring'e Karşı: Dühring, fiziksel ve toplumsal gerçekliği bir bütün olarak açıklamak üzere kapsayıcı bir sistem yarattığını iddia ederken, Marx'ın görüşlerine de saldırıyordu. Fakat Engels'in Marx'a yazdığı bir mektupta sözünü ettiği gibi, onların her yerdeki ve tüm zamanların bütün gerçekliğini açıklayacak bir sistemleri yoktu, elbette sosyalist gelecek için hazır şablonları da.[5] Engels'in, sonunda ünlü *Anti-Dühring* haline gelecek olan eleştirilerinde hedef aldığı, Dühring'in yaklaşımının tam da bu yönüydü. Nasıl ki doğa bilimlerinde "ebedi doğrular" mümkün değilse, "tarihsel bilimler grubunda" bu hiç mümkün değildir.

"Son ve nihai doğruların, hakiki, mutlak bir şekilde değişmez doğruların peşine düşenler, ... en değersiz yavanlıklardan ve beylik laflardan başka pek az şey bulacaklardır."[6]

Dühring, partiye akın eden ve Marx'a göre materyalist bakışın gerektirdiği yorucu araştırmayı yapmaya gönülsüz entelektüeller için, Marx ve Engels'in vermeyi reddettiği türde hazır cevaplar sunuyordu, ilgi çekmesinin nedeni de buydu.

Marx ve Engels'in birlikte oluşturduğu saldırı planı, sonunda Engels tarafından uygulamaya kondu. Marx'a göre, partide Dühring'e verilen desteği boşa çıkarmak için Engels'in onu "gözünün yaşına bakmadan" eleştirmesi gerekiyordu.[7] Engels, şakayla karışık, şöyle cevapladı: "Söylemesi kolay tabii. Sen sıcak yatağında uzanıp toprak rantı ve özel olarak da Rusya'daki tarımsal ilişkileri hiç rahatsız edilmeden inceleyebilirsin, ama ben sert bir sıraya oturup soğuk şarap içerek, başka her işi

3 c. 45, s. 120. Liebknecht, Dühring'in etkisiyle ilgili olarak Engels'e şöyle yazar: "İnsanlarımızın çoğunda (özellikle Berlin'de) büyük bir ilgi topladı, *sıkı sıkıya* hesaplaşılması lazım" (*Frederick Engels: A Biography* [Moskova: Progress Publishers, 1974], s. 295).

4 c. 27, s. 278

5 c. 45, s. 123

6 Engels, *Anti-Dühring: Herr Eugen Dühring's Revolution in Science* (Moskova: Progress Publishers, 1969), s. 109. [Karş. *Anti-Dühring - Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor* (Sol Yayınları, Ekim 1995, Üçüncü Basım), s. 154]

7 c. 45, s. 119

birdenbire bırakıp sıkıcı Dühring'i pataklamak zorundayım. Ve lakin, bundan kaçış yok."[8]

Engels, iki yıl geçmeden, 1878'de, yalnızca Dühring'e bir cevap vermekle kalmadı, kendi perspektiflerinin de en kapsamlı ifadesini ortaya koydu. *Anti-Dühring*'in hemen tümü Engels'in kaleminden çıkarken, Marx ekonomi politik kısmında bir bölümü yazdı ve Engels'in tezlerinin ilk okuyucusu ve yorumcusu oldu. Eserin bir bölümü *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm* başlığıyla ayrı bir kitapçık olarak basıldı ve yaygın şekilde dağıtıldı. Marx, "Engels'e ... danıştıktan"[9] sonra, Fransızca basımının sunuşunda, kitapçığın "bilimsel sosyalizme giriş" olarak nitelenebileceğini yazdı. SAPD önderliğine ise "Engels'in olumlu teşhirinde sadece sıradan işçiler için değil", fakat parti içindeki entelektüel unsurlar için bile "öğrenilecek çok şey var" diyordu[10]. Marx, kitabı sosyalist bir harekete dair araştırma yapan bir Britanyalı yazara da "Alman sosyalizminin doğru değerlendirilmesi açısından çok önemli"[11] olduğunu belirterek gönderdi. Önce parti gazetesi *Vorwärts*'te bir dizi yazı, ardından kitapçık, daha sonra da kitap olarak yayınlanan *Anti-Dühring*, Alman partisinin nihayet Marksist perspektife kazanılmasında muhtemelen Marx partisinin cephaneliğindeki en etkili silah haline geldi. Ve, süreç içerisinde "Dühring'in Alman sosyal demokrasisi için çekiciliğini tamamen yok etti."[12]

1879 Genelge Mektubu: Marx ve Engels, yeni partinin programatik bütünlüğü için de mücadele etti. İlk büyük sınav, Bismarck'ın 1878'de SAPD'yi ve gazetelerini yasaklayan, ancak önemli bir muafiyetle, partinin seçimlerde aday çıkarmasına ve eyalet meclislerinde ve ulusal mecliste sandalye sahibi olmasına izin veren, Anti-Sosyalist Yasası'yla ortaya çıktı. Yasanın gündeme getirdiği acil bir mesele de partinin Zürih'te sürgünde yayınlanacak olan yeni yayın organı *Sozialdemokrat* yayın kurulunun partinin geri kalanıyla ve seçilmiş önderliğiyle ilişkisinin nasıl kurulacağıydı. Genel plandaki siyasi soru şuydu: Parti, daha ılımlı bir duruş benimseyip, kendini Bismarck'ın baskılarına mı uyarlayacaktı, yoksa devrimci bir perspektifi mi sürdürecekti?

Marx'ın "sosyal hayırsever"diye alay ettiği biriyle ("parti üyeliğini satın alan ilk adam")[13], iki Dühring yandaşından -ki onlardan biri de o

8 c. 45, s. 122

9 c. 46, s. 15

10 c. 45, s. 218

11 c. 45, s. 334. Marx'ın bu onayı, Carver'ın (s. 124) Marx'ın kitapla ilgili hiç heyecan duymadığı şeklindeki iddiasına cevap olarak verilmiştir.

12 Steenson, op. cit., s. 194

13 c. 45, s. 259

sırada 29 yaşındaki Eduard Bernstein'dı– oluşan Zürih yayın kurulu, en büyük korkularını doğrulayan bir makale yayınlayınca, Marx ve Engels şiddetli bir tepki gösterdi. Bebel'e ve öteki parti yöneticiliklerine yazdıkları, "Genelge Mektup" olarak bilinen mektupları, Draper'ın haklı olarak belirttiği gibi, *Manifesto*, *1850 Mart* "Çağrı"sı, Kuruluş "Çağrı"sı ve *Fransa'da İç Savaş* ile aynı derecede önemlidir.[14]

Engels tarafından Marx'ın katkılarıyla yazılan belgenin iki ana temasından ilki, Engels'in alaycı bir dille "Zürih Üçlüsünün Manifestosu" dediği makalenin yazarlarına karşı, komünist partinin tarihî programını teyit ediyordu. Manifesto'larında Bernstein ve hempaları, SAPD'nin proleter yönelimini terk etmesini, küçük burjuvaziye ve burjuvaziye açılmasını ve Bismarck rejimine karşı daha az tehdit oluşturacak bir duruş benimsemesini önermekteydi. "Eğer" diyordu Engels, "yazdıkları gibi düşünüyorlarsa, partiden ayrılmaları, en azından görevlerinden [yani yayın kurulundan] istifa etmeleri gerekir. Etmezlerse, bu, resmî konumlarını partinin proleter karakteriyle savaşmak için kullanmak niyetinde olduklarını kabul ettikleri anlamına gelir. Bu nedenle, parti onların ["üçlü"nün] görevde kalmalarına izin verirse, kendine ihanet eder."[15] Engels açıkça meydan okuyordu, çünkü "üçlü"nün savunduğu tutum, öfkeyle ifade ettiği gibi, "Madem öyle, burjuvaziyi seçelim!" demek oluyordu.

"Kısacası, işçi sınıfı kendi kurtuluşunu kendi çabalarıyla elde edemez. Bunu sağlamak için 'eğitimli ve mülk sahibi' burjuvazinin yönetimi altına girmelidir, zira işçilerin iyiliğinin nerede olduğunu anlayabilecek hale gelmek için gereken 'zaman ve imkânlara' bir tek o sahiptir. İkinci olarak da, burjuvazi –haşa– savaşılacak değil, fakat enerjik propaganda ile *kazanılacak* bir sınıftır."[16]

"Üçlü"nün amacı, devrimci siyasetin sulandırılmış çeşitlemelerini ustaca ve özlü bir şekilde tahlil eden Engels'in ifadesiyle, "kızıl hayaletin gerçekten de sadece bir hayaletten ibaret olduğunu ve var olmadığını açık ve inandırıcı bir şekilde" göstererek, "endişelerini son zerresine kadar giderip, burjuvaziyi rahatlatmak"tı. Fakat *Manifesto*, bir ayağını da sola basabilmek için, parti "programının *terk edilmeyeceğini*, sadece belirsiz bir süre için *ertelenebileceğini*" söylüyordu.

"[Programı] kendileri hayattayken kendileri için değil, fakat öldükten sonra, çocukları ve çocuklarının çocukları için bir yadigâr olarak kabul ediyorlar. Bu arada, 'tüm güç ve enerjilerini' en azından burjuvaziyi

14 Draper, *KMTR, II*, s. 516 ve 600

15 c. 45, s. 403 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, c. 3, Sol Yay., Ankara, 1979, s. 107].

16 A.g.y.

korkutmadan bir şeyler yapıldığı görüntüsü yaratmak için kapitalist toplumsal düzeni yamamak gibi her türden boş işe harcıyorlar."[17]

Engels'in istihzası kulağa hiç yabancı gelmez, zira çok tanıdık bir siyasi anlayışla alay etmektedir.

Marx ve Engels'in "üçlü" hakkındaki tahlillerinin kesinliği, tam da "1848'in bu tekerlemelerini hâlâ iyi hatırlıyor" olmalarından geliyordu.

"1848 ve '49'da, her tür eylemden duydukları korkuyla hareketi her adımda köstekleyen ve sonunda çökmesine yol açan ... bu aynı adamlardır; gericiliği asla görmeyen, sonra da ne direnmenin, ne de dövüşmenin mümkün olduğu bir çıkmaza girdiklerini fark edince şaşırıp kalan bu aynı adamlar."[18]

Engels, ardından, *Komünist Manifesto*'nun Alman hareketinde bu tür bir gelişmeyi nasıl önceden gördüğünü ortaya koyarak, ne yapılması gerektiğini söyler. "Üçlü Manifestosu"nda ileri sürülen görüşe gerçekten inananlar, kendi partilerini, "Sosyal Demokrat İşçi Partisi"nin dışında, bunun "bir ittifakı görüşebileceği ... ve duruma göre ittifak kurabileceği ..." ayrı bir "Sosyal demokrat küçük burjuva partisi" kurmalıydı.[19] Bu kişilerin SAPD'nin önderliğinde yer almalarına hiçbir koşulda izin verilmemeli ve onlar da "kendileriyle bir kopuşun sadece zaman meselesi olduğunu bilmelidir."

Engels'in "Genelge"de işlediği diğer önemli başlıksa, Reichstag fraksiyonunun tavrıyla ilgiliydi. Engels burada, bir parlamento grubu olan pek çok yirminci yüzyıl işçi partisinin elini yakan bir sorunu, yani parlamentodaki temsilcilerin partinin bütününe karşı nasıl sorumlu kılınacağını ele alır. Yine Zürih "üçlü"süne karşı çıkarak, bir fraksiyon üyesinin Bismarck'ın yukarıdan aşağıya kapitalizm girişimlerinden birine oy vermesini şiddetle eleştirir –Lassalle'ın Bismarkçı "devlet sosyalizmi"ne desteğinden geriye kalan "kötü koku"nun bir yansımasıydı bu. Engels, bu tutumun "parti disiplinini ihlal etmek" olduğuna ve söz konusu meclis üyesine karşı "sert" bir tavır alınması gerektiğine katılır; zira hem SAPD programı (girişimin finanse edileceği) dolaylı vergilendirmeye karşıdır, hem de "partimizin ilk ve temel taktiği şudur: Bu hükümete tek kuruş yok!" (1871'de Liebknecht'in ünlü sloganından, "*diesem system keinen Mann und Keinen Graschen!*" "Bu sisteme tek asker ve tek kuruş yok!"[20] Engels, iki ay sonra Bebel'e yazdığı öğretici mektubunda, Marx'la temel

17 A.g.y. s. 405 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, c. 3, Sol Yay., Ankara, 1979, s. 110].

18 A.g.y., s. 406-7 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, c. 3, Sol Yay., Ankara, 1979, s. 111].

19 A.g.y., s. 408 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, c. 3, Sol Yay., Ankara, 1979, s. 113].

20 A.g.y., s. 399

görüşlerine uygun olarak, gelecek yüzyılın çoğu "sosyal demokrat"ının genelde unuttuğu şu satırları yazar:

"Sosyal demokrat milletvekilleri, hükümetin halk karşısındaki gücünü arttıran hiçbir şeye razı olmama hayati ilkesine daima bağlı kalmalıdır."[21]

Söz konusu milletvekilinin ya da bir bütün olarak meclis fraksiyonunun tavrı ne kadar kötüyse, "üçlü"de ortaya çıktığı gibi, parti yöneticileri arasında bu eleştiri karşısında koparılan yaygara, daha da büyük bir sorundu.

"Alman sosyal demokrasisi, gerçekten de, halkoyu sayesinde seçilmişlerin Kutsal Ruh ile dolduğuna, fraksiyon toplantılarının yanılmaz konsüllere, fraksiyon kararlarının ise kutsal dogmalara dönüştüğüne inanarak, parlamenter hastalığa mı yakalandı?"[22]

Marx ve Engels'in 1849-1850'de, önce "parlamenter budalalık" diye adlandırdığı bu "hastalık"la mücadele etmek için, parlamenter temsilcilerin bir bütün olarak partinin iradesine tabi olması, bir parti normu olarak savunulmalıydı.

Engels, aynı zamanda, eleştiri üzerine koparılan yaygaranın, esas olarak, Zürih "üçlü"sü gibi SAPD'yi Bismarck için daha küçük bir tehdit haline getirmek isteyenlerden geldiğinin farkındaydı. Amaçları, parti yayın organını da benzer bir tarzda şekillendirmekti. Yasadışına itilen ve gazeteleri sürgüne zorlanan bir partinin fazla devrimci görünmekten endişelenmesi, Engels'e göre affedilir şey değildi. Her şey bir yana, bayrağı yukarıda tutmak daha büyük bir görev haline gelmişti. *Manifesto*'nun girişinde ve sonunda yer alan temayı hatırlatan bir ifadeyle parti, "Avrupa'nın yararına, Alman partisinin hedeflerini ve yöntemlerini açıkça ilan etmek" ile yükümlüydü.

Elbette Marx ve Engels'i en çok endişelendiren mesele, yayın kurulunun bileşimiydi. "Genelge"nin sonunda Engels, eğer yeni bir kurul "üçlü"den oluşursa, "o zaman yapabileceğimiz tek şey, ne kadar üzülsek de, ona karşıtlığımızı açıkça ilan etmek ve bugüne kadar yurtdışında temsil ettiğimiz Alman partisiyle dayanışmayı bırakmak olacaktır. Fakat işin *oraya* varmayacağını umut ediyoruz"[23] uyarısında bulunuyordu. Bir gün sonra Marx, Sorge'ye, meseleyi daha az diplomatik bir dille açıkladı:

"Engels, Bebel ve diğerlerine, bakış açımızın açıkça ortaya konulduğu bir genelge (mektup) yazdı (tabii ki, sadece Alman liderler arasında *özel dolaşım* için). Böylece, bu baylara gereken uyarı yapılmış bulunuyor ve dahası, bunun ya bağlanma, ya kopuş anlamına geldiğini bilecek kadar

21 c. 45, s. 423-24

22 c. 45, s. 400

23 A.g.y. s. 408 [Karş. Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, c. 3, Sol Yay., Ankara, 1979, s. 114].

iyi tanıyorlar bizi. Kendilerinden taviz vermek istiyorlarsa, *tant pis* [beter olsunlar -*çev.*]! Hiçbir şekilde bizden taviz vermelerine izin vermeyeceğiz ... [P]arlamenter budalalığa şimdiden o kadar kapılmışlar ki kendilerinin *eleştiri üstü* olduğuna inanıyor ve eleştiriyi *crimè de lèse majesté* [en büyük suç -*çev.*] ilan ediyorlar!"[24]

Esasen, "Genelge", Marx ve Engels'in oportünizme ya da sonradan adlandırılacağı gibi reformizme ve revizyonizme karşı başlıca programatik açıklamalarını oluşturur.[25] Polemiğin hedefindeki isimlerden birinin, yirmi yıl kadar sonra revizyonizmin babası olarak anılacak Bernstein olması herhalde tesadüf değildir.[26] Marx ve Engels'in başka hiçbir ortak yazısında sosyal demokrasinin yirminci yüzyıldaki seyri bu kadar sarih bir şekilde önceden görülüp eleştirilmemiştir.[27] Söz konusu yazı, siyaseten doğrudan *Manifesto* ve "1850 Mart Çağrısı"nın izinden gelir; bu da Lenin'in, 1848-1849'un Marx ve Engels'in siyasetinde merkezî konumda olduğu tezini destekler. Mektubun tamamının ilk kez 1931'de, Moskova'nın çıkarları sosyal demokrasinin reformist karakterini gözler önüne sermeyi gerektirdiği bir sırada, Stalinist bir yayında gün yüzüne çıkmış olması da tesadüf değildir.

Marx ve Engels'in SAPD önderliğine "ya bağlanma, ya kopuş" tehdidi, Bebel'i, yanına Bernstein'ı da alıp, "ihtiyarlar" ile aralarındaki farklılıkları çözmek için Londra'ya gitmek zorunda bıraktı; bu, ikilinin nüfuzunun bir göstergesiydi. Mesele her iki tarafı da memnun edecek şekilde çözüldü ve sonuçta Bernstein *Sozialdemokrat*'ın editörü oldu, ancak partinin ve bizzat Bernstein'ın sonraki tarihi, Alman partisinde reformizm konusunun bir sorun olmaya devam edeceğini gösterdi.[28]

"İhtiyarların" Alman partisi önderliğine karşı aşırı sert davrandıkları pek söylenemez; Marx'ın birkaç ay sonra Sorge'ye müdahaleleriyle ilgili yazdıkları bu bakımdan aydınlatıcıdır:

---

24 c. 45, s. 413-14

25 Engels Alman partisindeki bu gelişmeyi "oportünizm" olarak niteledi. Esasen oportünizm ile reformizm farklı olmakla birlikte, tarihin sonraki seyri, ilkinin ikincisine giden yolu açtığını gösterecekti.

26 Çoğu sosyal demokrat ya da bu yöne eğilimli birkaç Marksoloğun belgeyi ya görmezden gelmesi ya da önemsizleştirmesi de anlaşılmaz değildir. Bunlardan Berlin, ciddi ciddi şöyle diyebilmiştir: "Gotha Programı'na saldırısı, Marx'ın partiye [Alman partisine] son şiddetli [artık ne demekse] müdahalesiydi. Marx hayattayken bundan sonra benzer bir kriz yaşanmadı ve böylece kalan yıllarını teorik çalışmalarına adaması mümkün oldu..." (Berlin, op.cit., s. 268).

27 McLellan, s. 437-38, *Genelge*'den alıntı yapan az sayıda Marksologdan biridir. Yine de her nedense, burada alıntıladığımız, sosyal demokrasinin geleceğini önceden gören kısımlardansa, Marx ve Engels'in tarihsel pozisyonunu vurgulayan kısımlara odaklanır.

28 McLellan'ın iddiasının (s. 438) aksine, Marx'ın Bernstein ve şürekâsı hakkında bir fikri vardı ve bu, en azından Eylül 1879'da, hiç de sevecen sayılmazdı: "Zavallı *karşı-devrimci* gevezeler" (c. 45, s. 413). Engels sonrasında Bernstein'a olumlu yaklaşmaya başlamışsa da, Marx'ın görüşünü değiştirip değiştirmediği belli değildir. Ölümünden üç ay önce Engels, ona şöyle yazıyordu: "Bernstein'ın her zaman kendine yeterince düşünme fırsatı vermediğini söylerken haklısın" (c. 46, s. 413).

"[H]er tür *açık* müdahaleden kaçındık. Ülke dışında *-comparativement parlant* (görece konuşursak) huzurlu bir ortama çekilenlerin, ülkede en ağır koşullar altında ve ciddi bir kişisel fedakârlıkla çalışanların durumunu zora sokacak herhangi bir şey yaparak hükümetin ve burjuvazinin ekmeğine yağ sürmesi yakışık almaz.[29]

Müdahalelerini kendi görüşlerini dayatmak olarak da görmüyorlardı. Engels, iki yıl sonra Bernstein'a ulusal seksiyonlar karşısındaki çalışma tarzlarını şöyle tarif etti: "[İ]nsanlara kendi iradelerine karşı sözünü geçirmeye kalkışmak, Enternasyonal zamanına dayanan eski güveni yıkar ve bize zarardan başka bir şey getirmez."[30]

Burada Marx ve Engels'in Alman partisiyle ilişkileri, özellikle de "üyelikleri" meselesini ele almakta fayda var. 6. bölümde tartıştığımız gibi Marx ve Engels, "partimiz"den söz ederken, terimi, biri genel tarihsel komünist eğilim, diğeriyse daha dar "Marx partisi" çekirdeği olmak üzere, iki anlamda kullanıyordu. 1864'te UİB'nin, sonra 1875'te SAPD'nin ve diğer ulusal partilerin doğuşuyla birlikte, parti ilişkileri konusunda daha kesin ve dikkatli konuşmaları bir gereklilik halini aldı. Bu konuda en net açıklamayı Marx'ın ölümünden birkaç hafta önce Engels yaptı. Bernstein'ın *Sozialdemokrat*'ta kendisinden "Engels Yoldaş" şeklinde söz etmesine karşı çıkıyordu, çünkü "yoldaş" ifadesi, sadece "okura ilgili kişinin partiye mensup olduğunu *belirtmek* üzere" kullanılmalıydı.

"[B]urada biz aslında kelimenin dar anlamıyla 'yoldaş' değiliz. Alman partisine Fransız, Amerikan ya da Rus partisinden daha fazla ait olduğumuz bile pek söylenemez ... *Enternasyonal* sosyalizmin temsilcileri olarak, bu bizim için hiç önemli değil."

Engels, ardından, bir başka kritik noktanın altını çizer: "Fakat, Almanya'ya dönüp hemen oradaki mücadeleye katılmamız mümkün olmadığı sürece, bu bizi belli bir ulusal partiye mensup olmaktan alıkoymaktadır."[31] Başka bir deyişle, mücadeleye aktif katılım -Feuerbach üzerine üçüncü tezin bir diğer somutlanışı olarak- parti üyeliğinin bir şartıydı. Engels'in burada asıl söylediği, Marx'la birlikte, SAPD ve genel olarak Alman hareketi ile, Alman partisinin üyeleri olarak değil, "*enternasyonal* sosyalizmin temsilcileri" olarak ilişkide olduklarıydı. Marx'ın ölümünden sonra Alman hareketine müdahalelerinin ekseni gerçekten de bu oldu.

29 c. 46, s. 42

30 c. 46, s. 150

31 c. 46, s. 447. Engels itirazına "Koltuk sevdasını çağrıştıran her şeyden tiksinirim" diye başlıyordu ki, bu onun her zamanki tavrıydı.

Parlamenter Budalalık ve Seçim Süreçleri: Yasama alanının siyasetin başı-sonu ve her şeyi olduğu inancı, "parlamenter budalalık", Marx ve Engels'in ilk olarak 1848 olayları bağlamında teşhis ettikleri bir hastalıktı. Otuz yıl sonra SAPD'de yeniden ortaya çıkışı da yine aynı şekilde seçim süreçleriyle ilgili yanılsamalara dayanıyordu. Alman partisi 1874'te ilk seçim zaferini kazandığında, Engels "bir iki yıla kalmaz, oy hakkını sınırlayacak önlemlerin getirileceği neredeyse kesindir"[32] uyarısında bulundu. Tahmininde iki yıl kadar yanıldı, zira SAPD'nin başarılarından korkan Bismarck, partiyi 1878'de yasaklayacaktı. Tam da Bismarck'ın tepkisini önceden gördüğü için, "hepimiz biliyoruz ki, iş oraya vardığında, zora başvurmaksızın hiçbir şey kazanılmaz" diye uyarmaktan da geri durmadı.[33]

Marx, Bismarck'ın saldırısına zemin hazırlayan Reichstag tartışmasını yorumlarken, zor ve parlamenter yoldan toplumsal dönüşüm hakkında daha genel bir değerlendirmede bulunur:

"Bir tarihsel gelişim, ancak, o sırada toplumsal iktidarı kullananlar tarafından ilerleyişi zorla engellenmediği sürece 'barışçıl' kalabilir. Mesela İngiltere'de ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde eğer işçi sınıfı PARLAMENTOda ya da KONGREde çoğunluğu kazansaydı, kendi gelişimine engel oluşturan yasa ve kurumlardan yasal yoldan kurtulabilirdi... Ancak, 'barışçıl' hareket, eski düzeni geri getirmek isteyenlerden gelecek direniş tarafından 'zora dayanan' bir harekete dönüştürülebilir. Eğer (Amerikan İç Savaşı'nda ve Fransız Devrimi'nde olduğu gibi) *zorla* engel olurlarsa, 'meşru' zor karşısında isyancı olurlar."[34]

ABD'de ve İngiltere'de bile barışçıl yol ihtimali ortadan kalktığına göre (altı yıl önce Lahey Kongresi'nin ardından yaptığı konuşmada, bu iki ülkede böyle bir seçeneğin varlığı hakkında daha kesin konuşmuştu[35]), Bismarck Almanyası'nda böyle bir şeyin olamayacağı açıkça ortadaydı. Hükümetin SAPD'ye karşı beklenen saldırısı "zora dayanan devrimlerin zorunlu prelüdü" idi.[36] Engels, bu noktayı açıklığa kavuşturmak için Alman partisindeki "hastalığa" karşı son nefesine kadar zorlu bir mücadele yürüttü.

Bismarck'ın yasakları, belki de kasten, parti tabanının sağında kalan SAPD parlamento fraksiyonunun parti içinde her zamankinden daha büyük bir nüfuza sahip olmasına yol açtı. Açık parti faaliyetlerine getirilen engeller göz önüne alındığında Engels'in, fraksiyonun önderliği üstlen-

32 c. 45, s. 6-7

33 c. 45, s. 9

34 c. 24, s. 248

35 Bkz. 9. bölüm, "Programatik Sağlamlık Kavgası" kısmı.

36 c. 24, s. 249

mesine bir itirazı yoktu -1890'da, yasak kaldırıldıktan altı ay sonra Karl Kautsky'ye fraksiyonun "zorunlu ve mükemmel şekilde yürütülen bir diktatörlük" olarak çalıştığını söyledi[37]- ancak fraksiyon, "*özel olarak* bu amaçla seçilen eski parti önderliğinin isteyebileceği tam itaati [üyelerden] ne isteyebilir, ne de bunu dayatabilir"di. "Hele, basının bulunmadığı, kitle toplantılarının olmadığı mevcut koşullarda, hiç."[38] Engels burada, ileride demokratik merkeziyetçi örgütlenme ile bütünleşecek temel bir ilkeyi, eylemde merkeziyetçiliğin karar almada tam demokrasiyi gerektirdiğini ifade ediyordu. Parti tabanına önderliğinden daha fazla güvendiği için, üyelerin yeterli hareket özgürlüğüne sahip olmasını özellikle istiyordu; bu meseleye ileride kısaca döneceğiz.

Engels ayrıca, seçimlerin önemli olduğunu ama, hele de kapitalizm koşullarında, kendi içinde bir amaç olmadığını da vurguladı. Bir kısmı, yaklaşan seçimler bağlamında *Sozialdemokrat*'ta da basılan yeni kitabı *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nin ortaya koyduğu başlıca siyasi fikirlerden biri de, "genel oy hakkı[nın] işçi sınıfının olgunluğunu ölçen bir gösterge" olduğuydu. "Bugünkü koşullarda daha fazlası olamaz ve asla olmayacaktır; ancak bu kadarı yeterlidir. Genel oy hakkının işçiler arasında kaynama noktasını gösterdiği gün, gerek işçiler, gerekse kapitalistler, nerede durduklarını biliyor olacaklar."[39]

Bismarck sansürünü hesaba katan Engels, sekiz yıl sonra partinin Fransa'daki seçim başarılarının ardından, seçimlerin devrimci süreç açısından önemi hakkında Paul Lafargue'a aynı şeyi söylerken daha açık konuşacaktı:

"Fransa'da genel oy hakkı ile kırk yıldır elinizde ne müthiş bir silah bulunduğunu şimdi anladın mı; yeterki insanlar bunu kullanmayı bilsin! Devrim çağrısı yapmaktan daha yavaş ve sıkıcıdır, fakat on kere daha emindir, ve üstelik, silahlı devrim çağrısı yapılacak günü mükemmel bir doğrulukla gösterir. Genel oy hakkı, işçiler tarafından akıllıca kullanılırsa, bire on ihtimalle, yönetenleri legaliteyi yıkmaya iter; yani bizi devrim yapmak için en elverişli konuma getirir."[40]

Engels, böylece, sosyal demokratların onu bir reformist haline getirmeye dönük bütün çabalarına rağmen, kapitalizm şartlarında seçimlerin, ona göre en iyi ihtimalle sadece bir araç, silahlı mücadeleye ne zaman başvurulacağını belirlemek için bir "ölçek" olduğunu tartışmasız bir açıklıkla

37 *Selected Correspondence*, s. 407

38 c. 46, s. 8

39 c. 26, s. 272

40 *Engels-Lafargue Correspondence*, c. III, s. 211

ortaya koyuyordu.[41] Ve bu, sadece Bismarck Almanyası'na uygulanacak bir ölçek değildi.

Engels gibi Marx'ın da seçimler ve sosyalist dönüşüm için zora başvurma konusundaki açıklamaları işte bu çerçevede anlaşılmalıdır. Engels, SAPD'nin 1884 seçimlerindeki başarısıyla ilgili olarak Bebel'e şöyle der: "Sonunda kazanılacak sandalye sayısıyla şu anda o kadar ilgilenmiyorum ... asıl önemli olan, hareketin ilerlemekte olduğunun ... [ve] işçilerimizin hükümet ve burjuvazi cephesinden gelen bütün hileleri, tehditleri ve zorbalığı azim, kararlılık ve her şeyden öte hicivle boşa çıkararak yürüdüğü yolun kanıtlanmasıdır."[42] Başka bir ifadeyle, asıl kazanım, işçi sınıfının öz örgütlenmesiydi. Ya da, 1887 seçimlerindeki başarı hakkında Sorge'ye söylediği gibi: "Bu bir sandalye sayısı meselesi değil, fakat sadece, partinin karşı konulmaz gelişiminin istatiksel olarak kayda geçirilmesidir."[43]

Son olarak, 1893 seçimleri hakkında şunları yazmıştır: "[S]andalye sayısı çok daha tali bir meseledir. Esas olan ... [özellikle] onsuz zafer kazanmayı bekleyemeyeceğimiz ... kırsal bölgelerdeki oy artışıdır."[44] 1890'da yasak kalktıktan sonra aldığı isimle Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD), iki turlu seçimlerde sandalye sayısı bakımından o kadar başarılı olamadığı halde, Engels şöyle der: "Yenilgilerden başarılara göre daha fazla gurur duyuyorum ... [çünkü] kazandığımızı ilk kez olarak tamamen kendi gücümüzle elde ettik ... liberallerin ve demokratların yardımıyla [değil]."[45] Tüm bu değerlendirmeler, ancak seçimlere devrimci zora başvurmak için en uygun zamanı gösteren bir ölçek olarak bakıldığında anlam kazanır.

Marx gibi Engels de zorun gerekliliği konusunda tereddütsüzdü. 1884'te, SAPD'nin şiddeti terk etmesi karşılığında üzerindeki yasağın kalkmasının mümkün göründüğü bir sırada Bebel'e ilkelere sadık kalmayı öğütledi. "Hiçbir parti, eğer yalan söylemediyse, *belli koşullarda*

41 Manfred Steger'in Bernstein'ın sonraki revizyonizmini haklı gösterme girişiminde anlamadığı nokta tam da budur. Bkz: "Friedrich Engels and the Origins of German Revisionism: Another Look", Steger ve Carver, op.cit. içinde. Adam Przeworski, *Capitalism and Social Democracy* kitabının 1. bölümünde (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), bu kadar doğrudan olmamakla birlikte, Engels'e bir reformist takla attırır. J. D. Hunley, *The Life and Thought of Friedrich Engels: A Reinterpretation* (New Heaven: Yale University Press, 1991), "Engels's Alleged Reformism" başlıklı bölümünde, s. 96-111, bu yöndeki iddialarla ilgili faydalı bir açıklama getirir ve bunları çürütür.

42 c. 47, s. 210. Kendi çerçevesi içinde Engels, Almanya'daki seçim sonuçlarıyla ilgili olarak gayet soğukkanlıdır. "Almanya'da bir sosyal demokrata oy vermek kolaydır, çünkü biz tek gerçek muhalefet partisiyiz ve çünkü Reichstag asıl meselelerde söz hakkına sahip değil, bu yüzden de biri hiç oy vermemiş ya da 'bizim gibi hergelelerden' hangisine oy vermiş, fark etmiyor." (c. 47, s. 342).

43 Marx ve Engels, *Letters to Americans, 1848-1895* (New York: International Publishers, 1969), s. 176.

44 *Engels-Lafargue Correspondence*, III, s. 262-63

45 *Engels-Lafargue Correspondence*, III, s. 273-74

silahlı direniş hakkını reddetmemiştir. Bu nihai haktan vazgeçebilen olmamıştır."[46] 1889'da Danimarka'daki bir dostuna şöyle yazıyordu: "Şu konuda anlaşıyoruz: Proletarya, şiddete dayalı bir devrim olmaksızın, yeni bir topluma açılan tek kapı olan siyasi iktidarı fethedemez."[47] 1891'de partinin Erfurt Programı denilen yeni programını değerlendirirken, Almanya gerçekliği "komünist toplumun yumuşak, barışçıl bir yoldan kurulabileceği ... inancının tamamen yanlış olduğunu kanıtlıyor" diye yazıyordu.[48] 1892'de bir İtalyan eleştirmene okurlar önünde şöyle cevap verdi: "Sosyalist parti [SPD]nin çoğunluk haline gelip ondan sonra iktidarı alacağını hiçbir zaman söylemedim. Tam aksine," yukarıda alıntılanan, Lafargue'a söylediklerini hatırlatan bir ifadeyle, "yönetenlerimizin, bire on ihtimalle, o noktaya gelmeden çok önce, bize karşı şiddet kullanacağını ve bunun bizi çoğunluk alanından devrim alanına taşıyacağını açıkça ifade ettim."[49]

Bunlara son olarak, Engels'in sosyalist hareketin tarihindeki en ünlü çarpıtma karşısındaki öfkeli tepkisi eklendi. 1895'te, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'ne Engels'in yazdığı "Önsöz", parti gazetesi *Vorwärts*'te Liebknecht tarafından kesilip biçildikten sonra yayınlanmıştı. Kautsky ve Lafargue'a açıkladığı gibi Engels, en çok bu çarpıtmanın, "*ne pahasına olursa olsun barış ve zora ve şiddete karşıtlık* taktiklerini desteklemek" için kendisinin "bedeli ne olursa olsun yasallığa tapınan bir barışçıl olarak görüneceği" bir şekilde yapılmış olmasına itiraz ediyordu.[50] Parti yönetimi hükümet saldırılarından korktuğu için yumuşattıktan sonra, SPD'nin teorik dergisi *Neue Zeit*'te yayınlanmasına onay verdiği versiyonunda bile kilit bir paragraf çıkarılmıştı. Makaslanmamış metin, "sokak çatışmaları"nın, her yerde değilse bile çoğu yerde hâlâ devrimin gündeminde olduğunu, ama buna "daha büyük güçlerle girişmek" gerektiğini açıkça ortaya koyuyordu.[51] Bu, beş ay sonra ölen Engels'in bu konudaki son sözleri oldu. Engels, "sokak çatışmaları"na karşıt gibi gösterildiği makaslanmış versiyonun, sonraki sosyal demokrat kuşakların üzerinde yetiştiği zemin haline geleceğini önceden bilseydi metni yumuşatmasını isteyen parti yönetiminin yalvarmalarına şüphesiz direnirdi.

Engels'in savunduğu tutumun gerisinde, Marx'la birlikte bilinçli komünist haline geldikleri günden bu yana daima akılda tuttukları çok te-

46 c. 47, s. 223

47 *Selected Correspondence*, s. 386

48 c. 27, s. 227

49 c. 27, s. 271

50 *Selected Correspondence*, s. 461

51 c. 27, s. 519

mel bir ilke olarak, iktidarı en uygun koşullarda almak için yeterli bir hazırlık süresinin önemli olduğu fikri yatıyordu. Seçimler bu momentin en iyi göstergesiydi, çünkü partinin güçlerini, sahip olduğu destek ve örgütlülüğü açığa çıkarıyordu. Parti üzerindeki yasağın Eylül 1890'da kaldırılmasından kısa bir süre sonra *Sozialdemokrat*'taki bir makalede daha dolaylı ve daha az kışkırtıcı bir dille anlattığı şey de budur: "Şimdilik mücadelenin yasal yöntemleriyle devam etmeye çalışılmalıdır." Buradaki "şimdilik" kaydı kritiktir. Ardından, rejim onu tekrar yasaklayacak olursa, parti "barikatlara mı koşmalı?" diye sorar. "Düşmanlarına kesinlikle bu iyiliği yapmayacaktır. Bundan, kendi gücünün her Reichstag genel seçiminde ortaya çıkan düzeyinin bilinciyle kaçınacaktır. Kullanılan oyların yüzde yirmisi çok önemli bir rakamdır, fakat aynı zamanda karşıtlarımızın hâlâ oyların yüzde seksenine sahip olduğu anlamına gelmektedir." Partinin her seçimdeki kazanımlarının oranı düşünüldüğünde, "bir darbe girişiminde bulunmak delilik olur."[52]

Reformistler bu ifadeyi kendi politikalarını haklı çıkarmak için kullanmaya çalışsalar da, bu en iyi ihtimalle çok zorlama bir Engels yorumu olur ve onun burada özetlediğim genel stratejisini yok saymak anlamına gelir. Engels'in o zamanki yayınlanmış ve özel açıklamaları, *Sozialdemokrat*'ta yaptığı şeyin tam da devrimci sakınım çağrısı olduğunu açıklığa kavuşturmaktadır. 1887 seçimlerinden bu yana oylarını ikiye katlayarak 1,5 milyona çıkaran partinin son kazanımları nedeniyle, Engels, Bismarck'ın önleyici saldırıya geçmesini bekliyordu. "Şüphesiz ilk ateş onlardan gelecek. Kollarını kavuşturup beklemekten yorulan, sosyalizmin günbegün ilerleyişine tanık olan Alman burjuvazisi ve onun hükümeti, bir gün gelecek, yasadışılığa ve şiddete başvuracak."[53] Öte yandan, rejim, "Alman sosyalistlerinin en azından yarısının askerlik yapmış" olduğunu ve "aralarından çoğunun saldırı için uygun zaman gelene kadar kurşun yağmuru altında esas duruşta beklemesini öğrendiğini" aklından çıkarmamalıydı.[54]

Paul ve Laura Lafargue'a mektuplarında Engels bu uyarısının altında yatan stratejiyi ortaya koyuyordu. Bismarck'ın beklenen eylemlerine rağmen, "zamanımız gelmeden önce kendimizi ezdirmemeliyiz. Şu ana kadar 4 ya da 5 askerden birini kazandık, bir savaş durumunda belki 3'te bir. Kırlara nüfuz ediyoruz; seçimler ... bunu kanıtladı. 3-4 yıl içinde tarım işçilerini ve gündelikçileri, yani statükonun en katı destekçilerini kazanırız.

52 c. 27, s. 78-79

53 c. 27, s. 241

54 c. 27, s. 6 ve 10

... İşte bu nedenle şimdilik yasal eylemden yana çıkmalı ve üzerimize yağacak provokasyonlara tepki vermemeliyiz."[55]

Dolayısıyla seçimler, partinin şiddete dayalı mücadeleyi başarıyla yürütmesi için gereken güçleri toplayabileceği bir araçtı. Ve en uygun an gelinceye kadar devrimci sakınım gerekiyordu. Elbette Engels, Marx'la birlikte o güne kadar savundukları çizgiye uygun olarak, partinin, mesela Rusya'yla savaş gibi bir nedenle, "vaktinden önce iktidara gelmesi"nin "büyük bir talihsizlik" olacağını kabul ediyordu, ancak "yine de bu ihtimale karşı hazırlıklı olmak" gerekliydi.[56] "Hazırlıklı olmak" her şeyden önce böyle bir durumda ne yapılması gerektiğini kavramış bir önderliğe sahip olmak anlamına geliyordu.

Burada Engels'in hiçbir şekilde seçimler üzerinden seçmen çoğunluğunu kazanmaktan söz etmediğine dikkat edilmelidir. Zira daha önce değindiğimiz üzere, egemen sınıfın seçim sürecinin bu noktaya ulaşmasına izin vermesini beklemiyordu. Dolayısıyla, zafer için hayati önem taşıyan husus, seçimlerde basit çoğunluğu kazanmaktan çok, etkin destekçileri, rejime fiilen direnmeye hazır ve özellikle silah kullanmayı bilen güçleri kazanmaktı. Seçim sürecine katılmak, bu güçlerin gereken düzeye ulaştığı zamanı belirlemeyi mümkün kılıyordu. Bu nedenle ona göre partinin proleter tabanının süreç içindeki yeri, kazanılan oy ya da sandalye sayısından daha önemliydi. Engels, ayrıca seçimlerin kendisinin barındırdığı sorunların da farkındaydı. Kadınların ve yirmi beş yaşın altındakilerin oy kullanamadığı genel seçme hakkı üzerindeki kısıtlamalar ya da seçim bölgelerinin tayinindeki kaba eşitsizlikler göz önüne alındığında, seçimler çoğunluk eğiliminin doğru bir ölçütü olmaktan uzaktı. Son olarak, önleyici saldırı yoluyla, yani seçim sistemini yıkarak rejim, kendi yasallık iddiasını kaybedecek ve böylece partinin zora başvurmasını siyaseten meşrulaştıracaktı. Bu sefer hükümet, Marx'ın yukarıda aktardığımız ifadesiyle, "'meşru' güç", yani çoğunluk karşısında "isyancı" konumunda olacaktı.

Sonuç olarak, Engels'in seçimleri devrimci zora başvurmak için en uygun momenti belirlemede bir ölçüt olarak ele alan yaklaşımı, yirminci yüzyıl sosyal demokrasisinin, Marx ve Engels'in siyasi mirasına öteki akımlardan daha sadık olduğu iddiasını boşa çıkarmaktadır. Marx-Engels'in seçim stratejileri, Paris Komünü'nden çıkardıkları başlıca dersle

---

55 *Engels-Lafargue Correspondence*, II, s. 365-67. Kırsal bölgelerdeki seçim başarılarına verdiği öneme dikkatinizi çekmek isteriz, bunu ileride kısaca tartışacağız.

56 *Letters to Americans*, s. 238. Bu özellikle dikkat çekici bir ileri görüşlülük örneğiydi, zira 1918'de Alman partisini iktidara taşıyan, Rusya ile savaş *oldu*. Fakat, partinin Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht önderliğindeki sol kanadı, Engels'in böyle bir durumda hayati önemde olduğunu söylediği şeyden yoksundu: ne yapılması gerektiğini bilen bir önderlik. Akıbet, bunun gerçekten de erken bir iktidar girişimi olduğunu trajik bir şekilde gösterdi.

birlikte ele alındığında, bu tespitimiz özellikle doğrudur: "İşçi sınıfı hazır bulduğu devlet mekanizmasına basitçe el koyup, onu kendi amaçları için kullanamaz."

1848 Dersleri: Parlamenter budalalık hastalığı ilk olarak 1848 başkaldırısı bağlamında teşhis edildiği için, Engels, bu kritik dönemin derslerinin canlı tutulmasının önemli olduğunu düşünüyordu. Marx öldükten sonra, eserlerinin yeni basımlarında ya da müteveffa yoldaşı hakkında yeni yazılar istendiğinde, bu fırsatı, o günün gerçekliğine dair 1848 dersleri temelinde siyasi vurgular yapmak için değerlendirmesi şaşırtıcı değildi. Bu yazılardan en önemlileri, "Marx ve *Neue Rheinische Zeitung*" başlıklı makaleleri ile Marx'ın 1853 tarihli *Köln Komünist Davasının İfşası* broşürünün yeni basımı için yazdığı "Önsöz" ve giriş bölümü "Komünist Birlik'in Tarihi Üzerine"dir.

Engels'in makalelerini tam olarak anlayabilmek için, onları Almanya'daki tartışmakta olduğumuz siyasi durum bağlamında okumak gerekir. "Marx ve *NRZ*"de, *Manifesto*'nun geçerliliğini koruduğunu vurgular.

"Bugüne kadar hiçbir taktik program, değerini (*Manifesto*) kadar kanıtlamamıştır ... [1848]den beri ne zaman ... bir işçi partisi ondan ayrılsa, bu sapma cezasız kalmamıştır; ve bugün, neredeyse kırk yıl sonra, Madrid'den St. Petersburg'a, Avrupa'daki bütün kararlı ve kendine güvenen işçi partilerinin kılavuz çizgisi olmaya devam etmektedir."[57]

Ardından, 1848'in en önemli derslerinden biri:

"Meşhur 'her şeye rağmen, hepimiz aynı şeyi istiyoruz, bütün farklılıklarımız sadece yanlış anlamadan kaynaklanıyor' söylemiyle, proletaryayla arasındaki sınıf karşıtlığının üzerini örtmeye çalıştığı zaman her yerde demokratik küçük burjuvaziye karşı çıktık. Fakat küçük burjuvazinin proleter demokrasimizi yanlış anlamasına ne kadar az izin verirsek, bize karşı o kadar uysal ve iknaya açık olacaktır. Ona ne kadar keskin ve kararlı şekilde karşı çıkılırsa, o kadar çabuk siner ve işçi partisine o kadar çok taviz verir. Kendi adımıza bunu gördük."[58]

Engels'in ertesi yıl "Mart 1850 Çağrısı"nın yeniden basılmasını istemesine şaşmamak gerekir, zira belgenin temel mesajlarından biri budur. "Komünist Birlik'in Tarihi Üzerine"de "Çağrı"yı açıkça sahiplenir, çünkü belge, "...bugün hâlâ önemlidir, zira küçük burjuva demokrasisi, bugün bile, artık uzak olmayan bir sonraki Avrupa ayaklanması geldiğinde,

57 c. 26, s. 121

58 A.g.y., s. 125

toplumun komünist işçilerden oluşan kurtarıcısı olarak Almanya'da başa geçecek ilk partidir. ... Bu nedenle, orada söylenenlerin çoğu, bugün de uygulanabilir durumdadır."[59]

Nihayet, Marx'ın Köln mahkemesiyle ilgili kitapçığının yeni basımına "Önsöz", 1848 ile 1885 arasındaki bağlantıyı daha da fazla vurgular. Engels, eserin tekrar gün yüzüne çıkmasının faydalı olacağı kanaatindedir, çünkü "eski Lasalcılara, Büyük Ferdinand zamanından önce de Almanya'da bir şeylerin gelişmekte olduğunu ve ayrıca, Prusya devletinin uygulamalarının, bugün Anti-Sosyalist Yasa'nın [o sırada yürürlükte olan SAPD'yi yasaklayan yasa] norm haline getirdiği şeyin modelini aslında daha o zamandan oluşturduğunu bir kez daha gösterecek."[60] Sonuncusuyla ilgili olarak, Marx'ın 1849'da Köln jürisi önünde yaptığı konuşmanın önemini açıklar.

"[H]ükümetin ikiyüzlü yasallığı önünde yapılan (konuşma), bugün bile birçoklarının örnek alması gereken bir devrimci duruşu muhafaza eder. Halkı hükümete karşı silaha sarılmaya çağırdık mı? Gerçekten de çağırdık ve bunu yapmak görevimizdi. Yasaları çiğneyip, yasal temelden ayrıldık mı? Pekâlâ, fakat çiğnediğimiz yasalar zaten hükümet tarafından halkın gözleri önünde yırtılıp atılmış ve ayaklar altına alınmıştı."[61]

Bunla 1885'te, yani SAPD üzerindeki yasak yürürlükteyken yazılmıştı, ancak Engels, bir an bile rejimin partiyi serbest bırakarak zerre kadar olsun meşruluk kazanacağını düşünmedi.

1848 dersleri, 1875 Gotha birlik programının bir maddesinde gömülü Lasalcılıktan miras bir slogana karşı çıkmak açısından da kritikti. Madde şöyleydi: "Emeğin kurtuluşu, karşısında diğer tüm sınıfların tek bir gerici sınıftan başka bir şey olmadığı işçi sınıfının eseri olmak zorundadır." Marx'ın "Eleştiri"sinde karşı çıktığı, cümlenin ilk yarısıydı, çünkü bu ifade, gerçek hareketin tarihini kaba bir şekilde yok sayıyordu. Çeşitli koşullarda, proletaryanın yanı sıra diğer sınıflar gerçekten de ikinci bir rol oynayabilirdi ve bu nedenle aslında "tek bir gerici sınıf" değildiler.

Kautsky bu ifadeyi 1891'de Erfurt Programı taslağında da koruyunca, Engels hemen tepki gösterdi ve onu ikna etmeyi başardı.[62] Engels bu tartışmasıyla, yeni programın tartışılacağı kongre öncesinde, parti yöne-

59 c. 26, s. 326-27

60 c. 47, s. 305

61 c. 26, s. 306-7

62 Görünüşe göre sloganın son taslağa yeniden eklenmesini isteyen Bebel'di; bkz. Gary Steenson, *Karl Kautsky, 1854-1938: Marxism in the Classical Years* (Pittsburgh: Universty of Pittsburg Press, 1991), s. 99

timini çok korkutan, partideki "Lasalcılığın kötü kokusunu" temizleme kampanyası nedeniyle, Marx'ın "Gotha Programı'nın Eleştirisi"yle birlikte ilk kez kamuoyuna gidiyordu. 1891'de Kautsky'ye yazdığı son derece öğretici mektubunda, bu ifadedeki asıl sorunun, Marx'ın söylediklerine ilaveten, devrim sürecini uzun süreli bir çaba olarak görmek yerine, sıkıştırıp iç içe sokması olduğunu açıkladı. "1850 Mart Çağrısı"nda formüle edildiği gibi, sürecin esas olarak bir dönem aşırı partilerin birbiri ardından gelmesini gerektirdiği gerçeği, Marx gibi Engels'in de 1848 ve diğer devrimlerin, bilhassa Fransız Devrimi'nin dersleri temelinde sürekli tekrarladığı bir nokta oldu.

Engels'in 1883'te Bernstein'a yazdığı mektup, bu konuda çok açıktı.

"[T]ek bir gerici yığın fikriyle bağlantılı olarak, ilişkilerin mevcut durumunun yıkılmasıyla, bizim başa geçeceğimiz şeklinde bir düşünce [var]. Saçmalık. Devrim, uzun bir süreçtir, bakınız 1642-46 ve 1789-93 ve koşulların bizim için, bizim de koşullar için hazır olmamız için bütün ara partilerin iktidara gelmesi ve kendini yıkması gerekir. Biz o zaman gelebiliriz ve belki bir kez daha geçici olarak yenilebiliriz de."[63]

Bu gerçekle bağlantılı olarak en önemli nokta, azınlık durumundaki komünist işçilerin, iktidarı almak için öteki sınıflarla, özellikle de köylülükle ittifak –yani halk ittifakı– kurmak zorunda olduğuydu. Proletaryadan başka herkesi "tek bir gerici sınıf" olarak görmek, bu ittifaka engeldi. Engels, 1891'de Kautsky'ye şöyle yazıyordu: "Devlet yönetimini kendimiz ele geçirip ilkelerimizi gerçekleştirecek kadar güçlü olmadığımız sürece, dar anlamda konuşursak, *karşımızda tek bir* gerici yığın olduğundan söz edilemez. Aksi halde tüm ulus, bir gerici çoğunluk ile iktidarsız bir azınlığa bölünmüş olur."[64]

1889'da Danimarkalı bir dostuna yazdığı, yukarıda sözü edilen mektubunda Engels, başka partilerle ittifak kurmaya karar vermede Marx'la birlikte öteden beri kullandıkları kıstası tekrar eder:

"[A]ncak bize [komünist partiye] doğrudan avantaj sağlıyorsa ya da ülkenin ekonomik ve siyasi devrim doğrultusundaki tarihsel gelişimi tartışmasız ve değerliyse ve de partinin proleter sınıfsal karakteri bundan dolayı tehlikeye atılmamak şartıyla. Bana göre mutlak sınır budur. Bu politikanın daha 1847'de [metinden aynen] *Komünist Manifesto*'da ortaya konduğunu görebilirsiniz; 1848'de, Enternasyonal'de, her yerde bu politikayı takip ettik..."[65]

63 c. 47, s. 35-36

64 *Selected Correspondence*, s. 409

65 *Selected Correspondence*, s. 387

1848 devrimci süreci, küçük burjuvazi ve reformistlerle ittifakın, onlarla aynı partiye üye olmakla karıştırılmaması gerektiğini öğretmişti. Süreç boyunca görülen bocalamaları, bu kesimlere ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ortaya koyuyordu. Engels ve Marx'ın "1879 Genelge Mektup"unda, partinin sağ kanadının ayrılıp kendi örgütünü kurmasını önermelerinin nedeni de buydu; o zaman SAPD, onlarla gerektiğinde ittifaka girebilirdi. Ne var ki, Bismarck'ın partiyi yasaklayan Anti-Sosyalist Yasa'sının ardından, bu akımın başını çeken meclis fraksiyonu, parti içinde orantısız bir nüfuz kazandı. Engels, bu tür bir bölünmeyi zorlamanın taktik açıdan akıllıca olmayacağına inanıyordu. Ortaya koyduğu gerekçeler, Engels'in siyasi dehasının kanıtıdır:

"Bunlar, Anti-Sosyalist Yasa'dan *geçiniyorlar.* Yarın özgürce tartışmak mümkün olsa, bir an önce başlatılmasından yana çıkardım; o durumda hezimete uğramaları uzun sürmezdi. Fakat tartışma özgürlüğü olmadığı sürece, Almanya'da basılan bütün gazetelerin kontrolü onların elinde olduğu ve sayıları ("önderler"in çoğunluğu olarak) onlara en büyük dedikodu, entrika, fısıltı kampanyalarını yapma imkânı verdiği sürece, *biz*, bence, bir ayrılığa yol açabilecek, daha doğrusu, bu ayrılığın *suçunu* bizim üzerimizde bırakabilecek her şeyden kaçınmalıyız. Bu, kendi partinizin içinde bir mücadele olduğunda evrensel bir kuraldır ve şimdi her zamankinden daha fazla geçerlidir. Ayrılık öyle bir şekilde kotarılmalı ki, onlar ya istifa eder ya da atılırken, biz eski partinin yönetiminde kalmaya devam edelim."[66]

Engels'in taktiğini eksiksiz bir şekilde anlamak için, reformistlere karşı mücadelesinde, gerçek ve açık tartışma fırsatı verildiği durumda komünist siyasete kazanılacağına inandığı kitleyi, SAPD'nin proleter tabanını göz önünde bulundurduğu ne kadar vurgulansa azdır. Yasak sürerken tam olarak mümkün olmayan parti içi demokrasinin önemi de buradan geliyordu.

Öte yandan, 1890'da yasak kaldırılır kaldırılmaz, Engels parti içinde daha geniş bir demokratik işleyişte ısrar etti. Bu nedenle, Kautsky'ye altı ay sonraki mektubunda, tabanın "parti yöneticilerine onların uşağıymış gibi davranmaya ve önlerinde yanılmaz bürokratların karşısındaymış gibi el pençe divan durmaya, eleştirel değil, çok fazla itaatkar olmaya ebediyen son vermesi" gerektiğini vurguladı.[67] Bu, sadece Alman partisini değil, diğer işçi partilerini de giderek daha fazla etkileyen bir olgu olarak bürokratikleşmeye dikkat çeken bir dilin belki de ilk kez kullanıldığı örnekti. Bir yıl kadar sonra Engels, parti basınının "devletleştirilmesi" adını verdiği,

66 c. 47, s. 145

67 Draper, *Chronicle*, s. 263

bununla bağlantılı bir eğilimi eleştirdi. Son kongrenin bütün parti gazetelerini merkezî önderliğin denetimine sokan kararından söz ediyordu; bunun gazetelerin eleştiri yeteneğini yok edeceğini düşünüyordu. "Parti, katı disiplin için fazlasıyla büyüktür; birinci ihtiyaç, 'resmen bağımsız bir parti basını'dır."[68] Eski SPD üyesi sosyolog Robert Michels'in ileride (Lassalle'ın meşhur formülasyonuyla kelime oyunu yaparak) Alman partisinde "oligarşinin demir yasası" adını vereceği şeyle Engels daha 1890'da mücadele etmeye çalışıyordu.

Engels, Alman partisindeki reformist akıma yönelik sosyolojik bir açıklama getirdi. Belirttiğimiz gibi gerek Marx, gerekse Engels, Gotha Birlik Kongresi sonrasında parti içinde küçük burjuva ve "eğitimli" unsurların çoğalmasından rahatsızdı. Engels dokuz yıl sonra Paul Lafargue'a yönelik eğitici sözlerinde, küçük burjuvazinin etkisi ve neden bu kesimle kol mesafesinde durmak gerektiği konusunda daha açık konuşuyordu:

"(Küçük burjuvalar) kendi dar sınıfsal önyargılarıyla birlikte gelirler. Almanya'da bizde onlardan çok var ve partinin ilerleyişine ket vuran atıl ağırlığı oluşturan da onlardır. İki büyük sınıf arasında kararsızlıkla gidip gelen de, bir yanı sermayenin merkezileşmesiyle, öbür yanı proletaryanın zaferiyle ezilen küçük burjuva kesimi –yığın olarak– olacak. Belirleyici an geldiğinde, her zamanki gibi, yalpalıyor, bocalıyor, çaresiz durumda olacaklar ... tam istediğimiz gibi. Bizim görüşlerimizi kabul etseler bile, şöyle derler: Nihai çözüm tabii ki komünizmdir; fakat çok uzaktır, gerçekleşmesine belki 100 yıl var. Yani: Ne kendi zamanımızda, ne de çocuklarımızın zamanında gerçekleşmesi için çalışmaya niyetimiz var. Almanya'da yaşadığımız budur."[69]

Marx-Engels cephaneliğinde bunun kadar kısa ve derin pek az küçük burjuvazi betimlemesine rastlanır. Engels'in "Marx ve *NRZ*" başlıklı makalesinden, bu sınıfın hangi yöne doğru yalpalayacağının proletarya partisinin kararlılığına bağlı olduğu sonucu çıkıyordu. Dolayısıyla parti, bu iflah olmaz kararsızlara teslim olmamalıydı.

Partide Engels'in 1890'da yasağın kalkmasıyla birlikte çoğalmalarından korktuğu "eğitimli" unsurlar ise biraz farklı bir sorun oluşturuyordu. Seksenlerin sonunda "günümüz sosyal demokratları arasında başarı düşkünü parlamenter eğilim"e karşı çıkan, "Jungen", yani "Gençlik" eğilimi olarak bilinen akım için bu özellikle geçerliydi. İlk bakışta sevineceği bir gelişme gibi görünse de, Engels gerçekte bu akımın kendisiyle blok oluşturma girişimlerini reddetti. Bu tavrının nedeni, onlarda partinin proleter tabanına karşı, Marx'la birlikte uzun yıllar önce Genç Hegelcilerde

68 A.g.y., s. 273

69 c. 47, s. 497

mahkûm ettikleri aynı elitist yaklaşımı görmesiydi. Engels, onların parlamenter eğilimle ilgili görüşlerini ne kadar paylaşırsa paylaşsın, -eleştirilerinin genel siyasi tabloyu, özellikle de partiye yönelik yasağı görmezden geldiğini ve "önemsiz ıvır-zıvır"dan öteye geçmediğini düşünüyordu- elitist yaklaşımları bu ortaklığı gölgeliyordu. "Jungen"i paylarken, entelektüellerin işçi partisinde nasıl hareket etmesi gerektiğine dair bir ders verdi:

"Aldıkları 'akademik eğitim'in ... onlara subaylık rütbesi ve partide buna denk düşen bir konum hakkı vermediğini; partimizde herkesin kendi çalışmalarıyla kendini göstermesi gerektiğini; partide sorumlu konumların, tartışmasız şekilde var olsa bile sadece yazınsal yetenek ve teorik birikimle kazanılamayacağını, bunların yanı sıra parti mücadelesinin koşullarını iyi bilmek ve bunun biçimlerine uyum sağlamak, kişisel güvenilirliğini ve kişilik sağlamlığını kanıtlamak ve nihayet, savaşçı saflarına katılmaya hazır olmak gerektiğini, kısacası, 'akademik eğitimliler', toplamda işçilerden öğrenecekleri şeylerin, işçilerin onlardan öğreneceklerinden çok daha fazla olduğunu anlamalılar."[70]

Engels'in Marx'la birlikte içinden geçtikleri kırk yıllık siyaset ve parti deneyimlerinden süzülen cevabı, esas olarak Marx'ın Feuerbach üzerine -eğiticilerin eğitilmesiyle ilgili- üçüncü tezinin özlü bir somutlanmasıydı.

"Jungen", SAPD içinde solcu, daha doğrusu aşırı-solcu bir eğilimi temsil ederken, Engels onların bu kadar eleştirdikleri küçük burjuva Reichstag fraksiyonuyla temel bir karakter özelliğini paylaştıklarını çok iyi görüyordu: Proletarya için en doğrusunu sadece onların bildiği ve dahası, bunu uygulama sorumluluğunun sadece kendilerine verilebileceği inancı.[71] Bu, Engels'in Alman partisinde reformist eğilimin kökeniyle ilgili açıklamasını geçersizleştirmiyordu. Engels birkaç yıl sonra -ileride kısaca tartışacağımız- yeni bir gerekçe ileri sürdü. Bu arada, Engels *Jungen*'i eleştirirken en az iki kez, Marx'ın "Marksizm" ile ilgili çok alıntılanan -ama hemen her zaman bağlamdan koparılıp çarpıtılan- nüktesini tekrarlar: "Marx, yetmişlerin sonunda bazı Fransızlar arasında moda olan 'Marksizm' hakkında ... 'Şundan eminim ki, *ben* "Marksist" değilim' derken, bu türden takipçileri kastediyordu."[72]

---

70 c. 27, s. 70-71

71 "Jungen" ve Engels'in cevabı hakkında bkz. Stanley Pierson, *Marxist Intellectuals and the Working-Class Mentality in Germany, 1887-1912* (Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1993), 1. bölüm.

72 c. 27, s. 70. Ayrıca bkz. *Engels-Lafargue Correspondence*, II, s. 386. Draper'ın, Marx'ın sözlerinin çarpıtılması ile ilgili tartışması zihin açıcıdır (*KMTR, II*, s. 5-11). Bu alıntının ortaya koyduğu üzere, artık Marx ve Engels'in, kendilerinin "takipçisi" ya da "taraftarı" hatta "Marksist" olduğunu söyleyen insanlardan, kendi perspektiflerine sadık oldukları sürece, rahatsızlık duymadıkları açık olsa gerek. Yine, Marx 1881'de Paul Lafargue'dan "doğrudan takipçilerimden biri" diye söz eder (c. 46, s. 61).

Son olarak, Marx ve Engels'in parlamenter hastalığın amansız karşıtı olması, hiçbir şekilde onların demokratik yönetim biçimlerine kayıtsız oldukları anlamına gelmez. Gerçek tam tersidir ve Engels'in 1892'de bu yönde bir iddiada bulunan bir İtalyan eleştirmene verdiği sert cevabı da bunu gösterir: "Marx ve ben, kırk yıldır, bizim için demokratik cumhuriyetin işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasındaki mücadelenin önce genelleşebileceği ve sonra da proletaryanın kesin zaferiyle sonuçlanacağı tek siyasi biçim olduğunu bıktırıncaya kadar tekrarladık."[73] Bundan altı ay önce Erfurt Kongresi'nin program taslağını eleştirirken de aynı şeyi söylüyordu: "Kesin olan şudur ki, partimiz ve işçi sınıfı ancak bir demokratik cumhuriyet biçimi altında iktidara gelebilir."[74] Gerçekten de, taslağa yönelik başlıca eleştirisi, açıkça bir demokratik cumhuriyet çağrısı yapmamış olmasıydı. Eğer parti önderliği böyle bir çağrının hükümeti kışkırtacağından korkuyorsa -aynı önderlik, Engels'in manidar bir şekilde hatırlattığı gibi, Almanya'nın mevcut siyasi gerçekliği üzerine tonla laf ediyor ve onun barışçıl bir değişimin mümkün olmadığı tezini doğruluyordu- "O zaman... bence *tüm siyasi iktidarın halk temsilcilerinde toplanması* talebine [programda -*çev.*] yer vermek gerekli ve mümkündür." Engels'in önerdiği bu formülasyon, ona göre demokratik cumhuriyetin özüydü. Marx ve Engels'in, parlamenter hükümeti temsili hükümetin sadece bir türü olarak gördüğü de unutulmamalıdır.

Engels'in önerisi, Marx'la birlikte yönetimin biçimi ile özü arasında yaptıkları kritik ayrımı gösterdiği için önemlidir.

Yine aynı nedenle, en öğretici eleştirilerinden biri olan, 1884'te Bernstein'ın "demokrasi kavramı"ndan söz etmesi üzerine yazdığı sözleri de öyle:

"Bu kavram *demos*'a göre değişir ve bu nedenle bizi bir adım bile ilerletmez. Bence ilk söylenmesi gereken şudur: Siyasi iktidarı ele geçirmek için, demokratik *biçimler* de proletarya açısından gereklidir, öte yandan, [proletarya için] tüm siyasi biçimler gibi bunlar da sadece bir araçtır. Fakat, bugün, demokrasiyi bir *nihai amaç* olarak istiyorsanız, çökmekte olan ve varlıklarını yapay araçlarla korumaya çalıştıkları andan itibaren proletarya ile ilişkilerinde *gerici* olan köylüleri ve küçük burjuvaziyi desteklemeye bakmalısınız. Akıldan çıkarmamak gereken bir başka şey de, burjuva egemenliğinin *mantıksal* biçiminin, tam da bir demokratik cumhuriyet olduğu, bunun ise sadece proletaryanın kaydettiği gelişme nedeniyle fazlasıyla riskli hale gelmiş olsa bile, Fransa ve Amerika'nın gösterdiği gibi, yine de salt bir burjuva düzeni olarak uygun olmaya devam ettiğidir."[75]

---

73 c. 27, s. 271

74 c. 27, s. 227

75 c. 47, s. 119-20

Engels sadece demokrasinin biçimi ve içeriği arasındaki ayrımı netleştirmekle kalmıyor, -burada en önemlisi, kimin "halk" olduğu sorusudur ve meselenin özü buradadır- ayrıca Marx'la birlikte öteden beri sahip oldukları biçimi öze dönüştürmeye yönelik siyasi stratejinin de ana hatlarını veriyordu.

Sonraki yüzyılın pek çok sözde devrimcisini tökezletecek bir meseleyi önceden görmesi nedeniyle, ölümünden on altı ay önce 1894'te Paul Lafargue'a yazdığı mektup daha da değerlidir. Mektupta özellikle Fransız partisi içindeki, cumhuriyet hükümetinin özü ile bunun biçimini birbirine karıştıran akımın görüşlerini eleştiriyordu. Söz konusu akım, Engels'e göre, "Fransa'da bir demokratik cumhuriyet var... Öyleyse hükümeti sosyalist önlemleri uygulamaya koymak için kullanabiliriz!" şeklinde bir yanılsama içindeydi.

"Cumhuriyet, proletaryaya göre, monarşiden sadece gelecekteki proletarya egemenliğinin *hazır* siyasi biçimi olması bakımından fark eder. Siz [Fransa'da] bize göre bunun zaten var olması gibi bir avantaja sahipsiniz; biz ise, kendi adımıza, onu yaratmak için 24 saatimizi harcamak zorundayız. Fakat cumhuriyet, diğer tüm yönetim biçimleri gibi, içeriği tarafından belirlenir; *burjuva* egemenliğinin bir biçimi olduğu sürece, (bu düşmanlığın *biçimlerini* ayrı tutarsak) bize karşı herhangi bir monarşi ya da diğerleri kadar düşmandır. Dolayısıyla, cumhuriyete hakiki bir sosyalist biçim gibi yaklaşmak ve burjuvazinin hâkimiyetindeyken sosyalist görevleri ona emanet etmek boş bir hayaldir. Ondan taviz koparabiliriz, fakat bizim işimizi yapmasını asla beklemeyiz. Onu bir günden diğerine çoğunluk haline gelebilecek kadar güçlü bir azınlık ile kontrol edebiliyor olsak bile."[76]

Engels'in açıkça eleştirdiği, burjuvazinin hâkimiyetindeki devletten "sosyalist görevleri" uygulamasının beklenebileceği yanılsaması, yirminci yüzyılda pek çok sosyal demokrat ve Stalinist partinin taşıyacağı bir varsayımdı. Bu son derece uzak görüşlü mektubun neredeyse hiç anılmaması şaşırtıcı olmasa gerek.

Engels'in mektubundaki bir başka ilginç nokta ise, sosyalist devrimlerle birlikte yeni yönetim biçimlerinin doğmasının beklenebileceği önermesiydi. Rus devrimi içerisinde doğan sovyetlerin böylesi bir yeni biçim olup olmadığı tartışmasını ise elbette başka bir kitaba bırakmak zorundayız. Asıl önemli olan, Marx ve Engels ikilisinin yönetim biçimleri meselesini, özellikle de içerikle biçimi birbirine karıştırmamak için ciddiyetle ele almış olmalarıdır.

76 *Engels-Lafargue Correspondence*, III, s. 325-26

Köylü Sorunu: Bu kitabın da itiraz ettiği yaygın mitlerden birisi de, Marx ve Engels'in köylülüğü görmezden geldiği ya da reddettiği iddiasıdır. Engels'in son nefesine kadar köylü sorununun önemini vurgulamaya devam etmesi ise şaşırtıcı değildir. Yeniden yayınlama ve yazma öncelikleri de bunu yansıtıyordu. *Almanya'da Köylü Savaşları* kitabında yapmayı düşündüğü geniş çaplı değişiklikleri yapamamış olsa da, 1882 sonlarında, Almanya'da kırsal mülkiyet ilişkilerinin tarihi üzerine "Mark Üzerine" başlıklı önemli bir eser kaleme aldı. "Çok iyi!" diye değerlendirdiği Engels'in elyazması, Marx'ın ölmeden önce okuduğu son yazıydı. Çok popüler olan *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm* broşürünün yeni basımlarına eklenen yazının amacı, ilk paragrafında ortaya konuyordu:

"[S]osyalist işçilerin ve onların aracılığıyla da köylülerin, küçük ya da büyük, bugünkü toprak mülkiyetinin kökeninin ne olduğunu öğrenmeleri gerek. Proleterlerin günümüzdeki sefaletini, borç altında yaşayan küçük köylülerin kölece yaşamını, bir zamanlar tüm özgür insanların gerçekten bir 'yurt' olarak, atadan kalma ve özgür ortak bir mülk olarak görebildikleri eski toprak mülkiyeti [Mark. *-çev.*] ile karşılaştırmak gerek."

Bismarck'ın yükselen ulusal şovenist kampanyası bağlamında, işçi hareketinin kırsal bölgeleri ona terk etmemesi hayati bir önem taşıyordu. Engels makalesini köylülüğe sosyalist alternatifi düşünme çağrısıyla bitiriyordu. Zira Alman köylüleri, bütün Avrupa köylüleri gibi, daha çok "Amerikan rekabeti" yüzünden, daha da fazla yıkımla yüz yüzeydi; "bir özgür köylüler sınıfının yeniden ortaya çıkmış olması, onu bütün zayıflığına ve sefaletine rağmen, doğal yoldaşı olan işçinin desteğiyle, *nasıl* olacağını bir kez anlar anlamaz, kendini kurtarabileceği bir konuma getirmiş olması nedeniyle önemlidir. ... Alman köylüsü, bunu iyi düşün. Sana ancak *sosyal demokratlar* yardım edebilir."[77] Engels, "nasıl" olacağına dair sonunda ayrıntılandıracağı bir taslak veriyordu, bunu da ileride kısaca tartışacağız. Dört yıl sonra Engels, "Mark Üzerine"nin ardından, Wilhelm Wolf'un 1849'da *NRZ*'de yayınlandığında çok etkili olan, junker sınıfının feodal yükümlülüklere karşılık aldığı kurtulmalıklar yoluyla köylülerin sırtından nasıl zenginleştiğini anlatan "Silezyalıların Milyarları" başlıklı makalesini, (bkz: 4. bölüm) yazdığı bir sunuşla yeniden yayınladı; yani 1848 dersleri yine yol göstermeye devam ediyordu.

Parlamenter hastalığın bir özelliği de, Engels'in Erfurt Programı taslağının eleştirisinde tahlil ettiği gibi, "hareketin geleceği" pahasına "an'ın başarısı için çırpınmak", yani "oportünizm"di. Seçimler meselesinde bu, "oy avcılığı" şeklinde kendini gösteriyordu. Engels'i ölümünden yedi ay

77 c. 24, s. 441, 456

önce, 1894'te, Marx partisinin köylü sorunu üzerine en kapsamlı programatik açıklamasını oluşturacak yazıyı yazmaya sevk eden de bu ikinci hastalık, özellikle gerek Alman, gerekse Fransız partilerinde köylülerin oyunu almak için ilkelerden taviz veren reformist güçlerin "çırpınışları" oldu.

"Fransa ve Almanya'da Köylü Sorunu"nda, genel olarak, Marx ya da Engels tarafından daha önce söylenmemiş bir şey yoktur. Engels'in yazdıklarının ipuçlarını Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ının birinci taslağında (bkz. 8. bölüm) ve 1874'te Bakunin'in *Devlet ve Anarşi* kitabına kenar notlarında[78] açıkça görmek mümkündür. Bu çalışmanın değeri ise tam da Engels'in amaçladığı gibi, ikilinin görüşlerinin ilk kez kapsamlı bir belgede açıklanmış olmasından ileri gelmektedir. Belge, özellikle sosyalist işçilerin, işçi-köylü ittifakını gerçekleştirmek için köylülüğü nasıl kazanabileceği konusunda bir perspektif ortaya koyuyordu. Kırdaki çeşitli toplumsal tabakalar arasında, sosyalist devrimin başarısında belirleyici olacak kesim küçük köylülüktü, Engels de dikkatini bu kesim üzerinde yoğunlaştırıyordu. Birincisi, parti hiçbir şekilde boş umutlar yaymamalı, onlara açık yüreklilikle şunu açıklamalıydı: Kapitalizm koşullarında "[k]üçük köylünün kaçınılmaz yok oluşunu önceden görüyoruz, ama biz bu yok oluşu çabuklaştırmakla hiç de yükümlü değiliz.

"Sonra, iktidara geçtiğimizde, büyük toprak sahipleri için yapmak zorunda kalacağımız gibi, küçük köylüleri (karşılığını ister ödeyerek, ister ödemeyerek) zorla kamulaştırmayı aklımızdan bile geçiremeyeceğimiz de bir o kadar açık. Küçük köylü karşısındaki ödevimiz, ilkin, onu buna zorlayarak değil, ama örnekler aracıyla buna götürerek ve toplumun yardımını onun buyruğu altına koyarak, onun bireysel mülkiyeti ve işletmesini, kooperatif işletmeye dönüştürmektir."[79]

Öyleyse, yirminci yüzyılda Marksizm adına yapılan, küçük köylülerin mülkünün zorla kamulaştırıldığı örneklerin Marx ve Engels'in savunduklarıyla uzaktan yakından ilgisi yoktur. Aynı şey, Engels'in de açıklığa kavuşturduğu gibi, orta köylülük için de geçerlidir. Büyük toprak mülklerinin kamulaştırılmasını meşru kılan, bu topraklarda çalışan tarım proletaryasının mülksüzleştirilmiş olmasıydı. Yine de, "tazminat ödemenin her durumda kabul edilmez bir şey olduğunu hiç mi hiç düşünmüyoruz; eğer tüm bu çeteden kurtarmalık vererek kurtulursak, kendisine göre bunun bize daha ucuza mal olacağını Marx bana kaç kez söyledi bilmem."[80] Engels'in bunu yazarken Fransa ve Almanya'yı göz önünde bulundurduğu

78 c. 24, s. 517-18

79 c. 27, s. 496 [Engels, "Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu", *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim* içinde, Sol Yayınları, Kasım 1975, s. 424]

80 A.g.y., s. 500

unutulmamalıdır; Marx ve Engels, programatik tartışmaları her zaman belirli koşulların gerçekliği bağlamında ele almıştır.[81]

Engels, SPD'nin Georg Vollmar'ın başını çektiği, programatik bütünlüğü feda ederek köylülerin oyunu kazanmak isteyen kanadı hakkında Paul Lafargue'a ise şunları söylüyordu:

"*Vorwärts*'ta [SPD'nin resmî yayın organı] Bebel'in Berlin 2. seçim bölgesindeki konuşmasını görmüş olmalısın. Haklı olarak, partinin burjuvalaşmasından şikayetçi. 'Mümkün' hale gelme günleri yaklaşan tüm aşırı partilerin talihsizliğidir bu."[82]

Partinin reformist yöneliminden şikayet edenin Bebel olması şaşırtıcı değildi, Engels de bu değerlendirmeye katılıyordu. Kautsky dâhil olmak üzere tüm SPD önderleri, hatta başka ülkelerdeki tüm parti önderleri arasında Engels'in en fazla itimat ettiği isim Bebel'di. 1884'te eski yoldaşı J. P. Becker'a "Bütün bir Alman partisinde kafası en iyi çalışan o, ayrıca sonuna kadar güvenilir ve amaca bağlı"[83] diye yazarken, birkaç ay sonra Sorge'ye de şöyle diyordu: "İyi ki [Almanya'da] meselelere her zaman doğru açıdan yaklaşan Bebel var... 'Resmî' yazışmaları Liebknecht yerine Bebel ile sürdürmeye başladığımdan beri, işler daha pürüzsüz gittiği gibi, bunun sonucu olarak görüşlerim arkadaşlara bütünlüklü olarak sunuluyor."[84] Engels-Bebel yazışmalarının, parti strateji ve taktikleri bakımından muhtemelen Marx ve Engels'in kendi aralarındaki mektuplarından sonra Marx partisinin cephaneliğindeki en zengin kaynak olmasının nedeni onun Bebel'e olan güveniydi. Sorge'ye söylediği gibi, Engels'in Liebknecht ile yazışmaları Bebel'den sonra hızla azaldı ve sonuna kadar da öyle kaldı.

Bebel'in dikkat çektiği reformist eğilim gerek Marx, gerekse Engels tarafından önceden teşhis edilmiş, Engels bunu daha sonra "oportünizm" olarak adlandırmıştı. Engels, 1890'da yasağın [Sosyalistlere Karşı Yasa – *çev.*] kaldırılmasıyla birlikte, ilkesel siyasi farklılıkların sağ kanadı bölünmeye itmesini umut ediyordu. Programatik sağlamlık bu nedenle gerekiyordu. Bebel'in SPD hakkındaki teşhisine Engels'in cevabı ise "partimiz kendisine ihanet etmeden bu açıdan belli bir sınırın ötesine geçemez..."[85] şeklinde oldu. Ancak, sonradan geriye dönülüp bakıldığında, Engels'in

81 Draper'in *KMTR, II*'deki üç bölümü, s. 317-452, Marx ve Engels'in Fransa ve Almanya dâhil olmak üzere çeşitli ülkelerdeki köylü sorunu üzerine görüşlerinin açık arayla en kapsamlı incelemesini oluşturur.

82 *Engels-Lafargue Correspondence*, III, s. 344. Kasım 1887'de Paul Lafargue'a bir mektubunda Alman partisiyle ilgili olarak neredeyse tamamen aynısını söyler (cilt II, s. 72).

83 c. 47, s. 201-2

84 c. 47, s. 245-46

85 *Engels-Lafargue Correspondence*, III, s. 344

sandığının aksine, "burjuva" eğilimin aslında "belli bir sınırın ötesine" çoktan geçtiği görülebilirdi. Parlamenter hastalık SPD bünyesinde yayılıp kanserleşmişti. Köylü oylarını avlama kampanyası, Alman partisinde revizyonizmin başlangıcına işaret ediyordu. Vollmar bu eğilimin siyasi önderiydi, çok geçmeden Bernstein da teorisyeni haline gelecekti. Sonuçları ise tam bir felaket oldu. Revizyonizm, Alman burjuvazisinin, kısaca değineceğimiz gibi Engels'in önceden gördüğü Birinci Dünya Savaşı'nın kan banyosuna neden olan emperyalist heveslerine yol verdi. SPD, bu gelişmeyi durdurabilecek tek örgütlü siyasi güçtü. Engels'in herkesten iyi anladığı ve eylemleriyle gösterdiği gibi, bu sonuç hiçbir şekilde kaçınılmaz değildi.

Diğer Ülkelerde Parti İnşası

1894 yılının sonlarında Engels, Marx'ın ikinci kızı ve Paul Lafargue'ın karısı olan Laura Lafargue'a, okuma programını da içeren yoğun gündemini şöyle tarif ediyordu:

"Beş büyük ve birçok küçük Avrupa ülkesi ile ABD'deki hareketi izlemek zorundayım. Bu maksatla 3 Almanca, 2 İngilizce, 1 İtalyanca *günlük gazete* ve 1 Ocaktan itibaren bir de Viyana gazetesi alıyorum, toplam 7 tane. *Haftalıklardan* ise Almanya'dan 2, Avusturya'dan 7, Fransa'dan 1, Amerika'dan 3 (2 İngilizce, 1 Almanca), 2 İtalyanca ve 1'er tane de Lehçe, Bulgarca, İspanyolca ve Çekçe geliyor ki, bu dillerden üçünü henüz yeni yeni öğreniyorum."[86]

Engels'in –özellikle de Marx partisinin bir tabana sahip olduğu ülkelerde– gerçek hareketteki tüm gelişmelere hâkim olma ihtiyacı, her şeyden önce, dünyanın dört bir yanından gelen ve çalışmalarının önemli bir kısmını oluşturan akıl danışma başvurularından kaynaklanıyordu. Burada Engels'in parti inşa çabalarının sayısız boyutunu hakkıyla ele almak mümkün olmadığından, sadece bu ülkelerden bazılarında kritik bulduğu başlıklar üzerinde duracağız. Bu aynı zamanda Engels'in strateji ve taktikleri belirli koşullara nasıl uyarladığını da görmemizi sağlayacaktır.

Alman partisinde oportünizme ve reformizme karşı mücadelenin bir benzeri de Fransa'da söz konusuydu ve Engels'in ilkine yönelik öğütlerinin çoğu ikincisi için de geçerliydi (özellikle *Fransa ve Almanya'da Köylü Sorunu*). Marx ve Engels'in 1880'de Fransız İşçi Partisi için hazırladıkları ve aynı yıl parti tarafından benimsenen program taslağı (önceki bölüme bakınız), partinin sağ kanadını giderek daha fazla rahatsız ediyordu. Birkaç yıl içinde sağ kanat partiden ayrıldı ve kendi ifadeleriyle "*politiques des possibilités*", yani mümkün siyaset temelinde bir örgüt kurdu. Engels,

86 *Engels-Lafargue Correspondence*, III, s. 347

posibilistlerin [mümküncüler -*çev.*] kesinlikle bir işçi partisi değil, olsa olsa gelecekteki "*radikal burjuvazinin kuyruğunun*" bir "embriyonu" olduğunu düşünüyordu. Uzun vadedeki başarısına dair şüpheleri ise on yıl içinde doğrulanacaktı.

Fransa tarihinin önceki iki kriz döneminde olduğu gibi, 1880'lerin sonunda da bir "üniformalı kurtarıcı" ortaya çıktı. Kurtarıcının görevi bu kez, yozlaşmaya ve parlamenter açmaza son vererek ve Fransa-Prusya savaşında Almanya'nın eline geçen Alsace-Lorraine'i asıl sahibi olarak geri alarak, cumhuriyet pahasına ulusun şerefini geri kazanmaktı. Bonapartizmin ürkütücü çanları bu kez eski savaş bakanının adıyla, "General Boulanger" diye çalıyordu ve Engels'in de açıkça kabul ettiği gibi, İşçi Partisi gerçek bir sınavla yüz yüzeydi.

Engels öncelikle, ister seçim, isterse darbe yoluyla olsun, bir Boulanger diktatörlüğü tehlikesinin ciddi olduğu ve eğer başarılı olursa, dava için büyük bir gerileme anlamına geleceği konusunda partiyi, özellikle de Lafargue'ı ikna etmek zorundaydı. Boulanger "parlamentarizmin defterini dürecek, yozlaşmayı bahane ederek yargıçları temizleyecek, demir yumruklu bir hükümet ve sahte bir parlamento kuracak ve Marksistleri, Blankistleri ve posibilistleri beraber ezecek. İşte o zaman, güzel Fransa, istediğini almış olacaksın."[87] Öyleyse komünistler, burjuva demokrasisine yönelik tehditlere kayıtsız kalamazdı.

Bu bölümün başlarında değinildiği gibi, Engels bir yandan komünistlerin burjuva cumhuriyete dair hiçbir yanılsama taşımaması gerektiğinin altını çiziyordu, öte yandan işçi hareketinin burjuva demokrasisini savunmada büyük çıkarı vardı. Boulanger yenilecek olursa, "sosyalistler tarafından kazanılan özgürlükler sadece korunmakla kalmayacak, fakat adım adım genişleyecek, böylece partimiz kendi hedefleri için mücadelesinde kıtanın diğer tüm ülkelerinden daha avantajlı bir konuma gelecektir."[88] Engels'in temel hedefi, Lafargue'ın Fransız işçilerinin önündeki seçeneklerin, Boulanger ve Radikallerin (Fransız liberal partisi) iddia ettikleri gibi, "Bonapartizm" ile "parlamentarizm"den ibaret olmadığını görmesini sağlamaktı. Liberal alternatifin, yani daha fazla parlamentarizmin -alt sınıfları Boulanger'in kollarına iten- etkisizliğini çok iyi anlamıştı. "Üçüncü" alternatif, komünist programın temel direği olan işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemiydi. İşçi Partisi, seçim kampanyalarını bu amaçla kullanmalıydı. Seçimler, aynı zamanda, "popüler generallerin Sezar'vari hevesleri karşısında biricik güvence olan" halkın silahlanması talebini yükseltmek için de kullanılabilirdi. Birkaç ay sonra yine şöyle diyordu:

87 Draper, *KMTR*, IV, s. 236

88 *Engels-Lafargue Correspondence*, II, s. 302-3

"Askerin elinde tüfek varken, işçinin elinde olmadığı sürece, cumhuriyet her zaman tehlike altında olacaktır."[89] Gerçekten de Engels, geriye dönüp bakıldığında, çirkin başını yirminci yüzyılda çok daha ilerlemiş ve zehirli bir biçim halinde kaldıracak olan bir olgunun, faşizmin prototipik bir örneğine karşı nasıl savaşılacağına dair, Marksoloji cemaatinin neredeyse tümüyle görmezden geldiği ilk Marksist dersi veriyordu.[90]

Engels, kampanyasını büyük ölçüde Laura ve Paul Lafargue ile yazışmaları üzerinden yürüttü. Süreç içinde Laura'nın siyasi zekâsını daha yakından tanıdı ve onun bu bakımdan kocasından üstün olduğunu kabul etmekte gecikmedi. 1890 başında ona "Gerçekten de, Paris'te yönünü şaşırmayacak tek kişinin sen olduğunu düşünüyorum" diye yazıyordu.[91] Biraz da bu nedenle, ikisine hitaben yazdığı bir mektupta, Laura'nın partinin 1892'de kurulan yeni gazetesinde yayın kurulu üyesi olmasını istedi.

"Sevgili Löhr [Laura'nın takma adı], şimdi de sana birkaç sözüm var. Bu yeni günlük gazete için sen olmazsa olmazsın... [İ]şaret parmağımı göğsüne dürterek sana şunu dayatıyorum, yayın kurulunun kadrolu üyesi olmalı ve buna uygun şekilde maaş almalısın. Paul bu tür meseleleri düşünmek ya da kovalamak için fazlaca *hidalgo* [beyefendi], fakat, Lancashire'da dedikleri gibi, bunun "yapılması lazım gelir", benim görevim de senin ve Paul'ün dikkatini buna çekmektir. Mesele, ihmal edilemeyecek kadar önemlidir..."[92]

Partinin çıkarları için, *her ikisinin de* onun, Paul'ün karısı olarak, yayın kurulunda bulunması konusunda olabilecek on dokuzuncu yüzyıl sonu hassasiyetlerini bir kenara bırakması gerekiyordu. Engels'in bir ulusal partiye bir bütün olarak hareketin çıkarları doğrultusunda müdahale ettiği küçük ama anlamlı bir örnektir bu.

Engels, Marx partisinin ABD'deki en sadık kadrosu Sorge'ye 1894 sonlarında İngiltere'deki sözde "Marksist" parti hakkında şöyle yazıyordu: "Sosyal Demokrat Federasyon, tıpkı senin Alman Sosyalist İşçi Partisi gibi, teorimizi bir ortodoks mezhebin katı dogmasına dönüştürmeyi başardı." Bu cümlede Engels, ölümünden önce bile, Amerika ve İngiltere'de "Marksistlik" taslayanların temel eksikliğini ustalıkla özetlemektedir. Bu

89 *Engels-Lafargue Correspondence*, II, sırasıyla s. 50 ve 66

90 Faşizmin Marksist bir analizini geliştirmede herkesten çok şey yapan Troçki, bu nedenle, Marksologların aksine Engels'in bu perspektifiyle ilgilenirdi, ancak Engels'in hayatının bu bölümünden de habersiz görünür. Faşizm üzerine yazılarının derlemesi *The Struggle Against Fascism in Germany*'de (New York: Pathfinder Press, 1971) Boulanger'den hiç söz etmez. Bunun nedeni, ilgili yazışmaların büyük bölümünün Troçki'nin suikasta kurban gidişinden on altı yıl sonrasına, 1956'ya kadar yayınlanmaması olsa gerek; ancak aradan geçen zaman Marksologların bu hazineyi keşfetmesi için yeterliydi.

91 *Engels-Lafargue Correspondence*, II, s. 356

92 *Engels-Lafargue Correspondence*, III, s. 177

sorunun çözümü konusunda bir ülke için tavsiyeleri, diğer ülke için de büyük ölçüde geçerliydi.

Marx ve Engels eskiden beri, hizipçiliğin işçi sınıfı hareketinin geriliğinin bir belirtisi, "çocukluk hastalığı evresi" olduğu görüşündeydi. Gerçek bir işçi partisi var olmadığı sürece, hizipler geçici olarak hâkim olabilirdi. Ancak, gerçek bir işçi partisi ortaya çıkınca, hizipler tarihin çöplüğünü boylayacaktı. İşte bu nedenle gözleri, her iki ülkede de bu türden partilerin doğma ihtimallerinde ve emarelerindeydi. Çok daha uzun bir bağımsız siyasi işçi hareketi tarihine sahip ülkeler olan Almanya ve Fransa'da temel görev, devrimci işçi partisini diğer sahte akımlardan kesin bir şekilde ayırmak için programatik sağlamlık iken, ABD ve İngiltere'de ise bir işçi partisinin yaratılmasıydı. Program, bir süre için ikinci sırada kalabilirdi; Engels'in başka bir bağlamda söylediği gibi, her "i"nin noktası, her "t"nin çizgisi eksiksiz olmasa da olurdu. Programatik meseleler, hatalarıyla birlikte gerçek hareketin deneyimleri üzerinden çözüme kavuşturulacaktı. Komünist öncünün görevi, kenarda durup yeni doğan işçi hareketinin teorik yetersizlikleri hakkında dırdır etmek değil, işçilerle birlikte deneyimlerden geçip bunlardan ders çıkarmaya yardım etmekti. Tüm bunlar, elbette, Marx ve Engels'in yığınların yanı sıra eğiticilerin de eğitilmesine dair öteden beri taşıdıkları görüşlere paraleldi.

İngiltere örneğinde, Marx ve Engels'in Britanya emperyalizminin ganimetlerinden (İrlanda sorunu da bununla bağlantılıydı) işçi sınıfına düşen kırıntılar küçülmeye başlayınca, İngiliz işçilerinin harekete geçeceğini öngördükleri hatırlanacaktır. Engels, 1881'de Britanya'nın başlıca işçi gazetesine yazdığı bir dizi makaleyle süreci –tam olarak söylemek gerekirse, bir işçi partisi yaratma kampanyasını– hızlandırmaya çalışmıştı. Bu nedenle, 1890'ların başlarında daha çok işçi aristokrasisi dışında kalan vasıfsız işçilerin yer aldığı Londra'nın Doğu Yakası proletaryasının grev dalgası başladığında, buna en çok sevinen Engels oldu. Marx'ın en küçük kızı Eleanor Marx, bu grevlerde, önderleri ile ilgili olarak, "Onlarda buradaki hareketin *gerçek* başlangıcını görüyorum"[93] diyen Engels'le müşavere halinde önemli bir rol oynadı.

Sonunda Britanya'nın ilk kitlesel işçi partisi haline gelecek olan Bağımsız İşçi Partisi'nin çok geçmeden (ve ölümünden iki buçuk yıl önce) kurulması, Engels'e göre öngörüsünün doğrulanması anlamına geliyordu. Bununla birlikte, yeni partinin önderliği hakkında hayalci değildi: "Önderlerin yoldan çıkmaması için yığınlara güveniyorum."[94] Esas olan, sürecin başlamış olmasıydı.

93 *Engels-Lafargue Correspondence*, II, s. 330

94 *Letters to Americans*, s. 248

Engels, ABD'de bir işçi partisinin kurulması önündeki öznel engelleri ortadan kaldırmak için elinden geleni yaparken, bu ülkeye "özgü" yapısal engellerin, Amerikalı yoldaşlarına sık sık hatırlattığı gibi, devrimci sabır gerektirdiğini kabul ediyordu. (Burada Engels'in ABD'ye ilk kez 1888'de, doğrudan kendi gözleriyle görmek amacıyla gittiğini belirtmek gerekir.) 1893'te Sorge'ye yazdığı olağanüstü uzak görüşlü bir mektubunda, gördüğü engellerin ne olduğunu özetler. Öncelikle, İngiltere'den alınan ve kazanan her şeyi alır, kuralına dayanan seçim sistemi, protesto oyları açısından caydırıcıydı. İkincisi, işçiler arasında "yerliler-yabancılar," Avrupalı göçmenler ve "nihayet, zenciler" şeklindeki bölünmelerdi. Son olarak, "işçiler ... Avrupa'da yıllardır izine rastlanmayan bir refah içinde."[95]

"Zenciler" derken, Engels, kuşkusuz Yeniden Yapılanma sürecinin* başarısız olmasının yol açtığı sonuçlara göndermede bulunuyordu. Daha önce değinildiği gibi, Marx çeşitli vesilelerle "kara derili emeğin damgalandığı yerde, beyaz derili emek kendisini kurtaramaz" demişti. Yeniden Yapılanma'nın yenilgisi, "damgalama" sürecinin bir öç alma halinde sürdürülmesini mümkün kıldı. Yine de Engels kötümser değildi ve ABD'de bir gün "sosyalist bir işçi partisi için" koşulların "olgunlaşacağını" umut ediyordu.[96]

İtalya'daki gibi, Engels'in paha biçilmez yardımlarda bulunduğu daha birçok ulusal hareket vardı.[97] Ama bunların hiçbiri, devrimin yakınlığı açısından, Rusya kadar ilgisini çekmedi. Marx gibi Engels de, bir devrim için gerekenlerin Rusya'da bulunduğuna ve *Manifesto*'nun Rusça ikinci basımına "Önsöz"de yazdıkları gibi, Rusya'nın "Avrupa'daki devrimci eylemin öncüsü" olacağına inanmaya devam etti.

1877'de başlayan siyasi suikastlar dalgası, Marx ve Engels'te Rusya'nın istikrarsız bir ülke olduğu izlenimi yaratmıştı. Vera Zasuliç'in (önceki bölümde değinilen) suikast girişiminde olduğu gibi, Çar II. Aleksandr'a suikast düzenleyen Narodnaya Volya (Halkın İradesi) üyelerini övdüler. Marx, kızı Jenny'ye onların "melodramatik pozlar takınmayan, sade,

95 *Letters to Americans*, s. 258

* Amerikan İç Savaşı sonrasında güney eyaletlerinde ırk ayrımını kaldırmak, köle sahiplerinin topraklarını eski kölelere ve topraksız beyazlara dağıtmak ve cumhuriyet rejimini pekiştirmek üzere başlatılan, ancak 1870'lerde Demokratların eyalet yönetimlerinde güç kazanmasıyla tamamlanamayan dönüşüm programı –*çev.*

96 A.g.y.

97 Engels'in Ocak 1894'te İtalyan Sosyalist Partisi lideri Filippo Turati'ye yazdığı, partinin teorik yayın organında yayınlanan üç sayfalık mektubu, muhtemelen parti inşa strateji ve taktiklerinin Marx-Engels cephaneliğindeki en özlü ifadesidir. Mektup, özellikle işçi sınıfının yeni gelişmekte olduğu kövlü ağırlıklı ülkelerle ilgiliydi. İşçi partisinin, burjuva partilerinin hâkim olduğu bir hükümete girmesi ne Marx'ın, ne de Engels'in açıkça ele aldığı bir konuydu. Engels, 1848 Fransa'sının dersleri temelinde, böyle bir harekete karşı "Bu en büyük tehlikedir" uyarısında bulunur (*Selected Correspondence*, s. 446).

hakiki, kahraman, halis yoldaşlar" olduğunu yazıyordu; "... kendi *modus operandi*'lerinin Rusya'ya özgü ve hakkında Sakız Adası'ndaki [son] depremden daha fazla bir ahlaki -lehte ya da aleyhte- yargıda bulunulamayacak bir tarihsel zorunluluk olduğunu Avrupa'ya anlatabilmek için çırpınıyorlar."[98] Engels'e göre, onlar, eylemleri Rusya'da bir "devrimci durum" yaratmaya yardımcı olan "bizimkiler"di.[99]

Marx'ın Jenny'ye yazdıklarının gösterdiği gibi, ne o ne de Engels, terörizmi her yerde ve her zaman geçerli bir taktik olarak alkışladı. Bu nedenle, Londra'da Ocak 1885'te yapılan bir terörist bombalı saldırıyı "Dinamiti koyan eller İrlandalı olabilir, fakat büyük ihtimalle arkasında Rus beyni ve Rus parası vardır" sözleriyle kınadığı aynı makalede Narodnaya Volya'yı açıkça savunuyordu:

"Rus devrimcilerinin uyguladığı mücadele yöntemleri onlara zorunluluk tarafından, bizzat karşıtlarının eylemleri tarafından dayatılmaktadır. Uyguladıkları yöntemlerle ilgili olarak halklarına ve tarihe karşı sorumludurlar. Ama Batı Avrupa'da bu mücadeleyi hiç gereği yokken çocukça bir tarzda taklit eden... [ve] hatta silahlarını gerçek düşmana değil, toplumun geneline çeviren bu baylar hiçbir şekilde Rus devrimcilerinin değil, fakat onların en kötü düşmanlarının ardılı ve müttefikidir."[100]

Rusya'nın özgün koşullarında terör meşruydu, fakat Batı Avrupa'da, en azından o sırada, böyle değildi.

Engels, teröre başvurma konusunda Rus hareketi bünyesindeki tartışmayı yakından izlediği için -Laura Lafargue'a "bu Rus kavgaları pek renkli"[101] diyordu- Zasuliç'in Narodnaya Volya'nın genel perspektifi ve taktiklerine karşı Georgi Plehanov'un *Farklılıklarımız* başlıklı polemiği üzerine yazması isteğini geri çevirmedi. "Rusya'da durum öyle istikrarsız ki," diyordu, "[Rusya] bir avuç adamın devrim *yapmasının* mümkün olduğu özel örneklerden biridir... Eğer Blankizmin tüm bir toplumu küçük bir komplocular grubunun eylemleriyle alt üst etme fantezisinin rasyonel bir temele sahip olduğu bir yer varsa, orası St. Petersburg'dur." Ne var ki -çok önemli bir belirleme- "baruta kibrit çakıldı mı, siperden çıkanların ayakları, kendilerininkinden bin kez daha güçlü bir patlamayla yerden kesilecek..."[102]

98 c. 46, s. 83

99 c. 46, s. 208

100 c. 26, s. 294. Bununla, 1867'de Fenian teröristleriyle ilgili özel yazışmalarındaki eleştirilerinin (8. bölüm) benzerliğine dikkat edilsin.

101 c. 47, s. 264

102 c. 47, s. 280

Öyleyse, Engels açısından önemli olan "devrimin patlamasıgerektiği" idi ve bunun Blankist bir komplo olup olmadığı onu "hiç ilgilendirmiyor" du, zira Rusya'da biriken enerji, 1789 gibi, "bir kez başlayınca, çok geçmeden bir 1793'le devam edecek"ti, bu da "sürekli devrim" demekti. "Devrim *yaptığını* sananlar, her zaman, ertesi gün ne yaptıklarını bilmediklerini görürler; yani, bir kez *yapılınca*, devrim, onu yapanların niyetleriyle hiçbir benzerlik taşımayacaktır."[103]

Bu sıralarda Engels, kısa süre önce açıkça Marksist olan ilk Rus örgütü Emeğin Kurtuluşu'nu oluşturan Zasuliç, Plehanov ve diğer önderlerle düzenli yazışmaya ve ilişki yürütmeye başladı.[104] Marx'la birlikte çok önceden fark etmiş oldukları gibi, eserlerini incelemedeki ciddiyetleri, tüm parti ilişkileri arasında benzersizdi. Marx'a daha önce sordukları soruya Engels'in vereceği cevabı merak ediyorlardı: Rusya, geleneksel köy komününün ortak toprak mülkiyetine dayalı olarak kapitalist gelişme aşamasını atlayıp doğrudan sosyalizme geçebilir miydi? Bu hayati sorunun cevabı, elbette muazzam bir siyasi anlam taşıyacaktı.

Engels, nihai ve kesin kararını, bu sorunu kapsamlı bir şekilde tartışmalarının üzerinden neredeyse on beş yıl geçtikten sonra, 1894'te verdi. Rusya'nın son zamanlardaki gelişimi, Marx'la birlikte bekledikleri gibi, kesinlikle kapitalistti; "köylülüğün büyük bir bölümünün proleterleşmesi ve eski komünist komünün çözülüşü daha da artan bir hızla devam ediyordu." Geleneksel komünün "komünist gelişmenin hareket noktası olup olamayacağı" konusunda ise Engels bir şey söyleyemezdi.

"Ama şu kadarı kesindir: bu topluluktan geriye kalan bir şeyler korunacaksa, bunun ilk koşulu, çarlık despotizminin yıkılmasıdır, Rusya'da devrimdir. Rus devrimi, yalnızca, ulusun büyük bölümünü, köylüleri, ... köydeki yalıtılmışlıklarından kurtarmakla ve onları... büyük sahneye çıkarmakla kalmayacak, ... aynı zamanda, Batı'daki işçi hareketine de taze bir itilim kazandıracak ve mücadele için yeni, daha iyi koşullar yaratacak, böylece modern sanayi proletaryasının, bugünkü Rusya'nın ister komünden, isterse kapitalizmden hareket etsin, sosyalist bir dönüşümü onsuz asla sağlayamayacağı zaferini çabuklaştıracaktır."[105]

Dolayısıyla, ileride Marx ve Engels'in görüşlerinde yapılan tüm Stalinist tahrifatın tersine, Batı Avrupa'da burjuvazi kendi proletaryası tarafından *yıkılmadıkça*, Rusya "sosyalist bir dönüşümü asla sağlayama"zdı.

---

103 A.g.y., s. 281

104 Zasuliç'in, özellikle 1894'te Cenevre'den Londra'ya taşındıktan sonra, Engels'le yakın ilişkisiyle ilgili kimi ayrıntılar için bkz. Jay Bergman, *Vera Zasulich: A Biography* (Stanford: Stanford University Press, 1983), 4. bölüm; Draper, *Chronicle*, s. 286, 288.

105 c. 27, s. 433 [Karş. Marx-Engels: *Seçme Yapıtlar*, cilt: II, s: 489, Birinci Basım, Sol Yayınları, Temmuz 1977].

Marx ve Engels'in yirmi yıldır söyleyegeldiği gibi, Rusya sadece Batı'daki sosyalist devrim için "itilim" olmayacaktı, aynı zamanda kendi devrimi de bu sonuca kopmaz bir şekilde bağlıydı. Bu öngörü, tarihin sonraki seyri tarafından derin ve trajik bir şekilde doğrulanacaktı.

Engels, değerlendirmesinde ayrıca, Rus burjuvazisinin, Alman muadili gibi, despotik bir otokratın -Çar'ın- kendi yerine egemen olmasına razı olduğunu, çünkü bunun "kendisine burjuva-liberal nitelikli değişimlerden daha fazla güvence" vaat ettiğini belirtiyordu. Bu durum sosyalist devrim için avantaj sağlıyordu, çünkü burjuvazinin korkak tutumu, Rusya'nın küçük fakat gelişen proletaryasını, tıpkı Almanya'daki gibi -ama İngiltere'nin tersine- ekonomik ve toplumsal ilerleme için kavgasını siyasi demokrasi için mücadeleyle birleştirmek zorunda bırakacaktı; bir başka deyişle, devrimi, burjuva demokratik görevlerinin sınırını aşarak sürekli kılmak zorunda bırakacaktı. Bu şekilde, Alman proletaryası, Rusya'dan gelecek "itilimin" ilk alıcısı olması beklenen Doğu Avrupa işçi sınıfıydı. Engels'in son yılbaşı kutlamasında Zasuliç'e söylediği, onun da hemen Emeğin Kurtuluşu Grubu'ndaki yoldaşlarına ilettiği şey, tam da Rusya proletaryasının Almanya'da yaklaşan devrimde de öncü bir rol oynayacağı şeklindeki bu öngörüsüydü.[106] Tarih, Engels'in öngörüsünü yine doğrulayacaktı.

Yeni Bir Enternasyonal'e Doğru

Marx 1883'te öldükten sonra Engels, bilimsel çalışmanın önceliği nedeniyle, ancak "ihtiyaç doğarsa" yani siyasi zorunluluk halinde "dizginleri ele alacak"tı.[107] Böylesi bir durum 1889'da yaşandı ve Engels, edebî çalışmasına altı ay süren bir ara vererek, sonunda Sosyalist ya da İkinci Enternasyonal -Avrupa'nın kitlesel işçi partilerini doğrudan yetiştiren örgüt- haline gelecek olan girişimin ilk adımlarını attı.

Marx ve Engels, devrimci süreç açısından sadece Alman ve Rus işçileri değil bütün ülkelerdeki işçiler arasında proletarya enternasyonalizminin önemi ölçüsünde, UİB'den sonra yeni bir enternasyonal oluşturma ihtiyacının farkındaydı.[108] Dönemin önceliği, ulusal işçi partilerinin inşa edilmesiydi. Öte yandan, 1880'lerde birçok Avrupa ülkesinde sosyalist işçi partilerinin -Engels'in yardımlarının hatırı sayılır bir payı olduğu- büyümesiyle birlikte, uluslararası işbirliği talepleri de giderek artıyordu.

106 Draper, *II*, s. 271-72

107 c. 47, s. 17

108 Marx'ın D. Nieuwenhuis'e 1881 tarihli mektubu, yeni bir Enternasyonal konusundaki konumu açık bir şekilde ortaya koyuyordu: "Kritik konjonktüre ... henüz gelinmedi" (c. 46, s.67).

1789 Fransız Devrimi'nin yüzüncü yılında Paris'te bir uluslararası sosyalist kongre düzenlemeye dönük bağımsız çağrılara yol açan da bu atmosferdi.

Böyle bir kongre toplanacaksa -ki Engels bundan şüpheliydi-, bunun en azından UİB'nin ulaştığı programatik düzeyden başlamasını sağlamak istiyordu. Güçlü bir müdahalede bulunmadığı takdirde, tam da geçmişte Marx'la birlikte savaştıkları güçlerin UİB'nin kazanımlarını sulandırması ve bu kabuğu uluslararası sosyalizmin temsilcisi olarak ilan etmesi güçlü bir ihtimaldi. Engels, böyle bir şeye izin vermemek için, diğer önceliklerini geri plana attı. Başta Lafargue'lar ve Bebel ile yazışmaları ve Londra'daki toplantılar üzerinden, Paris'te toplanacak kongrenin Marx partisinin temel anlayışına uygun olmasını sağlamak amacıyla siyasi nüfuzunu kullandı. Fransız posibilistlerin ve İngiliz reformistlerin aynı tarihlerde Fransa'nın başkentinde rakip kongreler düzenleyecekleri anlaşılınca, Marksist Kongre olarak anılmaya başlanan toplantının çok daha başarılı geçmesi ve rakip toplantıların suçlusu olarak görünmemesi hayati bir önem kazandı. Büyük ölçüde kendi yorulmak bilmez ve zamanında ortaya koyduğu çabaları sayesinde Engels'in umutları gerçek olacaktı.

Sorge ve Lafargue'a kongrenin başarısı için neden "canla başla çalıştığını" şöyle izah ediyordu: "Enternasyonal'deki eski ayrılık, Lahey'deki eski kavga burada yine alevleniyor. Saflar yine aynı, fakat anarşistlerin bayrağının yerini posibilistlerin bayrağı almış durumda." Dolayısıyla, "meseleyi bu kadar hararetle ele almamın nedeni buydu, sadece bu. ... 1873 sonrasında anarşistler karşısında kazandığımız konuma onların ardılları tarafından saldırılırken, başka seçeneğim yoktu."[109] Engels ancak iki yıl sonra, Brüksel'de yapılan benzer bir kongrede anarşist hortlağın sonunda yere serildiği kanaatine ulaşacaktı.

Engels, başarısı için elinden geleni yapmakla birlikte, Paris Kongresi'ne katılmadı. Bir ay önce Laura Lafargue'a anlattığı gibi, UİB'deki deneyimleri ona şunu öğretmişti: "Uzak durmam lazım ... [değilse] buraya bir sürü görevle dönerim. ... İnsan böyle şeyleri bir kongrede reddedemez, ama, üçüncü cilt [*Kapital*] gün yüzüne çıkacaksa, benim reddetmem şart."[110]

Engels ayrıca kongrede yeni enternasyonalin kurulmasına da karşı çıktı, nitekim öyle oldu. Alman ve Avusturya partilerinin kendi devletlerinden gördükleri zulüm göz önüne alındığında, "halen imkânsız olduğu kadar yararsız da olan uluslararası örgütlerde bulunmayı göze alamazlar."[111] Engels'e göre, "Avrupa'nın sosyalist partilerinin görüş birliğinde olduğu-

109 *Selected Correspondence*, s. 382 ve *Engels-Lafargue Correspondence*, II, s. 277

110 *Engels-Lafargue Correspondence*, II, s. 275

111 *Engels-Lafargue Correspondence*, II, s. 282

nun tüm dünyaya gösterilmiş olması" dışında, toplantının en önemli başarısı, 1 Mayısta uluslararası işçi gösterilerini koordine etme kararıydı. "Bu, kongremizin yaptığı en iyi şeydir."[112] Ertesi yıl Engels'in hem bizzat katıldığı, hem de Eleanor Marx ile birlikte örgütlenmesine yardım ettiği Londra'daki 1 Mayıs gösterisine iki yüz binden fazla kişi katılacaktı.

Dostunun da düşmanının da kabul ettiği adlandırmayla "Marksist Kongre", ayrıca bir dizi önemli karar aldı. Bunlardan biri, 8. bölümde ortaya koyduğumuz gibi, Marx partisinin cinsiyet meselesindeki ileri duruşuna tanıklık eder: "Kongre, milliyet ayrımı yapılmaksızın her iki cinsiyetten işçiler için 'eşit işe eşit ücret' ilkesi temelinde, kadın işçileri eşit olarak saflarına kabul etmenin erkek işçilerin görevi olduğunu ilan eder."[113]

Elinizdeki kitabın merkezî argümanıyla daha yakından ilgili bir başka karar ise şöyleydi: "Kongre, nasıl ki kapitalistlerin egemenliğini sağlayan şey siyasi iktidara sahip olmak ise, oy hakkına sahip oldukları ülkelerde işçilerin sosyalist partilere katılmaları ve bu partileri seçerek iktidara getirmeleri gerektiğini kaydeder. Diğer ülkelerde ise işçiler, seçme hakkını kazanmak için her yola başvurmalıdır."[114] Bu tutumların kökleri, elbette, UİB'de Marx'ın kavgasını verdiği işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemi perspektifine dayanıyor ve UİB'den Avrupa'nın kitlesel işçi partilerini yetiştiren örgüt olan Sosyalist Enternasyonal'e Marksist projenin sürekliliğini sağlayan zorunlu halkayı oluşturuyordu.

Paris toplantısında planlanmamış olmakla birlikte, ardından benzer kongreler düzenlendi; bir sonraki kongre 1891'de Brüksel'de, Engels'in Kıta Avrupa'sına neredeyse yirmi yıl sonra yaptığı ilk açık ziyaretinde katıldığı Zürih Kongresi ise 1893'te toplandı. Engels kongrelerin düzenlenmesine yardım ederken, bunu anarşistlere ve reformistlere karşı kavganın bir devamı olarak gördüğü sürece yaptı. Yeni bir enternasyonalin oluşturulması için koşulların olgunlaştığından hâlâ şüpheliydi.

Engels'in yeni bir örgütün kurulmasına karşı çıkması, hiçbir şekilde çeşitli ülkelerdeki işçi hareketleri arasındaki koordinasyon ve bağlantıları azalttığı anlamına gelmiyordu. Tüm çalışmaları, özellikle de ulusal partilere müdahaleleri, tam da böyle bir perspektifle yürütülüyordu. Parti önderlerine neredeyse her mektubunda, uluslararası proleter dayanışmayı geliştirmeyi amaçlayan belirli politikaların, olumlu ya da olumsuz, uluslararası yankılarından söz ediyordu.

---

112 *Engels-Lafargue Correspondence*, II, s. 303

113 Donald Sassoon, *One Hundred Years of Socialism: The West European Left in the Twentieth Century* (New York: The New Press, 1998), s. xx.

114 A.g.y., s. xxi.

Düzensiz bir şekilde kongreler yapan partilerden 1900 yılında doğan resmî örgüt Sosyalist Enternasyonal adıyla anılacağından, Engels'in "sosyalist" ve "komünist" sıfatları ile ilgili düşüncelerini hatırlatmakta fayda var. Ölümünden bir buçuk yıl önce, Marx'la birlikte kendilerini hiçbir zaman sosyal demokrat olarak adlandırmadıklarını, çünkü hayatlarının büyük bir bölümünde bu etiketin "elastikiyetinin" kendi "özel bakış açı[larını] tanımlamaya" uygun olmadığını yazıyordu. Ancak, 1894'te "durum farklıdır ve iktisadi programı sadece genel olarak sosyalist değil, fakat doğrudan komünist olan, nihai siyasi hedefi bir bütün olarak devleti, dolayısıyla demokrasiyi de aşmak olan bir parti için uygunsuz olmaya devam ederken, bu kelimeye izin verilebilir. *Gerçek* siyasi partilerin isimleri hiçbir zaman tam olarak uymaz; parti gelişir, isim yerinde sayar."[115]

Sosyalist Enternasyonal'in, Engels'in düşündüğü şekilde bir devrimci yükselişe dayalı olarak doğmamış olması da önemsiz değildir. "Uygunsuz" ismi belki de kaderinin bir alametiydi. On dokuz yıl sonra, Rus devriminin arifesinde, yeni bir enternasyonal kurulacak ve Engels'in 1882'de önceden gördüğü gibi, kendini Komünist Enternasyonal olarak adlandıracaktı. Engels'in 1874'te, UİB'nin hemen ardından "bundan sonraki enternasyonalin –Marx'ın yazılarının etkilerini birkaç yıl göstermesinden sonra– doğrudan doğruya komünist olacağına ve bizim ilkelerimizi ilan edeceğine" inandığı hatırlanacaktır.[116] Bu yeni örgütün, Marx ve Engels'in anladıkları anlamda, Komünist olarak adlandırılmayı hak edip etmediği ise başka bir kitabın konusudur.

Engels, 1890'da yetmişinci yaş gününde Fransız partisinin gönderdiği kutlamaya cevabında şöyle diyordu: "Artık mücadelenin hiçbir işine yaramayacağım an geldiğinde, ölmek nasip olsa keşke."[117] O an, beş yıl sonra, –kendisi bunu bilmese de– gırtlak kanseri takatini kestiğinde geldi ve birkaç ay sonra 5 Ağustos 1895'te öldü. Marx'la birlikte başardıklarının bir kanıtı olan cenaze töreni, kendi isteği üzerine katılımı sınırlı olmakla birlikte (yaklaşık seksen kişi vardı), tam bir uluslararası olaydı. Alman partisini temsil eden Liebknecht'in onun mücadeleye katkılarıyla ilgili sözleri, Engels'in Marx'ın cenazesinde söylediği, 1. bölümün başında alıntıladığımız sözleri[118] kadar doğruydu. Ama onu belki de en iyi tanımlayan, Engels'in ölümünden beş yıl önce kaleme aldığı kısa bir biyografik taslakta yazdıklarıyla Eleanor Marx oldu: Engels, "herkesten daha güçlü

115 c. 27, s. 417-18. Daha önceki "sosyal demokrasi" görüşleriyle ilgili olarak 9. bölüme ve bu sıfatı kullanışındaki "esneklik" ile ilgili olarak bu bölüme bakınız.

116 Bkz. 9. bölüm

117 c. 27, s. 87

118 Bkz. 1. bölüm

bir görev duygusuna ve her şeyden önce de parti disiplinine" sahipti; bu karakteristiği onun "en temel özelliği" olan "mutlak fedakârlığına" dayanıyordu.[119]

Engels'in Katkısı: Bir Değerlendirme

Marksoloji cemaatinde en çok rağbet gören eğlencelerden biri, vur abalıya tavrıyla Engels'le uğraşmaktır. Bu eleştirmen takımına inanılacak olursa, Marx'ın düşüncelerinin Stalinist ve/ya da reformist tarzda çarpıtılmasını başlatan ya da bunun yolunu açan Engels'ti. Yakınlarda buna (özellikle aynı çevreden, bu eğlencenin artık moda olmaktan çıktığını gösteren) dikkatli cevaplar verilmiş olmakla birlikte,[120] bunlar da Engels'i karalayanlarla aynı eksiklikten mustariptir: Marx ve Engels'i, kendilerini tanımladıkları ve gerçekte oldukları gibi, yani her şeyden önce siyasi eylemci olarak kavramamak.

Terrell Carver'ın, "sorun olarak Engels" tarzının muhtemelen en ünlü örneği olan *Düşünsel Akrabalık* adlı kitabı, bu başlıca eksikliği de en iyi şekilde gözler önüne sermektedir.[121] "Yaşayan iki insan olarak aralarındaki düşünsel akrabalık ... büyük ölçüde bağımsız olarak elde ettikleri başarılarla ilgiliydi, ancak bu başarıları hiçbir şekilde teorik olarak çakışmamıştı"[122] diyen Carver, ayrıca Engels'i, ölümünden sonra Marx'ın düşüncelerini –onun haklı olarak reddedeceği şekilde– "tarih, 'düşünce' ve enikonu mantıksız bir şey olarak, güncel siyaset" incelemelerine uygulanacak, fizik bilimi gibi kuşatıcı bir "bilim sistemine" dönüştürmekle suçlar. Pek zor olmamakla birlikte, Carver'ın argümanını (yukarıda sözü edilen cevapların da yaptığı gibi) üzerinde iş görmeyi tercih ettiği zeminde, fikirler dünyası içerisinde eleştirmenin yeri burası değildir.

Carver ve eleştirilerinin sorunu, söylediğimiz gibi, fikirler dünyasında iş görmesidir; Marx ve Engels ise gökleri fani dünya –siyaset– için uzun zaman önce terk etmişti. Dolayısıyla, Engels'in bir "bilim sistemini" "güncel siyasete" uygulaması, tamamen Carver'ın uydurmasıdır, Engels ile ilgisizdir. Engels'in siyasetini zahmet edip inceleseydi, kendisi için

119 *Marx and Engels Through the Eyes of Their Contemporaries*, s. 211

120 Hunley ve S. H. Rigby, *Engels and the Formation of Marxism: History, Dialectics, and Revolution* (Manchester: Manchester University Press, 1992).

121 Carver, op. cit., kıyaslayacak olursak, bu akımın en çok sesi çıkan üyesiyken, destekleyici bir rol üstlenen başkaları da yok değil. Özellikle Terrence Ball'ın, editörlüğünü James Farr ile paylaştığı *After Marx* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984) derlemesinde yer alan "Marxian Science and Positivist Politics" makalesine bakınız.

122 Carver, s. 151

diktiği korkuluğu fark ederdi. Meselenin can alıcı noktası da buradadır. Bu kitapta belgelendiği gibi, Marx ve Engels'in siyasete öncelik verdikleri, "entelektüel" ve bilimsel çabalarının öncelikle siyasi mütalaalarla güdülendiği göz önüne alındığında, Carver'ın Marx ve Engels'in metinlerinde bulduğunu iddia ettiği dikotomi, siyasetlerine ne ölçüde yansımıştır? Bir başka deyişle, onlar için en önemli alan olan siyasette, iddia edilen dikotominin kanıtları nerededir? Carver'ın tezi, tam da böyle kanıtlar olmadığı için çökmektedir.

Carver böylesi bir siyasi dikotomiyi kanıtlamak için en ufak bir çabaya bile girmezken, Engels'in, yirminci yüzyıl sosyal demokrasisi reformizminin önünü açtığını iddia edenler de vardır. Bu bölümde, özellikle de "Parlamenter Budalalık" kısmında sunulan kanıtlar, umarız ki Engels ile bu akımı bağlantılandırmaya dönük herhangi bir girişimin, onun böyle bir gelişmeyi önlemek için tüm yaptıklarını hiçe saymak anlamına geldiğini açıklığa kavuşturmuştur.[123] Tekrarlamak gerekirse, Engels'in pratiğinin ortağınınkinden saptığını düşündürecek en küçük bir şey yoktur.

Carver'ın ima etmekle yetindiği, Engels'in Stalinizmin siyasi değilse de düşünsel temellerini attığı –zira gerek Carver, gerekse bu iddianın diğer sahipleri, bu bölümde birçok vesileyle ortaya konulduğu gibi, onun pratiğinde Stalinizmin yolunu açan hiçbir şey bulunmadığını pekâlâ bilirler– iddiasına gelince, bu da asılsızdır. Ne Marx, ne de Engels, Stalinizmin kaynağı nedir sorusunun cevabını fikirler dünyasında –Engels'in iddia edilen pozitivizminde– değil, siyasetin maddi kavranışında ararlardı. Carver ve benzerleri Marx ve Engels'i onların kendilerini gördükleri gibi ele alacak olurlarsa, Stalinizmi açıklamada kendi idealist yaklaşımlarından çok daha verimli bir araştırma yolu bulacaklardır; ancak bu konu da başka bir kitabın kapsamına girer.

Carver gibi dikotomi tezine sarılanların Marx ve Engels'in siyasetini görmezden gelmeleri şaşırtıcı değildir, zira, bu kitabın sayfaları boyunca gösterdiğimiz gibi, siyaset alanında bir ekip olarak çalışmış oldukları bilhassa tartışmasızdır. Carver, Engels'in Marx'ın epistemolojisinden ilk kez 1859'da açıkça ayrıldığını iddia ederken, Marx'ın bir yıl sonra *Bay Vogt*'ta "biz [*'Engels ve ben'*] ortak bir plan doğrultusunda ve ön mutabakat uyarınca çalışıyoruz" dediğini görmezden geliyor.[124] Engels 1882'de –Marx henüz hayattayken– Bernstein'dan, Marx ile kendisinin "herhangi bir aleni adım atmadan önce her zaman fikir birliğine" vardıklarını

123 Hunley, değinmiş olduğumuz gibi, Engels'i bir siyasi kişilik olarak görmeyi tam olarak başaramasa da bu suçlamaya yeterli düzeyde kanıt sunarak karşı çıkar.

124 c. 17, s. 114

Sozialdemokrat'ta yazmasını istiyordu[125] ve Carver'ın aksi yöndeki iddiaları ne olursa olsun, tarihsel belgeler de bunu tamamen doğrulamaktadır. Bu, gerçekten de onların çalışma tarzıydı ve her şeyden çok siyasetlerinde berraklaşıyordu.

Engels'in yerimiz yetmediği için maalesef tartışmaya fırsat bulamadığımız en önemli özelliklerinden biri de şüphesiz onun geçmişe ve geleceğe yönelik keskin kavrayışıdır. Belki bir miktar abartılı olmakla birlikte, tarihçi Perry Anderson şu sözlerinde haksız sayılmaz: "Engels'in *tarihsel* muhakemeleri neredeyse her zaman Marx'ınkilerden üstündür."[126] Bu doğruysa -ki Anderson inandırıcı kanıtlar sunuyor- Engels'i Carver gibi eleştirenler, uyguladığını iddia ettikleri böylesine yetersiz bir metodolojinin nasıl olup da bu kadar verimli olduğunu açıklamakla yükümlüdür.

Aynı şey, Engels'in öngörüleri için de geçerlidir. Çeşitli vesilelerle belirttiğimiz gibi, onun ve Marx'ın gelecekle ilgili aritmetiği yanlış olabilir, ancak cebir yine de hayranlık vericidir. Pek çok öngörüsü arasında hiçbiri, Avrupa'nın gelecekteki felaketi ve bunun sonuçları hakkındaki tahminleri kadar şaşırtıcı derecede doğrulanmamıştır. Marx da, 8. bölümde değinildiği üzere, daha 1870'te -şüphesiz Engels'le işbirliği halinde- bu yönde tahminlerde bulunmaya başlamıştı. Avrupa'da bir genel savaş kaçınılmaz olmamakla birlikte, "Rusya'da bir devrim ... Avrupa'yı bir genel savaş talihsizliğinden koruyabilir."[127] Savaşın patlak vermesi halinde, "şurası kesindir" ki:

"On beş ila yirmi milyon silahlı adamın birbirini katledeceği ve Avrupa'yı daha önce görülmemiş şekilde perişan edecek bu savaş... ya hemen sosyalizmin zaferine yol açacaktır ya da hayatın akışını öylesine alt üst edecek, ardında her yerde öyle bir yıkıntı bırakacaktır ki ... on ya da on beş yıl geriye atılan sosyalist devrim artık daha da şiddetli olacak ve daha çabuk uygulanacaktır."[128]

Dokuz yıl önce, 1882'de -âdeta 1914'teki Saraybosna'yı önceden görerek- Çar'ın ajanlarının, Balkanların çeşitli yerlerinde ve "Hersek'teki pan-Slav kışkırtıcılıkları" yüzünden, "ne kendilerinin, ne Avusturya'nın

125 c. 46, s. 292. Carver'ın *Anti-Dühring* konusunda Marx ile Engels arasına bir Çin duvarı çekmeye çalışırken bu kadar çok takla atmak zorunda kalmasının nedeni tam da budur. Bu iddiayı çürüten kanıtlar için bu bölümdeki ilgili kısıma ve Rigby, s. 150-60'a bakınız. Dahası, Carver'ın Engels'in farklı metodolojisiyle ilgili iddiaları en ufak bir doğruluk taşıyorsa, yayına hazırladığı ve yazdığı *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltleri de bunu yansıtmalıydı, ancak Carver böyle bir kanıt sunamaz.

126 Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State* (New York: New Left Books, 1974), s. 23

127 Draper, *Chronicle*, s. 250

128 c. 27, s. 245

ne de Bismarck'ın kontrol edebileceği bir savaşı kucaklarında bulmaları işten değildir"[129] diyordu.

Engels eğer Birinci Dünya Savaşı'nın nasıl çıkacağına, bedeline ve sonuçlarına dair tüm ayrıntıları eksiksiz görmemişse, bunun tek nedeni onun bir kristal küreyle değil, teorik perspektifle iş görmesidir. Savaşı öngören başkaları da bulunmakla birlikte, Engels -Marx ile birlikte- savaşın önce Rusya'daki ve ardından Avrupa'nın geri kalanındaki devrimci sonuçlarını önden görmede benzersizdir. Öngörülerini büyük ölçüde Marx ile birlikte kullandıkları teorik çerçeveye borçludur. Onlara göre kullandıkları yöntemin doğruluk ölçüsü, öngörü için öngörü değil, fakat proletarya ve müttefiklerine, iktidarı alma -Birinci Dünya Savaşı gibi felaketleri kaçınılmaz olmaktan çıkarma- kavgalarında yardım etmek üzere, öngörünün siyasi gerçekliği kavrama becerisidir. Engels eleştirmenleri, onun ve Marx'ın hangi zeminde hareket ettiğini unuttukça, eleştirileri hariçten gazel okumaktan ibaret kalacaktır.[130]

Engels, ölümünden iki yıl önce, uluslararası sosyalist hareketin gerçek önderi olarak Zürih'te ve diğer Avrupa başkentlerinde ağırlandı. En küçük bir sahte tevazu göstermeksizin, müteveffa yoldaşı adına övgüleri kabul etti. Zürih'te on sekiz ülkeden sosyalist örgütlerden ve işçi partilerinden 400'ü aşkın delegenin katıldığı Uluslararası Sosyalist İşçi Kongresi'ne şöyle seslendi: "Marx öldü; fakat hâlâ yaşıyor olsaydı, ne Avrupa'da ne de Amerika'da bir ömür boyu yarattığı esere onun kadar haklı bir gururla bakabilecek biri daha olmayacaktı."[131] Engels'in kendisi de bir o kadar gurur duyabilirdi. Marx'ın ölümünü izleyen on yılda, daha da büyük bir hareket bağlamında ve aslında iki kişinin işini üstlenerek yaptıkları -Marx'ın sağlığında devrimci ortaklıklarına yaptığı paha biçilmez katkılarını bir yana bıraksak bile- kendisinin birinci keman olarak çalma yeteneğiyle ilgili muhtemel şüphelerini de silip atmış olmalıdır.

---

129 c. 46, s. 192

130 Rigby, çürütmeye çalışsa da, en azından Marx ve Engels'in siyasetini kabul eder. Bu tutumuyla, onların siyasi faaliyetleri ve siyasi gerçekliği hakkındaki bilgisinin son derece yetersiz olduğunu gösterir ve diğer teorisyenlerin de meyilli olduğu üzere, Marx ve Engels'in yazılarını salt metin olarak ele alma tuzağına düşer.

131 c. 27, s. 404

Sonuçlar



Marx'ı –ve daha az olmakla birlikte Engels'i de– sadece bir düşünür, hatta daha kötüsü, Don Kişot'vari bir düşünür olarak alan, ikrah getirtecek kadar sık rastladığımız yaklaşım, Marx ve Engels'in uğraştığı, yaptığı *ve* başarılı olduğu her şeyi düpedüz hiçe sayar. Aslında her şeyden önce siyasi özne olduklarını ortaya koyan kanıtlar o kadar açıktır ki, onlara başka türlü yaklaşmak sadece eksiklik değil, ikiyüzlülüktür. Siyaset –devrimci siyaset– gençliklerinden ölümlerine kadar hayatlarının çevresinde döndüğü eksendi. On dokuzuncu yüzyılın demokratik hareketine en belirleyici katkıyı yapmalarını mümkün kılan şey, tam da bir ekip olarak komünist siyasetleriyle eylemliliklerinin bileşimidir; işte bu sav, bu kitabın merkezî argümanıdır.

Kanıtların Özeti

Genç Marx ve Engels'in siyasi hattında belirleyici olan Prusya despotizmi gerçeğiydi, Marksoloji endüstrisi tarafından çokça iddia edildiği gibi felsefi mühalazalar ya da baba-oğul çatışması değil. Onları ve arkadaşlarını harekete geçiren meseleler, gerekli değişikliklerle, bugün de bilinçli insanları siyasete taşıyan nedenler arasında bulunuyor. Alman ulusu siyasi demokrasiyi nasıl kazanacaktı? Bunun gerçekleştirilmesinde hangi toplumsal katman belirleyici rolü oynayacaktı? Ayaktakımı gerçekten kendi kendini yönetme gücünü üstlenebilir miydi? İki genç radikal demokratı bilimsel komünizm olarak adlandırdıkları şeye yönelten, her şeyden önce –örneğin Güney Afrika'daki eylemcilerin de on yıllar boyunca cebelleşip durdukları– bu aynı sorulara cevap arayışıydı. Özellikle, radikal bir gazeteci olan genç Marx açısından, Prusya devlet sansürü bu tür sorulara cevap arayışının salt akademik bir egzersiz olamayacağını gösterdi. Gerçekten de, Marx'ı komünizme götüren yolun çıkış noktasında basın özgürlüğü ve diğer temel demokratik haklar için verdiği tavizsiz

mücadele yer alıyordu; bu haslet, hayatlarının sonuna kadar gerek onun, gerekse Engels'in siyasi kimliğinin tam merkezinde yer aldı.

Marx ve Engels'in bu cevap arayışında ilk görevi, kendi entelektüel gelenekleriyle, özellikle de Alman felsefesiyle "hesabı kesmek" oldu. Yöntemleri, mevcut anlayışın "amansız eleştirisi" idi. Felsefe, cevap aradıkları soruları cevaplamada yetersiz kaldığını göstermişti. Olsa olsa yöntembilimsel kavrayışlar sağlayabilirdi, en kötüsüyse, apriorizmle ve entelektüel elitizmle lekelenmişti. Felsefenin ortaya çıkardığı felsefecilerin en iyisi, yani materyalist Ludwig Feuerbach bile, siyasi inceleme ve katılımdan geri durmak gibi vahim bir eksiklikle maluldü. Cevaplara, önceden tasarlanan programların ya da şablonların değil, sadece "gerçek hareket"in, yani tarihin fiili seyrinin ve motor güçlerinin incelenmesiyle ve ancak "pratik eylem", yani siyaset yoluyla ulaşılabilirdi.

Marx ve Engels'in siyasi kimliklerinin tam kalbinde, tarihin gerçek hareketinden aldıkları bir ders olarak, ezilenlerin kendilerini kurtarma yeteneklerine olan derin bir inanç vardı. Marx'ın Ruge ile yaşadığı kopuşun temelinde, bu hayati konuda aralarında bulunan farklılık yer alıyordu. Ruge'nin inançsızlığı, Marx ve Engels'in çeşitli kılıklarda karşılaşacakları ve ömür boyunca savaşacakları her türden sosyal reformistin temel karakteristiğinin tipik bir örneğiydi. Küçük burjuvazinin ve onun reformist siyasetinin özünde ezilenlerin kendileri için siyaset yapma yeteneklerine inançsızlık, dolayısıyla bunu onlar adına yapacak, aydın bir diktatör olsun, liberal burjuvazi ya da "bir düzine seçkin adam" olsun, başka bir toplumsal sınıfın ya da bireylerin gerekliliği yatar. Marx ve Engels tam da bu meseleye farklı yaklaşmaları sayesinde kendi kavrayışlarına ulaştılar ve kendilerini reformistlerden ayırmayı başardılar. Yani, halk yığınları mücadele aracılığıyla kendi kendini yönetmeye hazırlanır; iyi niyetli sosyal reformculara ve "kurtarıcılara" gerek yoktur.

Nitekim Marx, Feuerbach üzerine tezlerinin eğiticilerin eğitilmesi ve ezilenlerin kendilerini iktidarı almaya ve yeni bir toplum inşa etmeye mücadele aracılığıyla hazırlaması ile ilgili üçüncüsünü, bu şekilde, tarihin gerçek hareketini incelemesinden çıkardı. İkili, hayatlarının sonuna kadar sayısız değerlendirme ve açıklamalarında, çeşitli biçimlerde ifade edilen bu teze geri döndü.

Tarihin gerçek hareketinin öğrettiği bir şey daha vardı ki, o da, toplumsal eşitsizlik sürdükçe, yani sınıflı toplum var oldukça "gerçek demokrasi"nin –"halk egemenliği"nin– imkânsız olduğuydu. Bu nedenle, üretim araçlarının özel mülkiyetini ve dolayısıyla sınıf egemenliğini ortadan kaldıracak bir toplumsal ya da sosyalist devrim gerekliydi; bu ise, demokratik devlet de dâhil, devleti gereksiz kılacaktı. Ancak, sosyalist

devrimin ön koşulu, ezilenlerin kendilerini iktidarı almaya ve kendi kendini yönetmeye hazırlayabilecekleri en elverişli zemin olan demokratik devrimdi. Marx ve Engels burjuva demokrasisinin sınırlarını açıkça görürken, stratejileri, devlet üzerinde en geniş nüfus kesiminin denetimine elveren cumhuriyet hükümeti biçimi gibi biçim ve uygulamaları savunarak burjuva demokrasisini mümkün olduğunca sola itmekti.

Tarihin ve sürmekte olan gerçek hareketin, Silezyalı dokumacıların grevinin, -Marx'ın Paris'te kaldığı sırada kendi gözleriyle gördüğü- Fransa ve İngiltere gerçekliğinin -Engels'in bu konudaki katkılarının Marx üzerindeki etkisi muazzamdı- incelenmesi temelinde, proletaryanın gerçek devrimci sınıfı oluşturduğu sonucuna vardılar. Gerçek hareket, proletaryanın hem eyleyip *hem de* düşünebileceğini göstermişti; dolayısıyla, Marx'ın daha önce "düşünen insanlık" dediği filozoflardan vazgeçilebilirdi. Tarihin ve mevcut gerçekliğin bu kavranışından hareketle yeni görüşlerine ulaştılar.

Engels'in 1847'de Heinzen'le polemiğinde yaptığı, özü bir yıl sonra *Manifesto*'da yinelenecek olan komünizm tanımı, vardıkları yeri özetlemektedir. "Komünizm bir öğreti değil, fakat bir *hareket*tir, ilkelerden değil, *olgu*lardan yola çıkar... bir teori olduğu kadarıyla, ... proletaryanın kurtuluş koşullarının teorik toplamıdır." *Manifesto*'yu başka bir deyişle tekrarlayacak olursak, Marx ve Engels'in yeni görüşü bilimsel komünizm, proletaryanın çıkarları doğrultusunda sınıf mücadelesinin genelleştirilmiş dersleridir. Bu anlamda Marksizm, özü itibarıyla tamamlanmamış ve oluşum halindedir, sınıf mücadelesinin gelişimine, tarihin gerçek hareketine bağlıdır. Bu vargılarla donanan Marx ve Engels, içinden çıktıkları entelektüel ortama asla geri dönüp bakmadılar.

Hesaplaşmadan çıkardıkları sonuçlar böylece, başka savaşçılarla, özellikle sınıf egemenliğine son verme yeteneğine sahip ve bunda çıkarı olan tek sınıfla, proletaryayla bağ kurmalarını gerektiriyordu. Stratejileri, görüşlerini eleştirerek ve tartışmada alt ederek, proletaryayı etkilemede rekabet halinde oldukları diğer akımlardan kendilerini ayrıştırmaktı. Kısa olsa da Komünist Haberleşme Komiteleri deneyimi onlara bazı temel stratejik ve örgütsel görüşlerini ilk kez formüle etme imkânı verdi. En önemlisi de, artık ulaşmaya çalıştıkları proleter savaşçılarla bağ kurmalarını kolaylaştırdı. Ne var ki, bu güçlerle bağ kurmak için ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar, son tahlilde onları kendi önderleri olarak seçenler, Marx ve Engels'in perspektifine kazanıldıktan sonra, düşünen proletarya savaşçılarıydı. Marx ve Engels ekibi ile henüz yeni doğmuş Alman proletaryasının ileri kolunun buluşması, ilk komünist işçi partisi olan Komünist Birlik'in kurulmasıyla sonuçlandı. Komplocu örgütlenme tarzının terk

edilmesi yönündeki ortak anlaşmayla KB, Marx'ı, Engels'in yardımıyla bir programatik bildirge, yani *Manifesto*'yu yazmakla görevlendirdi.

Birçok açıdan genel ve öngörüsel bir bildirge olarak *Manifesto,* sadece en genel anlamda bir eylem kılavuzu işlevi görebilirdi. Her şeyden önce, komünistler, işçi sınıfının "mevcut hareket[i] içinde hareketin geleceğini de temsil eder ve gözetirler." Ne var ki, bu genel perspektifin ötesinde pek az şey öneriliyordu ve metnin sonunda Almanya ile ilgili çok kısa bir programatik bölüm yer alıyordu. Belge, o can alıcı soruya cevap vermekten kaçınıyordu: Alman burjuvazisi "devrimci bir şekilde" hareket edecek miydi? Kaderci değil komünist olduklarından, sadece katılmak zorunda oldukları gerçek hareketin bunu cevaplayabileceğini ve daha spesifik bir şekilde yol gösterebileceğini anlıyorlardı. Almanya'da 1848 Devrimi patlak verdiğinde yaşanan tam da budur. *Manifesto*'ya hemen *Talepler*'i eklediler; bu, proletaryanın öncülüğünde köylülük ve kent küçük burjuvazisini kapsayan halk ittifakını kurmak için bir programatik strateji oluşturuyordu. Dolayısıyla, *Manifesto*'da ne söylenip söylenmediği bir yana, ikilinin 1848 olaylarının başında, olaylar sırasında ve sonrasındaki pratikleri, köylülüğü yok saydıkları şeklinde bıkkınlık veren suçlamaları boşa çıkarmaktadır. İşçi-köylü ittifakı, Marx ve Engels'in stratejisinde hayati bir yer tutuyordu.

Marx ve Engels, önce Brüksel'de, ardından da Almanya'da demokratik harekete *Manifesto* ve *Talepler* çerçevesinde bütün varlıklarıyla katıldılar ve hareketin en aşırı kanadını oluşturan önderler olarak hızla yükseldiler. Ayaklanmaların seyri içerisinde değişiklikler yapılmış olsa da, genel stratejileri yine sosyalist devrimi başlatmak için en elverişli zemini sağlamak için demokratik devrimi mümkün olduğunca sola itmekti. Tanınmaya başlanan ismiyle Marksist akımın, devrim sırasında tüm Almanya'da, özellikle "Demokrasinin Yayın Organı" *NRZ* üzerinden, demokrasinin en kararlı sesi olduğu tartışmasız bir gerçektir. Belirli bir aşamada, tam olarak söylemek gerekirse 1848 güz sonlarında Marx giderek daha fazla tehlikeye düşen demokratik alanın en militan savunucularının fiili önderi durumundaydı.

Bunu yaparken, KB ve yeni doğan Alman işçi hareketi içindeki demokratik devrim ve halk ittifakının önemini yadsıyan işçici akıma karşı da mücadele etmek zorundaydılar. Marx ve Engels'e göre [işçicilerin] yanıldıkları nokta, ekonomi arabasını siyaset arabasının önüne koymalarıydı. Marx ve Engels, burjuva ve küçük burjuva demokratlarının sırasıyla ödlekliği ve kararsızlığı yüzünden stratejilerinde değişikliğe gitmek zorunda kaldılar, ama demokratik devrimi ilerletme temel hedefinden asla vazgeçmediler. Halk ittifakına önem vermelerinin, özellikle de -sosyalizmin

tarihinde bu yöndeki ilk girişim olarak– işçi köylü ittifakını oluşturmak için yorulmak bilmeden çalışmalarının sebebi buydu. Burjuvaziye güvenilemeyeceği açıkça ortaya çıkmadan önce bile, ikilinin pratiği, mücadelenin bir sonraki aşamasına geçmek için en elverişli konumda olmalarını sağlamak üzere, demokrasi mücadelesinde proletaryaya aktif şekilde katılmak oldu. Yine Güney Afrika örneğini kullanacak olursak, işçi hareketi bünyesinde tartışılan tam da bu soruydu ve (günümüzde daha az olmakla birlikte) öyle olmaya devam ediyor: Devrimci işçiler demokratik devrimin ön saflarında mı yer alacaklar, yoksa bir kenarda sosyalist devrimi mi bekleyecekler?

Marx ve Engels'in demokrat rengi en açık şekilde, bir diğer can alıcı konu olan ulusların kendi kaderini tayin hakkı sorununda da görülür. Devrimin iki anıtsal yılı boyunca *NRZ* sayfaları üzerinden sonuna kadar sürdürdükleri bir politikayı üretip hayata geçirdiler: ezilen ulusların bağımsız olma hakkını destekleme politikası. Ezilen bir ulusun işçilerinin, ezilen ulus kurtulmadan kendi kurtuluşunu elde edemeyeceğini sürekli vurguladılar.

Marx ve Engels, komünistler olarak, dersler çıkarmak ve sınıf mücadelesinin derslerini proletaryanın çıkarları doğrultusunda genelleştirmek amacıyla hemen 1848 olaylarının bir bilançosunu çıkarmaya giriştiler. Almanya için Engels'in *Devrim ve Karşı-Devrim*'inin yanı sıra, en önemli parti belgelerinden biri olan "*1850 Mart* "Çağrı"sını kaleme aldılar. Fransız olayları ise ilkin, Engels'in sonradan *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* adıyla yayınladığı Marx'ın bir dizi makalesiyle, ikisinin ortak bir makalesinde, ardından da Marx'ın *18 Brumaire* kitabında tahlil edildi. Çıkardıkları temel sonuç, devrimin yenilgisinin bir çağın sonunu ve yeni bir çağın, sosyalist devrim çağının başlangıcını işaretlediği şeklindeydi.

Bu sonuçla bağlantılı bir başka temel ders daha vardı: Burjuvazi, artık demokrasi kavgasına önderlik etmekte bir çıkarı kalmadığını tutumuyla kanıtlamıştı. Feodal oligarşinin –Almanya örneğinde– ya da Louis Bonaparte türü bir diktatörün baskıcı antidemokratik karakterinden çok, büyüyen proletaryanın militanlığından korkan burjuvazi, kendi adına hüküm sürme hakkından vazgeçmeye ve Bonapartist rejime boyun eğmeye razıydı. Gelişmelerin de gösterdiği gibi, bütün sicili en iyi ihtimalle tereddütten ibaret olan küçük burjuvaziden de hayır yoktu. Demokratik düzen ancak proletaryanın önderlik ettiği köylülük ve kent küçük burjuvazisinin halk ittifakı ile işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemi yoluyla kurulabilirdi. Marx ve Engels'in 1848-1849 olaylarına dolaysız şekilde katılmış olmaları ve kazandıkları demokratik saygınlık, onlara böyle bir sonuç çıkarma hakkıyla birlikte, bunun için gereken deneyimi de vermişti.

Reformist, ılımlı cumhuriyetçi, hatta belki de zoraki demokratların tutumu konusunda hiçbir şey, yirminci yüzyıl liberalizminin Marx'a alternatif olarak pek tuttuğu Tocqueville örneği kadar öğretici olamaz. Yığınlara karşı duyduğu derin korku, bir devrim yoluyla iktidara gelecekler diye duyduğu dehşet nedeniyle Bonapartist diktatörlüğün yolunu düzlemeye yardım eden Tocqueville, bu çevrelerin devrime tepkisini özetliyordu. Kimileri –bazı reformistler için gerçekten söz konusu olabileceği gibi– onun istemeden böyle yaptığını iddia edebilir ya da böyle düşünmek isteyebilir, fakat cumhuriyeti yıkılmaktan kurtarabileceğini bildiği tek yolu, yığınların devrimci hareketliliğini bilinçli olarak reddettiği bir gerçektir. Almanya'da Marx ve Engels, demokratik devrimi ilerletmek üzere tam da bunu gerçekleştirebilmek için ellerinden geleni yaparken, Fransa'da Tocqueville aynı şeyi ezmek için elinden geleni yaptı. Tocqueville –muhtemelen mezar taşında yazacakları düşünerek– aslında cumhuriyeti yaşatmak istediğini yazmış olabilir, ancak bunun başarılması için 1848-1851 Fransa'sında yapılması zorunlu olan şeyi yapmak istemiyordu. Başka bir ifadeyle, Tocqueville, Marx ve Engels'in tam tersine, demokrasiyi canla başla savunmadı. Marx ve Engels gibilerinin kavgasını verdiği şeyden, yani siyasi devrimin –*1850* "Çağrı"sının sözleriyle– "sürekli devrim" haline gelmesinden daha çok korkuyordu.

Marx ve Engels, karşı-devrim saldırıya geçip –iktisadi tahlillerinden çıkardıkları sonuca göre– yeni bir devrimci yükseliş umudu ortadan kalktığında, gerekli siyasi ve dolayısıyla örgütsel düzenlemeleri yaparak, "bilimsel çalışmamız" diye andıkları faaliyete odaklandılar. Böylece, 1848 olayları üzerine dönüp düşünme ve daha fazla ders çıkarma imkânı buldular; işçi-köylü ittifakının zorunluluğunu daha fazla vurgulamak da bu dersler arasındaydı. Öte yandan bu döneme, sınıf mücadelesinde 1851-1864 arasındaki uzun suskunluk dönemine dair alışılmış Marksolojik betimlemelerin aksine, KB'yi feshetme kararı parti siyasetine katılımlarının son bulduğu anlamına gelmiyordu. Onlar için bu uzun suskunluk, "dirsek çürütme" (araştırma çalışmaları) üzerinden gelecek devrimci yükselişe hazırlanma ve gelip çattığında o momentten yararlanabilmek için bir parti çekirdeği yaratma fırsatı anlamına geliyordu. İşte bu, Marx partisini o dönemin diğer radikal akımlarından ayıran şeydi ve ötekilerin aksine, böyle bir siyasi yükselişin önderliğine nasıl bu kadar çabuk gelebildiklerini de açıklıyordu. Marx partisi yazıları, araştırmaları *ve* siyasi pratiğiyle –önceki dönemlere oranla daha sınırlı olsa da– siyasi silahlarını elinde bulunduruyordu. Sınıf savaşının yokluğunda bir partinin nasıl davranacağı, bu nedenle, bir devrimci yükselişte nasıl davranacağı kadar hayati önem taşıyan bir sorundu.

Marx ve Engels yeni yükselişin ne zaman yaşanacağını belirlerken sadece ekonomik ölçütleri değil, aynı zamanda siyasi ölçütleri de kullanıyordu. Ayrıca, başka bir mitin tersine, esas aldıkları ölçek sadece -kendi sözleriyle- "dünyanın bu küçük köşesi", yani Batı Avrupa değil, bütün dünyaydı. Köleler ve serfler 1860 başlarında sırasıyla Amerika'da ve Rusya'da direnme belirtileri gösterdiğinde yeni bir devrimci çağın gelmekte olduğu sonucuna varmalarının nedeni de buydu. Başka Alman devrimcileri gibi onlar da Amerikan İç Savaşı'nı, Atlantik'in öteki yakasındaki devrimi destekleyerek Almanya'nın demokratik devrimini sürdürmek için bir fırsat olarak gördüler. Küresel perspektifleri, savaşın önemini en ileri kavrayışlı tarihçilerin bile başaramadığı bir şekilde görmelerini sağladı. Marx pek çok yerde, Amerikan Bağımsızlık Savaşı nasıl Avrupa burjuvazisi için uyanış çanını çaldıysa, Amerikan İç Savaşı'nın da kıtanın işçi sınıfı için uyanış çanını çaldığını yazdı.

Marx, Amerikan İç Savaşı'nın öncülüğüyle açılan ve yeni bir devrimci çağ olarak gördüğü dönem bağlamında -kısmen İngiliz proletaryasının İç Savaş'ın işaretine verdiği cevap olan- gerçek hareketin önderliğine geçme fırsatını vakit kaybetmeden değerlendirerek, Uluslararası İşçi Birliği'nin doğuşuna giden yolu açtı. 1848'in merkezî dersleriyle donanmış olan Marx, ilk gerçek enternasyonal işçi örgütünün, kaleme aldığı kuruluş belgelerine ruhunu veren iki temel ilkeye dayalı olarak kurulmasını sağladı: "[İ]şçi sınıfının kurtuluşu işçi sınıfının kendisi tarafından kazanılmak zorundadır" ve "[S]iyasi iktidarın fethi bu nedenle işçi sınıfının en büyük görevi haline gelmiştir." Marx, UİB'nin kuruluşundan sonuna kadar, başlarda daha çok kendi başına, sonraları Engels'le birlikte, bu hedefleri -işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemini- bir gerçek haline getirmek için -"*fortiter in re, suaviter in modo*" [özde sert, üslupta yumuşak -*çev.*] mücadele etti. "*Suaviter in modo*" ayrıca, en geniş işçi yığınlarını Enternasyonal'e çekmek için sekterlikten uzak ve esnek bir örgütsel işleyiş tarzı anlamına da geliyordu. Başarıları nedeniyle, Engels'in UİB'yi Marx'ın "en parlak kazanımı" sayması boşuna değildi.

İşçi sınıfının bağımsız siyasi eylemi için UİB bünyesinde bir mücadele vermek şarttı, zira başlangıçta Enternasyonal'i oluşturan çeşitli akımların çoğu bu perspektifi paylaşmıyordu. Birçok İngiliz sendika bürokratı, özellikle vasıflı işçi ve zanaatkârlar arasında yer alanlar, önderliği liberal burjuvaziden ve onların politikacılarından (yirminci yüzyılın işçi partisi-liberal parti seçim ittifakının kökeni) beklerken, Proudhoncular ve Bakuninciler ise işçi sınıfının siyasi arenaya karışmasını açıkça reddediyordu. Marx'ın perspektifinin kabul edilmesi hiçbir şekilde kaçınılmaz değildi, dolayısıyla bunun için mücadele etmek gerekiyordu. Marx,

işçi sınıfının bunu kendisi için yapmasını sağlama almak amacıyla liberal burjuvazinin, John Stuart Mill ve çevresindekiler gibi küçük burjuva reformistlerin ve parlamentarist hevesler peşindeki kariyeristlerin Enternasyonal üzerindeki etkilerini sınırlayacak adımlar da attı. Yine, Marx'ın bu çabaları öteden beri sahip olduğu ve Feuerbach üzerine tezlerinin üçüncüsünde özetlenen, ezilenlerin eğitilmesiyle ilgili yaklaşımıyla tamamen tutarlıydı. UİB'deki katılımı tam da teorisyen eylemcinin ete kemiğe bürünmesi, eğiticilerin eğitilmesiyle ilgili Feuerbach üzerine üçüncü tezin bir diğer somutlanmasıydı. Tüm bunlarda Marx ve Engels 1848'in derslerini akıldan çıkarmıyordu: burjuvaziye karşı tam güvensizlik, küçük burjuvaziye karşı ihtiyat.

İşçi sınıfının bağımsız siyasi hareketinin bir diğer önemli boyutu da, Marx'ın proleter enternasyonalizmini, mesela grev destekleme ya da savaş karşıtı çalışmalar yoluyla geliştirmekle yetinmeyip, aynı zamanda işçilerin toplumsal bilinçlerini İrlanda'nın bağımsızlığından işçi kadınların gelişimine kadar çeşitli sorunlar etrafında ilerletme çabalarıydı. Gerek Marx, gerekse Engels, özellikle İngiltere gerçekliğinin bir sonucu olarak, sendikal bilincin her zaman toplumsal bilince, yani genel olarak ezilenlerle dayanışmaya yol açmayacağını, bunun için mücadele etmek gerektiğini kabul ediyordu. İrlanda –milliyetçilik ve proletarya enternasyonalizmi sorununun bir parçası olarak– ve kadın sorunu ile ilgili açıklamaları *ve* eylemleri, yine, ulusal/etnik ve cinsiyet sorunlarını yok saydıkları şeklindeki ikrah getirten suçlamayı boşa çıkarmaktadır.

Paris Komünü ve ardından Bakunin'in bölücü operasyonu UİB için ciddi bir sınavdı, nitekim örgütün sonunu hazırlayan da büyük ölçüde bunlar oldu. Komün'e doğrudan, bir proleter devrime tanıklık edecek kadar doğrudan katılımları sayesinde, özellikle Marx, UİB adına, 1848 derslerini uygulama ve bunlara, *Fransa'da İç Savaş*'ta billurlaşan çıkarımları ekleme olanağı buldu. Marx ve Engels, yeterli hazırlık süresinin gerekliliğine dair eskiden beri sahip oldukları yaklaşımla tutarlı olarak, ayaklanma öncesinde devrimci sakınım telkin ettikleri halde, devrim patlak verdiğinde bütün varlıklarıyla onu savunmaya katıldılar. Mesela, Komünarların Fransa köylülüğüyle bağ kurmasını sağlamaya yönelik başarısız gayretleri, 1848'in işçi-köylü ittifakının gerekliliğine dair temel dersinin berrak bir uygulamasıydı.

Ayaklananlar ne kadar hazırlıksız olursa olsun, devrimcilik sıfatını hakkıyla taşıyanların yapması gereken şey, dışarıdan bakarak eleştirmek değil, onları savunmaya koşmaktı. Yine Feuerbach üzerine üçüncü teze uygun olarak, devrimci pratik hem yığınların, hem de eğiticilerin eğitimi için zorunluydu. *İç Savaş*'ta Komünarlar hakkındaki başlıca yorumların-

dan biri tam da bunu anlatıyordu: "Kendi kurtuluşlarını ve bununla beraber bugünkü toplumun kendi ekonomik faaliyetleriyle kaçınılmaz olarak yöneldiği daha ileri [toplumsal] biçimi gerçekleştirmek için koşulları ve insanları dönüştürecek uzun mücadelelerden, bir dizi tarihsel süreçten geçmek zorunda olduklarının bilincindedir." Marx'ın birkaç yıl sonra belirttiği gibi, Komün "hiçbir şekilde sosyalist değildi, olamazdı da", en önemli başarısı bir başlangıç adımı olmasında yatıyordu, zira siyasi iktidar –sosyalist dönüşümün zorunlu önkoşulu– ilk kez Paris'in çalışan yığınlarının eline geçmişti. İşte bu gerçeklik temelinde, Marx ve Engels'in *Manifesto*'ya bir ek yapmak gerektiğini düşünecekleri kadar önemli bir diğer ders çıkıyordu: "İşçi sınıfı hazır devlet makinesini sadece devralıp kendi amaçları için kullanmakla yetinemez." Bu, Marx'a göre, 1848 sonrasında yeni proleter devrim çağının açıldığına dair *18 Brumaire*'deki tespitinin doğrulanması anlamına geliyordu.

Bakunin'le mücadele, Marx ve Engels'in sonunda sağlamlığı kanıtlanan demokratik çizgileri için zorlu bir sınavdı. Bu kavga, Marx ve Engels'in işçi hareketi içerisinde tıpkı Proudhon ve Lasalle örneklerinde olduğu gibi –kendi deyimleriyle– "diktatörler" çıkması ihtimalini açıkça kabul ettiklerini göstermektedir. Bakunin'in operasyonunda en çok karşı çıktıkları şey, onun komplocu niteliğiydi: işçilerin arkasından iş çeviren "bir avuç seçilmiş adam"; varsa tabii. Marx ve Engels, bu operasyona başarıyla karşı dururken, demokratik işleyiş ve işçi sınıfı hareketi bünyesindeki siyasi farklılıklara yaklaşım gibi yirminci yüzyılın pek çok sözde devrimcisinin altında kalacağı konularda çok şey öğrettiler ve bunları bilinçli olarak belgelediler.

Engels'in UİB'yi Marx'ın "en parlak kazanımı" saymasının nedeni, örgütün gerçekten bağımsız ilk işçi sınıfı siyasi partilerinin tohumlarını atmasıydı. Gerçekten de bu tür oluşumlar için ilk açık çağrı, UİB fiilen feshedilmeden bir yıl önce, 1871'de yapılan Londra Konferansı'nın 10. Kararı'nda yapıldı. Avrupa'nın kitlesel işçi sınıfı siyasi partilerinin bunu izleyen yükselişi, Marx ve Engels'in yine belirleyici bir rol oynadıkları bu karara dayanıyordu. Bu yönde savundukları argümanların izi 1848 derslerine ve Feuerbach üzerine üçüncü teze kadar sürülebilir. Temsil gücü çok daha yüksek olan bir yıl sonraki Lahey Kongresi –Enternasyonal'in son kongresi– bu kararı onayladı.

UİB'nin programatik kazanımları, özellikle de bağımsız işçi sınıfı eylemi çağrısı, önce Marx ve Engels'in, daha sonra ise Engels'in tek başına, sonraki çeşitli ulusal hareketlerle bağlantılı siyasi çalışmalarının ekseni haline geldi. Bu çağrıyı hayata geçirmek için sürekli ve genellikle zorlu bir kavga verdiler. Bir yanda Britanya, bağımsız işçi sınıfı eyleminin aslında

nasıl olsa gerçekleşecek bir şey olmadığını çıplak bir şekilde gösterirken, diğer yanda Almanya, bir dizi elverişli siyasi koşul oluştuğunda bilinçli müdahaleyle nelerin yapılabileceğini ortaya çıkarıyordu. Marx partisinin birçok iniş çıkışlarla birlikte en büyük başarılarını kazandığı yer de burasıydı. Avrupa işçi sınıfı, Marx ve Engels'in model olarak gösterebildiği ilk işçi partisi örneğini 1869'da Almanya'da buldu; bunda ikilinin çabalarının katkısı hiç de az değildi. Almanya'da kazandıkları bu başarı, bir kez daha işçi hareketi içinde demokratik devrimi önemsemeyenlere karşı bir mücadeleyi gerektirmişti. Müdahalelerinde çok önemli bir silah olan Engels'in *Prusya Askerî Sorunu* broşürü, 1848 sonrası dönemde –onun derslerine dayalı olarak– işçi partisini demokratik devrimde önderliği liberal burjuvaziden bağımsız bir şekilde ele almaya çağıran ilk belgeydi. İşçi-köylü ittifakı, bu çağrının bir parçası olarak, yine zorunluydu.

Almanya'daki kazanımlara rağmen, Marx ve Engels partinin geleceği konusunda hayalci değildi. Parti önderliği arasında *1879 Genelgesi*'ni yazmalarına neden olan reformist eğilim ilk ortaya çıktığında, bu sayede, oldukça eleştirel bir tutum aldılar. Bu eğilimi daha yeni filizlenmekteyken budamayı amaçlayan *Genelge*, tuhaf bir şekilde, ikilinin hiçbir ilgisinin olamayacağı yirminci yüzyıl sosyal demokrasisinin macerasını önceden görüyordu. Eleştirilerinin asıl hedefi, işçilerin kendi başına yapamayacağı, bu yüzden de küçük burjuva reformistleri ve burjuva aydınlarıyla aynı safta yer alması gerektiği şeklindeki, inançlarının özünü olduğu kadar 1848 derslerini de çiğneyen reformist yaklaşımdı. İkili, özellikle de Marx'ın ölümünden sonra Engels, yeni bir militan işçi kuşağını bağımsız işçi sınıfı hareketinin gerekliliği konusunda eğitmek için 1848 derslerini bilinçli olarak yeniden canlandırdı. Engels'in *1850 Mart* "Çağrı"sını –ahir zaman sosyal demokrasisinin, Marx ve Engels'in bu metni sahiplenmemesi için harcadığı çabalara rağmen– yeniden yayınlatmak istemesi, bu kampanyanın bir parçasıydı.

Parlamenter budalalık "hastalığı" reformizmin bir belirtisiydi, bu nedenle de Marx ve Engels'in eleştirilerinin hedefindeydi. Buna karşı mücadelelerinde yine 1848 deneyimlerine dayanıyorlardı. Marx'tan sonra on iki yıl daha yaşayan Engels, Alman partisinin seçim başarılarına tanık oldu; ne ki bu başarılar "hastalığın" ilerlemesine bir bakıma katkıda bulunuyordu. Engels, bu nedenle, partide seçimlere dair devrimci bir perspektifi hayata geçirmek için çabalayıp durdu. Seçim başarıları kendi içinde bir hedef olarak görülmemeli, bunun yerine, işçi sınıfının ve müttefiklerinin öz örgütlenme derecesi temelinde, iktidarı almak üzere silahlı mücadeleye başvurmak için en uygun zamanı belirlemede bir gösterge olarak kavranmalıydı. Sosyal demokrasinin sonradan onu kendi kafalarındaki

portreye göre yeniden kalıba dökme çabalarının tersine ve Alman partisi önderliği tarafından maruz bırakıldığı tüm sansürlemelere rağmen, Engels, hastalığın sonunda tüm vücuda yayılmasından hiçbir şekilde sorumlu tutulamaz. Engels'in çabalarına rağmen reformist eğilim, 1895'te öldüğünde bunu bilmese de, partinin baskın eğilimi haline gelmeyi başarmış bulunuyordu.

Marx ve Engels için, Alman hareketi önemli olduğu kadar, ikili uzun zamandır, ilerlemesinin başka ülkelerdeki devrimci gelişmelerle yakından ilişkili olduğu düşüncesini de taşıyordu. Başka ülkelerin hareketlerine gösterdikleri ayrıntılı ilgi de bundan kaynaklanıyordu. Her zaman olduğu gibi, ister Fransa, ister İngiltere, isterse Amerika olsun temel çizgileri, bağımsız işçi sınıfı siyasi hareketiydi. Aynı zamanda, strateji ve taktiklerini böyle bir hareketin gelişme düzeyine bağlı olarak belirlediler. Fransa örneği, ayrıca, 1889'da General Boulanger Bonapartist tehdidi sonucunda, Marx partisinin burjuva demokrasisini savunmasının çok öğretici bir örneğini oluşturuyordu; bu da Marx ve Engels'in demokratik yönetim biçimini umursamadıkları şeklindeki sık rastlanan eleştiriyi boşa çıkarmaktadır (bunu ileride tartışacağız). Engels'in ABD ve İngiltere'deki bağlantılarına tavsiyeleri, işçi hareketinin kendi ayakları üzerinde durmasına verdikleri öneme tanıklık eder. İşçilerin bir sınıf olarak kolektif eylemi, teorik netlikten daha önemliydi, çünkü bu ikincisi, ilkinin üzerinden yükselebilirdi. Bu iki ülkede başlıca görev, bir işçi partisinin yaratılmasıydı. Bu tavsiyelere, Engels'in hizipçiliğe karşı ve -ölümlerinden sonra iyice yaygınlaşacak bir olgu olan- kendisiyle Marx'ın fikirlerine dogma olarak yaklaşılmasına karşı kesintisiz mücadelesi eşlik ediyordu.

Ne var ki, münhasıran Batı Avrupa proletaryasıyla meşgul oldukları şeklindeki alışılmış Marksolojik iddianın tersine, Marx ve Engels'in bir devrimci sıçrama için en fazla umut bağladıkları yer, Rusya idi. 1870'lerden beri söyledikleri gibi koşulların burada olgunlaşmış olması nedeniyle değil sadece, aynı zamanda Rusya, en güvendikleri devrimcilerin bulunduğu ülke olduğu için. Bir grup olarak Rusların, kendi yazılarını -hem Marx'ın, hem de Engels'in yazılarını- diğer ülkelerdeki partilerden daha iyi anladıklarına inanıyorlardı. Engels, 1872'de "Acılara metanetle göğüs gerebilen, sağlam bir kişiliğe sahipler, aynı zamanda bir teorik kavrayışları var; bu yönleri gerçekten takdire şayan" sözleriyle, hayatının sonuna kadar değişmeyecek bir düşüncesini ifade ediyordu. Marx'ın başlattığı ayrıntılı araştırmalardan sonra Engels, Rusya'da işçi-köylü ittifakına dayalı bir burjuva demokratik devrimin gündemde olduğu sonucuna vardı. Devrimin sürekli olup olmayacağı, yani sosyalist dönüşümü hayata geçirip geçirmeyeceği, daha sonraki Stalinist çarpıtmaların aksine, Avrupa

proletaryasının kendi devrimini gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceğine bağlıydı. Rusya'daki kıvılcımın hemen Almanya'ya sıçrayacağına inanıyorlardı. *Manifesto*'nun 1882 Rusça basımının önsözünde yazdıkları gibi, "Rusya, Avrupa'daki devrimci eylemin öncüsü durumundadır." Rus devrimiyle birlikte, "doğrudan Komünist olacak ve ilkelerimizi açıkça ilan edecek" yeni bir enternasyonalin ortaya çıkacağına inanıyorlardı. Tarih, onların bu öngörüsünü doğrulayacaktı.

Üç Tez

Bu kitapta sunulan olgular, "(1) geçtiğimiz yüzyılda demokrasi mücadelesine hiç kimse Marx ve Engels kadar katkıda bulunmamıştır, (2) etkili olmalarını, her şeyden önce, devrimci bir ortaklık kurmuş siyasi eylemciler olmalarına ve (3) komünistler olarak 1848 devrimlerinden çıkardıkları derslere borçluydular" şeklinde sıralayabileceğimiz tezlerimizi ne ölçüde sağlam kılmaktadır?

Üç tez arasında altını en kolay doldurabileceğimiz ikinci iddiadan başlayacak olursak, tarihî kayıtlar, Engels'e saldıranların imalarının aksine, Marx ve Engels'in gerçekten de, Marx'ın ölümünden sonra bile yaşamaya devam eden bir siyasi ekip oldukları konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır. 1844'te Paris'te kaderlerini belirleyen on günlük buluşmadan Engels'in 1895'te ölümüne kadar, sözde ve eylemde devrimci bir ortaklık oluşturdular. Marx'ın 1860'ta "biz ['*Engels ve ben*'] ortak bir plan doğrultusunda ve ön mutabakat uyarınca çalışıyoruz" diye açıkça yazarken abarttığını ya da daha sonra görüşünün değiştiğini gösteren hiçbir şey yoktur. En önemlisi de yaptıkları işler, bir bütün olarak bu iddiamızı haklı kılmaktadır.

Bir ekip oldukları tartışılmaz bir gerçekse, iddiamızın ikinci kısmına, demokrat ve komünist olarak etkilerini bu ortaklığa borçlu olduklarına dair ne söylenebilir? Bu soruyu cevaplamanın bir yolu, ikiliden birinin diğeri olmaksızın etkili olup olamayacağını sormaktan geçiyor. Engels'in etkililiğinin Marx'la beraberliğinden kaynaklandığı konusunda neredeyse istisnasız bir görüş birliği olduğuna göre –kendisini bu ortaklıkta "ikinci keman" olarak nitelemesi bu gerçeği bir bakıma kabul ettiği anlamına geliyordu– asıl soru, Marx'ın Engels'le ortaklığından nasıl bir avantaj sağladığıdır. Marx'ın gerek edebî, gerekse siyasi alandaki başarılarının, işbirliklerinin tarihi boyunca görüldüğü gibi, Engels'in 1850'den başlayarak sağladığı maddi destek olmaksızın çok daha sınırlı olacağı açıktır. Marx UİB'de aktif şekilde çalışmaya başladıktan yaklaşık bir yıl sonra, Manchester'da ailesinin fabrikasında çalışan Engels'e "İkimiz birlikte bir

ortaklık oluşturuyoruz ve ben vaktimi işin teorik ve parti tarafına harcıyorum" diye yazarken, bu gerçekten söz ediyordu. Dolayısıyla, aralarındaki işbölümü, Marx'ın etkinliği açısından hayati önemdeydi.

Gelgelelim Engels, maddi desteğin ötesinde, ortaklıkları boyunca, çok daha değerli bir başka destek daha sağladı. Daha ortaklık başlamadan önce bile, Marx'ın proletaryanın devrimci potansiyelini, özellikle de Çartist hareketi ve onun demokrasiyi halka doğru genişletme kavgasını Engels'in gözünden gördüğü hatırlanacaktır. 1845'teki İngiltere ziyaretleri sırasında Engels, Marx'ı Çartistlerin yanı sıra, Alman proletaryasının Londra'daki önderleriyle de tanıştırdı ve ilk siyasi oluşumları olan Kardeş Demokratlar Derneği'nin kuruluşuna bu temelde yardım ettiler.

Ortaklıklarının ilk günlerinden itibaren, eldeki mektuplara göre, ekibin görev yöneticisi olarak öne çıkan Engels'ti. Onun en başında Marx üzerinde uyguladığı yayın yapma baskısı, Marx'ın hayatının sonuna kadar işitmeye devam edeceği bir nakarat haline geldi. Siyasi bir ekip oluşturmaları sayesinde birleşen çabaları, devrimci kariyerlerini başlatan ve başka türlü edinemeyecekleri bir ün kazanmalarını sağlayan iki örgütün, Komünist Haberleşme Komiteleri ile Komünist Birlik'in yaratılmasını kolaylaştırdı. KB'nin temel perspektifinde Engels'in programatik katkıları hayati bir rol oynadı. En önemlisi, 1848-1849 ayaklanmalarında Marx'la birlikte fiilen uyguladıkları ve *Manifesto*'da yer almayan demokratik devrim stratejisinin ana hatlarını ilk çizen göründüğü kadarıyla Engels'ti. Engels, özellikle, gerek Marx'ın *Manifesto*'da yararlandığı taslak olan *Komünizmin İlkeleri*'nde, gerekse Heinzen'le polemiğinde "halk ittifakı"ndan, yani proletaryanın köylülük ve kent küçük burjuvazisiyle koalisyonundan söz etti. *Manifesto*'ya ek olarak Marx'la birlikte yazdıkları *Talepler*, bu stratejinin Almanya şartlarında somutlanmasıydı.

1848 olaylarının neredeyse her aşamasında Marx ve Engels'in halk ittifakı çizgisini uygulama konusundaki başarıları, daha geniş bir siyasi ekibin çekirdeği olarak ikili ortaklıklarına dayanıyordu. Bu durumun en açık şekilde görüldüğü örnek, işçi-köylü ittifakının en büyük başarıya ulaştığı Köln Eylül olayları oldu. Engels Prusya'yı terk etmek zorunda kaldığında, Macar mücadelesi başta olmak üzere ulusal devrimler üzerine gönderdiği yazılar, *NRZ*'nin demokratik hareket içinde ulusların kendi kaderini tayin hakkının en kararlı savunucusu olmayı sürdürmesini sağladı. Son olarak, 1848 devrimlerinin bilançosunu çıkarmada Engels'in yardımı, en açık şekilde, Marx adına yazdığı *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim*'de görülüyordu.

Sınıf mücadelesinde 1848 ayaklanmaları ile 1864'te UİB'nin kuruluşu arasındaki uzun suskunluk döneminde Engels'in Marx ve ailesine

yaptığı doğrudan parasal katkıların yanı sıra çeşitli yayınlarda karşılığında Marx'ın ücret aldığı yazılar yazmak şeklindeki maddi yardımları, Marx'ın ekonomi politik projesine daha fazla zaman ayırabilmesini mümkün kıldı. Bu dönem Marx için kişisel açıdan da çok zor geçtiği için, Engels'in moral desteği de bir o kadar önemliydi. Marx'ın 1855'te beş yıl içinde üçüncü çocuğunun ölümünün ardından söyledikleri de bunu anlatıyordu: "Son zamanlarda çektiğim bütün bu korkunç ıstıraplar arasında, senin düşüncelerin ve dostluğun, şu dünyada hâlâ birlikte yapacağımız anlamlı bir şeyler olduğu umudunu taşıyarak, beni daima ayakta tuttu." Maddi ve moral desteğinden başka, Marx onun siyasi zekâsına ne zaman ihtiyaç duysa Engels yanındaydı. Bu dönem boyunca yayınladıkları tek programatik belge olan Engels'in *Po ve Ren* adlı kitapçığı, Marx partisinin ulusların kendi kaderini tayin hakkının en kararlı savunucusu olma iddiasını doğruluyordu.

Daha önce değindiğimiz gibi, UİB konusunda başı çeken Marx oldu; Engels'in örgütün önemli olduğuna ikna edilmesi gerekiyordu. İkna olur olmaz da Marx'a maddi desteğin yanı sıra verdiği siyasi destek paha biçilmez oldu. Manchester'dan, Marx'ın Genel Konsey'de sendikalar, İrlanda ve Polonya'nın bağımsızlığı üzerine tartışmalarda strateji geliştirmesine ve Bakunin operasyonuna karşı büyüyen mücadeleye yardım etti. İşçi sınıfının bağımsız siyasi hareketi bakımından son derece önemli başlıklardı bunlar. Marx'ın UİB ile ilgili yükümlülükleri giderek artarken, *Prusya Askerî Sorunu* broşürünün çarpıcı bir şekilde gösterdiği gibi, Engels'in Alman hareketine müdahalesi, Marx'ın Alman partisini bu tür bir hareket için model olarak gösterebilmesini sağladı. UİB, Paris Komünü ve Bakunin kavgasıyla tarihinin en zorlu evresine girerken, Engels çok geçmeden Londra'ya taşınacaktı. Kanıtlanabilecek bir şey olmamakla birlikte, Marx'ın Engels olmasaydı her iki alanda da bu kadar etkili olabilmesi pek mümkün görünmemektedir. Marx partisi 1872'de, UİB'nin son evresinde işçi sınıfının bağımsız eylemi bayrağını yükseltebildiyse, Engels'in bundaki payı hiç de az değildi.

UİB sonrasında Marx ekonomi politik projesine dönerken, Engels işin siyasi tarafından giderek daha fazla tuttu. Bunu zorunlu kılan bir başka şey de Marx'ın gittikçe bozulan sağlığıydı. Bu nedenle, Marx 1883'te öldüğünde, Engels bir zamanlar onun omuzlarında olan parti sorumluluklarının büyük çoğunluğunu üstlenmiş durumdaydı. Bunun en belirgin örneği, Alman partisinin programatik bütünlüğü uğruna verdikleri mücadeleydi. Bu mücadelenin asıl yürütücüsü, ortağıyla yakın işbirliği içinde çalışan Engels oldu. Gerek *Anti-Dühring,* gerekse *1879 Genelge Mektubu* bu bağlamda değerlendirilmelidir. 10. bölümün açıklığa kavuşturduğu gibi,

Marx ile ortak siyasi temel çizgileri olan işçi sınıfının bağımsız eylemini hayata geçirmek için, zaman zaman zorlu olsa da ömrünün sonuna kadar kesintisiz bir mücadele verdi. 1889'da Uluslararası Sosyalist Kongre'yi düzenlemek için bir kez daha "kolları sıvamaya" karar vermesi de bu çabasıyla çok yakından ilgilidir. Engels'in, ortağının işçi sınıfı hareketi içindeki konumunu daha da güçlendiren tüm bu işleri, kalan yıllarının çoğunu Marx'ın bitiremediği ekonomi politik projesini tamamlamaya ve eski yazılarını yeniden yayınlamaya adadığı sırada yaptığı unutulmamalıdır.

Özetleyecek olursak, Marx-Engels ortaklığı son derece etkiliydi, zira sadece olağanüstü yetenekli olmakla kalmayan, bunun yanı sıra siyasi eylemin önceliğine –eğiticilerin bilimsel çalışmanın zararına bile olsa, tarihin gerçek hareketine katılmaları gerektiğine– düşünceler ve perspektifler uğruna dövüşülmesi gerektiğine derinden inanan iki bireyin güçleri ve değerleri üzerinde yükseliyordu. "Fikirler" diyordu Marx 1844'te, "hiçbir şeyi hayata geçiremez. Fikirleri hayata geçirmek için pratik kuvvet uygulayabilecek insanlara ihtiyaç vardır." Tarihte bu doğruyu onlar kadar gerçekleştirebilen başka bir siyasi ekip daha görülmemiştir.

Marx ve Engels ayrıca, etkili savaşçılar olabilmek için bir perspektife, bir programa ihtiyaçları olduğu sonucuna siyasi hayatlarının oldukça erken bir döneminde ulaşmışlardı. Elinizdeki kitabın ikinci tezi tam da bundan söz etmektedir. Gerek bir siyasi tarih okuması, gerekse 1848 ayaklanmalarına katılımları temelinde, başlıca programatik çıkarımlarından biri olan, demokrasinin genişlemesini ancak proletaryanın öncülüğünde köylülük ve kent küçük burjuvazisinin ittifakının sağlayabileceği sonucuna vardılar. Programlarının temel çizgisi olan işçi sınıfının bağımsız siyasi eyleminin zorunluluğu buradan geliyordu. Öyleyse sorun, bu çıkarımın Marx ve Engels'i ne ölçüde etkili kıldığıdır. Etki güçleri en az iki düzeyde değerlendirilebilir: birincisi, 1848 ayaklanmaları sonrasında temel programlarını ne ölçüde başarıyla uyguladıkları, ikincisi, bu başarının siyaset, yani gerçek hareket üzerinde yarattığı sonuçlar. UİB Engels'in iddiasıyla Marx'ın "en parlak başarısı" olduğu için, soruyu başka türlü soracak olursak, UİB'yi inşa etmedeki başarısı Marx'ın temel programatik fikirlerle donanmış olmasından mı ileri geliyordu, ikincisi, UİB bu program temeline dayandığı için mi etkiliydi? Etki gücüyle ilgili ikinci düzey, bu kitabın birinci tezinin kapsamına girmeye başlar ki, bu konuda kısaca birkaç şey daha söylenecektir. UİB deneyimi, elbette Marx ve Engels'in 1848 olayları sonrasındaki pratiklerinin önemini azaltmaz, fakat başka pratiklerinde belirleyici yankıları olduğundan, kesinlikle en önemlisidir. Bu nedenle, pratiklerinin UİB'nin ötesindeki başka alanlarını, özellikle de Alman hareketine müdahalelerini yorumlamak faydalı

olacaktır. İkinci tezi "kanıtlamanın" -en azından bu kitap kapsamında- mümkün olmadığı açıktır. Bir sorun da şudur ki, uzun vadedeki etki güçleri (ikinci düzey) ancak onlardan sonrasına bakarak incelenebilir, bu da bir başka kitabın konusudur. Bununla birlikte, temel programlarının Marx ve Engels'in başarılarında hayati bir yeri olduğu su götürmez bir şekilde ortaya konabilir.

UİB ve Eisenach'çıların SDAP'sinden başlayarak Alman partisinin gerçekten de bağımsız işçi sınıfı siyasi örgütleri olduğu inkâr edilemez; bunda Marx ve Engels'in rolü az değildi. Her iki örgüte yönelik bilinçli müdahaleleri, özellikle de kendi kurdukları yapılar olmadıkları için, hayati önemdeydi. Başka bir deyişle, bu iki örgütün ne yönde gelişeceği konusunda kesin bir şey yoktu. İşçi sınıfının bağımsız siyasi eylemi Marx ve Engels'in amaçları açısından temel önemde olduğu için, buna zarar verecek herhangi bir girişime karşı son derece hassastılar. Onların bu hassasiyeti, hangi biçimde ortaya çıkmış olursa olsunlar, proletaryanın sözde kurtarıcılarının her adımda önüne geçti.

Londra'daki UİB örneğinde, tümü de Marx tarafından boşa çıkarılan liberal burjuvazinin üstelemelerine, parlamenter hevesli kariyeristlere ve safdil küçük burjuva reformistlere karşı savunma kalkanları açmak gerekti. Marx ve Engels'in eylemlerine ışık tutan, gerçek hareketten damıttıkları temel programatik yaklaşımlarıydı. Bundan dolayı, [temel programatik yaklaşımları -*çev.*] tutumlarını açıklamanın zorunlu bir koşuluydu; siyasi tutum için en azından siyasi olarak ikna olmaları gerekiyordu. Bu, başarılarını borçlu oldukları birçok yetenekleri gibi diğer açıklayıcı faktörleri görmezden gelmek anlamına gelmez; UİB örneğinde *fortier in re, suaviter in modo* taktiği şüphesiz önemliydi. Fakat son tahlilde, kendi programlarına derin bir inanç, başarılarının zorunlu temeli durumundaydı.

Almanya'da ise, az çok benzer bir talepler listesine sahip proletarya dışı unsurlara çok daha büyük bir tehlike ekleniyordu: Lasalcı sahte önderliğin gelişen işçi hareketini altın tepside sunmaya çalıştığı Bismarck. Marx'ı elde etmeye yönelik başarısız girişimi sırasında Bismarck'ın da kabul ettiği gibi Marx ve Engels yine bu planların önündeki -tek değilse de- başlıca barikat oldu. Lasalcılığın "tek bir gerici yığın" sloganı ve demokratik devrime işçici karşıtlık gibi "pis kokularına" karşı mücadelede stratejik bir dayanakları da, hatırlanacaktır, omurgasını işçi-köylü ittifakının oluşturduğu halk ittifakı savunularıydı. Marx ve Engels'in Alman işçi hareketi içinde işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemi perspektiflerini uygulamada esas olarak başarılı olduklarını söylemek, SPD'nin sonraki seyrini görmezden gelmek anlamına gelmez. 10. bölümde belirtildiği gibi, Engels ölümünden bir yıl önce "partinin burjuvalaşması" ihtimalini kabul

etmiş, ancak önemsememişti. Ne var ki tarih, onu haksız çıkaracaktı. Fakat, Marx ile birlikte hayatta oldukları sürece, daha 1879'da *Genelge* ile saldırdıkları revizyonist eğilimin büyük ölçüde onların karşı çıkışları sayesinde partiyi en azından açıkça bu yöne yöneltmeyi başaramadığı su götürmez bir olgudur. Bu eğilimin kaçınılmaz olup olmadığı ise ileride Marksistlerin uğraşmak zorunda kalacakları bir sorun olarak yine başka bir kitabın konusudur.

Marx ve Engels'in bu perspektifi uygulamada İngiltere örneğinde daha az başarılı olması, başka faktörlerin ağırlığına delalet eder. Onlara göre, kendi egemen sınıflarının emperyalist girişimlerinden İngiliz işçi sınıfına düşen kırıntılar, ilkinin tarihî Çartist programa verdiği tavizlerle birlikte bu ülkede işçi sınıfının bağımsız siyasi eyleminin önündeki başlıca engeldi. Yine de, Engels'in 1893'te İngiltere'nin ilk gerçek işçi partisinin kurulmasıyla birlikte gerçeğe dönüştüğünü zannettiği bir öngörüyle, nesnel engellerin eninde sonunda ortadan kalkacağı konusunda iyimserliklerini korudular.

İngiltere örneği, özellikle Almanya ile bire bir karşılaştırılacak olursa, Marx ve Engels'in etki güçleriyle ilgili diğer boyutu akla getirir: Temel programlarının uygulanması, programı benimseyen örgütlerin siyasi etkisini hangi ölçüde arttırmıştır? Elinizdeki kitabın, on dokuzuncu yüzyılda demokrasi mücadelesini ilerletmeye Marx ve Engels'ten daha fazla katkıda bulunan kimse olmadığı şeklindeki birinci ve en radikal tezi, bu boyutla çok yakından ilişkilidir. Önsözde değinilen üç tez arasında bu, gerçekten kanıtlanması en zor olanıdır. Yeterli düzeyde bir kanıtlama, yine bir bütün olarak ve karşılaştırmalı bir şekilde on dokuzuncu yüzyıl demokratik hareketinde öznellik faktörüne odaklanan ayrı bir kitap çalışmasını gerektirir. Ancak, eğer Rueschemeyer, Stephens ve Stephens, geçtiğimiz yüzyıldaki demokratik sıçramadan işçi sınıfının öz örgütlenmesinin sorumlu olduğunu söylemekte haklıysa, ki gerçekten de öyle görünüyor, Marx ve Engels'in sadece etkili değil, çok daha fazlası olduğu ilk bakışta anlaşılacaktır. On dokuzuncu yüzyılda başka hiçbir isim, işçi sınıfının öz örgütlenmesinin, dolayısıyla demokratik sıçramanın olmazsa olmazı durumundaki bağımsız işçi sınıfı siyasi eyleminin hayata geçirilmesinde onlar kadar belirleyici bir rol oynamamıştır. Marx ve Engels'in etki güçleri, bu nedenle, modern tarihin diğer tüm siyasi aktörlerini geride bırakır.

Okur, bu vargıyı değerlendirirken, onların demokrasi mücadelesine ömür boyu adanmışlıklarının bu kitapta ayrıntılarıyla anlatılan tarihini akıldan çıkarmamalıdır. Draper'ın Marx'ın demokratik kimliğine dair söyledikleri öğreticidir: "Marx, sosyalist idealin kabulüne aşağıdan

demokratik denetimi sürekli genişletme kavgası *üzerinden* ulaşan ilk sosyalist kişilikti. Sosyalist hareket içerisinde, kişisel olarak, burjuva-demokratik hareket üzerinden gelen ilk isimdi: onun en ileri sınırlarından *geçerek* ve sonra da en ileri ucundan çıkarak. Bu anlamda, sürekli siyasi demokrasi mücadelesiyle sosyalist dönüşüm için mücadeleyi kaynaştıran ilk o oldu."[1] Bundan dolayı, demokratik sıçramaya katkıları bir tür yan etki değil, amaçlanan bir etkiydi.

Marx ve Engels'in pratiğinin ayırt edici özellikleri ve işçi sınıfının öz örgütlenmesi konusuna gelince, buradaki katkıları öncelikle UİB üzerinden gerçekleşti. Burjuvazi örgüte gerçekte sahip olduğundan daha büyük bir nüfuz atfedince, -büyük ölçüde örgütün bağımsız niteliğinden ileri gelen- bu nüfuz algısının kendisi bir nüfuz kaynağı haline geldi. UİB ve hatırası, dünyanın her yerinde siyasileşen işçiler için bir model ve ilham kaynağı oldu. Bu sürecin ayrıntıları kitabımızın kapsamını aşmakla birlikte, on dokuzuncu yüzyılın son yirmi yılında doğan kitlesel işçi partileri, Rueschemeyer, Stephens ve Stephens'in sözünü ettiği işçi sınıfının öz örgütlenmesinin somut ifadeleri, elde ettiği konum sebebiyle şu ya da bu şekilde UİB'ye dayanıyordu. Marx ve Engels'in hatırı sayılır bir rol oynadığı Alman partisi ve onun başarıları da ayrıca -ikilinin birçok kez işaret ettiği gibi- diğer ulusal partilere model olması bakımından etkiliydi. Fakat bu partinin işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemini benimsemesi de, 9. bölümde belirtildiği gibi, bir ölçüde Marx ve Engels'in UİB'deki kazanımlarından ileri geliyordu.

UİB'nin dağılması, Marx ve Engels için temel siyasi duruşlarını desteklemede kendi örgütlerinden yoksun kalmaları anlamına gelse de, tam da UİB aracılığıyla kazanmış oldukları ağırlık sayesinde, sonrasında ulusal partiler üzerinde etkili olmaya yine devam ettiler. Fransa ve Rusya örnekleri bu etkinin genişliğini ortaya koymaktadır. Fransa örneği, Engels'in İşçi Partisi önderliğini, özellikle de Lafargue'ları, burjuva demokrasisini açgözlü Bonapartist diktatöre karşı savunmaya ikna etme çabaları bakımından dikkat çekicidir; bu tutum, Marx ve Engels'in demokratik biçimlere ve içeriğe yeterince önem vermedikleri yönündeki suçlamaları boşa çıkarmaktadır. Rusya'ya gelince, ikili, bir demokratik devrimin gerekli ve mümkün olduğu kanaatindeydi. İlk Rus sosyalist kuşağının, sadece işçi-köylü ittifakına dayanan böyle bir devrimin sosyalist devrime ulaşmayı mümkün kılacağını -bu ikincisinin Almanya'dan başlayarak Batı Avrupa'daki işçilerin iktidarı alma, yani kendi sosyalist devrimlerini gerçekleştirme mücadelesine bağlanması koşuluyla- öğrenmelerine yar-

1 Draper, *KMTR, I*, s. 59

dımcı oldular. Marx ve Engels'in Avrupa'nın başka yerlerindeki kitlesel işçi partilerinin kuruluşunda belirleyici rol oynadığını kesin olarak öne sürebilmek için, bu partilerin önderlerinin Alman partisi lideri Wilhelm Liebknecht'in Marx'ın cenazesindeki şu sözleriyle ortaya koyduğu türden tanıklıklarına ihtiyaç vardır: Marx "partimizi *yaratan adam*dı."

Almanya işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemi için bir model ise, İngiltere'de 1893'e kadar, Marx ve Engels'in inatla karşı durdukları sınıf işbirlikçisi işçi-liberal koalisyonunun bir örneğini verdi. 1893'te İngiltere'deki ilk gerçek bağımsız işçi partisinin kuruluşu, Engels'e göre temel perspektiflerinin doğrulanması oldu, yani işçi sınıfı kendi çıkarlarını elde etmek istiyorsa, bunu kendisi yapmak zorundaydı. 1893 öncesi Alman ve İngiliz işçilerinin –bu kitabın kapsamını aşan– ayrıntılı bir karşılaştırması, en azından bu iki örnek açısından, bağımsız işçi sınıfı siyasi eyleminin göreli üstünlüklerini belirleyebilecektir. Böyle bir karşılaştırmada, işçilerin maddi ve siyasi kazanımlarının (önemli olmakla birlikte) Marx ve Engels'e göre tek ölçüt olmadığı unutulmamalıdır. Onlar açısından daha öncelikli olan, işçilerin –iktidarı almak ve toplumu çoğunluğun çıkarı doğrultusunda yönetmek için zorunlu hazırlık olarak– bu maddi ve siyasi kazanımlar için verdikleri mücadeleler üzerinden sağladıkları öz eğitimlerinin ve öz örgütlülüklerinin düzeyiydi. Tarihin sonraki seyri, Alman işçilerinin, muhtemelen daha uzun bir bağımsız siyasi eylem tarihine sahip oldukları için, önderliklerine rağmen –Marx ve Engels'in oldukça erken fark ettiği bir olgu– İngiliz işçilerine göre çok daha yüksek düzeyde bir devrimci bilince sahip olduklarını gösterecekti.

Marx ve Engels'in demokratik mücadeleye katkıları, ilk tezimde ileri sürdüğüm gibi, benzersiz miydi? En azından onlar kadar önemli katkısı olan başka kimse yok muydu? Bunun kesin cevabı ancak başka bir kitapta ortaya konabilir. Yine de, 5. bölümde Marx ve Engels ile Tocqueville'in pratikleri arasında yapılan karşılaştırma çok şey anlatmakta ve cevabın nerede aranmayacağını göstermektedir. Tabandan denetim ile tepeden bir diktatör arasında seçim yapmak gerektiğinde Tocqueville ikincisinin yanında yer almıştır. Tocqueville'in –en azından günümüzde– geçtiğimiz yüzyılın demokratik hareketiyle özdeşleştirilen isimler arasında bu bakımdan yalnız olmadığı da bir gerçektir. Elbette buradaki sorun, söz konusu hareketin bugünkü anlamından, daha doğrusu, on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin demokrasiyle karıştırılmasından ileri gelmektedir. Alan Kahan'ın 1830-1870 arasındaki liberalizmle ilgili olarak söylediği doğrudur: "Tüm liberaller hemen şimdi genel seçme hakkına ve demokrasiye karşı çıkarlar. Hepsi de bunu (genellikle uzak) gelecekte bir gün

karşılanacak belirli koşullarda teorik olarak desteklerler."[2] Tocqueville'in yanı sıra, Kahan'ın genellemesine uyan başka bir önemli liberal isim de J. S. Mill'di. Marx ve Engels, Mill'in bu yüzünü çok iyi anladıkları için, Enternasyonal üzerindeki etkisinin sınırlı kalmasını sağladılar.[3] Dolayısıyla, Marx ve Engels'in demokratik mücadeleye yaptığı katkıyla boy ölçüşebilecek birileri var olsaydı bile, muhtemelen on dokuzuncu yüzyıl liberalizmi saflarında olmayacaktı.

Kitabın tezlerine dair son birkaç yorum: Rueschemeyer ve arkadaşlarının –bu kitabın da kalkış noktası olan– demokrasinin kurumsallaşmasında işçi sınıfının oynadığı kritik rol ile ilgili başlıca bulguları Marx ve Engels'i hiç şaşırtmazdı; burası artık açıklığa kavuşmuş olsa gerek. İşçi sınıfının öz örgütlenmesinde sadece katılımcı değil, fakat onun mimarları olarak, doğuşuna ve gelişimine tanıklık ettiler ve komünistler olarak demokratik devrim açısından önemini kavradılar. Gelişmelerin tam ortasında bizzat yer aldıkları için, neler olduğu hakkında taktik ve strateji bakımından Rueschemeyer, Stephens ve Stephens'e göre çok daha hassas bir kavrayışa sahiptiler (üstelik, kısaca tartışacağımız gibi, neler olduğu konusunda hiçbir hayale de kapılmadılar). Stratejilerinde işçi-köylü ittifakının merkezî konumu ne kadar vurgulansa azdır. Rueschemeyer, Stephens ve Stephens'in de yararlandığı Göran Therborn'un daha önceki çalışması, Marx ve Engels'in bu ittifakın uygulanmasındaki tarihsel katkılarından habersiz görünse de, bazı koşullarda taşıdığı önemi teslim eder.[4] Onların bu konudaki etkisinin en açık şekilde görüldüğü yer Rus devrimidir; bu yine başka bir kitap konusu. Böylece, son zamanların akademi çevreleri, modern sosyalizmin kurucularının demokratikleşme sürecini çok iyi kavramış olduklarını hiç değilse anlamış görünmektedir.

Bu kitabın özgün katkısı, Marx ve Engels'in pratiğinin ve bu pratiğe dair anlayışlarının ayrıntılı bir okumasıdır; bu aynı zamanda Rueschemeyer, Stephens ve Stephens'in demokratik atılım konusundaki aşırı belirlenimci açıklamasına da zorunlu bir düzeltmedir. Burada demokratik atılımda hayati önem taşıyan öznellik faktörüyle ilgili kesin bir yargıda bulunmadığımı tekrarlamam gerekiyor. Sadece Marx ve Engels'in rolünün merkeziliği iddiasının temellerini atıyorum. Atılımla ilgili siyasi olarak daha sağlam olan bu açıklamanın bir diğer faydası da şudur: UİB, işçi sınıfının

2 Alan Kahan, *Aristocratic Liberalism: The Social and Political Thought of Jacob Burckhardt, John Stuart Mill, and Alexis de Tocqueville* (New York: Oxford University Press, 1992), s. 140

3 Kahan gibi, C. B. Macphenson'ın *The Life and Times of Liberal Democracy* (Oxford: Oxford University Press, 1977) kitabının 3. bölümünde de Mill'in demokratik sınırlılıkları ile ilgili ayrıntılar yer alır.

4 Göran Therborn, "The Rule of Capital and the Rise of Democracy", *New Left Review* Sayı 103 (Mayıs-Haziran 1977), s. 23-28

öz örgütlülüğünün kuluçka makinesiyse, Amerikan İç Savaşı da birinci demokratik dalganın tetikleyicisiydi; yani başlangıç tarihi Rueschemeyer, Stephens ve Stephens'in iddia ettiğinden birkaç on yıl daha geriye gider. Marx'ın birden fazla vesileyle söylediği gibi, İç Savaş bağımsız işçi sınıfı hareketi için "alarm çanı" ya da işareti olmuştu. Onun ve yoldaşının tüm çağdaşlarından -ve sonrakilerin pek çoğundan- daha iyi kavradıkları şey, bugün daha da geçerli hale gelen bir olgu olan, demokratik mücadelenin küresel karakteriydi.

Öyleyse, sonuç olarak, (1) Marx ve Engels'in on dokuzuncu yüzyıl demokratik hareketinin en önde gelen kahramanları olduğu, zira (2) devrimci bir ortaklık kurup (3) işçi sınıfının öz örgütlülüğünün temeli olarak, bağımsız siyasi eyleminin yaratılmasında etkili oldukları su götürmez birer gerçektir. İkinci ve üçüncü tezlerin altı doldurulurken, bu kitapta sunulan kanıtların açıkça gösterdiği gibi, ilk ve en kapsamlı tez de, nihai olarak değilse bile inandırıcı bir şekilde kanıtlanmaktadır.

Marx ve Engels'in Depolitizasyonu: Bir Açıklama Denemesi

Her yerde karşılaştığımız (ve daha önce belirttiğimiz gibi, Engels için daha az söz konusu olan bir durum olarak) apolitik Marx portresi, bu kitapta sunulan kanıtlara o denli aykırıdır ki, bu mitin nereden çıktığına ve nasıl inatla ayakta kaldığına ışık tutacak bir açıklamaya, hiç değilse bir açıklama denemesine ihtiyaç vardır. Bana öyle geliyor ki, bu yönde ilerlemek, en az iki nedenle mümkündür. Her iki neden de, mitin kaynağı olan Marksolojiye dair bariz -ve gayet akademik- bir gerçekle şu ya da bu düzeyde bağlantılıdır.

Birinci neden, Marksoloji tarihinin gösterdiği gibi, Stalinizmin yükselişiyle birlikte akademinin, Batı'da Moskova ve dalkavuklarının ortodoksisine direnenler için bir sığınak haline gelmiş olmasıdır. Akademide Marx ve Engels'in yazıları kınanıp suçlanmaksızın okunabilir ve fikirlerini yaratıcı bir şekilde değerlendirirken aynı zamanda onlar adına yapılanları eleştirmek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Frankfurt Okulu'ndan ardıllarına, özellikle de 50'lerde, "fırtınalı" 60'larda ve 70'lerde, Marx ve Engels'in yazılarının Moskova şablonlarından bağımsız olarak okunabileceği en iyi yer akademiydi.[5]

Akademide bir sığınak yaratma çabası ne kadar iyi niyetli olursa olsun, iki istenmeyen ve olumsuz sonuca yol açtı. Gerçek bir sığınağın ya-

5 Paul Thomas'ın "Critical Reception: Marx then and now", Carver, *The Cambridge Companion to Marx*, bu bakımdan Jacques Derrida'nın *Marx'ın Hayaletleri: Borç Durumu, Yas Çalışması ve Yeni Enternasyonal*'i (Ayrıntı Yay., 2001) gibi anlamlıdır.

ratıldığı izlenimi doğurması bu olumsuz sonuçlardan biriydi, bu da akademinin, ileri kapitalist ülkelerde olduğu kadar Üçüncü Dünya denilen ülkelerde de Stalinizmin son derece etkili olduğu gerçek hareketin yerine konmasına neden oldu. Marx ve Engels yaşasaydı, Stalinizme karşı mücadelenin gerçek hareket içerisinde, siyasette verilmesi gerektiğini savunurdu, akademide değil. Stalinizm kutsal salonların dışında muzaffer olduğu müddetçe gerçek bir sığınaktan söz edilemezdi.

İkincisi, Orta Çağ manastır dünyasının antik klasiklere kucak açması gibi, akademinin Marx ve Engels'in eserlerine sağladığı sığınak, bunları yazarlarının ektiği topraktan, gerçek hareketten gittikçe ayırarak skolastikleştirme eğilimindeydi. Manastır dünyasında antik birikimin başına geldiği gibi, akademi sığınağının da bedeli, giderek artan bir karartma oldu. Neler olduğunu daha iyi kavrayabilmek için, Marx ve Engels'in projesini bir yetime çeviren akademik-entelektüel pratiği anlamak önemlidir.

Marx ve Engels'in fikirlerinden en fazla etkilenen siyasi teorisyenler ve toplum bilimcilerin çoğu (belki gerçek hareketten esinlendikleri anlar hariç) eylemci değildi. Üretim tarzları, pek çok akademisyen gibi, sonuna kadar bireyseldir.[6] Kolektif eylem, gerektiğinde gerçek harekete tabi olmak, onlara göre bir şey değildir. Zaman zaman gerçek hareket onları göklerden yeryüzüne inip harekete katılmak zorunda bırakabilir (fakat o zaman bile gerçek hareketin öğrencisi değil, akıl hocası ya da gözlemcisi olurlar). Marksologlar ve siyasi teorisyenler genelde, Marx ve Engels'in en çok vakit ayırdıkları şeyi, siyaseti ilginç bulmazlar. Bundan dolayı daha çok Marx'ın komünist olmadan önceki, daha eski bir teorik geleneğin parçası olduğu dönemine yoğunlaşarak, onların "metinlerine" ve bir kutsal kitap yaratılmasına odaklanırlar. Toplantılar, hizip mücadeleleri, siyasi bildiriler, parti yayınları ciddi şekilde incelenmeyi hak etmez. George Lichtheim'in UİB hakkında söyledikleri tipiktir: "Uğruna çok çaba ve enerji tüketilen, bitmek bilmez bir ayak oyunları hikayesi."[7] Böyle söyleyerek, pek hararetle alkışlanan *Marksizm: Tarihsel ve Eleştirel Bir Çalışma* adlı kitabının yüzde üçünden azını UİB'ye ayırmasını haklı çıkardığını zanneder.

Sempatiyle yaklaşma eğiliminde olabilecek kimi akademisyenler de Marx ve Engels'in siyasi pratiklerini anlayıp kavrayacak deneyim dona-

6 Lenin, *Bir Adım İleri, İki Adım Geri*'de, SPD liderinin akademik sektöre dair içsel anlayışını yansıttığına şüphe olmayan "Kautsky'nin, aydınlar üzerine yazdığı ünlü yazılar"ından yola çıkarak, şöyle yazar: "*[A]ydınların* ... genel olarak, *tam bir bireycilikle*, disiplin ve örgütlenme yeteneksizliğiyle karakterize olduğunu hiç kimse yadsımaya kalkışmaz" (Lenin, *Collected Works*, c. 7, s. 264) [Karş. Lenin, *Bir Adım İleri, İki Adım Geri*, Sol Yayınları, Mart 1979, Dördüncü Basım, s. 87].

7 Bkz. 7. bölüm

nımına sahip değildiler. Aynı türden birçok siyasi ve örgütsel sorunla uğraşmak zorunda olan bir devrimci eylemcinin Marx ve Engels'in pratiğini anlaması ve değerini takdir etmesi, bir başkasına göre çok daha kolaydır. İkilinin yazıları, mesela, hakiki bir devrimci olan Lenin için bir bütün olarak paha biçilmezdi. Akademide geçirilen yıllar ile devrimci siyasete harcanan zaman arasında genelde bir ters orantı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Nihayet, "gerçek dünya"yı araştıran siyaset bilimcilerin, Marx ve Engels'in çoğu zaman neyle ilgilendiğini teoride bulmaları gerekirdi. Onların meselesi çoğunlukla hem siyasi, hem düşünseldir. Siyasidir, çünkü siyasi eğilimleri Marx ve Engels'in bu yönüne açık olmalarını sağlamamaktadır; bugüne kadar Marx ve Engels'in demokrasiye geçiş sürecine katkılarını görmemeleri bu nedenledir.[8] Düşünseldir, çünkü gerçek siyaset araştırmaları, kısmen pozitivizm, metin çözümlemesi, postmodernizm gibi çeşitli metodolojik geleneklerden kaynaklı olarak, bu disiplinde pek yer bulamaz.

Depolitizasyonun ikinci bir nedeni siyasidir, daha açık söylemek gerekirse, Birinci Dünya Savaşı sırasında uluslararası sosyalist harekette yaşanan sosyal demokrasi ve komünizm ayrışmasının uzantısıdır. Birincisinin, pek çoğu sonraki on yıllarda Marx ve Engels'in betimlenmesi ve yorumlanması üzerinde bilinçli ve bilinçsiz bir etkide bulunacak olan yandaşları ve/ya da yol arkadaşları, özellikle büyük bölümünün "pratik"lerini gerçekleştirdiği yer olan akademi dünyasında, ikincisini –komünizmi– Leninizm ve dahi Stalinizm olarak gördüler. Leninizm iradecilikle ve/ya da eylemcilikle eşitlendiği ölçüde, Marx ve Engels'te bunu çağrıştıran her şey ya görmezden gelindi ya da çarpıtıldı. "Proletarya diktatörlüğü" söylemi gibi, siyasi strateji ve taktikleri ima eden her şeyle birlikte "parti" faaliyetleri de reddedildi. Başka bir deyişle, Marx ve Engels'in pratiği ile Lenin arasına bir Çin Seddi örmek için ne gerekiyorsa yapıldı. Bu Marksologlardan Lichtheim gibi bazıları esasen eski "parti adamı"ydı. Buradaki anahtar kelime "eski" olmaları. Stalinist formasyonlardan koparken, çoğu örnekte demoralize olmuş ve hayal kırıklığına uğramış eskiler haline geldiler. Bundan dolayı Marx ve Engels'in depolitizasyonunda daha da ileri gitme eğiliminde oldular ya da kendi parti faaliyetleriyle ilgili hayal kırıklıkları üzerinden onları yanlış yorumladılar. Akademi

8 Bu durumun birkaç dikkat çekici istisnası vardır: Arthur Rosenberg, *Democracy and Socialism: A Contribution to the Political History of the Past 150 Years*, çev. George Rosen (New York: A. A. Knopf, 1939), bunlar arasında. Yayınlanışından itibaren *American Political Science Review* tarafından olumlu karşılandı; daha yakın örnekler ise Michael Levin, *Marx, Engels and Liberal Democracy* (New York: St. Martin's Press, 1989) ve Stephen Eric Bronner, *Socialism Unbound* adlı kitabında, "The Democratic Legacy of Karl Marx and Frederick Engels" (New York: Routledge, 1990). Ne ki, bunlardan hiçbiri, burada sunduğumuz türden ayrıntılara, özellikle Marx ve Engels'in parti faaliyetleriyle ilgili olanlara yer vermez.

bünyesinde Marx ve Engels'e her şeyden önce siyasi kişilikler olarak yaklaşan az sayıdaki yazara gelince, onlara, Marksologdan ziyade, ne dediğini bilen Marksistler ya da siyaset laboratuarındaki ve sınıf mücadelesindeki deneyimleri, bilançonun olumlu sayfasında yer alan sempatizanlar diyebiliriz, kendimi de buraya dâhil ediyorum.

Marx ve Engels'in depolitizasyonuyla ilgili burada saydığımız iki faktör, kesinlikle başka faktörlerin varlığını reddetmek anlamına gelmiyor. Bunlar en iyi ihtimalle, Marksoloji endüstrisinin bu en bariz ve ikiyüzlü özelliğine dair yapılmış bir ön soruşturma niteliğindedir.

Marx ve Engels'in Ardından Marksizm

Marx ve Engels'i siyasi kişilikler olarak alırken, ölümlerinden sonra onlar adına yapılanlara hiç değilse bir bakmamak, onların asıl amaçlarıyla çelişecektir. Meseleyi daha somut olarak ortaya koyalım: Ömürlerinin sonunda, bütün başarılarıyla gurur duymakta sonuna kadar haklı idiyseler, bugün acaba aynı şeyi mi hissederlerdi? Kitabın birçok yerinde tekrarladığımız gibi, hemen söylemeliyiz ki, bu soru ancak bir başka kitapta cevaplanabilir. Onların metodolojisiyle tutarlı olarak, yirminci yüzyılda sosyal demokrasi ya da Stalinizm gerçeğini açıklamaya yönelik bir çaba, maddi ve siyasi olarak konumlanmalıdır. Öte yandan, Stalinizmin doğuşunun, yaptıkları değilse bile yapmadıkları ya da eksik bıraktıkları üzerinden Marx ve Engels'e bağlanıp bağlanamayacağı şeklindeki daha spesifik meseleyi ele almak mümkündür. Sıkça ileri sürüldüğü gibi, Stalinizmin köklerinin Marx ve Engels'in demokratik yönetimi ciddiye almamasında ya da daha ılımlı eleştirilerin söylediği gibi bu konuda net olmamasında yattığı doğru mudur? Yakın tarihli bir eleştiride, Marx ve Engels'in "klasik metin"lerinde demokratik biçimler ve sivil özgürlükler konusundaki "sessizlikleri"nin, sonraki devrimcilerin demokrasi meselesinde neden yanıldıklarını kısmen açıkladığı ileri sürülmektedir.[9]

Bu kitabın okuru, artık bu suçlamanın son derece yersiz olduğunu kesinlikle biliyor olmalıdır (ancak başka bir kitapta incelenebilecek Stalinizmin kökenleri sorununu, yine bir yana bırakıyorum). Bu iddia, Marx ve Engels'in pratiğinin özü hakkındaki cehaletin –onları sadece "klasik metinleri" üzerinden değerlendirme geleneği– boyutlarını yansıtmaktadır. Benzer bir suçlamaya Engels'in 1892'de verdiği cevabı hatırlamakta fayda var: "Marx ve ben, kırk yıldır, bizim için demokratik

9 Carollee Bengelsdorf, *The Problem of Democracy in Cuba: Between Vision and Reality* (New York: Oxford University Press, 1994), özellikle de "Sunuş" bölümü. Robert Heilbroner, daha popüler olan kitabı *Marxism: For and Against* (New York: W. W. Norton, 1981), 5. bölümde benzer bir eleştiri getirir.

cumhuriyetin işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasındaki mücadelenin önce genelleşebileceği ve sonra da proletaryanın kesin zaferiyle sonuçlanacağı tek siyasi biçim olduğunu bıktırıncaya kadar tekrarladık."[10] Ya da 1884'te Bernstein'a yazdığı eğitici satırları hatırlayalım: "Siyasi iktidarı ele geçirmek için, demokratik *biçimler* de proletarya açısından gereklidir, ... [proletarya için] tüm siyasi biçimler gibi bunlar da sadece bir araçtır. Fakat, ... demokrasiyi bir *nihai amaç* olarak istiyorsanız, köylüleri ve küçük burjuvaziyi desteklemeye bakmalısınız..." Demokratik biçimler bundan dolayı, demokrasinin özünü gerçekleştirmek için son derece önemliydi.

Engels'in yorumu, Marx ile kendisinin temel stratejilerini özetlemektedir. Kısaca tekrarlayacak olursak, onların siyaseti demokrasi arayışıyla başlar. Marx ve Engels'in eşsiz ve belirleyici katkısı, demokrasinin ancak siyasi iktidar proletaryanın elindeyse –zaman zaman proletarya diktatörlüğü olarak adlandırdıkları şeydi bu– gerçekleştirilebileceği teziydi. Diğer sosyalistler gibi onlar da elbette demokrasinin gerçekleştirilmesinin toplumsal eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu anlamışlardı, fakat toplumsal eşitsizlik ancak proletarya diktatörlüğüyle ortadan kaldırılabilirdi. (Omurgasını işçi-köylü ittifakının oluşturduğu halk ittifakı, bu diktatörlüğe götürecek araçtı.) Engels'in yıllar önce Bernstein'a öğretmeye çalıştığı gibi, demokrasiye yönelik bundan önceki çabalar, demokrasi içindeki "*demos*"u oluşturanların dar görüşlülüğü nedeniyle sınırlı sınırlı kalmıştı. Proletaryanın benzersiz özelliği ise, kurtuluşunun ancak tarihsel olarak "*demos*"tan dışlanmış olan diğer tüm ezilen tabakaların kurtuluşu yoluyla mümkün olabileceği gerçeğiydi (yeri gelmişken, yukarıda anılan eleştiri gibi kimi iddiaların aksine, kadınları tarihsel olarak ezilenler kategorisinin, çıkarları proletaryanın mücadelesinden yana olan bir parçası olarak görüyorlardı).

Marx ve Engels'in demokratik yönetim biçimlerine yeterli önemi vermedikleri iddiası, elbette doğru değildir, fakat daha önemlisi, onların siyasi çizgisine dair bir kavrayışsızlığın da göstergesidir. Tarihsel olarak, demokratik yönetime dair anlayışlar geliştirmek gibi arayışları yoktu, bunu kendileri de açıkça söylüyordu. O güne kadar yapılanların en büyük eksikliği, "demos" meselesindeydi, yani demokrasinin en fazla ezilenlere, daima dışlanan çoğunluğa doğru nasıl genişletileceğiydi. Hayatlarını adadıkları öncelikleri, proletaryanın siyasi iktidarı ele geçirmesiydi. Her zaman bağlamsal olarak yaklaşmak gerektiğini düşündükleri yönetim ve idareyle ilgili konuları bu noktadan hareketle ele aldılar. Gerçekten de, soyut yönetim ilkelerine hiç tahammülleri yoktu ve anayasal mühendisliğe

10 Bkz. 10. bölüm

şüpheyle bakıyorlardı. "Hükümet makinesi fazla basit olamaz. Bu, her zaman, işleri karmaşık ve gizemli hale getiren bir hokkabazlıklar sanatı olmuştur."[11] "Küflü Montesquieu-[Jean Louis] Delolme kuvvetler ayrılığı teorisi" dedikleri ilkeye yönelik eleştirileri de buna dayanıyordu. 1848 Alman Devrimi bağlamında, *NRZ* sayfalarında savundukları gibi, bu ilke demokrasinin ayak bağıydı.

Proudhon olsun, Bakunin ya da Lassalle olsun, siyasi faaliyetlerinin başlangıcından beri işçi hareketi içindeki potansiyel ya da fiili diktatörlere karşı verdikleri kavga da hatırlanmalıdır. Kendi başına bu tür normların benzer gelişmeleri engelleyeceği yanılsamasına kapılmaksızın, bu gibi gelişmeleri sınırlamayı amaçlayan örgütsel normları desteklediler ve uyguladılar. Örgütsel meselelere gösterdikleri ayrıntılı dikkat, özellikle Marx'ın KB ve UİB bünyesinde yaptıkları, aynı zamanda bu çabanın bir parçası durumundaydı. Marx'ın Alman işçi sendikalarındaki merkeziyetçi normlarla ilgili olarak Schweitzer'a yaptığı uyarı, yönetim konusundaki yaklaşımının altını çiziyordu: "İşçilerin çocukluklarından itibaren bürokratik bir tarzda yetiştirildikleri, otoriteye, üzerlerinde kurulu otoriteye inandıkları bu ülkede, asıl iş, *ona kendi başına yürümeyi öğretmektir.*"[12] Onlardan sonra Alman partisinin "oligarşinin demir yasası" denilecek şeye tabi olacağı bir gerçek olmakla birlikte, bunun ilk belirtilerini görmüş ve önlemek için ellerinden geleni yapmışlardı.

Dolayısıyla, Marx ve Engels'in demokrasiyle ilgili görüşlerini anlamak için ne yazdıkları kadar ne yaptıklarını da, yani pratiklerini de bilmek gerekir. Sadece "klasik metinler"e dayanan eleştirmenler ve sempatizanlar, en iyi ihtimalle resmin sadece yarısını görmek riskiyle karşı karşıyadır. Marx ve Engels'in "demokrasi teorisi", açıklamaları ve pratikleriyle bir bütündür. En temel önermeleri, demokrasi için mücadele edilmesi gerektiğidir. En iyi metinler, anayasalar ya da niyetler, hiçbir zaman demokrasinin kurulmasını sağlayamaz, bunu ancak mücadele sağlayabilir -Almanya'nın ustalıkla yazılmış 1849 liberal anayasasının kaderi ya da dönemin siyasetçilerinden Tocqueville'in talihsiz manevraları bunun kanıtıdır. Onların benzersiz katkısı, böyle bir kavgayı fiilen yürütme kapasitesine sahip olan ve bunda çıkarı olan sınıf güçlerinin kavranmasıdır. Rueschemeyer, Stephens ve Stephens'in de onayladığı gibi tarih, Marx ve Engels'in tahlillerinin ve hükümlerinin doğru olduğunu, dolayısıyla demokrasinin gerçekleştirilmesi kavgasında proletarya iktidarına öncelik vermelerinin haklı olduğunu göstermiştir.

11 c. 10, s. 570. Bağlam için bkz. 4. bölüm

12 Bkz: 9. bölüm

Aynı zamanda, Marx ve Engels 1870'lerde ve 1880'lerde oluşmaya başlayan işçi partileri hakkında hayalci değildi. *1879 Genelgesi*'nde, birden fazla örnekte Alman partisinin "burjuvalaşmasını" eleştirirler, bürokratikleşme sorununu önceden görmeleri de bu konudaki hassasiyetlerinin bir kanıtıdır. Sosyal demokrasinin daha sonraki seyrine bakıldığında, Marx ve Engels'in devlet iktidarını almanın bir aracı olarak seçimler konusunda da herhangi bir yanılsama taşımamaları özellikle önemlidir. Seçimler onlara göre kendi içinde bir amaç değil, -Engels'in sözleriyle- en iyi ihtimalle, silahlı mücadeleye başvurmak için en uygun zamanı belirlemeye yarayacak bir "termometre" idi. Yine, Engels'in 1889'da Fransa'daki Bonapartist tehlikeyle ilgili uyarılarında vurguladığı gibi, proletarya enternasyonalizminden yoksun işçi partileri, demokrasinin ve dolayısıyla sosyalist mücadelenin altını oyacak ulusal şovenizme açıktı. Devlet iktidarı burjuvazinin elinde kaldığı sürece, demokratik kazanımlar güvence altına alınamazdı; yirminci yüzyılın sonunda, yazıldığı zamandan çok daha anlamlı görünen bir öngörüydü bu.

Eleştirmenlerin suçlaması, Marx ve Engels'in devrim sonrası toplum için yönetim modellerini tanımlamadıkları şeklindeyse, daha önce tartışmış olduğumuz -ömürleri boyunca sosyalist şablonlardan nefret etmiş olmaları gibi- nedenlerle, bu suçlamayı seve seve kabul ederlerdi. Bu eleştirilerin altında, demokratik yönetimin böylesi reçetelerin varlığıyla sağlanabileceği varsayımı yatıyorsa, yanıldıkları kesindir. Marx ve Engels'in sıkça tekrarlanan, yine belli bir tarih okumasına dayanan, devrimci sürecin öngörülemeyecek boyutlarıyla ilgili gözlemini anlamaları gerekir bu eleştirmenlerin.[13] Paris Komünü'nün gösterdiği gibi, kapitalizm sonrası dünyada yönetim biçimleri ile ilgili sorunları sadece gerçek hareket çözebilirdi. Komünistlerin göreviyse, bu deneyimlerden dersler damıtmaktı (Marksizmin tam da oluşum halinde bir süreç olduğuna daha önce değinmiştik).

Marx ve Engels'in pratiğine dair, bu kitapta çeşitli vesilelerle değinilen fakat eleştirmenler tarafından neredeyse tamamen görmezden gelinen bir diğer kritik nokta da, devrimler için yeterli bir hazırlık süresinin önemidir. Başka bir deyişle, devrimin yapıldığı koşullar, yığınların "kendini çağların pisliğinden kurtarıp yeni bir toplum kurmaya hazır hale gelmeyi", yani başka şeylerin yanı sıra demokratik işleyişi kurmayı başarıp başaramayacağı konusunda belirleyicidir. Yığınların iktidarı olabilecek en iyi koşullarda alması amacıyla her zaman devrimci sakınım tavsiyesinde

13 Rusya'daki gelişmelerle ilgili olarak, bkz. 10. bölüm. Engels, 1887'de ABD'deki hareketle ilgili benzer bir yorumda bulunur: "Gerçek hareket, ellerinde aletlerle onu hazırlayanların nazarında olması gerekenden daima farklı görünür" (*Letters to Americans*, s. 192).

bulunmalarının nedeni de buydu. Aynı zamanda, kimi şartlarda devrimci güçlerin, Komün'de olduğu gibi, iktidarı erken bir evrede almak zorunda kalabileceğini de iyi anlamışlardı. Her şey bir yana, uluslararası koşullar böyle bir hareketi zorunlu kılabilirdi. Fakat, Marx ve Engels'in "sessizliklerinin" sebebi demokratik yönetime kayıtsızlık değil, tam da bu türden hesaplanamaz durumlardı, devrimci dönüşümün gerçekliğini derinlemesine kavramış olmalarıydı.

Yirminci yüzyıldaki sosyalist devrimlerin sicil defterlerine girmeden, okura sadece Marx'ın burjuva devrimleriyle ilgili olarak, bu tür dönüşümleri gerçekleştirmenin güçlüğüne dair şu anlamlı gözlemini hatırlatmak isterim:

"[P]roletarya devrimleri ... durmadan kendi kendilerini eleştirir, her an kendi akışlarını durdururlar; yeni baştan başlamak üzere, daha önce yerine getirilmiş gibi görünene geri dönerler; kendi ilk girişimlerinin kararsızlıkları ile, zaafları ile ve zavallılığı ile alay ederler; hasımlarını, salt, topraktan yeniden güç almasına ve yeniden korkunç bir güçle karşılarına dikilmesine meydan vermek için yere serermiş gibi görünürler; kendi amaçlarının muazzam sonsuzluğu karşısında boyuna, daima yeniden gerilerler; ta ki her türlü geri çekilişi olanaksız kılıncaya ve bizzat koşullar bağırıncaya kadar:

> *Hic Rhodus, hic salta!*
> Gül burada, burada raksetmelisin!

Tarihte takipçilerine Marx ve Engels kadar çok öngörü bırakan başka siyasetçi görülmemiştir. Kadrolarını "her türlü geri çekilmeyi imkânsız kılan ... durum"a, yani yarının kavgalarına hazırlamak için başka hiçbir ölümlünün yapamayacağı kadar çok şey yaptılar. Buna karşılık, onlar adına konuşup hareket edenlerin bu mirastan sonuna kadar yararlanıp yararlanmadığına tarih karar verecektir. Gelgelelim, tekrar söylemek gerekirse, bu başka bir hikâyedir.

Kaynakça

Başlıca Kaynaklar

Marx, Karl ve Frederick Engels. *Collected Works.* New York: International Publishers, 1975+ [baskısı devam ediyor]. Bu çalışma Marx ve Engels'in günümüze ulaşan tüm yazı ve konuşmaları için başlıca kaynak olma niteliğini taşır. Dizi, elli cilt olarak planlanmışsa da şu ana kadar kırk yedi cilt yayınlanmıştır. *Collected Works*'den (bundan böyle *MECW* olarak anılacaktır) yapılan alıntılar öncelikle cildine göre, örn. 47, daha sonra sayfasına göre belirtilmiştir.

Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Gesamtausgabe (MEGA).* Berlin: Dietz Verlag, 1975+ [baskısı devam ediyor]. Bu yeni *MEGA* dizisinin —bundan böyle *MEGA2* olarak anılacaktır — *MECW*'den en önemli farkı, Marx ve Engels ve onların alıntılanan not defterleriyle uyumluluk göstermesidir. Dizi, 114 cilt olarak planlanmışsa da şu ana kadar kırk altı cilt yayınlanmıştır.

Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Selected Correspondence.* Moskova: Progress Publishers, 1975.

Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Letters to Americans, 1848-1895: A Selection.* New York: International Publishers, 1969.

Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Writings on the Paris Commune,* drl. Hal Draper. New York: Monthly Review Press, 1971.

Marx, Karl. *Capital, Cilt I-III.* New York: International Publishers, 1972.

Engels, Frederick. *Anti-Dühring: Herr Eugen Dühring's Revolution in Science.* Moskova: Progress Publishers, 1969.

Engels, Frederick ve Paul ve Laura Lafargue. *Correspondence, Cilt I-III.* Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1960.

Marksizm-Leninizm Enstitüsü. *The General Council of the First International. Minutes, 1866-1872.* Moskova: Progress Publishers, 1974.

The Hague Congress of the First International, September 2—7, 1872. Minutes and Documents. Moskova: Progress Publishers, 1976.

İkincil Kaynaklar

Aminzade, Ron. *Ballots and Barricades: Class Formation and Republican Politics in France, 1830-1871.* Princeton: Princeton University Press, 1993.

Anderson, Perry. *Lineages of the Absolutist State.* New York: New Left Books, 1974.

Ball, Terence, ve James Fair, drl. *After Marx.* Cambridge: Cambridge University Press 1984.

Bengelsdorf, Carollee. *The Problem of Democracy in Cuba: Between Vision and Reality. New* York: Oxford University Press, 1994.

Bergman, Jay. *Vera Zasulich: A Biography.* Stanford: Stanford University Press, 1983.

Berlin, Isaiah. *Karl Marx: His Life and Environment.* Londra: Oxford University Press, 1963.

Bronner, Stephen Eric. *Socialism Unbound.* New York: Routledge, 1990.

Calhoun, Craig. "Classical Social Theory and the French Revolution of 1848. "*Sociological Theory*" (Güz, 1989).

Carver, Terrell. *Marx & Engels: The Intellectual Relationship.* Bloomington: Indiana University Press, 1983.

Carver, Terrell, drl. *The Cambridge Companion to Marx.* Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Collins, Henry ve Chimen Abramsky. *Karl Marx and the British Labour Movement.* Londra: Macmillan, 1965.

Connor, Walker. *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy.* Princeton: Princeton University Press, 1984.

Corcoran, Paul, drl. *Before Marx: Socialism and Communism in France, 1830-48.* New York: St. Martin's Press, 1983.

Cross, Máire ve Tim Gray. *The Feminism of Flora Tristan.* Oxford: Berg, 1992.

Derrida, Jacques. *Spectres of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning, and the New International.* New York: Routledge, 1994.

Dominick III, Raymond H. *Wilhelm Liebknecht and the Founding of the German Social Democratic Party.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1982.

Draper, Hal. *Karl Marx's Theory of Revolution, Cilt I-IV.* New York: Monthly Review Press, 1977-1990.

Draper, Hal. *The Annotated Communist Manifesto.* Berkeley: Center for Socialist History, 1984.

Draper, Hal. *The Marx-Engels Chronicle: A Day-by-Day Chronology of Marx and Engels's Life and Activity.* New York: Schocken, 1985.

Draper, Hal. *The Marx-Engels Register: A Complete Bibliography of Marx and Engels's Individual Writings.* New York: Schocken, 1985.

Draper, Hal. The Marx-Engels Glossary: Glossary to the Chronicle and Register, and Index to the Glossary. New York: Schocken, 1986.

Duveau, George. *1848: The Making of a Revolution.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967.

Edwards, Stewart. *The Paris Commune, 1871.* New York: Quadrangle Books, 1973.

Edwards, Stewart. *The Communards of Paris, 1871.* Ithaca: Cornell University Press, 1973.

Ehrenberg, John. *The Dictatorship of the Proletariat: Marxism's Theory of Socialist Democracy.* New York: Routledge, 1992.

Fedoseyev, P. N. vd. *Karl Marx: A Biography.* Moskova: Progress Publishers, 1989.

Felix, David. *Marx as Politician.* Carbondale: Southern Illinois University Press, 1983.

Folbre, Nancy. "Socialism, Feminist and Scientific," *Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics,* drl. Marianne A. Ferber ve Julie A. Nelson. Chicago: University Chicago Press, 1993.

Foner, Philip. *British Labor and the American Civil War.* New York: Holmes and Meier, 1981.

Freymond, Jacques, ve Miklos Molnár. "The Rise and Fall of the First International", *The Revolutionary Internationals,* drl. Milorad Drachkovitch. Stanford: Stanford University Press, 1966.

Gargan, Edward T. *Alexis de Tocqueville: The Critical Years, 1848-1851.* Washington, D.C.: Catholic University Press, 1955.

Gilbert, Alan. *Marx's Politics: Communists and Citizens.* New Brunswick: Rutgers University Press, 1981.

Gilbert, Alan. "The Storming of Heaven: Politics and Marx's *Capital", Marxism,* drl. J. Roland Pennock ve John Chapman. *Nomos* XXVI. New York: New York University Press, 1983.

Gouldner, Alvin. *Against Fragmentation.* New York: Oxford University Press, 1985.

Hammen, Oscar. *The Red '48ers: Karl Marx and Frederick Engels.* New York: Charles Scribners Sons, 1969.

Hansen, Karen ve Ilene Philipson, drl. *Women, Class, and the Feminist Imagination: A Socialist-Feminist Reader.* Philadelphia: Temple University Press, 1990.

Harrison, Royden. *Before the Socialists: Studies in Labour and Politics, 1861-1881.* Londra: Routledge and Keagan Paul, 1965.

Harrison, Royden. "Marx, Engels and the British Response to the Commune", *The Massachusetts Review 12* (1971).

Hayward, Jack. *After the French Revolution: Six Critics of Democracy and Nationalism.* New York: New York University Press, 1991.

Heilbroner, Robert. *Marxism: For and Against.* New York: W.W. Norton, 1981.

Hobsbawm, Eric. *The Age of Capital: 1848-1875.* Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1975.

Hobsbawm, Eric, drl. *The History of Marxism,* Cilt I. Bloomington: Indiana University Press, 1982.

Hobsbawm, Eric. *The Age of Empire: 1875-1914.* New York: Pantheon Books, 1987.

Hugo, Victor. *Napoleon le petit.* Londra, 1852.

Hunley, J. D. *The Life and Thought of Friedrich Engels: A Reinterpretation.* New Haven: Yale University Press, 1991.

Hunt, Richard N. *The Political Ideas of Marx and Engels, Cilt I-11.* Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1974, 1984.

Ilyichov, L. F.vd. *Frederick Engels: A Biography.* Moskova: Progress Publishers, 1974.

Jardin, André. *Tocqueville.* New York: Farrar, Straus, Giroux, 1988.

Johnstone, Monty. "Marx and Engels and the Concept of the Party". *The Socialist Register, 1967,* drl. Ralph Milliband ve John Saville. Londra: Merlin Press, 1967.

Jones, Howard. *Union in Peril: The Crisis over British Intervention in the Civil War.* Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1992.

Jones, Peter. *The 1848 Revolutions.* New York: Longman, 1991.

Kahan, Alan S. *Aristocratic Liberalism: The Social and Political Thought of Jacob Burkhardt, John Stuart Mill, and Alexis de Tocqueville.* New York: Oxford University Press, 1992.

Kelly, George. *The Human Comedy: Constant, Tocqueville and French Liberalism.* Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Kunina, V. E., drl. *Frederick Engels: His Life and Works-Documents and Photographs.* Moskova: Progress Publishers, 1987.

Lenin, V. I. *Collected Works.* Moskova: Progress Publishers, 1977.

Lessner, Frederick. *Sixty Years in the Social-Democratic Movement.* Londra: The Twentieth Century Press, 1907.

Levin, Michael. *Marx, Engels and Liberal Democracy.* New York: St. Martins Press, 1989.

Levine, Bruce. *The Spirit of 1848: German Immigrants, Labor Conflict and the Coming of the Civil War.* Urbana: University of Illinois Press, 1992.

Lichtheim, George. *Marxism: An Historical and Critical Study.* New York: Praeger, 1962.

Liebknecht, William. *Karl Marx: Biographical Memoirs.* Londra: The Journeyman Press 1975.

Lissagaray, Prosper-Olivier. *History of the Paris Commune.* Londra: New Park Publications 1976.

MacIntyre, Alasdair. "The Indispensability of Political Theory." *The Nature of Political Theory* (içinde), drl. David Miller ve Larry Siedentop. Oxford: The Clarendon Press, 1983.

McLellan, David. *Karl Marx: His Life and Thought*. New York: Harper and Row, 1973.

McPhee, Peter. "The Crisis of Radical Republicanism in the French Revolution of 1848", *Historical Studies* 16 (1974).

Macpherson, C. B. *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford: Oxford University Press, 1977.

Mahoney, Daniel. "Tocqueville and Socialism." *Tocqueville's Defense of Human Liberty: Current Essays (içinde)*, drl. Peter Lawler ve Joseph Alulis. New York: Garland Publishing, 1993.

Mandel, Ernest. *The Formation of the Economic Thought of Karl Marx*. New York: Monthly Review Press, 1971.

Marx and Engels Through the Eyes of Their Contemporaries. Moskova: Progress Publishers, 1978.

Mehring, Franz. *Karl Marx: The Story of His Life*. Londra: George Allen &Unwin, 1951.

Meisel, James H. *Counter-Revolution: How Revolutions Die*. New York: Atherton Press, 1966.

Molyneux, John. *Marxism and the Party*. Londra: Pluto Press, 1978.

Morgan, Roger. *The German Social Democrats and the First International, 1864-1872*. Cambridge: Cambridge University Press, 1965.

Morrison, Samuel Eliot. *The Oxford History of the American People*. New York: Oxford University Press, 1965

Moss, Bernard. "Marx and Engels on French Social Democracy: Historians or Revolutionaries?", *Journal of the History of Ideas* (1985).

Nicolaievsky, Boris, ve Otto Maenchen-Helfen. *Karl Marx: Man and Fighter*. New York: Penguin, 1983.

Noyes, P. H. *Organization and Revolution: Working-Class Associations in the German Revolutions of 1848-1849*. Princeton: Princeton University Press, 1966.

Obermann, Karl. *Joseph Weydemeyer: Pioneer of American Socialism*. New York: International Publishers, 1947.

Payne, Ronald. *Marx: A Biography*. New York: Simon &Schuster, 1968.

Pierson, Stanley. *Marxist Intellectuals and the Working-Class Mentality in Germany, 1887-1912*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993.

Price, Roger. *The Revolutions of 1848*. Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press, 1988.

Proudhon, P. J. *The General Idea of the Revolution in the Nineteenth Century*. Paris, 1851.

Proudhon, P. J. *The Social Revolution Demonstrated by the Coup d'Etat of December 2*. Paris, 1852.

Przeworski, Adam. *Capitalism and Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

Riazanov, David. *Karl Marx and Friedrich Engels: An Introduction to Their Lives and Work*. New York: Monthly Review Press, 1973.

Rigby, S. H. *Engels and the Formation of Marxism: History, Dialectics, and Revolution*. Manchester: Manchester University Press, 1992.

Robertson, Priscilla. *Revolutions of 1848: A Social History*. Princeton: Princeton University Press, 1971.

Rosenberg, Arthur. *Democracy and Socialism: A Contribution to the Political History of the Past 150 Years*, çev. George Rosen. New York: A. A. Knopf, 1939.

Rubel, Maximilien ve Margaret Manale. *Marx Without Myth: A Chronological Study of His Life and Work*. New York: Harper and Row, 1975.

Rueschemeyer, Dietrich, Evelyn Stephens ve John Stephens. *Capitalist Development and Democracy*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

Schurz, Carl. *The Reminiscences of Carl Schurz*, Cilt I, 1829-1852. New York: The McClure Co., 1907.

Sperber, Jonathan. *Rhineland Radicals: The Democratic Movement and the Revolution of 1848-1849*. Princeton: Princeton University Press, 1991.

Steenson, Gary. *"Not One Man! Not One Penny!": German Social Democracy, 1863-1914*.

Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1981. Steenson, Gary. *Karl Kautsky, 1854-1938: Marxism in the Classical Years*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1991.

Steger, Manfred B. ve Terrell Carver, drl. *Engels After Marx*. University Park: The Pennsylvania State University Press, 1999.

Taylor, A. J. P. *From Napoleon to the Second International*. Londra: Hamish Hamilton, 1994.

Teeple, Gary. *Marx's Critique of Politics: 1842-1847*. Toronto: University of Toronto Press, 1984.

Therborn, Goran. "The Rule of Capital and the Rise of Democracy", *New Left Review* No. 103 (Mayıs-Haziran 1977).

Thomas, Edith. "The Women of the Commune", *The Massachusetts Review* 12 (1971).

Thomas, Paul. *Karl Marx and the Anarchists*. Londra: Routledge&Kegan Paul, 1980

Thomas, Paul. "Critical Reception: Marx then and now", *The Cambridge Companion to Marx* (içinde), drl. T.Carver. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Thönnessen, Werner. *The Emancipation of Women: The Rise and Decline of the Women's Movement in German Social Democracy 1863-1933*. Londra: Pluto Press, 1976.

Tilly, Charles. *The Contentious French*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986.

Tocqueville, Alexis de. *Democracy in America,* drl. Phillips Bradley, çev. Henry Reeve, Francis Bowen ve Phillips Bradley, 2 Cilt. New York: Vintage Books, 1945.

Tocqueville, Alexis de. *Recollections: The French Revolution of 1848,* drl. J. P. Mayer ve A. P. Kerr. New Brunswick, N. J.: Transaction Books, 1987.

Traugott, Mark. *Armies of the Poor: Determinants of Working-Class Participation in the Parisian Insurrection of June 1848.* Princeton: Princeton University Press, 1985.

Trotsky, Leon. *The Struggle Against Fascism in Germany.* New York: Pathfinder Press, 1971.

Waters, Mary-Alice. "The Workers' and Farmers' Government: A Popular Revolutionary Dictatorship", *New International* 1 (1984).

Wittke, Carl. *The Utopian Communist: A Biography of Wilhelm Weitling, Nineteenth-Century Reformer.* Baton Rouge: Louisiana University Press, 1950.

Wood, Allen. "Karl Marx." *Oxford Companion to Philosophy (içinde),* drl. Ted Honderich. New York: Oxford University Press, 1995.

Zeitlin, Irving. *Liberty, Equality and Revolution in Alexis de Tocqueville.* Boston: Little, Brown 1971.

Zucker, A. E., drl. *The Forty-Eighters: Political Refugees of the German Revolution of 1848.* New York: Columbia University Press, 1950.

Dizin

Yalnızca italik olarak ismi belirtilen eserler Marx ve/veya Engels'e aittir. Diğer yazarlara ait eserlerin yazaları italik olarak yazılmış eser isminden sonra parantez içinde belirtilmiştir. Dergi adları (süreli yayınlar) ise yine italik olarak yazıldıktan sonra basım yerleri köşeli parantez içinde belirtilmiştir. [Kitabın çevirisinde yalnızca Türkçe isimleri kullanılan eserlerin isimleri italik olarak ve Türkçe halleriyle belirtilmiştir. Hem orijinal isimleri hem de Türkçe çevirileri kullanlılan eserler ise orijinal isimleri italik olarak, Türkçe isimleri ise parantez içinde belirtilmiştir. *-çev.*]

Adiller Birliği 35, 49, 52, 60, 61, 65, 67, 69, 71-75, 81-84, 89, 91, 259, 260, 440 *Ayrıca bkz.* parti

Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni 371

Alman İdeolojisi 21, 27, 40, 48, 50, 51, 54-57, 63, 66, 68, 69, 80

Alman İşçileri Eğitim Derneği (AİED) 72, 84, 90, 99, 152, 213, 236-238, 249, 250, 252, 291

Alman Sosyalist İşçi Partisi (ABD) 350, 389

Alman-Fransız Yıllıkları (Deutsche-Franzische Jahrbucher) [Paris] 26, 28, 31, 32, 34, 37

Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) 372, 373, 380, 386, 387, 418, 424

Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim 161, 163, 241, 306, 415

Almanya'da Komünist Parti'nin Talepleri 103, 107, 110, 113, 122, 123, 131, 133, 134, 141, 144, 181, 406, 415

Almanya'da Köylü Savaşları 162, 241, 346, 384

Alsace-Lorraine 302, 388

Amerikan Emek Birliği 232

Aminzade, Ron 19, 167, 175, 181, 431

anarşistler 303, 322, 323, 325, 331, 395, 396; *Ayrıca bkz.* Proudhon ve Proudhoncular

Anderson, Perry 400, 431

Anılar (Tocqueville) 170-172, 176, 179, 183, 187, 190-192, 195, 198, 202

Anti-Dühring 363, 364, 400, 416, 431

Anti-Sosyalist Yasa 377, 379

antisemitizm 109

Antwerp 285

artık değer 221, 275

Avineri, Shlomo 223, 226, 259

Babeuf, Gracchus 42, 70, 71

Bağımsız İşçi Partisi (İngiltere) 390

Bakunin, Michael, veya Bakuninciler 101, 228, 303, 322, 323, 329, 330, 340, 349, 350, 352, 385, 410, 411, 416, 428, 437, 442

Ball, Terrenc 398

Barrot, Odilon 174, 190, 204

Barry, Maltman 341, 357

Bauer, Bruno 23, 38-40, 54

Bauer, Heinrich 81, 213

Bay Vogt 237, 271, 399

Beaumont, Gustave de 174, 204

Bebel, August 308, 326, 334, 347, 349-351, 362, 365-368, 372, 377, 386, 395

Becker, Johann Philippe 270, 285, 297, 321, 339, 355, 359, 386

Bee-Hive (Arı Kovanı) [Londra] 267, 270, 274

Bentham, Jeremy 42

Bergman, Jay 393, 432

Berlin, Isaiah 225, 433

Bernstein, Eduard 308, 365, 368, 369, 372, 378, 382, 387, 399, 427

Beust, Friedrich von 139

1844 Ekonomi ve Felsefe El Yazmaları 34

1848-1849 Devrimleri 11-13, 19, 28, 65, 74, 87, 93, 95, 97, 112, 167, 171, 179, 181, 187, 205, 208, 239, 379, 406, 414, 415

1879 Genelge Mektubu 364, 365, 379, 416

1 Mayıs gösterileri 396

Birinci Dünya Savaşı 387, 401, 425

Birinci Enternasyonal *Bkz.* Uluslararası İşçi Birliği (UİB)

Bismarck, Otto von 242, 249, 251, 252, 300, 302, 303, 307-309, 324, 342-346, 348, 349, 362, 364-367, 370-372, 374, 379, 384, 401, 418

Blanc, Louis 57, 85, 169, 170, 173, 182, 189, 212, 266

Blanqui, Auguste, Blankistler 70, 71, 95, 157, 160, 209, 213, 220, 314, 323, 333, 354, 388, 393

Boesche, Roger 19, 167, 174, 437

Bolşevikler 90, 214, 222

Bolte, Friedrich 245, 324, 325

Bonaparte, Louis 152, 160, 161, 164, 165, 167, 169, 174, 190, 192, 193, 195-202, 204, 299-303, 305, 324, 338, 407

Bonapartizm 164, 201, 388

Born, Stephen 79, 108-110, 112, 145

Boulanger, General 388, 389, 413

Bray, John 87

Bronner, Stephen 425, 432

Brown, John 246

Buonarroti, Filippo 42

burjuva demokrasisi 108, 128, 136, 165, 178, 345, 346, 376

burjuva demokratik devrimi 75, 107, 111

burjuvazi 29, 43, 53, 64, 65, 86, 97-99, 101, 103, 106, 108, 110, 136, 141, 142, 144, 149, 150, 154, 155, 159, 160, 172, 182, 190, 231, 255, 262, 266, 294, 326, 341, 345, 346, 365, 372, 379, 380, 393, 404, 407; *Ayrıca bkz.* liberal burjuvazi

Burns, Lizzie 272, 286

Burns, Mary 35

bürokrasi 86, 121, 129, 218, 338

Calhoun, Craig 169, 171, 432

Camphausen, Ludolf 106, 107, 114, 120, 129

Carr, E. H. 115

Carver, Terrell 14, 364, 372, 398-400, 423, 432

Cavaignac, Louis Eugene 185, 186

Cezayir 116, 186, 284, 357

Charlero 285

Cluss, Adolf 218, 219, 220, 231, 232, 438

Collins, Henry ve Abramsky, Chime 258, 261, 264, 279, 292, 301, 308, 333, 338, 341, 432

Connor, Feargus 295

Corcoran, Paul 432

Cross, Maire ve Gray, Tim 290, 432

Çartistler 72, 74, 230, 259, 260

Dalai Lama 223

Dana, Charles 233

Das Volk (Halk) [Londra] 237

demokrasi 15, 21, 24, 37, 46, 53, 56, 64, 65, 84, 85, 88, 97, 99, 108, 113, 119, 121, 132, 142, 172, 188, 191, 194, 198, 216, 382, 394, 397, 404, 407, 414, 419, 420, 425-428

Demokrat Parti (ABD) 232

Demokratik Dernek (Belçika) 85, 90, 99, 100, 113, 124, 134, 139, 146, 147

demokratik merkeziyetçilik 89-91, 109, 371

Demuth, Helene 288

Derrida, Jacques 423

despotizm 25

Deutsch-Brüsseler Zeitung (DBZ) [Brüksel] 85

devlet sosyalizmi 250, 366

Devlet ve Anarşi (Bakunin) 350, 385

Devrimci Komünistlerin Evrensel Örgütü 213

devrimci pratik 13, 48, 50, 55, 56, 96, 312, 410

devrimci sakınım 115, 164, 174, 234, 302, 304, 305, 316, 374, 375, 410, 429

"devrimci terör" 136

Die Revolution (Devrim) [New York] 232

Diefendorf, J. M. 106

Doğu Hint Adaları 143, 257,

Dominick, III, Raymond 343, 347, 350, 432

Draper, Hal 13, 16, 17, 23, 27, 30-32, 37-39, 50, 54, 58, 60, 62, 65, 67, 68, 73, 76, 86, 98, 106, 108, 110, 115, 130, 136, 142, 153, 160, 163, 209, 210, 213, 223, 236, 238, 240, 242, 247, 251, 271, 277, 303, 308, 312, 314, 316, 329, 330, 332, 342, 348, 350, 365, 379, 381, 386, 388, 393, 394, 400, 419, 420, 431, 432

Dronke, Ernst 227

Dupont, Eugene 303

Duveau, George 116, 432

düello 235

Dühring, Eugen 297, 363, 364, 400, 416, 431

Eccarius, Georg 76, 213, 223, 247, 260, 261, 270, 271, 279

Edwards, Stewart 306-310, 312, 432

Ehrenberg, John 86, 433

Eichoff, Wilhelm 285, 286

Eisenach'çılar 349-351, 362; *Bkz.* Sosyal Demokrat İşçi Partisi

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı 224, 225, 273, 282, 296

Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları 34, 37

ekonomi politik 34, 41, 42, 46, 47, 49, 54, 68, 99, 219, 224, 234, 238, 268, 273, 298, 352, 356, 358, 364, 416, 417, 441; *Ayrıca bkz. Kapital*

Elberfeld Konuşmaları 44, 52

Emeğin Kurtuluşu Grubu (Rusya) 394

Emek Parlamentosu hareketi 230, 259, 278

enternasyonalizm ve proletarya enternasyonalizmi 36, 50, 74, 75, 95, 101, 104, 115, 143, 249, 258, 260, 264, 279, 283, 295, 301, 326, 338, 339, 394, 410, 429

Erfurt Programı 373, 377, 384 ; *Ayrıca bkz.* Alman Sosyal Demokrat Partisi

Fedoseyev, P. N. 217, 249, 433

Felix, David 23, 38, 43, 60, 70, 72, 89, 100, 122, 433

Felsefenin Sefaleti 54, 55, 59, 68, 79, 84, 87; *Ayrıca bkz.* Proudhon

Fenianlar 290-292, 339, 392

Feuerbach Üzerine Tezler 48, 55, 267, 312, 325, 369, 381, 410, 411

Feuerbach, Ludwig 26, 47, 48, 50, 56, 258, 404

Flaubert, Gustave 170

Flocon, Ferdinand 99, 100, 104

Folbre, Nancy 433

Foner, Philip 247, 433

Fourier, Charles 42, 50, 51, 52, 59, 290

"Fourier'den Ticaret Üzerine Konuşma" 50

Frankel, Léo 304, 307-309

Frankfurt Meclisi 114, 140, 149, 150, 168

Frankfurt Okulu 423

Fransa ve Almanya'da Köylü Sorunu 312, 385, 387

Fransa-Prusya Savaşı 284, 290, 300, 301, 304, 322, 326, 347, 349, 383

Fransa'da İç Savaş 153, 262, 289, 309, 312-315, 317, 318, 322, 340, 365, 385, 410

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 158-160, 164, 170, 198, 316, 373, 407

"Fransız Cumhuriyeti Anayasası" 196

Fransız Devrimi (1789) 27, 31, 40, 42, 59, 70, 83, 94, 96, 123, 142, 153, 169, 170-172, 180, 181, 198, 203, 370, 378, 395

Franz von Sickingen (Lassalle) 236, 241, 242, 344

Freiligrath, Ferdinand 225, 226, 238

Freymond, Jacques and Molnár, Miklos 334, 433, 439

Gargan, Edward T. 171, 204, 433

Garibaldi, Giuseppe 259, 281

gece çalışması 287

geçici hükümetler 124, 189, 212, 266, 315

geçiş talepleri 87, 115; *Ayrıca bkz.* reformlar

Geçmişi, Bugünü ve Geleceğiyle Sendikalar 277

Genç Hegelciler 24-26, 32-34, 36-39, 79, 81, 85, 195, 380

Genel Alman İşçi Birliği (ADAV) 343, 347, 349, 350

Genel Konsey (GK), UİB 17, 258-359; *Ayrıca bkz.* Uluslararası İşçi Birliği

"gerilla savaşları" 271, 275, 277, 279, 324

Gigot, Philippe 58, 102

Gilbert, Alan 13, 103, 258, 274, 356, 433,

Gladstone, William 292, 303, 324, 339

Gotha Birlik Kongresi 380

Gotha Programı'nın Eleştirisi 378

Gottschalk, Andreas 106-110, 120, 122, 124, 133, 145, 148

Gouldner, Alvin 67, 72, 73, 433

göreli yoksunluk 176, 177,

Grün, Karl 66, 67, 76, 82, 84, 89

Guadalup 284

Guesde, Jules 357

Hakiki Sosyalizm 50, 51, 67, 70, 73

Hales, John 294, 295

"halk ittifakı" 142, 144

Hammen, Oscar 13, 23, 34, 59, 60, 68, 76, 91, 101, 106, 109-112, 122-125, 128, 131-133, 138, 144, 149, 151, 168, 433

Hansemann, David 120, 123, 129

Harney, Julian 49, 59, 60, 64, 72-74, 209, 213, 228, 229, 339

Harrison, Royden 247, 263, 306, 341, 433

Hayward, Jack 203, 433

Haziran Devrimi (1848) 7, 116, 117, 120, 123, 142, 180, 182, 187

Hegel, Georg 24, 34, 39, 40, 47, 165, 335

Heilbroner, Robert 426, 433

Heinzen, Karl 85-88, 96, 97, 103, 111, 115, 232, 282, 405, 415

hizipler ve hizipçilik 75, 76, 129, 190, 208, 214, 340, 390, 413, 424

Hobsbawm, Eric 12, 70, 123, 263, 355, 357, 358

Howell, George 286

Hugo, Victor 169, 170, 433

Hunley, J. D. 372, 398, 399, 433

Hunt, Richard N. 13, 72, 91, 113, 147, 153, 157, 228, 287, 433

Huxley, Thomas 301

ırk ve ırk ilişkileri 239, 251, 294, 296, 302, 352, 357, 391

I. Nikolay, Çar 117

II. Aleksandr, Çar 255, 256, 391

İkinci Enternasyonal 326, 336, 339, 394, 396, 397

Ilyichov, L. E 150, 434

İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu 34, 41, 45, 46, 49

işçi aristokrasisi 390

İşçi Partisi (Fransa) 357, 387, 388, 420

İşçi Sınıfının Polonya ile İlgisi Nedir? 299

İşçi Sınıfının Siyasi Eylemi 332

İşçi-köylü ittifakı 164

"iş döngüsü" 253; *Ayrıca bkz.* ekonomik krizler

Jardin, André 171, 187-189, 191, 198, 200, 203, 434

Jellinek, Frank 306

Johnson, Andrew 279, 280

Johnstone, Monty 226, 229, 434

Jones, Ernest 229, 230, 229-231, 255, 263, 266, 337

Jones, Howard 247, 434

Jones, Peter 67, 434

Jung, Georg 32, 307

Jung, Hermann 289, 312

Jungen 380, 381

Kahan, Alan 173, 421, 422, 434

kamu güvenliği komitesi 138

Kapital 13, 14, 34, 41, 46, 55, 62, 221, 225, 234, 243, 245, 253, 257, 262, 266, 269, 272-275, 277-280, 282, 284, 286, 287, 296-299, 347, 351, 352, 356, 358, 361, 395, 400

kapitalist üretim tarzı 353; *Ayrıca bkz.* burjuvazi

Kardeş Demokratlar Derneği 49, 90, 415

Karl Kautsky 371, 377

Kelly, George 171, 191, 434

kendi kaderini tayin 75, 90, 118, 294, 300, 407, 415, 416; *Ayrıca bkz.* milliyetçilik ve milliyet

Kersausie, Joachim René 183

Kırım Savaşı (1854-1856) 243

"Kızıl veya Sosyal Cumhuriyet" 132, 142, 158

Komün Tarihi (Lissagaray) 356

Komünist (Üçüncü) Enternasyonal 355, 397

Komünist Birlik (KB) 58, 69, 79, 81, 83-85, 88-90, 94-96, 99-113, 122, 147, 152, 154, 155, 207, 208, 217, 220, 226, 258, 269, 270, 315, 335, 338, 376, 405, 406, 408, 415, 428

Komünist Davasıyla İlgili Gerçeklerin İfşası 218-220, 223, 376

Komünist Gazete [Londra] 82

Komünist Haberleşme Komiteleri (KHK) 58-66, 69, 73, 74, 77, 102, 405, 415

Komünist Manifesto 11, 23, 55, 58, 69, 86-89, 91, 95-98, 102-104, 106, 109, 113, 116, 117, 121-124, 128, 131, 136, 141, 143, 144, 152-155, 157, 159, 160, 165, 172, 175, 176, 178, 210, 213, 222, 228-231, 240, 245, 248, 262, 264, 276-278, 310, 311, 345, 346, 356, 365-368, 376, 378, 391, 405, 406, 411, 414, 415, 432

komünizm 21, 25, 26, 29, 36, 44, 52, 53, 55, 61, 62, 66, 69, 76, 77, 80, 85, 110, 111, 286, 403, 405, 425

Komünizmin İlkeleri 88, 89, 91, 97, 103, 116, 117, 216, 415

Kossuth, Lajos 143

Köln Demokratik Derneği 110

Köln İşçi Derneği 107, 112, 120, 146

Köln İşçiler ve İşverenler Derneği 124

Köttgen, Gustav 62-65, 86, 108

köylülük 15, 86, 98, 122, 129, 146, 157, 181, 240, 313, 385, 406, 407, 415, 417

Kriege, Hermann 61, 62, 70

Kugelman, Gertrud 288

Kugelman, Ludwig 248, 269, 288, 291, 296-298, 305, 308-310, 317-319, 330, 347, 361

Kunina, V. E. 22, 434

Kuruluş Çağrısı 245, 260, 262, 276, 281, 300, 301, 310, 323, 325, 338, 343, 365

Kutsal Aile 21, 38-41, 54, 166

küçük burjuvazi 53, 86, 103, 108, 110, 144, 155, 159, 266, 379, 380

Lafargue (Marx), Laura 286, 321, 374, 387, 392, 395

Lafargue, Paul 251, 279, 286, 308, 321, 361, 371-375, 380, 381, 383, 386-390, 392, 395, 396, 420, 431

Lamartine, Alphonse de 175

Lassalle, Ferdinand, Lasalcılar 138, 225, 227, 232, 234-236, 238, 239, 241, 242, 250-254, 269, 274, 276, 281, 287, 342-344, 346-351, 356, 362, 366, 377, 378, 380, 418, 428

Ledru-Rollin, Alexandre 181, 191, 192

Leipzig 52, 83, 250, 289

Lenin, V. İ. 40, 86, 89, 90, 93, 112, 118, 153, 157, 166, 228, 278, 294, 300, 317, 353, 355, 368, 424, 425, 434

Lessner, Friedrich 67, 261, 279, 283, 287, 300, 434

Levine, Bruce 290, 434

liberal burjuvazi 15, 24, 29, 30, 43, 73, 86, 116, 117, 129, 154, 155, 165, 222, 237, 239, 242, 244, 245, 404, 409, 412, 418

Lichtheim, George 259, 424, 425, 434

Liebknecht, Karl 253, 375

Liebknecht, Wilhelm 22, 152, 223, 227, 229, 236, 238, 251, 252, 285, 297, 298, 304, 326, 343, 347-351, 356, 359, 363, 366, 373, 386, 397, 421, 432, 434

Lincoln, Abraham 246, 279, 280, 311

Lissagaray, Hippolyte Prosper Olivier 306, 356, 434

Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i 161, 165, 198

Lucraft, Benjamin 322, 323, 325

Luxemburg, Rosa 375

lümpen proletarya 61, 74

Maclntyre, Alasdair 434

MacPherson, C. B. 434

Maenchen-Helfen, Otto 435

Mahoney, Daniel 179, 188, 434

Malthus, Thomas 274

Mandel, Ernest 253, 434

"Mark Üzerine" 384

Marksoloji 13, 125, 153, 220, 259, 304, 389, 398, 403, 423, 426

"Marx ve *Neue Rheinische Zeitung*" 376

Marx-Engels Collected Works (*MECV*, Toplu Eserler) 15, 16, 21, 39, 50, 91, 93, 113, 210, 251, 304, 352

Marx-Engels Gesamtausgabe (*MEGA*, Bütün Eserleri) 15, 113, 143, 261, 268, 287, 327, 431

Marx, Eleanor (Tussy) 274, 292, 356, 390, 396, 397

Marx, Jenny (eşi) 32, 100, 101, 151, 218-220, 249, 252-254, 298, 308, 328, 352, 356, 358, 392

Marx (Longuet) Jenny (kızı) 22, 291, 292, 309, 318, 357, 391

"Marx partisi" 42, 59, 60, 62, 65, 67, 75, 78, 79, 81, 83-91, 93, 95-102, 104-106, 109, 111, 115, 117, 123-125, 128, 131, 136, 141, 143, 146, 148, 152, 157, 164, 208, 216, 220, 221, 223-226, 230, 231, 233, 234, 236, 238, 240, 241, 243, 245-247, 249-252, 258, 260-262, 265, 279, 281-285, 289-290, 293, 295, 307, 310, 319, 323, 325, 328, 329, 335, 336, 350, 353, 361, 364, 369, 385-389, 395, 396, 408, 412, 416

Mayer, J. P. 171, 436

Mazzini, Giuseppe ve Mazziniciler 163, 215, 241, 260, 264, 271, 272, 277, 281, 330

McLellan, David 103, 104, 146, 208, 219, 226, 259, 279, 306, 317, 333, 368, 434

McPhee, Peter 178, 434

Mehring, Franz 435

Meisel, James 435

Meissner, Otto 297

Menşevikler 214
Mevsimler Derneği 70, 95, 220
Michels, Robert 380
Mill, John Stuart 290, 301
milliyetçilik ve milliyet, *Ayrıca bkz.* Polonya
Miquel, Johannes 240
Moll, Joseph 77, 78, 81, 87, 91, 110, 113, 122, 124, 132, 133, 147, 151, 154
Montesquieu, Jean Louis 130, 189, 428
Morgan, Roger 435
Morrison, Samuel Eliot 435
Moss, Bernard 435
Mülkiyet ve mülkiyet ilişkileri 353
Münzer, Thomas 241

Namier, Sör Lewis 168
Napolyon yasası 140, 148
Narodnikler 352
Ne Yapmalı? (Lenin) 278
Neue Kölnische Zeitung für Bürger, Bauern und Soldaten (Kentliler, Köylüler ve Askerler İçin Yeni Köln Gazetesi) [Köln] 131
Neue Oder-Zeitung [Breslau] 233
Neue Rheinische Zeitung (Yeni Renanya Gazetesi) (NRZ) [Köln] 106, 110-169, 183, 186, 187, 226, 229, 231, 232, 239, 242, 257, 290, 376, 380, 384, 406, 407
Neue Rheinische Zeitung. Politisch-Ökonomische Revue (Ekonomi Politik Dergi) [Londra] 153
Neue Zeit [Stuttgart] 373
New York Daily Tribune 163, 233
Nieuwenhuis, Domela 394
Nikolayevski, Boris 13, 330, 435
Noyes, P. H. 435

Obermann, Karl 323
Odger, George 322, 323, 325
Old Regime and the French Revolution (Eski Rejim ve Fransız Devrimi) (Tocqueville) 198
"oligarşinin demir yasası," 380, 428
orta sınıf 15, 32, 45, 53, 71, 84, 91, 100, 142, 230, 255, 257, 262, 266, 268, 281, 282; *Ayrıca bkz.* küçük burjuvazi
Owen, Robert ve Owenciler 35, 67, 260, 263, 274
oy hakkı 11, 46, 180, 190, 201, 250, 323, 326, 338, 339, 371

Palmerston, Viscount 263
papa 191, 192, 318
Paris Komünü (1871); 16, 79, 125, 212, 283, 285, 289, 300, 312, 314, 316, 323, 336, 375, 410, 416, 429; *Ayrıca bkz. Fransa'da İç Savaş*
Paris'in Savunması için Kadın Birliği 307
"parlamenter budalalık" 163, 203, 367, 370
parlamenter hükümet 33
pasif direniş 137, 139
Payne, Ronald 435
Pfänder, Karl 76, 213, 261
Philippe, Louis 45, 58, 70, 99, 116, 172, 175, 285
Phillips, Antoinette 271
Phillips, Wendell 318
Pierson, Stanley 435
Plehanov, Georgi 392, 393
Po ve Ren 235, 238-240, 243, 416
Polonya Bildirisi 249, 252
Posibilistler (Fransa) 388, 395
Price, Roger 170, 171, 435
Proletarierbund (Proleter Birliği) [New York] 232
proletarya diktatörlüğü. 16, 130, 160, 212, 314-316, 332, 427; *Bkz.* proletarya
Proudhon, Pierre-Joseph, Proudhoncular 59, 66-69, 71, 79, 84, 85, 87, 169, 173, 187, 202, 278, 279, 281, 287, 323, 343, 411, 428, 435, 437
Prusya Askeri Sorunu ve Alman İşçilerinin Partisi 412, 416
Przeworski, Adam 372, 435

Qu'est-ce quela propriété? (Mülkiyet Nedir?) (Proudhon) 173

Recollections (Anılar) (Tocqueville) 171, 172, 175, 180, 183-190, 193, 197, 201, 436
Reform [New York] 232
Reform Birliği 338, 339
Reforme [Paris] 173
Renanya Demokratik Derneği 138, 145

revizyonizm 368, 372, 387, 419

Rheinische Zeitung (Renanya Gazetesi) (RZ) [Köln] 24-26, 33-35, 105, 106, 124, 153, 157, 376, 440

Riazanov, David 13, 23, 87-89, 91, 153, 237, 435

Ricardo, David 274

Rigby, S. H. 398, 400, 401, 435

Robertson, Priscilla 168, 435

Rosenberg, Arthur 425, 435

Rozan, Philomene 289

Röser, Peter 113, 154, 209, 220

Rueschemeyer, Dietrich, Stephens, Evelyne ve Stephens, John 11, 419, 420, 422, 423, 428, 435

Ruge, Arnold 26, 27, 30-32, 37, 51, 56, 65, 96, 115, 136, 137, 215, 404

Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi 214

Rus-Japon Savaşı 354

Rus-Osmanlı Savaşı 354, 357

Rusya'da Emekçi Sınıfın Durumu (Flerovsky) 352

Sassoon, Donald 396

Schapper, Karl 61, 70-73, 76, 78, 81-84, 87, 91, 100, 110, 113, 122, 124, 125, 132, 133, 139, 145, 147, 152, 210-216, 219, 221, 225, 228, 235, 237, 238, 243, 315

Schleswig-Holstein, Schramm, Konrad 74, 213

Schurz, Carl 169, 435

Schweitzer, J. B. 278, 343, 344, 347-349, 428

seçimler *Ayrıca bkz.* oy hakkı 107, 143-145, 156, 157, 160, 181, 280, 304, 319, 327, 338, 341, 357, 364, 371, 372, 374, 375, 412, 429

Seiler, Sebastian 101

sendika 268, 269, 278, 280, 282, 286, 294, 317, 322, 324, 332, 338-340, 343, 409

Serbest Ticaret Üzerine Konuşma 99

Serraillier, Auguste 303, 307

Seyyar Muhafız 184

silahlı mücadele 164, 327

Silezyalıların Milyarları (Wolff) 146, 232, 384

sivil özgürlükler 345, 426

Sorge, Friedrich 321, 333-336, 351, 358, 367, 368, 372, 386, 389, 391, 395

Sosyal Demokrat Federasyon (Britanya) 389

Sosyal Demokrat İşçi Partisi (SDİP) 214, 336, 347, 366

Sosyalist Enternasyonal *Bkz.* İkinci Enternasyonal

Sozialdemokrat [Zürih] 364, 368, 369, 371, 374, 400

Sperber, Jonathan 435

Stalinizm 62, 424, 425, 426

Steenson, Gary 436

Steger, Manfred ve Carver, Terrell 436

Stein, Lorenz von 170, 176

straubinger 69, 73, 74, 110, 228, 229, 338

Summer, Charles 302

sürekli devrim 127, 157

Sürgünler Birliği 71, 72

tarihsel materyalizm 55

Taylor, A. J. P. 14, 436

Teeple, Gary 436

terör *Ayrıca bkz.* "devrimci terör"

The People's Paper (Halkın Gazetesi) [Londra] 231

Therborn, Goran 422, 436

Thiers, Adolphe 304, 306, 311

Thomas, Paul 436

Thönnessen, Werner 287, 436

Tilly, Charles 436

Times [Londra] 284, 304, 422, 434

Tocqueville, Alexis de 13, 19, 167-205, 408, 421, 422, 428, 433, 434, 436

Tolain, Henri 268, 269, 326

Tomanovskaya, ElisavetaDmitriyeva 307, 308, 312, 352

toprak reformu 158; *Ayrıca bkz.* köylülük

Traugott, Mark 436

Tristan, Flora 290, 432

Troçki, Leon 201, 389, 436

Turati, Filippo 391

Tüm-Almanya Demokratik Kongresi 137

Uluslararası İşçi Birliği (UİD) 17, 245, 258, 259, 283, 321, 362

Uluslararası İşçi Birliği Kuruluş Çağrısı 245, 260, 262, 276, 283, 301, 310, 323, 325, 343, 365

Uluslararası Sosyalist İşçi Kongresi 401

Ücret, Fiyat ve Kâr 274

"ücretlerin demir yasası" 251, 274

Ücretli Emek ve Sermaye 99, 145, 152

ütopik sosyalistler 67

Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm 364, 384

Vaillant, Edouard 332

Varlin, Louis 304, 307, 308

Viyana Demokratik Derneği 134

Vogt, Karl 236-238, 243, 271, 317, 399

Vollmar, Georg 386, 387

Vorwärts 30, 41, 45, 237, 364, 373, 386

Waters, Mary-Alice 436

Weitling, Wilhelm 60-62, 70-72, 74, 76, 77, 80, 82, 89, 124, 125, 130, 160, 212, 232, 236, 436

Weston, John 274, 276, 277

Weydemeyer, Joseph 207, 222-225, 231-233, 241, 246, 247, 253, 259, 272, 273, 290, 435

Willich-Schapper fraksiyonu 210, 211, 213-216, 219, 221, 225, 235, 315

Wittke, Carl 436

Wolff, Wilhelm 62, 79, 81, 84, 111, 112, 145, 146, 227, 232, 235, 240, 249, 252, 253

Wolin, Sheldon 258

Wood, Allen 436

Worker's Advocate (*İşçinin Savunucusu*) [Londra] 270

Worringen 131-133, 139

Yahudi Sorunu Üzerine 203

Zasuliç, Vera 353, 354, 391-394

Zeitlin, Irving 171, 176, 177, 197, 436

Zucker, A. E. 436

Karl Marx ve Friedrich Engels, insanlığın demokrasi mücadelesinde belirleyici sıçrama dönemi olan 19. yüzyıl demokratik hareketinin başkahramanlarıdır. Ne var ki, 20. yüzyıl kapanırken, Marx ve Engels'in düşünceleri ile siyasi demokrasinin bağdaşmadığı gibi bir iddia adeta dünya çapında kabul görür oldu. Nimtz, kitabında bu iddiaya meydan okurken, günümüz entelektüellerinin Marx'ı ve Engels'i her şeyden önce entelektüeller ya da sadece "büyük düşünürler" olarak gösterme eğilimine de karşı çıkıyor. Onların her şeyden önce siyasi eylemci ve devrimci olduklarını vurguluyor. Marx ve Engels'in, komünistler olarak 1848-1849 devrimci ayaklanmalarına aktif şekilde katılmaları, demokrasi kavgasındaki etkilerini güçlendiren dersler ve sonuçlar çıkarmalarına imkân verdi. Bu, sosyalizm kavgasını geliştirirken demokratik mücadeleyi ilerletmenin tümüyle Marx ve Engels'in başarısı olduğu iddiasını da içinde taşıyor. Kitapta ayrıca, köylülükle ilgili siyasi tutumları, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkına verdikleri önem, kadınların eşitliği için mücadeleleri, sözde Avrupa merkezci önyargıları, 19. yüzyıl sonları Rusya'sı gibi büyük bir çoğunlukla köylü ve geri kalmış bir ülkede sosyalist devrimin olanaklılığına ilişkin görüşleri gibi konularda Marx ve Engels hakkında sıkça dile getirilen eleştirilere de yanıt veriyor.

"Nimtz, Marx ve Engels'in söyleyip yazdıklarını değil de, ... bunlarla gerçekte yaptıkları arasındaki ilişkiyi sorgulayarak, yani çalışmalarının bu pratik yanını inceleyerek, tarihteki yerlerine ilişkin düşündüklerimizi değiştirmeyi hedefliyor. Özgün ve tam zamanında yazılmış bir kitap."
Collin Leys, *Socialist Register* editörü

28 TL. KDV DAHİL
ISBN: 978-605-5541-60-6
9 786055 541606
Yordam Kitap